

કેાઈ સજ્જનને આપવાનો લક્ષ્યો લેશે એવી આશા રાખી છે. છતાં જેમને એ વિચાર ન ગમવાથી કે બીજા કારણથી ઉપક્રાં ખંને અથવા તેમાંનું એક પુસ્તક જેમને નજ્ર જોઈતું હોય; તેઓ તે વાત આ ૧૯૮૪ ની દિવાળીસુધીમાં જરૂર આ સંસ્થા ઉપર લખી મોકલે, કે જેથી તેમના ઉપર તે પુસ્તક મોકલાય નહિ અને તેના કાળા પુસ્તાં નાણાં વિવિધગ્રંથમાળાના તે પછીના વર્ષના લવાજમ વખતે મજરે આપી દેવાય.

૩-છોટમની વાણી-ગ્રંથ પહેલો

છોટમની વાણીના આ બીજા ગ્રંથ કરતાં પણ પહેલો ગ્રંથ (ભજનકીર્તનોના સંગ્રહરૂપ હોવાથી) ઘણા સજ્જનોને વધારે ગમે એવો છે. એ ગ્રંથ અઢી વર્ષપર નીકળેલો, પણ તે વિવિધ ગ્રંથમાળાના આલુ ભાગદારા નીકળ્યો નહતો; તેથી જે જે સજ્જનો પાસે એ ભાગ ન હોય તેઓને તે પહેલી તકે ખરીદી લેવા લલામણુ છે. તેની પ્રતો પણ હવે હજારેકજ રહી હશે. એનું કદ આ બીજા ગ્રંથ જેવાં પૃષ્ઠ ૨૬૪ અને પાકાં પૂઠાં સાથે મૂલ્ય રૂ. ૧), પરંતુ દિવાળી સુધી ૦ાા છે. અને સાદા પૂઠાના ૦ાા ને બદલે ૦ાા છે. ચોસ્ટેજ ૦) અને વી. પી. ખર્ચ સાથે કુલ ૦ાા દાગે છે.

૪-આ બીજા ગ્રંથમાં પણ કિંકાયત

છોટમની વાણીના આ બીજા ગ્રંથનું મૂલ્ય પાકાં પૂઠાં સાથે રૂ. ૧ાા છે; પરંતુ નજીક આવતી દિવાળી સુધી તેનું મૂલ્ય ચાર આના કમી લેવાશે. સાદાં પૂઠાંવાળી પ્રત શિલક નથી. ચોસ્ટેજ ૦ાા અને વી. પી. ખર્ચ સાથે ૦ાા થશે.

‘વ્યવસ્થાપક’ સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

ભદ્ર પાસે-અમદાવાદ

ગીતાનો નિત્યપાઠ શામાટે કરવો?

ગીતા સુગીતા કર્તવ્યા ક્લિમન્યઃ શાસ્ત્રવિસ્તરઃ ।

યા સ્વયં પદ્મનાભસ્ય મુખપદ્માદિનિઃસૃતા ॥

ભાવાર્થ:-સ્વયં વિષ્ણુ ભગવાનના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલા ગીતા-શાસ્ત્રને ગાવા જેવું (પરમપદ્માયક અને સરસ સુગમ) કર્તવ્ય હોવા છતાં (હે મનુષ્યો! તમારે) અન્ય શાસ્ત્રોની ગડમથલમાં પડવાનું શું પ્રયોજન છે? “મહર્ષિ વ્યાસ”

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:-“હે અર્જુન! આપણા આ ધર્મભય સંવાદરૂપ ભગવદ્ગીતાનું જે કોઈ પઠન કરશે, તેણે જ્ઞાન-યત્ની માર્-પરમાત્માનું પૂજન કર્યું છે એમ હું સમજીશ.”

શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે કે:-“ગીતામાં વેદોના ત્રણે કાંડ સ્પષ્ટ કરેલા છે. ભગવદ્ગીતા મૂર્તિમાન વેદ હોઈને ઔદાર્યમાં તે વેદ કરતાં પણ વિશેષ છે.” x x x “જે કોઈ ગીતા અંથ ખીજએને આપે તેણે ભોક્ષાને માટે ભોક્ષ્યુષ્મનું સદાવ્રત જોણું જાણવું.” x x “ગીતારૂપી માતા અને મનુષ્યોરૂપી બાળકો છતાં પડેલા ભટકે છે; તેમનાં જોણાપ કરાવી આપવો, એ તો સર્વ સજ્જનોનો મુખ્ય ધર્મ છે.”

“મહાન જ્ઞાની એમરસનના દોસ્તો કહે છે કે, તેના મનપર ગીતા અને હિપ્પનિપોનીજ વધારે અસર થઈ હતી.” સ્વામી શ્રીરામતીર્થ

“ગીતાને ધર્મનો સર્વોત્તમ અંથ માનવામાં આવે છે તેનું એજ કારણ છે કે તેમાં જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિ ત્રણેને યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવ્યો છે. અન્ય કોઈ અંથમાં આવું સામંજસ્ય નથી!” x x “આવો અપૂર્વ ધર્મ, આવું અપૂર્વ ઐક્ય કેવળ ગીતામાંજ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આવી અદ્ભુત ધર્મવ્યાખ્યા કોઈ પણ દેશમાંને કોઈ પણ દાણે દોષએ પણ કરી હોય એમ જણાતું નથી.” x “આવો ઉદાર અને ઉત્તમ ભક્તિવાદ જગતમાં બીજે ક્યાંય નથી.” મહાત્મા ગાંધીજી

“પ્રાચીન સુગની સર્વસ્મરણીય વસ્તુઓમાં ભગવદ્ગીતાથી એક કોઈ પણ વસ્તુ નથી. * ૧ ભગવદ્ગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વવ્યાપી જ્ઞાન છે કે તેના લખનાર દેવતાને જગણિત વર્ષ થઈ જવા છતાં તેના જેવો બીજો એક અંથ હજી સુધી લખાયો નથી. ૧ ૨ ગીતાની સાથે સરખાવતાં જગતનું દાણનું બીજું બધું જ જ્ઞાન મને તુચ્છ જણાય છે અને વિચાર કરતાં આ અંથનું મહત્ત્વ મને એટલું બધું જણાય છે કે કોઈ કોઈવાર તો એવોજ વિચાર થઈ આવે છે કે આ તત્ત્વજ્ઞાન કોઈ જૂદાજ સુગમાં લખાયેલું હોયું જોઈએ * ૨ હું રોજ પ્રાતઃકાળે મારા હૃદય અને શુદ્ધિને ગીતારૂપી પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું.” મહાત્મા ગાંધીજી

મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે:-“એક વખત મારો અંતઃકાગ પામે આવેલો જણાયો, તે વખતે ગીતા અને બહુજ આશ્વાસનરૂપ થઈ હતી.”

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૪	૧૨	પાળ	પાલે
૨૩	૧૦	જનીતે	જનનીતે
૪૦	૧૬	પુરાણો	પુરાણે
૪૨	૨૫	પળતો	પળતો
૪૩	૧૪	આધિકાર	આધિકાર
૪૬	૧૬	મનુવા	મનુવા ૧
૪૭	૨૭	અમૃત્ય	અમોલક
૫૨	૨	એમે	એ મેં
૬૨	૨૩	વિવેકનર્ણન	જીવની પાંચ ગતિ
૭૮	૫	નાદ	નદિ
૯૫	૧૪	મંદ અધિ	મદઅધિ
૯૯	૧૦	પેટે	પેડો
૧૦૨	૩૨નીચે	ઉમેરો:-શંકર મુખથી	આચાર્ય સુણી કંબલનું ગા
૧૧૨	૧૪	નદ	નદિ
૧૨૫	૧૯	ધાધને	ધાધને
૧૫૧	૧૯	પ્રાણ	પ્રાણ
૧૬૬	૭	નાદ	નાથ
૨૦૬	૬	જ્ઞાન	ગાન
૨૧૦	૬	નબીએ	નાબીએ
૨૧૩	૧૦	સોરઠા	સોરઠ
૨૧૩	૨૬	અંથ	મત
૨૩૮	૭	ભટકી	ભટકે
૨૪૮	૩	અધમથી	અધર્મથી
૨૪૮	૩	પછી એજ પૃષ્ઠની બારમી લીટી વાંચવી.	
૨૪૮	૧૫	પછી પૃષ્ઠ ૨૪૯ ની ૪ થી લીટી વાંચવી.	
૨૪૮	૨૧	પછી એજ પૃષ્ઠ (૨૪૮)ની ૨૬મી લીટી વાંચવી.	
૨૮૪	૯	વિદ્ય	વિદ્ય
૩૨૯	૧૨	૨ડી રીત	પૂરી પ્રીત
૩૪૨	૨૦	પુરખ અને	પુરાણ ને
૨૪૩	૧૯	ચિદસદૈવ	ચિદસદૈવ
૧	૩૧	દાર	દામ
૧	૨૫	મુનિને	મુને

ગ્રંથસ્વીકાર

નીચેના પુસ્તકો આ મુજબ તરફ મોકલનાર તે તે સરચાઓ અને સંસ્કરણોને પચ્ચાદ, પટે છે વિશેષમાં એક વાત પુનઃ પચ્ચાદ જણાવવાની કે, આ પ્રકારે આવતા પુસ્તકો વાંચી તે વિશે સમાલોચના લખવાનું ધોરણ આ સરચાઓ રાખેતું નથી; પરંતુ યોગાતુ-યોગ પુસ્તકોના નામકામ, મૂલ્ય વગેરે જણાવવા છે

૧-સારથું સાહિત્ય પ્રકાશક મંડળ-અનુવાદ તરફથી હિન્દી ભાષામાં, પચ્છી હમના કદમાં, નેનું કાગળ તથા સાદાં પૂઠાંમાં પ્રગિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો-

યુગોપ કા ઇતિહાસ-પદ્મિલા ભાગ-લેખક રામકિશોર સર્મા (ખી એ વિચારદ) પૃષ્ઠ ૭૬૪, મૂલ્ય ૦૧૦

યુગોપ કા ઇતિહાસ-દ્વિતીય ભાગ-લેખક ઉપર પ્રમાણે પૃષ્ઠ ૩૩૨, મૂલ્ય ૦૧૦

યુગોપ કા ઇતિહાસ-ત્રીસમ ભાગ-લેખક ઉપર પ્રમાણે પૃષ્ઠ ૨૪૮, મૂલ્ય ૦૧૦

કયા કો? પ્રથમ ભાગ-અનુવાદક હોમાનદ રાહત પૃષ્ઠ ૨૭૨, મૂલ્ય ૦૧૦

દક્ષિણ આફ્રિકા કા સત્યાગ્રહ કા ઇતિહાસ-પ્રથમ ભાગ-અનુવાદક બૈજનાથ જગનાથ મોહટે પૃષ્ઠ ૨૭૬, મૂલ્ય ૦૧૦

જીવનસાહિત્ય-અનુવાદક પંડિત શ્રીનિવાસ આચાર્ય દિવેદી પૃષ્ઠ ૨૨૪, મૂલ્ય ૦૧

હલવાર કી કરતૂત-અનુવાદક હોમાનદ રાહત પૃષ્ઠ ૪૮, મૂલ્ય ૦૧૦

હમારે જમાને કી ગુલામી-અનુવાદક સત્યેન્દ્ર પૃષ્ઠ ૧૦૪, ૨ ૦૧
ચીન કી આવાજ-અનુવાદક બૈજનાથ મોહટે પી એ પૃષ્ઠ ૧૪૦, મૂલ્ય ૦૧

આત્મોપદેશ-લેખક નરેન્દ્ર નારાયણસિંહ પૃષ્ઠ ૧૧૨, મૂલ્ય ૦૧
ગોરોં કા પ્રભુત્વ-લેખક રામચંદ્ર વર્મા પૃષ્ઠ ૨૭૪, મૂલ્ય ૦૧૦
અનોખા-અનુવાદક દાકુર લક્ષ્મણસિંહ પી એ એવ પૃષ્ઠ ૪૭૪, મૂલ્ય ૧૦

દક્ષિણ આફ્રિકા કા સત્યાગ્રહ કા ઇતિહાસ-દ્વિતીય ભાગ-અનુવાદક બૈજનાથ મોહટે પૃષ્ઠ ૨૨૬, મૂલ્ય ૦૧

ભારત કે ચી રાજ-દ્વિતીય ભાગ-અનુવાદક રામચંદ્ર વર્મા, તથા રાહત રાહત વર્મા પૃષ્ઠ ૩૩૨, મૂલ્ય ૦૧૦

જીવનસાહિત્ય-દ્વિતીય ભાગ—અનુવાદક પંડિત શ્રીનિવાસ-
આચાર્ય દિવેદી. પૃષ્ઠ ૨૦૪, મૂલ્ય ૦૥

૨-શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર તરફથી
સાઠાં પૃષ્ઠાંમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો:—

ભાતક કથાઓ—લેખક હરભાઈ, કદ ૫૫×૮૫, પૃષ્ઠ ૧૪૪,
કાગળ ગ્લેઝ, મૂલ્ય ૦૥.

હિંદુધર્મની આખ્યાયિકાઓ—લેખક ત્રિસિંહપ્રસાદ કા.
ભટ્ટ. કદ ૫૫×૮૫, પૃષ્ઠ ૧૪૦, કાગળ ગ્લેઝ, મૂલ્ય ૦૥

બાળ લોકગીત સંગ્રહ—ભાગ ૦૧—સંપાદક ગીણુ-
ભાઈ. કદ ૪૫×૫૫, પૃષ્ઠ ૧૧૬, કાગળ ગ્લેઝ, મૂલ્ય ૦)૪

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાળસાહિત્ય માળાના બાર મહાકા-
વ્યે નીચેનાં પુસ્તકો કદ ૪૫×૫૫, પૃષ્ઠ ૪૦ અને એન્ડીક કાગળમાં
પ્રસિદ્ધ થયાં છે. આખા ચોળનાના ગ્રાહકોને રૂ. ૭) ભરવાના હોય
છે; અને તેમા લગભગ ચોણાંનો પુસ્તકો નીકળનાર છે. નીકળી
ચૂકેલા મહાકાવ્યોનાં નામ નીચે પ્રમાણે:—

ગણપતિબાપા, ચેલૈયો, ઉભું હતું ઉભું હતું, હાલમડી,
કબાટ, બાળકોનો ખીરબલ, ગોપીચંદ, બાળનાટકો, હંસ
અને હંસા, તિરંદાજ, ગામડામાં મળજો, બાળપ્રવાસો.

૩-સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિર-રાણપુર તરફથી શ્રીયુત અમૃત-
લાલ દલપતભાઈ ચૌઠે પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો:—

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર—ભાગ ૫ મો—સંપાદક અવેરચંદ
મેઘાણી. કદ ૫૫×૮, પૃષ્ઠ ૨૪૦, કાગળ રફ, પૂઠું સાદું, મૂલ્ય ૧૥

ચુંદડી—સંપાદક ઉપર પ્રમાણે. કદ ૫૫×૮૫, પૃષ્ઠ ૧૨૮,
કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાદું, મૂલ્ય ૦૥

હાલરંગી—સંપાદક ઉપર પ્રમાણે. કદ ૪૫×૬૫, પૃષ્ઠ ૧૦૮,
કાગળ ગ્લેઝ, પૂઠું સાદું, મૂલ્ય ૦૥

સૌરાષ્ટ્રનાં બહેરોમાં—લેખક ઉપર પ્રમાણે. કદ ૪૫×૬૫,
પૃષ્ઠ ૮૨, કાગળ રફ, પૂઠું સાદું, મૂલ્ય ૦)૪

૪-શ્રીયુત સૌરાષ્ટ્ર મંચેરજી દેશાઈ-મુ. નવસારી,
એમણે રચી ૬૫૫×૧૦ ના કદમાં, ગ્લેઝ કાગળ અને પાકાં
પૃષ્ઠાંમાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો:—

વિધવાદુઃખનિવારણ—પૃષ્ઠ ૨૩૨, મૂલ્ય ૧૥

બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ? પૃષ્ઠ ૨૧૬, મૂલ્ય ૨)

વહેમી દુનિયા—પૃષ્ઠ ૧૬૦, મૂલ્ય ૨)

બંદો અને બંદગી—પૃષ્ઠ ૨૫૬, મૂલ્ય ૨)

૫-શ્રીયુત દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર, સત્યાગ્રહ આશ્રમ-
સાબરમતી, એમણે પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો:—

ખાદીનિબંધ—અનુવાદક મગનલાલ તથાભાઈ ભેળી. ૩૬.

પાનાટા, પૃષ્ઠ ૨૭૦, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૧)

આણું કેમ સૂઝેયું?—અનુવાદક વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ.

૩૬ પાના, પૃષ્ઠ ૧૪૪, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૦.૧૦

૬—ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત તરફથી ટાપાલ ના કદમાં, એન્ડીક કાગળ અને સાદાં પૂઠાંમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો—

તોફાની દીપ્તિ—લેખક નટવરલાલ વીમાવાળા. પૃષ્ઠ ૫૨, મૂલ્ય ૦.૧૦
કેમુંખર-સંપાદક ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર-સુરત. પૃષ્ઠ ૩૨, મૂલ્ય ૦)૦

૭—અન્ય સારાંસાર તરફથી મળેલાં પુસ્તકો:—

ગુલસ્થ જીવન—પ્રકાશક મંત્રી-વેદાંત સમાજ, બારંસી.

૩૬ ટાપાલ, પૃષ્ઠ ૪૪, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

રામરાંહિતા—પ્રથમ ભાગ—અનુવાદક અને પ્રકાશક નાગોરી

મનસુખલાલ મગનલાલ કવેરી-મુ. ગમનગર. ૩૬ પાના, પૃષ્ઠ ૧૬૨,

કાગળ એન્ડીક, પૂઠું પાકું, મૂલ્ય ૧.

શ્રી. ઘોંટા કેશવ કવેરું આત્મચરિત્ર—અનુવાદક કિસન-

સિંહ ગોવિંદસિંહ આવડા. પ્રકાશક-પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી

મંડળ લિ. વડોદરા. ૩૬ ટાપાલ, પૃષ્ઠ ૩૬૪, કાગળ એન્ડીક,

પૂઠું પાકું, મૂલ્ય ૩)

ભગવદ્ગીતાજ્યોતિ—લેખક અને પ્રકાશક-મગનભાઈ ચતુર-

ભાઈ પટેલ ખાર-એટ-લો, અમદાવાદ. ૩૬ પાના, પૃષ્ઠ ૩૭૦,

કાગળ એન્ડીક, પૂઠું પાકું, મૂલ્ય ૩)

દરદી—લેખક અને પ્રકાશક-ગોપાળરાંકર વેળીયાંકર ભચેચ,

અમદાવાદ. ૩૬ પાના, પૃષ્ઠ ૧૫૨, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું પાકું, મૂલ્ય ૩.

શ્રીદેવી ગીતા—પ્રયોજક-જ્યોતિષશાસ્ત્રી જુદાવન માણેકલાલ,

અમદાવાદ. પ્રકાશક-ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા, અમદાવાદ. ૩૬

ટાપાલ, પૃષ્ઠ ૧૬૦, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૦.૧૦

સંતતિનિયમન—લેખક અને પ્રકાશક-ગ. ના. મોડક, રાવ-

પુરા-વડોદરા. ૩૬ ટાપાલ, પૃષ્ઠ ૩૨, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૦.૧૦.

પરમામૃત—સંપાદક-વિષ્ણુપ્રસાદ અમૃતલાલ ભટ્ટ. પ્રકાશક-

ગિરિજાશંકર વજ્રેસમ પાઠક, ધોધાનેર દરવાજો-ભાવનગર. ૩૬

ટાપાલ, પૃષ્ઠ ૮૬, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૦.૧૦

અર્ચાચીન હિંદ—લેખક-પામદત્ત. પ્રકાશક-મિ. એસ. વી.

ધોટે-એકવાનસ લિટરેચર બુકશોપ, ગીરગામ-મુંબઈ. ૩૬ પાના,

પૃષ્ઠ ૧૪૪, કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૧.

ગુગપલદો અને મહાસુદર્શન—લેખક અને પ્રકાશક-

ન્દાનાલાલ દલપતરામ કવિ, ભદ્ર-અમદાવાદ. ૩૬ પાના, પૃષ્ઠ ૮૬,

કાગળ એન્ડીક, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૧)

અવ્યક્ત બોધ—અનુવાદક—યતિ મુકુંદાશ્રમજી, ખંભાત. પ્રકાશક—નરવરલાલ ચુનીલાલ કાંઠાવાળા, ખંભાત. કદ ૩૩x૪૩, પૃષ્ઠ ૧૪૪, કાગળ એજ, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

શ્રી ભર્તૃહરિ રાજનો વૈરાગ્ય-કર્તા રામચંદર નારાયણજી રાજવેલ. પ્રકાશક—જગનલાલ રેવાચંદર પાંકે, આંહલાવ. કદ ૪૩x૬૩, પૃષ્ઠ ૧૬, કાગળ એજ, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૦)~

શ્રીકૃષ્ણભક્તિ પંચરત્ન—પ્રકાશક—દક્ષર પ્રયોત્તમદાસ મકનદાસ, રાસ. (તા. બેરસદ) કદ ૩૩x૪૩, પૃષ્ઠ ૧૦૦, કાગળ એજ, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૦)~

તજકેરણ અવલિયા—પ્રકાશક નિજમુદ્દીન એ. કુરેશી. એડીટર 'દીન' અમદાવાદ. કદ ૫x૬, પૃષ્ઠ ૩૨૦, કાગળ રફ, પૂઠું પાકું, મૂલ્ય ૧૥

પીર મોદામીયાં સાહેબની ગાયોની ચોજના—પ્રકાશક મોતીલાલ અમયાલાલ શોહ-કૃષ્ણ સ્વદેશી વસ્તુભંડાર, કઢી. કદ ૫x૮, પૃષ્ઠ ૩૬, કાગળ રફ, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

મહાન ચીરતી પીરો અને માંગરોળની ગાદી—લેખક તથા પ્રકાશક—રતનલાલ કોયાજી વક્તીલ, નાનપુરા-સુરત. કદ ૫x૮, પૃષ્ઠ ૫૬, કાગળ રફ, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

મધર ઈન્ડીઆ ડા જ્વાળ (હિન્દી)—લેખિકા શ્રીમતી ચંદ્રાવતી બી. એ. પ્રકાશક—ડ્રા. સત્યવત સિદ્ધાતામંકાર, ગુરુકુલ કાંમઢી (બિજ્જનૌર) કદ ૫x૭, પૃષ્ઠ ૧૪૫, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૧૥

કિરીટ અને ળીજી વાતો—પ્રકાશક—'કુમાર' કાર્યાલય-રાવપુર, અમદાવાદ. કદ ૫x૭, પૃષ્ઠ ૧૬૪, પૂઠું સાફું, મૂલ્ય ૧)

નાથજી અવધૂત લીલા—પ્રયોજક: મંગળદાસ સત્તુશુંજ કવિ. મુ. વિજયપુર. કદ ૫x૬, પૃષ્ઠ ૫૩, સાફું પૂઠું, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

શ્રીકૃષ્ણભક્તિ પ્રદીપિકા—લેખક પંડિત ધર્મદત્ત રામો. પ્રકાશક શ્રી સેઠ ખુશીરામજી મુરાલીલાલ જારીઆ કલકત્તા. કદ ૫x૭, પૃષ્ઠ ૧૪૬, સાફું પૂઠું, મૂલ્ય શિવભક્તિ.

નીચેના આલેખો પણ મળ્યા છે:—

હિંદુ અનાયાશ્રમ-નિયાદનો ૧૯૨૬-૨૭ નો રિપોર્ટ.

લીલ એવા મંડળ-દાહોદનો સન ૧૯૨૬-૨૭નો અહેવાલ.

શ્રીરામકૃષ્ણ મીશન સેવાશ્રમ, કનખલ, હરદારનો ૨૭ મો વાર્ષિક રિપોર્ટ. જન-પ્રચારીયા રીસેમ્બર ૧૯૨૭ સુધીનો.

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહાણી

પોતે પૂર્ણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ સદ્બળ નથી; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના ઉપદેશરૂપ ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વકાંઈ બીજાને આપી શકે.

કોઈ કોઈ ઉદારાત્મા આ રીતે પણ ધનનો કંઈક સદુપયોગ કરે છે; પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોતા આ પ્રકાર સૌ કોઈએ સારા પ્રમાણમાં આગ્રહ કરીને ઉમદા રૂઢિરૂપે જનાવવો જોઈએ.

સારામાઠા પ્રસંગો ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે ઘી વગેરેમાં થોડી કસર કરીને પણ) શારીરિક આનંદાત્મક ઉપરાત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ ઉમદા પુસ્તકો પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, સગા, કુટુંબી, મિત્ર, સાતિબધુ, બ્રાહ્મણ, વિદ્યાર્થી વગેરેને ભેટ અપાય તો તે ગમે તેવા મિષ્ટાન્ન અને બીજી વસ્તુઓ કરતા તેમને માટે વધારે ઉપકારક થાય એ ખુદ્દુ છે.

ઈન્દ્રા હોય તો “અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના રમરણનિમિત્ત અમુક તરફથી ભેટ ” કે એવું કાંઈ મુખપૃષ્ઠપર છપાવીને કે રખર-રડાપથી છાપીને અથવા હાથવડે લખીને આપી શકાય, કે જેથી લોકસેવા થવા ઉપરાંત તે પ્રસંગ અને વ્યક્તિના રમારકનો હેતુ પણ પાર પડે.

દક્ષીણ આવી હોવાથી આ સરથાના અને બીજા પુસ્તકોમાંથી પસંદ પડે તે તે લેકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના સદુપયોગની સાથે જ્ઞાન જેવી સર્વોત્તમ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય સમગ્ર મનુષ્યે અવશ્ય મેળવવું જોઈએ.

છૂટથી ખર્ચ કરવા ઈન્દ્રનાર સંજ્ઞાન ધારે તો કોઈએક ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ આવૃત્તિ છાપાવીને વહેંચી-વહેંચાવી શકે, અને મધ્યમ કે ઓછો ખર્ચ કરવાનો હોય તો કોઈએક ઉત્તમ પુસ્તકની મથા-શક્ય પ્રતોની લદાણી કરી શકે, જે એકથી વધુ જાતના સારા સારા પુસ્તકો લીધા હોય તો ભેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનગમતું પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ મળી શકે. માત્ર પાચદશ રૂપિયા ખર્ચવા હોય તો ગીતાઓ કે ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજી કોઈ સારી દબ્બર-પાચમો પુસ્તિકાઓની લદાણી વહેંચી શકાય છેવટે એકાદ રૂપિયા ખર્ચવા હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મશો-માની અથવા બીજી અસરકારક ચિંત્તામણીના સો-જમો હસ્તપત્ર સુએથી વહેંચી શકાય.

નિવેદન

—o—

વિવિધ અંથમાળાના ૧૭ મા વર્ષ પૈકી આ ત્રીજું પુસ્તક હોઈ અંથાંક ૨૦૦ થી ૨૦૨ છે. મહાત્મા છોટમની પ્રસાદીરૂપ આ “છોટમની વાણી” નો પહેલો અંથ, અઢી વર્ષ પર અંથાંક ૧૮૭-૮૮ તરીકે છપાયો હતો. એ પછી “છોટમ વાણી” નો આ બીજો અંથ છે. પહેલા અંથમાં મુખ્યત્વે તેમનાં ઘોળ-ભજનાદિનો સંગ્રહ હતો. આ બીજા અંથમાં નવ આખ્યાન, ધર્મસિદ્ધિ અંથ અને શિવ-વિવાહ છે.

એમાંનો “ધર્મસિદ્ધિ” અંથ મહાત્મા છોટમ અને તેમના શિષ્ય બકારભાઈના પ્રશ્નોત્તરરૂપે હોવાથી તેને “બકારઅંથ” પણ કહે છે. ભક્ત બકારભાઈ દ્વારકાંદાસ એજ ગામના (મલાતજના) રહેવાસી હોઈ હાલ તેમની ઉંમર ૮૩ વર્ષની છે. તેમણે પોતાની ૧૯ વર્ષની ઉંમરથી માડીને મહાત્માશ્રીનો દેહાંત થયો ત્યાંસુધી-એટલે કે સંવત ૧૯૨૦ થી ૧૯૪૧ સુધી-તેમના સેવાસમાગમનો લાભ લીધો હતો.

કાવ્યરચનાની કળા અનેકોને અવગત હોય છે, પરંતુ યોગાત્મા-ઓની ખુબી અને અસર જૂદીજ હોય છે. જ્યાં ત્યાં પામરતા અને અવદશા જોઈને એવાઓના વિચારણ હૃદયમાં લાગણી થયા કરવી; તેમની તલરૂપશી જુદિમા તેના ઉડા ને સાચા કારણો તથા આબાદ ઉપાયો રમ્યા કરવા અને તેના પરિણામે કલ્યાણકારી કાવ્ય ઉપજી આવવા સ્વાભાવિકજ છે. આર્યોવર્તમાં અને જગતના સર્વ દેશોમાં એ પ્રકાર અનંતો આવ્યો છે. સંસ્કૃતનો સમય ગયા પછી પ્રાકૃત ભાષાઓમાં પણ એવા પ્રકારના કેવન કરનારા પાકતા આવી ગુજરાતને પણ એવા અનેક મહાપુરુષોનો લાભ મળ્યો છે. મહાત્મા છોટમ પણ એવાજ જીવનમુક્ત મહાપુરુષ હોવાથી તેમણે રજ્જેગુણી માનવો રાજી થાય એવી કાવ્યરચના નદિ કરના પ્રબુના અને પ્રબુપ્રેમીઓનાજ ગુણાનુવાદ ગાયા છે; સત્ય દિતને રરતે પ્રેરે એવા કલ્યાણકારી આચારવિચારો દર્શાવ્યા છે; અને પરમસિદ્ધ ઋષિમુનિઓનાજ આદેશ-ઉદ્દેશ અને સાધના-સંદેશ સુણાવ્યા છે માણસ ગમે તે વર્ણ કે આશ્રમનો હોય, પરંતુ તેની પ્રકૃતિ સાત્ત્વિક, રાજસિક અને તામસિક પૈકી જે પણ પ્રકારની હોય; અને પામર, વિપત્તિ, જિજ્ઞાસુ કે મુક્ત પૈકી જે પણ કોટીનો તે માનવી હોય; તેજ કોટીનાં વચન-વાંચન, અવળ-મનન, કથન-કવન, મિત્ર-પરિચય, સંગ-કુસંગ, આદાર-વિદાર અને આચાર-પ્રચાર કરવા-કરાવવાનું તેને ગમે છે. મહાત્મા છોટમ સાત્ત્વિક અને પરમાત્માશાન્કાર પામી કૃતકૃત્ય થયેલા સાચા મહાપુરુષ. એટલે તેમની કવિતાઓ પણ તેવાજ પ્રકારની તથા લેખીતના બદ્ધનિવાની પ્રદર્શક હોય એ આભાવિક છે.

મહાત્મા થી છોટમની જ્ઞાપત્તી તેમજ નદિ જ્ઞાપત્તી વડે આ રેવાને પૂરી પાડવાનો થય તેઓશ્રીના પરમ ભક્ત સ્વામીશ્રી વઃમુ-

દેવાનંદ તીર્થ તથા મનાતજનિવાસી પટેલ મોતીલાલ લીખાલાઈ અને ઉપરોક્ત લગ્ન જોડારલાઈના પૌત્ર પ્રબુદાસ હરિલાઈને છે.

સ્વામીશ્રી વાસુદેવાનંદ તીર્થજી પૂર્વોત્તમથીજ શ્રી છોટમ મહારાજના શિષ્ય હતા સવત ૧૯૮૩ માં તેઓશ્રીએ સન્યસ્ત દીક્ષા લીધી ત્યારથી મોટે ભાગે કાકરીઆ પાસે “છોટમ ગુફા”માં રહી સ્મરણ ચિંતન કરે છે તેઓશ્રી સાદી, શાંત અને નિરાલિભાની છે મહાત્માશ્રી છોટમ કવિના સેવાસમાગમ ઉપરાંત વાણીથી પણ જે લાભ મળેલો, તે ઉપરથી જનસમૂહને પણ તેનો લાભ મળે એવી ભાવના તેઓશ્રીને રહેતી આવી છે થોડા વર્ષપર નીચે જણાવેના એ પુસ્તક નીકળેના, તેના પણ મુખ્ય યશ તેના પ્રકાશકોએ તેઓશ્રીનેજ આપ્યો છે કેમકે છોટમ મહારાજના શિષ્યત્વકે તેઓશ્રીને જે ગ્રંથ પ્રાપ્ત થયેના, તેને તેમણે કાળજીપૂર્વક જાળવી રાખ્યા તથા તેની પ્રસિદ્ધિ માટે બનતી પ્રેરણા અને સહાયતા કરી તેથીજ એ સદૃશ્ય થોડા પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

સવત ૧૯૭૪ માં શ્રીયુત મણિલાલ મગનલાલ તરફથી મહાત્મા છોટમકૃત “શ્રી પ્રત્યોત્તરમાળા” ગ્રંથ છપાયો હતો અને શ્રીયુત બન્સીનાથ મણિલાલ મહેતા, તથા સોમનાથ મનસુખરામ તરફથી સવત ૧૯૭૮ માં લગત જવાજ કિશોરદાસના સ્મારક ટ્રસ્ટીઓ તરફ “છોટમકૃત કાવ્યસંગ્રહ” નામે ગ્રંથ નીકળ્યો હતો.

ઉપરોક્ત છોટમકૃત કાવ્યસંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં, શ્રીયુત બન્સીનાથજીએ જે દર્શાવેલ આપી છે, તેમાંના કેટલાક વિશેષ જણાવેલા જેવા ભાગનો સારાશ આ નીચે આપ્યા છે.

“પરમાત્માની અપાર દયામય સ્ફૂરણાથી સદૃશ રીતે જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના લગારરૂપ આ અનુભવવાણી પ્રકટ થવા પામી છે અમદાવાદમાં કાકરીઆ તળાવ તરફ ફરવા જતા, સ્વામીશ્રી વાસુદેવાનંદ તીર્થના આશ્રમમાં જવાનું થયું ત્યાં એકાંત આશ્રમમાં એક ગુફા બનાવેલી છે અને તેના દાર ઉપર “શ્રીછોટમ ગુફા” લખેલું હતું સ્વામીશ્રીની જોડે વાતચીત થતા જણવામાં આવ્યું કે, પોતે પૂર્વોત્તમમાંથી લક્ષ્મીકવિ છોટમ મહારાજના શિષ્ય છે અને તેમના કેટલાક અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો તેમની પાસે છે ત્યારપછી કેવલ્યસ્વરૂપ ભક્ત જવાજ કિશોરના ટ્રસ્ટ દ્વારાથી આ કાવ્યો છપાય તો હીક, એવી સદૃશ સ્ફૂરણા થતા તે આ પુસ્તકરૂપે ફળીજૂત થાય છે એ તો એક ઉત્તમ યોગ થયો છે કે, એક ભક્તની સપત્તિથી ખીજી લક્ષ્મીની સંપત્તિ પ્રકટ થાય છે, કે જેથી હજારો આત્માને જ્ઞાનામૃત મળે.”

“લક્ષ્મી જવાજ કિશોરનું જીવન મહાજીવન હતું જ્યાં ત્યાંસુધી શાંત એકાંતી જીવન, સાદો વ્યવહાર, અડગ નિરપેક્ષતા, કામનાઓ દૂર અને વાસુના મુક્ત હતી, તેમનો જન્મ અમદાવાદ-

માં સંવત ૧૯૦૦ ની જન્માષ્ટમીની રાત્રે થયો હતો. નાનપણથીજ તે સંતસાધુની સેવામાં તત્પર, સત્સમાગમમાં ઉત્સુક તથા સ્તોત્રો અને સદ્ગ્રંથોનું પઠન કરવામાં કુશળ હતા. તેઓ સદ્ગુરની શોધમાં રહેતા; પણ સામા ચુક કાંઈ એકદમ મળતા નથી. "

“‘શ્રોત્રીય બ્રહ્મનિષ્ઠ’ સદ્ગુરુ નિર્વોણ, નિત્યતૃપ્ત, શાંત, ઉદાર, પરમ કારુણીક, સદ્ગુરુ સમાધિરથ ને અદ્વિતીય દેખાવાન હોય છે. એવા સદ્ગુરુ તેમને ખોળ કરતાં કરતાં મળ્યા. તેમની ન્યાતના તેમના પરમ મિત્ર મોહલાલભાઈએ મેળવી આપ્યા તે માટે તેમનો ઉપકાર કદી ભૂલતાં નહોતા. મોહલાલભાઈ અને શુવાજી બંને પરમાર્થના પરમ મિત્ર હતા. રાત્રે દરરોજ જ્ઞાનચર્ચા કરે અને દિવસે વ્યવહારનાં કામ કરે! મોહલાલભાઈનો સ્વભાવ ઉમ્મર હતો. તે ખેડું-સાંખી શકતા નહોતા. જેવો માણસ હોય તેને તેવું કદી સુધારવા પ્રયત્ન કરતા. તે કાંઈ વાર ઉમ્મર થાય, તોપણ શુવાજી ભગત તેમનાપર ખોડું નહોતા લગાડતા. તે કહેતા કે, જેમણે આપણને અવનમુક્ત સદ્ગુરની પ્રાપ્તિ કરાવી તેમનું કાણુ કદી પૂરું થાય એમ નથી. આ’બંને શુરભાઈએ નિત્ય સત્સમાગમ કરી ચોતાનો અનુભવ ખીલવતા! શુવાજી ભગતના સદ્ગુરુ માટીદાર કેમના શાંત-સાદું બ્રહ્મજીવન માળનારા શુદ્ધ-ભગત હતા. શુદ્ધભગતને નાનપણથી શ્રીસંતરામ મહારાજ મળેલા, તેમની કૃપાથી તેઓ તર્પાં હતા. શ્રીસંતરામ મહારાજની સમાધિ નદી-આદમાં છે. શ્રીસંતરામ મહારાજ ચુક દત્તાત્રેય જેવા મુક્તાત્મા હોઈને ગિરનાર તરફથી આત્મમોળે વિચરતા આવેલા. તે નામ બદલતા ચાલતા હતા. મહીસાગરના તટ ઉપર રહ્યા ત્યારે શ્રીશુખસાગર નામ રાખેલું, અતે નદીઆદમાં આવ્યા ત્યારે શ્રીસંતરામ એ નામ રાખ્યું. નદીઆદમાં પાછળથી તેમના સિધ્ધ પ્રસિધ્ધિએ તેમનું નામ આપીને ‘સંતરામનું મંદિર’ બંધાવ્યું છે; અને તે કમેકમેધણું વિદ્યાળ બનેલું છે. આ મંદિર સાપ્રદાયિક નથી. દક્ષિણમાં જેમ શ્રીગુરુ દત્તાત્રેયના ગાણગાપુર ને નરસિંહવાડી સિદ્ધસ્થાનો હોઈને ત્યાં હર પૂર્ણિમા ઉપર યાત્રાઓ ભરાય છે; તેમ અહીં પણ શ્રીગુરુ પાદુકાનું પૂજન થાય ■ અને દર પૂર્ણિમાએ યાત્રા ભરાય છે. ”x

x શ્રી સંતરામ મહારાજને મો વર્ષ પૂરું થાય છે; તે નિમિત્તે આવતા વર્ષમાં સારો જેવો સમારંભ કરવાનો ત્યાંના મહંતજનો વિચાર સાંભળ્યો છે. એ રચાનના વર્નમાન મહંતજી અસંગ્રહવૃત્તિના હોવાથી આગલામહંતજીના સમયમાં જે લાખ ઉપરાંતની રકમ બેગી થઈ ગયેલી, તે પણ તેઓશ્રીએ પહેલી તુકિ લેહોપયોગ માટે એક વિદ્યાળ ધર્મશાળા બંધાવવામાં વાપરી દઈને સંતરામ મહારાજના મંદિરનો વિસ્તાર વધાર્યો હતો. જાનોના ઉનારા ઉપરાંત સાર્વજનિક પરિષદો પગેરેમાં પણ મહંતજી એ રચાન ઘણી ખુશીથી આપે છે. અને સંતરા-

“ ઉપરોક્ત શ્રીસંતરામ મહારાજની પૂર્ણ કૃપાના યોગે સિદ્ધ થયેલું જીવન શ્રીજીજીભગતનું હતું અને તે જીવન તેવાજ રૂપે જવાજી ભગતમા ઉતર્યું હતું. ”

મ મહારાજની જગ્યા હજારો માણસોની મેદનીથી હજામળી રહે છે.

વર્તમાન મહંતજીની એ સાધુતા અને નિર્લેપવૃત્તિ જોતાં તેઓશ્રીના હૃદયમા એ સ્થાનના પ્રાતઃસ્મરણીય આદિપુરુષ શ્રીસંતરામ મહારાજની સંતવર્ષો ઉજવવાનો વિચાર આવે એ સ્વાભાવિક છે. લોકહિતાર્થે હવે જે અનેકવિધ ઉપકારક પ્રવૃત્તિઓ અને સાધનાઓ દેશમા શરૂ થઈ છે; તે જોતાં એ અસામાન્ય ધર્મસ્થાનના સમજી અધિષ્ઠાતા ધારી બેસે, તો સંતરામ મહારાજના નામ પ્રમાણે કામ પ્રશુ કેવું અસામાન્ય સાધી શકે; તે વિષે નીચેની કલ્પના આવી હતી.

સંતરામ મહારાજની તિથિ હોય તે દિવસે મુહૂર્ત જેવું કરીને વિશાળ સમારંજ માટે મુઠ્ઠ વર્સતઝવું પેકી એક સમાહ (યોગ્ય લાગે તો ચૈત્ર સુદ ૬ થી ૧૨ સુધીના કે ૮ થી પૂર્ણિમા સુધીના સમય કે જેમાં રામનવમી પણ સમાહ ગણે છે તે) મુકરર થાય; નંદીપાદવાસી અને બીજા ઉત્સાહી તથા ધર્મપ્રેમી સજ્જનોને એ પ્રસંગના પ્રબંધ માટે મુકરર કરાય; દેશમાના સારા સારા ધાર્મિક વક્તાઓ, કથાકારો, કીર્તનકારો, પંડિતો, ધર્મશાસ્ત્રીઓ, ઉપદેશકો, વાતોંકાર બારોટચારણો, લોકહિત પાછળ જીવન ગાળી રહેલા નરદેવતાઓ, ભવ્ય ભજનીકો વગેરે સંકડો લોકહિતની ધગશવાળાઓને નોતડીને આ મહાન ધાર્મિક પ્રસંગ માટે એકત્ર કરાય; સંતરામ મહારાજના ગુણગાનથી શરૂઆત થયા પછીના બાકીના બધા સમય એવી સરસ રીતે ગળાય કે જે અસામાન્ય ઋષિમુનિઓ અને અવતારી દિવ્યાત્માઓદ્વાન અને વેદ-ઉપનિષદો, ધર્મશાસ્ત્રો, રામાયણ, મહાભારત ન્યાયિકાગ પરમ સનાતન ધર્મ યોગ્યપોષાપાયો છે; અને જે મહાન અક્ત વિરક્તોના ગુણચરિત્ર એ ધર્મને શોભાવી રહ્યાં છે; તેઓના ગુણ-ચરિત્ર અને આદેશ-ઉદ્દેશના કથા-કીર્તન થયા કરે; કે જેથી “સંતગમ”મા મમાયણા અંત અને શ્રામ એ બે શબ્દોના અલૌકિક પ્રતાપ તથા વ્યાપક અને અસરકારક ગર્ભો પણ જનસમૂહની જાણમા વિશેષ આવે - વળી રામ-કૃષ્ણાદિ મહાન અવતારો ઉપરાત તેમના સાચા અનુયાયી વીર મહાવીરો, લક્ષ્મ-વિરક્તો, સતી-સાધ્વીઓ, એવા એવા અસામાન્ય માનવીઓના જ્ઞાન-ચાગિગ્રેરક કથાકીર્તનો વગેરે સાત દિવસ સુધી આત્મા કરે; સ્ત્રીવર્ગ અને પુરુષવર્ગના સલાસ્થાન અલગ રહે; સુગ ધર્મપ્રેમી, કાળજવાળા સદાચારી અને ઉત્સાહી વ્યવસ્થાપકોની પેટાકમિટીઓ જૂદી જૂદી કામગીરીઓ માટે યોગ્ય; ઉત્સાહી અને વિનમી સુવકાને સ્વયંસેવકતરીકે મોટી સંખ્યામા યોગ્ય;

નહિ. પોતાના ગુરુશ્રીને વિનંતિ કરી કે, મને સંસાર ગમતો નથી અને મારે સાધુ થઈ જવું છે. શ્રીગુરુ જીજ્ઞાસુ કહે કે, બાઈ ! સંસારમાં રહીને ભક્તિ કરવી તે સાધુઓની ભક્તિ કરતાં

નિર્લોભી ભજનીકો હોય તેમને તેડાવી સત્કારીને એક ઠેકાણે તેઓ પશુ કીર્તન ચલાવ્યે જવાય; ધાર્મિક, સામાજિક અને ખાસ લોક-હિતાવહ કથાકીર્તનો સિવાયના પ્રેમલા-પ્રેમલી વગેરેનાં રાજસ કથનકીર્તન કે ગરબા-ગરબીઓ નજ ચલવાય; ખાસ હિતાવહ કસરતો ઉપરાંત હમેશાં ધ્યાનેમાં રાખવા જેવા સામાન્ય આચાર-વિચારો, ધર્મપદ્ધતિઓ, આરોગ્ય અને જ્ઞાનચારિત્રવર્ધક વિષયો, નિત્યનૈમિત્તિક કર્મો, સામાન્ય મરજો અને ફરજોનાં વિવેચનો, કર્મયોગ-ભક્તિયોગ ઇત્યાદિનાં રહસ્યો, ખરાબ રીતરિવાજનાં નુકસાનો, ગુરુકુળોના ફાયદા અને આગળ એ કેવી સાલિક રીતે જ્ઞાનચારિત્રની શિક્ષા આપીને દેશમાં સર્વ સુખસંપત્તિપ્રદાયક નિવડતા; વગેરે વગેરે અનેકાનેક દેખીતી લોકહિતાવહ બાબતો સમજાવનારાં આખ્યાનો અનુભવીઓ પાસે કરાવાય; અને વસંતઋતુ હોવાથી પશુ મિષ્ટાન્નથી દૂર રહેવાની જરૂર સમજવામાં આવે કે જેથી માલખાઉઓની બીડ અને ખોટાં ખર્ચ વધવા ઉપરાંત દુર્ગંધ પશુ વધી જઈને રોગચાળો પશુ મહેમાન બની એસે નહિ.

એ તો બહું ઠીક; પણ ખર્ચખુટણનું કેમ થાય ? આ વાત ગમે તેટલી અગત્યની હોય, છતાં સંત અને રામના સાચા સંતમહંતને મુંઝાવાપણું હોમજ નહિ. કેમકે સર્વ ઐશ્વર્યોના પરમ ઉદાર સ્વામી પરમાત્મા ઉપર પ્રાપ્ત પદાર્થોને ઓવારી નાખનારા ભક્તજ્ઞાનીને પ્રજા પોતેજ સેવક બની રહે. જે પરમાત્માએ સંતરામ મહારાજનું ધામ આવું વિશાળ બનાવવાની અને સાધુતા શોભાવવાની પ્રેરણા અને સામગ્રી આપ્યા કરી છે; જે સર્વાન્તર્યામીની પ્રેરણાથી (ટીપે ટીપે સરોવર બરાય તેમ) પૈ-પૈસાથી પશુ હજારો એકત્ર થયા કરે છે; તે શ્રીહરિના બાળબચ્ચારૂપ જનસમૂહની ધાર્મિક સેવામાં જે દેવમાનવ સર્વ સામગ્રી સાથે, અદ્વાલક્ષિપૂર્વક અને અહંતામમતારહિત થઈને યોગ્યજી જાય; તેનું યોગક્ષેમ તે હજાર હાયવાળો કૃપાસિંધુ વહન કરે; અને એક યા બીજી રીતે પોતાનાં કામ પોતે નાંચેડે, એમાં સલાહજ શો ? જ્યાં શ્રીરામના સાચા સંત સંતરામ મહારાજનું ધામ હોય; જ્યાં તેમનીજ જ્યંતિનું નામ હોય; જ્યાં ધર્મપ્રચારનું કામ હોય; જ્યાં લોકહિતનું ધ્યાન હોય; જ્યાં નડીયાદ જેવું ખેડ જીજ્ઞાનું સર્વોપરિ નામ હોય, અને જ્યાં ધર્મપ્રેમી ઉચ્ચવર્ણો અને જ્ઞાનદાની દેશાષ્ટકુળનું વાસસ્થાન હોય; ત્યાં તે પરમસુંદરસ્થાન, સર્વવ્યાપક શ્રીરામ કે સર્વજ્ઞદાનદ પૂર્ણકામ (અથવા જે પણ નામ આપો તે નામવાળો) પરમાત્મા જથ જથકારણ વર્તાવે,

પણ વધી જાય છે. તમે કયા તરફ રાગદ્વેષ નહિ રાખતાં વ્યવહારનાં કાર્યો નિર્ભયપણે કર્યે જાઓ, સત્યવચને રહો, બહારની પેઠે અંદરથી પણ પવિત્ર રહો અને કામ-ક્રોધાદિ શત્રુઓનો નાશ કરો, એજ

(પરમાત્મા! આ સેવક અવશુષ્કસાગર જતામે જો આવું-તેવું લખવામાં તારીજ ઇચ્છા ને પ્રેરણા કરેલુમ્મત હોય; તો સીધેસીધો તું પોતેજ તેનો સર્વ સજ્જનોના હૃદયમાં આવું-તેવું પ્રેરી દઇને મુખ્ય આત્મા સાથે સુયોગ્ય ઉત્સાહપ્રેરકો અને કાર્યકર્તાઓનો મેળાપ અને નિર્જન્ય કરવો કરાવવો-એ પણ તારો મારો સદજ વાતો છે; અને તૃષા ડોહડોહાપણુજ હોય તો તારીજ ઇચ્છા પ્રવર્તજો. કાષ્ઠો કરોડોનાં કમનસીબ આગળ અવતાગી આત્મા પણ લાચાર બને ત્યાં બીજાનું શું વલે? જો તારીજ મરજી હશે તો તો જે કોઇ નિમિત્તમાત્ર બનશે તેવું અહોભાગ્ય છે. આ સેવકને તો તે પોતેજ એવી તેવી બાબતમાં કશીજ અજાણ સામેલગીરોને મારો નાલાયક બનાવી રાખ્યો છે, તે પણ સર્વના ધ્યાનપર લાવવાને તું સમર્થજ છે, એ પણ જાનવાળેજ છે કે, તે તે રચનામાં સત્જનોને આવી શૂંઠેલા વિચારોના પ્રધારપણ આ લખાણ હોય. અરજી, જેમ હો તેમ હો; આપ સર્વજ્ઞ પ્રત્યે તો કહેવા-લખવાપણુંજ શું હોય! છતાં પણ જ્યારે તેવું અહીં વધુ છે તો તે એક પ્રકારની મૂર્ખતાનું પરિણામ હોય તોપણ નવાજ નથી. નવાજું ત્યાં સો પૂરા!)

જો એક વાર ઉપર જણાવ્યા જેવો પ્રમંથ સુવ્યવસ્થાથી ઉજવાય, તો પછી એ સંતરામ સપ્તાહ દરવર્ષે બારી રહીને નકિયાદના ભાગમાં દરવર્ષે રાષ્ટ્રીય મહાસભાના જેટલો વિચાળ સમારોહ ઉજવવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થઇ વિચાળ ધર્મમેલો ભરાયા કરે; અને વર્તમાન મહંતશ્રીતું આ કાર્ય આખા દેશમાં એવું યસપાત્ર, અનુકરણીય અને લોકહિતાવક નિવડે; કે જેથી શ્રીસંતરામ મંદિરના હાલના મહંત તે એક બીજા સંતરામજ પાકવા લાગે, એમ જવાબા કરે તોપણ આશ્ચર્ય જેવું નથી. નર્મદાકિનારે માલસરના મહાપુરુષ શ્રીમધવદાસજ કેટલાયે વર્ષથી એક સુંદર સમાહ ભગ્તો, કે જ્યાંનો આતરિક સ્વાદ હજી પણ આ સેવક જૂઠી ચકતો નથી. સાંભળ્યા પ્રમાણે તેમના શિષ્ય પણ હજી તે પ્રયાય યજ્ઞશક્તિ ચલવ્યે જાય છે અને જનસંખ્યા આગળ જેટલી નહિ તોપણ જે પાચ હજાર જેટલી બેઠી યાય છે. વળી સાંભળ્યા પ્રમાણે પેટલાદ તાળાના એક નાના ગામમાં દરવર્ષે રામજીની સ્મરણ પહેલાં ત્રણ માર દિવસ સપ્તાહરૂપે વસંત વર્ષથી એક સુયોગ્ય આયોજને ત્યાં કોઇ એક પ્રમંથ ઉજવાયા કરે છે; અને તે સમયે આસપાસના સમજી વોસ પચીસ સંત ભક્તોમાંના કોઇ કોઇ ગામથી ભાવમાં પણ એવી સચોટ વાતો કહે કે આજુ ગામ અને આસપાસના પણ વધુ લોકો તેનો લાભ લે છે.

પરમ ભક્તિ છે. આથી શ્રી ગુરુનું વચન 'માથે ચઢાવીને છવાંછ બગતે' વ્યવહારમાં રહીને ઠેઠસુધી ચાંત, નિરપૂઢી, જાનંદી, પરોપકારી અને સાદું છપન ગાલ્યું હતું. તેમને ઉપદેશ આપવાનો કોઈ નહોતો. કોઈપણ સ્વાસ્થમાં આસક્તિ નહોતી. અંતરમાં મસ્ત રહેતા. પોતાને માટે પૈસો વાપરવામાં કંજુસ રહે, પણ પરમાર્થમાં ખર્ચવામાં ઉદાર હતાં. જુદાવસ્થામાં પણ પોતાનું કામ પોતેજ કરતા. કોઈપણ પ્રાણીને કષ્ટ આપતા નહિ. છુબા ત્પિસુંધી જનવરથી જેઆવી આડીમાં ખેડા નથી. જુદાવસ્થાથી ચલાય નહિ તોએ સત્સમાગમ અર્થે આનંદથી ચાલીને જતા. તેમની પાસે બેસતાં જે અખ્યાતમાનની મર્યાદાલતી તેની પાછળ રાતની રાત વઢી જવા છતાં આનંદ ખૂટતો નહિ. "

" તેમના પ્રસંગમાં જે જે માણસો આવતાં તે અમૃતખેાધ પીને તૃપ્ત થતાં: પિત્રાઈ કાકાં તરફથી મળેલું રહેવાનું ધર વિદેહ થતો પહેલાં ફક્ત ત્રણ માસ અમાઉ તેમણે વેચી દેવડાલ્યું. ધરના સામાચાર હજાર રૂપિયા ઉપજ્યા; તે બધા સર્વ જૂતાત્મની તૃપ્તિ અર્થે તેમણે પોતાને હાથે આપી દીધા. રૂ. ૧૦૦૦, સાધુસંતોના ભોજનમાં; રૂ. ૧૫૦૦, પોતાની નાતના ભોજનમાં; રૂ. ૫૦૦, પોળની પરબડીમાં; રૂ. ૨૫૦, હિમરેહના શ્રીસંતરામ મહારાજના મંદિરમાં; રૂ. ૨૫૦, લૂલા-લંબડા, પતીયા, નિશાધાર મનુષ્યોને; રૂ. ૨૫૦,

આફસોસની વાત છે કે વૌઠા, સિદ્ધપુર, સુઠલતીર્થ, કાર્તિકેશ્વર ઇલાદિ સ્થળોના પ્રબંધરહિત મેળાઓ થાય છે તોપણ ત્યાં લાખો માનવી ભેગાં થાય છે; પણ તેના મૂળ પ્રચારકોનો આદેશ-ઉદેશ તદ્દન જૂલાઈ મથેલા જેવો જણાય છે. એવા સ્થળોમાં આજથી ૨૫-૫૦ વર્ષ ઉપર જે દાનપુષ્પ, જાજનકીર્વન અને ધર્મનીતિનું વાતાવરણ જામતું તે સ્થિતિ હવે છેક પલટાઈ ગયેલી છે. (કૃપાળુ પ્રભો! આવી સુદામ બાળતો તરફ પણ કેમ, કેમ રાષ્ટ્રવક્તો અને હિદાસાએને પૂરેપૂરું ધ્યાન આપવાનું નહિ સ્મરતુ હોય!)

શ્રીસંતરામ મહારાજની શતવર્ષી રૂઠે પ્રકારે ઉજવાય તો તે ઉપરથી પણ અનેકાનેક સંજ્ઞોને એવા તેવા ખાસ દિતાવડ કામે તરફ રસજતિ અને હિતસાહ જમી હોય; પ્રથમની ચેઢે લાખો અબજ સંપુરણોને અને ત્રામટીઆ લાઇબ્રેરો તથા ગરીબ-શુરખાંઓને ધર્મનીતિનો પ્રવાહ મળવો ચાહુ થાય એમાં શક નથી. આવું તેનું લખવા-ઉપરથી આ લખનાર પડે એ બાળતમાં દસી કામગીરી સ્વીકારે, એવું જૂલેચૂકે પણ કોણ ધારી લે નહિ. હા, કાર્યકર્તાઓ તો આવા કામ માટે મળેજ મળે. પોતે જરાય તત્પર નહિ છતાં અડી આવું ડોહડાપણ ચર્ષી ચડું; તેમાં કાંઈપણ અનીચિત્ય કે અવિનય હોય, તો શુદ્ધી સંજ્ઞો અવશ્યસાગર લિમ્બને દામા કરે, એવી વાચનાપૂર્વક ઝં તરસતુ.

તેમની શાંતિની સાધકરીમા ધાર્મિક પુસ્તકો માટે, અને બાકીના ૩ ૧૦૦૦, માચી આ પુસ્તક ઇપાયુ છે”

“ તેમની જીવિસતવાણીનો અખૂટ બકાર હતો તેઓ શ્રી જ્ઞાનદેવ મહારાજ, શ્રીપ્રકારામ અને શ્રીએકનાથના અનુભવી જ્ઞાન ભક્તિયોગનાં ભજનોનો ખુલાસો શ્રીમતરામ મહારાજની વાણી સાથે અથવા શ્રીકબીરસાહેબ, ધીરા ભક્ત, ભોળા ભક્ત, પ્રીતમદાસ અખાણ, પુત્રસીદાસ, નરસિંહ મહેતા આદિ ભક્તોના ભજનોની સાથે એવી તો સગસ રીતે અનુભવથી મેળવતા કે કાંઈ પણ સમય રહે નહિ કેમકે તેમનો પોતાનો અનુભવ પણ અગાધ હતો, અને પોતે પણ રાજયોગી હતા”

“ જેમ કેઈ માથુસ પરદેશ જતો હોય અને સંપૂર્ણ કામ આટોપી લઈ ગાસડા-પોટના બાધી લંધાર થાય, તેમ પોતે ત્રણજ માસમા અધુ આટોપી લીધુ અને દેહાતની થી અગાઉ ‘શ્રીમદ્દારાજની મળી તેવા આવી છે, પ્રસાદ થો’ એમ કહી તથા તાળીઓ વગાડી મૌન થઈ રહ્યા સવન ૧૬૭૭ના પોષ સુદી ૧૦ ને મધ્યાહ્નકાળે મિત્રોતેર વર્ષની વયે તેઓ વિદેહ થયા”

‘શ્રી અવધૂત ઉપનિષદમા કહ્યુ છે કે -

અહોજ્ઞાનમહોજ્ઞાનમહોસુસમહોસુસમ્ ।

અહોશાસ્ત્રમહોશાસ્ત્રમહોગુરુરહોગુરુઃ ॥

અહો જ્ઞાન ! અહો જ્ઞાન ! અહો મુખ ! અહો મુખ !

અહો શાસ્ત્ર ! અહો શાસ્ત્ર ! અહો ગુરુ ! અહો ગુરુ !”

સરતાં સાદિસ તરફના આ બીજા મંથમા લેવાયતા આરબ્યાખ્યાનો (મહાનસા આખ્યાન, જડમુનિ આખ્યાન, મદ્યરિત આખ્યાન, અને મતજી ભાઈનુ આખ્યાન) ઉપરાંત “છાટમકૃત કાવ્યસમદ” ઉપરથી લેવાયા છે, તથા બાકીનુ દસ્તાવિજિન ઉપરથી તથા ધણી વર્ષ પર નાની ચોપડીરૂપ અને ચોપાનિયામા ઇપાયુ તે ઉપરથી લેવાયુ છે

‘છાટમ વાણી’ના ખહેવા મંથની પેઠે આ બીજા મંથમા પણ અમુદિઓ વગેરેની સુરકેલી આવી ત્યાયવાચકમ પાત્ર થયો છે અને મોઢા દેહાણે ઉત્તર ન મુત્રચે ત્યા જેમનું તેમ રખાયુ છે

અન્ય રચયેથી નીચેના ઉપરાંત જન્ને પુસ્તકોમા મદામા શ્રીછાટમ કવિ અને તેઓશ્રીની વાણી વિષે જે કડીકત આપાઈ રતી, તેનાજ ઉપરથી અને થયે જાગે તેમનાજ રબ્દોમા આ પછીનો લેખ મેટી ભાગે યોગ્યથો છે

ગ્રંથિપદ મુજબ મુધારાનેજ પુસ્તક વાચવુ થઈ ઓ સદ્ગત્

અનુ જન્માદમી સવત ૧૯૮૪

૭ સપ્ટેમ્બર-૧૯૨૮

સિદ્ધુ-અખંદાનંદ

મહાત્મા શ્રીછોટમ કવિનું વૃત્તાંત

૧૬૧

● મહાત્મા શ્રીછોટમ કવિનો જન્મ સંવત ૧૮૬૮ ના ચૈત્ર સુદ ૧૨ ને મંગળવારે પેટલાદ તાલુકાના સોજીયા ગ્રામ પાસે મલાતજી ગામમાં થયો હતો. તેઓ જન્મે સાર્દારના નાગર ગૃહસ્થ હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ કાળીદાસ હતું. તેમને હીરાલાલ, શંભુપ્રસાદ અને મળલાલ નામના ત્રણ લાલ હતા. પોતે સર્વથી મોટા હતા. હીરાલાલ જ્યોતિષવિદ્યામાં પ્રવીણ હતા અને મળલાલ સર્વથી નાના તથા પર્યાયસંપન્ન વિદ્વાન હતા. આ બંને લાલઓ પાસે અનેક વિદ્યાર્થીઓએ જ્યોતિષવિદ્યાનો તેમજ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. શંભુપ્રસાદ કર્મશ્રીમાંસા અને ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાતા તથા વ્યવહારનિપુણ હોવાથી ઘરની બધી વ્યવસ્થા તેઓ રાખતા. મળલાલ શાસ્ત્રીએ વિદ્યાર્થી શરેલા અનેક લેખો લખેલા છે. ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિસંબંધી શોધક શ્રદ્ધિવાળા લેખો એમણે લખ્યા હતા. વળી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં સેક્રેટરી તરીકે થોડો વખત કામ કર્યું હતું.

શ્રીછોટમ કવિ પૂર્વના કોષ યોગબ્રહ્મ પુરુષ દરો, કે આ જન્મમાં કાંઈપણ બાલ ઉપાધિ નહિ નહતા બ્રહ્મપગમણુજ રહ્યા છે. અને વ્યવહારસંબંધી કોષ સાથે વાત ન કરવી પડે એવું રાખ્યું હતું. આજીવિકા સંબંધી ચિંતા તો પ્રથમથીજ પ્રભુએ આપી નહોતી. આપ્તું જીવન પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય ગળાયાથી ન્યાતજાત કે સમાવહાલાના વ્યવહાર સંભાળવાની જરૂર પડી નહિ અને તેમના લાલઓ પણ તેમને અધ્યાત્મજીવનમાં સદાયરૂપ હતા.

મહાત્મા છોટમને પૂર્વના કોષ પુણ્યયોગે પ્રકૃતિ પણ એવી ઉત્તમ મળેલી કે થોડામાં ઘણું સમજી જઈ ઝટ ત્યાંથી આગળ વધવાનોજ ઉપાય કરે. જેમકે થોડો વખત તલાટીની નોકરી કરી જોઈને ત્યાંથી છુટા થવું; એક જગ્યાધારી સંત પાસે રહી સેવા-સમાગમ સાધવા ઉપરાંત કલાં તેવાં કીર્તન રચી આપ્યાં, પરંતુ એકંદરે ત્યાં પણ સંતોષ વળ્યો નહિ; અને ગાદીપતિ તો તેમને બનવુંજ ન હતું, એટલે તેવા પ્રલોભનને નહિ મણકારતા ત્યાંથી પણ ખસી ગયા; અને કોષ પૂરા ગુરુની કૃપા-સદાયતા મેળવવાની આગુરતા જાગી ઉઠી. “શોધો અને જડો” અથવા સકલ પદારથ હિં જગમાંહી, કર્મદીન જન પાવત નાહી ॥ એ આત્મવાક્યાનુસાર સાચા સાધક શ્રીછોટમ મહારાજની એ ભાવના મદળ થઈ કૃતકૃત્ય થયા. તેઓશ્રીમાં એક જાણવા જેવી વિશેષતા એ હતી કે, અધિક ફાધિક ધનધામ્યાદિની લોભ-લાલચવાળા સમારીઓ વચ્ચે રહેવા

તેના નિયમોથી પર છે. એ દિવ્ય કવિત્વ સાધનસંપત્તિને સચવતું-
થકું, ભાવભક્તિને પૂજતુંથકું અને જ્ઞાનામૃતતું પાન કરાવતુંથકું
આપોઆપ વળા કરતા અમૃતમય દિવ્ય અરણ્યા જેવું છે. એવાં કવિત્વ
સ્વેચ્છાપ્રેરિત નહિ પણ ઇષ્ટેચ્છાપ્રેરિત હોય છે; એટલે તેને અન્યક્ત
અક્ષર પરબ્રહ્મ પરમાત્માતું ક્ષરતું સ્વરૂપ, જાવન બહારના ચિદં-
બરના ખેલતું પ્રકટ નાટક, યોગેશ્વરોની જ્યોત્સ્વી મહાચિત્શક્તિની
ગંભીર ગર્જના, અને સદ્ગુરુની આજ્ઞાધારી કૃપાલહરિ પણ કહી
શકાય તેમ છે.

આવા ભક્તગાનીઓની કવિતા અન્ય લૌકિક કવિઓ
જેવી હોતી નથી. તેઓતું કવન હંદ, માત્રામેળ, દૂસ્વ-દીર્ઘ
પ્રત્યાદિ પિંગલશાબ્દના નિયમોથી મુક્ત હતા પણ એમા અંતર્ધા-
મીનો એવો પ્રસાદ ઉતરેલો હોય છે કે જેને લઇને તે પ્રાસાદિક
વાણી કહેવાય છે અને પવિત્રાત્માઓને અનુભવાય છે.

મહાત્મા છોટમ પ્રહ્લાદ આખ્યાનમા કહે છે કે—

ભૂચર ભૂમિ ઉપર ફરે, હિડે ખેચર આકાશ;
કવિજન કહે દીકી સાભળી, કરી વાણીવિલાસ.
વિશ્વથકી આધા વહે, એવા અનુભવી કોય;
ઉત્પત્તિ રિયતિ પ્રલયની, આપે સમજાણુ સોય.
અનુભવી કવિ સરખા ગણે, એ તો મૂઠ અળણ;
આકાશ આધેરી વારતા, કહે કવિજન કોણ !

મહાત્મા છોટમની વાણી આવીજ અધૌકિક પ્રસાદથી અરતી
અકળ કળાવાળી છે. તેઓત્રીએ ઉપદેશ કરવા નીકળી પડવાની, જનસં-
મુદમાં પૂજવાની, લૌકિક ધન કે કીર્તિ મેળવવાની, માદી સ્થાપવાની,
વાદવિવાદ કરવાની કે પ્રસિદ્ધિમાં આવવાની ઇચ્છા કરી નથી.

શ્રી છોટમ કવિની કીર્તનમાળાઓ છપાઈ ગઇ છે. તેની આવૃત્તિ
પર 'આવૃત્તિ શ્રુતસેલરોદ્ધારા છપાયા જાય છે, તે ઉપરથી પોતે ધણા
સૌકમ્યિય થઇ પડ્યા છે એ તો નિર્વિવાદજ છે. આ ગ્રંથમાંથી તેમ-
ની સાદી અને સરળ ભાષાદ્વારા આપણને ઉપદેશપદ્ધતિથી બોધ મળે
છે, એ વિશેષ લાભ છે. પોતે આખ્યાનની રચક પદ્ધતિથી અને સર્વ
કોઇ સહેજે સમજે એવી સરળ ભાષામા ઉપનિષદગમ્ય તત્ત્વો આપણી
આગળ મૂક્યા છે. સાહિત્યની દૃષ્ટિએ જોઇએ, કે યોગની કે તત્ત્વ-
જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જોઇએ; પણ હીરાના પ્રકાશની પેઠે એનો જ્ઞાનપ્રકાશ
સ્પષ્ટ જણાઇ રહેશે.

એક આધુનિક વિદ્વાન લેખક. કહે છે કે “ઉત્તમ વાદમય
(સાહિત્ય) તેને કહેવું, કે જે વાચકવાચી સવિકલ્પ સમાધિ
યાય.” આ તેમની દૃષ્ટિ અરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. એ રીતે
શ્રીછોટમ કવિને ઉત્તમ ભક્ત કવિની પંક્તિમા મૂકી શકાય. ઉત્તમ,

ચિરંજીવી, સચેત તથા અમૃતમય વાત્મ્ય એનેજ કહી ચડાય રસો
 વૈ સ અર્થાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સરખ છે, એ ઉપનિષદસૂત્રનુ પ્રકટ
 સ્વરૂપ આવા સત્પુરુષોની વાણીમા સુમસ્કારી સાત્ત્વિક આત્માએને
 ડગલે ડગલે અનુભવાય છે ~ ખરેખર સતની વાણી અક્ષરે અક્ષરે

~ રાજસ મનુષ્યોને આવા તો શુ પણ ગીતા-રામાયણાદિ
 જેવા પરમ માર્ગિક કથન-કવનોમા પણ માહિત્ય કે ઉપકારકતા જેવું
 ન જણાય, અને રાજસ ભાવો કે દુસ્વ-દીર્ઘમાજ સર્વસ્વ સમન્નધ
 “અહોરૂપ અહોધ્વનિ” ચલા કરે એ પણ સ્વાભાવિકજ છે, એટલે
 કહેવાપણ તો માન તેમનેજ છે કે જેમને આ સરથાના કાર્યમા
 કાંઈપણ મારે અને દિતકારજ જણાતું હોય, તેમા ઈશ્વરનીજ વડાઈ
 રહેતી હતા અનેક વાચનારાઓ અજ તરફજ સ્તુતિના પત્રો લખે
 છે આ સેવક તો તે વાચી શરમાદને એનો નિકાલ સત્ય-સ્તુત્ય
 પ્રભુની સેનામા અર્પા-દધને કરે છે, પણ જેઓ આ રાજામા
 ગુજરાતી પણ પૂરું નહિ ભણેના અને દુસ્વ-દીર્ઘના ઠેકાણા વગરના
 નાનામક લિખારીના મોઢેથી વખાણ કરી બેસે કે, તેમના ઉપર આ
 સેવકનું કશું ચાલતું નથી એવા અવળા વખાણ શાળાશિક્ષણ પામેલા
 અને સાક્ષર-શિક્ષક વગેરેને ન ગમતા હૃદય બગે, એ પણ સ્વાભા
 વિક છે, પરંતુ તે બદલ તેઓ પ્રત્યે ક્ષમા માગવા સિવાય આ
 અવગુણસાગરથી બને પણ શુ ? એવા કાંઈકાંઈ શિક્ષિત સજ્જનો
 આપોઆપજ એનો યથાશક્ત્ય ઉપાય કરી લે છે તેને માટે આ
 સેવક તેમનો ઉપકાર માને છે કેમકે ટાંગોરજીના શાતિનિકેતન
 સુધી એવી મતલબના વિચારો પહોંચાડી દેવાયા છે કે જુઓ, એ
 સરથાના કામમા સરતાપણ હશે પણ સાહિત્ય જેવું છે કશું ? એક
 સજ્જનને તો એજ જાપામા એવા ભાવનું જાપનું પડેલું કે આ
 બાવો માન સરતાપણ તરફ ધ્યાન આપે છે, તે ‘સાહિત્ય’ શબ્દ
 તરફ ધ્યાન આપે તો સારું કેવા કેવા સજ્જનો આવું તેવું કહે-
 લખે તોપણ આ સેવક અજ્ઞાનનો એવો આચમીર કે, જે લૌકિક
 વસ્તુરિચિતિએને માટે કોટયવધિ મનુષ્યો અને મોટામોટા શિક્ષિત
 પડિતો પણ ખૂબાખૂબ ઈજતા-તત્સતા હોય, તેવાએનો અને
 જનસમૂહની કોટયાવધિ બહુમતિનો મુદ્દા અનુયાયી ન બનવા
 ઇચ્છતા બસ જે જે કથનકીર્તનો અને લેખલાખણાદિ પોતાને ખાસ
 ગમી જાય તેજ વાચવા-પીરસવાનું રાખે છે’ પણ આ તો કંઈકે
 આત્મપુરાણ-સ્વાત્મલાધા જેવું આવી ગયું, એટલે એક વિશેષ
 પ્રતિષ્ઠિતનોજ અભિપ્રાય આપી દઉં કે એક વાર એ મહોદયે એવા
 ભાવનું કહેલું કે, એમ તો ક્રાન્સમા ગાડીવાનો પણ (હનકા ટાપનાની)
 ઘણીયે ચોપડીઓ વાચે છે, પણ તેથી શુ વળ્યું ? એજ વાજ એમ
 પણ કહેતું કે તે આવી (ખરાબ) રાનેશ્વરી કાઢી છે, તે પાપ-

અંતઃકરણને ઉપદેશ, આનંદ, તન્મયતા, પવિત્રતા, રસરૂપતા એકી વખતે આપતી વહે છે. મહાત્મા છોટમ મહારાજની વાક્યમયતા આવાજ પ્રકારની છે; અને તેથીજ એવા રસસિદ્ધ કવીશ્વરો વિનયી અને અમર ગણાયા છે.

શ્રીછોટમ કવિની કવિતાની ખુબી

‘છોટમંકૃત કાવ્યસંગ્રહ’ માં તેના ઉપરોક્ત પ્રકારક સંજ્ઞાઓએ મહાત્મા છોટમની વાણીવિશે જે સુંદર લેખ ચોળ્યો છે, તેમાંથી પણ કેટલોક સારાંશ નીચે આપીએ છીએ.

મહાત્મા છોટમનું જીવન તેમના ગ્રંથથીજ અમર છે. તેમની જ્ઞાનવિજ્ઞાન અને ભક્તિરસથી રસબસ થયેલી વાણી ગહન, પ્રૌઢ અને ગંભીર છતાં અત્યંત સરળ, સાદી અને સદૃશ વેગવાળી છે; અને મંદ શુદ્ધિવાળાને પણ તે ગાવી અને સમજવી સુગમ પડે એવી છે.

દાખલાતરીકે:—(લુઓ ‘છોટમની વાણી’-મંથ ૧ લાના પદ ૩૩૬ ની ૭ મી કટીથી) સમાધિની સાત જુમિકાનાં વણું નમાં સંસ્કૃત-

માથી ક્યારે છટીરા? ક્ષણો માણસ મને ખોડું કહે નહિ. એક સારા જેવા વિદ્વાન આ સંસ્થાની પ્રસિદ્ધિએને રોટલા જેવી-અર્થાત્ માણપાણી વગરની કહેતા હતા. આવી તેવી આ સંસ્થાની અને આ સેવકની નાવાવડીઓ સારા સારા માણસોનાં નામ સાથે આપી હોય તો કદાચ અનેકાને તે ઉપર વિશ્વાસ બેસે; પરંતુ તે તે સંજ્ઞાને ખોડું લાગે, એ પંચાતી! એટલે હવે તો પાંદક-ખંધુઓને એજ કહેવાતું કે, હવે જ્યારે આ સેવકશરીર પોતેજ પોતાને અવગણનાગર, ખરાબ બિનુ, લુટોસાધુ, ખાઉધરો, વ્યભિચારી, મેલોધેસો, અનુવાદકોનાં લખાણ જગાડી નાખનારો, અશુદ્ધ વાંચન પીરસનારો ઇત્યાદિ કહે છે; તો પછી એથી વધારે પ્રમાણ શું જોઈએ? સાહિત્ય પરિપક્વતા પ્રમુખમાં નામ નખાવું તેમાં પણ જરાય સંમતિ ન હતી અને સંમત થવાય તેમ પણ નથી; એટલે તે વિશે એક મુદ્દામ સંજ્ઞાને ક્યારનુંય કહી રાખ્યું છે; છતાં આ રથજે સર્વ સંજ્ઞાનો પણ એ વાત જાણે એ માટે લખ્યું છે. આ સેવકને તો ઉઘટી હવે ગાળોજ ખાવાની ઇચ્છા એટલી બધી થઈ છે કે, જે ખંધુઓની એવી તેવી વિશેષ કૃપા થશે, તેટલો તેમનો ઉપકૃત થશે. કેમકે એથી તેના પોતાના હકમાં અને જનસમાજના હકમાં (ઉપર ઉપરથી ગેરલાભ લાસે તોપણ) ખરી રીતે ને ઉડી દૃષ્ટિએ તો લાભજ થવાનો છે. આ સંસ્થા યાત્રુ થઈ ત્યારથીજ આગલા અનુભવોએ આરા આપી હતી કે, આવા સસ્તા સાહિત્યના કાર્પમાંથી તો એ પરિણામ વહેલુંજ મળી જશે અને જલદી છુટકો થશે; છતાં આશ્ચર્ય એ છે કે દજમુખી એવું તેવું ખુદી રીતે લખાતું-ખોલાતું નથી.

ના અધરા શબ્દનું અને અધરા વિષયનું કેવું સરળ વર્ણન છે:-
 તનુ માનસા છે ત્રીજી જૂમિ, પ્રકટ કરી દેખાડું જોને;
 ચંચળ મન બહુ વરતુમાં, ચક્ર બમીને જાડું જોને. ૭
 જાડું મન તે બ્રહ્મલક્ષમાં, એકાગ્ર તો ના થાય જોને;
 રાતદિવસ અભ્યાસ કર્યાથી, મન જીણું થઈ જાય જોને. ૮
 તનુ નામ છે ત્રીણા કેરું, મનસા મનનું નામ જોને;
 ત્રીણું હોય તે બ્રહ્મરૂપમાં, દરી રહે તે દામે જોને. ૯
 જે જાનીના ચિત્તની શક્તિ, ધ્યાને ત્રીણી થાય જોને;
 તનુ માનમા જૂમિ કેરો, તે જાની કહેવાય જોને. ૧૦

તેમની સુદૃઢ અવલોકનશક્તિ નીચેની સરળ પંક્તિઓમાં જુઓ:-

યોગી ઠમ જણાય, પરીક્ષા કરું છું તેની;
 સખજ હોય કૃશ દેહ, ચળકતી ઠાંતિ એની.
 વદન સદાય પ્રસન્ન, નેત્ર નિર્મળ મુખકારી;
 રણકે ઘટમાં નાદ, વહે મુખ વાણી સારી.
 વળી બિંદુ અચળ અરોગતા, જઠરાનલ જામત રહે;
 લાગ્યું રહે મન લક્ષમાં, મદાયોગી તેને કહે.

આમ સરળ શાત ગદન રસથી સરતી તેમની વાણી ચાલે
 છે. પરમજ્ઞાની કવિ અખા ભક્તની વાણીનો પ્રવાહ દિવ્ય નાદથી
 સંસંગાટ વહેતી ગંગા નદીના ખળભળાટવાળો છે. પરમ જ્ઞાની
 ધીરા ભક્તની વાણીનો પ્રવાહ મદન જંગલના સિંહનાદ જેવો મહતા-
 વાળો છે તે એકલો કોઇની પરવા કર્યા વગર નિરૂપણે નિર્બંધ
 ગાજી રહ્યો છે; અને પરમ જ્ઞાની છોટમ કવિની વાણીનો પ્રવાહ
 રામરાજ્ય અયોધ્યા નગરી પાસે વિલસતી શાત ગબીર સરંમૂતદી જેવો
 શાત, અર્થસૂચક, ગંભીર અને ચિન્મય છે. આ સર્વે કવિઓ મહાન્
 છે, કે જેમણે પ્રાકૃત ભાષામાં લોકલેખાણુ અર્થે સંસ્કૃત વાઙમયની
 અને પરાપાર પરમાત્માની અમૃતમય મેર પ્રાકૃતમાં વહેવડાવી છે.

શ્રીઅખાજીની વાણી અને શ્રી છોટમની વાણીની ખુબી એકજ
 વિષયના વર્ણનની સરખામણીથી સમજાશે.

પૂર્વછાયા

ભાષ પરાપારથી શબ્દ ઉઠે, તે જુગતે જાડો થાય;
 પાર છે પરમાતમા તે, રવેં ચૈતન્યધનરાય.
 તે મન દારાયે મહાતમ ધરે, તે મનને હોડે કલ્પના;
 કલ્પનામા કામના છે, તે કરે બહુ જલ્પના.
 પરાતીતશું હોય પોષણ, તે શબ્દરૂપ પરા કરે;
 તે પરચંતિયે થાય જાડો, અરૂપ શીટી રૂપ ધરે.
 મધ્યમાયે વાટ ઘડાયે, અને વૈષ્ણવી થઇ વીખરે;
 સંસૃત્ય વાધે શબ્દકેરી, અનંત પ્રકારે ઓચરે. (અખેગીતા)

દોહા

શ્રીકોટમકવિ પ્રશોત્તરભાળામાં કહે છે:-

પરા પસ્યંતી મધ્યમા, વૈખરી વાણી ચાર; ✓
 શ્રોતા જનને સમજવા, તેનો કહું પ્રકાર. ૧
 ચેતન નિજ પ્રગ્ઢા ધરે, શબ્દ બોલવા જેઠ;
 પ્રણવરૂપ એ પ્રથમ છે, પરા જાણી તો. ૨
 અર્થવાન બહુ શબ્દનો, જેમાં ઘાટ ધડાય;
 અક્ષર ગોઠવણી બને, તે પસ્યંતી થાય. ૩
 સૂક્ષ્મ વાણી મનમાં બને, પુસ્તક વાચન થાય;
 તેજ જાણી મધ્યમા, બાહર તે ન જાણાય. ૪
 શ્રોતાજન અવણે ધરે, એવો જે ઉચ્ચાર;
 વાણી તે છે વૈખરી, તે બોલે તનુ ધરનાર. ૫
 આઘાક્ષર ઠંકાર એ, જાણ તણું છે નામ;
 આરાધન એનું કરે જે, તેનું મુધરે કામ. ૬
 અહમ એ પ્રેરના, સંધિથી ઉચ્ચાર;
 ઠંક એવો એ થાય છે, મુનિ બોલે નિર્ધાર. ૭
 અકારને જાણ જાણીએ, ઉકાર વિધ્યરૂપ;
 મહાર તે શિવરૂપ છે, ને અર્ધમાત્ર ચિદ્રૂપ. ૮
 અર્ધ માત્ર અદ્વી જે ગણી, તેનો નહિ ઉચ્ચાર;
 શુરુગમથી એ તો જડે, સાચ દહે નિર્ધાર." ૯

હુંકામાં શ્રીકોટમ કવિની વાણી અત્યંત બોધપ્રદ અને શાંત-
 રસથી ભરેલી સરિતા છે; અને આપણા આઘ વેદાનકવિ અખા-
 જની વાણી અત્યંત બોધપ્રદ, ઉમ્મ તેજથી તપતી, સવિનાના પ્રકાશ
 જેવી તથા અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિનો નાશ કરે એવી છે.

હવે ધીરા ભગતની સિદ્ધમર્જનાની ખુબી જોવા જેવી છે:-
 આત્મતત્ત્વ શોધો રે, જાની જન ગોનો ધરમા;
 બોલે તે નહિ બીજો રે, આજખી સેજો અંતરમાં. ૨૬
 વિશ્વભર દરિયો સભર ભરીયો, માંદી રવિ યસિ તેજની જ્યોતિ;
 શૂરા પૂરા તારા એ જળમાં ઝંપલાવે, કાષ્ઠ મરજવા લાવે મોતિ.
 કાષ્ઠ પહેરે પમેતિ રે, અખંડ ચૂલી કરમાં. આત્મ. ૧
 કામગ્રં ભગવા દોહા કહે, દરિયો તો જડે નહિ આરે,
 માનસરોવર માંદો મુકનાદળ, કાઈ દંસ ચરે તેને ચારે;
 ખીર ને નીર બેળાં રે, લુજ્યાં કરી પીયે પગમાં. આત્મ. ૨
 સદ્ગુણ સંગનમા જે જન સમજે, તેનું નિશ્ચે થાયે શાજ,
 દર્પણ તન રસો પોનાનું, એમ માંદીથી મલે મદારાજ;
 પોનાને પોને પરખો રે, મર્યો સમરાભરમાં. આત્મ. ૩

હરિ ગુરુ શિષ્ય સ્થિર રૂપ તે, જન્ત્ર વાજન્ત્ર બનાવે,
સખદ ઘટાય લક્ષણી મધ્ય ડોલે, હરિનાદે નામ તે ધેર આવે;
ધીરા સુખસાગર રે, નિરખો નિજ અંતરમા. આત્મ૦ ૪

ત્રીછોટમ કવિના પ્રથોમાં મુખ્યત્વે કરીને સદ્ધર્મનું વિવરણ
છે, અને શુદ્ધ સનાતન ધર્મ ઉપર તેમનો ખાસ આગ્રહ છે. જો કે
મતમતાતરણું ખંડન-મંડન એમને કરવું પડ્યું છે; તથાપિ
તેમની દષ્ટિ સંકુચિત નથી. પ્રશોત્તરમાળામાં તેઓશ્રી કહે છે કે:-

મૂરખવાદ કરીને વડે, કુરકા ફટે કણ ના જડે;
જ્ઞાની સાક્ષી રહીને જુએ, વૃથા વાદમા શ્વાસ ન ખુએ.
જ્ઞાની મગ સાતરસ માય, ડોહનો દ્રેપ કરે નહિ કાય;
હોય વીર રસ જુદે જેમ, ચઢે વીર રસ વાદે તેમ;
જ્ઞાની રહે સાંત રસમાય, વ્યાપે નહિ વીર રસ ત્યાય.

અને આપણા આર્થોવર્તની અવનતિ મતમતાતરના જગડાથી
થઈ છે તે વિષે ચોતે પ્રશોત્તરમાળામાં કહે છે કે:-

મુસલમાનની જાતિમાં, સિયા મુના છે જેહ;
સામાસામી દ્રેપથી, લડી મરે છે તેહ.
એમજ હિંદુ લોકમાં, શિવ વિષ્ણુના બેખ;
એક એકને મારતા, મરતા મૂઢ અલેખ.
એક બ્રહ્મ હોય જાણીતા, કરે ન એવા કામ;
માટે કસ્પિત જવના, જૂઠા ધર્મ તમામ.
વાણી પ્રજુની વેઠ છે, ખરો ધર્મ છે જેહ;
કરી કીતાબો માણ્યસે, દ્રેપ ભરેલાં તેહ.
ધર્મ પોતાનો પાળવો, પ્રજુપર કરવી પ્રીત;
આગ્રહ કરવો અન્યને, એ નહિ રહી રીત.

વળી કેટલાક વેદાંતના પ્રથો વાચી ‘અહ બ્રહ્માસ્મિ’ મુખથી
બ્રહ્મતા, જ્યા ત્યા વિધિમાર્ગનો લોપ કરતા ફરે છે; તેવા જ્ઞાનીઓ
ઉપર પણ તેમનો કટાક્ષ ઓછો નથી.

મહાવાક્ય વચનો સુણી, વિન સાધનથી આપ;
જ્ઞાની નહિ તે પશુ ચકી, અધમ જાણુજો સાર.
બ્રહ્મ બને તો જૂખ શી? રક ન હોયે રાય,
તૃષ્ણાનો તાપ્યો વહે, તેજ જીવ કહેવાય.
બ્રહ્મદશા દુર્લભ છે, દોષરહિતને હોય;
કોટિ જ્ઞાનીમાં કોયને, સમજે આવે સોય
છટસાક્ષાત્કારની કેવી શ્રેષ્ઠ નિસરણી તેઓ દર્શાવે છે -

ધર્મવિષે દૃઢતા ધરી, જીવ ભજે કર્તાર;
ઐશ્વર્યોદિક ગુણ સકળ, પ્રજુ આપે તે વાર.

પ્રભુ ભજવાથી પુણ્યફળ, ઉદય થાય છે જોડ;
 એક એકથી કાટિ ગુણ, ચઢીઆતા છે તેહ.
 પૂજથી કાટિગણ, પુણ્ય સ્તોત્રથી હોય;
 સ્તોત્રયકી કાટિગણ, મંત્ર જયે ફળ સોય
 જપ કરતા કાટિગણ, ધ્યાન ચકી ફળ સાર;
 તેથી થાય સમાધિ તો, પુણ્ય તણો નહિ પાર
 પ્રકટે પુણ્ય સમાધિએ, તેહ તણો નહિ અંત;
 એ અભ્યામે જીવપર, કૃપા કરે ભગવંત.
 અગ્નિમા દુત હોમતા, અગ્નિરૂપ ચર્ધ જાય,
 શુદ્ધિ અર્પે બ્રહ્મા, જીવ બ્રહ્મમય થાય.
 સાધન છે બીજાં બહુ, અવનિ માલી અપાર,
 ધ્યાન સમાધિ યોગ સમ, નહિ ફળના દાતાર.
 અપાર પુણ્ય પ્રતાપથી, કૃપા કરે કર્તાર;
 તેને ગુરુ આવી મળે, યોગ કળા દાતાર
 સદા સમાધિ યોગથી, માયાના ગુણુ જાય,
 પટભગ જે ઈશ્વરતણા, પ્રકટ પછીથી થાય.

ચોપાઇ

શ્રોતતત્ત્વ સદ્ગુરુનું જ્ઞાન, પામી ધરે બ્રહ્મનું ધ્યાન;
 શુદ્ધ સમાધિ જ્યારે થાય, પાપપ્રકૃતિ અળગો થાય

કઠોપનિષદમા કહ્યું છે કે -

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति । तपांसि च सर्वाणि यद्वदन्ति ॥

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति ।

तत्તે पदं संग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत् ॥

અર્થાત્ સર્વે વેદો જે પદનું નિરૂપણ કરે છે, સર્વ તપો જોને
 કહે છે અને જોને માટે બ્રહ્મચર્ય પાળવામા આવે છે, તે પદ હુકામા
 નિરૂપણ કરીએ છીએ કે, તે ઉચ્કાર છે.

મહાત્મા છોટમ કવિ તે પ્રણવનું ગુણ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે કે -

સદ્ગુ સાશ્વત્મા ગોપ્ય છે, નથી વેદાતે વિસ્તાર,

તે સાલજીને સિદ્ધ સર્વે, કહ્યું સર્વે નિરધાર.

સર્વ ચકી જે તત્ત્વ મોહુ, તે દષ્ટિગોચર થાય;

બાહ્ય જીતર રહી સ્વતંત્ર, પ્રત્યક્ષ રૂપ જણાય

પ્રથમ મન જો નાદે વળજે, વળતી જિહ્વા જણાય;

ત્યાર પછી તે કળા નિરખે, એમ જ્યોતિ પ્રગટ થાય

અકાર તે નાદરૂપ જણો, જિહ્વારૂપ ઉકાર,

મકાર તે તો કળા કહીએ, એમ જ્યોતિર્મય ઉકાર.

આનાદ, જ્યોતિ અને કળાના અનુભવની રીત જરૂર છે ? શ્રીહોટમ તે ઉપર કપિલગીતામાં કહે છે :-

સર્પ મોહે નાદથી, જેમ પંડાનાદ કુરંગ;
પતંગ મોહે દીપથી, જેમ મન વાદની સંગ.
જેમ ભોક ચમકને દેખતાં, જમ જમકને લપટાય;
તેમ નાદ સુણતાં વિષય તણ, મન ઉન્મન ચમ જાય.

જ્યાંસુધી બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રકટ દીસતું નથી, ત્યાંસુધી મન લય પામતું નથી; અને જ્યાંસુધી મન લય પામતું નથી, ત્યાંસુધી રૂક્ત જોલવાનું મિથ્યા જ્ઞાન (વાણીનાં વડાં) છે.

લવણુ જેમ જળમાં પડ્યું, તે એક સ્વરૂપે કહેવાય;
તેમ આતમને સંગે કરીને, મન ઉન્મનિ હોય.
નેત્ર આગળ રૂપ દરશે, ત્યાં લય પામે તે સદી.

એ નેત્ર આગળનું રૂપ કેવું છે ? એ વિશે કવિ કહે છે :-

નિત્ય રશ્મિ જે નેત્ર આગળ, સ્ફટિક મણિસમ રૂપ;
તે જેતા શુભમ યજ્ઞ ભાર્ષ પડે નહિ લવરૂપ.
ચક્ષુ મધ્યે રહ્યું જાનું, અંશુષ માત્ર સમાન;
તે ઉપર પરવતું અરધ છે, તેની અમ સૂક્ષ્મ ધ્યાન.
અંતર દષ્ટે તાર ના તૂટે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય.

મહાત્મા હોટમ કવિએ સર્વ ઉપનિષદના સિદ્ધાંતોનું દોહન પોતાના પ્રયોગમાં કર્યું છે :-

યોગશિખા ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે :-

“મનસા મન આલોક્ય વૃત્તિ શૂન્યં યદા ભવેત્ ।

તતઃ પરં બ્રહ્મ દૃશ્યતે ચ સુદુર્લભમ્ ॥

મનસા મન આલોક્ય ઉન્મન્યન્તં સદા સ્મરેત્ ।

મનસા મન આલોક્ય દૃશ્યન્તે પ્રત્યયા દશ ॥

અર્થાત્ મનથી મન જોધને બ્યારે સકળ વૃત્તિથી રહિત થવાય, ત્યારેજ અત્યંત દુર્લભ પરબ્રહ્મ જણાય છે - પ્રત્યક્ષ થાય છે. માટે મનથી મનનું અવલોકન કરતા રહી ઉન્મનની સુધી ધ્યાન કરવું. આમ શુદ્ધ મનથી મનને જોવા માટે તેને દશ પ્રકારના પ્રત્યય-દેખાવ છે.

ચિન્દુ નાદકલા જ્યોતિ રવીન્દુ ધ્રુવ તારકમ્ ।

શાન્તં ચ તદતીતં ચ પરંબ્રહ્મ તદોચ્યતે ॥ (યોગશિખા)

“ચિન્દુ, નાદ, કલા, જ્યોતિ, સર્પ, ચંદ્ર, ધ્રુવ, તારા, એ શાંત, સશુભ્રુસ્વરૂપ અને એથી પર નિશુશ્ચ બ્રહ્મ કહેવાય છે.”

એની કુંચી આ ઓગ્રીય બ્રહ્મનિષ્ઠ કવિ એક લીટીમાં જણાવે છે :-

૧ અંતર દષ્ટે તાર ના તૂટે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય.

કર્મ એક નહિ કાંપ, ભસ્મ કરે ધીજ વાસના.
 અતિ સદ્ગુણ આગાર, બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુ આસને;
 નાગર કુલ પવિત્ર, વાસ મલાતજમાં વસે.
 બેઠા માંઠી હાટ, લક્ષ્મી મહા ધનતણું;
 આપે આણી મ્હેર, લેનાર હોય જો લાલચુ.
 સકલ શાસ્ત્ર સંયુક્ત, સાર ચાર વેદો તણો;
 શોભે જીવ્યા અમ, અંતર અનુભવ અર્કસમ.
 રચીયા ગ્રંથ રસાળ, પાવનકારી લોકને;
 મહા ગૂઢારથ જ્ઞાન, પ્રેમ ભક્તિ પૂરણુ બધો.
 કુપ્ત દૂર પંજાબ, સુબોધ સૂર્યોદય થતાં;
 મહા મોટો મહિમાય, તપ તીરથ વ્રત ગંગથી.
 ધર્યો ભૂમિપર દેહ, પરમારયને કારણે;
 મહિમા કલ્પો ન જાય, અજ્ઞાન અવિદ્યા પાતથી.
 ગુણાતીત ગુણેય, છોટમ ગુરુ મુજને મળ્યા;
 આપ્યો દદ ઉપદેશ, કૃપા કરી મુજ રાંકને.
 થાતાં ગુરુ સન્મુખ, પાપ તાપ સરવે ગયું;
 ભાગી મનની ભૂખ, મોહનિશાચી ભગીયો.
 મહાપદમાં મેળાપ, કર્યો કૃપાના સાગરે;
 ટાળ્યા ત્રિવિધિ તાપ, જ્ઞાનધને વૃષ્ટિ કરી.
 સુધી જતાવી સેર, લક્ષ્ય અનોપમ આપીયો;
 મટયું સકળ અધેર, ગુરુચરણરજ પરસતાં.
 ગુરુકૃપાથી શિષ્ય, ઈશ્વરની સત્તાવટે;
 બોલેજ્યમત્યમ વાણુ, મંદ બુદ્ધિ અતિ મળભરી.

ચોપાઈ

શ્રી ગુરુચરણે સિર નામી, વંદુ વારંવાર ગુરુ સ્વામી;
 ગુરુ કૃપાણુ દેવ દયાળ, સેવક તણા સદા પ્રતિપાળ. ૧
 નિત્ય આનંદ સદા શીલવંત, ગુરુસ્વરૂપે સહેજ અનંત;
 જડ બુદ્ધિ હું જીવ અચેત, તમ વિન મર્મ નહિ કષ્ટ લેત. ૨
 દુઃખભંજન ગુરુ અશરણુ શરણુ, ભવજળમાં ગુરુ તારણુતરણુ;
 જનક સનક શુક નારદ જેવા, અહાય નિરંતર ગુરુની સેવા. ૩

દોહા

ગુરુસ્વરૂપે બ્રહ્મ છો, દેહ ગેહ વરજિત;
 દલદ ધરી શરણે થતાં, હરો સકલ બ્રમ ભીત. ૧
 નિર્ગુણુ નિર્મળ નિત્ય છો, મહાગુણના નિધાન;
 સગુણુ ચર્ધ સ્થાપન કરો, ધર્મ ભક્તિ દદ જ્ઞાન. ૨
 પરમ ગુરુ પરમેષ્ઠ છો, સેવકના પ્રતિપાળ;
 જિજ્ઞાસુ જન તારવા, ધરીયો દેહ દયાળ. ૩

ગુરુ ઉપદેશ બરાબરી, નહિ કશુંયે ત્રણ લોક;
 ઓદ લોક સુખ સંપતિ, તે આગળ સૌ દેક. ૪
 ગુરુમહિમા શું કહી શકું, અલ્પમતિ અજ્ઞાન;
 જાહી ગતિ અગાધ હે, જળમા કમળસમાન. ૫
 સુખોધ સૂર્ય અર્પણ કરી, કટચો સકલ અંધેર;
 ખલિદારી ગુરુદેવને, કર્યો તરણનો મેર. ૬
 સેવા સમરણ નવ બને, ધરં નહિ દદ દેક;
 શૌચરનાન વ્રત નવ કરે, સમજી નહિ સુવિવેક. ૭
 પુણ્ય દાન પરમારથ, કરવા નહિ ગણુ કાંય;
 દયા કરીને રાખશે, ચરણકમળની હાથ. ૮
 પરજન્ય સમા પરમારથી, જણીને સ્વામીન;
 દીન અપરાધી રાંક હું, આબ્યો તમ આધીન. ૯
 મમ અવગણુનો પાર નહિ, પણ છો ગુરુજી દયાળ;
 પોતાનો ગણી રાખજો, પડતાં માયા જાળ. ૧૦
 સુમતિ રહે સતસંગમાં, દરિયણુ માવા કાજ;
 મન રહે નિજ લક્ષમાં, માયું શ્રીગુરુ રાજ. ૧૧

રામ ગાડીનું કીર્તન

ગુરુચરણે હ્રદે લાગી, અહોનિશ ગુરુચરણે હ્રદે લાગી;
 મારીસકલ ભરમણાલાગી, અહોનિશ ગુરુચરણે હ્રદે લાગી. ૧
 રાખ્દ અસૌકિક સુનાયો મુજને, ત્રિલોક પાવનકારી;
 સકળ સૃષ્ટિનું કારણ દર્શાવ્યું, જન્મ-મરણ-દુઃખ-હારી. ૨
 કલ્પતરુ સમ પરછેપકારી, વેદ શ્રુતિ શાસ્ત્ર ખોલે;
 જન્મ ધર્યો જનનાં દુઃખ હરવા, નહિ કોઇ ગુરુજીને તોલે. ૩
 જાને કરી તિમિર સહુ ટાણું, મોહનિશાથી જગાયો;
 પૂરણ બ્રહ્મ પ્રકાશિત સંધળે, સાન કરી સમજાવ્યો. ૪
 સગપણુ સાચું ગુરુવિના નાહી, અન્ય સ્વારથની રોળી;
 તત્ત્વ તપાસી નિચે કરી આપે, વેદપાર વસ્તુ ખોળી. ૫
 સચિત પુણ્ય જાહર હોય જોને, જન્મ અનેકના જવારે;
 સદગુરુ નાવી મળે ભવજળમા, સહેજે પાર ઉતારે. ૬
 સહજ સમજ ધર મન લય પામ્યું, ત્રિવિધિ તાપ સમાયો;
 છોટમ-ચરણુ ગ્રહુ જળ મરથે, વાસના પાશ કટાયો. ૭

સ્વામીશ્રી વાસુદેવાનંદ તીર્થજીએ પણ ગુરુસ્તુતિ ગાઇ છે કે:-

કર્મ ઉપાસન યાનના, ત્રણ કાન્ડ છે જોહ;
 વેદોએ વર્ણન કર્યું, બોધ આપતા તેહ.
 સર્વ શાસ્ત્રગ્રંથો તણો, શોધીને શુભ સાર;
 પ્રાકૃતમાં વર્ણન કરી, કર્યા ગ્રંથ તૈયાર.

વેદ વ્યાસ મુનિરાજનો, જેદ ધર્મ સિદ્ધાત;
 ઉર ધારીને આચરે, રાખી પૂરણ પ્રેમ.
 પરાપકારશુદ્ધિ વધે, ઉર ગાદેજ અપાર;
 છોટમ ગુરુ મહારાજનો, જોશો જ્યજ્ઞચકાર.

ભગત જીવાજી કિંગોરદાસ સ્મારકના ટ્રસ્ટીઓ, શ્રીમુત બન્સી-
 લાલ મણિલાલ મહેતા અને મોમનાથ મનસુખરામ, કવિ છોટમ
 કાવ્યમાં આપેલા ચરિત્રની છેવટે પ્રાર્થે છે તેમા અમે પણ શબ્દશઃ
 મળતા થઈશું કે -

“શ્રી પુરષોત્તમ યોગેન્દ્રથી પ્રેરાયેલી મહાત્મા શ્રી છોટમ કવિની
 પરાવાણી સર્વને અમૃતરૂપ કરો, એજ અમારી સર્વ પ્રાણીમા રહેલા
 પરમાત્માપ્રત્યે નમ્ર પ્રાર્થના છે.”

શ્રીકૃષ્ણજન્મોદ્દમી-સંવત ૧૯૮૪

લિશ્તુ-અખંડાનંદ.

શ્રીછોટમની વાણી

ગ્રંથ વીજો

૧-ધર્મસિદ્ધિ ગ્રંથ

અધ્યાય ૧ લો

॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

પ્રણમ્ય પરયા ભક્ત્યા વિશ્વકર્તારમીધરં ।

ધર્મસિદ્ધિં ગદિષ્યામિ ગુણ્યાં ગૂર્જરભાષયા ॥૧॥

લોહા

સુખમય સરજનહારને, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
ધર્મસિદ્ધિ વળતી કથું, સહુનું સુધરે કામ. ૧
બંધારદાસે પૂછિયા, પ્રશ્ન ધર્મના જોહ;
તેના ઉત્તર જ કર્યા, અહીં લખ્યા છે એહ. ૨
પ્રથમ પ્રશ્ન એ પૂછિયું, કહો ધર્મમહિમાય;
એનો જો ઉત્તર કહો, તો સુલતાં સુખ થાય. ૩
ઉત્તર કહું છું એહનો, સહુ સુખદાયક સાર;
મનવાંચિછા પામે સુજન, કરતાં ધર્મવિચાર. ૪

છપા

ઈશ્વર કર્તા એક, સર્જ્યા સહુ જીવો જાણે;
કરિયા માનવ કાજ, કાયદા વેદો તેણે.
પુણ્ય પાપ એ પંથ, પુણ્યથી સુખ બહુ પામે;
પાપે દુખિયો થાય, ભક્તિયે ભવભય વામે.
શુભ એ મત આસ્તિકતાયું, નાસ્તિકનર અવશું ગણે;
કહે છોટમ ભવક્ષેત્રમાં, જન વાવે તેવું લણે. ૧
ઈશ્વર રાજા એક, પ્રજા સહુ જીવો જાણે;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ, શક્તિ પ્રધાન પ્રમાણે.

સ્વર્ગ ભવું સુખધામ, ઇંદ્ર સુખદાયક કહિયે;
 કારાગૃહ છે નર્ક, દંડદાતા ચમ કહિયે.
 છે ખરો ન્યાય ઈશ્વર તણે, વેદ કાયદામાં વહે;
 જન ભજે જેહ ભગવંતને, ચડે તેજ મોટે પદે. ૨

ધણિયે સરજ્યો ધર્મ, મનુષના બહુ હિત માટે;
 ધારણકર્તા ધીર, વળે તે રૂડે વાટે.
 દિવ્યસરૂપી દેવ, ધર્મ છે જન સહુ જાણે;
 ધર્મ પાળવા પ્રોહ, ઉક્ત અંતરમાં આણે.
 બહુ મોટો માનવ જાણિયે, ધર્મ ભલો ધારણ કરે;
 જન ધર્મવંત સહુ લોકમાં, નિર્ભય થઇ સુખમાં રહે. ૩

ધણિયે સરજ્યો ધર્મ, મૂક્યો માનવના મનમાં;
 સાચ ભયો સુવિચાર, સુંજન સહુ કરે જતનમાં.
 ઉત્તમ કર્મ અનેક કરે સતવાણી ભાષે;
 સારા જનનો સંગ, કરે નિશ્ચલ મન રાખે.
 બહુ વિદ્યા ભણે વિવેકથી, પુસ્તકમાં પ્રીતિ કરે;
 લવ લેભ કુસંગતિ ના કરે, તો ધર્મી સુખથી તરે. ૪

દોહ

કર્તા કેશ રૂપથી, ઉપજ્યો જનહિત જેહ;
 ધારી રાખે સુજનને, ધર્મ કહાવે તેહ. ૧

પડવા ના દે પાપમાં, સધળે કરે સહાય;
 મહાદેવને મેળવે, તેજ ધર્મ કહેવાય. ૨

ધરથી તે પેદા કરે, વડો સર્વથી વીર;
 એને આધારે રહે, સધળાં જીવ શરીર. ૩

જે નર ધર્મ તજે નહી, તેને તજે ન ધર્મ;
 મેળવી દે જગતાતને, કાપી છાટી કુકર્મ. ૪

જે નરની બુદ્ધિવિષે, હોય ધર્મનો વાસ્ત
 તે નરને ત્રણ લોકમાં, કોઇ કરે નહિ વાસ. ૫

સત્ય દયા ને શોચ તપ, ચરણ ધર્મના ચાર;
 ઉત્તમ બીજાં અંગ છે, જ્ઞાન વિવેક વિચાર. ૬

ધર્મ પ્રધાન સુખણ છે, રક્ષો ધણીને દાર;
 મહેશને તે મેળવે, ભવસાગરને પાર. ૭

પથે પથે જુગવા, જીવે કંઠધ્યા ધર્મ;

તે ભવપાર કરે નહી, ખાળે નહી કુકર્મ. ૮
 સત્ય ધર્મ તે જાણવો, શ્રુતિ સ્મૃતીમાં હોય;
 પાપ પુનઃ ખાળી કરી, બ્રહ્મ મેળવે સોય. ૯
 પાપકર્મને પરહરી, ધરવું ધણિતું ધ્યાન;
 એ તો માનવમાત્રનો, સાચો ધર્મ સમાન. ૧૦
 વિશેષ ખાંધો વેદમાં, વર્ણાશ્રમ વ્યવહાર;
 એક જ ન માને તેહને, ખલ રાખે છે ખાર. ૧૧
 જૈન ખૌદ તો જીવની, પાળે દયા પ્રમાણ;
 સ્નાન શૌચ સમજે નહી, ઈશ્વરતણા અજાણ. ૧૨
 જવન જીવને ના ગણે, કહે એક કર્તાર;
 એક એક અંગે રથો, સહુમાં ધર્મનિચાર. ૧૩
 સર્વાંગે છે વેદનો, ધર્મ સત્ય છે સાર;
 દયા શીલ શૌચાદિયુત, જગે એક કર્તાર. ૧૪
 સદાય સાચા ધર્મનું, જો ધારે અભિમાન;
 છોટમ આ સંસારમાં, નહિ કાઈ તેહ સમાન. ૧૫

છમા

ધર્મે ધામ વિશાળ, મળે ધન ધર્મે રૂકું;
 ધર્મે દેહ નિરોગ, ભોગવે નહિ દુઃખ શુકું.
 ધર્મે નારિ સુશીલ, પ્રજા ઉપજે છે સારી;
 ભદ્રું હોય સૌભાગ્ય, અધિક પદના અધિકારી.
 મહાલાલ ધર્મે મળે, વળી પાતક દૂર પલાય છે;
 છોટમ કહે ધર્મે સુજન, સુખથી સ્વર્ગે જાય છે. ૧
 ધર્મ થકી જસ મળે, કુળે સહુ ઉદય તેને;
 ધર્મ થકી દુઃખ ટળે, જરા નોખ્યમ નહિ લેને.
 ધર્મ થકી જય હોય, પરાજય થાય રિપૂનો;
 જેને પ્રિય નહિ ધર્મ, તેહ નર દેહ પશુનો.
 છે ધર્મતણા શુણ અતિ ઘણા, ચતુર પુરુષ ચૂકે નહી;
 જન છોટમ હોય સપૂત જે, તે મનથી મૂકે નહી. ૨
 ધર્મ તણો જ મર્મ, લહે તે પંડિત પૂર;
 ધર્મ તણો જ મર્મ, લહે તે સમસ્થ રૂર.
 ધર્મ તણો જ મર્મ, લહે તે શુણિજન જ્ઞાની;
 ધર્મ તણો જ મર્મ, લહે તે દીરઘ દાની.

છે ધર્મ મર્મ મોટા ઘણો, જે ઈશ્વર દેશે અંશ છે;
 જન છોટમ ધર્મ જેમાં વસે, તે પ્રભુજીનો વંશ છે. ૩
 ધર્મે ઈશ સહાય, હજારે અગ્નિ જલમાં;
 ધર્મથથી જય થાય, જય દુર્જનના દલમાં;
 સિંહ સર્પ ને શ્વાન, વિષમ વિષથી તે વચે;
 જે રાખી વિશ્વાસ, ધર્મરૂપી ધન સચે.
 તે સરિતા સાગર ને ગિરી, વાસો જો વનમાં કરે;
 જનછોટમ કહે એ પ્રાણિયો, અનેક વિદ્યથી જીગરે. ૪
 પશુ તણો તે પશુ, ધર્મ જને નહિ ખારે;
 હોય વહેલ નિતાંડ, હરામી નરહત્યારો.
 નિર્દય નિંદાખોર, ચાર પરધનદારનો;
 જાણ્ય તણુ બહુ જોર, સંગ ન ગમે સારનો.
 જન જાણે મંત્ર ને જંત્રથી, ભૂતપ્રેતને જે બજે;
 કહે છોટમ નિજ કર્તારની, તેવા નર ભક્તિ તજે. ૫
 ધર્મ વડન વિદ્યાય, જ્ઞાન તે નયન કહાવે;
 સત્ય દયા તપ દાન, ચરણ એ ચાર રહાવે.
 વપુ સુવિવેક વિચાર, ભક્તિ હર બાણિયે જનું;
 સદ્ગુણ સર્વે અંગ, સકળ સુખદાયક તેનું.
 શુભ છે એ વિમાનસ્વર્ગનું, પ્રણયવંત નર પામશે;
 જનછોટમ કહે નરનારિ સહુ, જગકર્તાશરણે જશે. ૬
 ધર્મધુરંધર ધીર, વીર તે પ્રભુને વહાલો;
 જને પ્રિય નહિ ધર્મ, પ્રથા તે જન્મ્યો દાસો.
 અક્ષય જીવજે જમ, અન્ન માંહે અંગાંગ;
 મિથ્યા બજે મેધ, ક્ષેત્ર જે હોયે ખારો.
 જનએમ કહે એજેગયો, એ સત્ય ધર્મ નવ બાણિયો;
 સત છોટમ કહે સુકૃત નહી, પાપરૂપ તે પ્રાણિયો. ૭

કુંડળિયા

છાંનો અધરમ આચરે, બાહર જણવે ધર્મ;
 પાપરૂપ પ્રાણીતણા, મનનો એવો મર્મ.
 મનનો એવો મર્મ, જગતનો કર્તા બણે,
 વિષ વાવીને મિષ્ટ, કહો કૃણ ખાધું કાણે.
 કહે છોટમ એ રીતિ, વાંઝને ન ચડે પાનો;

બાહર જણવે ધર્મ, આચરે અધર્મ છતો. ૧

સરજ છતો ના રહે, સધળે થાય સવાર;
સત્ય ધર્મ પ્રદાશથી, વાધે જશ વિસ્તાર.
વાધે જશ વિસ્તાર, કવિય બહુ કીર્તિ કરશે;
તે સુણતાં નરનારિ, તત્તજ્ઞાની થઈ તરશે.
કહે છોટમ જગ માંહિ, નહિ કાંઈ તે નર નાનો;
સધળે હોય સવાર, ના રહે સૂરજ છતો. ૨

ધર્મે આવે નમ્રતા, ધર્મે ગર્વ ન થાય;
સત્ય શીલ હરદે વસે, કપટ કુટિલતા જાય.
કપટ કુટિલતા જાય, પાપથી પાછો નાસે;
હયા વધે દિલ માંહિ, દોષ દેખીને ત્રાસે.
છોટમ તન મન શુદ્ધ, અનીતિ નામ ન ભાવે;
ધર્મે ગર્વ ન થાય, નમ્રતા ધર્મે આવે. ૩

ધીરજ રાખી ધારિયે, ધર્મ તણું અભિમાન;
મન બળિયા માતંગને, એ અંકુશ ગુરુજ્ઞાન.
એ અંકુશ ગુરુજ્ઞાન, ધ્યાન તે ધર્મે રૂઝે;
કામધેતુ છે ધર્મ, મનોરથ સર્વે રૂઝે.
કહે છોટમ પરમાણુ, પુરાણે જોજો સાખી;
ધરમ તણું અભિમાન, ધારિયે ધીરજ રાખી. ૪

કાયા જેવા કોટમાં, અમલદાર મન એક;
કર્તાનો છે કાયદો, ધર્માધર્મ વિવેક.
ધર્માધર્મ વિવેક, વેદ તે હુકમ ધણીનો;
સદ્ગુરુ શીખવનાર, ભેદ પરબ્રહ્મ ભણીનો.
કહે છોટમ સતધર્મ, આપશે ઇચ્છા મેવા;
અમલદાર મન એક, કોટમાં કાયા જેવા. ૫

આપાર્થ નિતાલ

આલો સુપથે સધળા જન, કઠ્ઠાં વેદમાં એવાં વચન;
કહુ વેદવચનનો સાર, સુણી સજ્જન કરજો વિચાર. ૧
પ્રભુ કહે છે પાળો ધર્મસાર, તમે આગસ ન કરો લગાર;
તમને તારવા ધીર સંસાર, ધર્મ સરજ્યો છે મેં નિર્ધાર. ૨
બુદ્ધિ બુદ્ધિ તમારી માંધ, કરો વૃદ્ધિ જતન કરી તાંધ;
તમે વિષયોને લોભે દૂરી, માંહે અધરમ ધાલશે દૂરી. ૩

- ભાઈઓ અધર્મ છેદુઃખનું મૂળ, તેથી તમને થશે બહુ શૂન્ય;
 ધર્મ રૂપી રૂઢું કલ્પવૃક્ષ, તે તો આપ્યું મેં તમને પ્રતક્ષ. ૪
- સુખ જોયતું હોય તમારે, લેજો માગી ધર્મ કને ત્યારે;
 જને ધર્મ તણું બળ જવું, તેને આપીશ હું સુખ તેવું. ૫
- ધર્મ આચર્યા બિણ સુખ કહી, કાંઈ માગે તો આપીશ નહીં;
 પાપી કરશે પ્રાર્થના વળી, સુખ આપીશ નહીં સાંભળી. ૬
- આપું પાપિયોને સુખ જ્યારે, કાંઈ ધર્મ ન આચરે ત્યારે;
 તેથી સૃષ્ટિ ન ચાલે સારી, વધે દુર્ભતિ અનર્થકારી. ૭
- પછી વૃદ્ધિ કરે નહિ દેવ, સહુ પ્રલય કરે તતખેવ;
 તમે સાચ પાળો સહુ જન, રખો આયસ કરતા મન. ૮
- કાંઈ કરશે નહીં વ્યભીચાર, રખે રમતા જર જુગાર;
 પ્રજા અર્થે પરણજો નારી, પછી રજો સદા વ્રતધારી. ૯
- જવા સર્વે પદારથ સારા, વહાલા લાગે છે તમને તમારા;
 દેહ દારા સુતા સુત દામ, તેવા વહાલા સર્વને તમામ. ૧૦
- આપ જવા દેખે જનમાત્ર, તેજ દેખતા છે ગુણપાત્ર;
 કાંઈ કરશે નહીં મધુપાન, હોય માદક વસ્તુ અન્ય. ૧૧
- કાંઈ જીવની હિંસા ન કરશે, તેથી સુખમાં તમે ભવ તરશે;
 સદા પરદુઃખ ભંજન યાજો, સારા સંજન પાસે જાજો. ૧૨
- પ્રાણિમાત્ર ઉપર કરો પ્રીતિ, સારી શીખજો શાસ્ત્રની રીતિ;
 બાહ્યાશ્રય તર રહેજો પવિત્ર, યજો માનવમાત્રનાં મિત્ર. ૧૩
- રહેજો દીન જનેને દાન, બ્રહ્મરૂપનું ધરંજો ધ્યાન;
 માત તાત ગુરુજન જહ, ભક્તિભાવથી પૂજજો તેહ. ૧૪
- નિજ ઇન્દ્રિય છૂટશે જ્યારે, જીવું જાણો નિલોકને ત્યારે;
 રહેશે વિષયોમાં બૂડીને કાય, સહેશે નરકતાણું દુઃખ સોય. ૧૫
- ભલા ભૂપતણું ભલું થાય, એવું અંતર ઇચ્છો સદાય;
 કરજો રક્ષણ બુવતીયોતણું, પુત્રપુત્રી સાચાવજો ધણું. ૧૬
- તજી દુર્ગુણ દેજો તમારા, સહુ લોકમાં કેહવાજો સારા;
 કલાં વચન પ્રમુખે એવાં, જનમાત્રને અમૃત જેવાં. ૧૭
- કયો ધર્મ સર્વને સમાન, પછી બ્રહ્મતણું કશું જ્ઞાન;
 હોય મોક્ષની કામના જને, ગુરુચરણે જવું પછી તેને. ૧૮
- મિત્ર કુળના ઋષી ગુરુરાય, તેથી કારજ જનનાં થાય;
 અર્થ સમજવો વેદનો એવો, જગત્તાનું સમજ લેવો. ૧૯

કરવું શ્રવણ મનનનિદધ્યાસ, તેથી બ્રહ્મનો થાય પ્રકાશ;
 એમ બ્રહ્મને ઝાળખી કરી, પછી ભક્તિ આચરવી ખરી. ૨૦
 નાશવંત પદારથ જોઈ, મને માત્રવું મિથ્યા તેહ;
 નિત્ય તત્ત્વનો કરવો વિચાર, ચિત્ત ચૈતનમાં એકતાર. ૨૧
 વેદવાર્ધને કંઈ કરિયે, નિત્ય પ્રાર્થના પ્રભુની કરિયે;
 પ્રભુનામતાં કીર્તન કરજો, એમ ભક્તિ કરી ભવ તરજો. ૨૨
 છેક છળ તજી કરવાં સુકર્મ, જાણી વેદવચનથી ધર્મ;
 ચારે વર્ણુ ને આશ્રમ ચાર, કહ્યો વેદમાં ધર્મવિચાર. ૨૩
 ચાલે તે થટ્ટી ઉઘટો જોઈ, પાખંડી કહાવે તેહ;
 જોડા વર્ણુ ધર્મ તજી દે છે, મહાપતિત તેને કહે છે. ૨૪
 નિંદી ધર્મ કયે બ્રહ્મજ્ઞાન, જાયે નર્કમાં તેજ નિદાન;
 માટે ધર્મ સર્વના કહ્યો, સ્નેહ સહિત સાંભળો સદ્. ૨૫
 આદિવર્ણુ તે વિપ્ર ગણાય, સદુ વર્ણુમાં શ્રેષ્ઠ કહેવાય;
 વિપ્રે કરવું નહિ કાંઈ પાપ, મુખે કરવો વેદનો જાપ. ૨૬
 વિદ્યા ભણવી ને ભણાવવી, કળા સર્વ તેણે શીખવી;
 દાન આપવું ને વળી લેવું, વેદધર્મનું ભાષણ કહેવું. ૨૭
 વળી યજ્ઞ કરે ને કરાવે, વિષ્ણુ ભજન ને ધ્યાન ધરાવે;
 શુભ ધર્મ સદાય આચરવો, અન્ય વર્ણુને ઉપદેશ કરવો. ૨૮
 ધર્મ બ્રહ્મ ખતાવે જોઈ, વિપ્ર આચારજ છે તેહ;
 મંત્રમોક્ષતાણો હોય જોઈ, લેવો બ્રાહ્મણુ ગુરુથી તેહ. ૨૯
 ક્ષત્રી વિદ્યા ભણે કરે યાગ, આપે દાન ધરી અનુરાગ;
 અસ્ત્ર શસ્ત્રનો કરવો અભ્યાસ, પ્રજા પાળવી ખારે માસ. ૩૦
 સાધુ બ્રાહ્મણુ અખળા ગાય, તેની ક્ષત્રિયે કરવી સહાય;
 વૈશે વિદ્યા ભણી દાનદેવું, કરી યજ્ઞતાણું દુઃખ લેવું. ૩૧
 ખેતી વણજ કરે પશુ પાળે, કોઈ દીન તણાં દુઃખ ટાળે;
 શૂદ્રે શીલપનાં શીખવાં કર્મ, સેવે સહુને તે એનો ધર્મ. ૩૨
 પાળી ધર્મ ભજે પરબ્રહ્મ, એ છે સહુનો સાધારણ ધર્મ;
 હવે આશ્રમ ધર્મ છે જોઈ, સંભળાવું છું તમને તેહ. ૩૩
 બ્રાહ્મણુક્ષત્રિય વૈશ્યના તંત્રવિદ્યા ભણવાનું કરવું જતન;
 આપે ઉપવીતનો સંસ્કાર, ગુરુકુળમાં જવું તેણીવાર. ૩૪
 રહેવું બ્રહ્મચર્ય વ્રતધારી, આડે અંગે તે તજવી નારી;

માગી લિસાને કરવો આહાર, બણવી વિધાને તજવા વિકાર. ૩૫
 આવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં જ્યારે, નિજ વૃત્તિ ચલાવે ત્યારે;
 નારીવર્ગનું પાલન કરવું; સાથે ઉઘમે ઉદર ભરવું. ૩૬
 ઋતુકાળે દેવું ઋતુદાન, થેવું શુદ્ધ કરીને સ્નાન;
 પ્રજાતંતુ ચલાવવો સહી, પરનારીને આડવું નહી. ૩૭
 આધ્યાત્મિક અતિથિ જો આવે, સેવા કરવી અતિ શુદ્ધ ભાવે;
 દેવ પિત્રી અતિથિ ને ગાય, અગ્નિ અર્કને સેવે સદાય. ૩૮
 માતતાત ગુરજન જેહ, અતિપ્રેમથી પૂજવા તેહ;
 દેવું શક્તિ પ્રમાણે દાન, નિત્ય ધરવું પ્રભુનું ધ્યાન. ૩૯
 જે જે કર્મ કરે જે વાર, સત્ય ચૂકે નહિ તે લગાર;
 કર્મમાત્ર બ્રહ્માર્પણ કરવું, પુણ્યમાર્ગે ધન વાવરવું. ૪૦
 વાનપ્રસ્થ થાય જન જેહ, વાસ વનમાં કરે જઈ તેહ;
 ક્ષણભૂગતણો કરે આહાર, જીતે ઇન્દ્રિય વિષયવિકાર. ૪૧
 છૂટે કર્મતણા સહુ પાશ, પછી લેવો તેણે સંન્યાસ;
 આવે પ્રહર પ્રણવનો જાપ, જાપી જાળે પુરાતન પાપ. ૪૨
 ધરે કેવળ બ્રહ્મનું ધ્યાન, ટળે દેહતણું અભિમાન;
 જીવ બ્રહ્મથી એકતા હોય, એમ મોક્ષ પામે જન સૌય. ૪૩
 ધર્મ નારી તણો છે જેહ, તમે સાંભળજો સહુ તેહ;
 પતિ તેહજ જાણવો દેવ, સાચે ભાવે કરવી સેવ. ૪૪
 તેને વ્રત નવ કરવું કાંય, આવ્યું સર્વ પતિવ્રત માંય;
 પતિનું વ્રત ધારે જે નાર, સર્વે તીરથ તેમાં ધાર. ૪૫
 કરે અન્ય પુરુષ સું રતી, સહે તે નરક તણું દુઃખ અતી;
 પ્રભુનો ભય મનમાં ધારી, પતિઆજ્ઞાઓ પાળે નારી. ૪૬
 પતિવિયોગ થાયે જ્યારે, ત્યારે બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારે;
 પામે સ્વર્ગતણું સુખ તેહ, એમાં રાખવો નહિ રાદેહ. ૪૭
 સહુનો ધર્મ સાધારણ જેહ, પાળે પ્રાણી ધરીને નેહ;
 દાઢ જીવની હિંસા ન કરવી, વાણી સાચી સદાય ઉચરવી. ૪૮
 બ્રાહ્મબ્યંતર રહેવું પવિત્ર, સહુ માનવો જાણવા મિત્ર;
 મન ઇન્દ્રિયી રહેવું શુદ્ધ, નવ આણવું વેદવિરુદ્ધ. ૪૯
 પાળી ધર્મ પોતાનો સાર, ભાવે જાણવો ખરો કર્તાર;
 ચોરી જરી અધર્મ અનેક, સહુ તજવા કરીને વિવેક. ૫૦
 પાળે ધર્મ તે સ્વર્ગે જાય, કરે પાપ તે નરકે પજાય; /

સાડુ મરવું સ્વધર્મે હોય, પરધર્મ ન પાળવો તોય. ૫૧
 બૌદ્ધ જૈન યવનના ધર્મ, તેમાં જીવોએ કહ્યેલાં કર્મ;
 પરધર્મ કહાવે સોય, આર્ય હોય તે પાળે ન ડાય. ૫૨
 સાચો વેદ ધર્મ કહેવાય, પાળે તેને મહાસુખ થાય;
 કહે છોટમ સાચી વાત, વેદધર્મ વડો સાક્ષાત. ૫૩
 ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિ અંથે પ્રથમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૨ નો-ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા

હાહા

ભક્ત બંધાર વાણી વદે, સુણજીયો શ્રી ગુરુરાય;
 વર્ણાશ્રમ વિધિયે કહ્યો, ધર્મતણો મહિમાય. ૧
 વર્ણ તથા આશ્રમવિધે, સહુમાં હોયે શ્રેષ્ઠ;
 તેનો માહિમા વર્ણવો, આ જગમાં જ જ્યેષ્ઠ. ૨
 હવે કહુ ઉત્તર ભલો, વેદશાસ્ત્રમત જોય;
 વર્ણ વિપ્ર આશ્રમ ગૃહી, શ્રેષ્ઠ સર્વથી સોય. ૩
 વેદ તણુ મહિમાવિધે, વિપ્રતણુ મહિમાય;
 જેભેળા આગળભણું, અહિં કહુ ગૃહીમહિમાય. ૪
 ગૃહી સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, વેદશાસ્ત્ર કહે સોય;
 સહુ હિતકારી સર્વને, એવો અવર ન કોય. ૫
 સાચો ગૃહી જ હોય તે, પાળે રૂડો ધર્મ;
 શ્રેષ્ઠ સર્વથી તે ગણો, જૂનાં ઉત્તમ કર્મ. ૬
 સુદીના કર્તાતણો, સાચો નિયમ સદાય;
 પૂરણ પ્રીતિ પાળતાં, ઈશ્વર રાજી થાય. ૭
 રાજી કરવા સમને, એ માનવનો ધર્મ;
 કૃપા હોય કર્તારની, કરવાં એવાં કર્મ. ૮
 પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહિ, તે પુરુષારથશ્રેષ્ઠ;
 ઠોર બસબર થઈ ફરે, કંઈ કંઈ પામે કષ્ટ. ૯
 ચારે પુરુષારથતણી, સિદ્ધિ જ્યારે થાય;
 જનની કેરા ઉદરથી, જન્મ્યો તે કહેવાય. ૧૦
 પુરુષારથ સાધે નહી, તે જન્મ્યો નહિ જાણ્ય;
 તે જન્મ્યો ના જાણ્યે, પડ્યો નરકની આણ્ય. ૧૧

ગૃહસ્થાશ્રમ માંહે રહે, વેદવ્યન આધાર;
 શરૂ નર સાધી શકે, જે પુરુષાર્થ ચાર. ૧૨
 બ્રહ્મનિષ્ઠ થઈ ગૃહસ્થને, કરવાં ઉત્તમ કર્મ;
 તે સહુ અર્પે બ્રહ્મને, એજ ગૃહસ્થનો ધર્મ. ૧૩
 મોટો માતપિતા યજ્ઞી, અન્ય-ન ગણવો દેવ;
 સર્વ યત્નથી સર્વદા, કરવી તેની સેવ. ૧૪
 માતા ગુરુ પિતા ગુરુ, જ્યેષ્ઠ વ્રાત ગુરુતુલ્ય;
 આજ્ઞા તેની પાળવી, એ સત ધર્મ અમૂલ્ય. ૧૫
 ભક્તી શાંતી સત્ય સુખ, ગુરુજનને નહિ માન;
 પુણ્ય પવિત્રપણું નહિ, તે ઘર છે સમશાન. ૧૬
 પત્ની હોય પતિવ્રતા, પુત્ર પરમ ગુણવાન;
 સતસંગતિ ને સત્કથા, દયા ધર્મ ને દાન. ૧૭
 વિદ્યા વિનય વિવેક ગુણ, સુખ સંપત્તિ સ્નેહ;
 લેશ ક્લેશ જમાં નહી, સ્વર્ગ ખરાબર તેહ. ૧૮
 ધર્મ અર્થ ને કામ કૃણ, મોક્ષસહિત જે ચાપ;
 ચારે પુરુષાર્થ તણું, સાધન ગૃહીને થાય. ૧૯
 વેરાગી જોગી જતી, તપસી ત્યાગી બેહ;
 રાખે આશા ગૃહસ્થની, ઉત્તમ સહુથી એહ. ૨૦
 કષ્ટવડે ધન મેળવે, સેવે પાંડિત સંત;
 ઘર બેઠાં તે ગૃહસ્થને, આવે પુણ્ય અનંત. ૨૧
 જોવો વર્ણ અદ્વારને, કૃપિ ઉપર આધાર;
 એવો આશ્રમમાત્રને, ગૃહસ્થાશ્રમ છે સાર. ૨૨
 ગૃહસ્થાશ્રમીને શીખવું, નીનિ ધર્મનું જ્ઞાન;
 વિદ્યા વિનય વિવેક ગુણ, શીખી ધવું ગુણવાન. ૨૩
 શોધ પદાર્થ સર્વનો, તત્ત્વજ્ઞાન ભંડાર;
 એવા ગુણ આરાધવા, આપે વિભલ વિચાર. ૨૪
 તત્ત્વજ્ઞાન જમાં નહી, તે નહિ ગુરુ નિર્ધાર;
 કાજ સરે નહિ શિષ્યનું, જ્યમ વ્યંડળની નાર. ૨૫
 આ સંસારસમુદ્રમાં, ધર્મકૃપિયું નાવ;
 ગુરુ ખેવડિયા જે મજે, તોજ હનારે પાર. ૨૬
 તરે તરેનાં ચાપ છે, સાગરમાં તોફાન;
 ધીરજ આપે સદ્ગુરુ, જેને હાથ સુકાન. ૨૭

શોક મોહ સંતાપના, વાયુ મોટા વાય;	
મરમી સદ્ગુરુ ના મળે, જીવ તણાયા બાય.	૨૮
ભવસાગરની પારના, હોય ભૂમિયા જલ;	
તુચ્છ ગણે તોફાનને, સદ્ગુરુ કરવા તેલ.	૨૯
જીવ ઈશની એકતા, કરિ આપે પરતક્ષ;	
નિશ્ચય ન હોય શિષ્યનો, જે હોય સાચો લક્ષ.	૩૦
લક્ષ લહી પરબ્રહ્મને, રહે ગૃહસ્થાશ્રમ માંય;	
નીતિ ધર્મે આસતાં, હોય ન લાગે કાંય.	૩૧
લાલ જોઈ હરખે નહી, હાનિથી નહિ શોક;	
જીતી જણે વાસના, તો જીત્યા ત્રણ લોક.	૩૨
મંદ ભાગ્ય ના માનવું, જે નિર્ધનતા હોય;	
ઢાંડી એક મુવા પછી, લેઈ ન જાયે દાય.	૩૩
તૂપણ રાખી ધનતણી, પરધન ન કરિશ હરણ;	
પાપ થઈ પીડા પડે, તજ તેવાં આચરણ.	૩૪
દંદ્રિવિપયને વશ થઈ, હોય ધર્મથી બ્રહ્મ;	
તેની લક્ષ્મી આપુ બળ, થાય અતીશે નથ.	૩૫
સારી શુદ્ધિ સુધારવા, કરવાં સરસ ચરિત્ર;	
સુશીલતા ને જ્ઞાનથી, પ્રાણી થાય પવિત્ર.	૩૬
આપ આપનો છે રિપુ, આપ આપનો મિત્ર;	
આપે પાપી થાય છે, આપે થાય પવિત્ર.	૩૭
અસતોષ કુઃખ ગૂણ છે, સુખનું છે સંતોષ;	
અસતોષ હોય મૂઢને, પડિત જનને તોષ.	૩૮
વિવેકહીન થવું નહી, જે હોય ધનનું કષ્ઠ;	
ધર્મત્યાગ કરવા થઈ, થાય અતીશે બ્રહ્મ.	૩૯
નીતિથી ધન મેળવી, વિધિયે કરવું દાન;	
દાનવિનાતું ધન સકળ, માનો ધૂળ સમાન.	૪૦
લુલા અંધ અપંગનર, કુખિયા કુર્બળ હોય;	
અન્ન વસ્ત્ર ધન આપિયે, સદ્ગુણ હોય ધન સોય.	૪૧
સહુ આશ્રમથી શ્રેષ્ઠ છે, ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ;	
ઈશ્વરની આજ્ઞા થઈ, કરવાં હિતમ કર્મ.	૪૨
સહુએ જીઠિ સત્કારમાં, કરવું શુદ્ધ શરીર;	
સજનહાર સંભારવો, દૃઢ મન રાખી ધીર.	૪૩

પવિત્ર મન પ્રીત્યે કરી, ઈશ્વર લગવો એક;	
લક્ષિત સાચા ભાવથી, તે નવ તજવી ટેક.	૪૪
સદાયરણુ જે શીખવે, ગુણ સારા શુભ જ્ઞાન;	
એવા ગુરુને ગૃહીજને, મોહું દેવું માન.	૪૫
સ્મૃતિ રાખી સર્વની, કરવાં સર્વે કામ;	
નીતિની રીતિ રતિ, તજવી નહિ કાંકામ.	૪૬
કૂડ કપટ અન્યાયથી, ધન હરવું તે ધિક;	
સર્વ કામમાં ગૃહીજને, પ્રભુની ધરવી બીક.	૪૭
ભોજન ભૂખ્યા પ્રાણિને, તૃપાવંતને તોય;	
તન ધન સુખના તોરથી, દુઃખી ન કરવું કાચ.	૪૮
પંડિતને સહુ પૃછિયે, મૂરખ આગળ મૂન્ય;	
ગોલ અબ્જુક્તન ગોલિયે, નાસ્તિક જેવા શૂન્ય.	૪૯
કૂર સ્વભાવે કાચને, ના કરવો પરિતાપ;	
પાપીને સંગે રહી, કશું ન કરવું પાપ.	૫૦
લાંચ ન લેવી લોભથી, અત્રગો કહિ અન્યાય;	
સાચા સજ્જનમાત્રની, સદાય કરવી સહાય.	૫૧
ભણવાં પૂરા ભાવથી, સાચાં પુસ્તક સર્વ;	
સદ્ગ્રંથોને સાંભળી, ગુણ ગ્રહી તજવો ગર્વ.	૫૨
પુણ્યવંત પરમારથી, રહિયે તેની પાસ;	
દુરાચરણુ જોઈ દુષ્ટનાં, એથી થવું ઉદાસ.	૫૩
જીલે જૂઠું ન ગોલવું, મિથ્યા ઈચ્છા મન,	
વ્યસને વધી જવું નહી, જુગતે કરી જતન.	૫૪
પોતાની પત્ની વિના, જ્યાંય ન થવું સકામ;	
જાર જુઠ્ય ને જાગડું, હંધયે જાણ્ય હરામ.	૫૫
સારી રીતે સેવવું, ધર્મરૂપિયું ધન;	
પાપરૂપિયા પંકમાં, મલિન ન કરવું મન.	૫૬
આળસ તજવું અંગથી, કરવાં ઉત્તમ કર્મ;	
નિલ નિમિત્તિક ન છોડવું, ધીરજ થકી સુધર્મ.	૫૭
કાંને કાચનું સાંભળી, કરવો નહિ મન ક્રોધ;	
સાચા ને જાણ તણો, સારો કરવો શોધ.	૫૮
આહું ગોલી અન્યથા, રોશે ન કરવી રાદ,	
વેર ન કાઢથી વધારિયે, વાઠ તમે વરવાઠ.	૫૯

ક્રોધ દ્વેષ શત્રુતા કપટ, ચાલી ચોરી ધાત;	
ત્યાગ રાખવો તેહનો, વહ અનાદુત ધાત.	૬૦
અત્યાસક્ત થવું નહીં, વિષય યત્રી મન વારય;	
સારું થાયે સર્વનું, એવું અંતર ધારય.	૬૧
પ્રીતે પર ઉપકાર કર, પ્રમુચ્છ થાય પ્રસન્ન;	
સર્વ જીવને મુખ થયા, ધર્મે ખર્ચો ધન.	૬૨
સારા જનના સંગથી, સમજી લેવો સાર;	
વિવેકથી વશ રાખવું, મનને કરી વિચાર.	૬૩
પાપી પ્રાણી લેકને, અંતર ધવું ઉદાર;	
સદાયરહીના સંગમાં, કરવો નિત્ય નિવાસ.	૬૪
નિદ્રા નિયમે રાખવી, અતિ ન કરવો આદાર;	
ક્રોધ આતી કરવો નહીં, અતિશ્રમમાં નહિ સાર.	૬૫
ખલુ વાર ના બોલવું, અતિદીપ્ત અતિહાસ;	
અનિશ્ચય અનિગર્વથી, નરનો થાયે નાશ.	૬૬
નિત્ય નિલ રાખી નમ્રતા, ઈશ્વરને આરાધ્ય;	
સદા રહે સંતોષમાં, સારાં સાધન સાધ્ય.	૬૭
આપે આપ વખાણવું, એ તજવો અવિવેક;	
આચરણ હોયે ઊજલાં, કીર્તિ કરે અનેક.	૬૮
જસ જાહર હોય જગતમાં, મુધર્મ સૂર્યપ્રકાશ;	
અધર્મ અધારે પડ્યા, તર તે થયા નિરાશ.	૬૯
દેશકાળને અનુસરી, ધીરજ ધરવી મન;	
હાણલાભ મુખદુષ્પસદ, જામત જાણ મુપન.	૭૦
સારા નરતા જીવના, કર્મે દેહ સ્વભાવ;	
સમજીને રહેવું સદા, નરમાં કરી નજાવ.	૭૧
પ્રથમ સદ્ગુણ પારખી, વળતી કર વિચાસ;	
દુર્ગુણ જમાં દેખિયે, પણ નવ રહિયે પાસ.	૭૨
સંકટ આવે કા સમે, તોય ન તજવું સત્ય;	
ઈશ્વરને આરાધિયે, વિરમે સર્વ વિપત્ય.	૭૩
સદાય કરે સાચા તણી, સદાય સરજનહાર;	
કપટથી કોરે રહે, કલાવંત કર્તાર.	૭૪
પ્રીલ કરીને પાજવો, સાચો સદા મુધર્મ;	
આજ્ઞા છે ઈશ્વરતણી, માનવ જાણો મર્મ.	૭૫

- ગૃહી ધર્મ સહુથી સરસ, પાળે થાય પવિત્ર;
 વેશ ધરી વૈરાગિનો, થાય ધણા અપવિત્ર. ૭૬
 ત્યાગી જેવા થઈ રૂઝે, હોય પુરુષારથહીન;
 મુંઝ મુઝાવે મથકરા, દીસે દુર્બલ દીન. ૭૭
 કાઢ તો ધરદારા તણ, ભેષ ધરીને જાય;
 ધન સાચે મંદિર ચણે, તે જ્ઞાન સમોકહેવાય. ૭૮
 વેશ ધરી વૈરાગનો, ધન-દારાને ધાય;
 ભોજન માગે ભાવતાં, તે વાંતાશી^૧ કહેવાય. ૭૯
 વમન કરી પાછું ગળે, સફર સ્વાન શિયાળ;
 ત્યાગ કરી પાછું ગૃહે, તે ત્યાગીને ગાળ. ૮૦
 માટે ગૃહસ્થાશ્રમ લેલો, જો પાળ સતધર્મ;
 ભક્તિ તજે ન બ્રહ્મની, તે પામે પદ પરમ. ૮૧
 મહામલિન કલિકાળમાં, કાઢથી ન સધે ત્યાગ;
 જીભ અભાગી લાલચુ, ક્યમ પામે વૈરાગ. ૮૨
 કલો નથી કલિકાલમાં, બ્રહ્મચર્ય^૨ સંન્યાસ;
 અદ્ય મતિના જીવડા, તજે ન તૃષ્ણાપાશ. ૮૩
 ધન આપે વૈરાગીને, ગૃહી તે નરકે જાય;
 ખરચે ઇંદ્રિયકારણે, માટે પાપી થાય. ૮૪
 ભોગ સાધવા કારણે, નથી કલો વૈરાગ;
 જોગ જુગતિ જાણે નહિ, તે ત્યાગી નિર્ભાગ. ૮૫
 વૈરાગીના વેશધર, બહુ ધી સાકર ખાય;
 ઇંદ્રિયવશ વરતે નહિ, દાતા પાપી થાય. ૮૬
 જો ના જીતે વાસના, ભેષ ધરે શું થાય;
 હેભય બ્રહ્મ તે પ્રાણિયો, જે પાસાથી જાય. ૮૭
 ઇંદ્રિય ઈચ્છે જીતવા, સૂકું ભોજન ખાય;
 જોગ તણાં સાધન કરે, ત્યાગી સ્વર્ગે જાય. ૮૮
 એવા ત્યાગી કોક છે, ગ્રાગ્ર બૃષ્ણા ભેષ;
 મમતા રાખે મુડિયા, ત્યાગ ન દિસે રેખ. ૮૯
 માટે ગૃહી આશ્રમ લેલો, એમાં સાધન થાય;
 ઈશ્વરને આરાધતાં, સુખથી સ્વર્ગે જાય. ૯૦
 મનથી રૂઝ આશા તજે, ભજે બ્રહ્મને એહ;

તે ગૃહી પામે બ્રહ્મસુખ, કરે અખંડિત તેહ. ૯૧

કામિનીગાહના છંદ

સારમાં સાર છે એજ સંસારમાં, તાર લાગી રહે વિશ્વકર્તારમાં;
વિશ્વકર્તાવિષે ભાવ જોને વધે, ધર્મ ને કામના અર્થ મુક્તિ સધે. ૧
દિવ્ય આચારથી યાય મોટી દશા, કામ ક્રોધાદિ ના યાય તેને કરા;
સાર શોધેજ તે સર્વ વિઘાતણે, ભાવશુદ્ધે કરી ભેદ જાણે ધણે. ૨
નિત્ય અભ્યાસથી જ્ઞાનવાધે નવું, વિશ્વમાં ધન્ય તે પ્રાણિતું જીવવું;
ધર્મ આચારથી ચાલતાં સુખ છે, દુષ્ટ આચારથી ચાલતાં દુઃખ છે. ૩
લાભ મોટો મળે સાચથી લોકમાં, સત્ય સાચો કરે તેજ નિઃશોકમાં. ૪
જન્મ ને મોતનો તાપ તેને ટળે, ભક્તિ જ્ઞાને કરી બ્રહ્મમાંહિ ભળે;
ધર્મ સાચો સદા શ્રેષ્ઠ પાળે ગૃહી, છોટમ તેહ આનંદ પામે સહી. ૫

ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિ ગ્રંથે ગૃહસ્થાશ્રમશ્રેષ્ઠતા-

નિરૂપણું દ્વિતીયાડ્યાયઃ

અધ્યાય ૩ નો-ભક્તિનિરૂપણું

કાણ્ડા

ભક્ત ખંડાર અતિ વિનયથી, પૂછે પ્રશ્ન રસાળ;
ભક્તિનો મહિમા કહો, શ્રીગુરુ પરમ કૃપાળ. ૧
હવે ભક્તિમહિમા કહું, જયી પ્રભુ વરા શ્રાય;
ભક્ત તાણે આધીન છે, દયાવંત જગરાય. ૨

કુંડળિયા છંદ

ભક્તિથી મુક્તિ મળે, કૃપે જોગ જપ ધ્યાન;
ભક્તિ નહિ જે ભવનમાં, તે જીવું સમશાન.
તે જીવું સમશાન શોક સંતાપે દાઝે;
મદ મગ્ધ જહુ માન પ્રભુગુણ ગાતાં લાજ.
કરે છોટમ જન કામ જગારય જાણે જુક્તિ;
કૃપે જોગ જપ ધ્યાન મળે ભક્તિથી મુક્તિ. ૧
ભક્તિ ખૂલે બ્રહ્મની કુકરમ કરે અપાર;
સરજનહાર ન સાંભરે તેને છે ધિક્કાર.
તેને છે ધિક્કાર માર જહુ પડશે માથે;
જરા ન ચાલે જોર જશે જે જમને હાથે.

કહે છોટમ જડ જીવ દુષ્ટ બુદ્ધીથી કલે;
 કુકરમ કરે અપાર બ્રહ્મની ભક્તિ ભૂલે. ૨
 ભજવો તેને ભાવથી જણે સરજ્યું સર્વ;
 ગાંડા ગંદી દેહનો શીદ કરે છે ગર્વ.
 શીદ કરે છે ગર્વ આલ નીતિને રાયે;
 ક્યમ રીઝે કર્તાર અશકનાં ગીતાં ગાયે.
 કહેછોટમ અપરાધ થાય તે અવગુણતજવો;
 જણે સરજ્યું સર્વ ભાવથી તેને ભજવો. ૩
 પ્રથમ પ્રેમથી ધીજીયે માતતાતની સેવ;
 ગુરુની આજ્ઞા પાળિયે જ નિવાના દેવ.
 જ નિવાના દેવ દયા દિલમાંડે ધરિયે;
 નિયમ ધરીને નિત્ય બ્રહ્મનું શીર્ષન કરિયે.
 કહે છોટમ પ્રભુવચન પાળિયે નિત્ય નિયમથી;
 માત તાતની સેવ ધીજીયે પ્રથમ પ્રેમથી. ૪
 ઈશ્વર ભજીયે ઝાળખી સદચિદ રૂપે સોમ;
 પરમ ચતુર પરમાત્મા એવો અવર ન દોમ.
 એવો અવર ન દોય વેદમાં કહે વખાણી;
 સહુનો સરજનહાર જીવડા લેજે બર્ણા.
 છોટમ કદિપત વાત સર્વ તનમનથી તજિયે;
 સદચિદરૂપે સોય ઝાળખી ઈશ્વર ભજિયે. ૫

હુલણા છંદ

ધર્મના નિયમ સહુ પાળતાં પ્રાણિયા, ભાવથી બ્રહ્મની ભક્તિ કરિયે;
 મન પવન વરા કરી આસન દઢ કરી, બે ધટી તેહનું ધ્યાન ધરિયે.
 મુજનના સંગમાં આલ સતમારગે, પાપના પાશને કાઢ કાપી;
 છોટમ સમરિ સે વિશ્વકર્તારને, જહ સહુમાં રહ્યો દેવ વ્યાપી. ૧
 ભક્ત જ વિશ્વમાં બ્રહ્મભજને થયા, આલિ સહુ લોકમાં કીર્તિ સારી;
 મુવ પ્રહલાદ ને નારદ વ્યાસજી, વિભીષણસહિત આનંદકારી.
 ભીષ્મઅર્જુનબળીધર્મ ઉદ્ધવચળી, વિદુરજનકાદિસનકાદિ સાચા;
 છોટમ ભક્ત એ વિશ્વકર્તાતણા, સત્ય સમજે સહુ વેદ વાચા. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

વેદ બોલે છે કર્તા એક, તેના અંશ છે જીવ અનેક;
 અંશ અંશીને ભજશે જ્યારે, મળે મોક્ષમાં જઈને ત્યારે. ૧

- ભગવો ઈશ્વર સાચો જોઈ, ભક્તિ નામ કહેવાય છે તેહ;
એવી ભક્તિ છે દયાધા સાર, તેમાં મુખ્ય પરા નિર્ધાર. ૨
- ઉપજ પ્રેમ બ્રહ્મપર બહુ, પરાભક્તિ તો તેને કહુ;
પ્રેમ અંતરમાં છલકાય, તેથી વિશ્વપતિ વશ થાય. ૩
- ચહે પ્રેમ અમીરસ જ્યારે, ટળી બય મનોમલ ત્યારે;
રહે રહે હો રંઝાર, ચાલે પ્રેમની નેત્રે ધાર. ૪
- દેહ ગેહનું ખૂલે બાન, લાગે એક બ્રહ્મનું ધ્યાન;
ગાતાં ગદગદ કંઠે થાય, દિવ્ય રૂપ બધે દરસાય. ૫
- મળે લોકતાલુકું સુખ જોઈ, તરણા તુલ્ય મળે સહુ તેહ;
હોય દુઃખકમળ અવકાશ, દેખે પૂરણ બ્રહ્મ પ્રકાશ. ૬
- પરા ભક્તિ કેવાય છે એહ, ઉત્ત ભાગ્યથી આવે તેહ;
પરા ભક્તિ વસે હર જ્યારે, શુભ કર્મ કળે છે ત્યારે. ૭
- પરા ભક્તિથી પ્રકટે જ્ઞાન, રહે નિત્ય બ્રહ્મનું ધ્યાન;
અતિ ઉત્તમ ભક્તિ છે એહ, મહામોક્ષનું સાધન એહ. ૮
- એવી ભક્તિ પ્રકટ કરનાર, ક્રિયાભક્તિ છે નવધા પ્રકાર;
પહેલી શ્રવણને કીર્તન બીજી, ત્રીજી સમરણભક્તિ ત્રીજી. ૯
- સેવાભક્તિ છે ચોથી સાર, પૂજા પંચમી છે નિર્ધાર;
છઠી વંદનભક્તિ હોય, સાતમી છે સાતમી સોય. ૧૦
- સખ્યા આઠમી ભક્તિ જોઈ, નવમી અર્પણ કરવો દેહ;
હવે તેનો કહું વિસ્તાર, કરતાં પ્રાણી પામે ભવપાર. ૧૧

અપે આત્મા બ્રહ્મને જોઈ, કદિયે આત્મનિવેદન તેહ;
 દેહ ઇંદ્રિ આત્મા મનં પ્રાણ, અપે બ્રહ્મને ભક્ત સુખણ. ૧૮
 એમ બ્રહ્મ સમર્પણ હોય, આપ અર્થે ન વાવરે દોય;
 નવધા ભક્તિ કરે જે એમ, તેથી વાધે બ્રહ્મપર પ્રેમ. ૧૯
 ક્રિયાભક્તિ તે માટે કહી, એ તો થાય છે બાહર રહી;
 રહે અંતર પ્રેમનો તાર, પરા નામ તેનું નિર્ધાર. ૨૦
 પરાભક્તિ ઉપજી નવ દોય, જીવ કૃતાર્થ ન બને દોય;
 રહે અંતર પ્રભુપર રાગ, એવી ઉપજી જેનાં મહાભાગ. ૨૧
 બાહ્ય ચિન્હ કશું ન જણાય, રહે અંતર પ્રેમ સદાય;
 ક્રિયાભક્તિ છે નવધા જોઈ, ઘણા દંભી કરે છે તેહ. ૨૨
 પરાભક્તિ તો સાચી થાય, તેમાં જાડ ન આવે જરાય;
 જડ લોક અજાણ્યા જોઈ, ભક્ત હુંગીને જાણે છે તેહ. ૨૩
 માળા તિલકનો મહિમા કહી, પૂજા લે છે તે લોકની સહી;
 માને લોક અજાણ્યા તેને, પણ માને નહી પ્રભુ એને. ૨૪
 માટે સાચે રાચે છે રાગ, પૂરે ભક્ત તણા મન કામ;
 કહ્યું શાંડિલ્ય શાસ્ત્રે પ્રમાણ, જાણે આચરી દોય સુખણ. ૨૫
 પ્રભુ પામવા સાધન એહ, ભક્તિયોગ કહે છે તેહ;
 ભક્તિયોગ ભક્તોને પ્યારો, સુખદાયક છે અતિ સારો. ૨૬

કુંડલિયા

ભક્તિ ભાવે બ્રહ્મ ભજ વેદધર્મનો સાર;
 શોભા આપે સર્વમાં છે ભક્તિ શૃંગાર.
 છે ભક્તિ શૃંગાર આપશે આડે અગે;
 તનમન થાય પવિત્ર મિત્ર સજ્જનને સગે.
 કહે છોટમ ગુરુજ્ઞાન હૃદયમાં તારે આવે;
 વેદધર્મનો સાર બ્રહ્મ ભજ ભક્તિભાવે. ૧

ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિ અથ ભક્તિનિરૂપણે તૃતીયાડ્યાયઃ

અધ્યાય ૪ થો-ઈશ્વરમહિમા

કાલો

- ઈશ્વરનો મહિમા કહો, જોડ્યા ભક્ત બંધાર;
ઈચ્છાથી ઉપજાવિયું, એનું મોહું જોર. ૧
- હવે કહું મહિમા ભલો, જગકર્તાનો શ્રેષ્ઠ;
આદિદેવ પ્રભુ એકલો, સર્વ થઈ છે જ્યેષ્ઠ. ૨
- માનવ તેને માનિયે, જો છે ઈશ્વરજ્ઞાન;
જાણુ નહીં જગદીશની, તે નર દોર સમાન. ૩
- પશુ તો પાલનહારને, આધિન રહે સદાય;
ભૂણુહરામી માનવી, શુણુ પ્રભુના નવ ગાય. ૪
- પ્રસવ થતા પહેલું કર્યું, માના સ્તનમાં દૂધ;
એવા દેવ દયાળને, ખૂલે જીવ અખૂધ. ૫
- દાંત જીભ બે સરજિયાં, મુખમાં બેઠયે તેમ;
થટતી ગોઠવણી કરે, એ જગકર્તા એમ. ૬
- પાચનશક્તિ પેટમાં, જઠરાનલ છે જહા;
અન્ન પચાવે દહિનો, કર્યો કૃપાળે તેહ. ૭
- ખટરસ ખાવાને કર્યા, પાણી કરવા પાન.
નેત્ર કર્યાં છે નિરખવા, સાંભળવાને કાન. ૮
- રસ લેવા રસના કરી, વહવા સરજી વાણ્ય;
ગંધ સુગંધિ બાણ્ય, નાક કર્યું નિર્માણ્ય. ૯
- શક્તિ મૂઠી શરીરમાં, કારણ કરવા હાથ;
ચરણ કર્યાં છે ચાલવા, ધન્ય ત્રિલોકી નાય. ૧૦
- સ્પર્શ બાણ્ય સર્વનો, ચર્મ રચ્યું ચોપાસ;
અધોદ્વાર ઇંશે રચ્યું, કરવા મલનો નાશ. ૧૧
- વિદ્યા-હુન્નર સાંચવા, કરવા વિવિધ વિચાર;
અંતઃકરણ રચ્યું ભણું, એ ઉપકાર અપાર. ૧૨
- એવાં એવાં જીવને, આપ્યાં છે હથિયાર;
તે કર્તાને ના ભજે, તે નરને ધિકાર. ૧૩
- એ પ્રભુ કહિં અજગો નથી, છે હાજરાહજાર;

- જ્ઞાની જન પાસે લહે, દુર્જનને મન દૂર. ૧૪
 રક્ષણ ત્યાં રક્ષક સદા, કાર્ય તહાં કર્તારે;
 રચના ત્યાં રચનાર છે, સૃષ્ટિ તહાં સૃજનાર. ૧૫
 શક્તિ જેમાં છે ઘણી, વ્યાપક એ ભરપૂર;
 ઉપજાવે પાળે હરે, તે કયમ કહિયે દૂર. ૧૬
 નેત્રવડે દેખી શકે, જે હોય કંઈક રંગ;
 રંગરહિત પરમાત્મા, અળગો રહે અસંગ. ૧૭
 જેવો હોય જગદીશને, લેજે અનુભવ આંખ્ય;
 જડ ચેતન જુદાં ગણી, જોજો સમગ્ર સાંખ્ય. ૧૮
 જેવો સંકુ જેનારને, અનુભવ આંખ્યે ઝૂંઢ;
 કૂટસ્થ કહે છે શાસ્ત્રમાં, રૂપ પ્રજ્ઞનું તેહ. ૧૯
 છે ઈશ્વર છનીરામો, પચીસ કેરી પાર;
 જડતા સહુ જુદી કરે, અંશી અંશ વિચાર. ૨૦
 જેવું તારૂં આપ છે, એવો ઈશ્વર માન;
 હીરાકણીયે હોય તે, હીરા તણી સમાન. ૨૧
 અજ્ઞાને ઘેરો તને, તે માટે પરતંત્ર;
 ઈશ્વર તો છે જ્ઞાનધન, માટે રહે સ્વતંત્ર. ૨૨
 તું બણે છે દેહ હું, નાલ્ય જાત્ય કુળવંત;
 તેજ અવિવા તાહરી, છે મોટી બળવંત. ૨૩
 વળિતારામનમાં ઘણું, લોભ મોહ અભિમાન;
 તેથી તું નથી જણતો, જે જે થાતું જન. ૨૪
 તણે નિત્ય ઈશ્વર તણું, ઈચ્છા જ્ઞાન પ્રયત્ન;
 અનિલ સર્વે જીવતાં, ખોજે કરીને યત્ન. ૨૫
 જડ ચેતન ભેળાં કરી, સરખા સમજા દેહ;
 ઈશ્વર ચેતનરૂપ છે, દેહવંત નહિ તેહ. ૨૬
 ચેતન તે તો જ્ઞાન ગુણ, જડ તો છે અજ્ઞાન;
 જીવ ઈશ ચેતન ઉભય, માયા જડ તું જાણ. ૨૭
 અણુ ચેતન છે જીવતું, માટે જુલે ઝોડ;
 ખડુ ચેતન પરમાત્મા, જ્ઞાન અખંડિત તેહ. ૨૮
 ઈચ્છાથી સર્વે સજે, કલા ન બણે કાચ;
 પરમ ચતુર પરમાત્મા, જંત ઉપાસો સાચ. ૨૯

ભુજંગ-પ્રયાત છંદ

અહો વિશ્વના નાથ આનંદકારી, ક્રિયાજ્ઞાનઈચ્છા નિરાકૃતિ તમારી;
 રચી દેહની જાતિયો કાટિ કાટિ, કરી કલ્પનાએ કલા કાય મોટી.૧
 ક્યાં વૃક્ષવેલી તણાં ખીજ ક્યાંથી, તરુકો નહૂતાં થયાં સર્વ ત્યાંથી;
 ઉગે ભૂમિના અંગમાં નીરસગે, ભણાં કૂલ ને પાન તે ભિન્ન રંગે.૨
 ઘણા સ્વાદ ને ગંધની ભિન્ન જાતી, કૂલે ન કૂળે ઉદ્ભવિને ભિન્ન ભાતી;
 વિનાકૂલ આપે કૂળે કાય એવાં, તમારાં રચેલાં તરુ સર્વ તેવાં.૩
 વળી કોઈ તો કૂલ થઇને કૂળે છે, ઘણી વેલિના વંક સબંધે વળે છે;
 ઘણાં કૂલ કૂલે રચી અંશ દેખી, નિશાએ ઘણાં બિધે અંદ્ર પેખી.૪
 રચ્યાં કેટલાં નીર મધ્યે નિરાજ, સડે નીરથી હિમથી કાય દાઝે;
 હરે ઝરુકો સર્પ ને શ્વાન કેડે, ટળે રંગ જો આપધીનો જહેડ.૫
 રસે કોઇને શસ્ત્રનો ધાવ રૂઝે, દ્રવ્યે આજતાં દુરથી સર્વ સૂઝે;
 ઘણા લાભ છે ઔષધોથીજ એવા, તમોએ મૃત્યુના સર્વને શાંતિ દેવા.૬
 કહી મક્ષિકા કર્તારી વૃક્ષ એવું, અહે જંતુને પાન ખીકાય તેવું;
 મિત્રે પાનને સ્પર્શતાં લાભુલાડી, પ્રભુએ રચી પેખજ્યો વિશ્વવાડી.૭
 ઘણા પ્રાણિને ઉદ્ભવિને બિપયોગી, ખટે સ્વાદ એના ભામે સર્વભોગી;
 ઘણી ચાતુરી નાથ એમાં તમારી, વખાણી શકે શું જરા પુદ્ધિ મારી.૮

નારાયણ છંદ

અનેક જાતિ પંખિ ભાતિ ભાતિ રંગ રંગના,
 કપોત કાગ કીર આદિ ભિન્ન ભિન્ન અંગના;
 મયૂર હંસ કોકિલા રસાલ શબ્દ બીરે,
 બકાદિ કાટિ જાતિપેટ દાજ નીરમાં ફરે. ૧
 સુધામ સુમહી રચે કરે પુડો અલી અણી,
 ભણે મનુષ્યવાણી કોઈ જાતિ પંખિયો તણી;
 અનેક જાતિમાં અપાર જુકિતયો પ્રભુતણી,
 કલા અગાધ તાહરી તું ધન્ય વિશ્વના ધણી. ૨
 ગણે સહસ્ર આઠ આંખ્ય મક્ષિકાની આંખ્યમાં,
 કલા અપાર ઈશની તું અન્ય દેવ આંખ્ય માં;
 જથા રચેલ ચાંચ ભક્ષ પંખિનો રચ્યો તથા,
 મહેશના મહત્ત્વની કરી શકે ન કો કથા. ૩
 બનાવ અંડ નીરમાં બને બગો તણો બહુ,
 દયાળ દેવ દેવ તું અગાધ જ્ઞાન શું કહું;

પ્રથમ દંપતી વિના સુદેહ સુવના કર્યા,
અપાર રંગ ભિન્ન ભાતિ એક એકમાં ભર્યા. ૪

છપચ છંદ

જીવો વિશ્વકર્તા, કરે છે ઘટલું દેવું;
જેને શોભે જન્મ, તિહાં સરજ્યું છે તેવું.
હાથીને નહિ હાથ, સૂંડ છે તેથી સારી;
ભક્ષ જમે બહુ ભાતિ, વળી પીએ છે વારી.
કર્ણ હજીવાને કર્યા, જે મૂઠ્ઠા પ્રાણિ ના સંચરે;
છોટમ એવા પ્રશુ તજી, અવર વાત ક્યમ ભયરે. ૧

પશુમાં બહુ પ્રકાર, કરી છે રચનારા જે;
દંત શુંગ નખ દીધ, દેહના રક્ષણ કાળે.
જને જે મગ દંત, તેહ સાથેયું આવે;
એક પાસ હોય દંત, તિહાં વાગોડ્યું કાવે.
શુંગ કર્યા નહિ જોડને, તેને નખ મોટા ધણ;
હારીગર કર્તારમાં, જે છોટમ કાંઈ છે મણ. ૨

એક ખરી ના કોય, કોયને બે બે ખરિયો;
પંચ પંચ નખ કોય, એમ જાત્યો છે તરિયો.
અશ્વ હુંડ અજ આદિ, મહિપશુ અગણિત પ્રાણી;

રક્ત શ્વેત ને રયામ, જાતિ જીવનિયો જાણી.
કોઈપશુ આભિય ભખે, કોય વનસ્પતી ખાયછે;
છોટમ સર્જનની કળા, કોણ સીખવવા જાયછે. ૩

જળમાં જંત અનંત, જાતિ સરજી જગદીશે;
એક એકનો ભક્ષ, એમ સરજ્યો છે ઈશે.

લે છે શ્વાસોશ્વાસ, નીરમાં નેત્રે ન્યાળે;
કોય દૂરે છે માંદિ, કોય વિચરે છે પાળે.
કોમ જીવે છે જળ ગયે, કોઈ તરત મરી જાયછે;
છોટમ એક કર્તારથી, એવી સૃષ્ટિ થાય છે. ૪

કોઈ સુધાની મચ્છ, નાવ જેવું થઈ આવે;
કોઈ તિમિંગિય જાતિ, મદ્રજલ મધ્યે મદ્રાવે.

કોઈ કટાણી મચ્છ, નાકથી નીર ઉડાડે;
કોઈક વિદ્યુત ખામ, કળાળી વિદ્યુત કાડે.
છીપજાતિ સાગરવિષે, જેમાં મુક્તાકળ જડે;

છોટમ ધન્ય કર્તારને, ઈચ્છાથી એવું થડે. ૫
 તું અદ્ભુત કર્તાર, અલૌકિક રચના તારી;
 કળી શકે નાહકાચ, હામ સૌ ડાની હારી.
 કરોળિયો કરિ જળ, કરે ધર કાગળ જેવું;
 કાશીદાનો જાંત, અનોપમ બાંધે એવું.
 મધપૂડામાં મસિકા, જુવો કરે જુગતી ધણી;
 છોટમ સહુમાં આતુરી, કારીગર કર્તા તણી. ૬
 સહુમાં જાતિસ્વભાવ, એક એકનાથી અજાણે;
 વાનર કેડું બાળ, ઝડપ જનીને વળજે.
 પંખી ફેવી પેર, રચે છે રૂડા માળા;
 બીજા ખોદે ગોડચ, નોખિ આદે નખવાળા.
 ધીટ જાતિમાં કહે ધણી, કળા વિશ્વકર્તારની;
 છોટમ અદ્ભુત કુશળતા, સમરથ સર્જનહારની. ૭
 માણસમાં બહુ જાતિ, કાળાં ગોરાં નરનારી;
 રૂપરંગ ગુણ લિખ, છાત્રી ખોટી ને સારી.
 કાઈ સકળ ગુણવંત, કાઈ પામર નર પાપી;
 કાઈ સહુને સુખરૂપ, કાઈ કપટી પરિતાપી.
 કાઈ ઉઘોગી અતિ ધણા, કાઈ અચુદ્ધિ આજસુ;
 છોટમ કહે કર્તારને, મનુષ્યજાતે નહિ તે પશુ. ૮
 કયો દેહ કર્તાર, જીવને ક્ષેત્રે જેવો;
 સકળ અંગ અનુકૂળ, રચ્યો છે અદ્ભુત એવો.
 નેત્રે સહુ નિરખાય, કાન સાંભળવા કાળે;
 નાક ગ્રહે સહુ ગંધ, બોલવા મુખ મહારાજ.
 જીભ માંહિ જુગતિ ધણી, સર્વે સ્વાદ જણાય છે;
 છોટમ કહે સૃજનાર તજિ મૂરખ બીજું ધાય છે. ૯
 શક્તિ અમિત અગાધ, વિશ્વકર્તાની જાતે;
 સૂર્ય ચંદ્ર ગ્રહ સર્વ, પ્રકટ કીધા છે પોતે.
 વાતે કરી વિશેષ, તેજ ફેલે છે તેનું;
 સર્વેને સુખરૂપ, અખિલ કારણ છે એનું.
 પ્રાણી માનને પોષવા, માટે એધ બનાવિયો;
 છોટમ સમરથ એ પિતા, સર્વે જનનો કહાવિયો. ૧૦
 કૃત્યવડે કર્તાર, જેહ સમજે તે જાણ્યો

આવી સૃષ્ટિ અપાર, કરી નવ જાયે કાણે.
 જીવતણાં જડ કામ, થાય ચેતન નવ તેથી;
 ઈશ્વર એવું નામ, પ્રકટ પરમાણુએ જીથી.
 અતુલ જ્ઞાન મહિમા ઘણો, વેદાંતેજ વખાણિયો;
 એવો પ્રભુ છે આપણો, છોટમ તે સત જણિયો. ૧૧

છલણા છંદ

સર્વ કર્તારની સમજ નહિ જીવને, દીન થઈને ભજ દેવ દેવી;
 મોહથી શાંતિ સંસારમાં માગના, તેહની આચરે સેવ તેવી.
 જન્મ તણો મારતો જીથી ના હિંગરે, તે કરે કષ્ટમાં સહાય કેવી;
 છોટમ શાસ્ત્રને અધમ માને નહિ, દુષ્ટની બુદ્ધિ તો હોય એવી.
 પાપના ભાર સંભાર ભરિ પેટમાં, અન્યને બોધવા બંધ આપે;
 મારણ મોહન મંત્ર મેલા ઘણા, એગિનો વેશ ધરિ તાપ તાપે.
 કો કરે વાદ વિચિત્ર વિદ્યાતણા, કો કરે મંત્રના જાપ ઝાઝા;
 છોટમ અનુભવ આંખ્ય આંખ્યાવિના, બ્રહ્મરસભોગિ નવ થાય તાજ.

કોહા

જન ઉપર આપે કરે, કૃપા ઘણી જગદીશ;
 તો આપી નિજ ભક્તિને, વળતી તારે ઈશ. ૧
 માટે ઈશ્વર આજખો, આ ભવના સદુ જાંત;
 ધર્મજ્ઞાન દેહ તારશે, કૃપાવંત ભગવંત.

ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિ અંથે ઈશ્વરમહિમાનિરૂપણે ચતુર્થોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૫ મો--મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતા

કોહા

ભક્ત બંકાર વાણી વદે, કહો તમે ગુરુરાય;
 લખ્યોરાશી દેહમાં, મુખ્ય કાણ કહેવાય. ૧
 ઉત્તર કહું છું એહનો, સાંભળ્યો ધરિ પ્રીતિ;
 શ્રેષ્ઠ સર્વથી નર કહું, જે તે પામે નીતિ. ૨
 નરતન તરવા નાવ છે, જે ગુરુ વેદિક હોય;
 પાણંડી પથે પળે, તે નર તરે ન કાય. ૩

કુંડલિયા

સુંદર પ્રાણી સર્વથી, માનવ મોટો દેહ;
સદાચાર સર્ગુચ્ચવિના, તુચ્છ સર્વથી તેહ.
તુચ્છ સર્વથી તેહ, ઢોર પંખી ચિક્કરે;
આવું હનમ અંગ, ધટે નહિ ગંદા તારે.
ગુણવંતો સુધરેલ, વિશ્વ વક્ષણ વિદ્યાધર;
માનવ મોટો દેહ, સર્વ પ્રાણીથી સુંદર. ૧

શ્લવંગમ છંદ

મોટો સર્વે માંહિ દેહ છે માનવી,
પૃથ્વી માથે જમ પ્રકારક છે રવી;
ચંદ્ર વડે આકાશ શોભતી ચર્ચરી,
પ્રાણીમાં પ્રતાપવંત તનુએ ખરી. ૧

ખેતીવાડી માંહિ ક્ષેત્ર રખવાલ છે,
ભૂમિતણે રખવાલ ભલો ભૂપાલ છે;
સધળી જાતીમાંહિ મનુષ્ય સરદાર છે,
જમાં અધિકું જ્ઞાન વિવેક વિચાર છે. ૨

સૃષ્ટી સર્વ વિચિત્ર રચી પરમેશ્વરે,
મનુષ્ય વિના સહુ મૂઠ્ઠા કહો તે થું કરે;
ઈશી સરજ્યો જમ મનુષ્યના દેહને,
અંતરબુદ્ધિ વિવેક અધિક છે એહને. ૩

પ્રથમ સૃષ્ટિતું મૂળ રચ્યું પરમેશ્વરે,
પૃથ્વી પાણી તેજ વાયુ શ્રુતિ જાયરે;
દુરાસપણું અપાર જણાવ્યું જહમાં,
સિદ્ધ પદારથ સર્વ ભર્યા છે તેહમાં. ૪

દોહા

સદાચરણથી સર્વદા, જશના કંઠા હોય;
ઈશ્વરભક્તી આચરે, શ્રેષ્ઠ કહે સહુ હોય. ૧

ભોજ્યરૂપ આ વિશ્વ છે, ભોક્તા નરનો દેહ;
જ વિધિથી અવળો ચલે, તુચ્છબુદ્ધિનો તેહ. ૨

કર્તારે નરને કર્યો, કરવા પર ઉપકાર;
પેટ ભરી પોઢી રહે, તે સહુ ઢોર ગમાર. ૩

મુકુટમણી છે માનવો સર્વ તણે સરદાર;
છા. ૩

કલાત્રિપે એ કુશળ છે, બુદ્ધિતણે ભંડાર. ૪
 યત્ન કરીને માનવો, શોધે વિવાસાર;
 સહુના મુખના કારણે, અથો રચે અપાર. ૫
 હૃદયિજ્ઞેના શોધથી, વિદ્યા વધી અપાર;
 ઉપયોગી સહુ લોકને, વૈધક તણા પ્રકાર. ૬
 ગાન શિષ્ય આદિક તણા, બાંધ્યા લાખો અંચ;
 પ્રેમે આ સંસારનો, પ્રોઠ ચલાવ્યો પંચ. ૭

નારાય હંદ

કરે અનંત ધાટ લોહકાર લોહના બહુ
 મુવર્ણકાર હેમનંગ અંગ અંગના સહુ;
 સુધાતુનાં અનેક પાત્ર કાંસ્યકાર તે ભરે,
 અનેક ચંત્રધાટ કાષ્ઠકાર વેગથી કરે. ૧
 રચે અનેક શિષ્યકાર ધામ ગામ દેવતાં,
 વિચિત્ર ચિત્ર ચિત્રકાર ચીતરેજ દેવતાં;
 તળાવ કૂંપ વાવડી ત્રિમાન વાહણો ધડે,
 વરાળચંત્રથી અનેક જીવિતયો નવી જડે. ૨
 કરી શકે અનેક કામ કામ બુદ્ધિવંત છે,
 વણે અનેક વસ્ત્ર જાતિભાતિયો અનંત છે;
 ધડે અનેક ધાટ કુંભકાર કૃત્યના ઘણા,
 કરે સુરંગ રંગકાર ધાતુ ઓપધી તણા. ૩
 વિચિત્ર ક્ષેત્ર વાડિયો સુધારવાજ સુદ્ધિ છે,
 બહુ પ્રકાર પાકશાક પાકવાની બુદ્ધિ છે;
 રચે અનેક ચર્મકાર ધાટ સર્વ ચર્મના,
 સુગીત નૃત્ય વાદ્ય જાણ કાચ જાણ ધર્મના. ૪
 ખગોળભૂમિગોળ આદિ શોધ સર્વ ખંડનો,
 સમાધિ સાંખ્યયોગથી વિચાર ગ્રાણ પિંડનો;
 અનેક વાતના વિચાર ન્યાય રાજનીતિયો,
 સદાય સત્ય ચાલવા સુધર્મ અંચ રીતિયો. ૫
 સુરાશ્વ ભેદ કોશ કાવ્ય વારતા પુરાણિયો,
 અનેક પહેરવેશ દેશદેશ ચાલ વાણિયો;
 સમસ્ત બુદ્ધ રીતિનીતિ સામદાન ભેદની,
 સુપ્રેમ ભક્તિ ઈશ જ્ઞાન ધ્યાન વાત વેદની. ૬

અનેક તોલ ને હિસાબ ભેદ ભર્તરેતણા,
પદારથોનું પારખું લખાણ ભેદ છે ઘણા;
યૂરોપમાં ત્રિશેષ લોક બણ સર્વ આ સમે,
મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ દેહનો ક્યો વિચાર છાટમે.

૭

ચોપાઠ ત્રિતાલ

- બણો શુણ્વંત માનવદેહ, અતિ ઉત્તમ સદુચી એહ;
અન્ય દેહતણો એ રાય, એમાં સાધન સધળાં થાય. ૧
- બાવન વર્ણ જે મુખથી ગોઠાય, મનોવૃત્તિ તે સદુને કહેવાય;
વેદ આદિ છે પ્રસ્તક જેહ, સીએ સંભળાવે વંચાય તેહ. ૨
- એ છે અવર દેહોનો રાય, પાળે ધર્મ તો એક કહાય;
બ્રહ્મ આશાઓ વેદમાં જેવી, સદુ પાળે છે માનવ તેવી. ૩
- કરી પ્રાણને સ્વર્ગે જવાય, વળી ભક્તી પ્રભુજીની થાય;
કર્મપાશનું બંધન જેહ, કાપી છુટે ચોરાસીથી તેહ. ૪
- નરદેહ એવો છે સાર, એમાં છે વળી ઉભય પ્રકાર;
ઘણા જીવ છે આસુર ભાત્ય, દોષ દેવ જીવો નાના ભાત્ય. ૫
- આસુર નીવડે મૂઠ અધર્મી, વિપયાસકત કઠિન કુકર્મી;
કપટી ખસ કુટિલ છે વામી, હિંસાપ્રિય પરદારાગામી. ૬
- વળી પરધન હરવા પ્રવીણ, પરદુ ખદાયક મતિહીણ;
હોય આસુર જન જગમાંય, પરનિંદા કરે છે કાંય. ૭
- ઘણી રીસ ને ગર્વ અપાર, નહી ભાવ કે ભક્તિ લગાર;
હનપ્રણય સુકૃત નહિ લેશ, ખુબે જન્મ વૃથા કરિ કલેશ. ૮
- એવાં લક્ષણ અધમ અપાર, તે લખતાં વાધે વિસ્તાર;
દેવ જીવતો હોય દયાળ, પરજીવ તણા પ્રતિપાલ. ૯
- સત્યશીલ સંદા સુચિત્ત, પગડુ ખલંગન પરઉપકાર;
નીતિ ભક્તિ સમેત સુધર્મ, કરે ઈશ્વર અર્થે કર્મ. ૧૦
- દેવી જીવ પામી નરદેહ, લવપાશથી છુટે તેહ;
કરી સુકૃત જન્મ સુધારે, એ તો આત્મા ચોતાનો તારે. ૧૧
- પામી ઉત્તમ દેહ અનૂપ, તરી બે ન સંકે લવકૂપ;
પશુ પામરથી તે ગમાર, તેને સર્વે કરે ધિક્કાર. ૧૨
- મન્યો માનવનો દેહસાર, વળી ઉત્તમ કુળ અવતાર;
સદુ વિદ્યા ભણેલો સારી, હોય લોકવિષે અધિકારી. ૧૩
- સદુ દેશમાં કહેવાય ડાહ્યો, શરૂવીર ન બય વવાયો;

એવું છતાં ખૂડે ભવ જોઈ, જાંણો ખર થઈ જોટા તેહ. ૧૪
 નર જે ન ભજે ભગવાન, તે તો શાના ઘણા ગુણવાન;
 જ્યારે ના શક્યા પાપ નિવારી, જમ હાથે ગયા અખ મારી. ૧૫
 ખંટ શત્રુ ન છૂટ્યા પૂરા, તે તે શાના બિચારા શરા;
 તેથી વૃક્ષોત્પત્તિ તનુ સારી, છાયાસહિત છે પરઉપકારી. ૧૬
 જે કો ઉત્તમ નર તનુધારી, શાય સર્વેને સંતાપકારી;
 સાપ વીંછી સમા તે જંત, પડે નરકમાં કદપ અનંત. ૧૭
 અરે માનવ કર્યને વિચાર, તારા આત્માનો કર્યને ઉદ્ધાર;
 જોતું દેહ ગમાવીશ એવો, પછી ક્યાં મળશે એના જોવો. ૧૮
 શક્ય આત્મા પોતાનો તારી, એવી કાણ બીજી તનુ સારી;
 આ તો કર્મભૂમિ કહેવાય, જોવું વાવે તેવું કળ થાય. ૧૯
 તારો સાચો સગો છે ધર્મ, પ્રિય પાલનકર્તા પરમ;
 સાથે આવે મુખા પછી સોય, બાધી બીજું ન આવે કાલ. ૨૦
 તારાં સર્ગાં સહોદર જોઈ, કાયા બાળી દારે રહે તેહ;
 અંતે ધર્મજ આવશે સાથે, હેતે ઝાલશે તુજને હાથે. ૨૧

કોણ

દેહ ધરી દુનિયાવિષે, સમર્થા સરજનહાર;
 પર ઉપકારી જે થયા, સુદૃઢ તેજ અવતાર. ૧
 જશ જોનો સદુ લોકમાં, વાધેલો વિસ્તાર;
 સંભારે સદુ સુકૃતી, એજ સુદૃઢ અવતાર. ૨
 દુઃખ ટાળે સદુ દીનનાં, ઈચ્છે નહિ ઉપકાર;
 ધર્મ રજો જે ધનવડે, એજ સુદૃઢ અવતાર. ૩
 માત તાત ને ગુરુતણી, ભક્તિ ન તજે લગાર;
 ધારી રાખે ધર્મને, તેજ સુદૃઢ અવતાર. ૪
 દુઃ ક્યાંનો ને કાણ છું, કાણ હંમે કર્તાર;
 એ નિશ્ચય જણે ક્યો, એજ સુદૃઢ અવતાર. ૫
 સદ્ગુણનો સંગ્રહ કરે, અગા કરે નિકાર;
 સજ્જાનની સેવા સજે, એજ સુદૃઢ અવતાર. ૬
 સત્યવડે જે ધન રજો, દુલ્લભ કરે દુર્લભ;
 પીડા ટાળે પરતણી, એજ સુદૃઢ અવતાર. ૭
 મનન કરે મદ્ગરાગનું, તનમાં તસ્તવિચાર;
 બુદ્ધે નહિ ભગવંતને, એજ સુદૃઢ અવતાર. ૮

શરવીર સતવીરિયા, ઉન્નવલ જુદિ ઉદાર;	
દેદ્રિયજીત અભયપણું, એજ સદ્સ અવતાર.	૯
જોગ જુગત બહી કરી, મનના તજે વિકાર;	
નિમનંદ પદમાં રમે, એજ સદ્સ અવતાર.	૧૦
ધન જોળન વિદા તણે, મદ ના હોય લગાર;	
નિર્મળ નીતિ આચરે, એજ સદ્સ અવતાર.	૧૧
વૃક્ષ વિસામા વાવડી, કરવા દૂપતળાવ;	
વિવેકથી ધન વાવરે, એજ સદ્સ અવતાર.	૧૨
સંભારે સો જગતની, એવાં કામ ઉદાર;	
કરિ અપે કર્તારને, એજ સદ્સ અવતાર.	૧૩
ગુણિયલં ગ્રંથ કરી ઘણા, શોભાવે સંસાર;	
સુધરે જન સદુ સાંભળી, એનો ધન અવતાર.	૧૪
કાળતણા મુખ માંહિથી, કર ગહિ કાઢણુહાર;	
છોટમ જન હોય જગતમાં, એનો ધન અવતાર.	૧૫
વેમ વધારે વિશ્વમાં, કરે પ્રપંચ અપાર;	
ભય ધાલે જે જૂતનો, ધિક એનો અવતાર.	૧૬
જૂઠું જોલે જીભથી, જૂઠો સદુ વ્યવહાર,	
છળ કરી જનને છેતરે, એનો ધિક અવતાર.	૧૭
સાચાની નિંદા કરે, જૂઠ ન તજે લગાર;	
કરે કુમારગની કથા, એનો ધિક અવતાર.	૧૮
પૂજે ભૈરવ જૂતને, ભજે નહિ કર્તાર;	
ઘાત કરે ઢાઈ જીવની, ધિક એનો અવતાર.	૧૯
ભક્ત નહી ભગવંતનો, નહિ શૂરો દાતાર;	
પેટ ભરે જહુ પાપથી, ધિક એનો અવતાર.	૨૦
અન્યાયે ધન એકઠું, કરિ કરિ મરે ગમાર;	
સુકૃત કાંઈ સજે નહી, અદ્સ એજ અવતાર.	૨૧
માણસ સહુથી સરસ છે, ભજે પ્રભને જહ;	
વેદ વચન શ્રદ્ધા ધરે, તરે મહાજન તેહ.	૨૨

ઈતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિ ગ્રંથે મહાપ્રબોધનિરૂપણે પંચમોઽધ્યાયઃ

સન્નન કેરી સંગતિ, તે કહીયે સતસંગ;
નીતિ ધર્મ એથી વધે, પ્રભુશું લાગે રંગ. ૩
નોટક છંદ

સતસંગ સદા સુખદાયક છે, સદુ વેદ પુરાણનું વાયક છે;
સુધરે જન તો સતસંગવડે, નિગમાગમનો લલ લેદ જડે. ૧
કરવો સતસંગ સ્વતંત્ર નરે, શુભ વૃદ્ધિ કરી દળી દૂર કરે;
જળ હોય મલીન અશુદ્ધ ધણું, મળી ગંગાવિષે મુલ ગંગપણું. ૨
મલયાગર ભારત સંગ મળે, વનવૃક્ષ સુવાસ કરે સધળે;
કહી પારસને જઘ લોહ મળે, ખનિ હાટક લોહપણું જ ટળે. ૩
સતસંગ સદા સુખસાગર છે, સતસંગ મહાશુભ આગર છે;
સદુ તીરથરાજ ગયાદિક જ, તુલના સતસંગ સમી નહિ તે. ૪
વળી તીરથ તો સદુ પાપ હરે, શશિ ઉજ્જવળતા મન હર્ષ કરે;
વળી કદપતર દીનતા હરશે, સતસંગથી એ સધળું સરશે. ૫
સુધરે શક જે સતસંગ કરે, મનથી મદમોહ વિકાર હરે;
ટળી કાગ અને પિંક તુલ્ય નરે, જડશે જનને શ્રુતિધર્મ ખરે. ૬
ખગનો પણ ઉજ્જવળ હંસ ખને, સતસંગ સદા કરવો સુજને;
મહિમા ખહુ વ્યાસ વિરંચી વહે, સતસંગ મળે લલ્લ ભાગ્ય ઉદે. ૭
સનકાદિક સારદ નારદ જ, જરા ગાય ઉભાયુત શંકર તે;
ખહુ જન્મેંતણાં તપ પ્રણય કરે, જન છોટમ જે સતસંગ મળે. ૮

મોતોદામ છંદ

મહાજનને કહું સાધન સાર, વિના સતસંગ પડે નહિ પાર;
પશુસખ પામર પાતકિ જેહ, સદા શુચિ થાય તતક્ષણ તેહ. ૧
કરે જન દોટિક તીરથસ્નાન, દયા મન આણિ કરે ખહુ દાન;
વિધિ થકી યજ્ઞ કરે ખહુ ક્રય, ઘણું કરી સંગતિનું શુભ હોય. ૨
વસે વનવાસ કરે ખહુ કાય, જપે જપ દોટિ ગયા જઈ ન્હાય;
તપે તપ ઘેર કરે સુખ ત્યાગ, વળી મન હોય મહાવિતરાગ. ૩
વિના સતસંગ ન હોય વિવેક, કરે જન અન્ય ઉપાય અનેક;
જથા જગપાતક બળ્લિવિગંગ, હરે અથ ઓથ તથા સતસંગ. ૪
કહે કવિલોક સદા સુરવૃક્ષ, પુરે મનકામ સદુ પરતક્ષ;
મળે સતસંગ મનોમલ્લ જય, મહાશુભવંત મનોહર થાય. ૫
વધે સતસંગથી શુદ્ધ ચિત્તાર, પામે શ્રવણાદિકથી ભવપાર;
ભલો ભવમાંદિ કરેજ સુસંગ, કરે ભક્તી બાંનિ ભવોત્તમ ભંગ. ૬

મળે બહુ સુકૃતવંત સુખાગી, જીવે મનમોહ નિશા યદ્રી જગી;
 હંધ્યા જડ જીવ વૃથા અભિમાની, લહે નહિ લંપટલાલ ને હાની. ૭
 અન્નતાણું ધારણ એ ધનધોર, મહાપરપંચ અનીતિતું જોર;
 મદાદિક ચોર મગે થઇ મસ્ત, હરે સુવિવેક સુધર્મ સમસ્ત. ૮
 મનોરથ હોય અપાર સુખંન, વૃથા સત માનિ રસા જડ જનં;
 ભમે ભવમાંહિ બહ્યા તતુભાન, ખંડે બહુ વાણિ અમુદ્ધ અજાણ. ૯
 પશુવત પામર મંદ ગમાર, સુઝે નહિ સાર અસાર વિચાર;
 જરા સતસંગ વિના જન જોહ, સદા રણતુલ્ય અમુદ્ધજ ઝોહ. ૧૦
 હરિજન દેખી વસે નહિ હેત, પશુ યદ્રી હીન ગણો નર પ્રેત;
 નમે નહિ શીપ મળે હરિદાસ, સહે જમપુર જઈ અતિ તાસ. ૧૧
 ફુલે હરિના જનને જડ દુષ્ટ, સહે અતિ દોષિ જીગોજીગ કષ્ટ;
 નિંદી સતસંગ કુસંગ પળાય, ધરે અદ્વી દેહ ધણો અથડાય. ૧૨
 ધણા અવગુણ ભયંકર ધોર, જરૂર પડાય સુસંગતિ જોર;
 મટે દુઃખદાયક માનસરોગ, સજીવન મૂળી સુસંગ અમોઘ. ૧૩
 સુસંગતિ મોહનિવારક મંત્ર, છુટે જન બંધન યાય સ્વતંત્ર;
 ભયાનક દાળ કરાળ છુગંગ, અભે કરી રાખણહાર સુસંગ. ૧૪
 ટળે ભ્રમભ્રાંત અને ભય શીત, સુસંગતિ પાવકની સમ રીત;
 હરે ત્રય તાપ ટળે સહુ પાપ, સદા સતસંગતિનો પરતાપ. ૧૫
 પરંપઠમાંહે પરીક્ષિતરાગ, મળ્યા સતસંગ તણો મહિમાય;
 નહિ સતસંગ પરાબર કાંચ, લલો સતસંગ ત્રિલોકની માંચ. ૧૬
 વહે જરા શેષ વદન હજાર, દવિજન દાય લહે નહિ પાર;
 અતિ ઉતકૃષ્ટ ધણો મહિમાય, જ્યાંમતિ છોટમ એ જરા ગાય. ૧૭

ચોપાઈ ત્રિતાલ

સાચી વાત કહેવાય છે જોહ, મળે સતસંગતિથી તેહ;
 મળે સજ્જન કેરો સગ, તેને લાગે રહેમાં રંગ. ૧
 પાળે આજ્ઞા શ્રદ્ધની જોહ, સાચા સજ્જન કહિયે તેહ;
 મન દર્મ વચન શુદ્ધ હોય, નહી લેરા કુલક્ષણ દાય. ૨
 ભાવભક્તિ ભરોસો અપાર, દઢ ધીરજ ધર્મ વિચાર;
 પ્રભુ સાથે નિરંતર પ્રીત, એવી સજ્જન કેરી રીત. ૩
 જને બાલપણથી જઈ, તેની સંગતિ કરવી સઈ;
 નવા વૃક્ષને રોપિયે જ્યાં, જલ સિંચી ઉછેરિયે ત્યારે. ૪
 થાય જ્યાં લગી મોહું ઝાડ, કરવી ત્યાં લગી ચોક્કર વાડ;

જ્યારે પીએ પાનાળનું તોય, પછી વૃક્ષ હશે નહિ હોય. ૫
 એમ જાળપણથી જન, કરે સતસંગ સાદુ જતન;
 સતપુરુષનો સાંભળે જોય, કરે કુસંગ કેરો શય. ૬
 હોય જાળ અંતસક્ષુઓણું, તેમાં તો પેસે સાદું ને હીણું;
 નથી તેને તો કાંય વિવેક, માટે કુસંગ છાંડવો છેક. ૭
 કુણું વૃક્ષ વાળે તેમ વળે, શીએ જાળ જેવું સાંભળે;
 મોટું વૃક્ષ કહણ હોય જેમ, પ્રોઠ જાળ જગડશે તેમ. ૮
 હોય વીસ વરસનું અંગ, કરે ત્યાં લગી સારનો સંગ;
 જની બુદ્ધિ કડોર જો હોય, રહે મૂઠ મરણ લગી સોય. ૯
 તેને સતસંગ જોઈએ સદાય, તેથી મન તણો મેલ ધોવાય;
 વાંસ તુંથું જુવો છે કેવું, ચડે શિલ્પિ તણે કર તેવું. ૧૦
 બને થાં ને શુણ્યંત થાય, તેથી ગાણું તે મધુર ગવાય;
 રહે ગંગાને કાઠે જીન, મળ થોતો નથી તે મક્ષીન. ૧૧
 એમ જરથી ઉપજેલ જેઠ, સતસંગે ન મુધરે તેઠ;
 મન જેનાં ધણું છે મલિન, લક્ષા સંગે રહે લાગ્યહીન. ૧૨
 સતપુરુષોની પાસે રહે, તોય સદ્ગુણ તેના ન મહે;
 રહે પારસ પાર્શ્વે ગાંઠ, ત્યારે પારસનો શો વાંક. ૧૩
 જોઈ મુંબક લોહ ખેંચાય, પણ કાઠને કાંઈ ન થાય;
 એમ સતપુરુષો ભણી મન, નથી આણતા આસુર જન. ૧૪
 જેમ કમળતણે જોઈ વાસ, આવી જમરા જમે ચોપાસ;
 નહી મેડકને મન કાંય, કળે કુમળિ તે કાઢવ માંય. ૧૫
 સ્વર મુરલીનો સાંભળે જ્યારે, શુદ્ધ નાગ આવે ત્યાં ત્યારે;
 હોય પામર પરડવાં જેઠ, સુણી સાદ કરે નહી નેહ. ૧૬
 જન સતસંગ કરવા ન અહાય, તે તો જીવતો પ્રેત કહેવાય;
 જેના હરમાં અવિદ્યાના દાસ, દેખે તે શડ સાધુમાં દોષ. ૧૭
 સુણે સજ્જનના જશ કાંય, દાઝે કુદ્ધ ઘણો મનમાંય;
 ક્ષત્રી નિંદા તે નરકે જાય, કાટિક કલ્પ લગી તે કટાય. ૧૮
 મુણિ સજ્જનના જશ માર, જેને આવે છે હરખ અપાર;
 એ તો દેહસહિત દેવ જેવા, કરે વાસ વૈકુંઠમાં એવા. ૧૯
 નિત્ય સતસંગ ગંગમાં ન્હાય, તેનાં કુશ્મંત હર પસાય;
 હોય કામનાં લક્ષણ જેમાં, થાય હંસ સમાન તેમાં. ૨૦
 જેને મોટાપણનું માન, સતસંગ ન કરે અજ્ઞાન;

પાને શ્વાનતણે અવતાર, પછી ભોગવે દુઃખ અપાર. ૨૧
 વેદ તત્ત્વ ખતાવે જ્યાંય, સદા સતસંગ કરવો ત્યાંય;
 જૂઠી જુક્તિયો સાંભળે જનન, તેનું નિશ્ચય રે નહિ મન. ૨૨
 દુરાચારીની સાંભળે વાણી, હોય દુષ્ટ પછી તે પ્રાણી;
 સદાચરણીને સાંભળે જ્યારે, સદાચાર શીખે સહુ ત્યારે. ૨૩
 લોભી લોભુપ ચાર ને 'જર, દુર્વ્યસની દગો કરનાર;
 જુઠાબોલા ગંજરી ને લંગી, તેનો જનન જો દોયે સંગી. ૨૪
 તેની વાણી સુણે જન જ્યારે, થાય દુર્મતિ સુકૃત હારે;
 સત્યશીલ સંતોપી સુખજી, વદે વાણી જે વેદ પ્રમાણ. ૨૫
 જ્ઞાન ભક્તીધરમયુત જન, તેનાં મુખ તણું મુણવાં વચન;
 સારો માઠો સંગ શુણુ જહ, હવે કહી સંભળાવું તેહ. ૨૬

દોહા

સાધુ જનના સંગથી, હોય મુજુદ્ધિ સાર;
 પાપી કરા સંગથી, પ્રકટે પાપ વિચાર. ૧
 જ્યમ અંદનના સંગથી, અંદન સરળી વાસ;
 હિગતણી પાસે રહે, તેમાં તેનો વાસ. ૨
 સાચાની સંગતિ થકી, શીખે સત્ય વચન;
 જુઠા કરા સંગથી, જુઠું બોલે જન. ૩
 ભૂડાની સંગતિ થકી, રૂઢું રહે ન જાન;
 અક્લ અવળી ફેરવે, જ્યમ મદિરાનું પાન. ૪

છપા છંદ

હંસતણો શુણુ હોય, સાર તે સહુનો લે છે;
 તરત તજે છે તોય, પ્રીત્યથી પયને ગ્રહે છે.
 અધર અમર એક, વેલી ચુસે વૃક્ષને વળગી;
 ખાઝી દીસે બેલ્ય, રહે અવગુણથી અજગી.
 એમ ચતુર આ લોકમાં, સર્વે ભેળો રહે સહી;
 છોટમ અવગુણ પરહરી, સારા શુણને લે ગ્રહી. ૧
 ખર જ્યમ ખોટું ખાય, ઘાસ જે દોયે ગંદી;
 મૂરખ સંગતિ ચહાય, નકારી લોકે નંદી.
 ખાધું ખગડી જાય, ફંધ જે ખોટું સાપે;
 કરમાં કાય ન સાય, પલિતના સંગ પ્રતાપે.
 એમ વિચારી આપણું, જે સતસંગે સંચરે;

છા. ૪

છોટમ તે સુધરે સહી, જે પાપી જનને પરહરે. ૨
 સંગ થકી પલટાય, દૂધ જ્યમ છરા ખટારો;
 સંગથકી પલટાય, જ્યા તલ કુસુમ વાસે.
 સંગથકી પલટાય, નીર જ્યમ કાજળ ઘોળે;
 સંગથકી પલટાય, સ્ફટિક બીજ રંગ ગોળે.
 સંગથકી પલટાય નર, જે જનો ગુણ ઉર ધરે;
 છોટમ જે મનના મળે, તેને સંગ કહે શું કરે. ૩
 ભીતર નવ ભેદાય, કહ્યું નવ માને કાંચે;
 અંતર આગ ન જાય, ખંડાણુ જ્યમ પાણી માંચે.
 એમ ન તજે વિકાર, સાર ઉરમાં નવ રાખે;
 ભેગો રહિને ભણે, તજે ગુણ અવગુણ ઠાખે.
 એમ અધમ જે પ્રાણિયો, સાકુટ સર્પસમો ગણો;
 છોટમ સારા સંગમાં, અવગુણ રહે એવા તણો. ૪
 પશુ નવ પલટે ઢંગ, સંગ શું કરશે સારો;
 જુકો જાતિસ્વભાવ, પડ્યો જે ધરથી ધારો.
 એમ અહનને રંગ, અડે ક્યમ કાળેવાળે;
 જડ જંગલિયા જીવ, દેવ ખોટી નવ ટાળે.
 માખણ મલિયું મેશને, તોય કાલિમા ના તજે;
 છોટમ ખોટા ખલ તથા, નીતિ રીતિ ન તજે રજે. ૫

સવૈયા

જે ગજ જાય ધણા જળમાં, પણ ખટાર જઈ સિર ધૂલ ભરે;
 ખાંડનું ભોજન દે ખરને, પણ આખર એજ અલાગિ કરે.
 કાગ કપૂર સુગંધ તજે, શઠ એ દુરગંધવિષે વિચરે;
 છોટમ એમ સુસંગ કરે, ખલ તોપણ તે ન કદી સુધરે. ૧

દોહા

જોઈએ હું જીવણ, પડ્યા ભલજીવ પાર;
 તો સાધન સદુથી ભલું, સતસંગ શુદ્ધ વિચાર. ૧
 ભાવરૂપ બુદ્ધિ ભણી, વિદ્યા બીજ વચાય;
 ઉગે સુમતિ અનિ ભણી, સતસંગ નીર સિંચાય. ૨
 મદાવિદ્યાનો મર્મ છે, સદુ સાધનનું સાર;
 કરે છોટમ અનસંગથી, ઉપજે શુદ્ધ વિચાર. ૩
 મદિમા મોટો છે ઘણો, અખિલ લોકમાં એહ;

સઘ તરે સતસંગથી, તેમાં નહિ સદેહ. ૪

કુંડલિયા છંદ

સગે રહિયે સંતને, જથી સુધરે જીવ;
જગત સર્વ નશ્વર લહે, સાચો ભાસે શીવ.
સાચો ભાસે શીવ, સર્વનો સરજનહારો;
કલેશ ન ઉપજે કાંચ, શીલ ગુણુઆવે સારો.
કહે છોટમ એ ટેક, નિરંતર સાચી ગ્રહિયે;
જથી સુધરે જીવ, સંતને સગે રહિયે. ૧

કુલણા છંદ

નિલ સતસંગથીવાતશુભ સમજિયે, જો જન અનુભવી પાસ જઈયે;
સર્વ સિદ્ધાંતનો સાર સૂઝે સહી, બ્રહ્મને જીવનો ભેદ લહિયે.
અંડ ને પિંડનાં તત્ત્વ તપાસતાં, કાગનાં કર્મ તજિ હું સ થઈયે;
છોટમ જ્ઞાન ઉઘોત હોયે અતિ ઘણું, સર્વ કર્તારનું શરણુ ગહિયે. ૧
સારમાં સાર તે સંગ છે સંતનો, જ થયી જીવનો છે સુધારો;
વ્યસનવ્યભિચારને મલિન મનવાસના, બૂઠ સહુ જય ગુણુથાય સારો.
સલ્ય સંતોષ ને ધર્મ દદતા ધણી, નીચનો સંગ લાગે નકારો;
છોટમ પાપથી છૂટશો પ્રાણિયા, વેદનાં વચન રૂઢ્યે વિચારો. ૨
ઉંધિયા જીવ કહી કર્મની ઉંધમાં, જય સતસંગમાં તેહ જાગે;
ઢાય ભવસુંખ તણો લોભ મોટો કરે, દીન તે દેવની પાસ માગે.
ઢાય કપટી કને નાક રંગડે નર્પી, જનતણી બ્રાંતિ તેણે ન ભાગે;
છોટમ લોક તો સુજન પરખે નહી, ઉપલો વેશ જોઈ પૂંઠ લાગે. ૩
સંતસંગે શ્રુતિ ધર્મને સમજિયે, પુણ્ય આચારથી પાપ નાસે;
નીતિના પંથમાં ન્યાયથી ચાલવું, એજ ઉપદેશ તે સંત પાસે.
તન મન વચન તો શુદ્ધ રહે તેહનું, લક્ષિથી બ્રહ્મ સધળે પ્રકાશે;
છોટમ સંતના સંગ પરતાપથી, સાર સુચિચાર મનમાંહિ થારો. ૪
પુણ્ય પરતાપથી સંત સંગતિ મળે, પાપીનો સંગ તે પાપ કર્મે;
દુષ્ટના સંગથી હોય દુર્ગુણ બહુ, ધર્મિ સંગે વળે સલ્ય ધર્મે.
ધૂર્તના પંથ બહુ ધરણીપર ફેંકિયા, ભોળિયા જીવ તે સંગ ભરમે;
છોટમ હોય જો શુદ્ધ સતસંગતિ, તો સદુ વેગમની વાત વિરમે. ૫
સત્યનો બોધ તે સંત સારો કરે, ધૂર્ત ધોખો ભરે દ્રવ્ય હરવા;
તણ પ્રકારના તાપ શીતલ કરે, દામ છે જંતને સંત. ૬
વિશ્વકર્તારની જાણ જણાવે નહિ, 'આપ ઈશ્વર' બંકે પેટ ભરવા;

છાટમ જીવ કાઢ નામ નરનું જપે, પથરથી બચ છે સિંધુ તરવા. ૬
 ભૂખના મારથી ભેખ લગવા કરી; વર્ણસંકર થયા તે વિરાગી;
 જંગલી જીવને ગોધ જુદા કરે, તન ધન સોંપિને થાવ ત્યાગી.
 રાસની વાંણી બહુ સાંભળે રસભરી, રહ ઘણી રાંડિયોનેજ લાગે;
 છાટમ ધરણીપર ધર્મ હેલટો થયો, ત્યાગિના વેશધર દ્રવ્ય માગે. ૭
 કપટનો ભેખ ધરિ સીત હરિ રાવણે, મારતીને મળ્યો કાલનેમી;
 ભાતુ પરતાપને ભેખ ધરિ છેતર્યો, દુષ્ટથી આશુરી દેહ પામી.
 અસુર નૃપ ત્રિપુરને કપટિયે ટાળિયો, દાપિયા દેવ કૈલાસસ્વામી;
 છાટમ કપટનો ભેખ ધરી ભોળવે, તેમની સગતિ છે નકામી. ૮
 ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિ અંથે સતસંગમહિમાવર્ણને સપ્તમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૮ મો-હરિભક્તકથન

હોહો

- ખંડારદાસ વાણી વદે, હવે કહો હરિભક્ત;
 લક્ષણ તેનાં લોકમાં, જ્યાં દીસે વ્યક્ત. ૧
 કહું લક્ષણ હરિભક્તનાં, વેદપુરાણે લેહ;
 સંક્ષેપે વર્ણન આહી, કહી મુણાવું તેહ. ૨

કુસળા છંદ

વિમલ હરિભક્ત તે બાણવા વિશ્વમાં, એક અદ્વૈત કર્તાર જાણે;
 સર્વને ધર્મનો જોમ પોરસ ચડે, એમ શ્રુતિવચન મુખથી વખાણે.
 તુજ નિંદા તજે જૂઠું ન ખડે રજે, કોયતું કાંય મારું ન તાડે;
 એય ઇચ્છે સદા જીવ સર્વે તણું, છાટમ પ્રેમરસ માંદિ છાક. ૧
 પ્રેમરસમય તે ભક્તિ પરશ્રવની, પામિને ભંડા આનંદ પામે;
 રાત્રિદિન શ્રવણું ધ્યાન મનમાં ધરે. તે થઈ શાય મન નવ વિગમે.
 દેવ ગુરુ સેવ શ્રદ્ધા ધરી તે કહે, ધર્મને જ્ઞાન એ પક્ષ જાણે;
 છાટમ ભક્ત હનુમંતવન બળિયો, જોડની શીતિ સદુ જન વખાણે. ૨
 બાઘકપચાર બહુ ભક્તિ નવધા બલી, મનવિષે પ્રેમ એ ભક્તિ દર્શાવી;
 સચ્ચિદાનંદધન શ્રવણે ને બજે, આપને ના મહે પ્રભ અરમી.
 વિશ્વકર્તા તળી સિર ધરી આગના, પૂન પાળે નીનિ નિવારી;

છોટમ જગતમાં ધન્ય એ ભક્તને, સર્વ તેની કરે શીર્ષિ સારી.૩
 નેવથી ના જીવે દોષ દૃઢીવડે, કાનથી ના સુણે વાત ફૂડી;
 નુંઠ અપરાધ તો જીવ ના લયરે, મન તણી વૃત્તિ ના હોય ભુંડી.
 પિંડ પગ પાણિ તે જાણ પરમારથે, સર્વને સુખ કરે સંત તેવા;
 ટેક છોડે નહિ નિયમ ધારે સંહિ, જાણવાં ભક્ત જગ માંહિ એવા.૪
 પૂર્વના પાપને ભક્તિ ભેદન કરે, મન વચન કર્મથી સત્ય વરતે;
 પુણ્યનો પુંજ મહાનંદને મેળવે, ભક્તજન તે તરે ભક્તિ કરતે.
 ભક્તપર જન્મ તણું જોર આલે નહિ, દેવ સહુ ભક્તને માન આપે;
 ઇંદ્રપદ્મ તેહ તો તુચ્છ જાણે સહી, ભક્ત સાચા બને પ્રભજાપે.૫

આપાઈ ત્રિતાંલ

- જાણે મહિમા બ્રહ્મનો જેહ, ખરા ભક્ત જાણવા તેહ;
 પ્રભુ એક સદા અવિનાશી, જનો મહિમા છે વિશ્વપ્રકાશી. ૧
- જની ઇચ્છા સદિની થાય, તેથી કાટિ બ્રહ્માંડ રચાય;
 સૃજે પાળે સંહારે તેહ, અતિ અદ્ભુત મહિમા એહ. ૨
- આઘ અંત મધ્યે રહે એક, તેથી ઉપજે છે વસ્તુ અનેક;
 તથી જીવની પેઠે ક્લેશ, કાંચ કર્મ અડે નહિ લેશ. ૩
- ભજે પૂરણ આણી પ્રેમ, કરે કામ રીતે પ્રભુ જેમ;
 ખીજ નારિતક લોક અપાર, કરે ભક્તિ અનેક પ્રકાર. ૪
- કાંચ વિષયાનુરાગી જાત, ભજે વિષય માટે ભગવાંત;
 પ્રભુ આપે વિષયસુખન્યાયે, ભક્તિ ઉપકાર ભક્તિ વિસારે. ૫
- કાંચ વિષયોતણું સુખ પામે, તોય ભક્તિ ઘણી ઉર જામે;
 કાંચ ધન તણે અર્થે ભજે છે, મળે ધન પછી ભક્તિ તજે છે. ૬
- કાંચ ધનવંતા કાંચ ઘણા, તોય ભક્ત બને પ્રભુ તણા;
 કાંચ ધન ને વિષયસુખ માંય, ભજે તમ થયેલા ત્યાંય. ૭
- નિજ આત્માનું કલ્યાણ આંચ, કરે સુકૃત પ્રભુગુણ ગાય;
 કરે પ્રભુને સમર્પણ સોચ, ફલવાંચ ન રાખે કાંચ. ૮
- આપે રાજ્ય ત્રિલોકનું તેને, તોય ઈચ્છા નથી કાંચ એને;
 એવા જનનું મુમુક્ષુ નામ, સદા સંતુષ્ટ પૂરણકામ. ૯
- સાંપે સુકૃત પ્રભુને જ્યારે, ફરી જન્મ થતો નથી ત્યારે;
 ફરી જન્મ તો થાય છે તેને, કાંચ મુખતણી તૃષ્ણા જેને. ૧૦
- સાચાં ભક્ત મુમુક્ષુ જોડ, કાંઈ ઈચ્છા કરે નહિ તેહ;
 પ્રભુ દેવાનું દહે કાંચ, તોય ઈચ્છા નહી મનમાંય. ૧૧

પ્રભુલક્ષ્મી તણ પ્રતિપાળ, સહુ હામે કરે સંભાળ;
 પ્રભુજી છે લક્ષ્મીનિવાસ, સહુ લક્ષ્મીઓ તેની પાસ. ૧૨
 વસે લક્ષ્મી તણ હરમાંય, સહુ લક્ષ્મીઓ આવે ત્યાંય;
 જે જે લક્ષ્મી તણ હોય હામ, સહુ પૂર્ણ કરે તે હામ. ૧૩
 સાચા લક્ષ્મી બ્રહ્માના જેહ, મુખે માગે નહિ કાંઈ તેહ;
 માગે મૂઢ્યલક્ષ્મી કરી ન્યારે, થયો માગણ સરખો ત્યારે. ૧૪
 નાશવંત પદારથ ચા'ય, તેથી લક્ષ્મી ચિંતામણિ બધ;
 કરે લક્ષ્મી જગત સુખમાટે, ખુવે પારસ કોડિને સાંટે. ૧૫
 કાચા લક્ષ્મી સ્વારથી જેહ, ભજ સ્વારથ સૂઝી તેહ;
 સરે સ્વાર્થ પોતાનો ન્યારે, પછી મૂઢ પ્રભુને વિસારે. ૧૬
 કોઈ કોઈ છે લક્ષ્મીનો વેશ, પ્રભુમહિમા લહે નહિ લેશ;
 નવ જાણે પ્રભુ હશે કેવા, કરે તુચ્છ અનાત્માની સેવા. ૧૭
 નથી જાણતાં જૂઠું કે સાચું, ખુવે હીરો ને સંધરે કાચ;
 કોય પંથવાળા રચે ધામ, ભજ જીવ તે નરતું નામ. ૧૮
 કોય હાદીને ધાત્રેલાં પ્રેત, પ્રભુ જાણી પૂજી કરી હેત;
 કોય કુણે તેનું ધરે ધ્યાન, જૂઠું સાચું ન જાણે હેવાન. ૧૯
 એવા લક્ષ્મી ભમેલા નેઈ, દેવ હાસ કરે સહુ કોઈ;
 અન્ય દેવ ભજે છે જેહ, કલ્યા દેવતાણા પશુ તેહ. ૨૦
 પ્રભુમહિમા રાંકે નહિ જાણી, કલ્યા તે નર પામર પ્રાણી;
 સહુ જનને કરે ઉપકાર, પ્રભુ પરમ દયાળુ અપાર. ૨૧
 કોઈ માતાથી અહુ' હેત, તેને મૂકે વિસારી અચેત;
 થાય નાસ્તિક તે નર એવા, જન-કલુષમાં અંગાંશ એવા. ૨૨
 કોઈ આચારજો શીખદે છે, પ્રભુ ભજવાનિરંતર કેહે છે;
 તેને ઉત્તર દે છે ગમાર, અમને પળતો નથી પરવાર. ૨૩
 કંઈ વેળાયે ભજાયે હરી, કરે મૂઢ પછી મરકરી;
 ધનદારમાં પ્રીતિ છે જીવી, નથી જડને બ્રહ્મપર તેવી. ૨૪
 ચારે ચક્રે તો બેસી રહે છે, ઘણી નિંદાને ચાડી કરે છે;
 ભાંડ ભામિની નાચે ન્યારે, નથી નિદ્રાસો આવતી ત્યારે. ૨૫
 કયા પ્રીતર્તન કાને ન ભાવે, ઘણું ઉઘે ને આજસ આવે;
 એવા આસુર જીવ અભાગી, પ્રેત દેહ પામે તન ત્યાગી. ૨૬
 અહો માનવો ના થશે એવા, સજે સાચા ગુરુની સેવા;
 સાચા ગુરુઓનાં લક્ષણ એવાં, કલ્યાં હોય શ્રુતિમાં તેવાં. ૨૭

હોય બ્રાહ્મણ ધર્મવિચાર, લહે વેદવેદાંગનો પાર;
 તેને શરણે જવું છલ્લાગી, લેવો બ્રહ્મ સંબંધને માગી. ૨૮
 કહે આચારજી જે વચન, લેવાં સોંપીને તનમન ધન;
 ધર્મ પાળવો માથા સાટે, નવ ચાલવું બીજી વાટે. ૨૯
 મહાવાક્ય છે બ્રહ્મની વાણી, ગુરુમુખથી સુણો સહુ પ્રાણી;
 માટે ગુરુ ગોવિંદ છે એક, માની વચન ધરો દૃઢ ટેક. ૩૦
 નિયમ જે આચાર્ય પઠાવે, તેહ પાળવામાં ચિત્ત લાવે;
 કરે શૌચ ને થાવ પવિત્ર, માનો માનવ માત્રને મિત્ર. ૩૧
 સાંસારિક વસ્તુ જેહ, જાણો અર્થની જ્યાં લગી તેહ;
 નહી આવે મુવા પછી સાથ, આવે ધર્મ કરે જે હાથ. ૩૨
 સાચો સતસંગ કરવો નિત્ય, ધર્મ બ્રહ્મમાં રાખી પ્રીત્ય;
 ચાલો પથે દૃઢે જોઈ, તહિં જીવ હણાય ન ઠોઈ. ૩૩
 જને જવો કશો આધકાર, તેથી ઉલટું ન કરવું લગાર;
 પ્રભુ કેરી વાણી છે વેદ, જાણો સાંભળો આણી ઉમેદ. ૩૪
 સુખ આવે તો ગર્વ ન કરવો, દુઃખ આવે તો ક્લેશ ન ધરવો;
 એકપત્ની વ્રતથી તરશો, વ્યભિચાર વિચાર ન કરશો. ૩૫
 પ્રભુભયથી તે કરતારહિયે, આંખો મીચીને અંધ ન થયે;
 નીતિધર્મ ન ખગડે જ્યારે, પ્રભુ રાજી રહે છે ત્યારે. ૩૬
 પદ શત્રુ શરીરના છતી, કરે ધર્મ બ્રહ્મનું પ્રીતિ;
 પાપ ધોવાને કરવાં સુકર્મ, નિયમે નિત્ય પાળવો ધર્મ. ૩૭
 નિત્ય ધ્યાન બ્રહ્મનું ધરવું, વેદવિહિત સુકર્મજ કરવું;
 પ્રિય સત્ય વચન મુખભાષો, દયાજીવઉપર બહુ રાખો. ૩૮
 વિત્ત આપી વસ્ત નવ લેવી, ધર્મત્રય કથા સુણી લેવી;
 માત તાત ગુરુ ને દેવ, તેની સ્નેહથી કરવી સેવ. ૩૯
 ભક્તિ ધર્મવંત હોય જ્ઞાની, તેને લેવા ગુરુસમ માની;
 નિંદા સન્નિવડેરી ન કરવી, મૃદુ વાણી મુખે બિચરવી. ૪૦
 ત્રહે હંસતણા ગુણ જ્યારે, કાટિ કાગડા નિંદે છે ત્યારે;
 તેના રાખે સુણીને કાન, છોડી દેવું નહિ ધર્મ ધ્યાન. ૪૧
 પૂજે પ્રીત્યે સદા પરબ્રહ્મ, રીઝે એવાં કરે શુભ કર્મ;
 આપો જનને બ્રહ્મના બાણી, ભક્ષ બ્રહ્મ્યાને તરચ્યાને પાણી. ૪૨
 કાયદુઃખિયા તણાં દુઃખ હરજો, દીન બાણી દયા બહુ કરજો;
 સહુ પ્રાણીને સુખ ધણું થાય, એવો કરવો સદાય ઉપાય. ૪૩

કહિં ચોરી ન કરવી લગાર, નિલ કરવો મુધર્મ વિચાર;
 ડોઈને દોષ મૂખા નવ દેવો, ડોડો મનથી નકારી દેવો. ૪૪
 હોય માદક વસ્તુ જેહ, ખાવું પીવું નહિ કદી તેહ;
 નવ કરવું અલક્ષ્યનું ભક્ષ્ય, સતસંગ કરો જેઈ દક્ષ. ૪૫
 પ્રભુ સ્વામી ને હું છું દાસ, એમ રાખવો દૃઢ વિશ્વાસ;
 વેદ વચન પ્રલનાં જેહ, ધણી પ્રીતિથી પાળવાં તેહ. ૪૬
 પ્રભુ પૂજ્ય ને હું છું પૂજારો, હું છું સેવક સેવ્ય એ મારો;
 હું છું સૃષ્ટિ સૃષ્ટ છે નાથ, એમ સમજી રહેવું મન સાથ. ૪૭
 કરે દેવ ઉપાસન ન્યારે, થાય ચિત્તની શુદ્ધિ ત્યારે;
 કરે પ્રભની ભક્તી જેહ, થાય મુક્તિ ધરે નહિ દેહ. ૪૮
 પ્રભધ્યાન ને પ્રભવિચાર, લાગે પ્રભવિષે એકતાર.
 પ્રભજ્ઞાન જ્યારય હોય, ભલે પ્રભવિષે જીવ સોય. ૪૯
 આ હું જીવને આ છે પ્રભ, ગુરુમુખ્યર્થો તે સમજે મર્મ;
 મનમાં મનન કરી લે તેહ, કરિ નિશ્ચય ટાળે સંદેહ. ૫૦
 થયો નિશ્ચય ધ્યાનમાં ધારે, જીવ પ્રભ મળે એક ત્યારે;
 સોહમસ્મિ એ વૃત્તિ અખંડ, થાય મુક્તિ જૂટે ન્યારે પિંડ. ૫૧
 કહ્યા નિયમ ભક્તના એહ, પાળે તે નવ ધારે દેહ;
 ધણા દાંભિક ભક્તો હોય, સાચા ભક્ત તો બહુમાં કાય. ૫૨
 ઇતિ આધર્મસિદ્ધિ અંથે હરિભક્તકથને અષ્ટમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૯ મો-ચેતવણીનિરૂપણ

હોહા

ચેતવણી વર્ણન કરે, જોલે ભક્ત બંધાર;
 સુણતાં પ્રભની ભક્તિનું, જનમાં આવે જોર. ૧
 ચેતવણી વર્ણન કરે, જન પામે નિર્વેદ;
 કર્મઅંગિ ને કુટિલતા કરો થાય છેદ. ૨

ઈદવ છંદ

દીન દયાલ સદા દુખભંજન, નાથ નિરંજન એ બહુનામી;
 સ્વરૂપ ત્રિભોવન ભૂપ, અનોપ અખંડિત અંતરૂઝમી.

લક્ષ્મી-ઉધારન તે લવતારન, શ્રીહરિ છે સંચારાચર સ્વામી;
છોટમ એ પ્રભુને ન લજે, શઠ તે નર લપટ લૂણહરામી. ૧
દેહ બનાધ દિયો અતિ સુંદર, લોચન કાન કિયો મુખ સારો;
નાક મુગંધ લહે રસના રસ, બોલત બેન અનંત ઉચારો.
હાથ હિ પાંવ કિયે કરુણાકર, ચિત્ત બુદ્ધિ મન ઇન્દ્રિય દ્વારો;
છોટમ બે કર્તાર બન્યો નહિ, સો મતિમંદ હિ મૂઢ ગમારો. ૨

દુમિલા છંદ

ધિક રે ધિક તું નરદેહ ધરી, ન બન્યો શ્રીહરિ શુભદામ ન છીધું;
મમતા કરિ મૂઢ ગયો મરિને, તજિ અમૃત તુ અહલાહલ પીધું;
જઠરા મહિ જાળવિયો તુજને, શઠ તે પ્રભુ નામ મુખે નવ લીધું;
જન છોટમ જે જગદીશ લજે, નર તેહ તાણું સંહુ કારણ સીધું. ૧
જગમેં નહીં અમ્મર કોય જરૂર ચરાચર દેખહુ કાલ ચરે,
પલ હિ પલ જાય ઘટે ઘટિમેં અજ ઇંદ્ર સમેતથી આયુ હરે;
ઉગરે નહિ કાટિ ઉપાય કિયે નર પામર તું મતિ ગર્વ કરે,
જન છોટમ લે પરશ્રવ લજી તખ તો જનકો સખ કાજ સરે. ૨
લક્ષિત બિના સવમેં લટકે શઠ લક્ષિત બિના જમકે કર જાવે,
લક્ષિત બિના ત્રય તાપ તપે તન લક્ષિત બિના સખ હી દુઃખ પાવે;
લક્ષિત બિના મહજૂત ડરાવત, લક્ષિત બિના અજરૂપ કહાવે,
છોટમ શ્રીહરિ લક્ષિત લક્ષી, જિનકો જસ બેદ પુરાન હિ ગાવે. ૩

સચેયા છંદ

મનથી ગતિ દોહ ન જાની સંકે, સખ આપણકાઈ કરે મુખસે;
કળહુ સુખ સંપતિ પાછ બક્ષી, તવ માનત મોજ મયે સુખસે.
કળહુ તન તાંપ સંતાપ તપે, દર્શ દેવકું દોષ ડરે દુઃખસે;
જન છોટમ કોય સ્વતંત્ર નહીં, સખ જાત બહે મનકિ રૂપસે. ૧

મદિરા છંદ

તું અતિનીચ અનીતિ કરે, પણ આગળ તો અધર પડશે;
મોત પછી મદ ઉતારશે, જમદૂત તણે કર જે ચડશે.
ધર્મ સહાય કરે ઘણી આગળ, અન્ય દુકર્મ સહુ નડશે;
છોટમ શ્રીહરિ લક્ષિત વિના, નર ઘાતકિ રાંક થઈ રડશે. ૧
જોત સમેત ગયો દસકંધર, લંક ગઈ ભઈ રામદવાઈ;
નાશ ભયો દુરજોધનકો, પુનિ સેન સમેત મુવે શત ભાઈ.
નદવ કો છનમાંદિ ભયો રાય, જાકું સદા જદુનાથ સહાઈ;

છાટમ ઓર અનેક ગયે જન, ગર્વ દા રોગ બડો દુઃખદાઇ. ૨
છપા છંદ

કોલ કુટિલ ઉન્મત્ત, નિરંતર રહે ક્ષમવશ;
કૃપણ મૂઢ અતિ વૃદ્ધ, અધમનો સધળે અપજશ.
દુષ્ટ રોગમય દેહ, દરિદ્રી સંતત ક્રોધી;
ઈશ્વર ભક્તિ વિહીન, સદા શ્રુતિ સંત વિરોધી.
તનુ પોષક નિંદક મહા, પાપ પરાયન માનિયે;
કહે છાટમ સંસારમે, એ જીવિત યજ્ઞસમ જનિયે. ૧

કુંડલિયા છંદ

મનવા ચટપટ ચેતજે, આજસ મૃકિ અજાણુ;
કાપા માયા ક્ષરમી, પરાધીન છે પ્રાણુ.
પરાધીન છે પ્રાણુ, વિખરશે સધળી બાજુ;
પડશે કાંઈ પલમાંહિ, તનૂ દુર્બલ કેંતાજુ.
કહે છાટમ કર્તાર, ભજી લે ચટપટ જનુવા;
આજસ મૃકિ અજાણુ, ચેતજે ચટપટ મનુવા.
ઝાંખુ ન કરે જીવડા, મોહ લોભ અભિમાન;
કાચે તૃપ્ત થયો નથી, સ્વમ જમણુ ને પાન.
સ્વમ જમણુ ને પાન, મયા એવા ને એવા;
મોટા વૈભવવાન, રાય જે રાવણુ જવા.
કહે છાટમ એ સત્ય, ભજી લે કર્તા કાજુ;
લોભ મોહ અભિમાન, જીવડા ન કરે ઝાંખુ. ૨
તડિત ભોગ તનુ વાદળી, વૃદ્ધી સહુ પરિવાર;
એમાં સ્થિર એકે નહિ, અંચલ સહુ સંસાર.
અંચલ સહુ સંસાર, ગર્વ તું ન કરે ઘેલા;
જઠા ન લાગે વાર, પ્રભુ ઓળખજ પહેલા.
કહે છાટમ ગુણબાણુ, સમજ સંમજી લે દે મન;
વૃદ્ધી સહુ પરિવાર, વાદળી તડિત ભોગ તન. ૩
બાજીમાં રાજી થયો, અતે ખોટા એલ;
સીપક જ્યોતિ ઝગહજે, જ્યાં લગી પોચે તેલ.
જ્યાં લગી પોચે તેલ, એમ વળતી અંધાર;
ચેત ચેત રે ચિત્ત, સજી લે સુકૃત સાર.
કહે છાટમ પરબાણુ, કચે પડિતને કાજુ;

અંતે ખોટો ખેલ, ચયો બાજીમાં રાજી. ૪
બાગ બનાવી અવનવી, કાચ સમરથ કર્તાર;
ખીલેલાં સર્વે ખરે, નીપજે નવાં અપાર. -
નીપજે નવાં અપાર, ફળે કાંઈ નિષ્ફળ રહે છે;
સ્થિર ચર તરુ સંસાર, સમજ શું શોક કરે છે.
કહે છોટમ ધર ધૈર્ય, ધરો ઈશ્વરનું ભાવી;
કાચ સમરથ કર્તાર, અવનવી બાગ બનાવી. ૫

કુલસા છંદ

અટપટ પ્રાણિ તું ચેતને આજથી, કાઢને કાયથી કર્મ ફૂડાં;
ભક્તિ ભગવંતની કર દહીલાવથી, રાખ આચરણ તું સર્વ ફૂડાં.
વાળંમાં વળભરી મૂછ કરિ વાંકડી, મદં તે મોતથી ગદં મળિયા;
પાહાડ ઊઠાવતા પલકમાં પટકિયા, છોટમ કાળથી કાણુ ખળિયા. ૧
જીવ ખહુ દુખવે અમલના જોરથી, ન્યાય અન્યાય ના કાંચ જાણે;
સુતવિત સુંદરી બળ કરી લે હરી, અંધ ખહુ કેડ કરિ એશ માણે.
જાતિયો વાગશે તેહને જન્મતણી, કાઢશે તેલ ધાંણે કચરડી;
છોટમ સત્યના માર્ગમાં સાર છે, મૂર્ખજન ઉલટ થઈ જાય મરડી. ૨
સ્વાયં લગ વિશ્વમાં સર્વ તારું સચું, કાચ કેતું નથી અંતકાળે;
જીવ જ્યારે જશે દેહ જડ થઈ જશે, ખાડમાં જાય કે ખોરી ખાળે.
જુલમ જખ મારવા શીઠ આગા કરે, હરળડી જાશ હીસાખવેળે;
છોટમ સમર તું વિશ્વકર્તારને, ખાંચ ગ્રહી રાખશે એજ બેલે. ૩
જીવ તેં શું કર્યું જન્મ ધરિ જગતમાં, પ્રણળ પરપંચથી પેટ ભરિયું;
જુલ્ય ધંધા થઈ દ્રવ્ય ભેળું કર્યું, ધરણિમાં કાટિ ને કાંચ ધરિયું.
નામના થાય તે કાગ તેં ના થયું, આચિતો કાળનો હાથ આવ્યો;
છોટમ કામ શુભ કાંઈ સાધ્યું નહીં, પ્રાણિયા પશુયથી મંદ કાંવ્યો. ૪

મતગયંદ છંદ

આળસમાં સહુ આયુષ જાય અમૂલ્ય છે નરદેહ તમારો,
જો પરમારથ સાધન થાય સદાય ભલો જગમાં જન્મમારો;
શોકસમૂહ ભમે ભવસાગર લે પ્રણુ નામ મટે દુ અ ભારો,
છોટમ છાંડિ પ્રપંચ પરિશ્રમ એક નરો કરનાર વિચારો. ૧

ઉપારા છંદ

અતુલ બળ કાળ દે અવરા, નહીં શ્યું ચેતતા નગરા;
ધામધૂમે કરે ધંધા, અનીતિ આચરે અધા. ૧

પકડ લે જાયગા પલમેં, જલેગી દેહ જંગલમેં;
 અદ્ય દે જીવના એસા, જલદમેં દામિની જેસા. ૨
 લવાડું ખાગ લે અપટી, મઝારી લે મુસા અપટી;
 એસા એ કાલ દે કપટી, લે જાવે જીવડું લપટી. ૩
 ઘણા બળવંત ને ગાદા, ઉડતા કૂંકસે પાદા;
 મરદકી હો ગધ ગરદી, દયા બિન મોત દે દરદી. ૪
 ગુરુગમ ખોજ લે ઘટમેં, પંડે મત મોહકે પટમેં;
 કહે યુતિમેં એહી સારા, લજ લે વિશ્વકર્તારા. ૫
 ચેત રે ચેત નર બંદા, ગર્વ છલ છાંડિ દે ગંદા;
 પક્ષિત નહિ પાપસે કરતા, ઘણીકા ધ્યાન નહિ ધરતા. ૬
 ખસકકા ખેલ હે ખોટા, ભજન બિન ખાયગા ટોટા;
 જાંઘી જાયગી તેરી, હોયગી ધૂલકી ઢેરી. ૭
 કરી હે બિંદસે કાયા, એસા કર્તાર નહી ગાયા;
 દેખ લે આતમા તેરા, દેહ મન માન તું મેરા. ૮
 અમિત હો મૂઠે સ્તુ લટકે, સાચ તમ જાકમેં અટકે;
 પ્રલય મેં જાત હે જોતા, તાહિમેં તું કરે હેતા. ૯
 દહ મેં જાં લગે આવે, કાલ સબ તાહિકું આવે;
 એસા વેદાંતમેં આવે, સુગત પરબલ ભગ ભાવે. ૧૦
 ભજનતેં હે લલા તેરા, બ્રહ્મ બિન માન મત મેરા;
 રૂપ અરૂપ હો જાવે, કાલ સખનાય જન આવે. ૧૧
 અમર હે જીવ અવિનાશી, પડી હે કર્મકી કાંશી;
 તાહિ તે જન્મજન પાવે, સુખી અરુદુઃખી હો જાવે. ૧૨
 જ્ઞાનબિનકર્મ નહિ કટતા, જન્મ અરુ મર્ણ નહિ મિટતા;
 વિશ્વ કર્તાર લે ગાઝ, પાપસે દૂર રહે ભાઈ. ૧૩
 કોઈકું કુખી નહિ કરના, બ્રહ્મકે ધ્યાનમેં ફિરના;
 પતિવ્રત નારિ દે જેસી, કરી લે ભક્તિ તું એસી. ૧૪
 સાચબિન સાંઘે નહિ માને, કપટ કે ગાન અરુ ધ્યાને;
 છાટમ કહે સારકા સાર, ભક્તિસે હોય ભવાસાર. ૧૫

ભુજંગપ્રયાગ છંદ

અરુ માનવી મોહ, માં કર્યાંરમે છે, ભયંકર જો કાળ માગે ભમે છે;
 પેટી જરાવારમાં લેઈ જશે, કર્યાં પાપકે પુણ્ય તે અમ થાશે. ૧
 નથી ત્રાસ તેનો તને મંદ પ્રાણી, પૂરુ કાં વહે ઘેર સંસ્કર માંણી;

ખોટા ધ્યાનથી તું ન વિશ્રાંતિ પામે, કરે છે કુડાં કર્મ તું કામકામે. ૨
 લખાડી નથી લાજતો લાંચ લેતાં, દયા ના ધરે જીવને દુઃખ દેતાં;
 જશે જન્મના હાથમાં જીવ જ્યારે, નથી કાય એવો તને તે ઉગારે. ૩
 સુતા સુંદરી જાત કે પુત્ર કોઈ, રહે વેગળાં તે ઘડી એક રોઈ;
 વિના વિશ્વકર્તા નથી કાય તારૂં, જીલ્લ વિધેને જીવ માને શું મારૂં. ૪
 માત્ર્યાં છે જનો તે નદીનાવ જવાં, પળેપથ પોતાતણે સર્વ એવાં;
 અહો કારમો સર્વ સંબંધ કાચો, ભરેસો પરબ્રહ્મનો એક સાચો. ૫
 હરી ના ભજ્યા તે ગયા હાય ઘસ્તા, કુકર્મે યયા કુંભિપાકાદિ વસ્તા;
 સદાચારથી સર્વ કર્તાર સેવો, વૃથા ના ગમાવો નરો દેહ એવો. ૬
 દયાવંત જ સંતને શાંતિદાતા, રખે તે તજી કાયની કીર્તિ ગાતા;
 સદા દેવના દેવ છે આદિ સ્વામી, સૃજ એકલો સર્વને સર્વગામી. ૭
 ધરા આદિ આકાશમાં અંડ ધાર્યા, ધણી જીલ્લિયે શોભતાં તે સુધાર્યા;
 કળા જ્ઞાન કૌશલ્ય અત્યંત એનું, જનો નમ્રતાથી ધરે ધ્યાન તેનું. ૮
 જપોજપ તેનો શ્રુતિવાક્યજાણી, ભજે બ્રહ્મને પ્રાણિયો પ્રેમઆણી;
 જીલ્લ ધામ કદપી કહે પંથવાળા, જપે મુખ્યના નામની મંત્રમાળા. ૯
 પુજવા પ્રભુ આપને એલ કહે છે, વડા વિશ્વકર્તારને મૂકી દે છે;
 વળી વાતની જીલ્લિયે જીવ વાઘા, નરો પામરો તેહ પંથે પળાયા. ૧૦
 અમારે કુળે કૃષ્ણ લે જન્મ બોલે, જીલ્લ જોડિયાં પુસ્તકો નિત્ય બોલે;
 ખરૂં જ્ઞાન આપે નહી કાય એવા, તરે જીવ તે કેમ સસાર તેવા. ૧૧
 નથી વેદ માંહે વધી વાત ન્યારી, કહે કૃષ્ણને કામી તે કુવિચારી;
 વિષયવારતા નારહીનેજ વહાલી, પડે પંથમાંહે ઠડી દોટ ચાલી. ૧૨
 તપામ્મી જીવે કાય જે તત્ત્વજ્ઞાને, કશી વાત કદપેલ તે કેમ માને;
 સદા શ્રીહરિ સચ્ચિદાનંદ સાચો, કહે અન્ય કદપી મતો દંભિ કાચો. ૧૩
 સહુ સાંભળે સર્વની વાત જાણે, સહુને જીવે ના કલો જાય કોણે;
 નિરાધાર આપે ઘણાં અંડ ધારે, સૃજ સાચવે સહરે એક વારે. ૧૪
 કર્યા સર્વના દેહમાં રંગ કેવા, બિજ કોઈને આવડે કેમ એવા;
 ક્ષિત્તી તેજ વાથૂરવી ચંદ્રતારા, રગ્યાં તોય ને અગ્ર આદિ અપારા. ૧૫
 સદા નિત્ય નિર્લેપ છે નિર્વિકારી, અહો સચ્ચિદાનંદ આનંદકારી;
 નમો દેવના દેવ દે દીનબંધો, નમો સત્ય સકલ આનંદસિંધો. ૧૬
 નથી જાણતો જ્ઞાન કે ધ્યાન નીતિ, નથી જાણતો સાધના ભક્તિરીતિ;
 બખાણી ન જાણું અતી શુદ્ધિ થોડી, કહે છંદ છોટમ જે હાથ જોડી. ૧૭

નારાય ઇંદ

- કરાળ કાળ વ્યાલ એ અનંત લોકને ગમે,
મહેંદ્રજાળ મંત્ર તંત્રમાં ઉપાય ના મમે;
ગુણી ન કાય ગારુડી કળા ન આપધી કરી,
વસુધરાદિ વિશ્વ વાયુ તેજ તોય લે ગ્રી. ૧
- અદૃષ્ટ થાય દૃષ્ટ માત્ર ઇંદ્ર અર્ક ના રહે,
અનેક લોક અંતવંત સંત એમ સૌ કહે;
ગયા મળી ધણા બળી ધરાની સંગ ધૂળમાં,
સુદેહ ગેહ દામ દંપતી તું દેખિ કૂલ્ય માં. ૨
- ગયા ધણાક ગર્દમાં અસંખ્ય આંખ્ય આગળે,
કરે કુકર્મ દ્રોહ મોહ દ્રાપ આપને બળે;
અહંપણાની કુદ્ અંગ અંધ ગર્વ કાં કરે,
તુ ચોરિ આડિ હેરિમાં શું પેટ પામરા ભરે. ૩
- અધર્મ ધોર આચરે જરાક રાજ જોરથી,
દયા મયા મલે નહી તે દીર્ઘ કુદ ચોરથી;
ગતી મતી જતી રહી વધી વિશેષ વાસના,
નકોર માનતો નથી ગુણાસ્ર કેરી શાસના. ૪
- અનેકવિધ્ય રિધ્ય સિધ્ય પામવા તુ ચાંચ છે,
વિષય વિશેષ કારણેજ દેવિ દેવ ધાય છે;
મહાકૃપાળ છે દયાળ દિવ્ય ઇંદ આપણે,
ભજ્યો ન તેહ ભક્તિયે તુ પાપમાં પડ્યો ધણે. ૫
- મુસગ રંગ અંગમાં ન જ્ઞાન કાંઈ ઉપન્યું,
વિચારિ વેદસાર ધ્યાન ના ધર્યું અરૂપનું;
અનંત અંદરપિંડ પ્રાણિ માત્રના ઉદે કરે,
તજી તુ તે દયાળને શું કહ્યના બીજી કરે. ૬
- અમૂલ્ય જ્ઞેય આ મુખે તુ જોઈ લે ગુરુગમે,
પ્રતાપ જો પ્રભુતણે શું અંધ અન્યને નમે;
વિરાજમાન વિધનાય એક એ અખંડ છે,
રચેલ તેહનુંજ સર્વ દ્વૈત તે સખંડ છે. ૭
- કૃપાળને ભજે જનો અનેક કદ કાપશે,
પ્રપન્ન જીવને પ્રસન્ન બુક્તિ મુક્તિ આપશે;
સદા પ્રભુ પ્રનાપથી ન પાપ તાપ કા દમે,

જનો સુચિનમાં ધરે કલ્પો વિચાર છાટમે. ૮

ભાલિની છંદ

નિગમ ધરમ ન્યાણો, પ્રેમથી નેમ પાણો,
ગરવ સરવ ગાણો, ભાવથી બ્રહ્મ ભાણો;
દુરિત દહન થાશે, તીવ્ર સંતાપ જાશે,
સુમતિ મુરજી ભાસે, વિશ્વકર્તા જણાશે. ૧
કવિ કલ્પિ વદે છે, સાંભળી સુખ દે છે,
જગતપતિ વિસારી, ગાય વાણી વિહારી;
અજ અકલ અસંગી, તે કલ્પો કમરંગી,
વિપથી વિપય જાણે, ઈશ કામી વખાણે. ૨
જગત કર્તુ ઈછાથી, ત્યાં નહીં દાય સાથી,
અધર સકળ ધારાં, કાટિ બ્રહ્માંડ સારાં;
સ્થિર ચર નરનારી, બે કર્યા છે વિચારી,
જ્યમ ધટતું જને, તે રચ્યું તેમ તેને. ૩
ખલ ખડ નવ માને, શોધશે નાસ્તિકજને,
ઉલક રવિ ન દેખે, તે ગણે કમ લેખે;
ચતુર નર વિચારે, એક કર્તાર ધારે,
સુમતિ આનિ સુધારે, પાપથી પિંડ તારે. ૪
કુટિલને ખલ જ્ઞાની, આપ લે બ્રહ્મ માની,
સમજ નહિ કરાની, કાય કીધેલ કાની;
રવિ શશિ ક્ષિતિ તારા, વ્યોમ વાયૂ ઉદારા,
ધન ધન કરતારા, ના લહે તે ગમારા. ૫
અતુલ કુશલ જેનું, ના ધરે ધ્યાન તેનું,
અક્ષય મતિ ન જાણે, પંથના વાદ તાણે;
ભવદુઃખ ભયહારી, કાટિ કલ્યાણકારી,
જયજયતિ મુકુંદ, સચ્ચિદાનંદ કંદ. ૬
અધમ જન ઉધારે, ભક્ત બણી ઉગારે,
ભવજલનિધિ તારે, પાપ સર્વે નિવારે;
પરમ સુખદ સારૂં, નામ રૂડું તમારૂં,
ત્રુતિ કથિત વારુ, જીયરે ભક્ત ચારૂ. ૭
નિજ જન સુખકારી, આપણે ગુદ્ધિ સારી,
સકળ ગુણ નિધાના, જન્ય વસ્તૂ નિદાના;

નિગમ ચતુર વાણી, સત્ય એમે પ્રમાણી,
જગપતિ હર રાખો, છાટમે છંદ લાખ્યો. ૮

ભુજંગપ્રયાત છંદ અષ્ટક

સહુ સાંભળો મંત્ર છે મૂળ સાચો, સદાચારથી આપણો છે સુધારો;
વિવેકે બુવો મંત્રમાં તે વિચારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૧
ધણા મોહથી કર્મબંધે ધુંચાયા, જને પામરે શ્રી પ્રભુ ના ભજયો;
જશે દેહ જ્યારે ગતી કાણ તારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૨
મરોડે ધણી મૂંછને પાધ ટેડી, નથી દેખતો નાખશે કાળ ફેડી;
ગયા રંક રાજ ધણા છત્રધારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૩
અતી ગર્વમાં શું ફરે છે ગુમાની, કરે કર્મ ફડાં નથી રાંક કામી;
હરાયા ગયો માનુષો દેહ હારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૪
કરી ફેફસે ધેનમાં નિત્ય રહે છે, મનોવાણી ને દેહ પાપે ભરે છે;
હવે મૂકી દે દેવ તારી નકારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૫
તપાસી તુંજેને અરે મૂળ તારૂં, ઘડ્યો દેહ તારો ક્રિયા કામ સારૂં;
દયાળુ પ્રભુને મૂક્યો શું વિસારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૬
ક્રિયાલક્ષિ માટે કર્યા ઇંદ્રિ કેવાં, સહુ શોભતાં અંગ આકેજ એવાં;
નથી કાપ એના સમો જીપકારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૭
ભજો દેવ સાચો પરાલક્ષિ ભાવે, મહાકુન્ધ ખાણી પુનર્જન્મનાવે;
કહ્યું છાટમે તે વિવેક વિચારી, ભજો વિશ્વકર્તા આનંદકારી. ૮

મનહર છંદ

શરીર બનેલું શાનું છેક કાંય નહિ છાનું,
રજ ને વિરજ કેરો થયેલો વિસ્તાર છે;
હાડતું પિંજર કરી સ્નાયુ મજ્જા મેઢ ભરી,
માંસને રધિર તથા ઇંદ્રિયોનાં દ્વાર છે;
રધિર રમે છે માંસ અંતઃકરણ જ્યાંય,
પિત્ત ને જઠર રસ પચે જ્યાં હાર છે;
છાટમ શરીર એવું કરી આધ્યુ કરતારે,
જીપકાર ભૂલે તેનો ધિક અવતાર છે. ૧

ચોપાઈ છંદ

સાંભળ રે અજ્ઞાની મિત્ર, ધર્મ ગ્રહે તું થાય પવિત્ર;
જે ભવ તરવા ઇચ્છા થાય, ધર્મ ગ્રહે તો કરે સહાય. ૧
વૈદિક જે આચારજ્ઞ હોય, તારણ તરણ કરે છે સોય;

- તે પાસે જઈ લે ઉપદેશ, તન મન કેગ ટળશે ક્વેશ ૨
- પાખડી પાસે નન જશે, પાળો ધર્મ કૃતાગ્ય થશે,
- વેદ નિપ્રતે નિ દે જહ, પાખંડી ગુરુ કહિયે તેહ ૩
- વેદ કહે તે પાળો ધર્મ, મનવચ કર્મે તજે કુકર્મ,
- જીન કુકર્મ પામે અંધ, જમા પુણ્યતણો નહિ ગંધ ૪
- પુણ્ય ઉપાર્જન કરશે જહ, નિષ્પાપી જન થાશે તેહ,
- જે જન નિજ મનને વશ કરે, પુણ્ય કર્મ કરીને તે તરે ૫
- ઓ પાપી જન મુણજે વાત, કહુ ઉપદેશ તને સાક્ષાત,
- તાડું મન તારે આધીન, તેને તું ક્યમ કરે મલીન ૬
- મવિન નિચાર તણો છે મર્મ, પાપ તણાં બાધે છે કર્મ,
- પાપી મન જે તાડું થશે, નરકાદિક કુખમા નાખશે ૭
- પાછળથી પસ્તાવો વશે, મળ્યુ કુખ તે ઝટ ક્યમ જશે,
- પાપતણો બધાગે બધ, સારું તું શું કરશે અધ ૮
- માટે આગળથી ચેતવુ, સત્ય પંથ માહે ચાલવું,
- પાપે માટી બાળક ખાય, કુખપિડ શેગીલો થાય ૯
- વેદવચન ઔપધ નન અડે, કર્મનિપાક પાપીને નડે,
- વશ કરી મનને સાધ્ય સુકર્મ, રૂડો વૈદિક પાળો ધર્મ. ૧૦
- સહુ સાવન મન વશ કરી થાય, વેદ શાસ્ત્રમા કહ્યો ઉપાય,
- વેરાગીનો ધાતે વેશ, કરે ન મન વશ પામે ક્વેશ ૧૧
- મન વશ નહિ ને ચોળે ગખ, બાહર બીતર જાણો ખાખ,
- મન વશ રી શુભ કરે વિચાર, તે નર જોગીનો સરદાર ૧૨
- વણુ જીત્યુ મન શત્રુ જાણુ, કોઈ દિન તારી કરશે લાણુ,
- ગુરુગમ અંકુશને ક્રોધશે, મન મતંગને ઝટ વશ કરશે ૧૩
- મન મતંગપર કરી પલાણુ, ધર્મપથ પળતા કટયાણુ,
- મુક્તિ નારીને તે વરે, અગાધ ભવસિલુને તરે ૧૪
- સાલજ રે આજ્ઞાની વાત, નિશાનચન જાણું સાક્ષાત,
- થા મોટા ગુણ છે વ્રજ નિષે, સ્તુતિ કરછ પોતાને મુખે ૧૫
- તે શુ શ્રીધુ અદ્ભુત કામ, ભક્ત બની નન રાખ્યુ નામ,
- કામાદિક જનુ વશ થયો, ધર્મમાર્ગમા તું નવ ગયો ૧૬
- ક્રિયા પુણ્ય તારા જગશે, તે નરકાદિક કુખ ભાગશે,
- તારા શત્રુ તારા માય, તેને તું જીતે નહિ કાય ૧૭
- હવે વિવેકાદિકને મળે, તો તારા સધળા કુખ ટળે,

વિવેકાદિ લકતોના મિત્ર, બ્રહ્મલક્તને કરે પવિત્ર. ૧૮
 શત્રુનો તજવો વિશ્વાસ, રહેવું સદા મિત્રની પાસ;
 અવગુણરૂપી શત્રુ જાણ, ગુણરૂપી તો મિત્ર પ્રમાણ. ૧૯
 ગુણી જાણી સગળાં વંદશે, અવગુણિયાને સહુ નિંદશે;
 સાંભળ રે જન મૂઠ અજાણ, વેદવ્યવનને કરે પ્રમાણ. ૨૦
 જીવંતાં જનસાથે લડે, મુવા પછી તેને ક્યમ રડે;
 માતપિતા સેવા નવ કરે, મુવા પછી ધન શીદ વાવડે. ૨૧
 મરે જાળવિના માતપિતાય, વળતી અંજલિયે શું ધાય;
 પરણેલી સાથે નહિ દેત, પરનારી બેઠ થયો અચેત. ૨૨
 તેં થોડા સુખને કારણે, મોટું દુઃખ બાંધ્યું બારણે;
 જને પરનારીયું પ્રીત્ય, દુઃખિયો તેને જાણે નિત્ય. ૨૩
 પથ્થર બાંધી જળમાં પડે, તે તર તે ક્યમ શોધ્યો જડે;
 લવ સુખ માટે રે આ મંદ, શીદને પડે નરકને દંદ. ૨૪
 ધન કીર્તિ આ લોકે જાય, પરલોકે પાપી પીડાય;
 રાજતણે અધિકારી થયો, ન્યાયધર્મ તારાથી ગયો. ૨૫
 લાય અહીં અન્યાયજ કરે, નિરપરાધીને પીડા ધરે;
 કૂડા સાક્ષિ ને કૂડા લેખ, સારા નરકું રાખે દેખ. ૨૬
 ભેગ કરી તું વેચે વસ્ત, કપટ કીમિયા કરે સમસ્ત;
 કૂડાં કર્મ કરે છે ધણાં, મેર કરે પર પ્રાણી તણાં. ૨૭
 ઇત્યાદિક તું પાપજ કરે, માટે નરકે તું સંચરે;
 પાપીને નહિ કાય સહાય, ધર્મવિના દુઃખ કેમ તરાય. ૨૮
 સાચો સગો ધર્મ છે એક, કહેવાતા છે સગા અનેક;
 સગા દેહના જે જે હોય, ધરે જાય તન બાળી સોય. ૨૯
 સાચો સગો ધર્મ છે જહ, જીવ સાથ જાય છે તેડ;
 ન થવા દે તે દુઃખ જસાય, પરલોકે તે કરે સદાય. ૩૦
 માટે ધર્મ પાળજ મિત્ર, વેદવ્યવન સુણી થજ પવિત્ર;
 વેદ કાયદો સુદિતણે, તેનો પાડ કરે તું ધણો. ૩૧
 ધર્મબ્રહ્મ પ્રતિપાદક જહ, મહાવાણ્ય શું રાખો નેદ;
 શ્રવણ મનનને ત્રીજું ધ્યાન, કરતાં તુજ યારો કલ્યાણ. ૩૨
 ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિમય ચેતકબીનિરૂપણે નવમાડંધાય:

અધ્યાય ૧૦ મો-બ્રહ્મસ્તુતિ

સોરઠા

- ગોલે ભક્ત બકાર બ્રહ્મસ્તુતિ અદુણા કહો,
નરનાં પાપ અધોર સ્તવન કર્યે સધળાં રામે. ૧
- બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ ઇંદ્રાદિક સહુ દેવગણ;
ઋષિજન ભક્ત વિશેષ સ્તવન કરે અથ ટાળવા. ૨
- બ્રહ્મતણી સ્તુતિસાર વેદશાસ્ત્ર લેખ વર્ણવું;
પાતક થળે અપાર ને ફરિ નવ પાતક કરે. ૩
- દાતા છે પરદેવ જીવ સઘળ બચક ગણે;
કરે સદા સ્તુતિ સેવ શુદ્ધ થવાને સર્વદા. ૪

હરિગીત છંદ

- હે પ્રભુ તમારી સ્તુતિ કરું, પણ આતુલ મહિમા છે બહુ,
કહિ શકે નહિ દેવ દાનવ, અસ્પર્શનિ હું થું કહું;
ગુણ કેટલા છે પ્રભુ તમારા, તેજ હું લહતો નથી,
કહાપણુ તમારું સૃષ્ટિ જોતાં, છે અપરમિત સર્વથી. ૧
- તે જોઇને જગદીશ કહું છું, બુદ્ધિ પહોંચે જટલી,
વાણીથી જે થાય વર્ણન, સ્તુતિ કરું છું તેટલી;
રચના તમારી ગુણ તમારા, બધ નહિ કાઠથી કલા,
ગોલી શકું બુદ્ધિવડે, જે કાંઇ બધ મુજથી લલા. ૨
- તત્તુ ઇંદ્રિ મન સજ્યાં માનવી, તું વિના સાધન સિદ્ધ છે,
સરજે સરવ ઇચ્છાવડે, ગુણ નિગમમાંહિ પ્રસિદ્ધ છે;
મહિમા અધિક છે તાહરો, આસ્તિકજનો તે આજખે,
બહુ કરી કુતર્કો વળે અવળા, નાસ્તિકો તે ના લખે. ૩
- બ્યમ ઉલક આગળ અર્કનિ, કોઈ કયા જો સુંદર કહે,
આશ્રય થાય દિવાંધને, દીઠાવિના મિથ્યા લહે;
જે જન તમારો પરમ મહિમા, પ્રથમથી નહિ બાણતા,
તે સુણિ કુતર્કો નાસ્તિકાના, ફરે મતને નાણતા. ૪
- બ્યમ પણિ નિહૂણું સેવ દેખી, ચોરનર ચોરી કરે,
લમ જગત બણી અનીશ્વર, નાસ્તિકો પાતક આચરે;

છાનો રહી તું કર્મ પેષે, તેજ શઠ દેષે નહી,
 અપરાધિ તે તવ પ્રેરણાથી, પડે છે નરકે સહી. ૫
 નિર્લજ્જ નિર્ભય થયા, નિર્દય દુરાચારી દુર્ભતી,
 ટોળાં અનીશ્વરવાદીનાં, છે ભરતભૂમિમાં અતી;
 તે થકી શ્રેયરહિત થયા, બળશુદ્ધિ ને વિદ્યા ગઈ,
 લક્ષ્મી ગઈ પરદેશમાં, કાંઈ કૃપા પ્રભુની ના રહી. ૬
 હાવે કૃપાળુ બાપ ટાળો, તાપ સુખ સહુ આપજો,
 નિજ ભક્તિ આપી સર્વને, જન કષ્ટ સઘળાં કાપજો;
 હે દેવ દીનદયાળ જન, પ્રતિપાક્ષ કર્તા જગતના,
 કરુણાનિધાન અનાથ જાણી, ભય નિવારે ભક્તના. ૭
 અજ એક અકલ અખંડ તું, વિજ્ઞાન શુદ્ધ સ્વરૂપ છે,
 કાયદો તારો નિગમ છે, બ્રહ્માંડનો તું ભૂપ છે;
 જાણે સરવને સર્વદા, ઇંદ્રિયવિના તું એક છે,
 તારી રચેલ વિચિત્ર રચના, તે અપાર અનેક છે. ૮
 જડ જીવકેરા ધર્મથી, તું રહિત છે ઈશ્વર વિશ્વ,
 નહિ કલેશ કર્મ વિપાક તુજમાં, પરમ કરુણાર્ણવ પ્રભુ;
 તું ઈશ કેરો ઈશ છે, ને જાણ કેરો જાણ છે,
 સહુ જીવનો તું જીવ સ્વામી, પ્રાણ કેરો પ્રાણ છે. ૯
 શશિ સૂર્ય વહ્નિ પવન આદિક, દેવ આત્માવશ રાખા,
 તે કામ સાંપેલાં કરે, સુવિચાર એ શ્રુતિએ કલા;
 આજ્ઞા તમારી પાળનારા, રક્ષા તમને ભાવતા,
 તે સદા સુખમાદિ રક્ષા છે, નથી ભવમાં આવતા. ૧૦
 આજ્ઞા ન માની જે જને, તે સહે સંકટ અહીં ધણાં,
 બહુ જન્મે ચોરાશી લખે, ત્રહિ દુઃખ સહે તે તનુતણાં;
 આજ્ઞા ન માની પ્રભુતણી, તે ઘોર સંકટમાં પડ્યા,
 કટપાતસુધી કર્મવશ થઈ, કાળના કરમાં ચડ્યા. ૧૧
 સ્વામી વિમુખનું દુઃખ તે તો, જાય નહિ કામથી કલ્પું,
 સદ્ગુરુ મળે નહિ જ્યાં લગી, ત્યાં લગી તે જીવે રહ્યું;
 વિણ જીવ જોયો દેહ દીસે, કંથ વિણ જ્યમ કમિની,
 પ્રભુ વિમુખ એના જીવ જાણે શશિવિના જ્યમ જમિની. ૧૨
 પીડા પડે પશુને ધણી, જ્યારે દરાયુ જાય છે,
 પ્રભુ વિમુખ જગમાં જીવ, જમના માર બહુ તો ખાય છે;

તેં ચિદાકાશ વિષે રહી, બ્રહ્માંડ સરન્માં છે બહુ,
 રહે અધર તુજ સત્તાવડે, બધોત સમ ચળકે સહુ. ૧૩
 મહિમા અતુલ છે તાલશે, કવિકાટિ નિધિયે ગાય છે,
 અનુભવ નયન આચાર્ય આપે, તો પ્રત્યક્ષ જણાય છે;
 બ્રહ્માંડની ભીતર રહેલા, દેવ બ્રહ્માદિક ધણા,
 જન્મ ઉદરમાંદે કૃમિ ઉપજે, જોમ તનુધર તે તણા. ૧૪
 હૃતપતિ પાસન પ્રણય કરવા, શક્તિ આપી જોડને,
 ઈશ્વર ગણીને લોક બીજા, જન્મે છે સહુ તેડને;
 મહિમા અતુલ છે તાલશે, તે કાઠ જાણી ના શકે,
 જે વિષે જેવી બુદ્ધિ આપી, તે સરવ તેવું બંધ. ૧૫
 હે નાથ તવ કરુણા કૃપાક્ષ, જરાક જે જનપર પડે,
 મન વાણી જ્યાં પહોંચે નહિ, તે મર્મ તે જનને જડે;
 હે તાત રૂપ અખંડ તારૂં, સત્ય જ્ઞાન અનંત છે,
 જાણી શકે તવ કૃપાથી, જે વિમળ બુદ્ધિવંત છે. ૧૬
 માયું સુબુદ્ધિ નાથ આપો ચડાવો સતમારગે,
 મદ મોહ આદિ અનેક શત્રુ, દાઈ મુજને ના હગે;
 અંતર તણા છો જાણુ, માટે કહું શું શું કથી,
 ત્રાતા તથા જ્ઞાતા જગતમાં, તુજવિના બીજો નથી. ૧૭
 ઓ બાપ હર પરિતાપ, તતપદ આપતું કરુણા કરી,
 તું દેવ દેવ સુજાણુ સમગ્રથ, લક્ષતવત્સલ છે હરિ;
 આજ્ઞા સરવપર તાહરી, તે પાળતાં પ્રાણી તરે,
 તે ધન્ય આ જગમાં ઘણો, જે ધ્યાન તારૂં મન ધરે. ૧૮
 તું તાત સર્વે જીવનો, સહુ જીવ તારા બાળ છે,
 શિક્ષા કરે રક્ષા કરે, તું સર્વનો પ્રતિપાલ છે;
 એધર્મ તારૂં અચિંત્ય છે, સર્વજ્ઞ વ્યાપક તું સદા,
 છોટમતણી સ્તુતિ સાંભળી, પ્રભુ ધન્ય જનની આપદા. ૧૯

ત્રિલોચના

આદિ આરાધું દેવ અખંડ, કર્યો જોણે છે કાટિ બ્રહ્માંડ;
 જન્માં ઈશ્વર શક્તિ અનંત, ગુણનો સાગર બોલે વેદાંત. ૧
 છે પ્રણતું જ્ઞાન ઉદાર, વિવિધ રચનાનો શ્રીધો વિસ્તાર;
 પહેલી સૃષ્ટિ મૂળપ્રકૃતિ, વાધી તે થયી સઘળી વિકૃતિ. ૨
 પૃથ્વી પાણી ને તેજ પવન, આ આકાશે ઉપજાવ્યો ધન;

રતિ ચંદ્ર ને તારા અનંત, ભક્તી રચના રંગે ભગવંત. ૩
 પદેલાં પદાર્થ કીધા આરંગ, વળતી વિગિત સરજ્યાં સ્વરૂપ;
 એવું કૌરાવ્ય પરમ અગાધ, સદુમાં વ્યાપકદેવ અબાધ. ૪
 ઈશ કર્તા છે એવો ઉત્કૃષ્ટ, સ્થાવરજંગમ સોહાવી સૃષ્ટ;
 જળચર થળચર નભચર બલ્ય, ભિન્નભિન્ન છે બુદ્ધિની ભાત્ય. ૫
 અંડજ ઉદ્ભવિત સ્વેદજ સાર, જરાયુજનો વાઘ્યો વિસ્તાર;
 આરે ખાણુયનો રચ્યો છે ભેદ, ઈશ કર્તાને વખાણુ વેદ. ૬
 વેદ કરે છે વખાણુ જેનું, ભક્તો ભજન કરે છે તેનું;
 પશુ જીવ તે પ્રજુને ન જાણે, મોઢે બાંધેલા તરીલાં તાણે. ૭
 મહિમા પ્રજુનો જોતાં અપાર, અગણિત ગુણુ જોતા દીસે ઉદાર;
 ભૂમિની રજ કાચે ગણાય, તારા મંડળનું લેખું તો થાય. ૮
 પરમાણુ કેરું કા કરે પ્રમાણુ, વૃદ્ધિબિંદુને જાણે કા જાણુ;
 ઈશ્વર ગુણુકેરે ન આવે અંત, એવો સમરથ એ છે ભગવંત. ૯
 ગુણુનું વર્ણન જ કરી ગાય, મોટા મહેશ કેરે મહિમાય;
 આપ બુદ્ધિમાં જ્યાં લગી આવે, ગતિ પ્રમાણુ ગુણીજનગાવે. ૧૦
 મંળીપંળીજમઆકાશેમ્હાલે, આવે આધુતેમબળજયમઆલે;
 કવે એમજ કવિ જ કાચ, જેની બુદ્ધિ તે જટલી હાય. ૧૧
 પ્રજુના ગુણોને જ પ્રાણી ન ગાય, અનૂન જોલતાં આયુષ્ય જાય;
 જીવ્યા જાણુ તેની દેડકા જેવી, એથી ઉપમા તે દેવાય કેવી. ૧૨
 મોટી વાણી છે રસભરી માંય, કર્તા કેરો ગુણુ જેમાં ન કાંય;
 કવિતા તે તણી વાંઝ કહેવાય, પ્રજુ ગુણુવિણુ પાપ નવ જાય. ૧૩
 શિશુ નમે ન પ્રજુને જઈ, તુંબી ફળવન જાણુવું તેઈ;
 નેત્રો નિરખે ન ઈશ્વરનાં ચિત્ર, મોર પીંછસુ જાણુવું મિત્ર. ૧૪
 કણે સુણે ન હરિકથાય, ભમરીધરવત કાન કહેવાય;
 પર ઉપકારને કરે ન પાણુ, તરુણાખાના સરખા તે જાણુ. ૧૫
 વ્યા જ્ઞાન ને ભક્તિ ન દિલ, તેનું પેટ તે સર્પનું બીલ;
 અરુ ઈશ્વર તું દીનદયાળ, કરણસાગર પરમ વિશાળ. ૧૬
 અસ્પૃશ્ય હું ઘણો અજાણુ, વાણી મહારી શું કરે વખાણુ;
 શબ્દાતીત છે પ્રજુ સદાય, તારા ગુણુ તે તો વેદાંત ગાય. ૧૭
 મન વાણી ન રહેતી મોટે, શોધે અજાણુ બુદ્ધિની વાટે;
 સાચા આચાર્ય મને

ગુરુને મળવું તે એટલા સારૂ, મટે ભટકણ ભવમાં નકારૂ. ૧૯
જ્ઞાન પામ્યાતું કહું એવાણુ, વાણી જુદું ન કરે વખાણુ;
બુદ્ધિ મધ્યે છે વરતુનો ગોધ, તેથી કરે છે સાચો તે શોધ. ૨૦
શોધે અનુભવ વાધે છે સારો, સૂઝે સમરથ સરજનહારો;
વિશ્વાધાર જો રહે વિરાજે, સારે લવભય જ્ઞાનીનો ભાગે. ૨૧
એવી દયા જો કરે દયાળ, મટે મનમાંથી વાસનાજળ;
પ્રેમે મન રહે તમારી પાસ, એવું આપોને શ્રી અવિનાશ. ૨૨
સારો સંગ તે સત્ય વિચાર, પાપ તાપ ન વ્યાપે વિકાર;
નિલ આનંદમાં રહે મન, એવું માગે છે છોટમ જન. ૨૩
ત્રિલંગી છંદ

જય પરમ કૃપાળા, દીન દયાળા, જન પ્રતિપાળા જગતપતી;
જય અધમ ઉદ્ધારણુ, દુઃખનિવારણુ, ભવજળતારણુ, દે ભક્તી.
જયજય જગદર્તા, અતિ અધર્મર્તા, સુહિતર્તા, બ્રહ્મ સહી;
અતિ અદ્ભુત ભારી, શક્તિ તમારી, ક્ષમ મતિ મારી, ન જાય સહી. ૧
મંગલ ગુણધામા, પૂરણકામા, જન અભિરામા, અતુલ ગતી;
અજ અકળ અરૂપા, વિશુદ્ધગુણપા, સત્યસ્વરૂપા, વિશ્વપતી.
તું આનંદસાગર, અતિ ઉજગર, શુભ ગુણ સાગર, અખિલ ધણી;
જયજય ભગવંતા, અમળ અનંતા, કરલાવંતા શક્તિ ધણી. ૨
હે અંતરજાતી, તું ખહુજાતી, સહુ શિર ત્વાતી, પરમપંતી;
જય જનસુખકારી, મહિમાભારી, નિગમ ઉચ્ચારી, અગાધગતી.
મારત જળ ધરણી, પાવક તરણી, અદ્ભુત કરણી, ઉમ્મકરી;
આકર્ષણકારી, શક્તિ પસારી, જુગ વિસ્તારી, અધર ધરી. ૩
ખહુ સ્થિર-ચરજાતિ, અગણિત જાતિ, નાતિ વિજાતિ, ભેદભરી;
તું પોષે પાળે, સહુ સંભાળે, પ્રલેકાળે, જય ખરી.
અતિ અચરજકારી, કલા તમારી, કવિ મતિહારી, ક્રમ કવે;
પાપાંડી આવે, તે મન ભાવે, જને ફાવે તેમ લવે. ૪
પ્રભુ એક ન બણે, અવર વખાણે, ખહુમત તાણે, વાદ કરી;
કપટી થઈ આયા, બ્રહ્મ થપાયા, ભોળા ધાયા, હેત ધરી.
વળી તેને રામે, મૂર્તિ નામે, લાગ્યા કામે, લોક ધણા;
પોતાના વંદે, પરના નંદે, એવે દંદે, મંદ હણા. ૫
કર્તા જ સાચા, એવી વાચા, બ્રહ્મસૂત્રમાં, સત્ય વંદે;
ખીજ ખહુ કહ્યે, બૂદ્ધ જલ્યે, ગમ્યો ભેળી, જ્ઞાન ગદે.

સમજેલા પ્રાણી, હરમાં આણી, લેશે જાણી, વાત ખરી;
 જે જડ અભિમાની, જુકા જ્ઞાની, તે હુતાની, જુગત નરી. ૬
 જો બુદ્ધિ સુધારે, મૂળ વિચારે, કો કર્તારે, વિશ્વ કયું;
 તે લે જો જાણી, સર્વે પ્રાણી, મનમાં આણી, માની ખરું.
 ત્યારે દુઃખ ટળશે, ભજતાં ફળશે, મુક્તિ મળશે, કામ થશે;
 નીતિને રાખે, ચાલે ન્યાયે, પ્રજુને ગાયે, પાપ જશે. ૭
 અગણિત ગુણ સારા, પરમ ઉદારા, તે પ્રજુ મારા, મન વસ્યા;
 તું સહુનો દાતા, ભવભય ત્રાતા, વિશ્વવિદાતા, પૂર્ણ દયા.
 દેહ સહુનો ધરતા, પોષણકર્તા, એથી કરતા, સર્વ રહે;
 એવી સ્તુતિ મારી, સુણજો સારી, છોટમ સારી વાત કહે. ૮

લલિત છંદ

નિજ ઇચ્છાવડે સર્વ તું ધડે, અવર કોઈને કેમ આવડે;
 જગ વિચિત્ર તે સરજિયું તમે, પૃથક્ છે રચ્યાં તત્ત્વ તે સમે. ૧
 અજ અખંડ છે એક તું હરિ, અતુલ જ્ઞાન ને શક્તિ તાહરી;
 પવન પાણી ને ભૂમિ તેં કરી, અર્ક અગ્નિમાં ઉદ્ભૂતા ભરી. ૨
 અધર ધારિયાં કાઢિ અંડને, વિવિધ તેં રચ્યા પ્રાણીપિંડને;
 જુક્તિએ કર્યા રંગ જૂજવા, સર્વ સ્થાવરે, સ્વાદ છે નવા. ૩
 સુમનને દ્રિષે ભિન્ન વાસના, અનિ અગાધ તું જે સનાતના;
 ગગન તેં કરી મેઘની ઘટા, પવનને દળે વીજની છટા. ૪
 શશિતણે બળે સિંદુ ઊછળે, શક્તિ તાહરી કાપ ના કળે;
 અતિ વિચિત્ર છે પંખીને પશુ, તુજ કળા થકી વિશ્વ ઊલસ્યું. ૫
 સર્વથી ભક્તી મૂર્તિ માનવી, સરજ્યા તમે કો ગુણી કવિ;
 ભજન જે કરે તે કવિ ભક્ત, અવર ગોઠવે શબ્દ એકલા. ૬
 સમજવંત તું ધન્ય જીવણું, અવર મંદને કે સમાવણું;
 તવ કૃપાવડે જો સમું પડે, નિગમ વર્ણિયો માર્ગ તો જડે. ૭
 શુર મજ્યા ખરા તે જનો તર્યા, કુપથ જે ચઢ્યા, તે દુઃખે ભર્યા;
 પ્રજુ કૃપાળ તે જ્યોમમાં રહે, લલિત છંદ આ છોટમે કહ્યો. ૮

છપા છંદ

અજ અવિનાશી અખંડ, અંડ અગણિત કર્તારા;
 પાવક પાણી પવન, ધરાદિક સરજનદારા.
 ઇંદુ અર્ક અહ સકળ, જલદ જગજીવન સારું;
 સ્થિર ચર જાતિ અનંત, રચી બધું જ્ઞાન તમારું.

પરમ દયાળ દયાનિધે, શ્રદ્ધ સચ્ચિદાનંદમય;
લક્ષ્મણસેવક ભવલયદરણ, પ્રભુ જગકર્તા શ્રદ્ધાળય. ૧

લલિત છંદ

જગત્ આદ્ય તું અંત એકલો, જુવનને રંગી મધ્યમાં ભળ્યો;
નિગમ નિત્ય જે ગાય છે તને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૧
અતુલ સક્તિ ને ઈશ્વતા ધણી, ધરણી આદિ તું સર્વનો ધણી;
ભવિષ્યનો ભજે શ્રીપતિ તને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૨
મૂર્તિયંત્રમાં જીવને જડ્યા, ધણીકે જાતિના દેહ તેં ધડ્યા;
અવર દો થકી એમ ના ખને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૩
ગુણી ધણા તને નિત્ય ગાય છે, નિત્ય ધ્યાનમાં યોગી ધ્યાય છે;
તપવડે તને જાણીયો જને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૪
સર્વનો પિતા તું સદાય છે, નભવિષે રહી નીર પાય છે;
પુરુષ પ્રકૃતિની તું રહે કને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૫
જન્મ આપતાં જોગ મેળવે, લક્ષ વિવેકથી તત્ત્વ ભેળવે;
તપ કળાવડે જળ પસે ધને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૬
અકળ તૂજને આગમે કહ્યો, પરમ જ્ઞાનીએ પાર ના લણ્યો;
સુગમ જાણીયો સાંખ્ય યોગને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૭
પ્રકૃતિથી પરે તું રહે પ્રભુ, નિગમ ગાય છે વિશ્વમાં વિભુ;
છોટમે કહ્યો સ્તવનમાં તને, શરણુ રાખજે શ્રીહરિ મને. ૮

હરિગીત છંદ

હે દેવ દેવ દયાળ ગુણમય, આવજો હર આ સમે;
જ્યમ પાપ કાંઈ ન થાય મુજથી, તેમ કરજે પ્રભુ તમે;
જ્યમ વિપયડૂપી ગ્રંથવાંમાં, મન ન જામે માલસ;
કાંઈ જીભ ન કરે નિંદા ભાપણુ કરે કીર્તન તાલસ. ૧
આ નેત્ર નિર્મળ જીએ તમને, દોષ દર્શન ના કરે;
શ્રુતિ કથિત સુંદર યશ તમારા, કર્ણ નિત્ય સૂણ્યા કરે.
મુજ સર્વ ઇન્દ્રિય સદાયરણે, વિશ્વપતિ વર્તાવજે;
હિપમારહિત પ્રભુ જ્ઞાન આપી, મનિ સત હિપજવજે. ૨
હું વળ્યો વસ્તુ માત્ર શોધી, અજ અખંડ તમે લક્ષ્યા;
સદ્રૂપ ઈશ્વર સર્વ કર્તા, વેદ અંતે જે કહ્યા.
અતુલિત અપાર અગાધ સક્તિ, જાણી શરણે આવીયો;
હું દીન દીન અનંત અવમય, દાસ તારો કહાવીયો. ૩

પ્રભુ આજ સુધી અજાણ માંહી, અપરાધ બહુ કીધા હશે;
 તે બાપ સર્વે માફ કરજો, તાપ સહુ ત્યારે જશે.
 શરણાગતોને અભયદાતા, સંત સર્વે ગાય છે;
 હે ભક્તવત્સલ ભયનિવારણ, ધ્યાનમાં જન ધ્યાય છે. ૪
 દુઃસંગથી દુર્વ્યસન કરતાં, પડે પ્રાણી નર્કમાં;
 તે થકી મન બચાવ્ય માફ, કહીં ન જાય કુતર્કમાં.
 હે દીનબંધુ દયાળ દાતા, સત્ય છે નિત્યે તમે;
 શું અર્પિને સેવા કરું, જે કાંઈ નવ નીપજે અમે. ૫
 જળ પુષ્પ ફળને ધૂપ દીપક, સર્વ કર્તા તું ધણી;
 તે લેઈને અર્પું તને તો, શરમ આવે છે ધણી.
 એવું વિચારી શુદ્ધિ મારી, તવ પદે અર્પણ કરી;
 જ્યમ રાખશે ત્યમ એજ રહેશે, રખે ડગવા દો ફરી. ૬
 હું અજાણ્યો મહિમા તણે, તે સોધતો તમને સહી;
 આચાર્યને જઈ મળ્યો તેણે, નિગમ વચન કથા કહી.
 શ્રવણાદિ સાધન નિત્ય કરતાં, નાથ તમને જાણીયા;
 આનંદથી આ અંધમાં મેં, છંદ માંહી વખાણીયા. ૭
 ઉપનિષદોનો અર્થ સધ્યો, બ્રહ્મસૂત્રે ભાળીઓ;
 મહિમા તમારે વિધમાં, વિશ્વસી રહો તે ન્યાળીઓ.
 આચાર્ય કેરા વચનથી, પ્રભુ પ્રગટ સધ્યો પેખીયા;
 આનંદશ્રી છાટમે, પ્રભુ દિવ્ય દષ્ટે દેખીયા. ૮
 હતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિમયે બ્રહ્મસ્તુતિવર્ણને દશમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૧ મો—વિવેકવાર્ણન

દોહા

હવે કહો ગતિ જીવની, દેહાંતે ક્યાં જાય;
 કર્મ કરે આ લોકમાં, તેનું ફળ શું થાય. ૧
 પ્રશ્ન બોલે પૃથ્વીયું, એજ પ્રમાણે આજ;
 વિરતાદી વર્ણન કરે, જ્ઞાની મુઠ મહારાજ. ૨
 પંચ ગતિ છે જીવની, કર્મ થકી તે થાય;

પરમ ગતિ છે પાંચમી, તે પામ્યે સ્થિર થાય. ૩

ચોપાઈ ચિતાલ

- પહેલી નકં ગતિ છે બળુ, બીજી તિર્યંચ છે પરમાણુ; ૧
ત્રીજી માનવ ગતિ કહેવાય, ચોથી સ્વર્ગ ગતિ વરણાય.
- પરમ ગતિ છે પાંચમી, પામે કર્મ તણા હિંમતી; ૨
પહેલી નકં ગતિ છે જોઈ, પાપી જન પામે છે તેહ.
- એક નકં નામે છે લોક, પાપી ત્યાં પામે છે શોક; ૩
પૂરી સંયમની છે જ્યાંય, ધામ ધર્મસયતું ત્યાંય.
- ચિત્રગુપ્ત છે દંડતરદાર, સહુ લેખ તણા લખનાર; ૪
જમદૂત છે જમના પાળા, મહાકૂર બયંકર કાળા.
- ઉંચાં રોમ નિકટ ગુપ્ત દંત, લાવે ગ્રહીને જીવ અનંત; ૫
મારે માર કરી ઘણી રીસ, જીવ પાડે છે ચીસે ચીસ.
- ત્રાહિ ત્રાહિ કરે છે પુકાર, તોય મારે છે માર અપાર; ૬
પ્રભુ આજ્ઞા કરી જણે ભંગ, તેનાં નાખે ઉતરડીને અંગ.
- જીવ ડેરા છે સૂક્ષ્મ દેહ, સહુ કર્મનો કર્તા તેહ; ૭
તેનું અંશુષ્ટમાત્ર પ્રમાણ, સુખદુઃખ તણો તે બળુ.
- એનાં અજરામર છે અંગ, તેનું નામ છે વાસનાક્ષિંગ; ૮
બય પાપી તજી સ્વૃણદેહ, જમકંકર ગ્રહે તેહ.
- બહુ મારે મરી નય બય, એવું નારક તનુ કહેવાય; ૯
પાપ પુણ્ય કર્યાં હોય જોઈ, તહોં યાદ કરાવે તેહ.
- પાપ કર્મના દેવા દંડ, ત્યાંકાં સરજેલા છે બહુ દુંડ; ૧૦
શુદ્ધ વૈરાટ કેરૂં જ્યાંય, નરકો સરજેલાં છે ત્યાંય.
- પાપી દેખી બય છે ધૂજી, કર્યાં કર્મ આવે છે સૂજી; ૧૧
અરે હાય હવે શું થાશે, દુઃખ દારણ કેમ ખમાશે.
- રૂવે કરગરે લાગે પાપ, જરા જમને દયા નય થાય; ૧૨
જમરાય વહે છે એવું, તમે ભોગવો કીધું જીવું.
- વેદ આજ્ઞા પ્રભુની જોઈ, તમે ભંગ કરી છે તેહ; ૧૩
તમે સાંભળ્યા નાસ્તિક ગ્રંથ, માન્યો પાપ્યંડીનો પંથ.
- હિંસા દ્રોહ નિંદા ને ચાડી, બુદ્ધભોલા અધર્મી અનાડી; ૧૪
ચોર જોર ને પરધનહર્તા, તમે દોષ થઈ નહિ કરતા.
- તમે ભોગવો પાપ તમારું, એમાં જોર ન ચાલે અમારું; ૧૫
પ્રભુ આજ્ઞાતણે વશ અમે, માફ કરી સદીયે નહિ ક્યમે.

તમે માનવની તનુ પામી, થયા લંપટ લૂણહરામી;
 ડાટિ વાર આવો આ ઠાર, નથી લાજ તમોને લગાર. ૧૬
 એમ ધર્મરાય તહાં કહે છે, પછી દૂતોને આજ્ઞા દે છે;
 યોદ્ધા ડાટિ ભયંકર એવા, દેખી જીવ કરે છે તેવા. ૧૭
 એક વારે પડે છે માર, પછી જીવ કરે છે પોદાર;
 ધણું રૂવે વંળી પસ્તાય, હવે ડાણુ કરે અહીં રહાય. ૧૮
 ધર્માચાર ને પ્રભુને ભૂલ્યો, ખોટા વિષય દેખીને દૂલ્યો;
 કર્યાં કુકર્મ ધરમાં ધણાં, કળ પ્રગટ થયાં તે તણાં. ૧૯
 પરદારા ને પરધન હરતો, છગ ભેદ નિરંતર કરતો;
 એવાં કર્મ કર્યાં મેં કહીં, તેથી આવ્યો ભોગવના અહીં. ૨૦
 એમ પાપી ધણા વલવલે, તેને સહાય નહિ તે પસે;
 કહે નરક અઠાવીસ જેહ, પાપી હાય પડે છે તેહ. ૨૧

હાહા

ઉલટા પ્રભુ આજ્ઞા તજી, ચાલે છે જન ડાય;
 નરક અઠાવીસ ભોગવે, જમપુરમાંહે સોય. ૧
 જે જે વસ્તુ પારણી, ચોરીને લે જેહ;
 તામિસ્ર નામે નરકમાં, જીવ જાય છે તેહ. ૨
 મારી નાખી માનવી, ધન દારા લઈ જાય;
 અંધતામિસ્ર નરકનું, તે નરને દુઃખ થાય. ૩
 દુઃખકારી બહુ જીવનો, ધરે ધણો અદંકાર;
 રૌરવ નામા નરકમાં, પડે તેહ નિર્ધાર. ૪
 ઉદર ભરે જે આપનું, ન કરે પર ઉપકાર;
 ધણા ગર્વથી ખાય છે, મદ્રા રૌરવનો માર. ૫
 દયા ધરે નહિ દુર્મનિ, સદસા મારે જીવ;
 તે નર નિશ્ચય ભોગવે, દુંભીપાક સદૈવ. ૬
 માત તાત કેશુર તણે, દ્રોહ કરે જે ડાય;
 જમને દારે જાય છે, કાળસૂત્રમાં સોય. ૭
 સદાયરણુ ના આવરે, કર્તા શ્રજ ન ગાય;
 તે પાપંડી પંથના, અસિપત્રમાં જાય. ૮
 જે અધિકારી રાજના, કરે ન સાચો ન્યાય;
 તે સુકરમુખ નરકમાં, બહુ દુઃખવતો થાય. ૯
 દેહવંતને કાપનાં, મનમાં નાવે ત્રાસ;

તે પામે જમપુરમાં, અંધકૂપમાં વાસ. ૧૦
 અન્ત ન આપે કાયતે, ભરે એકલો પેટ;
 કૃમિભોજન માહે પડે, પેટભરે જન દેહ. ૧૧
 ધર કાચે જે કાઢતું, વાટે લૂંટી ખાય;
 પરધનની ચોરી કરે, તે સંદેશે જાય. ૧૨
 બલિયારાદિક જે કરે, નર હોય અથવા નાર;
 તપ્તભૂમિ તે ભોગવે, ધર્મરાયને દ્વાર. ૧૩
 કામી કામાતુર થઈ, પશુ આદિકનો સંગ;
 કરે શાસ્ત્રમંત્રીકંટક, વિષે તેનાં અંગ. ૧૪
 ખડે રાજમદે કરી, સુધર્મ સેતુ જેહ;
 વૈતરણી દુઃખ ભોગવે, જમપુરમાં જઈ તેહ. ૧૫
 સંગ કરે વેશ્યા તણે, નિર્લજ્જ થઈને નીચ;
 તેહ પડે પૂયોદમાં, દુર્ગંધીને કીચ. ૧૬
 જીવ હણે બહુ જાતિના, કે જન લૂંટે ગામ;
 તે પામે જમપુર વિષે, પ્રાણરેધનો ઠામ. ૧૭
 ધર્મ કરે બહુ દંભથી, હોમે જીવે જેહ;
 વિષ અશન તે ભોગવે, જમપુર માંહે તેહ. ૧૮
 પરણી નારી પરહરી, કરે ઘણો બલિયાર;
 લાલભક્ષ તે ભોગવે, તે અતે નિર્ધાર. ૧૯
 ઝેરે મારે જીવને, લૂંટે બાળે ગામ;
 સારમેયાદન દુષ્કર્મમાં, અતે તેનો ઠામ. ૨૦
 જુદી પૂરે સાહેલી, લે લોકાની લાંચ;
 તે નર અતે ભોગવે, અવિચી દુષ્કર્મની આંચ. ૨૧
 મધપાન જે નર કરે, નારીને વળી પાય;
 તે પામે અધપાનને, જમપુરમાં દુષ્કર્મ ચાય. ૨૨
 વેદ ધર્મ આચારથી, હલટો ચાલે જેહ;
 ખારા કર્મમાં પડે, અતે જઈને તેહ. ૨૩
 માણસ મારે જીવતું, દેવી ભૈરવ કાજ;
 રક્ષોગણના દુષ્કર્મમાં, નાખે જમનો રાજ. ૨૪
 ઘાત કરે વિશ્વાસનો, આપી મોટી આશ;
 શણખોત દુષ્કર્મ ભોગવે, સંજમનીમાં વાસ. ૨૫
 ભય ઉપજવે જીવને, હરે સર્વતું સુખ;

તે નર અતે ભોગવે, દ્વંદ્વ શક્તું દુઃખ. ૨૬
 રૂધે જીવતા જીવને, અકળાવી જન દુષ્ટ;
 તે જમપુરમાં ભોગવે, અવરોધનું કષ્ટ. ૨૭
 ક્રોધ દૃષ્ટિએ જ કરે, ભિક્ષુકનું અપમાન;
 પર્યાવર્તન દુઃખને, પામે તેહ નિધાન. ૨૮
 કૂડ કપટ ને પાપથી, દ્રવ્ય મેળવે જહ;
 શરીરુખ દુઃખ ભોગવે, જમપુરમાં જન તેહ. ૨૯
 અપરાધીને દંડવા, નીતિ ચલાવણ કાજ;
 હલય લોકમાં ઈશ્વરે, નિર્મ્યા છે એ રાજ. ૩૦
 પ્રસિદ્ધ કે છાનું કરે, પણ પાપી દંડાય;
 પ્રસિદ્ધ દંડે ભૂપતિ, છાનાને જમરાય. ૩૧

શાપાર્થ ત્રિતાલ

બીજી તિર્યચ ગતિ જહ, પાપ પુણ્યથી પામે તેહ;
 માનવ વિણ જાતિ જહ, નામે તિર્યચ કહીએ તેહ. ૧
 એ તો જીવને બંધન સહુ, સુખ થોકું ને દુઃખ છે બહુ;
 તિર્યચા તામસી દેહ, અન્યોઅન્ય લડે છે તેહ. ૨
 એક એકનું લક્ષણ કરે, કાઇ મૃગયા મહિ મરે;
 કરી વાહન ખેડે લોક, માર ખાય ને પામે શોક. ૩
 તરુ તિર્યચને સહુ કાપે, પામે દુઃખ તે પૂરે પાપે;
 ઘણાં પાપ થયાં હોય જને, મળે તિર્યચનાં દુઃખ તેને. ૪
 વધ બંધન આદિ અપાર, દુઃખ તિર્યચને નિર્ધાર;
 ત્રીજી માનવ ગતિકહે છે જહ, પામે કર્મથી જંતુ તેહ. ૫
 હંચાં કર્મ કરેલાં હોય, પામે માનવની ગતિ સોય;
 તેમાં સાધન સધળાં થાય, વળી સ્વર્ગે કે નર્કે જનાય. ૬
 લક્ષિત બ્રહ્મતણી તેમાં થાય, છેલ્લી મોક્ષગતિમાં જાય;
 ચોથી સ્વર્ગગતિ મુનિકહે છે, પુણ્યવંત તે સ્વર્ગે રહે છે. ૭
 જ્યાં છે દેવતાણાં બહુ ધામ, સ્વર્ગલોક છે તેનું નામ;
 શિરા વૈરાટ કેરું જ્યાંય, રચી ગાખ્યા દેવોને ત્યાંય. ૮
 પહેલી સૃષ્ટિ રચી કતારે, દેહ દેવો તણા રચ્યા ત્યાંય;
 નહિ નિર્દયતા પ્રભુમાંય, દુઃખરહિત કર્યા સહુ ત્યાંય. ૯
 શોક મોહ જરા ને મર્ષ, બૂખતરસ રહિત શુભ વર્ણ;
 ખટ ઉર્મી રહિત સૌ કીધા, વળી ચિરપાવ બીજ દીધા. ૧૦

અદ્વિતીયસિદ્ધિ ત્રિકાલિકજ્ઞાન, સત્ય સંકલ્પ ને ગુણવાન,
 એવી ઉત્તમ પદવી દીધી, પછી આગા ઈશ્વરે કીધી. ૧૧
 વિશ્વવાદી છે મારી જોઈ, તમે ગ્ધક્ષણ કરજો તેહ;
 મારી આજ્ઞામાં વર્તજો જ્યારે, સદા રહેશો સુખી ત્યારે. ૧૨
 થરો પાપના કર્તા જોઈ, પામે લખયોગસીના તે દેહ;
 થયો અપગધ વળતો જોનો, કમી દેવોમાં દેહ યયો તેનો. ૧૩
 ઉચી પદવીએ હુતા જોઈ, નીચી પદવીમાં નાખ્યા તેહ;
 નિંબ ગુણો થયા પછી ઓછા, ગુણ દેવો થકી થયા ઓછા. ૧૪
 ખટ ઉર્મી વળગી જ્યારે, કર્મ કરવા લાગ્યા સૌ ત્યારે;
 ઈર્ષા પતન વિંચાગ સંતાપ, ગુણ કર્તા તે વળગ્યું પાપ. ૧૫
 નહે આપત્તિયો બહુ એવી, શુદ્ધ અમરને ના નહે તેવી;
 પ્રભુ આજ્ઞા યથારવ માની, તેથી ના થઈ દેવતા હાની. ૧૬
 તે તો દેવ અખંડિત જણો, કર્મી દેવ તે ખંડિત માનો,
 ના ભૂતજો પુણ્ય કરે છે, કર્મી દેવનો દેહ કરે છે. ૧૭
 સુખપુણ્ય પહેળા લગી થાય, ક્ષીણપુણ્યે ભૂતલમાં બય,
 એવી સર્ગગતિ મુનિ ભાળે, પુણ્યનંતરે તેમાં રાખે. ૧૮
 હવે મોક્ષગતિ કહ્યું છેલી, ધર્મવંત ભક્તને સહેલી,
 વિના મોક્ષગતિ આગે જોઈ, તણો ખંવન સવળી તેહ. ૧૯
 મરે અતરે વાગવાગ, મળે સુખ હુખ કર્માનુસાર,
 જ્ઞાન બ્રહ્મનું થાય છે જોને, મળે મોક્ષગતિ શુભ તેને. ૨૦
 નરદેહ ધરી જન જોઈ, કરે મોક્ષનું સાધન તેહ,
 આગે ગતિયોથી છૂટો થાય, ભક્ત બ્રહ્મવિષે બળી બય. ૨૧
 મળે મોક્ષતણી ગતિ જ્યારે, કરી કામ રહે તે ત્યારે,
 કરી પામે નહિ અવતાર, બ્રહ્માનંદ લહે નિર્ધાર. ૨૨
 જળકર્મ શુભાશુભનહે, ચહે હવો ને નીચો પડે,
 ઘટમાળા કરે છે જોમ, કરે જીવ નિર્ગત તેમ ૨૩
 નાસ્તી વસ્તુ માને અનિનાશ, તેથી અતે મળે હુ ખરાશ,
 પ્રભુ ભૂલી અગને ભજે, તેણે હુખ ન ભાગે રજે ૨૪
 સાચો જાણીને સરજનહાર, ભજે તેથી પામે ભવપાર,
 પુણ્યકર્મથી એખ્યો થાય, મળ પાપકાંથી બળી બય ૨૫
 કરે યોગ બ્રહ્મનો જ્યારે, મળે સાયુજ્ય મુક્તિ ત્યારે,
 કહી મુક્તિ ચતુર્ધા જોઈ, દેવલોકવિષે હાય તેહ. ૨૬

તેનું - - - - - ,

૩૫ : ૨૭

દેવલોકવિષે જઈ ગ્હે, તેને સાલોક્ષ્ય મુક્તિ કહે,

મળે દેવની પાસે ધામ, તેનું સામીપ્ય મુક્તિ નામ. ૨૮

દેવરૂપવિષે લળી જાય, તેને સાયુજ્ય મુક્તિ કહેવાય,

હોય દેવઉપામક જહ, એવી મુક્તિ પામે છે તેહ ૨૯

જન બ્રહ્મ ઉપામે જ્યાગે, ભગે બ્રહ્મવિષે જઈ ત્યાગે,

બ્રહ્મ સાયુજ્ય એનું નામ, પરમાનંદ કેરૂં ધામ ૩૦

જમ સગિતાઓ સિંધુમા મળે, એમ જન બ્રહ્મમાં ભગે,

દેવલોકવિષે જ જાય, મહાપ્રવચે તે બ્રહ્મ સમાય ૩૧

બ્રહ્મમુક્તિ ગ્ણુ છે પંથ, દેવમુક્તિ કુટિલ ભણે અંથ,

રણુ માર્ગ તે શ્રેષ્ઠ કહેવાય, જાય તે જનસુખીયો ધાય ૩૨

ધતિ શ્રીધર્મચિદ્રિષ્ટે પ ચચતિવર્ણન એકદશોડશધાય

અધ્યાય ૧૨ મો-વિવેકવર્ણન

કોલ

વિવેકના વર્ણનતણી, મુણના ઈચ્છા વાય,

લક્ષ્ય બેકાગે પૂછીયું, તેનો ઉત્તર થાય ૧

મધજા મદ્યુણ રોય પણ, જે નન હોય નિરેક,

નૃપનો નારી યથા પછી, જોડ લડે નદિ એક ૨

સત્ય દયા ને ગીવતા, આદિક જોડ મુજાણ,

એક વિવેક ન હોય તો, કહે છે પગ્મ અજાણ ૩

પ્રધાન પડિત ભૂપતિ, હોય અન્ય અપિચાર,

એક વિવેક નિના મહુ, જ્ઞાની ગણે ગમાર ૪

ભાપાઓ જાણે ભવી, કયે કથા કનિ કાય,

એક નિરેક નિના પમ્મ મમ જાણે જન મોય ૫

ઉંચી પદવી ઉચ કુળ, ઉત્તમ ભોગ નિવાસ,

એક વિવેક નિના મહુ, જ્યનો કં નિતાર ૬

હોય કનિ કે અનુભવી, જ્ઞાની ધર્માધ્યક્ષ,

છાટમ કહે વિવેક વિણ, કોય ન માને દક્ષ.	૭
સમય પ્રમાણે ચાલવું, સમય શોભતી રીત્ય;	
સમય પ્રમાણે બોલવું, ગુણ જોઈ કરવી પ્રીત્ય.	૮
કા કાળે કરવું નહિ, પૂજ્ય તણું અપમાન,	
ગુણનો બદલો આપવો, પાત દેખીને દાન.	૯
લેવું દેવું ખર્ચવું, જ જ કરવું કામ;	
સમય દેખી કરવું સહુ, વિવેક તેનું નામ.	૧૦
જે વાનાં છે એકઠાં, એક દૂધ ને નીર;	
પાણી પાણી પરહરી, હંસ પીયે છે ક્ષીર.	૧૧
સરજેલું સદિ વિષે, બેશું સારાસાર;	
સાર વિવેકી સંધરે, લે છે અધમ અસાર.	૧૨
ગુણ ને અવગુણ સર્વમાં, કર્મવડે નિર્ધાર,	
ચતુર પુરુષ તે ગુણ ગ્રહે, અવગુણ ગ્રહે ગમાર.	૧૩
માંખ ભણે દુર્ગંધને, મધુકર લે મકરંદ;	
સદ્ગુણ ગ્રાહક સદ્ગુણી, દુર્ગુણ લે મતિ મંદ.	૧૪
વણ વાંઘ્યાં વણ સિંચીયાં, ઉછરે ઠંટક લક્ષ;	
વાવે સિંચે સાચવે, ઉછરે ઉત્તમ વૃક્ષ.	૧૫
અણુશીખ્યા આવી મળે, અવગુણ ને અવિવેક;	
શીખ્યાથી સહુ સાંપડે, સદ્ગુણ ને સુવિવેક.	૧૬
અંધારું આપે બને, પ્રયત્નવડે પ્રકાશ;	
સહજ અવિદ્યા સર્વમાં, વિદ્યા સદ્ગુણ પાસ.	૧૭
સુખ આવે અવગુણ વધે, દુઃખમાં વધે વિવેક;	
નિર્ભય હોયે જીવ જ, કરે દુકર્મ અનેક.	૧૮
વિદ્યા ધન કે રાજપદ, મોટા જનનું માન;	
નીચ શકે નહિ જીવવી, કરે ધર્મનું જાન.	૧૯
પાપી નર પામે કદી, વિદ્યા ધન સુખ રાજ,	
કરે પરાજય પુણ્યનો, સતે નકનો સાજ.	૨૦
વિદ્યા સદ્ગુણ શીખના, કરવો નિત્ય સુસંગ,	
એથી સુકૃત લાપજ, પ્રભુશું લાગે રંગ.	૨૧
સદાયરણ સંયુક્ત જ, સદ્ગુણ સાચા હોય,	
જે જાણે વેદાર્થને, આગદા જન સોય.	૨૨
શોભા વાધે સુમનની, જે ગુણથી વિધાય;	

- વણ વિધેલાં પુણ્ય ને, વાયે હડી જાય. ૨૩
 નગુર નરમાં ગુણ કદી, વસે નહિ કદી વાસ;
 હોય ધણો પટ હોંગનો, બગડે તહાં બરાસ. ૨૪
 સારો રસ દે સેવડી, જે પૂરી પીવાય;
 ગોળ ખાંડ ને ચર્કરા, એ કૃણ એનાં થાય. ૨૫
 ગુણ આવે કસણી સહે, સો વાતની એક વાત;
 હોરાની કિંમત વધે, સહે ધણ તણી ધાત. ૨૬
 ગુરજનની કસણી સહે, ગુણ આવે નિર્ધાર;
 કાષ્ઠ તણી કિંમત વધે, છેલ્લે રસ સુથાર. ૨૭
 કસણી સહે સિલાટની, પથ્થર પ્રતિમા થાય;
 ઉત્તમ ગુરુ ઉપદેશથી, દેવ થઈ પૂજાય. ૨૮
 ઉત્તમ કેળવણી થકી, વિવેક છે ઉત્કૃષ્ટ;
 ગુરની કેળવણી વિના, બૂંડ થકી તે શ્રદ્ધ. ૨૯
 શિક્ષકની શિક્ષા થકી, વાનર લહે વિવેક;
 મર્કટ નટની શીખથી, કરે ચરિત્ર અનેક. ૩૦
 હય હાથી આદિક પશુ, ઉંટ બળદની જાત;
 શિક્ષકને હાથે ચડે, ગુણ શીખે બહુ જાત. ૩૧
 જડ ને ચેતન માત્રમાં, જોજો કરી વિચાર;
 કેળવણીથી ગુણ વધે, એજ ખરો સુવિચાર. ૩૨
 કેળવણીથી સર્વમાં, આવે ગુણ ને જ્ઞાન;
 નહિ કેળવણી નરવિષે, તેજ બને દેવાન. ૩૩
 કેળવણીથી અન્નનાં, બને પ્રચુર પકવાન;
 કેળવણીથી ક્ષેત્રમાં, પાકે ખાસાં ધાન. ૩૪
 જન્મ થકી જીવત લગી, રહે ગુરુને આધીન;
 બુદ્ધિ માંહે જ્ઞાન ગુણુ નિત નિત વધે નવીન. ૩૫
 નીચી કરણી લે કરે, તેજ નીચ થઈ જાય;
 ઉંચી કરણી આચરે, ઉંચી પદવી થાય. ૩૬
 નાની હોયે રીંગણી, બીજાં હુવે બહુ વાર;
 વિધિયે તેને વાવતાં, કૃણ હોય ધણાં ઉદાર. ૩૭
 છાટમ બુદ્ધિ સુધારતાં, આવે એક વિવેક;
 બુદ્ધિ બગડયે લાજનો, અનરથ કરે અનેક. ૩૮

છપા છંદ

જમાં હોય વિવેક, સર્વમાં શોભા તેની;
જમાં હોય વિવેક, કરે સહુ કીર્તિ એની.
જમાં હોય વિવેક, મનુષ્યમાંહી તે ખોટો;
જમાં હોય વિવેક, બોધ તે ન કરે ખોટો.
હહાપણુવડપણુ શાણુપણુ, વિવેકમાં સર્વે વરયું;
કહે છાટમ સર્વે લોકમાં, નહિ વિવેક તે નરપણુ. ૧

ખોટી વસ્તુ વિવેક, ઈશ્વરે જને આપી;
સહુણુ આવે સર્વ, પુરુષ તે હોય પ્રતાંપી.
શોભે વિદ્યા જ્ઞાન, વિવેકી જન મન સાચું;
જમાં નહિ વિવેક, કામ તેનું છે કાચું.
જ્ઞાની પંડિત ને શુણી, નાતપતિ કે નરપતિ;
છાટમ એક વિવેક વિણ, મનુષ્ય કહે મૂરખમતિ. ૨

હોય વિવેકી રાય, સર્વ તે દેશ સુધારે;
સભા વિવેકી હોય, અનીતિ કરતાં વારે.
ભણ્યો વિવેકી હોય, વચન સહુ તેનું પાળે;
શુરૂ વિવેકી હોય, ધર્મ સાચો સંભાળે.
નાત જાત નરનારમાં, વિવેક શુણુ ખોટો બહુ;
જ્ઞાન ઘન સન્માન વિધિ, છાટમ તે સમજે સહુ. ૩

દ્વંડુગિયા છંદ

સંજીવન વિદ્યા ભણ્યા, ત્રણે મિત્ર જન જોહ;
એક વિવેક વિના બુઝ્યો, ગયા જીવથી તેહ.
ગયા જીવથી તેહ, સિદ્ધ સંજીવન કીધો;
ચેત્યા નહિ અચેત, પ્રાણ ત્રણેનો લીધો.
કહે છાટમ અવિવેક, એજ કારણથી નિંધા;
ત્રણે મિત્રજન તેહ, ભણ્યા સંજીવન વિદ્યા. ૧
ઔષધ કરતાં અન્યનું, અંધ થઈ ગયો એક;
વિપ વાપરતાં વેચને, ન રહ્યો કાંઈ વિવેક.
ન રહ્યો કાંઈ વિવેક, ઝેરની જ્યાણા લાગી;
તેજે થયો નિરંધ, બૃહ્મમાં ભગ્યો અભાગી.
છાટમ ખોટો સંગ, એ થકી રહીએ કરતાં;

અંધ થઈ ગયો એક, અન્યતું ઓસડ કરતાં. ૨
 ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિમથે વિવેકવર્ણને દ્વાદશોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૩ મો-વહેમનરૂપણ

સોરઠા

પૂછે પ્રશ્ન બંડાર, વહેમતણી જે વાર્તા;
 સાથી માણસ ઢોર, જેવા થઈ જગમાં ફરે. ૧
 વહેમતણી કહુ વાત, ભોળા નર જથી ભમે;
 સાચ તણ સાક્ષાત, જુદાને તે સત કહે. ૨
 તેને કહીએ વહેમ, ખૂલે નર નિજ ભ્રાંતિથી;
 સાચું જૂઠું એમ, જુદાને સાચું ગણે. ૩
 છાદનને વિશેષ, ઉભય ચક્ષિ અત્તાનની;
 કંચન કાદવ લેપ, સાચ ન સૂઝે છાદને. ૪
 જેવો રંગજી ભુજંગ, વિશેષે બીજું લહે;
 અધિકું ધુતે અંગ, ભય પામે તે દેખતાં. ૫
 તનમાં આવે તાવ, સમજી એવા સાપને;
 દેખે કંઈ દેખાવ, બયથી મનમાં ભ્રમ થતાં. ૬
 સંશય ભ્રાંતિ વહેમ, એ દૃષ્ટાંતે આજખે;
 કવિઓ બોલે એમ, નામ તણે અત્તાનનાં. ૭

હોહા

માણસ જતાં મારગે, દિગ્ગમ કાઈને યાય;
 પૂરવને પશ્ચિમ ગણી, અવગે પાંચે જાય. ૧
 જતાં તડકે ઝાંઝનાં, જણે જળ દેખાય;
 મૂરખ મન ન પારખે, પ્રીતે પીવા જાય. ૨
 જંગલમાં કાઈ આડતું, દેખે થડનું કુંડ;
 ગોર ગણી ચિત્તમાં ડે, માને સાચું મન. ૩
 અંધારે કાઈ એકલો, દેખે કાંઈ દેખાવ;
 ભ્રાંતિ થાય જે જનની, સાંત દર સ્વભાવ. ૪
 એ સક્ષણ અત્તાનનું, વેગે ઉપજે વહેમ;
 ભોળા જીવ ભમે ધણ, અજાણ સપજા એમ. ૫

વહેમીની વાટે જતાં, સારા શત્રુન ન હોય;
 પેસે ચિંતા પેટમાં, કાજ સરે નહિ કોય. ૬
 માણસ જો માદો પડે, બાળક ખેડે હોય;
 જતી ભુવા જાદુગર, ધન ધૂતિ લે સોય. ૭
 કાઠ ડાકણ વળગી કહે, કાઠ કહે વળગ્યા વીર;
 વહેમી તેને વશ પડે, અવળું લહે અધીર. ૮
 જાદુગરની જાળમાં, વહેમી પડે વિશેષ;
 જાંતિ ધાલે ભૂતની, સહે સદા તે કલેશ. ૯
 કાઠ હસ્તઆલન કરી, ખરો ખતાવે ખેલ;
 તેમ રાજ થઇ તેલીયો, ભાખે નિરખી તેલ. ૧૦
 નામ કહે નરનારીનાં, અચરત ઉપજે એમ;
 ભોળાને તે ભોળવે, વસમો ધાલી વહેમ. ૧૧
 દેવી ગ્રહ પૂર્વજ તણા, દંભી બોલે દોષ;
 વહેમી લોકો વિધિ કરે, થાવા સુખ સંતોષ. ૧૨
 બાધાઓ રાખે બહુ, ખરું ગણીને ખેમ;
 પડે ન જો નિજ પાધરું, ચૂક પડી કહે એમ. ૧૩
 દુઃખીયો થઈ દોઢિશ કરે, અનેક માને દેવ;
 નાક ધસે નીચો પડી, સાચી કરતો સેવ. ૧૪
 ભક્તિ નહિ ભગવંતની, કુકર્મ તજે ન કાંચ;
 વહેમી વશ થઈ પૂર્તને, તરત નમે જઈ સાંચ. ૧૫
 માથે બહુ મોટી જટા, ખૂબ લગાવી ખાખ;
 ખતાવતો કીમિયા ધણા, લોક મળે ત્યાં લાખ. ૧૬
 સેવા સાચા લાવથી, વહેમી કરે વિશેષ;
 ધૂતા અવધૂતા બને, લોક ન સમજે લેશ. ૧૭
 વહેમી સંધળા વિશ્વના, ઢોંગીથી ધૂતાય;
 અજ્ઞાની જન આંધળા, ખળ તેનું ધન ખાય. ૧૮
 વરની વિદ્યા ના ગણે, કે હંચું કુળ સોય;
 દુર્જનને દે દીકરી, કે લિખારી હોય. ૧૯
 વેદધર્મ સમજે નહી, કલ્પિત ચાલે કાજ;
 સરસ સુધારો ના સજે, વહેમે આવે વાજ. ૨૦
 વિદ્યા સુકળા શીખવા, વહેમીન જાય વિદેશ;
 સમય જોઇ સમજે નહી, દો દિન પામે દેશ. ૨૧

દે નહિ લણના દીકરી, કટપે ફડા વહેમ,
 સુધરે પોતાની પ્રજા, એમ ન ઉપજ પ્રેમ ૨૨
 બુદ્ધિ બગડે વહેમથી, જડ યજ્ઞ જાળજડ,
 સત્ય વાત સૂઝે નહિ, શ્રમણ કહે ભરપૂર ૨૩
 વહેમે થાયે વિસ્મૃતિ, શુદ્ધ રહે નહિ સાન,
 નર વિચારથી ના જુએ, તે નિશ્ચય નાદાન. ૨૪
 નિકળ થાય તે વહેમથી, કરે કુતર્ક અનેક,
 સાચ જૂઠું સમજે નહિ, અપ્રમાદિ અનિવેક. ૨૫
 સાચા ગુરુ ગોષ્ઠે નાહ, સમજ નહિ સદ્ગુણ,
 મતવખીયા ગુરુને મળે, પળે વહેમને પથ ૨૬
 પંથતણા ગ્યનાગ્નુ, નિલ જપે જ નામ,
 ઠગખાજના ઠાઠમાં, ક્યમ સુધરે જન કામ ૨૭
 ચાલે અંધ પગપગ, ભૂલ્ય ભરેલી ચાલ,
 ડાહ્યા જેના દેખીયે, માંહી મળે નહિ માલ ૨૮
 વહેમ ટળે સુવિચારથી, માચો જેનો શોધ,
 ઈશ્વરને તે આજાએ, છોટમનો એ બોધ ૨૯

છપા ૪૬

કાઈ હિમાળે હાડ, ગતિહીણા જઈ ગાળે,
 કાઈ ગજની માથ, દામ દામીને બાળે
 કાઈ કૈલાસે જના, પહાડપર ચઢી પડે છે,
 કાઈ જોગી જનતા, ભૂમિની માંડ ગડે છે
 કાઈ કમળ પૂતડગી, સિનઉપર જઈ સિંહ પડે,
 છોટમ અધારપરા, વહેમીજન એવું કરે. ૧
 કાઈ કહે નહિ આન, મનિન માગમાં વહે છે,
 કાઈ પૂજે છે ઘોર, કાઈ નગને પ્રભુ કહે છે
 અનગનિ પામી નાગી, મિદાતર દેવી સ્થાપી,
 જીવ દુરુચો તે દાર, પશુ જેના જન પાપી
 પીયે ખાય મનુ મામને, ધનંતીપુત્રો મહી,
 છોટમ જન જડ મનિ, માને તે માતા કહી ૨
 દા પાપી પગનાગી, પડે લગ્ન ગંગા માંહી
 દા કામીમાં જઈ, મુખને કવન ત્યાંટી.
 દા દેવમાં જઈ, કહે સાંપા કુળ વેના,

મુવા પછી કહે મોક્ષ, પશુ તે પામર જેના.
કાચ જલમાં જીવને, અન્ન આદિક હોમે બહુ;
છોટમ ચેતન આત્મા, તેના દ્રોહી એ સહુ. ૩

વામી જન છે બેહ, દયા નહિ દિલમાં તેને;
કોલ કુકર્મી હોય, જરા સુવિચાર ન બને.
કાપાલિક બહુ કૂર, અધોરી અવળા આવે;
રાસ કથા કહી દોષ, પરત્રી સંગે મહાવે.
ખળ પાપથકી નવઝોસરે, ચોરી જરી આચરે;
કહે છોટમ એવા જડમતિ, જન નર્કે તે સંચરે. ૪

ભાથે જગમાં ભૂલ, કાચ તે રાક ન કાઢી;
વહેમભરી મનમાંહિ, પડી છે ગ્રંથી આડી.
પૂજી ચિત્ર અનેક, ખરા ચેતનને ખડે;
વાંચે ઠગના ગ્રંથ, ઠગેલા ધર્ત પ્રચડે.
જનવેદમાર્ગ માને નહિ, પાખંડી પથે પડ્યા;
કહે છોટમ જનવહેમે ભર્યા, અવળે પથે તે વડ્યા. ૫
સદ્ગુરુ મળે સહાય, વહેમ સહુ તેજ વિદારે;
મેરો આપી મંત્ર, વેદનું જ્ઞાન ઉચારે.
બહોળો આપી બોધ, શોધ સહુનો કરી આપે;
ભેદ મનની ગાંઠ, સર્વથા સંશય કાપે.
બહુ વેદશાસ્ત્રવાતો કહી, આતુરને આસ્તિક કરે;
કહે છોટમ એવા ગુરુવડે, સુજનો ભવસાગર તરે. ૬

ધર્મિ શાધર્મસિદ્ધિ ગ્રંથે વહેમનિરૂપણે ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૪ મો-વેદવિપ્રવર્ણન

સોરઠા

પૃથે ભક્ત બકાર, વેદ વિપ્રની વાર્તા;
સુણતાં આવે જોર, જ્ઞાનતણું મનમાં ઘણું. ૧
પ્રભુએ આપ્યા વેદ, વિપ્રોને જગ બોધવા;
સુણતાં ભાગે ખેદ, આસ્તિકતા ઉપજી ઘણી. ૨

છોટમ જ વેદવિધિયુક્ત ગુરુ કરે નહિ;
 પાપાંડી બનીને ઠગ થાય તણ જોડને. ૨
 વેદમાં કહેલાં વૃત્ત પાળી નથી ચક્રતા તે;
 ઉત્થાપન કરી પછી દુરાચારી થાય છે.
 દુરાચારી માટે રોગ દુઃખનો નિવાસ હોય;
 વિવિધ પ્રકાર પછી પ્રાણી તે પીડાય છે.
 પ્રભુના પૂરણ છે વિચાર વેદ કાયદામાં;
 પ્રીતે કરી પાળે તેને ધરમી કહેવાય છે.
 છોટમ નિષેધ જનો કરેલો છે વેદ માંડી;
 આચરે છે તેનું નામ અધરમી ગાય છે. ૩
 એકલો ધરમ તે તો આપે સ્વર્ગાદિ મુખ;
 જ્ઞાનયુક્ત આચરે તો મોક્ષ માંડી જાય છે.
 સ્વર્ગે ગયેલો પુણ્ય ક્ષીણ થયે પાછો પડે;
 મોક્ષમાં ગયેલો જીવ બ્રહ્મરૂપ થાય છે.
 માટે મોક્ષ પામવાનાં સાધન છે વેદ માંડી;
 અવર ઉપાય થકી જીવ અચડાય છે.
 છોટમ છે મોક્ષ તણો મારગ ઉત્તમ અતિ;
 જીવને ઉદ્ધારવાને વેદાંત તે ગાય છે. ૪

છપા છંદ

અક્ષર સ્વર સંયુક્ત, વેદરૂપી જ વાણી;
 વિશ્વજનોને કાજ, પ્રભુએ સરજી જાણી.
 તેજ શારદા નામ, વિધિના મુખમાં પ્રેરી;
 અમકી ઉઠ્યા ચંદ્ર, વિકળતા વધી ઘણેરી.
 અજ અચરજ પામી કરી, દોષ દોડ્યા જાય છે;
 “આવાશબ્દો અવનવા, તેમજથી કયમ જોડાય છે.” ૧
 સનકાદિક સૂત સર્વ, ભેદ બ્રહ્માને કહે છે;
 “એ છે વાણી વેદ, દયા કરી પ્રભુજી દે છે.
 જગતજનોને કાજ, કાયદો ઇશ્વર કહેવા;
 વદન તમારા વડે, વેદ જીવે છે એવા.
 વંશ તમારાને વિષે, મુનિ જન મુખીયા જોડે છે;
 તે સર્વેને ચીપવો, આજ્ઞા પ્રભુની જોડે છે.” ૨
 જોઈ ગુણ કર્મ સ્વભાવ, વિધિએ વર્ણ બનાવી;

તેમ કળાતણું નામ સુણી કરી અંથ રચે તે બરાબર નાવે.
 સ્થિતિ કરતા તણે અંથજ વેદ યથારથ લેદ લખાવે;
 છાટમ પંથના અંથ ઘણા પાણ વેદ બરાબર કાય ન કાવે. ૨

મનહર હંદ

નાસ્તિક પાખંડી આદિ વેદના વિરોધી છે તે;
 બુક્તિઓ અનેક આણી વેદને ઉત્થાપે છે.
 વેદના વચનમાંહે તેણે જો ચલાતું તૃથી;
 દુકરમ કરવાને તેનાં મૂળ કાપે છે.
 ભોળા છે અજ્ઞાણ જીવ તેહને લખાવી કરી;
 પોતાને મનાવી પ્રભુ સ્થિર મત સ્થાપે છે.
 વ્યસન ને વ્યભિચાર માંહે જ પડેલ નર;
 છાટમ એવાનો સંગ, એવાં ફળ આપે છે. ૧

દોહા

વેદવચન શ્રદ્ધા ધરી, સુણનાં પાતક બચ;
 પાખંડીના વચનથી, જીવ પાપમય થાય. ૧
 માટે ઓ જગ માનવો, માનો મોટો વેદ;
 ટાંગી કરાં વચનનો, સુણનાં કરો ઉચ્છેદ. ૨

શોપાષ ત્રિતાલ

ઠીક વેદતણો રચી દાઢ, આપ્યો ઋષિઓને કરવા પાક;
 તેનો મહિમા કયો છે બહુ, માટે ભણના મુનિજન સહુ. ૧
 હરિનામ કે' કાટિવાર, એક અક્ષર વેદ ઉચ્ચાર;
 એક શ્લોક અક્ષર છે વેદ, તેનો બહુ મહાશુર ભેદ. ૨
 આદિદેવ છે જ અક્ષર, તે તો સૂક્ષ્મવેદ નિર્ધાર;
 તેને પ્રણવ પ્રણવ સહુ કે'છે, મંત્ર આવ મુનિ ઉચરે છે. ૩
 ચારે વેદનું કારણ એહ, મુનિજન બાળે છે તેહ;
 સ્થિતિજનને ચાલયા કાજ, કયો વેદ પ્રથમ મહાગજ. ૪
 દ્વિતો વેદ પ્રથમ તો એક, લેનાં વાક્યોમાં ઓઝો વિવેક;
 ચાર વિભાગ કરીયા લેના, કરે પાક ઋષિજન તેના. ૫
 વેદ ઋષિઓને કહે દુનો, ચાલ લખવાનો તે સમયે નૂનો;
 ગયો કાળ તે કેટલો ન્યાન, વેદ પાને લખાયા ત્યારે. ૬
 તાડપમે લખે ઋષિરાય, વાંચનાં મન અનિ દરખાય;
 તેની ચાખાઓ થઈ છે ઘણી, સદિનાઓ કરી તે તાળી. ૭

વેદ પાને લખાયા જ્યારે, બધા જાણિયો મળ્યા છે ત્યારે;
 જણે મોટે કરેલો જવો, તેણે તરત લખાવ્યો તેવો. ૮
 એમ વેદધર્મ છે જહ, પ્રકટાવ્યો છે પ્રભુએ તેહ;
 વેદધર્મની છાયામાંથી, થયા પંથ ચવનના ત્યાંથી. ૯
 બીજા પ્રકટયા છે નાસ્તિક તણા, બહુ પંથ પાખંડી ધણા;
 વેદ ગ્રંથતણી છે વાણી, મહાસંસ્કૃત ગૂઢ પ્રમાણી. ૧૦
 મહામોટા આચારજી થયા, બીતા બીતા અર્થ કહી ગયા;
 જની ભુદ્ધિમાં આવ્યો જવો, કયો અર્થ ઉપર છલો તેવો. ૧૧
 ખરો અર્થ મહામુનિ વ્યાસ, બોલ્યા ગ્રંથસૂત્રમાં પ્રકાશ;
 પ્રતિપાદન વેદામાંજ, ધર્મ ગ્રંથ કીધું છે ત્યાંય. ૧૨
 વિપ્ર કનિય વેશસમેત, લણે વેદ કરીતે હેત;
 વેદનું ઉપબંધણ હોય, શરૂ લોકોએ લણવું સોય. ૧૩
 ધર્મહીન કાણે નવ રહેવું, જ્ઞાન ગ્રંથનું સુરથી લેવું;
 ખટશાસ્ત્ર થયાં છે જહ, અર્થ વેદનો કહે છે તેહ. ૧૪
 ધર્મ ગ્રંથ કહ્યો છે શુદ્ધ, નથી શાસ્ત્ર તે વેદવિરુદ્ધ;
 વેદથી હલટા છે જ અર્થ, તે છે પાખંડીઓના પંથ. ૧૫
 વેદ વિરુદ્ધ બોલે બે કહો, તેની સાથે બોલવું નહીં;
 અર્થ પૃથ્વી ઉપર હોય જ્યાંય, સહુ વેદની છયા માંજ. ૧૬
 વેદ ચક્રવર્તી છે રાય, સહુ પંથોમાં તેની છાય;
 નવા પંથ ચલાવ્યા જણે, કીધું વેદનું કાંઈક તેણે. ૧૭
 બીજા બેળી છે કલ્પિત વાત, પછી પંથ કયાં વિખ્યાત;
 કાય નારકી રસેજ મલીન, ધર્મ કર્મ ક્રિયાથી હીન. ૧૮
 પરદાર આલિંગન જહ, કીધું વેદ નિંદેલું તેહ;
 તેણે પંથ ચલાવ્યો જ્યારે, કરી વેદની નિંદા ત્યારે. ૧૯
 વેદ નિંદેલાં કરવા કર્મ, પાપ કરવું તે માન્યો ધર્મ;
 વેદ નિંદાએ કરવાનું એથી, પડ્યું તેને પ્રયોજન તેથી. ૨૦
 દુરાચારી હતા જ વાચાળ, રચી ઢંભ દેખાડે વિશાળ;
 સિદ્ધ કરવા પોતાનું કામ, વેદ નિંદી ગયા તે તમામ. ૨૧
 વેદવાદ્ય જ્યારે જાણો, એ તો હિંચરફત પરમાણો;
 બીજા અર્થ જીવોક્ત કહેવાય, વેદપ્રમાણથી ખરા થાય. ૨૨
 જમાં વેદ પ્રમાણ ન હોય, આવે ખંડનમાં પછી સોય;
 સત્યવક્તા નથી જીવ કાય, તેની વાણી પ્રમાણ ન હોય. ૨૩

હોય માનવ બોલેલું ન્યાય, રાગદ્વેષ ને સ્વપક્ષભાંય;
 ઈચ્છા પ્રમાણે ગોઠવે અર્થ, તેનું બોલેલું બાલુવું વ્યર્થ. ૨૪
 હોય ઈશ્વરે બોલેલું જોઈ, આકે અગે જથારથ તેઈ;
 રાગદ્વેષ રહિત લગવાન, તેને હોય છે સર્વ સમાન. ૨૫
 જીવ ઈશ વચને પરખાય, સિંહ-શિયાળ શબ્દને ન્યાય;
 જમ છે તેમ દેખાડે જોઈ, ઈશવચન જથારથ તેઈ. ૨૬
 ઈતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિઅંથે વેદવિપ્રવર્ણને અતુર્દશોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૫ મો

આત્મા-અનાત્માવિવેક

છપય હંદ

પૂછે પ્રશ્ન રસાલ, લક્ત જે ખડોર નામે;
 વંદન કરી બહુ વાર, મોક્ષ ક્યમ જ્ઞાની પામે.
 દુઃખરૂપ સંસાર, તાપ છે ત્રિવિધ જમાં;
 જન્મ મરણ લયરોગ, શોક સંતાપો એમાં.
 ગુરુ એવાં કહ્યું અનેકથી, કહો મોક્ષ કેમ પામીયે;
 શુભ કૃપા કરો સ્વામી હવે, જથી લવલય વામીયે. ૧
 વળતા કહે શુરુ વેણ, મોક્ષનો સાંલજી હેતુ;
 આત્મ અનાત્મ વિવેક, જ્ઞાન લવસાગરસેતુ.
 આત્મા શુદ્ધ અપાર, સદા તે સુખનો દરિયો;
 બાહ્ય અનાત્મા દેહ, મહામળ મૂત્રે ભરિયો.
 આત્મા નિજ અવિવેકથી, આપ ગણે છે દેહને;
 જે જડ સાથે જડઈ ગયો, છે બંધન મોહું એહને. ૨
 તદાધ્યાસ તનુસાય, થયો આત્માને ન્યાય;
 દેહતાણા ગુણદોષ, વસ્યા પોતામાં ત્યારે.
 જમ ભાંડની માંઘ, વાસના હોયે જવી;
 ભરતાં વસ્તુ અન્ય, થાય છે તેમાં તેવી.
 વળી રક્તિક રંગમાં મૂકતાં, રંગ સમો દેખાય છે;
 એમ દેહના સંગથી, આત્મા જીવ થઈ બધ છે. ૩
 તનને માને આપ, અવિદ્યા કદીએ એને;
 મદાર માને સર્વ, અસ્મિતા બળે તેને

ગમતા ઉપર રાગ, દ્વેષ અણુગમતા સાથે;
 મરણસમય ગભરાય, જવું જાણી જમ હાથે.
 જે એવા પંચ ક્લેશથી, જીવ નામ કહેવાય છે;
 સહી ક્લેશ રહિત હોય આત્મા, તે શિવરૂપે થાય છે. ૪
 આત્મા તનુથી લિપ્ત, જુએ જે તત્ત્વવિચારે;
 પંચ ક્લેશથી મુક્ત, થાય છે તેણી વારે.
 અશ્વ પટલથી ચર્ક, ઘણો તે આધો રહે છે,
 નેત્રે છાદન થાય, સૂર્ય અવસાયો કહે છે.
 મુનિ એમ બુદ્ધિના દોષથી, બંધાયો આત્મા કહે;
 મુનિવેક ખ્યાતિ ઉપજ્યા યદી, જીવ મુક્ત થઈને રહે. ૫
 ક્ષેત્ર તથા ક્ષેત્રજ્ઞ, જ્ઞાન ચક્ષુથી લહીએ;
 ક્ષેત્ર પ્રકૃતિ મૂળ, પુરુષ ક્ષેત્રજ્ઞ કહીએ.
 બુદ્ધિ બૃમિકા માંછ, કર્મનાં બીજક રહે છે,
 થઈને દેહાકાર, પછી સુખદુઃખ ફળ દે છે.
 એ બ્રહ્મજ્ઞાન અગ્નિવડે, બીજ સકળ બળી જાય છે,
 સ્વયંરૂપ છોટમ ગ્રહે, સારે સુખીયો થાય છે. ૬
 ઘટનો દ્રશ્ય લિપ્ત, રહ્યો છે ઘટથી જોયો,
 તનુનો દ્રશ્ય તેમ, લિપ્ત છે તનુથી તેવો.
 હું માને છે દેહ, એહ છે બંધન એને,
 હું ચેતન લહેવાય, થાય છે મુક્તિ તેને.
 ત્રણે ગુણનું ગાળીયું, તે દેહ માન્યે બંધન થયું;
 છોટમ ગુણ ત્રણે તળે, તે નરનું બંધન ગયું. ૭
 સાત્ત્વિક ગુણ સુખરૂપ, સુખે કરી બંધન પામે;
 રાજસ ગુણમાં ક્લેશ, તેજ બંધન તે ઠામે.
 તામસ મોહ પ્રમાદ, જીવને બંધન બાણો;
 તળે નિગુણી સ્વભાવ, મુક્ત તેને પરમાણો.
 શુભ લક્ષણ ગુણ વર્જિત તણાં, ગીતા મધ્યે જ કહ્યાં,
 વિવેક ખ્યાતિ જેને હવી, કહે છોટમ તે જન્મમાં રહ્યાં. ૮
 પુરુષ પ્રકૃતિ કાળ, બ્રહ્મથી ઉપજ્યાં બાણો;
 અહં ચળદ કરનાર, પુરુષ તેને પરમાણો.
 સત્ત્વાદિક ગુણ ત્રણ, પ્રકૃતિ તેને કહીએ;
 માયા અજ્ઞ પ્રધાન, અનિદા નિયતી લહીએ.

વળી અવ્યાકૃત તમ ને પરા, એવાં એનાં નામ છે;
 કહે છોટમ ગુણ છે એહના, રક્ત શ્વેત ને શ્યામ છે. ૯
 ચેતન પુરુષ પ્રમાણ, પ્રકૃતિ તે જડ લહીએ;
 હલયતણે સંયોગ, સૃષ્ટિનું કારણ કહીએ.
 પ્રથમ થયું મહત્ત્વ, મહામહિમા છે એમાં;
 વિશ્વ સકળનું ખીજ, રહ્યું છે સધળું તેમાં.
 વળી બુદ્ધિ પ્રજ્ઞાને ધૃતિ, સ્મૃતિ મેઘા ધી બણીએ;
 બ્રહ્મવિષ્ણુ શિવ સહુ કહે, છોટમ એજ પ્રમાણીએ. ૧૦
 અણિમા મહિમા જોઈ, વળી લઘિમાદિક બણે;
 સિદ્ધિ સધળી જોઈ, એહ મહત્ત્વ પ્રમાણે.
 અવ્યય જ્યોતિર્રૂપ, સકળમાં વ્યાપક રહે છે;
 મહાન આત્મા નામ, સ્વંભૂ જોને કહે છે.
 પાણિ પાદ ચક્ષુ કરણ, સધળે મુખ તેનાં રહે;
 એજ રૂપ મહત્ત્વનું, આદિપુરુષ જોને કહે. ૧૧
 મહત્ત્વ થકી અહંકાર, ત્રિધા શાખાઓ તેની;
 તામસ રાજસ સાત્વ, વિસ્તરી સૃષ્ટિ એની.
 શબ્દાદિક છે પંચ, પંચ મહાભૂતો કહીએ;
 દશ ઈન્દ્રિયનો સર્ગ, તેજ રાજસધી લહીએ.
 વળી મનઆદિક દશ દેવતા, સાત્વિક ગુણથી બણીએ;
 એ ચોવીસે તત્ત્વથી, સૃષ્ટિ સર્વ પ્રમાણીએ. ૧૨
 શબ્દ સ્પર્શ ને રૂપ, વળી રસ ગંધજ કહીએ;
 ઈન્દ્રિ એકાદશ યુક્ત, કળા એ પોડપ લહીએ.
 અહંસ્વરૂપે પુરુષ, પ્રવેશ તે માંહે દીધો;
 સ્ત્રીજ દેહ વૈરાટ, પક્ષી તેણે રચી દીધો.
 હરિહર અન્ન એ પુરુષના, અંશ તણ બૂદ્ધ થયા;
 ઉત્પત્તિ પાલન પ્રલય, તણ કામ કરતા કહ્યા. ૧૩
 સોળ તત્ત્વનો લિંગ દેહ પુરુષનો બણે;
 અવયવવાનને મુદ્ધમ, ઈન્દ્રિ બટ યુક્ત પ્રમાણે.
 મિથ્ય થઈ ચેતન, સ્વયંભૂ તેને કહે છે;
 પ્રાણી માત્રના દેહ, પક્ષી તે સર્વ રચે છે.
 અયન કર્યું છે જળવિષે, તે નારાયણ નામ છે;
 કહે છોટમ સદ્ જીવનો, એ વિશ્વમાં વિશ્રામ છે. ૧૪

સૂક્ષ્મથક્રી તત્તુ સ્યૂજ, થઈ તે સુણ્ને હાવે;
 દશગુણી તમ મહત્તત્ત્વ, મધ્ય આહંકાર કહાવે.
 આહંકાર દશ ગુણો, મધ્ય આકાશ થયું છે;
 નળ દશ ગુણની માંલ, વાયુનું રૂપ રહ્યું છે.
 એ વાયુ દશ ગુણ મધ્યમાં, તેજ પછી પેદા થયું;
 કહેછોટમ દશ ગુણ તેજમાં, જળ સધળું ઉપજી ગયું. ૧૫
 જળ દશ ગાણીયા માંલ, પૃથ્વી ઉપજેલી જાણો;
 એ સહુ અંડસ્વરૂપ, સ્વયંભૂ સ્યૂજ પ્રમાણો.
 બીજરૂપ બ્રહ્માંડ, ચતુર્દશ લોક થયા છે;
 તેની ઇચ્છા થકી, પ્રથમ તો દેવ થયા છે.
 તે પુરુષ તણી નાલિ થકી, પહેલા ચતુરાનન થયા;
 કહે છોટમ તે સહુ દેહના, પ્રથમ પિતામહ તે કલા. ૧૬
 લીલા ત્રિગ્રહ પ્રથમ, સ્વયંભૂ પોતે કહીએ;
 તેની નાલિ થકી, ચતુર્મુખ ઉપજ્યા લહીએ.
 સ્થાવર જંગમ માત્ર, સૃષ્ટિ સહુ ઉપજી તેથી;
 કદપ એક પર્યંત, રહે સહુ વધતી એથી.
 અતે એ સૃષ્ટિ સહુ, એક એકમાં લય થાય છે;
 નારાયણના દેહમાં, સર્વે જઈ સમાય છે. ૧૭
 બીજરૂપ અવ્યક્ત, બુદ્ધિ તે કંઈ કહાવે;
 વિટપ મહા આહંકાર, ઇંદ્રિયો અંકુર આપે.
 શાખા પચે ભૂત, વળી ઉપશાખા જને;
 સદા પત્ર ને પુષ્પ, અપ્રમિત ઉપજે એને.
 વળી ફળ તેનાં શુભઅશુભ છે, એ વૃક્ષ સનાતનને લહે;
 છેદે જ્ઞાન કુઠારથી, કહે છોટમ તે અક્ષય રહે. ૧૮
 મૂળ પ્રકૃતિ નામ, ત્રિગુણની સમતા જમાં;
 બુદ્ધિરૂપ મહત્તત્ત્વ, થયો છે અંકુર એમાં.
 શાખાવત્ આહંકાર, વિદ્યા સધળે વિસ્તારી;
 માત્રા પચે ભૂત, થઈ તાગસથી સારી.
 દશે ઇંદ્રિયનો સર્ગ, ત્રયો રાજસથી જાણો;
 મન આદિક દશ દેવ, સર્વ સાત્ત્વિક પરમાણો.
 એ ચોવીસે તત્ત્વનું, વિશ્વ દિત વેરાટ છે;
 વળી લખ ચોરાસી જીવના, એજ તત્ત્વના ઘાટ છે. ૧૯
 ઊ. ૮

ચોવીસ તત્ત્વ પ્રધાન, પુરુષ પચીસમો કહીએ;
 નિર્મળ નિર્વળ શુદ્ધ, સદા તે અળગો લહીએ.
 સાક્ષીરૂપ કૃતસ્થ, પ્રકૃતિ કેરો સ્વામી;
 ચેતન થાય સમસ્ત, એહની સત્તા પામી.
 તે અહં શબ્દ પોતે કરે, કર્તા તેથી બણીએ;
 ભર્તા ભોક્તા સર્વનો, કહે છોટમ પુરુષ પ્રમાણીએ. ૨૦

દૃઢ સરેવર માંહી, બુદ્ધિ તો પંકજ કહે છે;
 ભોક્તા તેનો હંસ, સદા આનંદ ચરે છે.
 બાહર બધ હંકાર, સકારે ભીતર આવે;
 હંસ હંસ જપ થાય, પુરુષ તો તેજ કહાવે.
 તે નિરાલંબ નિર્લેપ છે, પ્રભુ શુણાતીત સાક્ષી સદા;
 કહે છોટમ એ આતમા, લહે બધ જીવની આપદા. ૨૧

અહંશબ્દ સાક્ષાત, બણુનો સ્વામી વાચક;
 મન સંજોગે અહં, જીવ થઈ બેઠો બચક.
 આપો આપે અહં, ચિદાકાશે છે ભરીયો;
 સર્વાતીત સ્વયંજ, એકરસ ચેતન ઢરીયો.
 તે દેહ સંયોગે આતમા, પર તે પરમાત્મા રહ્યો;
 કહે છોટમ જળ ને ચંદ્રમા, એ દૃષ્ટાંતે એકજ લઘો. ૨૨

અહંતણું પ્રતિબિંબ, બુદ્ધિ દર્પણમાં આવે;
 તે થઈ વાણીરૂપ, શબ્દ બહુધા ગોલાવે.
 પ્રાણવાયુ છે જહં, ભેદ છે બુદ્ધિ કેરો;
 તેમાં શબ્દ અહંજ, બણીએ થાતો નેરો.
 એ અહં આપ પરમાતમા, સર્વે કેરી પાર છે;
 કહે છોટમ ચિદ આકાશ એ, વ્યાપક જગદાધાર છે. ૨૩

ઇતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિઅંથે આત્મા-અનાત્માચિવેકો
 નામ પંચદશોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૬ મો-બ્રહ્મલોકવર્ણન

સોરઠા

શિષ્ય કહે ગુરુરાય, કયા એક મુજને કહો;
 સુણતાં સંશય જાય, મન કો નહિ માલુમ. ૧
 દેહ આત્માનો વાદ, પ્રથમ કહો કાણે કર્યો;
 તથા વેદમરજદ, પંચ યજ્ઞાન્યો પામરે. ૨
 મુણિ જોડ્યા ગુરુરાય, પૂછ્યું પ્રશ્ન અતિ ભલું;
 સરવેનું હિત થાય, સમજી વળે સુમારગે. ૩

દોહા

ઉપનિષદ છાંદોગ્યમાં, છે અષ્ટમ અધ્યાય;
 વાત લખી છે તે ત્રિષે, સુણતાં સંશય જાય. ૧
 ઇંદ્ર વિરોચન બે જણા, મહામોટા છે રાય;
 બળ બુદ્ધિ ને તેજ ગુણ, સહુથી થેષ ગણાય. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

ઇંદ્ર દેવનો અધિપતિ જમ, વિરોચન દાનવનો તેમ;
 સહુ વિદ્યા ને કળાઓ જોઈ, બહુ બાણતા બે જણુ તેમ. ૧
 એક દિવસ દાનવ ને દેવ, બ્રહ્મલોકે મયા તતપ્તેવ;
 બ્રહ્મલોક છે પરમ ઉદાર, સુખ શોભાતણો નહિ પાર. ૨
 શિશ વૈરાટ કેડ છે જ્યાંય, બ્રહ્મલોક કહો છે ત્યાંય;
 કોટિ યોજનમાં વિસ્તાર, બ્રહ્મદેવ રહે છે તે ઠાર. ૩

દોહા

બ્રહ્મચર્ય દઈ જોઈને, પ્રાણ ઉપાસક હોય;
 બ્રહ્મલોકમાં જાય છે, એવા યોગી કોય. ૧
 પ્રાણ સુષુમ્ણા નાડીએ, બ્રહ્મરંધ્ર બેઠાય;
 અર્ચિંગાદિક મારગે, બ્રહ્મલોકમાં જાય. ૨

છંપા

ચક્રવર્તી હોય રાજ, ભોગવે આનંદ જોયો;
 નર ગાંધર્વો માંત્ર, સોગણો સમજી લેવો.
 તેથી દેવ ગાંધર્વ, સોગણો આનંદ લે છે;

તેથી અજાનુ દેવ, વિષે સોગણો ઝરે છે.
 વળી અજાનુ દેવથી, છે દેવલોકમાં સોગણો;
 તેથી આનંદ સોગણો, છે દેવોના રાજતણો. ૧
 દેવરાજથી વળી, સોગણો છે ગુરુ કેરો;
 ગુરુનાથી સોગણો, પ્રજાપતિ આનંદ હેરો.
 પ્રજાપતીથી વળી, સોગણો આનંદ જો છે;
 બ્રહ્મલોકની માંધ, સર્વથી અધિક ઝરે છે.
 તે સાત્વિક ગુણનું ધામ છે, માટે ક્લેશ નથી કરો;
 તે કલ્પ એકલગી પામશે, જો બ્રહ્મઉપાસક જન થશે. ૨

હોહા

અહંબ્રહ્મ ઉપાસના, કરનારા જન જેલ;
 જામ અર્થિ મારગ વડે, બ્રહ્મલોકમાં તેલ. ૧
 ચિદ્રસ્વરૂપ જો આપનું, દેવતાહું છે જેલ;
 જૂઠું કરી જાણે નહિ, નામ અહંબ્રહ્મ તેલ. ૨
 જૂઠા જાણી દેવને, કરે ઉપાસન કાય;
 બ્રહ્મલોક પામે નહિ, સો કલ્પ લગી સોય. ૩
 ગુણ બ્રહ્મ ઉપાસના, કરે હંસ જન જેલ;
 બ્રહ્મલોક ઇચ્છે નહિ, મુક્ત થઈ રહે તેલ. ૪

ચોખાયા હંદ

પ્રજાપતિથી પ્રજાલોકમાં, આનંદ અઢંકો લે છે.
 ઈંદ્ર વરુણ બે સાથે જઈને, રહે એટલા સુધી;
 પ્રજાલોકના પુરુષો સાથે, સાધક બધ સુખુદ્ધિ. ૪
 દોહા

બ્રહ્મલોક છે અતિલલો, બહુ યોજન વિસ્તાર;
 સાધક દેખે તેહને, ઉપજે હર્ષ અપાર. ૧
 અરંભદીયા* નામનું, સરોવર ત્યાં ઉદાર;
 કમળકુસુમ બહુ રંગનાં, ખીલ્યાં રહે અપાર. ૨
 તે સરોવરના રસતણું, પાન કરે જન જહ;ં
 ક્ષુધા ત્યાં વ્યાપે નહિ, દિવ્ય થાય છે દેહ. ૩
 સોમશ્રવને નામે બહુ, કલ્પવૃક્ષ છે ત્યાંય;
 જ જ ઈચ્છે તે મળે, જ રહે એની છંય. ૪
 તે તરુના થડમાંક્ષથી, અમૃત ઝરતું બધ;
 પાન કરે જન તેહનું, તે અજરામર થાય. ૫
 અરનામા તળાવ ને, એથ નામા બે જહ;
 મહા મધુર દધિ દૂધ ધૂત, પૂર્ણ ભરેલાં તેહ. ૬
 સાધક વિષુત લોકથી, આવે છે જ વાર;
 અતિ સુંદર સુર સુંદરી, આવે અર્ધ હજાર. ૭
 શોપાક્રિતાલ

બ્રહ્મદેવની પ્રેરેલી સાર, અપ્સરાઓ અર્ધ હજાર;
 તેના સૂરજ સરખા દેહ, અંગે અંગ મનોહર તેહ. ૧
 મહાસુગંધવાળા દેહ, મદ યૌવન ગર્વિત તેહ;
 અંબા અંબાયવિ છે નામ, સહુ અંગે છે શોભાનું ધામ. ૨
 પામે મોહ મહામુનિ જવા, આવે સાધક પુરુષને લેવા;
 દુરિ આદિક વાળંત્ર સાર, અંગે શોભે ધણા અલંકાર. ૩
 છપા

અંજન સોને હાથ, હાથ સોને છે મંજન;
 સોને કર શુભ હાર, સુમન સુરભિ મન રંજન.
 દિવ્ય વસ્ત્ર સો હાથ, હાથ શત ભૂષણ લીધાં;
 અધિકારી જન અંગ, ધારવા વિધિએ દીધાં.
 એમ પાંચશત અપ્સરા, લાવે છે કરમાં મહી;

સાધકને સોવરાવતાં, દિવ્ય દેહ થાયે સહી. ૧
દોહા

સાંથી આગળ ચાલતાં, આર ધ્રુવ* છે જોહ;
ગંભીર સો સાગર થકી, અગાધ ઉડો એહ. ૧

સાધક નિજ સામર્થ્યથી, સહેજ પામે પાર;
દેવ એટિહા નામનો, આવે છે તે દાર. ૨

મહુરત આદિ કાળનો, અભિમાની કહેવાય;
સાધક તેને વશ કરી, સુખે આગળ જાય. ૩

વિરજ નામ મહા નદી, આવે છે ગંભીર;
સાધક સુખે જીતરી, પામે પેલી તીર. ૪

ધક્ષા નામના વૃક્ષની, પ્રાપ્તિ વળતી થાય;
સુગંધ તેના પુષ્પનો, સો યોજન લગી જાય. ૫

આવે છે આગળ જતાં, સાયુજ્ય જ સંસ્થાન;
દિવ્ય ગંધ ને ડૂળ લક્ષાં, લે છે બુદ્ધિ નિધાન. ૬

અપરાજિત છે આયતન, તેની પાસે જાય;
દિવ્ય દેહ બ્રહ્મા સમો, તર્ત તેજમય થાય. ૭

દ્વારપાળ બ્રહ્મલોકના, ઈંદ્ર પ્રજાપતિ જોહ;
સાધક જોઈ બ્રહ્મા સમો, તર્ત જવા દે તેહ. ૮

ચોપાયા હંદ

બ્રહ્માનું મંદિર મહામોહું, હિરણ્યમય એ નામે;
અનંત રત્ન અમુલ્ય એવાં, જડીયાં છે તે હામે. ૧

ઉત્તમ વળી સલાનું આલય, અપાર શોભા એમાં;
બુદ્ધિ વિચિક્ષણ નામે વેદી, જગદ્ગરણ ગુણ જમાં. ૧

પ્રાણરૂપ પર્યંક રહ્યો છે, અનિતેજસ એ નામે;
આર વેદમય વાણીરૂપે, બનીયો છે તે હામે. ૨

ભૂત ભવિષ્યત જગતરૂપ છે, પાયા પૂરવ પાસા;
લક્ષ્મી ને પૃથ્વી પરચ્છમના, પાયા છે બે ખાસા. ૨

પૃથ્વતસામ ને સામર્યંતર, દક્ષિણ ઉત્તર ધસે;
લદ્રસામ ને ચજ્ઞાયજ્ઞિ, ઉભય જીપલાં વિપે. ૩

મંત્રરૂપ ઋગx સાંમ મંત્ર એ, પાટી ભરેલી ટેડી;
ચંદ્રકિરણસમ બન્યું ગાદલું, ઉદ્ધગિય રૂપ પછેડી. ૩

પ્રાણરૂપ પર્યંક એવા, બ્રહ્માદેવ વિરાજે;
* ધરે x ઋગ્વેદ

લક્ષ્મી છે ઉશીકુ એમાં, અપાર શોભા છાજે.
તે પ્રદાને જુગલ ભામિની, એક નામ પ્રતિરૂપા;
ઉપાદાન ચક્ષુ ધેદ્રિનું, સમષ્ટિ તેજ સુરૂપા. ૪
બીજી નામ માનસી કહીએ, તેજ સરસ્વતી જાણે;
સકળ વિશ્વને છે સુખદાતા, માતારૂપ પ્રમાણે.
બે સુંદરીઓ સહિત સભામાં, પ્રદાદેવ વિરાજે;
દાનવ દેવ સભાસદ તેમાં, સુંદર શોભા છાજે. ૫

દોહડા

વ્યાપક વિભૂતિ વિશ્વમાં, હિરણ્યગર્ભ સુખધામ;
દાનવ માનવ દેવતા, પ્રીતે કરે પ્રણામ. ૧
સભા ભરેલી જોઇને, દયા વસી મન માંધ;
સરવેના હિતકારણે, બોલ્યા પ્રદા ત્યાં. ૨
આત્મેતત્ત્વ જાણ્યાવિના, અરે ખિચારા લોક;
કર્મ અનેક કરી કરી, પામે છે દુષ્ણ શોક. ૩
ઉત્તમ કર્મે સ્વર્ગસુખ, મધ્યમ માનવ જાત્ય;
અધમ કર્મથી નર્કનાં, દુષ્ણ સહે બહુ ભાલ્ય. ૪
માટે પ્રજાવિદ્યા તણે, કાંઈક કરે પ્રકાશ;
શાણ જન સમજી કગી, તોડે ભવનો પાશ. ૫
પામી ઉત્તમ દેહને, આત્મજ્ઞાન નવ હોય;
મન ભટકે વિષયોવિષે, પશુ બરાબર સોય. ૬
પંચ વિષય પશુજીવમાં, તેમ નરદેવો માંધ;
આત્માને નથી જાણતા, તો ઉત્તમ નથી કાંધ. ૭
ઈતિ શ્રીધર્મસિદ્ધિગ્રંથે પ્રજાલોકવર્ણને ઘાટશોડશાધ્ય: ॥

૨-મદાલસા આખ્યાન

પ્રકરણ ૧ લું-અલકાં બોધ

દોહા

કૃપાનિધી કરતારતું, ધરી હૃદયમાં ધ્યાન;
કર જોડી વળતો કહું, મદાલસા આખ્યાન. ૧
માતા ભણી મદાલસા, ચેતાબ્યા સુત ચાર;
જ્ઞાની ગુણવંતા થયા, પામ્યા ભવજળ પાર. ૨
જન્મેલાથી જન્મ કરે, તે જનુની કહેવાય;
ખીછ બકરી બાપડી, જન્મી પરવશ થાય. ૩
જે જનુનીના જઠરથી, જન્મેલા સુત જોઈ;
અવર ઉદરે ના વસે, સાચી જનુની તેઈ. ૪
જનુની વનની વંચરી, સુતને ના દે જ્ઞાન;
પુત્રોને પંડિત કરે, તે જનની પરમાણુ. ૫
માતા ભણી મદાલસા, ચાર સરવ ચરિત્ર;
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, પ્રાણી થાય પવિત્ર. ૬

ઓપાર્થ ત્રિતાલ

એક નગર અયોધ્યામાંહી, અરિમર્દન રાજ છે ત્યાંહી;
મહા ધર્મધુરંધર ધીર, ગુણ જેના ઘણા ગંભીર. ૧
સુત તેનો ચતુર્જિત સાર, ઉચ્ચ બુદ્ધિ ને પરમ ઉદાર;
રાજ ધીર ને સાહસ સોડાય, એનાજેવો અવર નહિ દોષ. ૨
તેનો પુત્ર કતુધ્વજ જોઈ, હીસે કંદર્પ સરખો દોઈ;
વેદ આદિ ત્રિવાઓ સાર, કરે અભ્યાસ રાજકુમાર. ૩
સરખા વયના કુંવરો સંગ, કરે વિદ્યા વિનોદ ઉમંગ;
ગીત નૃત્ય વાજાંચના તાલ, ક્યારેક કરતો તે ગાન રસાલ. ૪
છંદ શાસ્ત્ર તણો લહે પાર, ક્યારે ન્યાયના કરતો વિચાર;
ક્યારે શ્રદ્ધાવિદ્યાના ભેદ, ક્યારે બોલતો ચારે વેદ. ૫
એમ કરતાં વીત્યો કંઈ ધન, આવી ચડીઆ છે નાગણુબાળ;
રહેતા હતા રસાતળ માંધ, અવનિજેવાને આવ્યા છે ત્યાંધ. ૬
અમતર નાગરાજકુમાર, રૂપ વિપ્ર તણાં ધરી સાર;
ઋષિપુત્ર તણો ધરી વેશ, દીધો અવધપુરીમાં પ્રવેશ. ૭

ઋતુધ્વજતણે સાંભળી રાગ, ધણે મોહિત થઈ ગયો નાગ;
 જ્યોતિ કાન્તિ કલા ગુણ સર્વ, ગયો નાગપુત્રો તણે ગર્વ. ૮
 અહો અવનિ ઉપર નર એવા, નથી સ્વર્ગ પાતાળે તેવા;
 જ્યાં બેઠો છે રાજકુમાર, નાગપુત્ર ગયો તે ઠાર. ૯
 બેઠે રાજકુંવરની રીતિ, ઘણી ઉપજી પરસ્પર પ્રીતિ;
 સખામંડલી બેઠેલી સહુ, વાદવિનોદ કરતા બહુ. ૧૦
 હય ગજ રથ ધનજાંઘર, બહુ વિદ્યા કળા ગુણ સાર;
 ગુણ સરખા સમાણા મળીઆ, નાગપુત્ર તેહને હળીઆ. ૧૧
 મન મળીયું ઉભયતું એવું, મળે દૂધમાં સાકર જેવું;
 સ્નાન સંધ્યા ખાન ને પાન, કરે સાથે મળીને સમાન. ૧૨
 ઉગે દિવસ તો ભેળા થાય, પડે રાત્રિ તો નિજ ઘેર જાય;
 એમ નિત્ય નિત્ય ભેળા રમે, પડે અળગા ત્યારે નવ ગમે. ૧૩
 ખરા મિત્રની પ્રીતિ જવી, વધી નાગકુમારને તેવી;
 જ્યારે જાય પોતાને અવાસ, ત્યારે મનમાં થાયે ઉદાસ. ૧૪
 પિતા નાગકુમારેનો જહ, તેણે દેખ્યા પુત્રોના દેહ;
 મન દીઠા ઉદાસી જ્યારે, પિતા પૂછ્યા લાગ્યો ત્યારે. ૧૫
 સત્ય વાત કહો તમે તાંન, ક્યમ રહે છે ઉદાસી મન;
 હોય દુઃખ તમારું જહ, મને ઘરો નિવેદન તેહ. ૧૬
 બોલ્યા કુંવર કરજેડીને વાણી, નથી વાત તમારી અજાણી;
 પળમાત્રનો મિત્રવિયોગ, દુઃખ દે છે એ દારણ રોગ. ૧૭
 રવિ અસ્તથી કમળ મિંચાય, એમ મન તો અમારું થાય;
 એક નગર અયોધ્યા માંહ, ખરો મિત્ર અમારો ત્યાંહ. ૧૮
 શત્રુજિત રૂડો છે રાય, તેનો મોટો ધણો મહિમાય;
 ઋતુધ્વજ છે તેનો કુમાર, ગુણ જ્ઞાન ને બુદ્ધિ ઉદાર. ૧૯
 અવનિ ઉપર નર છે એવો, નથી સ્વર્ગ પાતાળમાં તેવો;
 એની વિદ્યા કળા ગુણ બેઠે, રહ્યું મનડું અમારું મોહી. ૨૦
 એનાં દર્શન કરીએ જ્યારે, ઠરે લોચન ને મન ત્યારે;
 સુણી પુત્રનાં એવાં વચન, નાગરાજ કહે ધન્ય ધન્ય. ૨૧
 તમે કીર્તિ કરો છો જની, ધન્ય ગિતા માતા વળી તેની;
 બીજ ગુણ તો ઘણામાં હોય, પણ વિદ્યા સમો નહિ દોય. ૨૨
 વસે વિદ્યા દેવી જ્યાં વાસ, ગુણ સઘળા રહે તે પાસ;
 શબ્દબ્રહ્મ તણે જ અભ્યાસી, તેમાં દોટી ગયા ને કાશી. ૨૩

વસે વિધાઓ લેને દેહ, સહુ દેહથી ઉત્તમ તેહ;
 તેને પૂજ્યે પ્રીતિ સમેત, સહુ અર્પીએ આણીને હેત. ૨૪
 તમે પુત્રો થયા છો પવિત્ર, મળ્યો તમને જ્ઞાની મિત્ર;
 મારે રત્ન તણા ભંડાર, હય ગજ રથ આદિ અપાર. ૨૫
 એને જોઈએ તે સધળું આપો, હોય કદ કથું તે કાપો;
 ખરા મિત્ર સાથે કરી હેત, તેને અર્પીએ પ્રાણ સમેત. ૨૬
 કરી મૈત્રી ને રાખે ભેદ, તેને કે છે કૃતધ્વી વેદ;
 કદ વેળાએ આવે કામ, ખરા મિત્ર તે તેનું નામ. ૨૭
 સુણી એવી પિતાજીની વાણી, બોલ્યા પુત્ર જોડીને પાણી;
 હય ગજ રથ રત્ન ભંડાર, દાસ દાસીઓ આદિ અપાર. ૨૮
 એને સર્વે સમૃદ્ધિ છે લેવી, નથી કોઈ તણે ઘેર તેવી;
 શૂરવીર મહા રણવીર, બળ વિદ્યા ને જ્ઞાન ગંભીર. ૨૯
 સધળી વાતે સમર્થ એહ, પ્રોઠ્ઠ પરાક્રમ કરતા તેહ;
 દેવ ઋષિ ને માનવ બહુ, એની આજ્ઞાઓ પાળે સહુ. ૩૦

દોહા

પુત્રોનાં વાયક સુણો, બળવંત બોલ્યા તાત;
 પ્રોઠ્ઠ પરાક્રમ શાં કર્યા, વિસ્તારી કહો વાત. ૧
 પુત્ર કહે પિતા સુણો, અમે સાંભળ્યું લેહ;
 તમ આગળ વિસ્તારથી, કહીએ સધળું તેહ. ૨

ઓપાર્શ્વ

એક દિવસ શત્રુજિતરાય, બેઠો હતો ભરીને સભાય;
 ગાલવ નામે મહાઋષિ કોય, અથ લઇને આવ્યા સોય. ૧
 ઋષિને દેખી ઉઠ્યો રાય, પ્રેમ કરીને લાગ્યો પાય;
 કહો મુનિકેમ આવ્યા આજ, કહો કાંઈ અમ સરખું કાજ. ૨
 ગાલવ કહે સાંભળ મહિપતિ, દુઃખ દે છે કોય દાનવ આતિ;
 ધ્યાન સમે હોય નિશ્ચલ મન, તેમાં પાપી કરે વિધન. ૩
 સંધ્યા આદિ કર્મો માંય, કાંય છજ ભેદ કરે છે ત્યાંય;
 વિવિધ પ્રકારે ધારી વેપ, મૂઠ કરે છે સૌને ક્લેશ. ૪
 કાંઈક કોપ મને ત્યાં થયો, કહણ રાખ્ઠ દેવોને કળો;
 દેવે અથ આપ્યો છે એહ, સ્વર્ગ થઈ ઉતરીઓ તેહ. ૫
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે નથ, બળ સ્થળમાં એ ના દાકાય;
 મનવેગે નથ સગળે કામ, કુવલયાથ એવું છે નામ. ૬

એની ઉપર થઇ અસ્વાર, કરો દાનવનો સંહાર;
 ગાલવ કેરાં સુણી વચન, બોલ્યો શત્રુજિત રાજન. ૭
 ધન્ય ધરી ધન્યદિવસ આજ, એ કરીએ પ્રાણણતું કાજ;
 મહતુધ્વજને ત્યાં આજ્ઞા કરી, ચાલ્યો ધનુષ્ય બાણ કર ધરી. ૮
 અથ ઉપર આરૂઢ થયા, મુનિ ગાલવ સાથે ગયા;
 તેજવંત રવિના જેવો, ચઢ્યો અથ ઉપર નૃપ એવો. ૯
 યમરાજ પીળે હોય જેવો, દંડ દુષ્ટોને દેનાર એવો;
 ધરા જેવો મહાદંઢ ધીર, બળવંતા છે બાવનવીર. ૧૦
 સજ્જ બાણ રાસનહાય, આઠ્યો આશ્રમમાં મુનિ સાથ;
 કહે ગાલવને ગુણવંત, હણું આવે ને અસુર અનંત. ૧૧
 સુખે કરો તમારાં કામ, નિઘનકતનિા ફેડીશ કામ;
 એમ કહીને ઉભો ત્યાં ભૂપ, ધર્યું દૈત્ય વરાહનું રૂપ. ૧૨
 મંદ અધે લહું નાહ કાંચ, આવી પેઠો આશ્રમમાંય;
 દીઠો રાજકુમારે બ્યારે, ચઢ્યો અશ્વ ઉપર તે વારે. ૧૩
 અર્ધઅર્ધ નામે એક બાણ, ધીધું ધનુષ્ય ઉપર સંધાણ;
 આગળ દાનવ પાછળ રાય, એમ લગલગ ચાલ્યા બાય. ૧૪
 ગયા યોજન અનેક પર્યંત, આણ્યો દાનવ કેરો અંત;
 આઠ્યો ગર્ત તે મારગમાંય, ગયો અશ્વ તે ઉતરી ત્યાંય. ૧૫
 દીકું તિમિર તેણે તે કામ, તોય ચાલ્યો ધરીને હામ;
 પછી દીઠો ધણો પ્રકારા, ઘણા બાનુ તણો ત્યાં ભાસ. ૧૬
 દીઠાં કનક મણિમય ધામ, ઈંદ્રપુરીથી અહિજીત કામ;
 નેહ નિસ્તમય થયો તે કુમાર, કાણુરહેતું હશે આ કાર. ૧૭
 બન કોઈ જણાતું નથી, સુતું જીવન દીસે સર્વથી;
 અશ્વ બાંધીને ઉભો રયો, મંદિરમાં નેવાને ગયો. ૧૮
 એવે દીઠી જીવતી એક, પૂછ્યું તેને સહિત વિવેક;
 કાણુ નામે આ કોનું ધામ, કાણુ પુરુષ રહે છે આ કામ. ૧૯
 તોય કુંડલા બોલી નહિ, રાય દેખીને નિસ્તમે થઈ;
 પેઠો જીવનમાં થઈ નિ શંક, દીઠો સોનાનો પર્યંક. ૨૦
 ઉપર બેઠી કન્યા જહ, રતિ થકી રૂપાળી તેહ.

દોહા

શશિવદની મૃગલોચની, પીનપયોધર સાર;
 સિંહલંકી ગજગામિની, રૂપ તણો ભંડાર. ૧

લવી મનોહર માનુની, તેવો ભૂપ કુમાર;
 એકમેકને જોઈને, પ્રગટ્યો કામવિકાર. ૨
 મહાપુરુષને જોઈને, ભૂલી તનતું જાન;
 પાખી મોહ મદલસા, ના રહી શુદ્ધ કે સાન. ૩
 કારણ શું છે મોહનું, કહે છે ભૂપકુમાર;
 એવે બોલી કુંડલા, સખી હતી તે દાર. ૪
 મોહતણું કારણ કહું, સાંભળજે નરવીર;
 પાપીને કર એ ચઢી, પરવશ થયું શરીર. ૫
 વહાલા તણ વિયોગથી, કાણ કાણ દાઝે દેહ;
 માતપિતા રાતાં રહ્યાં, ચઢી અધમ કર એહ. ૬
 રૂપ કળા ગુણ ચાતુરી, શુભ લક્ષણ સર્વાંગ;
 ઉત્તમ કુળની ના કરે, અધમ પુરુષનો સંગ. ૭
 પણ સુરભિ ના વચનનો, રાખી રહી વિશ્વાસ;
 તેજ તમે આઝ્યા હશે, ઈશ્વર પૂરશે આશ. ૮
 વિશ્વાવસુ ગાંધર્વનો, રાજ સ્વર્ગે બેઠ;
 પવિત્ર પુત્રી તેહની, મદલસા છે એહ. ૯
 દેવતણા ઉદાનમાં, રમતી સખીઓ સંગ;
 રૂપ ત્રિભોવન મોહની, સુંદર છે સર્વાંગ. ૧૦
 પાતાળકેતુ કુર્મતિ, દાનવ અહીંનો બેઠ;
 ફરતો ફરતો ત્યાં ગયો, કન્યા દીઠી એહ. ૧૧
 અંદુલત દીઠી અંગના, થયો મોહવશ મંદ;
 અંધકાર માયા કરી, રચ્યો કાવતો કંદ. ૧૨
 હરણ કરી કન્યાતાણું, આદ્યો પાપી ચોર;
 બહુ દુઃખમાં બાળા પડી, પોકાર કરતી ઘોર. ૧૩
 સુરભિ ત્યાં સાખી મળી, દયા ઉપજી મન;
 કન્યા ગાંધર્વરાયની, કરતી અતિ રદન. ૧૪
 ચિંતા કરીય ન ચંતની, ઈશ પૂરશે આશ;
 નિદ્રે કાઈક નરપતિ, કરશે એનો નાશ. ૧૫
 માનવ એને મારશે, કરશે બાણપ્રહાર;
 અગ્ને ચઢીને આવશે, તેહ તારો ભરથાર. ૧૬
 સત્ય વચન સુરભિતાણું, સમજી બાળા એહ;
 મદાંધ દાનવ મોહથી, સમજી ન રાક્યો તેહ. ૧૭

આણીને રાખી અહીં, વરવા કયો વિચાર;
 આવે તેરશ આવતી, લગ્ન કરું નિરધાર. ૧૮
 મ્હેચ્છ હાથ કપિલા ગર્ધ, શ્રુતિ શૂદ્રને હાથ;
 મહાદુઃખમાં બાળા પડી, નીચ મળ્યો છે નાથ. ૧૯
 હું છું એની સહચરી, સતી કુંડલા નામ;
 પત્ની પુષ્કરભાલિની, રહું છું આણે ઠામ. ૨૦
 હવે કહો સાચું તમે, કેમ આવ્યા આ ઠામ;
 કોણ તમારી જાત છે, કોણ પિતા કોણ નામ. ૨૧
 દાનવ છો કે દેવતા, ગાંધર્વ કિન્નર નામ;
 માનવ આવી ના રોકે, કાંઈ દિવસ આ જાગ. ૨૨
 ઋતુધ્વજ કહે રામા સુણો, સાચી કહું છું વાત;
 હું નહિ દાનવ દેવતા, પન્નગ ગાંધર્વ જાત. ૨૩
 હું રાજા જાતળ તણો, અવધપતિનો બાળ;
 પિત્ર આજ્ઞાથી રહ્યો, ઋષિઓનો રખવાળ. ૨૪
 ધારી રૂપ વરાહનું, આવ્યો દાનવ કાચ;
 અર્ધચંદ્ર બાણે કરી, મેં વિધ્યો છે સાચ. ૨૫
 એની પૂઠે હું પડ્યો, અશ્વે થઈ અસ્વાર;
 ગર્ક થયો હય ગર્તમાં, આવ્યો આણે કાર. ૨૬
 વળતી બોલી કુંડલા, તમેજ વેધ્યો આણ;
 તો જાણું નિશ્ચે મુખે, સુરભિવ્યન પ્રમાણ. ૨૭
 માનવ પણ નોયે તમે, દેવ થકી છો દક્ષ;
 પરણે રૂડી પદ્મની, પ્રીત્યે કરી પ્રત્યક્ષ. ૨૮
 ધરી રૂપ વરાહનું, ગયો હતો એ ચંદ;
 કેતો કુખ મુનિ દેવને, કરતો ધણા કુછંદ. ૨૯
 પાપીનો પ્રલ્હે થયો, હવે નથી ભય કાંય;
 પરણાવું હું પ્રેમદા, ગણો એની બાંધ. ૩૦

ચાપાઈ ત્રિતાલ

સુણી વચન સખીનાં સાર, જાગી મદાલસા તેહી વાર;
 લજ્જાયુક્ત થઈને કાંય, બોલી વચન મધુરાં ત્યાંય. ૧
 દીકો રૂડો રાજકુમાર, જાણો કંદર્પનો અવતાર;
 હર બાહુ ને નયન વિશાળ, જોયું નખ શિખ રૂપ રસાળ. ૨
 સાચું કળિયું છે મુરભિવચન, મળ્યો રસિક રૂડો રાજન;
 હા. ૬

દીસે ધર્મધુરંધર ધીર, બળ પરાક્રમ ગુણ ગંભીર. ૩
 વાણી બેતાં છે મહાવિદ્વાન, શુભ લક્ષણ રાક્ષ સમાન;
 હળી હેતે કુંવરની સાથ, વરો સુજને કૃપા કરી નાથ. ૪
 કુલચુર કુંડલાનો જોઈ, તરત તેડાવ્યો ત્યાં તેહ;
 કુશ તામ્રપાત્ર કર ગ્રાહી, આબ્યા ગુરુજી ચાપે ચાહી. ૫
 વેદવિધિ કરી સહ ત્યાંય, પ્રગટ્યો પાવક ઝારીમાંય;
 કન્યાદાન કુંડલાએ દીધું, પાણિયહણ જતુધ્વજે છીધું. ૬
 ગયા ગુરુજી પોતાને ધામ, તપ કરવા બેઠા તે દામ;
 કુંડલાએ તે કન્યા વળાવી, સારી શીખ દધ સમજાવી. ૭
 અશ્વ ઉપર છીધું પલાણુ, ચાહ્યાં દંપતી ચતુર સુજણુ;
 બીજ દાનવે જાણી વાત, આવી કરવા લાગ્યો ઉત્પાત. ૮
 અન્ન શસ્ત્ર ને આયુધ બહુ, મૃત્યાં રાજકુંવરપર સહુ;
 સાધ્યું રાયે તે પાવકબાણુ, વાળ્યો દાનવમાત્રનો ધાણુ. ૯
 જમકપિલે સગરસુત બાળ્યા, એમ પાપી સર્વને પ્રજાળ્યા;
 પછી આબ્યો અયોધ્યા માંદા, થયો આનંદ ઉત્સવ ત્યાંય. ૧૦
 કન્યા રત્ન લાબ્યો તે કુમાર, થયો હરખ પિતાને અપાર;
 જોઈ મદાલસાતું રૂપ, ભાવ્યવંત કહે સહુ ભૂપ. ૧૧
 ધર્મ પતિવ્રતાનો જોઈ, પ્રીતે પાળે મદાલસા તેહ;
 કરે નિત્ય નિત્ય ભોગવિલાસ, જ્ઞાન ધ્યાન વિદ્યાઅભ્યાસ. ૧૨
 ઇતિ શ્રીમદાલસા આખ્યાને પ્રથમ પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૨ જી

રાગ આખ્યાલરણનો

અતિ આનંદમાં રે વીતી ગયો કેટલો કાળ,
 રક્ષણ જપિ તણુ રે કરવા જતો નૃપનો બાળ;
 પાતાળકેતુનો રે બાંધવ તાલકેતુ નામ,
 વેર વિચારીયું રે તેણે કર્યું કપટનું દામ. ૧
 તટ જુમનાતણે રે એક દિન ગયો જતુધ્વજ રાય,
 દુર્મતિ દાનવે રે શ્રીધી જપિના સરખી કાય;
 નિજ માયાવડે રે રૂડું આશ્રમ રચીયું ત્યાંય,
 કપટમુનિ બની રે માયાવી બેઠો તે માંય. ૨
 એવું જોઈને રે પાળે પટ્ટીયો રાજકુમાર,

કપટી દાનવે રે વખાણુ કીધાં તેણી વાર;
 નરપતિ ના લલો રે કાંઈ કપટીનાં આવણુ,
 અસુરે એહનું રે માગી લીધું કંઠાળણુ. ૩
 કપટીએ કહ્યું રે મારે જવું વરણુને ધામ,
 કાઠ ચજમાનતું રે કરવું યજ્ઞ તણું છે કામ;
 ત્યાં જઈને પછી રે પાછો આવીશ આણે ઠાર,
 સાં લગી બેસજો રે રૂડી રીતે રાજકુમાર. ૪
 મુનિ જાણી ખરા રે આપ્યું કંઠાભૂપણુ ત્યાંય,
 પાપી લેઈને રે પેડે જુમનાના જળમાંય;
 અદૃશ્ય અહીં થયો રે આળ્યો અવધપુરી મોઝાર,
 મોટો મુનિ બની રે જઈને જેડો રાજદ્વાર. ૫
 શત્રુજીતને રે કપટી કહેવા લાગ્યો ત્યાંય,
 કુંવર તમ તણો રે પામ્યો મરણ મહારણુમાંય;
 રક્ષણુ ઋષિ તણું રે કરતો સદા તમારો બાળ,
 દુર્મતી દાનવે રે યુધમાં કીધો એનો કાળ. ૬
 ભૂપણુ કંઠનું રે મૂને આપ્યું મરતી વાર,
 એના શબ તણી રે દહનક્રિયા કીધી તે ઠાર;
 આલ્યો ત્યાં થકી રે આળ્યો તમને કરવા જાણ;
 શત્રુજીતને રે વચન વાળ્યાં વળનાં બાણ. ૭
 રાજ રાણીએ રે જાણી પુત્રમરણની વાત,
 સહુ ટોળે મળી રે કરવા લાગ્યા આંસુપાત;
 આવી મદાલસા રે જોયો મુનિવર કેરો વેશ,
 આમ્રણુ ઝાળખી રે વળતી કરવા લાગી ક્લેશ. ૮
 છે સાચી સતી રે જોયું પતિ તણું એધાણુ,
 સહુના દેખતાં રે તેણે તન્યા પોતાના પ્રાણ;
 રાત્રી રાણીએ રે શત્રુજીતે વાળી સોય,
 પર હિપકરમાં રે મુઆનો શોક ન કરવો કાચ. ૯
 ગૌ બ્રાહ્મણ તણું રે રક્ષણુ કરતાં છૂટે દેહ,
 કાટીક યુગ લગી રે પાગે સ્વર્ગતણું સુખ તેહ;
 તુચ્છ તનુ તણ રે સારું પામે દેવ શરીર,
 જઈ રણયજ્ઞમાં રે જણે હોમ્યું સર્વ શરીર. ૧૦
 રાતાં રાખીયાં રે સયે સમજાવી નિરધાર,

સુતવંધુને પંછી રે ધીધો અગ્નિનો સંસ્કાર;
 કપટમુનિ ગયો રે જઈને નિસર્થો જુમનામાંય,
 રાજકુમારને રે કુમતિ કહેવા લાગ્યો ત્યાંય.
 તમ પરતાપથી રે હું કરી આવ્યો માડું કામ,
 જાવ સુખે કરી રે હાવે તમે તમારે ધામ. ૧૧
 મુનિચરણે નમી રે વળતી ગયો પોતાને ઘેર,
 મળીઆ તાતને રે સુતને સાંભળાવી સહુ પેર;
 કોઈક મુનિ થઈ રે લાગ્યો આશ્રણનું એંધાણ,
 સતી મદાસસા રે પતિની પૂઠે છોડ્યા પ્રાણ. ૧૨
 એવું સાંભળી રે રાયો ઘણું ઋતુધ્વજરાય,
 અરે મુજ કારણે રે જણે તથા પોતાની કાય;
 સુખ સંસારનું રે આજ લગી નથી જોયું કાંય,
 લજતી ધ્રુવને રે રહેતી ધર્મધ્યાનની માંય. ૧૩
 મહારે પણ હવે રે ભોગવવા નહિ લવના ભોગ,
 વનમાંહી વસી રે કાયા કરી સાધવો જોગ;
 એવું સાંભળી રે તાતે સમજાવ્યો બહુ ત્યાંય,
 હર આણ્યું નહિ રે તપ આરંભ્યું તીરથમાંય. ૧૪
 મળવા મિત્રને રે એવે આવ્યા નાગકુમાર,
 સધળું સાંભળી રે હરમાં કુખીયા થયા અપાર;
 જઈ પાતાળમાં રે વળતી કહી તાતને વાત,
 કપટી દાનવે રે ધીધી મિત્રવધૂની ઘાત. ૧૫
 કપટી વેપથી રે મારો ગયો હગાઈ મિત્ર,
 કહોને તાતજી રે કેવાં કપટી કરે ચરિત્ર;
 વળતા પિતા વદે રે કપટી ભેષ્ય એમ પરખાય,
 મુખેમુદ્રા થયી રે વળી ચેષ્ટાથી જાણ્યો જાણ. ૧૬

છાંદા

ચંચળ જેનું ચિત્ત, નેત્ર વળી ચંચળ તેનાં,
 બોલે મોટા બોલ, તોલ કાંચ ન જડે જનાં;
 ધરી દેખાડે ધ્યાન, જ્ઞાન વળી કથે ધણેરું,
 જણાવે જૂનો સિદ્ધ, ઘણો ગોદટીએ ગેર;
 વૈદક જાદુ છીંમીઆ, વળી કંઈ કંઈ ચટકાંતે કરે,
 ભાવિક ભોળા લોકનાં, તે તન મન ધન હેલાં હરે. ૧

ગોલે મધુરા ગોલ, શીલતા રાખે સારી,
કાય સરવેનું ખાય, કાય કહાવે આચારી;
કાય કરે અપવાસ, ખાય છાના મધુરાતે,
લેપછ રહ્યા એ દામ, ત્યાગ દેખાડે જાતે;
એવા ધૂર્ત અતિ ઘણા, અનેક વેશે આપડે,
ભોળા ભાવ ધરી ભજે, પણ બક્ષ તેમનું ચર્ધ પડે. ૨

દોહરા

પુત્ર કહે પિતા સુણો, જમ એનું કુઃખ જાય;
થાય જો સતી જીવતી, એવો કહો ઉપાય. ૧
તાત કહે તમને કહું, ઉપાય એનો આજ;
સમરો દેવી શારદા, સરશે સધણું કાજ. ૨
વચન સાંભળી તાતનું, પુત્રોએ તે વાર;
સાચી દેવી શારદા, આરાધી એ ધર. ૩
હિમાચળ ઉપર જઈ, તપ આરંભ્યું ત્યાંય;
બ્રહ્મસુતા ભાવે કરી, આરાધી મનમાંય. ૪

હરિગીત છંદ

હે દેવિ તું જગધારિણી, કુ.ખહારિણી મહિમા અતી;
કરૂં શીશ નામી પ્રણામ તુજને, બ્રહ્મતનયા સરસ્વતી.
સત્ અસત જગમાં જટલું, તે સરવ તુજ આધારથી;
છે સર્વમાં સંયોગ તારો, યોગવતી તું ભારતી. ૧
તું પરમ અક્ષરરૂપ દેવી, સર્વ એ તુજથી થયું;
છે પરમ અક્ષર રૂપ તે, પરમાણુવત્ સદુમાં રહ્યું.
અક્ષર સદા પરબ્રહ્મ છે, આ વિશ્વ તે ક્ષર છે સહી,
પાવક રહ્યો છે કાષ્ઠમાં, વળી ગંધ રહી અવનિ ગ્રહી. ૨
એમ ચરાચરમાં બ્રહ્મ તું, તારો સરવમાં વાસ છે;
ઉપજે ખપે તુજમાં સદુ, તારોજ સકળ વિલાસ છે,
છે સ્થિરાસ્થિર જગ જટલું, ઝકાર તેનું સ્થાન છે;
છે તણુ માત્રા તેહની, છે ને નથી નીધન છે. ૩
ત્રય લોક ને વળી ત્રય વિલા, વહિ પણ ત્રય બહીએ,
ત્રય વર્ણ છે ત્રણ ધર્મ છે, વળી ન્યોતિ ત્રય પ્રમાણીએ;
ત્રય ગુણ ને વળી ત્રણ ચન્દ્ર ત્રય, ત્રય કાળ વર્ણાશ્રમ સહી;
છે દેહ ત્રય ને અવસ્થા ત્રય એમ ત્રય મુક્તિનદી. ૪

અવિકારી છે જે અર્ધ માત્રા, શુદ્ધ સચ્ચિદ્રૂપ છે;
 પરિણામ વરજિત તે સદા, આનંદ પ્રભ અનૂપ છે.
 તે રૂપ તારૂં દિવ્ય દેવી, હું કહી શકતો નથી,
 ઉચ્ચાર આવે જીભથી, હું તેટલું કહું છું કથી. ૫
 વિશ્વેશ તું પરમેશ તું, વળી વિશ્વરૂપે તું સહી,
 છે વાસ તારો વિશ્વમાં, વળી વિશ્વથી અળગી રહી;
 તેં સાંખ્ય ને વેદાંત આદિ, અમિત શાખા સ્થિર કરી,
 તું એક થાય અનેક રૂપે, નિવિધ રૂપે વિસ્તરી. ૬
 તું આદ્ય મધ્ય ને અંતમાં, સદ્ અસદ્ રૂપે સાર છે,
 વસુ ઇંદ્ર પ્રજ્ઞા અર્ક ઇંદુ, જ્યોતિ તું નિરધાર છે;
 તું ત્રિગુણનો આશ્રય સદા, વળી પદ્મગુણાત્મક નામ છે,
 શક્તિમતોમાં શક્તિ તારી, તું સદાય અનામ છે. ૭
 તું સકળ ને નિષ્કળ વિષે, શક્તિ સદા વ્યાપી રહી,
 અદ્વૈત ને વળી દ્વૈત તું, તુજ વિના નહિ ખાલી કહો;
 સૂક્ષ્મ થકી અતિ સૂક્ષ્મ તું, અતિ સૂક્ષ્મથી વળી સૂક્ષ્મ છે;
 ભૂમિ તથા આકાશમાં તું સરવ કેરૂં મૂળ છે. ૮

કોહા

કંબલાશ્વ .ઉરગે કરી, સ્તુતિ ધરીને પ્રેમ;
 માગ્ય માગ્ય કહી શારદા, બોલી વળતી એમ. ૧
 કર જેડી કંબલ કહે, આપો મુજને માત;
 સંગીતવિદ્યા આવડે, સહિત તાલ સ્વર સાત. ૨
 વાણી કહે તવ વદનમાં, કરીશ આવી વાસ;
 સારી વિદ્યા સરવથી, પ્રગટ થશે તમ પાસ. ૩
 એવું કહી આપે હવી, દેવી અંતરધાન;
 નાગપુત્ર આનંદથી, કરવા લાગ્યા ગાન. ૪
 કરુણામય કૈલાસમાં, છે મોટા મહાદેવ;
 સાજ સકળ સાજ કરી, પોઆ ત્યાં તતખેવ. ૫
 ઉમાકાન્ત આગળ જઇ, આરંભ્યું શુભ ગાન;
 સાતે સ્વર સાથે સદુ, રાગ રંગ ને તાન. ૬
 ગાંધર્વ કિન્નર અપ્સરા, સુણવા આગ્યા સર્વ;
 રાગ સાંભળી નાગનો, ગયો તેમનો ગર્વ. ૭
 માગો જે જે મુખ યકી, તે આપું વરદાન. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ

- કર જોડી કહે નાગકુમાર, પ્રભુ છો તમે પરમ હદાર;
મહારાણી મદાલસા જોહ, કરી જીવતી આપો તેહ. ૧
- આપુતોષને અઢળક દાની, ગણે તમને તો મોટા જ્ઞાની;
હોય પરમ કૃપા જોતમારી, કરે પ્રગટ મદાલસા નારી. ૨
- સુણી શંકર બોલ્યા વાણી, નિશ્ચે મળશે તમોને રાણી;
તમે જાવ તમારે ઘેર, કરે શ્રાદ્ધ તો રૂડી પેર. ૩
- પિંડદાન પ્રીતેથી કરે, મધ્ય પિંડ વળતી હજારે;
તેનું ભક્ષણ કરશે જ્યારે, થશે મદાલસા તેણી વારે. ૪
- મધ્યકૂણા તમારી માંય, થશે પ્રગટ એ નારી ત્યાંય;
પૂર્વે હતી મદાલસા જોવી, થશે પ્રગટ તેવી ને તેવી. ૫
- તેજ રૂપ વય ગુણને વેશ, તેમાં ભિન્ન નહિ લવલેશ;
વચન સાંભળી શંકર તણું, મન માન્યું પવનગનું ઘણું. ૬
- પૂજ્યા રાજપાણિના પાય, વિનય કરીને થયા વિદાય;
આવ્યા તરત રસાતલમાંય, શ્રાદ્ધકર્મ આરંભ્યું ત્યાંય. ૭
- વેદમંત્રથી સકળ વિધાન, કીધું પિત્રોને પિંડદાન;
મધ્યપિંડ કીધો કરમાંય, તેનું ભક્ષણ કીધું ત્યાંય. ૮
- મધ્ય કૂણા કાઠી જટલે, મદાલસા પ્રગટી તેટલે;
પૂર્વે જોવો હતો દેહ, પાછો પ્રગટયો તેનો તેહ. ૯
- તેવા ગુણને તેહજ જ્ઞાન, તે યૌવન તે રૂપ નિશ્ચય;
તેને દેખી નાગકુમાર, પામ્યા મનમાં હરખ અપાર. ૧૦
- મદાલસા નિજ મંદિરમાંય, રૂડી રીતે રાખી ત્યાંય;
મળવા ભિન્ન ધરી મનઆરા, પોતે ગયા ઋતુધ્વજ પાસ. ૧૧
- જોઈ મલપતાં તેનાં સુખ, રાત્રિજિતસુત પામ્યા સુખ;
વળતી બોલ્યા નાગકુમાર, અમથી ન થયો કાંય ઉપકાર. ૧૨
- પિતા અમારા સમર્થ જોહ, તમને મળવા ઇચ્છે તેહ;
તમને દર્શન તેમનું થશે, જરૂર સઘણું સંકટ જશે. ૧૩
- વચન સાંભળી ભિન્નોતણું, રાજકુંવર મન રીઝયો ઘણું;
રાજપુત્ર તે આગળ થયા, પ્રીતિસમેત પાતાળે ગયા. ૧૪
- રમણીક ભોમિ રસાતળતણી, હીરા હેમરત્ન ને મણી;
અતિ અનુપમ શોભા ત્યાંય, એવી નહિ અમરાપુરમાંય. ૧૫
- નાગનારીઓનાં જોઈ રૂપ, થયો ચકિત ભોમિનો ભૂપ;

વાગે નાદ અનેક વિધાન, કરે ઢાકીલા કંઠે ગાન. ૧૬
 જેતા જેતા આજ્યા સાંચ, નાગરાજ બેઠા છે જ્યાંય;
 નાગકુમાર તે આગળ ગયા, સમાચાર તે તાતને કહ્યા. ૧૭
 ગુણવંત મિત્ર અમારો બેઠ, તમને મળવા આવ્યો તેહ;
 બોલ સાંભળી પુત્રો તણો, નાગરાજ મન હરખ્યો ધણો. ૧૮

દોહા

નાગાલયમાં નરપતિ, પેઠો જણી વાર;
 સુંદર સોભા જોઇને, ઉપજ્યો હર્ષ અપાર. ૧
 ઇંદ્રાસનથી આપતું, કંચનમણિ સમ કામ;
 બ્રહ્મસદન કરતાં ભદ્રું, નાગરાજનું ધામ. ૨
 સિંહાસન સોનાતણું, જડિત મણિની જ્યોત;
 સહસ્ત્ર સૂરજથી ધણો, દીસે ત્યાં ઉગ્રોત. ૩
 નાગરાજ પાસે જઇ, સ્નેહે નામ્યુ શીશ;
 અંતરમાં ઉલટ ધરી, દીધી છે આશીષ. ૪
 ભાવ કરીને ભૂપને, ચાંપ્યો રુદ્રીયા સાય;
 પાસ બેસાડ્યો પ્રીતથી, હેતે અલ્યો હાથ. ૫
 કુશળતા પૂછી કરી, વળતાં કર્યાં વખાણ;
 સજ્જન ઉપજે સુદિમાં, કરવાને કહ્યાણ. ૬
 ગુણવંતા ગુણ તાહરા, કહેતા મારા તન;
 તે નજરે દીઠા તને, માન્યું મહાદેવ મન. ૭
 જે નરના ગુણ જગતમાં, સરવે લોક સરાય;
 તે નરના દર્શન થયી, પાંચે પાતક નથ. ૮
 સદ્વિદ્યા સદ્ગુણ વળી, જેમાં સદ્આચાર;
 પિતૃભક્તિ આસ્તિક મતિ, ધન્ય તેનો અવતાર. ૯
 ધન્ય ધન્ય તે વંશને, ધન્ય માતને તાત;
 શુભ કીર્તિ આ લોકમાં, હોય જેની ત્રિધ્યાત. ૧૦

ચોપાઈ

એમ કુંવરનાં કરી વખાણ, વળતી બોલ્યા નાગ સુજાણ;
 આજ અતિથિ આવ્યા તમે, અદ્વેદ આનંદ પામ્યા અમો. ૧
 જે જે ઇચ્છા તમને હોય, મુજ પાસેથી માગો સોય;
 સજ્જન મિત્ર પુત્રોના તમે, જે માગો તે આપું અમો. ૨
 રત્નાદિક ધન વાહન જેહ, તમથી અધિક નથી તેહ;

નાગરાજનાં સુણી વચન, બોલ્યા શત્રુજિતના તન. ૩
 દર્શન થયાં તમારાં જહ, બહુ ફલદાયક છે તેહ;
 ધરી પદરજ શિર તમ તણી, હું સંપત્તિ પામ્યો ઘણી. ૪
 રત્નાદિક ધન વાહન સોય, તમ પ્રતાપથી છે સહુ કાય;
 રાજ્ય રત્ન હય ગજરથ સાર, છે મહારે સઘળું નિરંધાર. ૫
 મારે વસ્તુ જોઈએ જહ, સર્વ તમે જાણો છે તેહ;
 બોલ્યો કંબલાશ્વનો પુત્ર, એનું ભાણું છે ધરસૂત્ર. ૬
 દોહા

પુત્રી ગંધર્વરાજની, મદાલસા ગુણ જાણુ;
 એ પરણેલો પ્રેમદા, તેણે ખોયા પ્રાણ. ૧
 પતિવ્રતા પોતે હતી, સતીશિરોમણિ જહ;
 કાઈ શત્રુના કપટથી, એણે છોડ્યો દેહ. ૨
 વનિતાતણા વિયોગથી, ત્યાગ કર્યાં સહુ સુખ;
 રાતદિવસ ચિંતા થકી, દારણ સહે છે દુઃખ. ૩
 નારી વિના નર એકલો, શોભે નહિ સંસાર;
 જો કરી આપો જીવતી, ઉપજ હરખ અપાર. ૪
 અન્ય નારી વરવી નહિ, કરી પ્રતિજ્ઞા એમ;
 જો મદાલસા ના મળે, તો એ જીવે કેમ. ૫
 પુત્રતણી વાણી સુણી, કહે નાગ મહારાજ;
 માયારૂપ મદાલસા, હું દેખાડું આજ. ૬
 એમ કહી દેખાડીયું, મદાલસાનું રૂપ;
 નિરખી નખશિપ તેહને, મૂર્છા પામ્યો ભૂપ. ૭
 ધડી પછી મૂર્છા વળી, વળતી બોલ્યો આમ;
 માયારૂપી માનુની, સરે ન તેથી કામ. ૮
 વળતી તે નાગે કહી, સર્વ બનેલી વાત;
 કરી ઈશ્વરે જીવતી, છે સાચી સાક્ષાત. ૯
 એવી વાણી સાંભળી, રીઝ્યો રાજકુમાર;
 આવી મળી મદાલસા, ઉપજ્યો હર્ષ અપાર. ૧૦
 તેજ રૂપ ને રંગ છે, તેનો તેજ સ્વભાવ;
 ગુણ લક્ષણ વચ ને વપુ, બનીયો તેજ બનાવ. ૧૧
 લોજન નાના ભાત્યનાં, કીધાં તેણે હામ;
 મળી હળી સૌ મિત્રને, ગયા પોતાને ગામ. ૧૨

ઓપાર્થ ત્રિતાલ

આબ્યા પછી અયોધ્યામાંય, જલેકાર થયો છે ત્યાંય;
 માતપિતાને ચરણે નમી, અંતરજ્વાળા સર્વેની સમી. ૧
 ધન્ય ધન્ય એવા મિત્ર ઉદાર, જીવતી દરી મરેલી નાર;
 મિત્ર મિત્ર કેડું દુઃખ હરે, એવો મિત્ર સરવથી રારે. ૨
 સ્વાધીન મિત્ર ઘણા જગમાંય, તેથી અર્થ સરે નહિ કાંય;
 સજ્જન તણી મિત્રતા જોઈ, સદા સુખદાયક છે તેહ. ૩
 દુર્જન તણી મિત્રતા કરે, તેથી કાજ કશું નહિ સરે;
 ઋતુધ્વજને મદાલસા સંગ, પાળે ધર્મસહિત ઉમંગ. ૪
 શત્રુગિતે સોંધ્યું રાજ, આપ ગયા વન સાધન કાજ;
 પાળે પ્રજા ઋતુધ્વજ રાય, સારી કીર્તિ સધળે ગાય. ૫
 ધર્મધુરંધર થયો નરેશ, આલી કીર્તિ દેશેદેશ;
 મદાલસા રાણી છે જોઈ, મહાગુણ ગંભીર બહુ તેહ. ૬
 પ્રથમ પુત્ર એક તેને થયો, સમાચાર રાજને કથો;
 તેનું નામ ધનું વિદ્યાંત, કુંવર જોઈ પામ્યું મન શાંત. ૭
 મદાલસાએ કયો વિચાર, આપી બોધ કરું ભવપાર;
 મારે ઉદરે આબ્યો જોઈ, પુનર્જન્મ ન પામે તેહ. ૮
 એમ વિચારી માતે ત્યાંય, દીધું જ્ઞાન પારણામાંય;
 દેહનું અભિમાન ન થાય, એવાં ગીત હાલરડાં ગાય. ૯

ગીત

— (રાગ-ભૂષ્યો મન ભરણા તું ક્યાં ભમ્યો.)

માતા ભલી રે મદાલસા, હેતે હાલરડાં ગાય;
 બોધ કરે નિજ બાળને, દેહાભિમાન બાય. માતા૦
 તાત સદાય તું સિદ્ધ છું, નથી તારે તો નામ;
 નામ કલ્પ્યું દેહનું, કરવા સંસારી કામ. માતા૦
 જોને તું તારા આપને, લાળી જોને તું દેહ;
 કુંવર રૂવે છે શા કારણે, નથી તું કાંય તેહ. માતા૦
 જન્મ થકી સુત તાહરે, નથી કાંઈ વિકાર;
 શબ્દ વડે સરવે કહે, રૂડો રાજકુમાર. માતા૦
 ગુણની કરેલી કલ્પના, ગુણ જૂજવા જોઈ;
 ઈન્દ્રિયો પ્રત્યે એ રક્ષા, ગુણ ભૂતોના જોઈ. માતા૦
 ભૂતો થકી ભૂત ઉપજે, પણ દુર્બળ તેહ;

વૃદ્ધિ પામે છે તે વળી, અન્ન પાણીથી એહ. માતા૦
 તું તો સદાયે અખંડ છું, નથી વૃદ્ધિ ને હાણ;
 દેહ તો જવળી કંચુકી, તેથી જૂદો તું જાણ. માતા૦
 દેહની માંહી મળી કરી, નવ ચર્ચિત તું મૂઠ;
 કર્મ શુભાશુભથી ખને, દેહ થાય છે પ્રોઠ. માતા૦
 કાણ પિતા કાણ પુત્ર છે, કાણ માત કહેવાય;
 કાણ ભ્રાતા કાણ આશ્રિતા, સૌ કર્મથી થાય. માતા૦
 કાણ માઈ ને કાણ પારકું, સૌ ભૂતોનો સંગ;
 એમ વિચાર કર્યે ચશે, અભિમાનનો ભંગ. માતા૦
 સુખમય માને છે ભોગને, અતિ દુઃખમય તેહ;
 સુખ અંતે દુઃખ છે ધણું, મૂઠ ના લહે એહ. માતા૦
 દુઃખ દીસે વૈરાગમાં, સુખ આગળ થાય;
 પંડિત જન એમ જાણીએ, સુખ ભોગને ચ્હાય. માતા૦
 વાહન જોવો દેહ છે, અન્ય પુરુષ માંય;
 મમત કરે છે મૂઠ તું, નથી તાઈ ને કાંય. માતા૦
 એમ અહર્નિશ પુત્રને, આપે તત્ત્વવિચાર;
 વૈરાગ વ્યાપે તે જીવને, છોડી ચાલે સંસાર. માતા૦
 ખીજે કુંવર જન્મીએ, ધ્યુ સુખાહુ નામ;
 આત્મબોધ એને કર્યો, તણ ચાલ્યો તે ધામ. માતા૦
 ત્રીજે કુંવર તે રાણીએ, જન્મીએ જ વાર;
 નામ રાત્રુમર્દન ધ્યુ, આપ્યો તત્ત્વવિચાર. માતા૦
 ચોથો કુંવર જ્યારે થયો, ધ્યુ અક્ષક નામ;
 રાત્રએ રાણીપ્રત્યે કહ્યું, ક્યું અઘટિત ધામ. માતા૦
 બાળપણથી પુત્રને, તમે આપ્યો વૈરાગ;
 મરજદ શુભ ધર્મની, તમે કીધી છે ત્યાગ. માતા૦
 તૃણાએ માત્ર મયા વિના, થાય વૈરાગી જેહ;
 વમન કરેલું વળી ગળે, પડે પાપમાં તેહ. માતા૦
 પિતૃએ પિંડની વાંચ્યા, કરતા હોયે જેહ;
 પુત્ર વિના સંસારમાં, રહે નિરાશી તેહ. માતા૦
 ધર્મ પોતાનો પાળવો, ગૃહસ્થાશ્રમ માંય;
 ન્યાયથી નર જ રહે, દોષ ના હોય કાંય. માતા૦

દોહા

- વચન સુણી જાગનાં, રાણી સમજ સાર;
 ધર્મવંત અલક કડ, લોપે નહિ સંસાર. ૧
 પ્રથમ કલો તે પુત્રને, રાજનો ન ધર્મ;
 તે નીતિથી ચાલતાં, કાંઈ ન લાગે કર્મ. ૨
 ખાળપણેથી રમાડતાં, વળતી થયો કુમાર;
 રાજ્યે તેને કયો, ઉપવીતનો સંસ્કાર. ૩
 સારી રીતે સમજણો, થયો કુંવર ન વાર;
 કર જોડીને માતને, કહેતો હતો કુમાર. ૪
 ને ને મારા જન્મમાં, કરવાનું હોય કામ;
 તે તે મુજને શીખવે, સારી રીતિ તમામ. ૫
 માત કહે મુત સાંભળો, થાયે રાજ્યાભિષેક;
 તે વેળાથી વર્તવું, ધર્મસહિત વિવેક. ૬
 પહેલા શત્રુ શરીરમાં, ગુપ્ત રહેલા જોઈ;
 સારી રીતે શરથી, જીતી લેવા તેહ. ૭
 કામ ક્રોધ ને લોભ છે, હર્ષ માન મદ નામ;
 એ શત્રુ જીત્યા વિના, કશું સરે નહિ કામ. ૮
 હરેક કાર્યને વિષે, ધર્મ વિરુદ્ધ ન યાય;
 સ્મૃતિ રાખવી તેહની, યાય નહિ અન્યાય. ૯
 અપ્રાદશ વિદ્યા વળી, કળા ચોસઠ જોઈ;
 રાજપુત્રને શીખવી, સારા શુરથી તેહ. ૧૦
 કાગ દોડકા ભંગ મૃગ, વ્યાસ મોર ને હંસ;
 લક્ષણ કુરકટ લોહનાં, શીખે તે નૃપ વંશ. ૧૧
 કીટકના સરખી ક્રિયા, શીખે રાજકુમાર;
 એવા પીપીલિકા તણી, શીખી લેવો સાર. ૧૨
 ચંદ સુરજ સરખું વળી, કરવું ધારણ રૂપ;
 ભૂમિરક્ષણ કારણે, વરતે તે નર ભૂપ. ૧૩
 શક અર્ક ને સોમમય, વાયુરૂપે જોઈ;
 પંચદેવ ભેળા કરી, સરજ્યા રાજ દેહ. ૧૪
 એવા પાંચ દેવની, રાખે રીતિ રાય;
 તો પાત્રન પૃથ્વીતણું, તેહ રાયથી થાય. ૧૫
 ચાર માસ સુધી યથા, સિચે અવની ઈચ;

પ્રભ પોપવા કારણે, વરતે એમ નરેશ. ૧૬
 સૂરજ નિજ કિરણે કરી, અવનીના રસ જોઈ;
 આઠ માસ સુધી વળી, ખેંચી લે છે તેહ. ૧૭
 એમ પ્રભની પાસથી, કર ખેંચે છે રાય;
 પ્રભતણા સુખ કારણે, વળી આપતો જાય. ૧૮
 શત્રુ મિત્ર સમાનતા, જમ ગણે યમરાય;
 પક્ષ ન રાખે કોઈનો, રાજ કરતા ન્યાય. ૧૯
 આનંદ ઉપજે સર્વને, જોઈ પૂતમનો ચંદ્ર;
 એમ જોઈ ભૂપાળને, પ્રભ 'લહે આનંદ. ૨૦
 વાયુ જમ વ્યાપક રહે, છાનો સધળે ધમ;
 ચાર રૂપ રાજ રહી, જણે વાત તમામ. ૨૧
 ઉદય ચંદ્રનો જોઈને, સમુદ્ર હરખે જમ;
 ગુણવંતો જોઈ ભૂપતિ, હરખે રેયત તેમ. ૨૨
 ઉદય જોઈ કેતુ તણે, થાય સર્વને શોક;
 પાપી રાજ જોઈને, ધિક્કારે સૌ લોક. ૨૩

ચોપાદ ત્રિતાલ

માટે જોવો રાજ હોય, તેવી પ્રભ થાય છે સોય;
 નીતિવંતો હોય નરેશ, તેથી સુધરે સધળો દેશ. ૧
 શાસ્ત્ર પ્રમાણે વરતે ન્યાય, સીખી નીતિ ને વળી ન્યાય;
 પહેલું મન પોતાનું જોઈ, રાજએ વશ કરવું તેહ. ૨
 મન જીતે સધળું જીતાય, અટકાવે તેથી વશ થાય;
 દેહરૂપ જન્મ છે સાર, આત્મા તે ચલાવનહાર. ૩
 તે આત્મા મનને જોઈ મળે, મન વિષયોના સામું વળે;
 વિષયભક્ષ લેવાને સહી, પ્રેરે મન ઈન્દ્રિયોને જોઈ. ૪
 મન જીતે જિતેન્દ્રિય થાય, પાંચ નામ મનનાં કહેવાય;
 સદુ પદાર્થને મનનું જ્ઞાન, તે માટે કહે છે વિજ્ઞાન. ૫
 શરીરરૂપી ગુણમાં રહે, હૃદય નામ તે માટે કહે;
 સર્વે વસ્તુ ચિંતવે એહ, માટે ચિત્ત કહેવાયું તેહ. ૬
 દીઠા સાંભળ્યા ઉપર જાય, માટે મન એને કહેવાય;
 પદાર્થોનો નિશ્ચય કરે, માટે બુદ્ધિ કહે છે સરે. ૭
 મન પ્રધાન આત્માનો સાર, તે સાથે મળી કરે વિચાર;
 મન આત્માને નદેખાય, પ્રમાણથી તે તો આજખાય. ૮

અગ્નિ દોયત્યાં ધૂમ્રજ યાય, તેથી અગ્નિને બાણ્યો જાય;
 આત્મા મન અદૃષ્ટ એમ, લક્ષણથી ઝોળખવા તેમ. ૯
 ધર્મ અધર્મ સુખ દુઃખ દોય, ઈછા દ્વેષ કરે છે સોય;
 વળી પ્રયત્ન ગાન ને સંસ્કાર, તેનવ ગુણ આત્મા નિર્ધાર. ૧૦
 એ ગુણથી આત્મા બણીએ, વેદવ્યનથી પરમાણીએ;
 નવ લક્ષણથી જીવ છે નામ, મનને મળીને કરે છે કામ. ૧૧
 શ્રોત્રાદિક જ્ઞાનેન્દ્રિયમાંય, પંચ વિષય રાખ્યાદિક ત્યાંય;
 મન જ જ ઇન્દ્રિયને મળે, તે તે વિષયો લેવા પળે. ૧૨
 આત્મા મનને પ્રેરે જદા, મન વિષયો પર દોડે તદા;
 વિષયો આત્મા લે છે જહ, મેળવનારું છે મન તેહ;
 સંકલ્પ સધળા મનને થાય, એ અનુમાને મન કહેવાય. ૧૩

દોહા

આત્મા તણા પ્રયત્નથી, મનને સંકલ્પ થાય;
 મનની પ્રેરી ઇન્દ્રિયો, વિષયભોગ તે ચાલે. ૧
 માટે બલિષ્ઠ ઇન્દ્રિયો, વરામાં રાખે જહ;
 રાજ રાજ ત્રિલોકનું, કરી શકે છે તેહ. ૨
 દેખીતા વિષયો સહુ, સુખ સરખા દેખાય;
 પણ અંતે કુળ તેહનું, નિશ્ચે મારું થાય. ૩
 અલિપ્ત પતંગમૃગમીનગજ, બંધન પામેજહ;
 એક એક વિષયો વડે, દેહ તજે છે એહ. ૪
 જ રાજ વિષયો થકી, અંધ ધુંધ થઈ જાય;
 પરનારીને ભોગવે, નિશ્ચે માર્યો જાય. ૫
 કામાદિ ખટવર્ગને, જીતે પહેલો રાય;
 રાજ કરે નીતિ વડે, કર્મે નવ લેપાય. ૬
 અવિનયથી માર્યા ગયા, વનમાં વસ્યા નરેરા;
 વિનયવંત વનમાં હતા, પામ્યા પાછો દેરા. ૭
 કાંઈક તો કામે હણ્યા, ક્રોધે હણીઆ કાય;
 કાય હણ્યા લોભથી, હરખ માન મદ કાય. ૮
 વિષ જવા વિષયો સહુ, કરે દેહમાં વાસ;
 એક એક પણ જીવનો, નિશ્ચે કરે વિનાશ. ૯
 મરજદા તજી ધર્મની, વિષય ભોગવે કાય;
 લોક તથા પરલોકમાં, સુખ પામે નહિ સોય. ૧૦

x આલ એટલે ભરો.

પુરુષારથ છે પુરુષમાં, ધર્મ અર્થ ને કામ;
 વેદ વિધિથી ઉચ્ચરે, મળે મોક્ષનાં ધામ. ૧૧
 ઇત્યાદિક નીતિ ધણી, અલકને કહે માત;
 તે સમજી ચેતે થયો, ધર્મવંત સાક્ષાત. ૧૨
 વળી માતને પૂછીઆ, વર્ણાશ્રમના ધર્મ;
 તે શ્રુતિઆ સ્મૃતિઓથકી, કહી સમજાવ્યો મર્મ. ૧૩
 ધારણ કરજે વીર તું, સત્પુરુષનું વ્રત;
 શુભવ્રતને ધાર્યા થકી, વિપ થાયે અમૃત. ૧૪
 એમ કહીને મુદ્રિકા, આપી સુતને એક;
 આપદ્ધાળે વાંચવી, સજવો સોય વિવેક. ૧૫
 એમ કહીને પુત્રને, સોધ્યું સધણું રાજ;
 પરણાવ્યો પ્રીતે કરી, કહ્યું કરવાનું કાજ. ૧૬
 યજ્ઞ કરી સંતોષવા, દેવ તથા ભૂદેવ;
 કરવી સન્નજન સંગતિ, સત્પુરુષોની સેવ. ૧૭
 આદ્વાદિકથી સેવવા, પિતૃ દેવ પ્રમાણ;
 પાસે પંડિત રાખવા, સારા જોઈ સુખાણ. ૧૮
 શિષ્ટજનોને સેવીએ, દુષ્ટજનોને દંડ;
 પ્રજા પાળવી પ્રીતથી, હરે ન દાય પાપંડ. ૧૯
 પ્રીતે પાસે રાખવા, નીતિવંત પ્રધાન;
 સર્વેને સંભળાવવા, ધર્મ નીતિનું જ્ઞાન. ૨૦
 પરધન પરદારા વળી, પરદુઃખના કરનાર;
 તે દુષ્ટોને ટાળવા, કરી દેશની પાર. ૨૧
 બ્રાહ્મણ આદિ પૂજ્યનું, કરવું નહિ અપમાન;
 સદા ધર્મ સંભાળવો, ધરવું પ્રણતું ધ્યાન. ૨૨
 એવું કહીને આપીયું, અલક સુતને રાજ;
 વનમાં ચાલ્યાં દંપતી, આત્માસાધન કાજ. ૨૩

ઓપાર્શ્વ

અલક રાજ થયો ઉદાર, વાઘ્યો યજ્ઞ તેનો વિસ્તાર;
 પાળે પ્રજા પુત્રની પેર, સધળે થઈ આનંદની લહેર. ૧
 વેદધર્મ સર્વે અતુસરે, કાઈ કાઈને પીડા નવ કરે;
 ધર્મવંત ધીધા સદુ લોક, કાઈને નહિ આધિ ને શોક. ૨
 કામધેનુ સમ વસુધા થઈ, સદુ સંપત્તિ શોભી રહી;

પુત્ર થયા અલકને સાર, તે સધળા ગુણના ભંડાર. ૩
 ધણ કાળ એમ કરતાં ગયા, વિધોના સુખમાંહે વહ્યા;
 રાજરત્ન રમણીકશું રંગ, મન વૃત્તિ ન થાય અસંગ. ૪
 વિધોમાં લોભાયો બ્રાત, તે સુખાહુએ બાણી વાત;
 માતતણી પ્રતિજ્ઞા જેહ, પાળી નહિ અલક તેહ. ૫
 વિધોમાં લોભાઈ રહ્યો, આજ લગી ન વનમાં ગયેલ;
 માટે લઈ લેવું એતું રાજ, તેથી સરસે સાઈ કાજ. ૬
 વળતો કાશીરાજને મળ્યો, સમાચાર કહી સાથે વળ્યો;
 તેણે સૌ સૈન્યા સન્ન કરી, નગર અયોધ્યા આવ્યો ફરી. ૭
 તેણે દૂત મોકલીઓ એક, અલકને સહુ કલો વિવેક;
 રાજ તમારું સધળું જેહ, સુખાહુને સોંપો તેહ. ૮
 એક વસ્ત્ર પહેરીને બવ, નીકર લડવા સામા થાવ;
 અલક કહે જે ક્ષત્રી હોય, ભયથી રાજ તજે નહ કોય. ૯
 યુદ્ધ કરી જ્યારે હારીશ, તારે છોડી દ્યશું દેશ;
 દૂતે કાશીનૃપને કહ્યું, તરત સૈન્ય તે તત્પર થયું. ૧૦
 ઘેરું જઈ અયોધ્યા ગામ, વળતી મર્યો ધણો સંત્રામ;
 અલકના ચોદા છે જેહ, હારી નાહા સધળા તેહ. ૧૧
 કોપ હતા તે ખાલી થયા, લોક દુઃખેથી નારી ગયા;
 અલકને મન ચિંતા થઈ, લડવાની શક્તિ નવ રહી. ૧૨
 માતા તણી સુદ્રિષા જેહ, કાઢી કરમાં લીધી તેહ;
 વાંચી જોયા અક્ષર સહુ, વાંધ્યો હર્ષ રૂદેમાં બહુ. ૧૩
 શત્રુ બળીઓ આવી લડે, ખૂટે ધન ને સંકટ પડે;
 તારે સધળું કરવું ત્યાગ, મન ધરવો નિર્મળ વૈરાગ. ૧૪
 વનમાં જઈ કરવો સત્ સંગ, તેથી થાશે દુઃખનો ભંગ;
 એવા અક્ષર વાંચી કરી, તરત ગયો વનમાં, નીસરી. ૧૫
 દત્તાત્રેય મહામુનિ જ્યાંય, પૂજી પાવે નગીયો ત્યાંય;
 પ્રીતે કરી જોડયાં પાણી, વિનય કરી જોડ્યો મૃદુ વાણી. ૧૬
 દેવ તમે છો દીન દયાળ, શરણાગતવત્સલ પ્રતિપાળ;
 મારું દુઃખ નિવારણ કયે, શરણાગતનું સંકટ હરે. ૧૭
 આવ્યો પ્રભુ તમારી પાસ, ટાળો સધળા મહારા ત્રાસ;
 તમી રહો છું તાપે કરી, હવે દુઃખ નિવારે હરિ. ૧૮
 કોમળ ચરણ તમારા જેહ, તાણી શરણે આવ્યો તેહ;

દોહા

- વચનો સુણી અલર્કનાં, કહે મહામુનિરાય;
સાયું કહે પૃથ્વીપતિ, શું કુઃખ તુજને થાય. ૧
- કહે કુઃખ શું તુજને થયું, તેનો કરી વિચાર;
વળતી તું મુજને કહે, ધીર થઈ નિરધાર. ૨
- વચન સાંભળી દત્તનાં, હિંમત રાખી ધીર;
વિચાર કરવા લાગીઓ, શોધી આપ શરીર. ૩
- આત્મા અનાત્મા તણે, જોયો કરી વિચાર;
હાશ કરીને બોલીઓ, મુનિપ્રત્યે નિરધાર. ૪
- હું તો કંઈ ભોમિ નહિ, નહિ જળતેજ સમીર;
આકાશ તે પણ હું નહિ, પચે ભૂત શરીર. ૫
- તન્માત્માઓ પંચ છે, પંચભૂતની જોઈ;
તે સરવે પણ હું નહિ, સૂક્ષ્મ દેહ છે એઈ. ૬
- સુખ ને કુઃખ છે મન વિષે, માની લે છે સોય;
તે મનથી હું ભિન્ન છું, મારે નહિ કુઃખ કોય. ૭
- એ સહુ અંતઃકરણ છે, ચિત્ત બુદ્ધિ અલંકાર;
તે કુઃખને વળી સુખનો, માથે લે છે ભાર. ૮
- હું અજગો છું એઈ થશી, શુદ્ધ સમિધદાનંદ;
મારે તે શીદ માનવો, પર ઉપાધિનો દ્વંદ્વ. ૯
- જાગ્રત મારે થાય છે, સ્વૃણ દેહ અભિમાન;
ત્યારે સુખ ને કુઃખનું, તેમાં રહે છે ભાન. ૧૦
- વળતી તે સૂતા પછી, થાય સુપનનો દેહ;
તે દેહના સુખકુઃખને, માની લે છે તેહ. ૧૧
- સુપન મટીને થાય છે, નિદ્રા જણી વાર;
તેમાં સ્વૃણ સૂક્ષ્મ તણું, હોય ન કુઃખ લગાર. ૧૨
- હું તો એ ત્રણેયનો, સાક્ષી તુર્યા રૂપ;
સુખ કુઃખ મુજને ન અડે, હું છું શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૩
- કારણ સુખ ને કુઃખનું, દીસે છે અજ્ઞાન;
તે અજ્ઞાને થાય છે, જડ કેરું અભિમાન. ૧૪
- જડ શરીર તો હું નથી, નહિ મન આદિ વિકાર;
હું તો ચૈતન્યરૂપ છું, રહ્યો સર્વેની પાસ. ૧૫
- કરે રાજ્યની વાંચના, અગ્રજ આગ્યો જોઈ;

જોતાં પચે ભૂતના, જૂદા છે સહુ દેહ. ૧૬
 હું તો સધળા દેહમાં, રહું છું સર્વાતીત;
 દીસે જળમાં ચંદ્રમા, પણ અળગો એ રીત. ૧૭
 ગુણે કરીને જૂજવા, દીસે છે આકાર;
 નિરાકાર હું તો રહ્યો, સરવેનો આધાર. ૧૮
 હાડ માંસ ને રંગ નહિ, એવું મારું રૂપ;
 હસ્તાદિક અવયવ નહિ, એવું શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૯
 રથ હાથી આદિ તણો, તેને નથી સંબંધ;
 સુખ-દુઃખ રાત્રિ મિત્ર તો, માને છે મન અંધ. ૨૦
 મારે તો કાંઈએ નથી, રથ હાથી ને ટાપ;
 પુન્ય પાપ મારે નથી, સદાય હું નિર્દોષ. ૨૧
 જૂદા જૂદા કુલમાં, જવું છે આકાર;
 એમ એક છે માહરો, સકળ દેહમાં વાસ. ૨૨
 કાશીભૂપ સુખાહુ તો, દીસે દેહ ને લેહ;
 પણ સર્વેમાં હું રહ્યો, એકજ રૂપ અછેદ. ૨૩
 એમ કહીને દત્તને, કીધો વળી પ્રણામ;
 પાછો અલકાં બોલીઓ, કર જોડીને કામ. ૨૪
 સારી પેઠે મેં પ્રભુ, જોયો કરી વિચાર;
 સંબંધ કંઈ સુખ દુઃખનો, મારે નથી લગાર. ૨૫
 જ્યાં આસક્તિ મન તણી, ત્યાં ત્યાં બુદ્ધિ જાય;
 માનીનતા સુખદુઃખ તણી, તે પ્રાણીને થાય. ૨૬
 હું દુઃખીયો સુખીયો નથી, હું પ્રકૃતિ પાર;
 એવી મમતા શૂન્યમાં, સુખદુઃખ નહિ લગાર. ૨૭
 દત્ત કહે સુણ ભૂપતિ, તુજને ઉપજ્યું જ્ઞાન;
 તે મહારા પરસાદથી, ગયું સરવ અજ્ઞાન. ૨૮
 અહંમમેતિ એજ છે, સદાય દુઃખનું મૂલ;
 'નાહંમમેતિ'થી ગયું, જમ આકતું વૃલ. ૨૯
 ચોપાઈ ત્રિતાલ

'અહં' એટલો અંકુર હોય, મમતા સ્કંધ વધે છે સોય;
 શાખા તે ધરક્ષેત્ર ગણાય, દારા સુત તે પક્ષિ થાય. ૧
 ધનધાન્ય છે પત્રો બહુ, કાળે વૃદ્ધિ પામે સહુ;
 પ્રહુય પાપ તે ફૂલ ગણાય, સુખ ને દુઃખ તેથી ફળ થાય. ૨

વિધિ અતેક તે ભમરા ભમે, તરુ અજ્ઞાન તેહને ગમે;
 સંસાર માર્ગ જનારા વળે, બેસે તે તરુ છાયા તળે. ૩
 શ્રાન્તિ જ્ઞાન સુખાધીન સોય, સુખ અત્યંત ન પામે કાય;
 જે સતસંગ પાપાણે કરી, મમતા તરુને છેદે ફરી. ૪
 જ્ઞાનકુઠારે કરવો નાશ, સુકિતમાર્ગનો થાય વિકાશ;
 નીરજ અકંટક મારગ થાય, પછી બ્રહ્મવન માંહી જવાય. ૫
 પરમ નિવૃત્તિ પ્રાપ્તજ હોય, પામે પરમાત્મા પદ સોય;
 ભૂત ઇંદ્રિય સ્થૂલ દેહ, તારૂં રૂપ નહિ કાંઈ તેહ. ૬
 તન્માત્રા અંતઃકરણ કાય, તારૂં રૂપ નહિ એ સોય;
 એ તો ક્ષેત્ર પ્રકૃતિ જણ, તું તો ક્ષેત્રજ્ઞરૂપ પ્રમાણ. ૭
 ગુણ સંગાથે ગુણમાં મળ્યો, છે અળગો પણ દીસે ભળ્યો;
 ઉકરડામાં મચ્છર જેમ, ક્ષેત્રમાંહી ક્ષેત્રજ્ઞ છે તેમ. ૮
 અલક કહે તમ પરતાપ, મુજને માહરૂં જડીયું આપ;
 કરતાં વિચાર કુંચી જડી, તાણુ સહેજે ગયું ઉધડી. ૯
 પ્રધાન પુરુષનો થયો વિવેક, ઉંડી રહે છે શંકા એક;
 પુરુષ પ્રકૃતિથી રહે છે ભિન્ન, શાથી થયો વિષયમાં લીન. ૧૦
 નિર્ગુણતા કેમ રહેતી નથી, તે મુજને સમજવો કથી;
 સદાય થાય બ્રહ્મનો ભોગ, કહો તે મુજને સધળો યોગ. ૧૧
 કહે હ્રત તું સાંભળ રામ, અજ્ઞાનીને વિયોગ થાય;
 જ્ઞાન થાય તો થાયે યોગ, જ્ઞાનવિના સદાનો વિયોગ. ૧૨
 જ્ઞાન થતાં ઉપજે વૈરાગ, વિષયો ઉપર રહે નવ રાગ;
 કામભોગતા સંકલ્પ શમે, કેવળ બ્રહ્મઉપાસન ગમે. ૧૩
 તેથી ટળે કર્મના કોષ, થાયે નિર્મળ મન નિર્દોષ;
 પ્રાણાયામથી પાતક બળે, દોષ ધારણ કરતાં ટળે. ૧૪
 પ્રત્યાહારથી વિષયો બળ, દયા ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિ થાય;
 પર્વતમાં છે ધાતુ જેહ, ધમતાં નિર્મળ નીકળે તેહ. ૧૫
 એમ દોષ ઇંદ્રિયોના બળ, પ્રાણાયામ છે સર્વ ઉપાય;
 યોગી જન ને સાધન એહ, પહેલું પ્રાણાયામ છે તેહ. ૧૬
 ઉત્તમ મધ્યમ ને લઘુ સાર, પ્રાણાયામ છે ત્રણ પ્રકાર;
 દ્વાદશ માના જેમાં હોય, લઘુ પ્રાણાયામ કહીએ સોય. ૧૭
 એથી બમણી મધ્યમ કહી, ત્રણેગણી તે ઉત્તમ સહી;
 લઘુ અક્ષર કરવો ઉચ્ચાર, તેમાં જેટલી લાગે વાર. ૧૮

માત્રા એજ 'તેજ' કહેવાય, એવી દ્વાદશ માત્રા થાય;
 ભુક્તિથી કરવો અભ્યાસ, તેથી હોય ક્લેશનો નાશ. ૧૯
 વાધ સિંહ ને હાથી જોઈ, ભુક્તિથી વશ થાયે તેહ;
 એમ ભુક્તિએ જીતે શ્વાસ, તેને કહીએ યોગાભ્યાસ. ૨૦
 સિંહ હોય સાધેલો જોઈ, મૃગ માનવને ન હણે તેહ;
 એમ પવન સાધી લેવાય, દોષ દેહના સધળા જાય. ૨૧
 દોહા

ધીમે ધીમે સાધતાં, પ્રાપ્તિ સધળી થાય;
 માટે પ્રાણાયામનો, પહેલો કલ્પો ઉપાય. ૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

પ્રાણ જીતતાં મન જીતાય, કોટી જન્મનાં કદમ્બ જાય;
 પવિત્ર લોભિ દોયે જ્યાંય, ત્રિવિધિ આસન કરવું ત્યાંય. ૧
 પદ્માસન સિદ્ધાસન સાર, વળી સ્વસ્તિક આસન પાર;
 વામ ચરણની પાની જોઈ, ચોનિસ્થાનક ધરવી તેહ. ૨
 તે ઉપર દક્ષણ પગ ધરે, સિદ્ધાસન એ રીતે કરે;
 સમકાયા શિરગ્રીવા કરી, નાસાએ દણિને ધરી. ૩
 દત્તેદંત પણ અડકે નહિ, કાંઈ દિશા જોવું નહિ કાંઈ;
 તામસ રાજસ વૃત્તિ જોઈ, સાત્વિક ગુણમાં ભરવી તેહ. ૪
 પછી શુદ્ધ સાત્વિક ગુણમાંય, ત્રિગુણાતીત થઈ રહે ત્યાંય;
 બાહ્ય ઇન્દ્રિયના વિષયો જોઈ, મનમાં આણી ભરવા તેહ. ૫
 મન ને પ્રણવ માંહી એકતાર, નામ તેહનું પ્રત્યાહાર;
 કૂર્મ અંગ સંક્રાંતિ જોઈ, ત્રિપદમાત્ર સંક્રાંતિ તેમ. ૬
 એકજ આત્મામાં રતિ થાય, તેથી સકળ મનોમળ જાય;
 આત્માએ આત્માને જીવે, એમ કરી મનના મળ ખુવે. ૭
 બાહ્ય ભીતર શુદ્ધિ થાય, પ્રત્યાહાર તેજ કહેવાય;
 દ્વાદશ પ્રાણાયામ જો હોય, એક ધારણા કહીએ સોય. ૮
 એવી બાર ધારણાઓ થાય, તેથી બ્રહ્મરૂપ દેખાય;
 પ્રાકૃત ગુણ માયાનો જોઈ, તેથી જૂદો થાયે તેહ. ૯
 વ્યોમાદિ પરમાણુ સાર, તેવું બ્રહ્મરૂપ નિરંધાર;
 કરતાં પ્રાણાયામ અભ્યાસ, બ્રહ્મરૂપનો થાય પ્રકાશ. ૧૦
 પ્રાણ સાધતાં કુંભક થાય, પ્રાણાયામ તેજ કહેવાય;
 રાજદાદિક વિષયો જોઈ, ધરે આત્મા માંહી તેહ. ૧૧

કેવળ હોયે ગગનાકાર, નામ તેનું પ્રત્યાહાર;
 હૃદય કંઠ તાણુ શ્રૂમાંય, વળતી પ્રહરંધ્ર છે ત્યાંય. ૧૨
 પંચભૂતને ધારે જોઈ, નામ ધારણા કહીએ તેહ;
 ચમત્કાર સિદ્ધિઓ તણા, થાય ધારણા કરતાં ઘણા. ૧૩
 ક્ષુધા તૃપાકે વ્યાકુળ હોય, કરવી નહિ ધારણા દાય;
 શીત તાપ કે વાયુમાંય, કરવી નહિ ધારણા ત્યાંય. ૧૪
 હોય ઉપદ્રવ ન્યાં ન્યાં કાંય, યોગીએ ન રહેવું ત્યાંય;
 ઉપાધિએ ચિત્ત ગભરાય, તેથી વિધ્ન યોગમાં થાય. ૧૫
 વિધ્ને કરી જાય છે યોગ, વળી શરીરે વાધે શોગ;
 ધાતુ પોષણ કરતા જોઈ, કરવો આહાર યોગી તેહ. ૧૬
 કંઠવું ખાટું ખાઈ કંઈ, તે યોગીએ જમવું નાહ;
 આજસ પ્રમાદ જ થકી થાય, તેથી યોગ કરેલો જાય. ૧૭

હોહા

શીતકાળમાં ઉપશુની, ઉપશુકાળમાં શીત;
 ધરવી નિત્યે ધારણા, એ યોગીની રીત. ૧
 પૃથ્વી જળ અગ્નિ વળી, વાયુ ને નભ જોઈ;
 પંચ પંચ પટિકાલગી, ધરે ધારણા તેહ. ૨
 કુંભક રાખે શ્વાસને, ઘડી પંચ પર્યંત;
 ધરે તત્ત્વની ધારણા, સિદ્ધ થાય તે સંત. ૩
 સુગંધ હોય શરીરમાં, દેહ અરોગી થાય;
 કાન્તિ વધે શરીરની, યોગચિહ્ન કહેવાય. ૪
 ગિતેન્દ્રિય ને ક્રોધજિત, લઘુ ભોજન કરનાર;
 ધરે સૂક્ષ્મની ધારણા, પામે સિદ્ધિ ઉદાર. ૫
 રાખ્વાદિક સૂક્ષ્મતણી, ધરે ધારણા જોઈ;
 અણિમાદિક મહાસિદ્ધિઓ, પામે યોગી તેહ. ૬
 સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ જને, અણિમા કહીએ તેહ;
 શીઘ્ર ગતિ સધળે કરે, લઘિમા કહીએ તેહ. ૭
 સર્વે જન પૂજા કરે, તે મહિમા કહેવાય;
 ઈચ્છે તે આવી મળે, પ્રાપ્તિ તેને ગાય. ૮
 ઈશ્વરસમ વ્યાપક રહે, કામ્યા સિદ્ધિ સોય;
 લોકમાન વશમાં રહે, વશિતા એવી હોય. ૯
 ઇચ્છે ત્યાં ત્યાં જઈ શકે, ધારે એવો દેહ;

ઈશ્વરના સરખો બને, નામ-ઈશિતા એહ. ૧૦
 ઇત્યાદિક સહુ સિદ્ધિઓ, વશ યોગીને થાય;
 તે સર્વેને પરહરી, બ્રહ્મ નિરંતર ધ્યાય. ૧૧
 બપ બપે ઝકારનો, તન્મય તેથી થાય;
 પાતક જન્મ અનેકનાં, તે સાધનથી બચ. ૧૨
 અકાર ને ઉકારનો, ત્રીજો વળી મકાર;
 ત્રણે ગુણ છે તેહના, રજ તમ સાત્વિક સાર. ૧૩
 નિર્ગુણ અર્ધમાત્રાનાહું, ધરે યોગીજન ધ્યાન;
 બ્રહ્મરંધ્રમાં તે રહે, સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ સમાન. ૧૪
 યોગી મુર્ધનિસ્થાનમાં, બપે સદા ઝકાર;
 આપે અક્ષર બ્રહ્મમાં, વરતે એકાકાર. ૧૫
 પ્રાણ ધનુષ્ય શર આત્મા, બ્રહ્મ વેધ્ય કહેવાય;
 યોગી વેધે તેહને, સર્વે તન્મય થાય. ૧૬
 ત્રણ લોક ને વેદ ત્રય, પાવક તણ પ્રકાર;
 બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવ સહિત, એકરૂપ ઝકાર. ૧૭
 અકાર તે બૃલોક છે, જીવલોક ઉકાર;
 મકાર તે સ્વલોક છે, ત્રિલોકમય ઝકાર. ૧૮

ઓપાઠ ત્રિતાલ

અકાર માત્રા વ્યક્તસ્વરૂપ, ઉકાર તે અવ્યક્ત અનૂપ;
 મકાર તે ચિત્સક્તિ રહી, માત્રા અર્ધ પરં પદ સહી. ૧
 યોગમૃમિકા કહી છે બેહ, એ અનુક્રમે બણવી તેહ;
 'હું' એ તો છે અક્ષર બ્રહ્મ, સધળો સમજી લેવો મર્મ. ૨
 એને બણી બે જન ધ્યાય, સહુ બંધનથી છૂટી બચ;
 પરબ્રહ્મમાં તે લય હોય, પામે સદા પરમપદ સોય. ૩
 મૃત્યુ અરીષ્ટ બણે આપ, છૂટે તેનાં સધળાં પાપ;
 સહુનો અંતરબાની હોય, ત્રણે કાળનું બણે સોય. ૪
 ચોદ લોકની બણે વાત, જીવ બ્રહ્મ થઈ રહે સાક્ષાત;
 યોગીને વ્રત ધરવું બેહ, હવે તુજને કહું છું તેહ. ૫
 પ્રથમ ધારે યમ ને નમ, તે યોગી હોય યોગ-ક્ષેમ.

બાહર ભીતર શુચિ રહે, કરવો અદ્ય આહાર;
 ગુરુસેવા અક્રોધતા, જપવો નિત્ય ઝંકાર. ૨
 એવાં વ્રત યોગી ધરે, વ્રતધારી કહેવાય;
 સદા રહે એકાંતમાં, વિધન કરું ના થાય. ૩
 બિંદુ અચળ રહે નહિ, વાયુ મધ્ય ન હોય;
 ચિત્ત ગગનવત્ ના રહે, યોગી ન કહીએ સોય. ૪
 વૈદક ને વળી ક્રીમીઆ, જ જ કરતા હોય;
 તે પાપાંડી બણવા, યોગ ન પામે કાય. ૫
 અલક કહે સ્વામી હવે, રીદ થવાનું હોય;
 યોગી કેમ બણી શકે, કૃપા કરી કહો સોય. ૬
 વળતો દત્ત મુનિ વહે, સાંભળજે ભૂપાળ;
 યોગીજન બણી શકે, હોય થવાનો કાળ. ૭
 ધ્રુવ શુક અરુંધતી, સોમતણી જ છાંય;
 દેવ માર્ગ દેખે નહી, માસ બારમાં જાય. ૮
 ચંદ્ર રવિ પાવક વળી, રશ્મીરહિત દેખાય;
 તે એકાદશ માસમાં, કાળ તણે વશ થાય. ૯
 વાન્તી તથા મલમૂત્રમાં, સુવર્ણ રજત જણાય;
 દેખે એવું સ્વપ્નમાં, દસ માસે મરી જાય. ૧૦
 પ્રેત પિશાચ ગાંધર્વનગર, સોનાનાં તરુ જોઈ;
 દેખે એવું સ્વપ્નમાં, રહે માસ નવ દેહ. ૧૧
 બડો દીસે દુબળો, દુર્બળ તાજે થાય;
 એવું દેખે સ્વપ્નમાં, માસ આઠ રહે કાય. ૧૨
 કાદવ કે રેતી વિષે, ખંડિત પગલું થાય;
 એવું દેખે માનવી, સાત માસ જીવાય. ૧૩
 કપોત અથવા કાગડો, ગીધ આદિક ખગ જોઈ;
 માથા ઉપર જો રહે, રહે માસ ખટ દેહ. ૧૪
 કાગપંક્તિ સ્વપ્ને હણે, રેણુ વૃદ્ધિ અપાર;
 છાયા દેખે અન્યથા, માસ પાંચ કે ચાર. ૧૫
 વાદળ વિણ હોય વિજળી, દેખે દક્ષણ પાસ;
 ઇંદ્રધનુષ રાતે જુએ, જીવે બે ત્રય માસ. ૧૬
 દર્પણ ધૂત કે તેલમાં, અથવા જળમાં જોઈ;
 શીશ *વની છાયા જુએ, મરે માસમાં તેહ. ૧૭

ગંધ ઉપજે દેહમાં, રાખ સરખો જે વાર;
 અર્ધ માસમાં માનવી, મરે તેજ નિરધાર. ૧૮
 સ્નાનજ કરતાં જોહનાં, હૃદય ચરણ સુકાય;
 દસ દિવસમાં માનવી, તે નિશ્ચે મરી જાય. ૧૯
 રાતાં કાળાં લૂગડાં, હસતી ગાતી જાય;
 નારી દેખે સ્વપ્નમાં, કાળ તેહનો થાય. ૨૦
 નાગો ને હસતો વળી, જોગી જે ખળવંત;
 દેખે જે નર સ્વપ્નમાં, આવે તેનો અંત. ૨૧
 માથાસુધી માનવી, કચરામાં કળી જાય;
 દેખે જે નર સ્વપ્નમાં, તેહ કાળવશ થાય. ૨૨
 સરપ તથા નિર્જળ નદી, કેરા ભરમ અંગાર;
 તે નર દિન અગીઆરમાં, મરે એજ નિરધાર. ૨૩
 નર કાઠે નિરખે સ્વપ્નમાં, કાળો વિકટ કરાળ;
 પધરે આવે મારતો, તેજ જાણવો કાળ. ૨૪
 સૂરજના ઉદયસમે, સન્મુખ રૂપે શિયાળ;
 જે નરના સામું જુએ, તેનો ખૂટ કાળ. ૨૫
 સામા નરના નેત્રમાં, આપ ન દેખે દેહ;
 ગંધ ન આવે દીપનો, સઘ મરે નર તેહ. ૨૬
 મુખની દીસે રક્તતા, જીભ્યા દેખે શ્યામ;
 વામ નેત્ર આંસુ ખરે, તે જાણે જામધામ. ૨૭
 ઉંઠ તથા ખરપર ચઢી, દક્ષિણ દિશાએ જાય;
 એવું દેખે સ્વપ્નમાં, નાશ તેહનો થાય. ૨૮
 અનહદ નાદ સુણે નહિ, જ્યોતિ ના દેખાય;
 બ્રહ્મટી પણ દેખે નહિ, તે પ્રાણી મરી જાય. ૨૯
 પ્રવેશ દેખે સ્વપ્નમાં, અગ્નિ કે જળમાંય;
 પાછો ફરી ન નીસરે, તેની નવ રહે કાય. ૩૦
 સ્વભાવ જે પ્રાણીતણે, જ્યારે વિપરીત થાય;
 ફરે પ્રકૃતિ જોહની, તે નિશ્ચે મરી જાય. ૩૧
 દેવ વિપ્ર ગુરુ વૃદ્ધની, પૂજા ઉપર અભાવ;
 અભાવ ઉપજે તેહને, જ્યારે ફરે સ્વભાવ. ૩૨
 માત પિતા ગુરુ પૂજ્યની, ઉપર ઉપજે દ્વેષ;
 સારે નિશ્ચય જાણીએ, કાળે કર્યો પ્રવેશ. ૩૩

ચોપાઈ ત્રિતાલ

એ લક્ષણથી કાળ જણાય, યોગીને મન લય નવ થાય;
 સંવત્સરની પહેલો સોય, યોગી યોગપરાયણ હોય. ૧
 એકાંતે જઈ આસન કરે, નિત્યે ધ્યાન પ્રણવનું ધરે;
 એક દિવસે ચારે વાર, કરવું મનને પ્રહાદાર. ૨
 સૂણ સૂક્ષ્મ ને કારણ દેહ, તેથી અળગો આત્મા જોઈ;
 મનવૃત્તિ તેમાં લય કરે, અહંબ્રહ્મ આપે ઉગરે. ૩
 અવધિ આવે દેહ તો જાય, આપ પ્રહા થઈ રહે સદાય;
 જળમાં જળ મળી રહે જમ, જોગી મળે બ્રહ્મમાં તેમ. ૪
 તેને જન્મ ફરી નવ થાય, જળે મોક્ષમાં જોગી રાય. ૫

દોહા

વચન સાંભળી દાતાનાં, રોજ્યો અલરકરાય;
 ગદ ગદ કહે થઈ કરી, પ્રેમે લાગ્યો પાય. ૧
 ધન્ય ધન્ય મુજ લાગ્યને, ધન્ય મારો અવતાર;
 ધન્ય ધન્ય મારી માતને, આપ્યો સત્ય વિચાર. ૨
 ધન્ય સુખાદુ પ્રાતને, ધન્ય ધન્ય કાશીનરેશ;
 ધન્ય ગુરુ મુજને મળ્યા, આપ્યો સદ્ ઉપદેશ. ૩
 દત્ત કહે અલરક તને, ઉપજ્યુ ઉત્તમ જ્ઞાન;
 હવે સુખેથી જઈ કરી, કરો પ્રહ્મ રસપાન. ૪
 અસંગ થઈ ધરમાં રહો, કે રહેજો વનની માંય;
 મળી રહે મન પ્રહ્મમાં, કરવું રહે ન કાંચ. ૫
 સાચા વચન પવિત્ર છે, પવિત્ર ગાળ્યું નીર;
 સદષ્ટે જોઈ પગ માંડવા, સલ્લ ન તજવું ધીર. ૬
 વચન ગુરુનાં શિર પરી, પૂજી લાગ્યો પાય;
 આત્મા મળી મુનિતણી, આપ્યો નિજ ઘેર રાય. ૭
 મુખાદુને ચરણે નખ્યો, બેઠ્યો કાશીનરેશ;
 મૂર્તે મન વિરમે થયા, જોઈ અલકનો વેશ. ૮
 કાશીપતિ કહે છે તમે, કાશી ધર્મના જણ;
 છાતા નાદા મુદ્ધથી, વદ્મલા કીધા પ્રાણ. ૯
 શરવીર છલ્લા તમે, કીધા મગ ને પામ;
 અતે સામારે કર્મો, કાશીધર્મનો લાગ. ૧૦
 અલક કહે રાજ મુખો, અહંમમેનિ જોડ;

કેવળ દુઃખનું મૂળ છે, જીવ સરવનો તેહ. ૧૧
 માતાના પરતાપથી, મુજને થયો વૈરાગ;
 તેથી હું વનમાં ગયો, કરી સર્વનો ત્યાગ. ૧૨
 અત્રિસુત મુજને મળ્યા, ઘણું જતાવ્યું જ્ઞાન;
 હાવે મારા મનથી, ગળી ગયું અભિમાન. ૧૩
 પ્રધાનને વળી પુરુષનો, મુજને થયો વિવેક;
 જૂદા જૂદા દેહ છે, આત્મા સહુમાં એક ૧૪
 અનેક જળના પાત્રમાં, દીસે રવિ અનેક;
 પણ અળગો એ સર્વથી, છે આકાશે એક. ૧૫
 એમ સરવમાં હું રહ્યો, બીજો નથી લગાર;
 લિન્નાલિન્ન જણાય છે, બુદ્ધિભેદ વિકાર. ૧૬
 સુખાહુ ને તમ તણો, માનું છું ઉપકાર;
 કૃપા કરી મુજપર ઘણી, કીધો ભવજળ પાર. ૧૭
 અલકની વાણી સુણી, સુખાહુએ તે કામ;
 હાવે સઘળું માહરું, સિદ્ધ થયું છે કામ. ૧૮
 કાશીપતિ કહે છે વળી, કવણ તમારું કાજ;
 કેઇ પેરે સિદ્ધિ થયું, તે સમજવો આજ. ૧૯
 સુખાહુ કહે મુજ માતની, હતી પ્રતિજ્ઞા જેહ;
 સારી રીતે આ સમે, પૂર્ણ થઈ છે તેહ. ૨૦

ચોપાઈ ત્રિતાલ

| મારા ઉદરમાં આબ્યો જેહ, અન્ય ઉદરે ન વસે તેહ;
 ત્યાગ કરીને સઘળા જાય, બ્રહ્મ ભજીને બ્રહ્મજ થાય. ૧
 તેજ જ્ઞાન અલકને થયું, હવે કાંઈ બાકી નવ રહ્યું;
 સઘળું સર્થ અમારું કામ, સુખે જાવ તમારે ધામ. ૨
 કાશીપતિ કહે તમને ધન્ય, તમ સરખા દીકા નથી અન્ય;
 તમ દર્શને પાવન થયો, સઘળો મારો સંશય ગયો. ૩
 સુખાહુ તો ચાલ્યો વન ભણી, ગયો કાશીએ કાશીધણી;
 અલક સુતને સોંપી રાજ, ગયા વન સાધન કાજ. ૪
 ભજી બ્રહ્મ બ્રહ્મમય થયા, પ્રીત કરી પારંગત ગયા;
 એવું અલક તણું ચરિત્ર, સુણતાં ત્રાણી થાય પવિત્ર. ૫
 દોઢી જન્મનાં પાતક જાય, ઘટમાં જ્ઞાન ઘણેરું થાય;
 વાંચે સુણે ને કરે વિચાર, તેહ સુખે પામે ભવ પાર. ૬

હોય મદાલસા જેવી માત, તારે સુતને તે સાક્ષાત;
 મૂઢ માતાના પુત્રો જેહ, રાસલ સુતના સરખા તેહ. ૭
 આત્મજ્ઞાન જેને નવ હોય, પામર પશુ બરાબર સોય;
 જેના ધટમાં છપજે જ્ઞાન, તે નર કહીએ દેવસમાન. ૮
 આગણીસે અક્ષવી સાર, માધ શુકલ તેરસ ગુરુવાર;
 માકંડે પુરાણે જેહ, કથા છોટમે કહી છે એહ. ૯
 જે નર કરે એનો નિચાર, કહે છોટમ તે પામે પાર;
 ધારો પૂરણ મનના કાક, બોલો જયજય શ્રીરણકાક. ૧૦
 ઇતિ શ્રી મદાલસા આખ્યાન સંપૂર્ણ.

૩-નારા-રેશમનું આખ્યાન

ચાપાઈ ત્રિતાલ

પરમેશ્વરને લાગી પાય, કહું છું ઉઘમનો મહિમાય;
ઉત્તમ ઉઘમ જે જન કરે, તે જન થાય સર્વથી સરે. ૧
મધ્યમ ઉઘમના કરનાર, તે મધ્યમ થાશે નિરધાર;
કનિષ્ઠ ઉઘમ કરશે કાચ, થાય કનિષ્ઠ સર્વથી સોચ. ૨
ચોરીતો ઉઘમ છે જેહ, નીચામાં નીચો છે તેહ;
મનુષ્યદેહ ધરી થાયે ચોર, તેથી ઉપજે પાપ અધોર. ૩
જય લાજ ને ખોવે પ્રાણ, એવો ધધો કરે અજાણ;
વળી ચોરીનું ધન છે જેહ, વહેલું નાશ થાય છે તેહ. ૪

દોહા

દગો કરે કે છેતરે, ઘૂતી ધન લઈ જાય;
વણુ આપેલું જ હરે, તે ચોરી કહેવાય. ૧
સારી વસ્તુ વેચતાં, નરસી ભેળે જેહ;
ભોજાને લે જૂલવી, ચોર કહાવે તેહ. ૨
છાનામાનો છગ કરે, પરધન લૂંટી જાય;
જુહું બોલી જર હરે, ચોર તેજ કહેવાય. ૩
દારા ધાગા ચિડીઆ, જુહા વેદો જેહ;
કપટ કરી પરધન હરે, ચોર જાણવા તેહ. ૪
ગંઢીછોડા ફાંસીઆ, લૂંટારા છે જેહ;
ધર ફાડી પરધન હરે, ચોર કહાવે તેહ. ૫
ચોરીથી ધન મેળવે, તે સુખે ના ખાય;
દાટયું રહે કે દંડમાં, આંડાળો કર જાય. ૬

ચાપાઈ ત્રિતાલ

ચોરપટ્ટી નામે એક ગામ, ઘણા ચોર વસતા તે ઠામ;
પહાડસિંહ તેનો સરદાર, કરે ચોરી પોપે પરિવાર. ૧
નારસિંહ તેનો સુત જેહ, ઘણો ચોરીમાં અંચળ તેહ;
દાનાવાડામાં દાનો નામ, લલો લક્ત હતા તે ઠામ. ૨
તેની પુત્રી સુલક્ષણી સાર, ખરા ઉઘમની તે કરનાર;
નારાસાયે પરણાવી તેને, આપી સારી શિખામણ એને. ૩
એનું નામ છે રેશમ સાગ, ગમ સાસરે તે નિર્ધાર;

એનો કંથ નારો છે જહ, રહે છબને છાપરે તેહ. ૪
 ગઈ રેશમ તે ધરની માંય, નહિ ખાવાને પીવા કાંય;
 નારો ચોરીનો ધધો કરે, વળી ચોરોમાં ફરતો ફરે. ૫
 પીએ દારૂને અદીણ ખાય, એવા દોહલા દિવસ જાય;
 એના ધરમાં મલે નહિ ધંટી, વળી દળવા નેહિ મળે ખંટી. ૬
 ધાતુપાત્ર મળે ન લગાર, દીસે દાયરીએ દશપાર;
 દેવે ડોડી કરી નવ હોય, ત્યારે કોળી ન કહાવે કાય. ૭
 અન્યાયે ધન ભેગું કરે, તે ક્યાંથી સુખે વાવરે;
 ધર્મે જય પાપે કાય હોય, છે ઉખાણો સાચો સોય. ૮
 ચોરી લાવે કો પરનો માલ, તેના થાય નહારા હાલ;
 જો પરની આંતરડી બળે, તો પછી ખાવા ક્યાંથી મળે. ૯
 કાઠકનો લાગે નિશ્વાસ, જય ચોરનું સત્યાનાથ;
 રેશમ જુએ છાપરીમાંય, કોઠી અન્ન મળે નહિ કાંય. ૧૦

હોહા

વાંસ ફરે વીસ હાથનો, નારના ધરમાંય;
 દીસે મોટી દાયરી, ખાવાનું નહિ કાંય. ૧
 ડોડીથી દિવસ બધો, ગરીબ કરે ગુજરાન;
 પણ સારા ધંધા વિના, ધાઈને ન મળે ધાન. ૨
 નારો હીંડે નાસતો, ચોરો પાસે જાય;
 આખો દિવસ ઉંઘતો, ઝાઝાં ઝાઝાં ખાય. ૩
 એક દિવસ અબળા કહે, તમે સાંભળો રાજ;
 આજ નથી કાંઈ આપણું, ધરમાં જરી અનાજ. ૪
 ઉછીના આણ્યા હતા, કંથ કોદરા બેહ;
 આ ધધ રણા એ સહુ, તમે જાણુજો તેહ. ૫
 અપટી કાઈ નથી આપતું, નામ તમારે નાથ;
 પૂર્વજન્મનાં પાપથી, તમે અલ્હો મુજ હાય. ૬
 આખો દિવસ આજસે, રમો ગ્રવણ માંય;
 તમને તો ધર તરફની, ચિંતા ન મળે કાંય. ૭
 દેવે જો ડોડી વળી, કદી કરી ના હોત;
 કોળી ને કંગાલનું, નિશ્ચય આવત મોત. ૮
 આજ થકી નથી અપણું, ખાવા કાંઈ અનાજ;
 પેટ પડે જો છોકરાં, જુએ આવે વાજ. ૯

ખાજો મજ્યો અવતાર એ, દાળીનો કહેવાય;
 દાથરીએ ખાવું વળી, છાપરીએ રહેવાય. ૧૦
 ઉઘોગી લોકો સહુ, મેંને પૂછી ખાય;
 ઓઢે પહેરે આપશું, આનંદે દિન જાય. ૧૧
 નિરઊઘોગી માનવી, રખડે થઇને રાંક;
 આપ સહે દુઃખ આજસે, દેવતણે શો વાંક. ૧૨
 અરે લોક ઉઘમવડે, ઠેવા છે ધનવાન;
 ખાય પીયે ખુબી કરે, કરે પુણ્ય ને દાન. ૧૩
 તમે અફીણી આજસુ, એદીના સરદાર;
 ખાવા તોડો પારકું, ધિક્ એવો અવતાર. ૧૪

ચોપાક્રિતાલ

વાત સાંભળી નારી તણી, આંખ ઉઘડી નાચ તણી;
 અરે લોક આખો ભવ રજે, મુજને એક રાતમાં મજે. ૧
 એની બુનના' લોકો જોઈ, દાણમાત્ર મુજ આગળ તેહ;
 એક પહેર જો ઉઘમ કરું, ભારે ધન ભંડારે ભડું. ૨
 દેસમ કહે રૂડા છે રાજ, જાઓ રળીને લાવો આજ;
 એવું જોર તમારું હોય, તો ચિંતા મુજને નવ કાંપ. ૩
 કાળીચૌદશના દિન માંય, નવું કર્યું ખાતરીયું ત્યાંય;
 મશાણની રાખોડી લીધ, સાધી મેલડી કીધી સિદ્ધ. ૪
 નારો ધણો થયો દુઃશીઆર, સગે સોખતી લીધા ચાર;
 ધણી રાત અંધારી ઘેર, મુકન સાધીને આલ્યા ગેર. ૫
 નંદી ગામ હતું એક પાસ, વણિક લોકનો તેમાં વાસ;
 સૂર્યદંદ શેઠીઆ જોઈ, સૌથી છેલ્લો રહેતો તેહ. ૬
 પૃથ્વ વણિક ને નાની નાર, ખાજક પણ હતાં બે ચાર;
 નારે ખાતર પાડ્યું ત્યાંય, પોતે પેઠા તે ધરમાંય. ૭
 વસ્ત્ર ધરેણાં વાસણુ હરી, નારો તુર્ત ગયો નીસરી;
 ભાગ ચેરને આપી કરી, ગયો ઘેર પોતાને ફરી. ૮
 માલ તણી ગાંસડી જોઈ, નારી આગળ મૂકી તેહ.

દોહા

નારો કહે નારી બુઝો, ઉઘમ મારો આજ;
 ચાર પહેરમાં ચારસે, લાવ્યો તારે કાજ. ૧
 વનિતાએ વગતી સહુ, છાંટી જોયો માત્ર;

કામિની ઉઠી કળકળી, બોલી થઇ બેહાલ. ૨
 અરેરે આ તો કાઈકતું, ઘાલ્યું સત્યાનારા;
 ચોરી લાબ્યો ચોરદા, તેને પાડી ત્રાસ. ૩
 પાંજર બોલી પારકાં, દેખાડ્યું તેં દામ;
 ધિક્ ધિક્ ધધો તાલરો, કીધું કામ હરામ. ૪
 રોતાં કકળતાં હશે, જતું છીધું જનન;
 આવો જ ઉદમ કરે, ધાતાં ન મળે ધાન. ૫
 જમ મડહાનું લૂગડું, તેમ ચોરીનો માલ;
 બે જણને ખરકત નહિ, ચોર અને ચંડાલ. ૬
 નિસાસાના દામથી, જશે સત્યાનારા;
 લઇ જામહીયો વેગજું, ન આવીશ મારી પાસ. ૭
 એ છે માલ હરામનો, બે ઘાલ્યો ધરમાંય;
 તારે મારે આજથી, સંબંધ નહિ રહે કાંય. ૮
 દાના ભક્તની દીકરી, હું છું આપોઆપ;
 બે ધન લઈ હરામનું, લાજ મારો જાપ. ૯
 ધિક્ ચોરી કરનારને, ધિક્ તેનો અવતાર;
 મનુષ્યા દેહ જવો મળ્યો, એણે ખુવે ગમાર. ૧૦
 પાંજર જાળી પરતણું, પૈસો પામે જહ;
 કાટિ કાટિ ચંડાળથી, અધમ અવતર્યો એહ. ૧૧
 માલ હોય ચોરી તણો, ચોર વેચવા જાય;
 સોનો હોય ધણી તણો, તેને સત્તર થાય. ૧૨
 જાય માલ જ જનતણો, તેને થાય સંતાપ;
 સધળાં તેના ધરતણાં, દે ચોરોને શાપ. ૧૩

છાપો

ચોરતણો વિશ્વાસ, લોકમાં કાઈ ન રાખે;
 જ જન દેખે ચોર, સર્વ ભૂડો કરી ભાખે.
 ઉછીનું કાઈ અજ, એક ચપટી નવ આપે;
 પાપે બે પકડાય, માર ઈ મસ્તક કાપે.
 વળી ચોરીના કરનારને, જન ગાળો દે છે ઘણા;
 કામિની કહે છે કંથને, અવગુણ બહુ ચોરી તણા. ૧
 ચઢે શૂળીએ ચોર, આમડી નાખે ચૂંટી;
 દળી દડે રાય, જાય ધર સધળું લૂંટી.

કાઈ રજીએ રણ માંહ, કાઈ તો કેદ પડે છે;
ચારતાણી જે નાર, કાઠીએ રહી રડે છે.
આ લોક તથા પરલોકમાં, ચારમાર પામે ધણે;
મહાનરકમાં તે પડે, પણ નથી છુટકા તેતણે. ૨

દોહા

રેશમ તરત રડી પડી, કહી કહી દોષ તમામ;
આ તો દામ હરામનું, નાવે મારે દામ. ૧
આંખોથી અળગુ કરો, મેં જોયું નવ જાય;
પાછો આપો પ્રીતથી, તે જન રાજી થાય. ૨
દયાહીણ દારડીએ, કહ્યું ન માને કાંય;
દુર્મર્તિએ દાટ્યું જઈ, ખાંતે ખેતર માંય. ૩
એક દિવસ રેશમ ગધ, નંદીપુર મોઝાર;
લેવા કંડુ કાંસકી, સાથે સખી બે ચાર. ૪
વૃદ્ધ વણિકની વાટમાં, દીદી એક દુકાન;
છે બે ચારેક છોકરાં, જોડે હતી જુવાન. ૫
નિસાસા નાખી ધણા, કહે ચારને નાર;
ગયું ધણું તે તણું, કરતી હતી પોકાર. ૬
ચોરીના કરનારનું, જાળે સત્યાનાથ;
વૃદ્ધ ધણી છે માથરો, નથી રજ્યાની આરા. ૭
કધ પેરે કરી કાંચળો, હું ઉછેરીશ બાળ;
એણું કહી કહી ચારને, ધણીક દેતી ગાળ. ૮
નાશ કેરી નારીએ, સર્વ સાંભળ્યું તેડ;
ઘર આવીને કંથને, કહેવા લાગી એડ. ૯
નંદીપુરનો વાણીયો, ગરીબ છે ઘર સોય;
આપો જણસો એકની, તો એને સુખ હોય. ૧૦
મૂઠે તે માન્યું નહિ, દયા વિનાનો દુષ્ટ;
ખાતર લઈને વેચવા, પછી ગયો પાગિષ્ટ. ૧૧
ગાઉ બે ચારેક ગામડું, એક હતું જે દામ;
માલ રાખતો ચારનો, નરનો તેનું નામ. ૧૨
નાશ નરવાને કહે, રાખ્ય આટલો માત્ર;
કિંમત સપજાની કરી, ચાપ દામ તે આટલ. ૧૩
જેનું ખાતરમાં ગયું, તેનો સસરા જોડ;

નરવા તણી દુકાનમાં, આવી ચઢીઓ એહ. ૧૪
 બણસો એણે ઝાળખી, ગયો ચતુતરા માંય;
 પટવાળા પાંચને, તેડી લાવ્યો ત્યાંય. ૧૫
 નારો લાવ્યો નાસવા, પકડ્યો તેણી વાર;
 સોખ્યો જઘ કોજદારને, માર્યો ઝાઝો માર. ૧૬
 નાખ્યો નારા ચોરને, બંધીખાના માંય;
 આપે નહિ એ દુષ્ટને, ખાવા પીવા કાંય. ૧૭
 વળતી જાણી રેશમે, વિપરીત થઈ જ વાત;
 પોતાને પિયર ગઈ, જ્યાં છે એનો તાત. ૧૮
 વિગતે સઘળી વાર્તા, ત્યાં જઈ કહી તમામ;
 મૂક્યો જો મારથી, દઈ રાખતે દામ. ૧૯
 વડો વીર રેશમ તણો, તેણે કર્યો વિવેક;
 કામ કરે નહિ ચોરનું, તો છોડાવું છેક. ૨૦
 રેશમ કહે રૂકું હવે, હુંજ કરાવીશ કામ;
 ચોરીનો ધંધો કદી, નહિ કરવા દઉં નામ. ૨૧
 દાના કેરો દીકરો, માને માની વાત;
 દાંડ ભરી સરકારનો, છોડાવ્યો સાક્ષાત. ૨૨
 દાનો કહે ઓ દીકરી, ચોરીનું જ કામ;
 ના કહેજે નાદારને, હવે કરે નહિ નામ. ૨૩
 રેશમ કહે રીતિ ભલી, મેં સમજાવી તાત;
 દુર્મતિએ દારૂડીએ, માની નહિ મુજ વાત. ૨૪
 હોવે તો એને ઘણો, માથે પડીયો માર;
 હશે ખરા માબાપનો, જોશે કરી વિચાર. ૨૫
 જે જન્મેલા જરથી, જુકા હોય જરૂર;
 દયાહીન ને દુર્મતિ, કપટી અધમ અસૂર. ૨૬
 વ્યભિચારથી છોકરો, જે જન્મેલો હોય;
 ચોર ચાડીઓ લાંચીયો, સઘ નીપજે સોય. ૨૭
 ઝાલે છે સૂત જરનો, હરામનું ધન હાથ;
 પરને બહુ પીડા કરી, હરખે હૈયા સાથ. ૨૮
 નારો આવ્યો નીસરી, કેદ થઈ જ વાર;
 દાના ભક્તો તેહને, કર્યો ઘણો પિત્તાર. ૨૯
 પાપી ચોરી પારકું, પહેલો થાયે પ્રહ;

ભણું થજે બાધ તાલરું, જય કરશે જુગદીશ. ૧૫
 જ્વાળા મારી આલવી, ડાટિ થશે કલ્યાણ;
 તુજ સરખી આ જગતમાં, કાઈક હશે સુખાણ. ૧૬
 વળતી તે વિપ્રે કર્યો, મનમાં એક વિચાર;
 આ અખળા કાંઈ બાપડી, ગરીબ છે નિર્ધાર. ૧૭
 ડાડી વીણી દેહનું, કરનારી ગુજરાન;
 પણ પરધન પથ્થર સમું, ગણનારી ગુણવાન. ૧૮
 ધન્ય ધન્ય એની માતને, ધન્ય ધન્ય એનો તાત;
 ધન્ય ધન્ય એના ધર્મને, ધન્ય ધન્ય એની જાત. ૧૯
 દીસે છે દુર્ખજ ધણી, પણ નથી લોભ લગાર;
 એવી તો આ જગતમાં, નિર્મળ કાંઈક નાર. ૨૦
 વિપ્રે છાડી વાંસળી, મનમાં કર્યો વિચાર;
 દેવા માંડી તેહને, દશ મહોરો નિર્ધાર. ૨૧
 રેશમ કહે પરનું રગ્યું, હું નથી લેતી હાથ;
 ખરી મહેનતે જ મળે, લઈ રીઝું મન સાથ. ૨૨
 પાણું છું મુજ ગુજતણું, વચન ધરી વિશ્વાસ;
 રાખું છું ઈશ્વરતાણી, મનમાં એકજ આશ. ૨૩
 બ્રાહ્મણ કહે બાધ તેં કર્યો, મને ધણો ઉપકાર;
 મારે પાછો બાળવો, જોઈએ પ્રતિઉપકાર. ૨૪
 તે માટે માગો તમે, જ કાંઈ મારી પાસ;
 તે તમને આપી કરી, ગુણ આશિંગસયાસ. ૨૫
 રેશમ કહે હું એટલું, માગું છું તમ પાસ;
 આ મારી દુર્ખજ દશા, શાથી પામે નાશ. ૨૬
 જ નવું કહેશે તમે, તેવું હુંજ કરેશ;
 જથી મારા મનતણા, નાસે સઘળા દેશ. ૨૭
 કંઈ કંઈ મેં તીરથ કર્યો, ક્ષીધાં વ્રત વિશેષ;
 તોય મારી દુર્ખજ દશા, મટી ન દીડી લેશ. ૨૮
 હાવે કાંઈ તમે કહો, સાચો સિદ્ધ ઉપાય;
 જથી મારા ધરતણું, દરિદ્ર ને દુઃખ જાય. ૨૯
 તીર્થવ્રત તો કાળના, ધોણ નવું જોય;
 તે હાર જોશી કરી, મજલ ન પહોંચે કાય. ૩૦
 દુર્ખજ દશા મટાડવા, હૃત્તમ ઉપાય એક;

તેજ તમે કરજો હવે, ધારીને દહ ટેક. ૩૧
દરિદ્રને દુઃખ ટાળવા, કહું છું ખરો ઉપાય;
સત્ય સહિત ઉઘમ કરે, જરૂર સંકટ બચ. ૩૨

છાપા

ઉઘમથી ધન ધામ, કામ પણ સપનાં સારે;
ઉઘમથી દુઃખ જાય, શત્રુ પણ તેથી હારે.
અલંકાર ને અન્ન, વસ્ત્ર ને વાહન મળશે;
ભરે વિત્ત ભંડાર, રોગ દુઃખ ચિંતા ટળશે.
વળી ઈચ્છે વસ્તુ જોઈલી, તે ઉઘમથી આવી મળે;
પ્રાણલુ કહે સુણ ભામિની, ઉઘમથી સુકૃત રૂળે. ૧

દોહડા

ન્યાયે નર ઉઘમ કરે, તત્ત્વ વડું છે તેહ;
સિદ્ધિ મળે ઉઘમ થકી, એમાં નહિ સંદેહ. ૧
છીડીથી કુંજર લગી, નાના મોટા દેહ;
પોતપોતાના ઉઘમે, સુખમાં રહે છે તેહ. ૨
પશુઓ પણ વનમાં જઈ, ચરે નિરંતર ધાસ;
પંખી પોપણ કારણે, વિચરે ચારે પાસ. ૩
મધ સંચે છે મક્ષિકા, ઉઘમ કરી અપાર;
પાળે ધોધે પ્રીતથી, ધોતાનો પરિવાર. ૪
જળચર સ્થળચર જીવના, દેહ કર્યા કીરતાર;
ભક્ષણ ને રક્ષણ થવા, દીધાં છે હથીઆર. ૫
દાંત આંચ નખ શીંગડાં, જને જોઈએ જમ;
દેહતણું રક્ષણ થવા, સરજેલાં છે તેમ. ૬
દેહ કર્યો માનવ તણે, સર્વેનો સરદાર;
બુદ્ધિરૂપી તેહને, આપ્યું છે હથીઆર. ૭
સ્વાભાવિક બુદ્ધિ રચી, પશુ આદિકની માંચ;
તેના બલિ સ્વાભાવથી, અદકી ન વધે કાંચ. ૮
સત્સંગે માનવતણી, બુદ્ધિ વધતી બચ;
સારી સંગત ના મળે, તો પશુથી હીણો થાય. ૯
ચોર જુગારી ચાડીઆ, જરૂર કર્મ કરનાર;
તેવાની સંગત થકી, નર જગડે નિર્ધાર. ૧૦
અણુ ઉઘોગી આળસુ, જ્ઞાન ધર્મ ગુણ હીણ;
છા. ૧૨

તજવી સંગત તેહની, માનવ બણી મલિન. ૧૧
 રેશમ કહે રૂઢું કહ્યું, મને ગમી એ વાત;
 પણ ઉત્તર એક આપજો, તમને પૂછું તાત. ૧૨
 દયાહીનને દુમતિ, બુઝા કપટી જન;
 પાપી પાખંડી ઘણા, છે સુખીયા ધનવંત. ૧૩
 સતવાદી શૂરા ઘણા, દયાવંત દાતાર;
 ધર્મી નર નિર્ધન ઘણા, દુઃખીઆ ધરોધાર. ૧૪
 કર્તારે અવશું કર્યું, શા કારણ મહારાજ;
 સમજાવી મુજને કહો, ઉત્તર એનો આજ. ૧૫
 પાપી સુખીઆ જોઈને, કુટીલ ઇજિના લોક;
 ધિકારે છે ધર્મને, કહે છે સઘણું ફેક. ૧૬
 પાપી સુખીઆ જોઈને, દુર્ગન દુમંતિ જોઈ;
 ભય ધરતા નથી પાપનો, ધારેલું કરે તેહ. ૧૭
 વિપ્ર કહે વનિતા સુણે, હું છું વિધાવંત;
 ઉત્તર આપું એહનો, હઈ દર્શાવ અનંત. ૧૮
 પાપી નર તો પાપનો, ભરતા ચાલે ભાર;
 પુણ્ય હોય જે પૂર્વનું, આવે એકજ વાર. ૧૯
 તેથી સુખીઆ એ સહુ, દીસે પાપી લોક;
 પણ અતે તેને મળે, સારી પેઠે શોક. ૨૦
 કદ્ય લગી પાપે મળે, સર્પાદિકનો ઢેહ;
 માટે સુકૃત પાછલું, પ્રથમ ભોગવે તેહ. ૨૧
 શુભ ભોગવતાં પુણ્યનું, કૃણ પરવારી વય;
 વળતી તેના પાપનો, પૂરો ઘડો ભરાય. ૨૨
 પાપી સુખીઆ જોઈને, પાપ ન કરશે આપ;
 પાપી નર અતે ઘણો, ભોગવશે સંતાપ. ૨૩
 જમ ધાસની તાપણી, ઝાગિંતી ઝાલાય;
 એમ પુણ્યકૃણ ભોગવી, નારા પાપીનો ચાય. ૨૪
 પાપી સુખીઓ દેખીએ, હોય પુણ્યઅનુકંથ;
 ઘડો ભરાનાં પાપનો, સઘ ચાય નિર્મૂળ. ૨૫ .

શાખાષ્ટ ત્રિતાલ

પૂરે ત્રંબાવટીની માંડ; વલિક નથુશાહ હતો ત્યાંય;
 તે નાસ્તિકને સન્નિધર્ડવા, પાપ કરીને પૈસો રજો. ૧

એક બ્રાહ્મણી હતી જેહ, બાળપણે રાંડેલી તેહ; તેણે જાત મજારી માંય, કરી પાંચસેં પુંજ ત્યાંય. ૨
 નથુશાને જાણી શાહુકર, મૂછી થાપણ તેણે કર; પૂરું વર્ષ થાય જેટલે, લેતી વિધવા બ્યાજ તેટલે. ૩
 વર્ષ બેસતી આદ્યું આમ, પછી ચર્ચગઈ નજર હરામ; ત્રીજે વર્ષે વિધવા જેહ, આવી બ્યાજ લેવાને એહ. ૪
 નથુશેઠ નામકર ગયો, હાય દેખાડી જોયો રહ્યો; જે પરધન લેતો છેતરી, તેની બુદ્ધિ ન હોયે ખરી. ૫
 રહી કકળી તેને ઘેર, તોય ન આવી મનમાં મહેર; પુંજ ગઈ ને પડીયો ત્રાસ, રૂવે ધણું નાખે નિઃશ્વાસ. ૬
 જો તેં મુજને કરી નિરાશ, જાણે તારું સત્યાનાશ; નિકંદન નથુશેઠનું થશે, જડામૂળથી સઘળું જશે. ૭
 એવો એણે દીધો શાપ, પછી લાંધવા બેઠી આપ; ગરીબનો નિસાસો જેહ, નિશ્ચય નાશ કરે છે તેહ. ૮
 ધણા દિવસની લાંધણ કરી, મહાદુઃખે તે તો ગઈ મરી; પૂર્વપુણ્ય નથુશેઠનું જેહ, પૂર્ણ થઈ પરવાર્યું તેહ. ૯
 પાપતણું ક્ષણ આવી પડ્યું, તે સઘળું નથુશેઠને નડ્યું; વહાણુ વિદેશ ગયેલાં જેહ, મધ્યદરિયે ફૂંચ્યાં તેહ. ૧૦
 વેપારમાં બહુ ટોટા થયો, પછી દેવાણું કાઢી રહ્યો; પડી ધાડ વળી ચોગે તણી, ગઈ સમૃદ્ધિ સૌ તે તણી. ૧૧
 ચોમાસાની વૃષ્ટિમાંય, વૃદ્ધી પડી હવેલી ત્યાંય; ધરનાં માણસ હતાં જેહ, પાખ્યાં મણી કબાયાં તેહ. ૧૨
 નથુશેઠ જીવતો રહ્યો, ખોયું બિવિધ બિખારી થયો; પડેલા ધરમાં રહેતો પડી, હાથે ખાય રાટલો ધડી. ૧૩
 એક વર્ષમાં એણું થયું, સત્યાનાશ શેઠનું ગયું; મહાધનવંત હતાં જેહ, પાપે થયો બિખારી તેહ. ૧૪
 કાર્યો દેવ પડી વિજળી, ગયો જીવતો પાપી બળી; મેઠી હતી હવેલી બ્યાંય, રહ્યાં બૂંકતાં ગર્ધવ ત્યાંય. ૧૫
 માટે માનો રેશમ જેન, ચાય પાપથી બૂંડાં ચેન; પાપી હતા પિંદાર જેહ, ગયા નાશમાં સવળા તેહ. ૧૬

હોહા

પુણ્યે જય પડિત કહે, પાપ થઈ કાયદાય;

માનવ સાચું માનજે, પાપ ન કરશે કાય. ૧:
આશીષ ઈ બ્રાહ્મણ ગયો, રેશમ આવી ધેર;
સમજી લીધી સર્વથા, પાપ પુણ્યની પેર. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

એક દિવસ વળી નારો જઈ, ગયો ચોરટોળીમાં તેહ;
ચોરો કેરો સુણી વિચાર, ધેર આવ્યો નારો નિર્ધાર. ૧
રેશમ આગળ પોતે કહે, જે તારું મન રાજી રહે;
તો હું ચોરોની સાથે જઈ, લાલું ધન ને સુખે ખાઈ. ૨
એવી વાત સુણી તે તણી, રીસ થઈ રેશમને ધણી;
પતિવ્રતા પોતે છે ખરી, તુચ્છ વચન ના કહેતી જરી. ૩
પણ રોકી રહેતી નથી રીસ, બોલી કરથી ફટીને રીસ;
અરે નીચ નિર્લજ્જ નાદાન, હેયાકૂટ ધણો હેવાન. ૪
ખીટયા પરધન હરવા માંય, તુજને દોષ ન દીસે કાંય;
પરધન હરવું માયાસટે, જાણે કાઈ તો લજ્જા ધટે. ૫
વળી પાડવો પરને ત્રાસ, રાપે જાય છે સત્યાનારા;
માર પડે છે માનવ તણો, તેથી ભય રાજનો ધણો. ૬
ચોરીમાં જય વારો નથી, નિંદિત નીચું છે સર્વથી;
વણમોતે સૌ ચોરો મરે, કાઈ હામે સુખે નવ ઠરે. ૭
ચોરી થકી જુઠું નહિ કાંય, ધણા દોષ છે ચોરી માંથ;
મોટા સર્વથી માનવ દેહ, ખોટાં કર્મથી ખોયો તેહ. ૮
ચોર ચોટ્ટીમાં જે પકડાય, ચઢે શૂળીએ માયું જાય;
વળી પડે ફટકાનો માર, લોક મળે ત્યાં લાખહજાર. ૯

દોહા

ખીલા દોઢે હાથમાં, પાપી કરે પોકાર;
તોય મૂઠે લાજ નહિ, ધિક્ તેનો અવતાર. ૧
છાતું પેસે છજ કરી, ચૂના ઘરમાં શાન;
એવાં લક્ષણ ચોરનાં, ધિક્ તને નાદાન. ૨
રેશમ નારને કહે, હાં બૂઝ્યો ભરથાર;
પડ્યો હતો તું કેદમાં, મળતો ઝાઝો માર. ૩
મારે બાધએ ત્યાં થપ્પી, છોડાવ્યો છે છેક;
દંડ ભરી દરબારનો, તેણે રાખી રેક. ૪
તોય લાજ તુજને નથી, સુણ ભોળા ભરથાર;

ને ચોરી હાવે કરીશ, તજીય હું નિર્ધાર. ૫
 લઢણુ પડી લુગ્યાઈની, કહ્યું ન માને કાંય;
 રેશમ આલી રીસમાં, પડવા કૂવામાંય. ૬
 નારે બણ્યું નાર ને, પડે કૂપ મોઝાર;
 તો એના ભાઈ મુજને, દેશે દુઃખ અપાર. ૭
 એવું નેઈ અબળા તણે, જઈને ઝાલ્યો હાથ;
 કહ્યાં વચન બહુ કરગરી, સમ આપા તે સાય. ૮
 નારે કહે નારી તુને, આપું છું હું કાલ;
 જરૂર હું જીવતાં લગી, પાળીશ મારે બોલ. ૯
 ચોરીનો ધંધો તજી, તારું કહ્યું કરેશ;
 જથી સુખે જીવીએ, એવો કર ઉપદેશ. ૧૦
 માતુનીએ માન્યું ખરું, ગયાં પોતાને ઘેર;
 ઉત્તમ કાંઈ ઉઘમ તણી, શોધી કાઢી પેર. ૧૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

રેશમખાઈ તો રાજી થઈ, પછી બાપની પાસે ગઈ;
 માનસિંહ છે મોટો ભ્રાત, તે આગળ કહી સઘળી વાત. ૧
 ખસો રૂપિયા છે તમતણા, વળી એક સો આપો ધણા;
 એથી હું ઉઘોગ કરીશ, વર્ષ એકમાં વાળી દર્શશ. ૨
 માને સાચી માની વાત, આધ્યા ગણી એકસો સાત;
 તે લઈ પોતાને ઘેર ગઈ, પછી બળદ બે રાખ્યા સહી. ૩

દોહડા

સારા બળદો સાચવી, શીધા તરત તૈયાર;
 ખાસ્યું ખેતર રાખવા, વળતી કયો વિચાર. ૧
 પટલ હતો તે પુર તણે, લાયક લક્ષ્મીદાસ;
 રેશમ રૂડી રીતથી, પોતે ગઈ તે પાસ. ૨
 વિનય કરી વનિતા કહે, કૂવા તળે હોય ડાય;
 દશ-બિધાની દાણનું, સાંચે ખેતર સોય. ૩
 સારી રીતે સાચવી, ખાતર ખૂબ ભરીશ;
 વાવેતર બિધિએ કરી, રૂડી રીત રળીશ. ૪
 લક્ષ્મીદાસ લહેતો હતો, રેશમ તણે સ્વભાવ;
 સાડું ખેતર સાંચીયું, બલો રાખીને આવ. ૫
 એક કરી ખાતર ભરી, રૂડી કરી રસાલ;

રાજો ધીધો રેશમે, તેવો આણી તાલ. ૬
 દશ વિધે દશ જાતિઓ, વવરાવી તે વાર;
 એક વર્ષમાં લાભના, આવ્યા એક હજાર. ૭
 કરજ હાતું તે આપીયું, સધણું સાંચ સમેત;
 બીજ વર્ષે શેરડી, ધીધી આણી હેત. ૮
 બીજ પણ જમણો નફો, થયો ખરો નિર્ધાર;
 એમ થઈ દશ વર્ષમાં, પુણ્ય પચીસ હજાર. ૯
 ન્યાલ થયો નારો ઘણો, ચાકર રાખ્યા ચાર;
 એક તરફ ખેતી કરે, બીજ કરે વેપાર. ૧૦
 ગાડું ને ધોડું વળી, લેસો થઈ દશબાર;
 ઘર દુકાનો ગામમાં, ધીધી સૌથી સાર. ૧૧
 નારો થયો નાણાવટી, ધણું મેળવ્યું ધન;
 અરુયાગતને આપવા, વળતી માંડ્યું અન્ન. ૧૨
 વેપારે લક્ષ્મી વધી, લખેશરી કહે લોક;
 ધન બંધાવી ધર્મની, ટળીઆ સધળા શોક. ૧૩
 અખળાની પ્રુદ્ધિવડે, ઉત્તમ કરી ઉદ્યોગ;
 ભાગ્યવંત થઈ ભોગવે, ભાવે તેવા ભોગ. ૧૪
 શ્રાવણમાં શિવજી તણી, પૂજા સારી થાય;
 હોમ હવન આપે કરી, ઉત્તમ દાન અપાય. ૧૫
 વિપ્ર જમાડે વિધિવડે, પર્વસમે ધરી પ્રીત;
 નારે નીતિ આદરી, ભોજ રાજની રીત. ૧૬
 ચોરીનો ધધો તજી, ધીધો ઉદમ સાર;
 ભારે ધન ભેગું થયું, વાધ્યો જશ વિસ્તાર. ૧૭
 ચોરોએ ચોરી તજી, જોઈ નારાતું કામ;
 સારો સૌ ઉદમ કરી, તાજ થયા તમામ. ૧૮
 એક દિવસ ભેગી કરો, નારે સધળી નાત;
 સમજણ આપી સર્વને, બોધ કર્યો બહુભાવ. ૧૯
 ચોરી કર્મ ચંડાળનું, શસ્ત્રનું નવ સોય;
 બંધાથી ધન જ રજે, સદાય સુખીયો હોય. ૨૦
 કાઈનાં ખાળી કાળજાં, હૈયામાં હરખાય;
 દાજ પાથરી ના સૂવે, જ્યાં ત્યાં માર્યો જાય. ૨૧
 ચોરો જાણે કે સુને, નથી દેખતું કાંઈ;

અંતરજાગી આપમાં, સઘળું દેખે સોય. ૨૨
કરે માનતા દેવની, ચોરી કરવા જાય;
પણ હસમતા કામમાં, દેવ કરે નહિ સહાય. ૨૩
અલિદાનના લોભથી, કરે દુકર્મે સહાય;
દેવ નહિ તે દુખળા, જૂત સમા કહેવાય. ૨૪
કરતાં ખોટા કામમાં, કાપે ઉલટા દેવ;
માટે તજવી સર્વને, ચોરી કરી દેવ. ૨૫
જ્યાં ધંધા સર્વના, સરજ્યા છે કીરતાર;
તેવો ધંધો ચોરનો, ચોર ગણે છે સાર. ૨૬

ચોપાઈ ત્રિતાલ

ચોરીનો ધંધો છે જહ, નથી ઈશ્વરે સરજ્યો તેહ;
જે પ્રશ્નો સરજ્યો હોય, તો તેને નિદે નહિ કોય. ૧
વળી કામના ધંધામાંય, નથી દંડતો રાજ કાંય;
દંડ કરે ચોરીનો રાય, પ્રભુએ સરજ્યો કેમ કહેવાય. ૨
ચોરી ચાડી ને જુગાર, એ કરનારા જીવ ગમાર;
ધર્મથી ઉલટું જેટલું, ગણાય અધર્મમાં તેટલું. ૩
અધર્મથી ઉપજે છે પાપ, તેથી જીવ પામે સંતાપ;
આ લોકે પણ દંડે રાય, પરલોકે જમને કર જાય. ૪
અનેક જીવને પાડે ત્રાસ, તેનો હોય નર્કમાં વાસ;
સારો ઉધમ મેં આદર્યો, ત્યારે સુખે ધમે ઠર્યો. ૫
જેને ધનનું સંકટ હોય, મુજ પાસેથી લેજો સોય;
પણ ચોરીનો ધંધો તજો, ઉધમ કરી ઈશ્વરને જાજો. ૬
નારસિંહ જે નીતિ કહી, સૌએ સાચી માની સહી;
ધંધો ચોરી તણો છે જહ, કાઈ હવે કરીએ નહિ તેહ. ૭

દોહા

એવામાં આવી ચઢ્યો, લલો કનિજન ભાટ;
તણે એક ત્રિવેકની, કહી દેખાડી વાટ. ૧
નર લક્ષણ બનીસનો, જુગમાં જે કામ હોય;
નિઘાએ ચોદે વડે, શોભે સઘળો સોય. ૨
પહેલી નિઘા બાણીએ, એક ગ્રહનું જ્ઞાન;
તેથી ના હોય મોહ મદ, ભેદ શ્રાંતિ અજ્ઞાન. ૩
બીજી વળી રસાયણી, છે નિઘાનું નામ;

તેથી જીવ કરી શકે, જે ધારે તે કામ. ૪
 રસ પારાનું નામ છે, બાંધી જાણે તેહ;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, વિચરે છે વળી તેહ. ૫
 મૂરછાગો પાસે મરે, રોગ સર્વનો જાણ;
 શુદ્ધ મરેલો જો બને, હોય અજરામર રાય. ૬
 સોનું ને રૂપું લકું, પાસે મરતાં હોય;
 પારાના સાધનવડે, પાર કરે જાવ સોય. ૭
 ત્રીજી વિદ્યા સ્વરતણી, જો સ્વર સાધ્ય કરાય;
 ભૂત લવિષ્યની વાર્તા, તેથી સહુ લેવાય. ૮
 સાતે સ્વર સંગીતના, ગાન કળાએ ગાય;
 ગીત નૃત્ય વાજાંત્રી, રીઝે જગનો રાય. ૯
 વૈદક વિદ્યાચારમી, કાયા કરે આરોગ્ય;
 તેથી પ્રાણી ભોગવે, ભારે ભવના ભોગ. ૧૦
 પંચમ વિદ્યા પ્રીછની, બેતિપ કહીએ જહ;
 સારા નરસા સમયનું, જ્ઞાન કરે છે તેહ. ૧૧
 છે વિદ્યા છઠી વળી, વ્યાકરણ જેનું નામ;
 અક્ષરના ઉચ્ચારની, તેમાં રીત તમામ. ૧૨
 ધનુર્વિદ્યા સાતમી, સર્વ થકી છે સાર;
 અક્ષ રક્ષ આયુધના, જોમાં યુદ્ધપ્રકાર. ૧૩
 અષ્ટમી વિદ્યા નાવથી, જળ તરવાની જહ;
 ભરદરીઆમાં ભાવથી, જાણ તરીને તેહ. ૧૪
 નવમી દરકત પારકા, લખના રૂડા લેખ;
 ચિંતવે તેવું ચીતરે, ચૂક પડે નહિ રેખ. ૧૫
 હય હાથી હંકારવા, ચલવે રૂડી ચાલ;
 એ દશમ વિદ્યા ખરી, ખેલાવે બહુ ખ્યાલ. ૧૬
 બોલી બોલે સર્વની, વિચિત્ર ધારે વેશ;
 એ વિદ્યા અગીઆરમી, નાટક ભજવે બેશ. ૧૭
 બોધ કળા છે બારમી, જોથી જન વશ થાય;
 કુમાર્ગેથી ઝોસરી, જીવ સુમાર્ગે જાય. ૧૮
 તરકર વિદ્યા તેરમી, જાણે કાંઈ ચતુર;
 બોળવી નાખે બૂપને, અધકક જેનું ઉર. ૧૯
 ચોકી હોય જો ચોગણી, જનો છટકી જાય;

ભડે જઈ ભૂપાળને, કાઠ કાંડે ના સહાય. ૨૦
ચાતુરી વિદ્યા ચૌદમી, બાણે જુગમાં જઈ;
માયા તણા પ્રપંચમાં, લેશ ન લપટે તેહ. ૨૧
એ ચૌદે વિદ્યાવિદે, ચારી વિદ્યા સાર;
કહી છે આપ ઉગારવા, નહિ પરધન હરનાર. ૨૨
ભાટે વાત ભલી કહી, નીતિ રીતિ સમેત;
રાખે હૃદયે રાજવી, અવળું લહે અચેત. ૨૩

ચોપાઈ

નારંગસર છે સરોવર જઈ, નારસિંહે ખોદાવ્યું તેહ;
ત્યાં શિવજીતું દેવળ કર્યું, પુષ્કળ ધન ત્યાંથી નીસર્યું. ૧
સધણું ખચીં દીધું ત્યાંય, વાધી કીર્તિ દેશોમાંય;
દાના ભક્ત તણી દીકરી, રેશમ કાઠ સતી અવતરી. ૨
વસ્તુપાળ હતો પ્રધાન, તેણે મોહું દીધું માન;
નારાને સોંપ્યો અધિકાર, ચાર તજ ચારી નિર્ધાર. ૩
નારસિંહને નાયક કયો, ગુર્જર દેશ બધે તે કયો;
પોતાની બતિના જઈ, સેન્યામાં સહુ રાખ્યા તેહ. ૪
પગે આલતા પાળા જઈ, પળી નામ કહેવાયા તેહ;
કાટ તણી ચાકી કરનાર, કાટવાળ તે છે નિરધાર. ૫

દોહા

શેલ નામ ખરછી તણું, તેના જે ધરનાર;
નામ પડ્યું 'શેલોત'નું, તે કારણ નિર્ધાર. ૧
ખાંડાના ધરનારનું, ખાંડ પડ્યું છે નામ;
દેવળ રાખે કામકું, દાણી તેજ તમામ. ૨
રક્ષણ કરવા દેશનું, રાખે રાખ્યા સોય;
પકડી મારે ચારને, પણ ચારી ન કરે કાય. ૩
વિક્રમ સંવત ખારમાં, સર્વ બનેલી વાત;
જન સર્વેને બાણવા, કવિએ કરી પ્રખ્યાત. ૪
સાંભળતામાં સર્વને, આવે નીતિ ઉર;
રીતે તેથી રામજી, પામે સુખ ભરપૂર. ૫
દ્રાવિડ બે તીરથ કરે, વિધિએ મતા અપાર;
દેવ કળે નહિ દુષ્ટને, નીતિ વગર લગાર. ૬
નીતિથી રીતે બહુ, દયા કરે છે દેવ;

તીર્થ વ્રત તપ દાનનું, કૃણ પામે તતપ્તેવ. '૭
 જે નરમાં નીતિ નહિ, તે પશુથી છે હીણ;
 ધનઆયુષ્ય ને તેજબળ, થાય સર્વથા ક્ષીણ. ૮
 માટે નીતિ રાખજો, સર્વે નર ને નાર;
 છાટમ કહે સંસારનું, મળશે સુખ નિર્ધાર. ૯
 નારા-રેશમનું આખ્યાન સંપૂર્ણ

૪-પ્રહ્લાદ આખ્યાન

અધ્યાય પહેલો

દોહા

- પરમગુરુ પરબ્રહ્મને, પ્રેમે લાગુ પાય;
કથા કહુ પ્રહ્લાદની, સાંભળતાં સુખ થાય. ૧
- કર્તારે ઈચ્છા કરી, ન્યાયે કરવા જત્ય;
પ્રથમ અંશ પોતા તણા, ભાવે સરન્યા ભક્ત. ૨
- ઉત્પત્તિ ને અનુભવી, ધર્મ ધુરંધર ધીર;
ભવમાં ભૂલા ના પડે, જ્ઞાનવાન ગંભીર. ૩
- હોયે ત્યાંથી એમના, ઘટમાં ઝાઝું જ્ઞાન;
વડા અંશ વિશ્વેશના, વગરભણ્યા વિદ્વાન. ૪
- પરમ વિભૂતિ પ્રભુતણી, સહુથી મોટા સંત;
વળતી નિજ માયાવડે, સરન્યા જીવ અનંત. ૫
- દાનવ માનવ દેવતા, જડ માયા વશ જીવ;
ભગત મળે ભગવંતના, સઘ જણાવે શિવ. ૬
- ઉંચ નીચ ધુળ અવતરે, નહિ દેહ અભિમાન;
સઘળે દેખે શ્રીહરિ, આવરણ નહિ અજ્ઞાન. ૭
- જગત ભગત ભગવંત એ, વિદ્યા ભેદ છે જોડ;
કહું છું દર્શાવે કરી, સમજી લેજો તેહ. ૮

ચોપાદ ત્રિતાલ

- કોઇક નર નિદ્રાવશ હોયો, દેહ સ્વપ્નમાં ધાર્યો નવેદ;
તેને ભાસી સૃષ્ટિ બહુ, સ્થાવર જંગમ જાતિ સહુ. ૧
- સ્વપ્નદેહ સહુને જાણખે, જોનાં મૂળ છે ચેતન વિખે;
સૃષ્ટિના જન સઘળા જોઈ, સ્વપ્ન પુરુષને ન લહે તેહ. ૨
- સ્વપ્નપુરુષ સ્થૂળમાંય સમાય, સૃષ્ટિ ત્યાં ને ત્યાં લય થાય;
હવે એહનું કહું સિદ્ધાંત, જે સમન્યાથી ભાગે ભ્રાંત. ૩
- શયન સ્થૂળ તે ઈશ્વર એહ, સ્વપ્ન શરીર સંતનો દેહ;
ભાસ્યો તે સઘળો સંસાર, મટે અવતરે વારંવાર. ૪
- સ્વપ્નપુરુષ જેમ સ્થૂળમાં મળે, એમ સંત ઈશ્વરમાં ભળે;
જોતે દેહ સૃષ્ટિમાં રમે, અતે જઈ એ પદમાં રમે. ૫

જગતજીવને તે ગમ નહીં, ઉપજે ખપે તે અહીંના અહીં;
જને સંત મળે એક વાર, આપે ઉત્તમ તત્ત્વવિચાર. ૬
ભાવ ધરીને સેવે ભક્ત, તે પામે ઈશ્વર અન્યક્ત;
સંત જાણું પ્રભુનું રૂપ, દીસે દેહ પણ એક સ્વરૂપ. ૭

દાહા

સંત વળી સંસારથી, વહાલા હોય વિશેષ;
ઠહું છું દયાંતે કરી, સંશય ન રહે લેશ. ૧
તરણી કેરા તન થઈ, ઉભય ગર્ભ બંધાય;
એક ઉપજે ઉદરમાં, એક કેશમાં થાય. ૨
ઉદર થઈ જે ઉપજે, પ્યારો લાગે પુત્ર;
નામ વધારે નર વિષે, શોભાવે ધરસૂત્ર. ૩
ઠાઠી નાખે કેશથી, લાખ હોય જો લીખ;
શોપે રધિર શરીરનું, સ્નેહ તજી દે શીખ. ૪
ભક્તપુત્ર ભગવંતના, લીખો નાસ્તિક લોક;
ક્રોધ કરી કચરે પ્રભુ, ટાળે સહુના શોક. ૫
જગતે ભજવા ભક્તને, ભક્ત ભજે પરબ્રહ્મ;
આલે ગુરુપરંપરા, એજ અનાદિ ધર્મ. ૬
હરિહર અગ્ર આદિ સદા, ભજે પુરુષને તેહ;
પુરુષ ભજે પરબ્રહ્મને, સાચો રાખી સ્નેહ. ૭
આદિપુરુષ સહુના ગુરુ, વાણી જની વેદ;
વેદવડે જાણે સદુ, પાપ પુણ્યના ભેદ. ૮
ભક્ત ભજે ભગવંતને, વ્યાપક સર્વાવાસ;
સરજનહારો સર્વનો, દેખે હરિના દાસ. ૯
માયાના ગુણથી સદા, દાસ રહે ઉદાસ;
ઈશ્વરના ગુણ ઉજાળા, પ્રકટે પોતા પાસ. ૧૦

હરિગીત છંદ

દૃઢ ધીરજ ધર્મ ત્રિવેક, વિનય વિચાર સદુથી સાર છે,
નીતિ નિપુણ નિર્વેદ નિર્મળ, અધિકશુદ્ધિ ઉદાર છે;
ગંભીર ગુણ સાગર સમા, આનંદમાં ભરપૂર છે;
દેખે ચરાચર સર્વમાં, ચિતનપનનું નૂર છે. ૧
વળી સત્યશીવ સનેહ સદુપર, દયા આધીનતા અનિ,
કામાદિ હોય વિકાર પરિણત, અમગ મનનિર્મળ મતિ;

કવિબુદ્ધિ કોમળ ગિત સરળ, સ્વભાવ તૃષ્ણા હરિતણી,
 નિશ્ચય અચળ વિશ્વાસ દઢ, આસ્તિકતા મનમાં ધણી. ૨
 બહુ સહનશીળ સુખણુ શીતળ, તપે નહિ ત્રય તાપમાં,
 સોહં સ્વામી લહે સધળે, માપમાં ને અમાપમાં;
 કરુણા ભરેલું હૃદય કોમળ, આંખમાં અમૃત ઝરે,
 આશા કરે નહિ દોષની, ઉપકાર બહુ આપે કરે. ૩
 બહુ રૂપ માંહે બોલતો, હેખે ચરાચર રામને,
 અક્ષરાતીતથી થાય અક્ષર, પ્રકટ હેખે ધામને;
 કહુ વચન બોલે દાય તેનો, ક્ષોભ મનમાં ના ધરે,
 આકાશ માંહે રહ્યો ઈશ્વર, તેજ સ્વર બહુ ઉચ્ચરે. ૪
 અતિરાગ સજ્જન સંગમાં, ત્રિતરાગ વિષય વિકારથી,
 કહ્યાણુ ઈચ્છે સર્વનું, બુદ્ધિ બહુ પરમારથી;
 અહંકાર નહિ આપા તણો, ને નિરાધાર નિ રાંક છે,
 સમદષ્ટિ રાખે સર્વમાં, કાણુ રાય ને કાણુ રાંક છે. ૫
 પરિપૂર્ણ પ્રકટ પરા ભક્તિ, નિયમ નહિ નવધા તણો,
 એકતાર રહે કીરનારમાં, આનંદ ઉપજે અતિ ઘણો;
 દોષ ત્રાસ તેને કરે દુર્જન, નાશ તેનો હરિ કરે,
 ભક્તનો ભય ટાળવાને, રૂપ ધરણીધર ધરે. ૬
 પ્રમાણુ છે પ્રહલાદનું, વિશ્વાસ હૃદયે રાખજો,
 ભક્તિ કરો ભગવંતની, શુભ સ્વાદ એનો આખજો;
 પ્રતિપાળ ને દુષ્ટ ટાળ, એવો પ્રજ્ઞ વિના બીજો નથી,
 સહુ દેવ સેવા કરે એની, શ્રેષ્ઠ છે એ સર્વથી. ૭
 શુણુ કથન કરતા ભક્તના, પ્રહલાદની કહું છું કથા,
 છે પ્રસિદ્ધ સર્વ પુરાણમાં, બોલે સહુ બુદ્ધિ જથા;
 છાટમ કહે એ કથા સુણતાં, પાપ સધળાં પરજળે,
 ઉપજે પ્રજ્ઞા પ્રીતિ તેને, મનોરથ મનના દૂળે. ૮

અધ્યાય ૨ નો

રાગ—ઓખાહરણનો

(મધ્ય નિશામયે રે માળીયામાં રાત્રી બાણકુમાર—એ રાગ)

સજ્જન સાંભળો રે, કહું છું કથા પુરાતન એક;

હરમાં આણતાં રે, વાધે ભક્તિ જ્ઞાન વિવેક. ૧

જગતજીવને તે ગમ નહીં, ઉપજે ખપે તે અહીંના અહીં;
જને સંત મળે એક વાર, આપે ઉત્તમ તત્ત્વવિચાર. ૬
ભાવ ધરીને સેવે ભક્ત, તે પામે ઈશ્વર અવ્યક્ત;
સંત જાણવું પ્રભુનું રૂપ, દીસે દેહ પણ એક સ્વરૂપ. ૭
દાહા

સંત વળી સંસારથી, વહાલા હોય વિશેષ;
કહું છું દર્શાવે કરી, સંશય ન રહે લેશ. ૧
તરણી કેરા તન થઈ, ઉભય ગર્ભ બંધાય;
એક ઉપજે ઉદરમાં, એક કેશમાં થાય. ૨
ઉદર થઈ જ ઉપજે, પ્યારો લાગે પુત્ર;
નામ વધારે નર વિષે, સોભાવે ધરસૂત્ર. ૩
ઠાઠી નાખે કેશથી, લાખ હોય જો લીખ;
શોષે રધિર શરીરનું, સ્નેહ તજી દે શીખ. ૪
ભક્તપુત્ર ભગવંતના, લીખો નાસ્તિક લોક;
ક્રોધ કરી ક્યારે પ્રભુ, ટાળે સહુના શોક. ૫
જગતે ભજવા ભક્તને, ભક્ત ભજે પરબ્રહ્મ;
આલે ગુરુપરંપરા, એજ અનાદિ ધર્મ. ૬
હરિહર અજ આદિ સદા, ભજે પુરુષને તેહ;
પુરુષ ભજે પરબ્રહ્મને, સાચો રાખી સ્નેહ. ૭
આદિપુરુષ સહુના ગુરુ, વાણી જોની વેદ;
વેદવડે જાણે સહુ, પાપ પુણ્યના ભેદ. ૮
ભક્તભજે ભગવંતને, વ્યાપક સર્વાવાસ;
સરજનહારો સર્વનો, દેખે હરિના દાસ. ૯
માયાના ગુણથી સદા, દાસ રહે ઉદાસ;
ઈશ્વરના ગુણ ઉજાળા, પ્રકટે પોતા પાસ. ૧૦

હરિગીત ૭૬

દૃઢ ધીરજ ધર્મ વિવેક, વિનય વિચાર સદૃથી સાર છે,
નીતિ નિપુણ નિર્વેદ નિર્મળ, અધિકશુદ્ધિ ઉદાર છે;
ગંભીર ગુણ સાગર સમા, આનંદમાં ખરપૂર છે;
દેખે ચરાચર સર્વમાં, કૈનનપનનું નર છે. ૧
વળી મત્યથીસ સનેહ, સદુપર, દયા આર્પીતના અનિ,
કામદિ હોય વિકાર વર્જિત, અચળ મનનિર્મળ મનિ;

એવું સાંભળી રે, કાંઈએ ઉત્તર ન કહ્યો કાંય;
 એટલે બોલીયો રે, જરાસંધપુત્ર હતો તે માંય. ૧૮
 શાણો સર્વથી રે, તેનું નામ હતું સહદેવ;
 કહે છે રાયને રે, પૂજેને દેવાધિદેવ. ૧૯
 સર્વ શિરેમણિ રે, કમલનયન છે કૃષ્ણકૃપાળ;
 એના અંગમાં રે, રણાં છે સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ. ૨૦
 નરરૂપે થયા રે, આદિ નારાયણ છે એહ;
 નિજ જન કારણે રે, અવનિ હાપર ધાર્યો દેહ. ૨૧
 લેના ચરણથી રે, પ્રકટી ગંગા પાવન થાય;
 ભવ પ્રભા ભજ રે, બહી લોક સરવનો નાય. ૨૨
 એ છે શ્રીહરિ રે, તેનો કાંઈક સમજે મર્મ;
 વાણી સાંભળી રે, મનમાં રીઝયા રાજ ધર્મ. ૨૩
 સહદેવે કહી રે, ભાવી સર્વ સજ્જાને વાત;
 પૂજે કૃષ્ણને રે, એ તો ઈશ્વર છે સાક્ષાત. ૨૪
 વળતી પાંડવે રે, પ્રીતે પૂજ્યા પ્રણવા પાય;
 જોઈ શિશુપાળને રે, લાગી અંતરમાં બહુ લાય. ૨૫
 ક્રોધ કરી ધણે રે, વળતો બોલ્યો વરવાં વેણ;
 કાળે ઘેરીઆ રે, વિપરીત કહેવા લાગ્યો કેણ. ૨૬
 અરે! આશુચ્યું રે, આગ્યો આજ થયી કળિકાળ;
 સર્વ રદ્યા ધર્યા રે, પેલો પૂજ્યો ગોપાળ. ૨૭
 થઈ ગઈ સર્વને રે, વિનાયકાળે વિપરીત બુધ;
 આ આહિરને રે, સેવ્યો બહી સહુથી શુદ્ધ. ૨૮
 એ ભરવાડમાં રે, બેળો રહીને ભરતો પેટ;
 એની જાત સી રે, તે કાંઈ નથી જણાતી નેટ. ૨૯
 એ બ્રાહ્મણ નહિ રે, નહિ કાંઈ સત્રી એ કહેવાય;
 એ ગોવાળીઆ રે, એણે ચારી ગોકુળ ગાય. ૩૦
 એાઢી ક્રમળી રે, અંગે લોતો એઠો હાય;
 લમ્પને લાકટી રે, ફરતો પિંદ્રસતી સાય. ૩૧
 માખણ ચારતો રે, સુના દેખી સર્વ અવાસ;
 દહીં દૂધ ઢાળતો રે, પીતો પેટ ભરીને ધ્રસ. ૩૨
 કન્યા ગોપની રે, નહાવા પેઠી બુમનાં નીર;
 નૃજ નિહાળીયાં રે, એણે ચાર્યાં તેનાં ચીર. ૩૩

એ વનમાં વસી રે, કરતો પશુ પંખીના સાદ;
 ગદ્ડ ઉપર ચઢી રે, રમતો વિધવિધ પેરે વાદ. ૩૪
 મધ લેતો ઘણું રે, તેથી મધુસૂદન છે નામ;
 કહીએ કેટલાં રે, કાટીક શ્રીધાં તિલજા કામ. ૩૫
 મા ને બાપનું રે, નહિ દેઠાણું એને કાંય;
 નાહો યુદ્ધથી રે, જામને પેડે સાગરમાં. ૩૬
 એવું સાંભળી રે, ચઢીયો ભીમસેનને કાળ;
 અરે આ દુર્મતિ રે, શું ગિરધરને દે છે ગાળ. ૩૭
 પામર પ્રાણીઆ રે, તું શું બણે પ્રભુની પેર;
 ઉઠ અહીં થકી રે, નહિ તો મારીશ તુજને દેર. ૩૮
 ક્રોધ કરી તદ્દા રે, ઉઠ્યો તરત વૃદ્ધદર વીર;
 મહી કરમાં ગદ્દા રે, એટલે બોલ્યા સ્થામશરીર. ૩૯
 બાઈ બેસો તમે રે, જ્યારે પૂરી થાશે ગાળ;
 સર્વે દેખતાં રે, મારે હણવો છે શિશુપાળ. ૪૦
 સુત દમધોરાના રે, દીધી સો ગાળો નિરધાર;
 ચક્રવડે કરી રે, તેને માર્યો હરિએ કાર. ૪૧
 તેના તનયકી રે, કાંઈક નીકળ્યું વળતું તેજ;
 સહુના દેખતાં રે, આળ્યું પ્રભુમાં મળીયું એજ. ૪૨

દોહા

દુરાચારી ને દુર્મતિ, પાપી બહુ શિશુપાળ;
 દોષ કરી કૃષ્ણે વળી, પ્રીધો એનો કાળ. ૧
 તેજ મજ્યુ નિકમત્રિપે, અચરજ મોહું એહ;
 ધર્મરાયના મન વિષે, ઉપજ્યો અતિ સંદેહ. ૨
 નારદને ચરણે નમી, નિનય કર્યો બહુ વાર;
 સંશય છેદો માલ્યે, ભાવે બ્રહ્મદુમાર. ૩
 નિકાળદર્શી છો તમે, મહામોટા મુનિરાય;
 મોક્ષ થયો મહામંદનો, કારણ તું કહેવાય. ૪
 વચન સાંભળી ધર્મનાં, બોલ્યા બ્રહ્મદુમાર;
 ભાવે કલાવે હરિ ભજે, તે પામે ઉદ્ધાર. ૫
 વિષ્ણુપુરીના પાર્ષદો, જય ને વિજય જોહ;
 સનપ્રદિકના શાપથી, પડ્યા પૃથ્વીપર તેહ. ૬
 અમુરદેહમાં અવતર્યા, હણ્યા હરિને હાથ;

ત્રીજે જન્મે તે પછી, પામ્યા વૈકુંઠનાથ. ૭
 વચન સુણી નારદ તણાં, પ્રીતે લાગ્યા પાય;
 સનકાદિકના શાપનું, કારણ કહે મુનિરાય. ૮

અધ્યાય ૩ ને

(સગ રામચી)

વળતા નારદ વાણી બોલ્યા, સુણજે યુધિષ્ઠિર રાય રે;
 વિસ્તારી તુજને સંભળાવું, સાધુ તણે મહિમાય રે. ૧
 એક સમે સનકાદિ સુંદર, સકળ શિશેમણિ સંત રે;
 શુદ્ધ નિરંજન સાથે સમરસ, જ્ઞાની ધણ ગુણવંત રે. ૨
 કમલનયન કરુણામય કોમળ, રહિત સમસ્ત વિકાર રે;
 આશાપાસ નહિ હર અંતર, નિર્મળ તત્ત્વવિચાર રે. ૩
 જળહળ કાંતિ જલ શિર ઉપર, પરમહંસ પરમાણુ રે;
 દિવ્ય સ્વરૂપ ને વેશ દિગંબર, સુંદર ચતુરસુબાણુ રે. ૪
 ઊર્ધ્વરેતા અવધૂત અનોપમ, આનંદનો આગાર રે;
 નિઃકંથન નિર્લેપ નિરામય, ભગવદી બ્રહ્મકુમાર રે. ૫
 ચર્ચા જોતા ચૌદ ભોવનમાં, કરતા ક્રમોઠામ રે;
 શેષ થઈ તે બ્રહ્મ શિવનાં, જોયાં સધળાં ધામ રે. ૬
 વેગે કરીને વૈકુંઠ પુરીમાં, આબ્યા તેણીવાર રે;
 જય વિજય સનકાદિક જોયા, રાઝ્યા તેણે ઠાર રે. ૭
 ક્યાં જાઓ છો અને કોણ છો, એમ બોલ્યા પ્રતિહાર રે;
 નમ્ર નિઃશંક અને નિર્લજ્જ છો, નથી કરતા કાંઈ વિચાર રે. ૮
 કમલાસહિત બેઠા છે કેશવ, એકાંતે આ વાર રે;
 તે કેકાણે તમને બવા, આજ નથી અધિકાર રે. ૯
 એમ કહી છટી આડી શીઘી, તે પ્રતિહારે ત્યાંય રે;
 શાંત ધણ સનકાદિ છે પણ કાપ થયો મનમાંય રે. ૧૦
 આ પ્રતિહારોઆવા અજાણ્યા, છો તમે દુર્મતિ કોણ રે;
 પુત્ર અમે પરમેશ્વર કેરા, બણે સર્વ સુબાણુ રે. ૧૧
 ચાકર છો તમે ચોર પ્રજાના, દુર્મતિ દીસે તમારી રે;
 આ વૈકુંઠ છે ધામ અમારું, કાંઈ શંકે નહિ વારી રે. ૧૨
 પિતા છે પરબ્રહ્મ અમારા, મહાલક્ષ્મીજી માત રે;
 જો અમને નહિ બવા દો તો, યારો વિપરીત વાત રે. ૧૩

તાત તણી જે સંપત્તિ હોય તે, પુત્ર તણી કહેવાય રે;
આકરની કાંઈ ચૂક પડે તો, તરત આકરી બન્ય રે. ૧૪

ઢાહા

અમે પ્રભુના બાળકા, અવર નહિ આધાર;
પાળે પોપે પ્રીતથી, કૃપાસહિત કરતાર. ૧
જ્ઞાની પ્રભુનું અંગ છે, સેવક વસ્ર સમાન;
અંગ અલગ થાયે નહિ, વસ્ર ધરે છે અન્ય. ૨

છાપો

સંત શ્રીહરિ એમ, જેમ સૂરજ ને તડકા,
સંત શ્રીહરિ એમ, જેમ પાવક ને લડકા;
સંત શ્રીહરિ એમ, તરંગ જેવા હોય જળમાં,
સંત શ્રીહરિ એમ, કનક રહે છે કુંડળમાં;
વાયુ ને વંદોળીઓ, તે જૂઠા નવ બળીએ,
એમ સંત ને શ્રીહરિ, કહે છાટમે સત્ય પ્રમાણીએ. ૧
સેવક હોય સકામ, મોજ માયાની માગે,
પામે નહિ પગાર, તરત સ્વાર્મીને ત્યાગે;
સેવક હોય સકામ, સિદ્ધિઓ ઇચ્છે ભારી,
પામે પૂરો આહાર, સજે તે સેવા સારી;
સેવક સધળા સ્વાર્થી, ભુક્તિ મુક્તિ વાંચે ભલી,
વળી ગુણનો ગર્વ કરે ધણો, મુખ દેખી બળે છળી. ૨

ઢાહા

સેવક થઇને સંતને, ઝાળખો નહિ અજાણ;
મહાકાળના મુખ થકી, કરશે રક્ષા ઢાણ. ૧
પાપી અહો આવે નહિ, આવે પ્રભુના લાલ;
તેને નહિ માનો તમે, તો યાશે છુંડા હાલ. ૨
અમલ અમારો છે અહો, સાચું માનો સોય;
ઝટ દેઈ કાઢી નાખીએ, કંટક જે હોય હોય. ૩
કંટક જેવા છો તમે, કુટિલ દુહ્યના કૂર;
પૃથ્વી ઉપર જઈ પડો, અહોધી યાવ અમુર. ૪
કુદ દપટ છગ દંભ ને, નિંસાના કરનાર;
જે દેખી દરિબક્તના, ઠરે નહિ આ દાર. ૫
હુઆ લંપટ લાલચુ, અવગુણ હોય અનેક;

તેને અહીંથી ટાળવા, રહી નં સોકે પળ એક. ૬
 સત્ય ધામ શ્રીહરિ તણું, પાવન વૈકુંઠ પુર;
 તે જોવા અમે આવીઆ, દુરિજન કરવા દૂર. ૭
 પ્રભુએ કીધી પ્રેરણા, જો મેલ્યો છે જોગ;
 વૈકુંઠમાંથી ટાળવા, તમ સરખો મહારોગ. ૮
 રજનો કણ હોય નેત્રમાં, તે કાઢે સુખ થાય;
 દુષ્ટ વસે વૈકુંઠમાં, પ્રભુથી કેમ ખમાય. ૯
 જાવ પડો પૃથ્વીવિષે, થાઓ અધમ અસુર;
 લોક સર્વ ધિક્કારશે, કહેશે મોટા કૂર. ૧૦
 પ્રભુ મળવાના પંથમાં, કરે કાંઈ અંતરાય;
 પતિત થઈને તે પડે. સહિત મૂળ સૂકાય. ૧૧
 જય વિજય જાંખા થયા, સુણી વિપ્રનો શાપ;
 અપે દેવ શું આપણે, કીધું મોટું પાપ. ૧૨
 મદ મત્સર મનથી મઢ્યો, થયા દોષલા દિન;
 થરથર લાગ્યા કંપવા, તેજ ગુહિ બળહીન. ૧૩
 લક્ષ્મીની હાંસી કરી, તેનું લાગ્યું પાપ;
 પ્રભુના મનથી ઉતર્યા, લાગ્યો દ્વિજનો શાપ. ૧૪
 સનકાદિકના શરણમાં, પડીઆ જોડી પ્રાણ;
 અમે ન તમને ઝોળખ્યા, એવા અધમ અજાણ. ૧૫
 વાર્યા તમને વિપ્રવર, જોઈ અમને બાધ;
 કરુણાસાગર છે તમે, કામા કરો અપરાધ. ૧૬
 પ્રભુના પ્યારા છે તમે, સમદષિના સંત;
 મોઢે અંધ અમે થયા, જડગુહિના જંત. ૧૭
 એવું જાણી આપને, રજ ન કરવી રીસ;
 સ્વામી શરણે આવીઆ, સોખ્યાં તમને શીષ. ૧૮
 બાળક જાણી બાપજી, શાપ કરો ઉદ્ધાર;
 જયી પાછા આવીએ, ઝટપટ આણે કાર. ૧૯
 કરગરતા જોઈ જયવિજય, રીઝ્યા તે મુનિરાય;
 પ્રભુપદ વેગે પામવા, સુણજો સરલ ઉપાય. ૨૦
 એક પલક ના વિસરે, એવી પ્રીતિ હોય;
 તે છૂટે સંસારથી, પ્રભુપદ પામે સોય. ૨૧
 પણ પ્રીતિ ઉપજવતાં, નિશેષ લાગે વાર;

થયું રૂપ અલૌકિક ત્યાંય, પછી પેઠા મહાજળમાંય;
 હિરણ્યકેને નાખ્યો મારી, અવનિ એમ પ્રભુએ ઉદ્ધારી. ૪
 વળી નરહરિનું ધરી રૂપ, હણ્યો હિરણ્યકથપુ ભૂપ;
 ખન્ને બ્રાત પમાડ્યા મર્ણ, થયા રાવણ ને કુંભકર્ણ. ૫
 તેનો ક્રીધો હરિએ કાળ, થયા દંતવજ્ર શિશુપાલ;
 તમ દેખતાં તેને માર્યા, હવે વૈદ્યઠયામ સધાર્યા. ૬
 મળ્યું તેજ પ્રભુની માંય, તેમાં સંશય ન કરવો કાંય;
 સુણી નારદજીની વાણી, ધર્મરાયે તે સત્ય પ્રમાણી. ૭
 કથા સુણવાને પ્રહ્લાદતાણી, યદ્ય આતુરતા મનમાં ધણી;
 નમ્યા નારદજીને પાય, પ્રીતે પૂછે યુધિષ્ઠિર રાય. ૮
 મહાપરમ ભક્ત પ્રહ્લાદ, ઉપજે સુણતાં કથા આહ્લાદ;
 મૂળ થકી એ માંડીને વાત, મુને સાંભળાવો સાક્ષાત. ૯
 હરિભક્ત તણાં જ અરિત્ર, સુણતાં પ્રાણી તે થાય પત્રિત્ર;
 મહાપાતક દૂર પળાય, એવો હરિજનનો મહિમાય. ૧૦
 વળતા બોલ્યા તે નારદ મુન્ય, અહો! રાય યુધિષ્ઠિર ધન્ય;
 હોય વહાલા હરિના જહ, તેને હરિજન સાથે સ્નેહ. ૧૧
 કહું મૂળથી માંડીને વાત, તમે સાંભળજે સાક્ષાત;
 થયા દીતિ તણા સુત જહ, અતિ અતુલિત બળીઆ તેહ. ૧૨
 હિરણ્યક થયો વિકરાળ, તેણે પૃથ્વીને આંખી પાતાળ;
 કરી અરજ બ્રહ્માજીએ બ્યારે, ધર્યું વારાહનું રૂપ સાર. ૧૩
 સદા ઈશ્વર એક અરૂપ, ધરે ભક્તને કાળે રૂપ;
 દેવ સેવક છે હરિ તણા, માટે વહાલા પ્રભુજીને ધણા. ૧૪
 હતા નાસ્તિક દાનવ માત્ર, અતિ કૂર ધણા કુપાત્ર;
 નિજ માયા વડે ધરી દેહ, હણ્યા યુદ્ધ કરીને તેહ. ૧૫

કુલણ

દીતિના સૂતને મર્દાને મારવા, વિધ્યુએ રૂપ વારાહ ધરીયું;
 અર્કના કીર્ણ સમ જીર્ણ રોમાવળી, ભુવનનું તેજ તનમાંય ભરીયું;
 દંત ને દાઢ તે પાહાડથી પ્રોઢ છે, દેખીને રૂપ ત્રિલોક ડરીયું;
 નિરખીને નાથને સુરતણા સાથને, ચક્ર કહે આપણું કાળ સરીયું. ૧
 મેરુ કણ માત્ર તે ખરીઓમાં ખડખડે, ધૂધને ઘડઘડે મેધ જોયો;
 કેશવાળી અડે તારામંડળ લગે, દીર્ઘ દેખાય છે તેહ તેવો;
 કો તણી ઉપમા દીજીએ એહને, એહ સરખો તો છે એજ જોયો,

પેસી પાતાળમાં ભૂમિના ગોળને, ધારીઓ ઉંચડી અધર લેવો. ૨
 ઘોર કરી ગર્જના તે સમે તર્જના, દીતિસુત દોડીઓ ક્રોધ આણી,
 ઝાલી કરમાં ગદા પ્રહાર કીધો તદા, વદનથી બોલતો મર્મ વાણી;
 ચાલ્ય રે સુવરા ભાળી જો ભુંડરા, મંદ આવ્યો મુને અલપ જાણી,
 જોઈ લે મર્દને મેળવું ગર્દને, આવ તુજને કરું ધૂળધાણી. ૩
 માર ખડુ મારતો હામ નથી હારતો, લોક સૌ દેખતાં ખૂબ લડીયો,
 રણતણા રંગમાં જોરથી જંગમાં, વીરરસ અંગમાં પ્રબળ ચઢીયો;
 વીસને સાત દિન રાત્રી તો વહી ગયાં, વળતી વરાહજીએ ધાટ ધડીયો,
 મુષ્ટિના મારથી મૂઢ માર્યો ગયો, તરફડી તરત જળ મધ્ય પડીયો. ૪
 સવૈયા એકત્રીસા

દીતિસુત દાનવને મારી, ભૂમિ ઉદ્ધારી ભગવંત,
 મહાબળીયાને મર્દી નાખ્યો, જમાં હતું જોર અનંત;
 ભગવંતની સાથે પણ લડીયો, જંગમાં જો જોધ જરાવંત,
 પ્રોઢ પરાક્રમ કીધું એણે, તેથી ગુણ સૌ ગાયે સંત. ૧

દોહા

હિરણ્યાક્ષ હરિએ હણ્યો, સ્થાપી અવનિ સ્થિર;
 સુરગણ સધળા હરખીયા, જય જય શુદ્ધ સરીર. ૧
 બ્રહ્માઢિક સહુ આવીયા, પૂજ્યા પ્રભુના પાય;
 સ્તુતિ કરી તેણે સમે, કહી જય જય જગરાય. ૨
 અંતરધાન થયા હરિ, વસીયા વૈકુંઠ માંય;
 દીતિ માતા દેલની, રોના લાગી લાંબ. ૩
 સુતના ગુણ સંભારતી, કરતી અતિ પોકાર;
 માર્યો મારા પુત્રને, મરજો મારણહાર. ૪
 હર તાડન અતિશે કરી, રોતી કરીને રોય;
 મારે મારણહારને, તો પામું સંતોષ. ૫
 હિરણ્યકશ્યપુ લાં બોલીયો, માતા તું માં રોય;
 કાણુમંજુર સૌ ખેલ છે, માતા તું માં રોય. ૬

રાગ-જનની છવો રે ગોપીચંદની.

જનુની જગત સહુ કારમુ, સ્વપ્ના જોવો સંસાર જ;
 જોતાં જોતાં ટળી જાય છે, જ જ દીસે આકાર જ. જનુની ૦ ૧
 પૂતળી જવી બરામની, ઇંદ્રધનુષનો રંગ જ;
 જોવો પરપોટો જળતણે, ધાય કાણુમાં તે ભંગ જ. જનુની ૦ ૨
 છા. ૧૪

આઘ જોતાં સહુ શૂન્ય છે, મધ્યે મિશ્ર્યા આધાર છ;
 અંતે જોતાં શૂન્ય એકહું, એવો કરી લે વિચાર છ. જનુની ૦
 જીવી ગગનમાં રે વાદળી, દીસે અવનવા રંગ છ;
 વિચિત્ર પ્રકારે રે વિસસે, થાય કાણુમાંદે સંગ છ. જનુની ૦
 પરમાણુ સહુ તત્ત્વના, સેહેજ થાય સંલેગ છ;
 રૂપ દીસે બહુ અવનવાં, વળી થાય વિલેગ છ. જનુની ૦
 ક્ષિતિ જળ પાવક પવનના, ઝીણા પરમાણુ જેહ છ;
 સેહેજ સરવ હોય એકહા, દીસે દુનિયાના દેહ છ. જનુની ૦ ૬
 એક કાણે સહુ ઉપજે, બીજી કાણુ રહે સ્થિર છ;
 ત્રીજી કાણે હોય જરજરાં, દીસે વૃદ્ધ શરીર છ. જનુની ૦ ૭
 ચાથી કાણે વેરાય છે, મરણ કહે છે સહુ કાય છ;
 કર્તાને હરતા બીજે નથી, સાચું સમજ લે સોય છ. જનુની ૦ ૮
 દુઃખ સમુદય માર્ગ ને, બોધું કહીએ નિરોધ છ;
 ચારે તત્ત્વ વિચારજે, સાચો કરી લે ને સોય છ. જનુની ૦ ૯
 દુઃખ તણા સ્કંધ પાંચ છે, તેનો સુણજે વિસ્તાર છ;
 પાંચે સ્કંધ ક્ષણિક છે, નથી અમર લગાર છ. જનુની ૦ ૧૦
 વિજ્ઞાન ને વળી વેદના, સંજ્ઞા ને સંસ્કાર છ;
 રૂપ સહુ એ સ્કંધનાં, જણો પાંચે પ્રકાર છ. જનુની ૦ ૧૧
 શબ્દ સ્પર્શ રસ રૂપને, હોય ગંધતું જ્ઞાન છ;
 જ્ઞાન ઇન્દ્રિયડે એ લહે, તેને કહીએ ત્રિજ્ઞાન છ. જનુની ૦ ૧૨
 પૂર્વકરમના કૃળ યત્રી, દેહે સુખ દુઃખ હોય છ;
 તેને કહેવાય છે વેદના, બીજે સ્કંધ છે સોય છ. જનુની ૦ ૧૩
 જુગવી જાતિયો એકને, તેનાં પારેલાં નામ છ;
 સંજ્ઞા કહે સૌ તેહને, કરજા સંસારી કામ છ. જનુની ૦ ૧૪
 પાપ તણા પરિણામથી, કૃળ આગળ ચાય છ;
 સંસ્કાર કહીએ તેહને, વાવે તેનાં લણાય છ. જનુની ૦ ૧૫
 પરમાણુ એકહા મળી, દૃષ્ટિગોચર થાય છ;
 રૂપ નામ કહે તેહનું, સ્કંધ પાંચમો ગાય છ. જનુની ૦ ૧૬
 પાંચે સ્કંધ ક્ષણિક છે, વળી સાંભળો વાત છ;
 કારણ કહું છું દુઃખનું, માનો સમુદય માત છ. જનુની ૦ ૧૭
 મોહાદિકથી થાય છે, ઘણા રાગ ને દ્રેષ છ;
 તે તો મારું ને આ પારડું, એમાં અટી સ્વેસ છ. જનુની ૦ ૧૮

તૃષ્ણાને લીધે ઉપજે, પ્રીતિ દેષને કામ જ;
 ક્રોધને આદે વિકાર છે, તેનું સમુદય નામ જ. જનુની૦૧૯
 ક્ષણમાં જને દેખીએ, ક્ષણમાં ક્ષીટી તે બય જ;
 વણુર્યા પછી નવ દેખીએ, મારગ તેને કહેવાય જ. જનુની૦૨૦
 ઈચ્છાઓ સઘળી રોધવી, તેનું નામ નિરોધ જ;
 સર્વ પદારથ ક્ષણિક છે, સાચો કરી જોવો રોધ જ. જનુની૦૨૧
 સર્વ ક્ષણિક સમજ કરી, શત્યાકાર જે ગ્રામ જ;
 ઈચ્છા કરી નવ ઉપજે, તેને મોક્ષ કહેવાય જ. જનુની૦૨૨
 પશ્ચિ સ્કંધ જન્મે મરે, સ્વર્ગ નરકે તે બય જ;
 સમજ સમાવે જો શત્યમાં, ફરી જન્મ ન થાય જ. જનુની૦૨૩
 નિદ્રા પછી સ્વપ્ન થાય છે, અર્ચાં રૂપ જણાવ જ;
 પાછા નિદ્રામાં સહુ સમે, એવો જગતનો ન્યાય જ. જનુની૦૨૪
 મિથ્યા દીસે સહુ મધ્યમાં, શત્ય આદિને અંત જ;
 સેહેજ ઉપજે ને સેહેજ શમે, એવું સમજ છે સંત જ. જનુની૦૨૫
 ઈશ્વર દોષ કરતો નથી, નથી આત્મા સદાય જ;
 દીપક જ્યોતિ સમાન છે, સહુ શત્યમાં સમાય જ. જનુની૦૨૬
 હિરણ્યકશ્યપુએ માતને, કહ્યું આસુરી જ્ઞાન જ;
 છાટમ કહે દાનવ સહુ, ધરતા શત્યનું ધ્યાન જ. જનુની૦૨૭

હોહા

મુતની વાણી સાંભળી, વાળે મન વૈરાગ્ય;
 દીતિ તો રાતી રહી, રોક કર્યા સહુ ત્યાગ. ૧
 હિરણ્યકશ્યપુએ મન ત્રિપે, વળી વિચારી વાત;
 સાચો શત્રુ રોધવો, જણે હણીએ બ્રાત. ૨
 વનમાં બંધને તપ કરું, લહ વિધિનું વરદાન;
 વળતી લોપુ ધર્મને, પ્રગટ થશે નીલન. ૩
 ક્રિયા કરમ કરી બ્રાતની, વનમાં ચાલ્યો વીર;
 અધાર તપ ત્યાં આદ્યું, ધારી મનમાં ધીર. ૪

અધ્યાય ૬ કો

રાગ ચોપાઝ તિલાહ

હિરણ્યકશ્યપુએ પ્રીધો વિચાર, મહારે તપ કરવું નિરધાર;
 તપ કેસે છે મહિમા અપાર, વશ થાય સકળ સંસાર. ૧

ધરું બ્રહ્માતણું જઈધ્યાન, તેથી પામું ધણું વરદાન;
 એવું ઉત્ર મહાતપ કરું, પછી કાપનો માર્યો નવ મરું. ૨
 એવો નિશ્ચય કરી મનમાંય, સહુ ત્યાગ કર્યો પછી ત્યાંય;
 એકાએકી તે વનમાં ગયો, તપ સાધવા તત્પર થયો. ૩
 ખાતપાત તજ્યા બહુ ભોગ, પછી સાધના બેઠો જોગ;
 વાળે આસન એંશી ને ચાર, પ્રાણાયામ ને પ્રત્યાહાર. ૪
 રવિ સન્મુખ રાખીને દૃઢ, પછી કરવા લાગ્યો બહુ કષ્ટ;
 કૃષ્ણ મૂળ ને જળનો આહાર, એમ વીસાં વર્ષ હજાર. ૫
 પછી આહારતણો કરી સાગ, ખાંધ્યો ઇંદ સાથે અનુરાગ;
 એક અંગુઠે તોલી શરીર, પિંડ સાધીને પીધો સમીર. ૬
 થયો અચળ જેવો હોય પ્હાડ, ચઢી ઉઘેય ઉગ્યાં ઝાડ;
 સહુ દેહ તે સુકાઈ ગયો, મોટો રાક્ષ ઉઘેઈને થયો. ૭
 તેની ઉપર ઉગ્યાં તરણ, તેમાં ચરવા તે લાગ્યાં હરણ;
 ઉગ્યાં બાવળ બોરડી માંય, માળા પંખીએ ધાડ્યા સાંય. ૮
 દીસે પર્વત સરખું દીલ, તેમાં સર્પોએ શીલાં ખીલ;
 દવ લાગતો હાથે જેવો, દીસે આંખોએ ભડકો એવો. ૯
 એહ ઉત્ર અમુરની કરણી, પછી ડોલવા લાગી ધરણી;
 તપ દેખીને એતું અગાધ, થવા લાગ્યો બધે ઉતપાત. ૧૦
 સાતે સાગર રહ્યા ઉછળી, દશ દિગપાળ ઝડપ્યા વળી;
 હતા દેવ ઇંદ્રાદિક બેહ, તપ દેખીને કંપ્યા તેહ. ૧૧
 વીસાં વર્ષ તે ખનીસ હજાર, શત એક વળી નિરધાર;
 દીલાં હરણ તપ લેણી વારે, દુઃખ પામ્યા ઇંદ્રાદિક સારે. ૧૨
 સહુ દેવોએ શીધો વિચાર, વિધિ પાસે ગયા તેણી વાર
 કર જોડીને કીધો પ્રણામ, કરી વિનય કહ્યું સહુ ઠામ. ૧૩
 દીનિપુત્ર કરે તપ સાડું, વળી ધ્યાન ધરે છે તમાડું;
 એના તપથી ટાલે ત્રિલોક, એથી સર્વને ઉપન્યો શોક. ૧૪
 એને જાહને હાડો આપ, તેથી દગ્ધે સર્વના તાપ;
 વર પામીને એ ઘેર બસે, પછી થન્નરૂં દસે તે ધસે. ૧૫
 વળતી બ્રહ્માજીવોડ્યા વાણી, એ તો વાત સરવ મેં જાણી;
 તમે ચિંતા ન કરશો લેગ, દરિ ઘણસે સહુને દલેશ. ૧૬
 ગયા દેવ પોતાને અવાસ, આગ્યા બ્રહ્મા અમુરના પાસ;
 તપ દેખીને વિરમય થયા, ધણી મનમાં તે ઉપજી દયા. ૧૭

રાગ-ધોળ

આબ્યા આબ્યા લોક પિતામહ ત્યાંય રે,
 દીડો દીડો દીતિતનય વનમાંય રે;
 અતિ તપ દેખી દયા મનમાં આણી રે, ૧
 માગ્ય માગ્ય બોલ્યા વિરંચી વાણી રે.
 ધન્ય ધન્ય ધીરજ પુત્ર તમારી રે,
 તુજ પર નાપું સરવને વારી રે;
 નાપિ મુનિ દાનવ દેવ અનેક રે,
 તુજ જોવો ધીર ન દીસે એક રે. ૨
 જગ્ય જગ્ય જગ્ય તજીને ધ્યાન રે,
 માગ્ય માગ્ય તે આપું વરદાન રે;
 વાણી સુણી જગ્યો દાનવનો રાય રે,
 પ્રીત કરી લાગ્યો પ્રજાજીને પાય રે. ૩
 કૃપા કરી મસ્તક મૂક્યો હાથ રે,
 દીતિસુત ઠીધો તે તરત સનાથ રે;
 કંચન જોવી કાયા ખતી મધ બ્યારે રે,
 કર જોડી વરદાન માગ્યાં ત્યારે રે. ૪
 હવે મુને અમર કરો મહારાજ રે,
 તેથી સહુ સરે અમારાં કાજ રે;
 દાહ થઈ માડું ન થાએ મરણ રે,
 એવો વર આપો અસરણ શરણ રે. ૫
 દેવ દૈત્ય યક્ષ પિતૃ ગાંધર્વ રે,
 નાગ નર કિન્નર આદિ સર્વ રે;
 જૂત પ્રેત વીર વ્યાધિ વૈતાળ રે,
 જીતે નહિ ઇંદ્ર વરુણ જમ કાળ રે. ૬
 અસ્ર શસ્ત્ર આયુધ ખંડુક ખાણ રે,
 કાષ્ઠ લોહ આદિ ધાતુ પાષાણ રે;
 ખગ મૃગ વાધ વૃશ્ચિક વીખ વ્યાલ રે,
 ડોચ મારો કરી શકે નહિ કાળ રે. ૭
 સરીસર સાગર ગિરિ વનવાસી રે,
 ગૃહસ્થાશ્રમી બ્રહ્મચારી કે સંન્યાસી રે;
 નારી નર જાતિ નપુંશક હોય રે,

તેમાં મુને જીતી શકે નહિ કાંઈ રે. ૮
 ધરમાંહે બાહાર દિન કે રાત રે,
 જીતે નહિ લક્ષ ચોસાસી જાત રે;
 સરજેલી સૃષ્ટિ તમારી જેહ રે,
 મુને કાંઈ જીતી શકે નહિ તેહ રે. ૯
 નીચે ઉચે સૂકે લીલે સસ્ત્ર ધારે રે;
 વિદ્યુત વાંદ્ર વાયુ ઠે તુષારે રે;
 કાંઈ રીતે મૃત્યુ માડું નવ હોય રે,
 કૃપા કરી આપો મુને વર સોય રે. ૧૦
 તમે આદિપુરુષ અજ ભગવાન રે,
 દયા કરી આપો મુને વરદાન રે;
 તમે સૃષ્ટિકર્તા ધ્યાતા પિતૃ માતા રે,
 સદા પ્રભુ સેવકના સુખદાતા રે. ૧૧
 એવી અરજ સુણી અસુરની જ્યારે રે,
 અસ્તુ કહી આપ્યો વિધિએ વર ત્યારે રે;
 થજે સુત અજર અમર બળવાન રે,
 એવું કહી બોલ્યા તે અજ ભગવાન રે. ૧૨
 હશે મારી સૃષ્ટિ તણો નર કાંઈ રે,
 તુજને તો જીતી શકે નહિ કાંઈ રે;
 રિક્તિ સિદ્ધિ સંપત્તિ સુખ ને રાજ રે,
 થશે મનમાં ચિહ્ન સઘળાં કાજ રે. ૧૩
 દેવ વર્ષ એકસો બનીસ હજાર રે,
 તપ કરી માગ્યું એવું નિર્ધાર રે;
 હંસારૂઠે હસીને આપ્યું વરદાન રે,
 પછી પોતે થઈ ગયા અંતરવાન રે. ૧૪
 અસુરે તો બાણ્યું મહાજગ જીત્યું રે,
 મૂઠે બાણ્યું મરણતણો ભય વીત્યો રે;
 પાપી નથી બાણ્યો પ્રજાનો પ્રનાય રે,
 અનિ મટે અંધ થયો પછી આપ રે. ૧૫
 હઠી લાંથી આપ્યો નગરમોઝાર રે,
 ઘીધો સદુ લોકોએ જયજયકાર રે;
 ઘેર ઘેર ગડગડીયાં નિશાન રે,

પ્રીતે મળીયા પુરજન ને પ્રધાન રે. ૧૬
 શેહેર તણી શોભા કરી અતિ સારી રે,
 નાટારંગ યાય છે ગાય છે નારી રે;
 વિધ વિધ વાજીન વાગે છે લાંચ રે,
 હિરણ્યકશ્યપુ પધારીયા પુરમાંય રે. ૧૭
 રાજ્યાસને બેઠો અસુરનો રાય રે,
 સર્વેને આનંદ અંગ ન માય રે;
 જયક બોલે ધણ જરા ત્યાંય રે,
 હિરણ્યકશ્યપુ હરખે ધણું મનમાંય રે. ૧૮
 મહાજન તેડીને દીધાં માન રે,
 પુરમાંહે વહેઝ્યાં છે ફેફળ પાન રે. ૧૯
 અધમને આવે ધણે અધિકાર રે,
 વળતી તેને વાઘે છે ગર્વ અપાર રે;
 હિરણ્યકશ્યપુ કરે અનીતિનાં કર્મ રે,
 છાદમ કહે લોપવા લાગ્યો ધર્મ રે. ૨૦

અધ્યાય ૭ મો

ચોપાઈ ત્રિતાલ

હિરણ્યકશ્યપુએ કીધો નિચાર, જગ જીતવાનો નિર્ધાર;
 પહેલા દેવ ઈદ્રાદિક જોઈ, જઈ જીતવા સઘળા તેહ. ૧
 સહુ સેન્યા ત્યાં સજ્જ કીધી, ધરી હરખ ને દુંડુભી દીધી;
 પછી સંઘામભેરી બજવી, સહુ ચોક્કા મળ્યા ત્યાં આવી. ૨
 હય, ગજ, રથ, પાળા અપાર, મળ્યા ચોક્કા ધણ તેહાર;
 સંઘ્યાં ટોપ કલ્પ બહુ અગે, ધર્યાં આયુધ પરમ હિમંગે. ૩
 રાંખ રણુશૃંગના હોય નાહ, એક એકને કરતા સાદ;
 પગપ્રહારે ધ્રુજે ધરા, એવા અગણિત ચોક્કા ખરા. ૪
 દાય હંટે ધયા અસવાર, કાય ખચ્ચર ને તોખાર;
 કાય મહિષ ઉપર આદ્ધ, દીસે પર્વત સરખા પ્રોદ. ૫
 મહાવિકટ ભયંકર વેશ, કરમાં ત્રિશૂળ છુટા કેશ;
 વરુવા દાનવ મહાવિકરાળ, કરમાંય ધર્યાં કરવાલ. ૬
 વાજે ટાલ પણવ ને નિરાન, મળ્યા અસુર બહુ બળવાન;
 હંડે પર્વત પગની ઠેસે, બણે આભ હંડલમાં લેશે. ૭

ચમુ ચાલી દેતા વીરહાક, જાણે કોણી ચઢાવી ચાક;
 દળ વાદળ જેવા અસુર, ચઢી સેન્યા તે સાગરપૂર. ૮
 હિરણ્યકશ્યપુ તે હાથીએ ચઢીયો, જઈ ઇંદ્રપુરીમાં અડીયો;
 ઘેરી લીધાં દેવોનાં ગામ, મર્યો દારણુ ત્યાં સંગ્રામ. ૯
 હિરણ્યકશ્યપુ છે રણુરંગ ધીર, અસ્ર સસ્ર ન ભેદે શરીર;
 કરી યુદ્ધ હાર્યાં સહુ દેવ, પછી નાહા ત્યાંથી તતખેવ. ૧૦
 યુદ્ધ કરવાને કાચ ન રહ્યા, ગિરિ શુક્રામાં સંતાઈ ગયા;
 પડયો દાનવ કેસ માર, સહુ છાંડી ગયા ધરખાર. ૧૧
 છાના સંતાતા દીઠા જેહ, હિરણ્યકશ્યપુએ પકડ્યા તેહ;
 તેની પાસે કરાવ્યાં કામ, લીધાં લૂંટીને તેમનાં ધામ. ૧૨
 દશે દિશાતણા દિગ્પાળ, પડી પેટમાં તેને કાળ;
 દીકું દાનવનું દળ બહુ, જ્યાંહાં ત્યાંહાં છપાયા સહુ. ૧૩
 કાચે સન્મુખ રહી કર જોડયા, લેઈ દંડ ને તેને છોડયા;
 હતાં દેવતાણાં જે ધામ, વસ્યા દાનવ તેણે હામ. ૧૪
 ઔદ લોકને વશ કરી, સધળે આણુપ યોતાની ફરી;
 સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ, એક હિરણ્યકશ્યપુ ભૂપાળ. ૧૫
 દિગ્વિજય કરી ઘેર આવ્યો, પછી નગરને લોકે વધાવ્યો;
 કરવા લાગ્યો પછી તે રાજ્ય, આણી દેવ ઉપર બહુ દાઝય. ૧૬
 પ્રજા પાળે છે પ્રજની યેર, પણ વેદ ધરમપર વેર;
 કાચ લે જો હરિનું નામ, તેનો તરતજ ફેડે હામ. ૧૭
 જાણે વેદ વિદ્યા કે પુરાણુ, તેના તરત હણે છે પ્રાણુ;
 કરે તીરથ વ્રત કે દાન, તેનાં કાપે છે નાક ને કાન. ૧૮
 કાચ પૂજે દેવી કે દેવ, તેનો નારા કરે તતખેવ;
 કરે હોમ હવન કે શ્રાદ્ધ, તેનો મોઘ પડે અપરાધ. ૧૯
 ફરે ઢઢેરા ગામે ગામ, સજો હિરણ્યકશ્યપુનું નામ;
 ઔદ લોક તણો હું નાથ, ફળ આપવું મારે હાથ. ૨૦
 મારે નામે કરો સહુ યાગ, નવ આપવા દેવતા સાગ;
 જને મોક્ષની ઇચ્છા હોય, મારો ઉપદેશ લેજો સોય. ૨૧
 ધરો કેવળ શૂન્યનું ધ્યાન, નથી કાચ બીજે ભગવાન;
 વેદશાસ્ત્રતણું જે વચન, રખે માનતા કાંઈ જન. ૨૨
 નથી કરતા જગતનો કાચ, સહુ સૃષ્ટિ સંજોગે હાથ.
 મુજ સનુનું લેશે નામ, તેનો ફેડીશ નિથે હામ;

કરી વિનતિ તો અતિપ્રેમ આણી,
જનોની પ્રભુએ સહુ વાત જાણી;
દીકો દેવનો દેવ દેવે નિરાજો,
દયાના નિધિ દાસનાં દુઃખ ટાળો. ૮

દોહા

દર્શન દીધું દેવને, દયા કરીને નાદ;
જગતપતિને જોઇને, હરખ્યો મુગનો સાથ. ૧
પ્રીતે કરી પાયે નમ્યા, પ્રભુને કર્યા પ્રણામ;
હવે અમારી શી ગતિ, કહી રહેવાનો ઠામ. ૨
દીતિસુત દાનવ મહા, અધોર પાપી એહ;
બ્રહ્માના વરદાનથી, અમર થયો છે તેહ. ૩
સત્તુ સદગા દેવના, ચાલે વેદ વિરુદ્ધ;
દુઃખીયા ક્ષીધા સર્વને, જીત્યો કરીને યુદ્ધ. ૪
ધણી થયો સર્વે તણે, લીધાં લૂંટી ધામ;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, નહિ રહેવાનો ઠામ. ૫
પર્વતમાં પેદા ખરા, તોએ એનો નાસ;
તે પાપીનો તમ વિના, કરી શકે ડાણુ નાશ. ૬
કર્તુ મહર્તુ છે તમે, લળી અન્યથા કર્તુ અપ;
ભાગો વર બ્રહ્મા તણે, ટાળો સહુનો તાપ. ૭
વ્યત સાંભળી દેવનાં, બોલ્યા વિશ્વાધાર;
જો પીડે હરિજનને, તો દણુતાં નહિ વાર. ૮
ધડો ભરાશે પાપનો, કરશે બ્યારે કેર;
સાધુજનને પીડશે, વાળીશ સહુનાં વેર. ૯
ભય ઉપજવે ભક્તને, તપનું દુષ્ટ ટળી બચ;
રાખી વ્યત નિરંચીતું, કરીશ અન્ય ઉપાય. ૧૦
વિચ સકળ માર્ગ વધુ, ભક્ત નેત્રને ઠામ;
રજનો કણ તેમાં પડે, અમી શકું નહિ નામ. ૧૧
અવધિ એની આવશે, પ્રકટ થશે પ્રહલાદ;
તેને દુઃખ ઉપજવશે, તો ઉતારીશ નાદ. ૧૨
મહારા જન મુગને ધણા, ધ્યારા પ્રાણ સમાન;
તેને દુઃખ ઉપજવતાં, નાશ હોય નિદાન. ૧૩

છરે.

સુખીયો થક સમાન, માન ગણપતિથી મોહું,
વડો વિધિથી હોય, ખચિત એમાં નહિ ખોહું;
કરણ સમો દાતાર, કુબેર જેવો ધનવતો,
હરિચંદ્ર સમ શીલ, ગિરા જેવો ગરજતો;
જે પ્રોહ પ્રતાપી હોય પણ, ક્ષીણ સકળ થઈ જાય છે,
જે દ્રોહ કરે હરિભક્તનો, તે પ્રભુનો શત્રુ થાય છે. ૧

દોહા

તે માટે સર્વે તમે, ધીરજ ધારો આજ;
પ્રકટ થશે પ્રહલાદજી, સરશે સહુનાં ઢાળ. ૧
એમ કહી વળતી થયા, ઈશ્વર અંતરધાન;
ભક્તતણે ભય ટાળવા, પ્રકટ થશે ભગવાન. ૨

ઓપાઈ-નિતાસ

હિરણ્યકશ્યપુ કરે છે રાજ, એને કેવ લપર બહુ દાગ;
ધણું નિધણીની સાથે વેર, એને જન્મથી ઝાઝું ઝેર. ૧
હોય દેવપૂજા નવ થાય, પ્રભુદામે તો પોતે પૂજાય;
હોય વિશ્વ સકળ વશ જેને, એક ઈશ્વર બાણે તોને. ૨
શુભ કર્મ જે જે કહેવાય, હિરણ્યકશ્યપુને નામે થાય;
ગૌ બ્રાહ્મણ સાધુ કે દેવ, તેની ક્ષય કરે નાહ સેવ. ૩
હિરણ્યકશ્યપુ થયો પાપિષ્ઠ, કરતો સાધુ પુરુષને કષ્ટ;
સહુ લોક અસાધુ થયા, ગર્હ દેશ મૂકીને દયા. ૪
ધર્મ ધરણીમાં ધુસી ગયું, પુણ્ય પાતાળ માંહે રહ્યું;
હીધો સત્યે તે સ્વર્ગમાં વાસ, રહી બૂડ સરવની પાસ. ૫
ચોરી બરી ને ચાટી જઈ, વસી દાનવ કેરે દેહ;
અનાચાર અનીતિ અપાર, નહિ સત્ય કે ચોચ લગાર. ૬
ચોદ લોકમાં એતું રાજ્ય, હરિભક્ત કરાવી તાજ્ય;
જ્ઞાન વૈરાગ્ય હતા જઈ, પેદા પર્વતમાં જઈ તેહ. ૭
જે જે વિવેકનો પરિવાર, તેણે છોડ્યો સકળ સંસાર;
પછી પ્રભુએ કર્યો વિચાર, નાશ કરવો એનો નિર્ધાર. ૮
હોય પુત્ર જો એનો પ્યારો, તે ભક્ત જો હોય અમારો;
તેને કરશે અતિ કૃપા જ્યારે, નિશ્ચય નાશ કરી શું સાર. ૯

દોહા

એમ વિચારી ઈશ્વરે, પ્રકટ કર્યો પ્રહસાદ;
અસુરતાણે ઉતારીયો, નાથે વળતી નાદ. ૧

અધ્યાય ૮ મો

દોહા

એક સમે આનંદમાં, બેઠો છે ભૂપાળ;
દુષ્ટ સભા દાનવ તણી, પરમ ધરમના કાળ. ૧
શણી મોટી રાયની, સતીશિરોમણિ નાર;
જન્મ્યો જનજુગદીશનો, કરુણાસિંધુ કુમાર. ૨
અખિલલોકમાં ઉપન્યો, એજ સમે આહસાદ;
તે માટે તે કુંવરનું, નામ ધર્યું પ્રહસાદ. ૩

રાગ ગરબી

હરિજન હરિના રે લાડીલા, પ્રકટયા પરમ ભક્ત પ્રહસાદ;
સુંદર સ્વરૂપ રે જોધને, ઉપન્યો સર્વને આહસાદ. હરિં ૧
જેવું સ્વરૂપ રે રચામનું, એવો અંગ તણો આકાર;
શી કહું શોભા રે સંતની, ભક્તિ જ્ઞાન તણો ભંડાર. હરિં ૨
મુખકું દીસે રે મલપતુ, જોવો ચરદ પુનમનો અંદ્ર;
અંબુજ સરખી રે આંખડી, જમાં ભરીઓ મુધાસમુદ્ર. હરિં ૩
નિર્મળજ્યોતિ રે નાસિકા, અલક અનોપમ લલિત કપોળ;
લાલ બ્રહ્મદી રે રાજતી, દીસે અધર અરુણ રંગચોળ. હરિં ૪
કંબુ સરખો રે કંઠ છે, છે હરિ કંધર દ્વંદ્વ વિશાળ;
આબનબાહુ રે ઓપતા, નખ શિપ સુંદર રૂપ વિશાળ. હરિં ૫
કટિલંક જોવો રે કેસરી, લલિત ઉદર નાલી ગંભીર;
જનુ જંઘા રે શોભતી, અરણકમળ શોભાની શિર. હરિં ૬
લક્ષણ લાયક રે સંતનાં, દામા દયા આદિ ભરપૂર;
દષ્ટિ લાગી રે ધ્યાનમાં, આનંદ સિંધુ ભરીયો હર. હરિં ૭
અવગુણ ન રહે રે અંગમાં, સર્વે સદ્ગુણનો આગાર;
મહા રસમાંહે રે મગ્ન છે, હરિશ્ચ નિર્ગિપ ન તૂટે તાર. હરિં ૮
નિશ્ચય નિર્ગુણ રે નામનો, મોહ માયામાં ન ચળે ચિત્ત;
સુરતા જેની રે સ્વરૂપમાં, જેવું વહાણું હોએ વિત્ત. હરિં ૯
ધીર ધુરંધર રે ધર્મના, પર ઉપકારી પરમ પ્રવીણ;

હાપણ ભલપણ રે અતિભલું, વિવેકસાગર મધુરું વેણુ. હરિ૦ ૧૦
 ત્રિવિધિ તાપે રે ના તપે, સહનથીલતા અપરપાર;
 હાણુ વૃદ્ધિથી રે ના હમે, મનમાં નાવે મોહ નિકાર. હરિ૦ ૧૧ .
 રૂપ ચરાચર રે રામનું, દેખી નિર્મળ હરિના દાસ;
 અગાધ આશય રે એહનો, વિષ્ણુ દેખે સર્વાવાસ. હરિ૦ ૧૨
 ભાવ ભરેસોં રે અતિ ઘણો, વિશ્વંભરનો દઢ વિશ્વાસ;
 દુકટા ઉડે રે તનના, હરિને ન તજે હરિના દાસ. હરિ૦ ૧૩
 સાડું ઇચ્છે રે સરવતું, ઇચ્છે સન્મન કરે સંગ;
 તીરથ સધળાં રે ત્યાં વસે, જને દુદયે હરિનો રંગ. હરિ૦ ૧૪
 સધળે દેખે રે શ્રીહરિ, દેખે નહિ છે કાપનો દોષ;
 ગુણથી અગગા રે જગણે, ઈશ્વર સદાય આનંદકાષ. હરિ૦ ૧૫
 એવાં લક્ષણ રે લેકને, પોતે પ્રકટ થયા પ્રહ્લાદ;
 સ્વરૂપ દેખી રે સંતનું, ઉપનયો સરવેને આહ્વાદ. હરિ૦ ૧૬
 હિરણ્યકશ્યપુ રે હરખીયો, દીધાં ભયકને બહુ દાન;
 વાળં વાળ્યાં રે વંધાઇનાં, પુરમાં વહેંચ્યાં કૌશલપાન. હરિ૦ ૧૭
 જન્મ્યા હરિજન રે જોઇને, સુંદર સ્વચ્છ થયું આકાશ;
 રવિ શશિ હરખ્યા રે મનમાં, પૂરણ સધળે થયો પ્રકાર. હરિ૦ ૧૮
 વાયુ ત્રિવિધિ રે વાય છે, સધળે માગ્યા વરસે મેહ;
 વસુધા હરખી રે અતિ ઘણી, થઈ છે કામદુધારી તેહ. હરિ૦ ૧૯
 કૂલે કૂલી રે વનસ્પતિ, કૃણવા લાગી ખારે માસ;
 સરસરિતામાં રે સર્વદા, ખીટ્યાં પંકજ સરસ સુવાસ. હરિ૦ ૨૦
 હરખ્યા સુરનર રે દેવતા, સહેજે ટુચો સર્વનો શોક;
 હરિના જનને રે જોઈને, આનંદ પામ્યા સધળા લોક. હરિ૦ ૨૧
 રાજ બેઠો રે રંગમાં, ગુણીજન ગાંધિવ કરતા ગાન;
 નૌતમ નાચે રે અપ્સરા, વાળં વાગે વિવિધ વિધાન. હરિ૦ ૨૨
 દિવસ કટકા રે વહી ગયા, થયો છે પાંચ વર્ષનો બાળ;
 ગુરુની પાસે રે તેહને, ભણવા મોકલીયો નિશાળ. હરિ૦ ૨૩
 પ્રહ્લાદ મુદ્ધાં રે તેહને, ચંચળ પુત્ર થયા છે ચાર;
 તેને દેખી રે ભૂપને, વાંચ્યો અનિ ઘણો અહંકાર. હરિ૦ ૨૪

રાગ-ચોપાડ ત્રિતાલ

ગરવે ભરાણો દાનવ ઘણો, પાર નહિ તેના બળ તણો;
 સભા મળી સર્વે આસુરી, કાચ ન ચોકે નિવારણ કરી. ૧

સભામધ્યે બોલ્યો ભૂપાળ, હું તો કાળ તણો છું કાળ;
 કાચ એવો નથી મહાવીર, મુજ સામે ધારી રહે ધીર. ૨
 શિવ ને વિષ્ણુ સરીખા જોઈ, મારા લયથી ડરે છે તેહ;
 શિવે કયો રમેશાને વાસ, વિષ્ણુ સાગરમાંય નિવાસ. ૩
 બીજા સહુ સેવક થઈ રહ્યા, ભૂએ મરીને નિર્જળ ગયા;
 હું અજરામર છું નિર્ધાર, કાચ થકી હું નહિ મરનાર. ૪
 એવાં વચન બોલ્યો ભૂપાળ, નિરાળેથી આવ્યો બાળ;
 દૂર થકી દોડે જણી વાર, પાસે તેડયો રાજકુમાર. ૫
 આસિંગન ને ચુંબન કરી, કુંવર પ્રત્યે બોલ્યો ફરી;
 કહોછુ શું લણી આવ્યા તાત, મુજને કહેને સાચી વાત. ૬

કાળ

એવું સાંભળી પ્રહસાદ બોલ્યો રે વાણી,
 હું તો ભાવે ભળું છું રે સારંગપાણી;
 અજ અક્ષર બ્રહ્મ સદા અવિનાશી,
 વાસુદેવ ચરાચરમાંય નિવાસી. ૧
 જેના નામતણો છે ઘણો મહિમાય,
 તેથી કિલ્ખિય કાટી જનમનાં રે બય;
 મહાવિદ્યા સરવ થકી મોટી છે એહ,
 નિલ ભાવ કરીને ભણો સહુ તેહ. ૨
 જણે વિશ્વ સમસ્ત રચ્યું છે રે આવું,
 તેને હું તો નિરંતર ધ્યાનમાં લાવું;
 શમે શમે રહ્યાં છે ઈંડ અપાર,
 એવો સમરથ છે સહુ સરજનકાર. ૩
 જેનું ધ્યાન ધરે શિવ વિષ્ણુ ને શેષ,
 બ્રહ્માદિક પાર ન પામેજ લેશ;
 જેને પામવા યોગી ઘણા યોગ સાધે,
 ધરી ધ્યાન નિરંતર એને આરાધે. ૪
 જેની શક્તિ અમોઘ અનંત અપાર,
 એક અંશ તે સરજ પાળે સંસાર;
 પુરયોત્તમ પ્રાણજીવન-ધન એહ,
 તેની સાથે કરી દ્યોત્ય આગે જ્નેદ. ૫

રાગ ધોળ

- એવું સુણીને ડાખ્યો ભૂપાળ, ઉછંગેથી ઉછાળ્યો બાળ;
રીસે કરીને સતો થયો, બોલ પછી બાળકને કહ્યો. ૧
- અરે ક્યું આ દોણે કામ, શીખવ્યું મુજ શત્રુનું નામ;
જણે શીખવ્યો હોય ભેદ, તેનો તરત કહું શિરચ્છેદ. ૨
- મુકા મરકટ ગુરના તન, રીસ કરી તેડયા રાજન;
તાણી ખડગ ને કીધો ત્રાસ, નિશ્ચય કરવો તમારો નાશ. ૩
- સાચો શત્રુ અમારો જહ, બાળક દુઃખ બોલે છે તેહ;
શીખવીયું શત્રુનું નામ, તેનો નિશ્ચય ફેડીશ કામ. ૪
- મુણતાં બ્રાહ્મણ કંપી ગયો, કર જોડીને ઉભો રહ્યો;
અમને રાધ તમારી આણ, જો શીખવી હોય એવી વાણ. ૫
- એ તો સ્વભાવે બોલ્યો બાળ, લવતો હશે કાંઈ આળ પંખાળ;
સમ બાહ બ્રાહ્મણ સાંધી ગયા, સમાચાર તે પછી શા થયા. ૬
- પ્રહલાદને કહે છે રાજન, દોણે ભમાવ્યું તારું મન;
જો બોલ્યો શત્રુનું નામ, મારીશ તુજને આણે કામ. ૭
- પ્રહલાદ કહે મુને દેવજ પડી, બૂલું નહિ હરિને એક ધડી;
શત્રુ તમારો કહો છો જહ, મિત્ર અમારો સાચો તેહ. ૮
- હિરણ્યકશ્યપુ કહે રે તન, પુત્ર પિતાનું પાળે વચન;
વચન તજી જી જીવે જાય, રો રો નરકમાં તેહ પળાય. ૯
- પ્રહલાદ કહે હરિમારગ જાય, તેમાં કાંઈ કરે અંતરાય;
માતપિતા કે ગુરજન હોય, વચન તજે તો દોષ ન કોય. ૧૦
- જો તન કરા કહડા થાય, તોયે ન તજું તિલોવનરાય;
પ્રહલાદ કહે ન તજું નામ, જો ચુંટી લે સધળી આમ. ૧૧
- કાણભંગુર દેહને કાણ રહે, રહે ધડી કે પળમાં પડે;
હરિ બૂલે તે મોટી હાણ, ભમીએ વળગી ચારે આણ. ૧૨
- હિરણ્યકશ્યપુએ નિશ્ચય કર્યો, શત્રુ સુતરે અવતર્યો;
ઉછરતાં જો હણીએ નહિ, તો વિપરીત વાઘે સહી. ૧૩
- યેરી વ્યાધિ ને વળી વૃક્ષ, છેદે ઉછરતાં તે વૃક્ષ;
તે માટે એ હણવો ધટે, માર્યાવિના તો દુઃખ નહિ મટે. ૧૪
- હિરણ્યકશ્યપુને ચઢીયો કાળ, નિશ્ચય મારે હણવો બાળ;
કર બ્રહ્મીને કાઢ્યો બાહાર, અન્ન ઉદક કાંઈ નાંખે આહાર. ૧૫
- એમ કરતાં દિવસ આયમ્યો, બાળક બધા પુરમાં ભમ્યો;

એક કુંભારતણે ઘેર ગયો, ત્યાં તે એક અચળો થયો. ૧૬
 માંઝારીનાં બચ્ચાં જોઈ, નિભામાં ખડકાયાં તેહ;
 ચારે ફેર થઈ અગ્નિની ઝાળ, ભાંડ મધ્યે અવસાયાં બાળ. ૧૭
 માંઝારી કરતી પોકાર, તે જોઈને બોલ્યો કુંભાર;
 અરે પ્રહ્લાદતણે પ્રભુ જોઈ, આની રક્ષા કરશે તેહ. ૧૮
 તે વાણી પ્રહ્લાદે સુણી, અરજ પ્રભુની શ્રીધી ધણી;
 સરજ ઉદય થયો જોડલે, નિમાડો દહાડયો તેડલે. ૧૯
 જીવતાં માંઝારીનાં બાળ, માતાને મળીયાં તત્કાળ;
 પ્રહ્લાદને આવી પુરતીત, છે હરિજનની સધળી જીત. ૨૦
 અરજ સુણી માંઝારીતણી, તે રક્ષા કરશે મુજ તણી;
 હૈયામાં બહુ હિંમત ધરી, આવ્યો રાજસભામાં ફરી. ૨૧
 હિરણ્યકશ્યપુએ દીડો બાળ, નખશિખ સુધી ઉઠી ઝાળ;
 થંભ મંગાવ્યો લોહાતણો, ને અગ્નિમાં ધીકાવ્યો ધણો. ૨૨
 પ્રહ્લાદને ભીડાવા બાથ, હુકમ કર્યો સેવકની સાથ;
 એટલે સમર્થ જીગદાધાર, ફીઠી ત્યાં શ્રીડીએની હાર. ૨૩
 પ્રહ્લાદજીની પોહોંચી હામ, સધળે દીસે સુંદરધામ;
 છે અનંતરૂપે અવિનાશ, જો ઉપજ સાચો વિકાસ. ૨૪
 પાસે પ્રહ્લાદ ગયા જોડલે, શીતળ સ્તંભ થયો તેડલે;
 જોયો દામળ હોય મૃણાલ, બાથ ભરીને ફેરવે બાળ. ૨૫

દોહા

પ્રાણ લેવા પ્રહ્લાદનો, કુષ્ટે કર્યો વિચાર;
 રાખે જોને રામજી, તેને કાણ હજીનાર. ૧
 સહુથી સમરથ શ્રીહરિ, કાળ તણો છે કાળ;
 તેના જનનો દ્વાયથી, વાંકા ના હોય વાળ. ૨

રાજ—મિથાડંબર ગાજે.

હિરણ્યકશ્યપુએ આણીયા, વળી હાથી રે એવા,
 મારકણા મસ્તાન છે, ઐરાવત જવા;
 પાસે નાખ્યો પ્રહ્લાદને, બણે નાખ્યે મારી,
 દર્યાન કરી હરિદાસનાં, હાથી રક્ષા છે હારી. ૧
 સુંદરવડે સામા જઈ, પ્રીતે પ્રણામ કીધા,
 તામસ બુદ્ધિ તેની ગઈ, સારા થયા સીધા;
 સર્પ આણ્યા વળી તે સમે, ઝેરી તક્ક જવા,

ડંશ કરાવા દાસને, અંગે વળગાડ્યા એવા. ૨
 નાગ થયા સહુ નિર્મળા, જનનું દુઃખ જોઈ,
 ગરલ ગણું અમૃત થયું, ખળતા સહુ ખોઈ;
 વાઘ ઘણા વળગાડીયા, હરિદાસને હણવા,
 પાયે નમ્યા પ્રહલાદને, લાગ્યા ગણગણવા. ૩
 તામસ બુદ્ધિ તેની ગઈ, સારા થયા સાધુ,
 સાહાય્ય કરે જ્યાં શ્રીદરિ, શું કરે જગ બાધુ;
 પથ્થર સાથે બાંધીયા, જળમાંહે ડૂબાવ્યા,
 તુંબીફળ પેટે તરી, વળી ઉપર આવ્યા. ૪
 પર્વતની ટોચે ચઢી, પછી નાખ્યો રે ઢોળી,
 એવા ઉપાય અફળ ગયા, પાયાં વિષ ઘોળી ઘોળી;
 વિષ ફીટી અમૃત થયાં, પ્રભુ કેરે પ્રતાપે,
 આયુધ મારે અતિઘણાં, કાચે કેમે ન કાપે. ૫
 ધાર અણી કે ધીબકો, અંગે એક ન વાગે,
 વજ વપુ પ્રહલાદનું, હલટાં આયુધ ભાગે;
 હિરણ્યકશ્યપુ હારી ગયો, હવે શું કરું એને,
 દેવી હતી એક દારણા, પછી સંભારી તેને. ૬
 હોળી આવી હરખે કરી, શું છે સંકટ તારે,
 પ્રલય કરો પ્રહલાદનો, એ છે અરથ અમારે;
 કાઢતણો હગલો કરો, પછી અશ્તિ પ્રતજો,
 બેસીશ હું લેઈ બાળને, તમે ધૂળ ઉછાળો. ૭
 મુજને તો અશ્તિ અડે નહિ, બાળક તો બળશે,
 એવો ઉપાય કયાં થકી, તારાં દુઃખ ટળશે;
 સાચું માનીને ખૂંચે, અગ્નિ સળગાવી,
 પાપણી લેઈ પ્રહલાદને, બેઠી માંછ આવી. ૮
 હોળી હતી તે બળી ગઈ, બહુ ખૂંચો પાડી,
 ઢોલ વગાડ્યાં દાનવે, બહુ ધૂળ ઉરાડી;
 શાગણુ સુદી પૂનમે, સળગી ગઈ હોળી,
 આંચ ન આવી પ્રહલાદને, રક્ષા આપ્યો ચોળી. ૯
 હિરણ્યકશ્યપુએ બાણીયો, શત્રુ છે એ મારો,
 સધળે ધામે બાળને, રક્ષણ કરનારો;
 પ્રકટ થશે કાઈક સમે, હાથે કરી હણશે,

ચિંતા દાણ કરે હવે, જનનારી તો જનશે. ૧૦
 પાસે તેડયો પ્રહલાદને, સિખામણ દીધી,
 બાળક જણી તુજને, પીડા નથી કીધી;
 માતા કહે સુત માલરા, બુઝો સમય વિચારી,
 છાના ભજી હયો થીહરિ, યશે આનંદકારી. ૧૧
 પ્રહલાદજી કહે માવડી, એ કેમ રહે છાતુ,
 અંધારું અગણુ પડે, જ્યારે ઉગે ભાતુ;
 હરિ ભજતાં ભય ના ધરે, તેનું કારણ સરશે,
 છાટમ ભવસાગર ધકી, તે સુખેથી તરશે. ૧૨

અધ્યાય ૯ મો

દોહા

નિર્ભય થકા નિશાળમાં, આબ્યા નરહરિદાસ;
 ભોગી પ્રભવિદ્યાતણ, નહિ અવર અબ્યાસ. ૧
 પાટી પુરુષોત્તમ સદા, લેખણુ આત્મા લક્ષ;
 ખડીયો તો ખટ્યકનો, ભણતર પ્રભ પ્રલક્ષ. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

સુડા મરકટ પંડયાતું નામ, કાંચ કામે ગયો પરગામ;
 રથો દિવસ લાં દરા ખાર, પછી પ્રહલાદે કીધો વિચાર. ૧
 આવો અવસર નહિ આવે ફરી, મારા મિત્રોને સ્મરાવું હરિ;
 કહે નિશાળીઆને હરિદાસ, તમે શું બણ્યા ગુરુજીની પાસ. ૨
 બોધ્યા નિશાળીઆ તેણીવાર, તમે સાંભળો રાજકુમાર;
 અમે ભણીયાજી અંકગણિત, લિપિ લખવાની સધળી રીત. ૩
 તોલ માપ હિસાબ અનેક, ખટ ભાપાઓ વાણી વિવેક;
 એવું સાંભળી કહે ભક્તરાય, એ તો અપરા વિદ્યા કહેવાય. ૪
 એથી ના સરે આત્માનો અર્થ, એથી યાય છે કાટી અનર્થ;
 પરા વિદ્યાને જાણીએ જ્યારે, સરે ક્રમ સરવતું ત્યારે; ૫
 અંતકાળે ન આવે કામ, એ તો જાણો અવિદ્યા તમામ;
 પ્રાણ જતાં રહે જ પાસ, નિજ ધામમાં યાય નિવાસ. ૬
 પરાવિદ્યા તો કહીએ એહ, મુજ પાસેથી શીજો તેહ;
 તમે અપરાનો કરશે અભ્યાસ, તેથી જંધારો માયાનો પાસ. ૭
 બહુ જૂઠું કપટ છળ કરે, કાટી કુકર્મથી નવ ડરે;

કરે હિંસા અનીતિ ને ધાત, બૂકો ધધો ને બૂકી વાત. ' ૮
સુતદારના પોપણ સાડ, કરે નિંદિત કર્મ નકાર;
ધનભાલ મૂકી મરી જાય, જમકિંકરને વશ થાય. ૯
પાપ પુણ્યનું લેખું કરે, નાના ચૌનિ વિષે અવતરે;
વળી કર્મની વૃદ્ધિ થાય, કાટી કલ્પ લગી અચકાય. ૧૦

રાગ-ભૂલ્યો મન ભમરા તું કયાં ભમ્યો.

સમરી દયો સરજનહારને, મૂકી મનના વિકાર;
શોકસમૂહ સંસાર છે, એમાં દુઃખ અપાર. સં ૧
ગર્ભનિવાસની વેદના, તે તો કહી નવ જાય;
જઠરા અનસના તાપનું, દુઃખ કેમ ખમાય. સં ૨
હિંમ મસ્તક રહેવું પડે, મળમૂલમાં બાસ;
ભક્ષણ લીંટ ને લાળનું, દુઃખ સહે દશ માસ. સં ૩
જંતુ કરડે બહુ જાતના, દુઃખ કોને કહેવાય;
આવે દયા જે દયાળને, પેટ બાહર થાય. સં ૪
બાળપણમાં બાળનાં, દુઃખ હીસે અપાર;
ભૂખ તરસ ને ટાંઢનાં, વ્યાધિ વિવિધ પ્રકાર. સં ૫
ઝોરી આછબકા ને શીતળા, સહે કામળ કાય;
પીકા પડે બહુ પેરની, મુખે બોલ્યું ના જાય. સં ૬
કાળ બચંકર શિર ભમે, દિનમાં દશ વાર;
એવા વિધનથી જે ઉગરે, તો પછી થાય કુમાર. સં ૭
માતપિતા સદ્ગુણી મળે, બહુ સુધરે તે બાળ;
વિદ્યા વિનય હુત્રવડે, કાઢે સુખમાં તે કાળ. સં ૮
મૂરખ માતપિતા મળે, રાખે મૂરખ પુત્ર;
પામર હોય પરુ સમો, શોભે નહિ ધરસૂત. સં ૯
અપરા પરા વિદ્યા સહુ, શીખે કાય કુમાર;
આ લોક ને પરલોકમાં, ન હોય દુઃખ લગાર. સં ૧૦
વેદની આગે વિદ્યા સહુ, છે આ લોકે અરાહ;
અપરા એનું નામ છે, સઘળા સદ્ગુણનું ઝાંઢ. સં ૧૧
પરા વિદ્યાથી પ્રભુ તણું, હોય ઘટમાં રે જ્ઞાન;
ભક્તિ કરે પરબ્રહ્મની, મળે મોક્ષ નિદાન. સં ૧૨
અપરા ભણે જે એકલી, હોય આસુરી જંત;
પામે નહિ પરબ્રહ્મને, ધરે જન્મ અનંત. સં ૧૩

બાળક હોય કે બાળકી, ભણે ઉભય પ્રકાર;
 શક સમું સુખ ભોગવે, રહે ધર્મઆધાર. સં ૧૪
 અધર્મ અવિદ્યા આવરે, જાણી જોખન જોર;
 પરધન પરદારા હરે, થાય ઈશ્વરનો ચોર. સં ૧૫
 જોખનમાં જગદીશનું, ધરે જ નર ધ્યાન;
 ધર્મવડે ધન મેળવે, મળે મોક્ષ નિદાન. સં ૧૬
 વૃદ્ધ અવસ્થા વિચારીએ, ધૂન કર ને રે કાય;
 સાધન કાંય બને નહિ, નવ બેઠા રહેવાય. સં ૧૭
 દાંત પડે ને આંખો ગળે, નવ સાંભળે કાન;
 ગણતીમાં હોય ગણે નહિ, નહિ દેહનું જ્ઞાન. સં ૧૮
 અંગ લાગે અજખામણું, બળ બુદ્ધિ તો જાય;
 અવસર ખોયો અભાગીએ, બ્રહ્મભજવા ન ચલાય. સં ૧૯
 દોટી કુકર્મ કરી કરી, ભર્યા ધનતા ભંડાર;
 અંતકાળે ગયા એકલા, મળ્યો જમડાનો માર. સં ૨૦
 માટે ચેતાવું હું આજથી, માનો મારા જો મિત્ર;
 બ્રહ્મવિદ્યા ભણો ભાવથી, થશે પ્રાણ પવિત્ર. સં ૨૧
 અવસર આવો નહિ મળે, પછી પસ્તાશો વીર;
 સ્વપ્નાની પેઠે ફરી ફરી, વળી ધરશે શરીર. સં ૨૨
 વળી વળી કહું તે સાંભળો, પરા અપરાનો ભેદ;
 સમજી લેજો તમે સજ્જનો, થશે સંસાર ઉછેદ. સં ૨૩
 વેદ વેદાંગ ઉપવેદ ને, ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણ;
 ન્યાય મીમાંસા જાણીએ, વિદ્યા અપરા પ્રમાણ. સં ૨૪
 યજ્ઞ યાગાદિ ક્રિયા કરી, ધણું પુણ્ય કમાય;
 બ્રહ્મ જીવન લગી જઈ અદે, ફળ ભોગવે કાય. સં ૨૫
 ક્ષીણ પુણ્યે મૃત્યુલોકમાં, વસે આવીને તેહ;
 કાંઈક પુણ્યના જોગથી, પામે માનવ દેહ. સં ૨૬
 વળી વળી સુકૃત આવરે, વળી સ્વર્ગે રે જાય;
 દૂપ અતિ ઘટમાળનો, લેજો સમરી રે ન્યાય. સં ૨૭
 ભેદ પરાનો લહે નહિ, ભમે ત્યાં લગી એમ;
 નિજ ઘર ના લહે જીવડો, કરે ઠેકાણે ક્રમ. સં ૨૮
 ભેદ પરાનો હવે કહું, લેજો સમજીને સાર;
 શાણને સૂઝ પછી પડે, જની બુદ્ધિ ઉદાર. સં ૨૯

બાવન અક્ષર બોલીએ, વેદ વિદ્યા વદાય;
 અક્ષર જ્યાં થકી ઉપજે, પરા તેજ સદાય. સં ૩૦
 સૂક્ષ્મ વેદ જમાં વસે, પરા તેનું રે નામ;
 એ પદ પ્રીછે પ્રાણિયો, સરે તેનું રે કામ. સં ૩૧
 વૃક્ષ વસે જમ બીજમાં, હળી નીકળે જમ;
 વિશ્વ વસે સહુ તેહમાં, તમે સમજી લ્યો તેમ. સં ૩૨
 એ પદના જે ભોમીયા, મળે જે ગુરુદેવ;
 એક મને એક ચિત્તથી, કરે તેમની સેવ. સં ૩૩
 પુરુષોત્તમ પરમાતમા, અક્ષરાતીત એહ;
 પૂરા ગુરુથી પામીએ, ટળે સર્વ સંદેહ. સં ૩૪
 એ પદને જે જાળખે, તેનું નામ છે જ્ઞાન;
 દશવિધિ બક્ષિત તેની કરી, ધરે નિરાદિન ધ્યાન. સં ૩૫
 નારદ ગુરુ મુજને મળ્યા, દીધો એ ઉપદેશ;
 તેજ જુઓ તમને કણો, નથી સંશય લેશ. સં ૩૬
 નિશાળીયા સહુ સાંભળી, પામ્યા હરખ અપાર;
 ભાવ ભરેસો વધ્યો ઘણો, મટયા મનના વિકાર. સં ૩૭
 પાયે નમ્યા પ્રહલાદને, બહી હરિના રે જન;
 છોટમ શ્રીહરિની કથા, થયું સાંભળવા મન. સં ૩૮

અધ્યાય ૧૦ મે

શોપાઈ ત્રિતાલ

બોલ્યા નિશાળીઆ તેહી વાર, તમે પાંચ વર્ષના કુમાર;
 મળ્યા નારદ કહો છો જહ, એ તો અમને ઘણો સંદેહ. ૧
 અમ આગળ ઉછર્યા તમે, મળ્યા મહામુનિ તે કાણ સમે;
 નાને વદને વદો છો મોટું, કેમ બહીએ સાચું કે ખોટું. ૨
 સુણી નિશાળીઆનાં વચન, બોલ્યા હેત કરી હરિજન;
 તમે સાંભળો સજ્જન વાત, ગયો તપ કરવા મમ તાત. ૩
 બહુયો સુરપતિએ તે મર્મ, ધાર્યો મનમાં તેણે અધર્મ;
 મુજ માતા હતી ઘેર જહ, ચાલ્યો હરણ કરીને તેહ. ૪
 મુનિ નારદ બ્રહ્મકુમાર, મળ્યા મારગમાં નિર્ધાર;
 બોલ્યા ઇંદ્રપ્રત્યે મુનિરાય, તમે આ શો કરો અન્યાય. ૫
 કરી હરણ ચાલ્યા પરનારી, એ તો ખોટીજ દેવ તમારી;

એ છે અખણ બિચારી સંક, કહેજી એનો તે શો છે પાંક. ૬
 સુનું દેખીને એનું ધામ, હરી નારી એ નીચું કામ;
 હોય સંભાવિત નર જોઈ, એવું કર્મ કરે નહિ તેહ. ૭
 કરે રાજ્ય અનીનિ જ્યારે, પછી તેને તે કાણુ નિવારે;
 કરે ધર્મનો જ્યારે લોપ, તેથી ઇશ્વરનો હોય કાપ. ૮
 તૂટે ધર્મ તણી મરજદ, હોય લોક તણો અપવાદ;
 રૂડા જાનતી અપકીર્તિ હોય, જણો મરણુ ખરાખર સોય. ૯
 અપકીર્તિથી સારું મરણુ, પણ કરવું નહિ દુરાચરણુ;
 સારા પુરુષ કરે કુકર્મ, પછી કાય ન પાળે ધર્મ. ૧૦
 જ્યારે ધર્મ ન પાળે કાય, ત્યારે નાશ સરવનો હોય;
 પરનારી તણું બહુ પાપ, તેથી ઉપજે ઘણો સંતાપ. ૧૧
 સુણી નારદજીની વાણી, જાણ્યો ઇંદ્ર જોડીને પાણી;
 મુનિ સાંભળે વાત અમારી, એ છે હિરણ્યકશ્યપુની નારી. ૧૨
 એના ઉદરમાં છે ખાળ, તેનો કરવો મારે કાળ;
 પછી જશેજી એને ધામ, મારે કાંપ નથી બીજું કામ. ૧૩
 એવું સાંભળી કહે મુનિજ્ઞાની, તમે દેવ ધણુ અજાની;
 એના ગર્ભવિષે છે જોઈ, થશે ભક્ત પ્રભુનો તેહ. ૧૪
 એથી થાશે સર્વને સુખ, વળી દેવનાં ટળશે દુઃખ;
 થશે પરમભક્ત પ્રહ્લાદ, સૌને ઉપજશે આહ્લાદ. ૧૫
 એને કાનવ પીડા કરશે, પ્રભુ નરહરિતું રૂપ ધરશે;
 એ છે સર્વે શિરોમણિ સંત, એથી આવશે દુષ્ટનો અંત. ૧૬
 એની માતા સતી છે સારી, માટે સોપા મુને એ નારી;
 એને આપીશ હું ઉપદેશ, થશે ગર્ભમાં જ્ઞાન પ્રવેશ. ૧૭
 એવું સાંભળીને સુરરાય, મુજ માતાને લાજ્યો પાય;
 કર જોડીને વિનવિ કીધી, પછી નારદને કર કીધી. ૧૮
 કહે ઇંદ્ર કયો મેં બાધ, સમા કરજે માતા અપરાધ;
 ગયો ઇંદ્ર પોતાને અવાસ, માતા રૂડી નારદજીની પાસ. ૧૯
 નિત્ય સાંભળે કથાપ્રસંગ, તેથી મુજને લાજ્યો રંગ;
 કંઈ કંઈ જ્ઞાન નિરૂપણુ યાય, તે તો ગર્ભ નિષે સંભળાય. ૨૦
 માતાજીને મિષે કરી, મુનિજન મુજને કહે કરી કરી;
 અધ્યાત્મ સુણીયો ઉપદેશ, મેં જાણી લીધા હૃદયિકા. ૨૧
 ગર્ભવિષે મેં ધ્યાનજ ધ્યુ, પ્રભુને ચરણે ચિત્ત સ્થિર ધ્યુ;

એકસો ને બીસ હજાર, વર્ષ દેવ કેરાં નિર્ધાર. ૨૨
 હિરણ્યકશ્યપુએ તપ આચર્યું, મેં પણ ગર્ભ વિધે તે કર્યું;
 એટલાં વર્ષ ગર્ભમાં રહ્યો, ધ્યાન કરી અજરામર થયો. ૨૩
 સારી પેઠે સાધ્યો જોગ, પામ્યો પરમ અમીરસ જોગ;
 મેં પણ દીધું પ્રભુનું રૂપ, સર્વાતીત અખંડ સ્વરૂપ. ૨૪
 રવિ સાથે કિરણ છે જન્મ, બણો મારે પ્રભુને એમ;
 અસ્તિ માંસ રધિર ત્વચ જહ, તેથી ભિન્ન છે મારો દેહ. ૨૫
 મન યુદ્ધિ ને ચિત્ત અહંકાર, તેથી હું અજગો નિર્ધાર;
 શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, નથી મારે ને તેને સંબંધ. ૨૬
 પૃથ્વી પાણી અગ્નિ ને સમીર, નભ પાંચમું છે ગંભીર;
 તેથી ભિન્ન છે મારું રૂપ, શુદ્ધ સત્ચિદ્ આનંદરૂપ. ૨૭
 ગુણ હંદ્રિયો નહિ સંસાર, મારું રૂપ પરાની પાર;
 હરિ સાથે રહ્યો રસ રૂપ, મને ભાસ્યું છે બ્રહ્મ સ્વરૂપ. ૨૮
 પરાભક્તિ પ્રકટ થઈ સાર, તેથી બણ્યો જગતકર્તાર;
 એવો આપ્યો ગુરુએ વિવેક, પ્રભુ ભણ્યો ધરીને ટેક. ૨૯
 જામ-સોહં શબ્દે કરી, રાત દિવસ સ્મરો શ્રીહરિ;
 જામ તે આત્મા આપણો, સોહં તે શ્રીહરિને ગણો. ૩૦
 દ્વિતભાવથી ભક્તિ થાય, ભક્તિ વિના બંધન નહિ બંધ;
 એ ઉપદેશ નારદથી લહ્યો, તે તો મેં તમ પ્રત્યે કહ્યો. ૩૧
 સુણી પ્રહલાદજીનાં વચન, કહે નિશાળીઆ ધન્ય ધન્ય;
 નમ્યા પ્રીત કરીને પાય, સહુ ગોવિંદના ગુણ ગાય. ૩૨

રાગ-ગરબી

હરિજન સમરો રે હરિ હરિ, જોડ્યા પરમ ભક્ત પ્રહલાદ;
 અવસર આળ્યો રે કૂરી કૂરી, રખે ગમાવો કરી બકવાદ. હરિ ૦ ૧
 બૂઠી કાયા રે બણજો, એ તો કાણુભંજુર કહેવાય;
 એવું ઉરમાં રે આણજો, રાખી કાઠથી નહિ રહેવાય. હરિ ૦ ૨
 સ્વપ્ના જીવી રે સાધ્યી, જોતાં જોતાં યાવે ફેક;
 સહુ દીસે છે રે કારણું, મિથ્યા બણો ચૌદે લોક. હરિ ૦ ૩
 વિધ વિધ રંગે રે વાદળી, યાતી જાતી સહુ દેખાય;
 કાચી કાયા રે આ વળી, જોતાં જોતાં ફીટી બંધ. હરિ ૦ ૪
 જોખન લેહેરે રે બંધ છે, જવું સરિતા કેડું પૂર;
 દિન દિન ધટવું રે થાય છે, નિશ્ચય નહિ રહેવાનું તૂર. હરિ ૦ ૫

દુહાંબ કખીસો રે જાણો, તરુ ઉપર પંખીનો વાસ;
 એવું ઉરમાં રે આણો, હડી જશે આરે પાસ. હરિં ૬
 કાળે યાતું રે દેખીએ, કાળે રહે ને કાળે જાય;
 એવું સમજું રે પેખીએ, તેનો શોક કરે શું થાય. હરિં ૭
 વૈરાટરૂપી રે વૃક્ષ છે, તેનો પરમ ચતુર કરનાર;
 પરમ દયાળુ રે દક્ષ છે, એતું કહાપણ અપરંપાર. હરિં ૮
 એ તરુ ઉપરે આઘથી, કીધો એ પંખીડે વાસ;
 સરવાળોલે રે સાદથી, સખા સમાણ રહે છે રે પાસ. હરિં ૯
 એકે તરુકળ રે આખીયાં, જડ અભિમાને દહાંયો જાંત;
 ત્રિપરીત વચનો રે લાખીયાં, તેથી લમીયો જન્મ અનંત. હરિં ૧૦
 પાપ પ્રણયનું રે જીવને, ઈશ્વર કળ દાતાર;
 જે નવ જાણે રે શિવને, ધરે ત્યાં સુધી અવતાર. હરિં ૧૧
 સદ્ગુરુ સાચા રે જે મળે, મેળવશે પૂર્વનો મિત્ર;
 છાટમ બંધન રે તો ટળે, પ્રેમભક્તિથી થાય પવિત્ર. હરિં ૧૨

દોહા

મળી સખાની મંડળી, કરતા બહુ કહ્લોલ;
 પાપી પંડયો આવીયો, ધંધ મર્યો ધમરોળ. ૧
 મુડા મરકટ બોલીયો, પાપી તું પ્રહસાદ;
 જીવક ટાળ્યું માદર, વણસાડી નિશાળ. ૨
 તેં સધળા સાવું કર્યા, ભાવે બણસો કાણ;
 જે રાજજી જાણશે, લેશે મારા પ્રાણ. ૩
 હાથ ચક્ષો પ્રહસાદનો, કરી અનિશે દોધ;
 સમા મધ્ય તે સંચર્યો, જ્યાં બેડા છે જોધ. ૪

અધ્યાય ૧૧ મે

રાગ-અઘડો લોચન મનનો.

હડ મૂકે નહિ હરિદાસ, રાણજી રોપ ન કરસો;
 આણ્યો પ્રહસાદ રાજ પાસ, રાણજી રોપ ન કરસો. ૧
 કુળ લગ્નબુંદ કુંવરે, વણસાડી નિશાળ;
 કહો દરે શું ઈચ્છાએ, એણે બોધ્યાં છે સવળાં બાળ. ૨
 દોહક દામે હું ગયો, એ દિન બીજા ગામ;
 શીખબ્યાં સધળાં છોકરાં, બજ તમ ચતુરું નામ. ૩

લેહે લાગી એને ઘણી, તમ શત્રુસુ સ્નેહ;
 કહ્યું ન માને કોઈનું, સાચો શત્રુ તમારો છે એહ. રાં ૩
 શત્રુ સખળ છે તમ તણો, પ્રકટ થશે એ પાસ;
 કોઈક દિવસ કોપશે, ત્યારે તમને જીવ્યાની સી આચ. રાં ૪
 કનકનયન કેવો હતો, પૃથ્વી ચાંપી પાતાળ;
 તમ શત્રુએ તેહનો, બુઝા કીધો છે ક્ષણમાં કાળ. રાં ૫
 કહેતાં ખેદમાં કોપીયો, વળી સાંભળ્યું વેર;
 ધનની પેઠે ગાજીયો, એની આંખોમાં આંખું ઝેર. રાં ૬
 અંગારો તું ઉપજ્યો, કાણું કીધું કુળ;
 હાથે કરી તુજને હણું, ત્યારે મટશે અમારું રાજ. રાં ૭
 પ્રહ્લાદ કહે પિતા સુણો, છે સમરથ રખવાળ;
 તેના જનનો કાયથી, એક વાંકો ના હોય વાળ. રાં ૮
 હિરણ્યકશ્યપુ વળતો કહે, શીઠ લવે છે બાળ;
 ઈશ્વર કોઈ કર્તા નથી, તારી કાણુ કરે પ્રતિપાળ. રાં ૯
 વિષયુ તો વેરી માઘરો, તેમાં બળ નથી કાંચ;
 મારા લયથી તે જઈ, વસીયો સાગર માંધ. રાં ૧૦
 વાણી સુણી અસુરની, વચન વદે હરિદાસ;
 હું કેપું છું શ્રીહરિ, તે છે વ્યાપક સર્વાવાસ. રાં ૧૧
 હિરણ્યકશ્યપુ ગોલીયો, સાંભળ રે તું તન;
 ઈશ્વર વ્યાપક છે નહિ, છે વ્યાપક સમયે શૂન્ય. રાં ૧૨
 સખળ રહ્યો છે શૂન્યમાં, રચનાનો રચનાર;
 અગણિત ઇંડ નવાં કરી, રાખે અધર ધરી નિર્ધાર. રાં ૧૩
 દાનવ કહે રે દુર્મતિ, તું બણે શું વાત;
 સહેજે ઇંડ રચાય છે, નથી કર્તા કોઈ સાક્ષાત. રાં ૧૪
 પૃથ્વી પાણી ને પવનનો, વળી પાવકનો સન્નેગ;
 ચૈતન તેથી થાય છે, વળી વેરાય હોય વિન્નેગ. રાં ૧૫
 પ્રહ્લાદ કહે કર્તા વિના, સહેજે ન હોય અણુમાત્ર;
 જ્ઞાન ક્રિયા છગ્છાવડે, રચે પિંડ સરીખાં પાત્ર. રાં ૧૬
 વસ્તુ નિત્ય છે આતમા, તેમાં છે બે ભેદ;
 એક વસે રે શરીરમાં, એક વ્યાપક શૂન્યમાં વેદ. રાં ૧૭
 વ્યાપક છે પરમાતમા, તે સહુનો કર્તાર;
 શરીરમાં છે આતમા, તેને પરમાત્માનો આધાર. રાં ૧૮

શરીરમાં છે આત્મા, જાણે સર્વ સુખણુ;
 પરમાત્માને જાણવા, એક છે અનુમાન પ્રમાણુ. ૨૦ ૧૯
 ઔષધીઓના બીજમાં, કેવા છે અંકુર;
 દ્રાણુ ગોઠવે કર્તા વિના, માટે સધળે છે હાલ હજુર. ૨૦ ૨૦
 ઘટના બને કુલાલ વિન, ચીતારા વિણ ચિત્ર;
 બને નહિ કર્તા વિના, તેમ આ સહુ જગત વિચિત્ર. ૨૦ ૨૧
 પરમાણુ આદે સહુ, ધડવા ઝીણું જ્ઞાન;
 તે તો આત્માને નથી, છે પરમાત્માને નિદાન. ૨૦ ૨૨
 પૃથ્વી જળ વાયુ તણુ, ઘડે પરમાણુ જઠ;
 કરી સર્વને એકઠાં, વળી ઇંડ રચે છે એહ. ૨૦ ૨૩
 નિયંતા કર્તા વિના, નિમ રહે નહિ ડાય;
 ખગોળના તારા સહુ, ઉગે અવળા ને સવળા સોય. ૨૦ ૨૪
 સમય વિના છએ ઋતુ, અવળા સવળી થાય;
 ઉનાળે શીત ઉમટે, વળી શિયાળે લૂ વાય. ૨૦ ૨૫
 સચેતન વસ્તુ વિના, વાંકુ તણુ નવ હોય;
 એમ અચેતન વસ્તુથી, આપે કાજ બને નહિ ડાય. ૨૦ ૨૬
 તે માટે કર્તાર છે, સદા સચેતન રૂપ;
 તે કહીએ પરમાત્મા, શુદ્ધ આનંદસિંધુ અનૂપ. ૨૦ ૨૭
 સધળે વ્યાપક તેહ છે, એક ઠામે નથી સોય;
 એક ઠેકાણે હોય તો, બીજે ઠામે સૃષ્ટિ નવ હોય. ૨૦ ૨૮
 સધળે સાથે થાય છે, હૃતપત્તિ સ્થિતિ સંહાર;
 માટે વ્યાપક જાણવો, છે સધળે ઠામે કરતાર. ૨૦ ૨૯
 નણુ શક્તિ કર્તા વિષે, ઇંચ્છ ક્રિયા ને જ્ઞાન;
 નણુ શક્તિ જમાં નહિ, તે જાણવો શત્રુ સમાન. ૨૦ ૩૦
 કરવાની ઇંચ્છ કરે, પરમાણુના ઘાટ;
 પરમ જ્ઞાન તેને વિષે, પરમેશ્વર ને માટ. ૨૦ ૩૧
 ક્રિયા શક્તિવડે ઘટે, ઘાટ ઇંચ્છા હોય જઠ;
 પટતી ગોઠવણી કરી, બુઝો રચે સર્વને તેહ. ૨૦ ૩૨
 જો સૃષ્ટિ રચવા તણી, ઇંચ્છ તેને થાય;
 તો પરમાણુ મેજવી, કરે ક્રિયા સકળ જગત્રાય. ૨૦ ૩૩
 સૃષ્ટિ વેરી નાખવા, ઇંચ્છા જ્યાંદે હોય;
 પરમાણુ છૂટા પડે, એવી ક્રિયા કરે છે સોય. ૨૦ ૩૪

પ્રથમ પરમાણુ મેળવી, પૃથ્વી રચી વિશાળ;
 ઉદ્ભિન્નજનાં બીજક કરી, સંચ્યાં તે મહીં પરમકૃપાળ. રાં ૩૫
 પશુ પંખી માનવ રચ્યાં, વળી જળજંતુ નિર્ધાર;
 સૃષ્ટિ તણી રચનાવિષે, એનું કહાપણ અપરંપાર. રાં ૩૬
 શિલ્પકળા કર્તારની, સહુ દેખી દિંગ થઈ બચ;
 દેહધારીથી ના બને, જો કાટી કરશે ઉપાય. રાં ૩૭
 આમી ભરેલાં છે ખરાં, દેહધારીનાં કામ;
 જડનાં જડ રહે છે સહુ, નથી ચેતનતાનું નામ. રાં ૩૮
 પરમાણુ આદિકનું, છે સૂક્ષ્મ પ્રભુમાં જાન;
 માટે તે સર્વજ છે, અતિ અદ્ભુત શક્તિવાન. રાં ૩૯
 પડવાનો શુણ્ણ છે નહિ, છે ભારે ને સ્થિર;
 કાઈ દેહધારી સરીખું નથી, તે પ્રભુજનું શરીર. રાં ૪૦
 શરીરવાળો હોય તો, મહત્ત્વ શુણ્ણ લાં હોય;
 ઉમરકાના ક્ષણવિષે, જંતુ ઘડી ન શકે પછી સોય. રાં ૪૧
 શરીરવાળો હોય તો, તે રહે એકજ કામ;
 બીજ કામે તેહથી, કહો કેમ કરી નીપજે કામ. રાં ૪૨
 શરીરવાળો હોય તો, મરે ધરે અવતાર;
 કરમતાણાં ક્ષણ ભોગવે, હોય જીવના જેવો વ્યવહાર. રાં ૪૩
 કાંઈક ઈશ્વરને કહે, છે તે દિવ્ય શરીર;
 તે રહે છે એક દેશમાં, એમ પરકી કહે મતિ ધીર. રાં ૪૪
 એક દેશમાં હોય તો, ખાલી બીજે દેશ;
 ત્યાં બીજે કહેવો પડે, વળી કર્તાને હરતા નરેશ. રાં ૪૫
 શરીર વિના કર્તા પ્રભુ, કરી શકે બહુ કામ;
 સખળ શક્તિ સહિત એ, વ્યાપક છે સહુ કામ. રાં ૪૬
 શરીર કહે કર્તારનું, એવા જ જ અંથ;
 વેદ મૂળ તે તો નથી, એ તો કલ્પેલા છે મંથ. રાં ૪૭
 શરીર વનો વેદે કહ્યો, સદ્વિદ્ધિ આનંદરૂપ;
 તે તો સઘળે વ્યાપી રહ્યો, વળી અવિગ્નત અકલ્પ અનૂપ. રાં ૪૮
 શરીર શરીરમાં જાળવા, આત્મા રહે છે જોહ;
 જંધ મોક્ષ હોય તેહને, વળી તેજ ધરે છે દેહ. રાં ૪૯
 સ્વૃણ પદારથનું વળી, જ્ઞાન આત્માને હોય;
 સૂક્ષ્મ પરમાણુ તણું, વિના કર્તા ન લહે દ્રવ્ય. રાં ૫૦

દેહધારી આત્મા સહુ, તે માટે અદ્વૈત;
 શરીરનો ઈશ્વર સદા, એ તો છે સમસ્ત સર્વજ્ઞ. ૨૦ ૫૧
 આત્મા વ્યાપક શરીરમાં, તે નથી અણુ આકાર;
 અણુ આકારે હોય તો, કેમ અનુભવે સુખદુઃખ સાર. ૨૦ ૫૨
 હું સુખી ને હું દુઃખી, એમ હું હું ન કહેનાર;
 તેને કહીએ આત્મા, એવા અનુભવનો ધરનાર. ૨૦ ૫૩
 આત્મા જાણે મનવડે, સુખદુઃખ અનુભવ સર્વ;
 દેહ થઈ તે લિપ્ત છે, પણ દેહ તણે ધરે ગર્વ. ૨૦ ૫૪
 હું ગંગા દેખું નેત્રથી, એવું ન કહેનાર;
 નેત્ર ઇન્દ્રિ છે માલરી, અને હું તે આત્મા નિરધાર. ૨૦ ૫૫
 વેદાંતી કહે છે વળી, સહુનો આત્મા એક;
 એક હોય તો અન્યતું, લહે સુખદુઃખ એકનો એક. ૨૦ ૫૬
 પાપ પુણ્ય વળી સર્વતું, હોય ભોગવનારે એક;
 દાણ દંડ કાનો કરે, એ તો સધળે દીસે અવિવેક. ૨૦ ૫૭
 માટે આત્મા છે ધણા, પરમાત્મા છે એક;
 તે સૌનો કરનાર છે, એમ જોએ વિચારીને છેક. ૨૦ ૫૮
 ભક્તિ ભાવે ને ભજ, તેને દેખે તેહ;
 બીડ પડે જો ભક્તને, ધરે નિજ ઈચ્છાએ દેહ. ૨૦ ૫૯
 સ્વામી મારે સખજ છે, વ્યાપક સર્વાવાસ;
 તે તમને નથી સૂઝતો, પણ હું દેખું છું પાસ. ૨૦ ૬૦
 વચન સુણી પ્રહલાદનાં, ચઢ્યો અસુરને ક્રોધ;
 મૂરખ ગુરુ મારે થયો, મુને હલકો કરે છે બોધ. ૨૦ ૬૧
 પ્રહલાદે પ્રીત્યે કહ્યું, ન્યાય તણું નિરમાણ;
 છાટમ ને નથી માનતા, તેતો દાનવ અધમ અજાણ. ૨૦ ૬૨

અધ્યાય ૧૨ મો

દોહા

નાસ્તિક નર માને નહિ, ઉત્તમ એ ઉપદેશ;
 વચન સુણી પ્રહલાદનાં, કરવા લાગ્યો સ્વેશ. ૧
 બ્યારે આવ્યો કુંકડો, માયા ઉપર કાળ;
 દ્રોહ કરે સજ્જન તણે, પાપી પાડે કાળ. ૨
 શક બુદ્ધિ સમજે નહિ, સારું કાંઈ સિદ્ધાંત;

માંહે મન મેલું કરે, ભાસે અવળી શ્રાંત્ય. ૩
 જૂઠો મત ઝાલી રહે, હઠથી ખાંધે હોડય;
 સાચું જૂઠું પાડવા, કદપે વાતો કોડ. ૪
 પ્રભુ મહિમા પ્રીછે નહિ, લેરા ન સમજે લક્ષ;
 કુમતિ ન તજે કુટિલતા, પકડે જૂઠો પક્ષ. ૫
 જન દેખી જગદીશના, ખળને ઉપજે ખાર;
 ઉલક ન માને અરકને, ગુણ નવ જુએ ગમાર. ૬
 પ્રલક્ષ પ્રભુ વિલસી રહ્યા, કુમંતિ બાણે દૂર;
 કરે અનીતિ અતિધણી, માયાતણા મજૂર. ૭
 જમ અંગારો બરમાં, એવા નાસ્તિક જન;
 દોષરૂપ છે દુર્ગુણી, મેલાં જનાં મન. ૮
 દૂધ પીએ દશલાખ દિન, સર્પ ન છાંડે ઝેર;
 કુમતિ અંધ કથે ધણા, કરે કરાવે કર. ૯
 પરમ ભક્ત પ્રહલાદનાં, પરમ વચન પરમાણુ;
 હિરણ્યકશ્યપુના હૃદયમાં, વાગ્યાં થઈને બાણ. ૧૦
 રીસે તન શત્રું થયું, ઢાપી ઉઠયો કાળ;
 મૂરખ ઉઠયો મારવા, બહુ બીવરાગ્યો બાળ. ૧૧

રાગ-ગરબી

દુરમતિ દાનવ રે, દયા ધરમ નહિ જને;
 પ્રહલાદે પરમાણુ કહ્યાં તે, બાણ વાગીયાં એને. દુર૦ ૨૬
 કહે રે કાણે તને શીખવી, વિચિત્ર આવી વાતો;
 તેનું નામ બતાવ મુજને, તો રહે જીવથી જતો. દુર૦ ૧
 પૂરાં પાંચ વર્ષની ઉમ્મર, એને થઈ છે તારી;
 વાત કરી વેદાંત પારની, નથી માનતો મારી. દુર૦ ૨
 મારા શત્રુ કેરી મોટમ, તું મુજ આગળ કહે છે;
 મારી નજરે દેખાડ મુજને, કહે કાણુ કામે રહે છે. દુર૦ ૩
 પ્રહલાદ કહે તે પ્રકટરણ છે, સહુની દષ્ટિ સામો;
 ભાવે તેનું જાન કરે તો, પ્રીતે દર્શન પામો. દુર૦ ૪
 હું દેખું ને તમે ન દેખો, એ અજ્ઞાન તમારું;
 તજ અનીતિ રાખો પ્રીતિ, કારજ સુધરે સાડું. દુર૦ ૫
 બ્રહ્માકેરો એ છે બ્રહ્મા, વિષ્ણુકેરો વિષ્ણુ;
 શંકરકેરો શંકર એ છે, સમસ્ત સર્વ સહિજુ. દુર૦ ૬

જ્યોતિ કેરી જ્યોતિ છે એ, શક્તિ કેરી શક્તિ;
 પ્રજાતણો એ પ્રજા નિરંતર, કરીએ તેની શક્તિ. દુરં ૭
 નભનું નભ નિશ્ચય પદ એ છે, વાયુકેશ વાયુ;
 તેજતણું એ તેજ નિરંતર, તેમાં સર્વ સમાયુ. દુરં ૮
 જળનું જળ પૃથ્વીની પૃથ્વી, ઘટી ઈંડનો ઘટા;
 દેવતણો તે દેવ સનાતન, ધર્મતણો છે ધર્મ. દુરં ૯
 ચંદ્ર મુરજ ને પાવક મધ્યે, તેજ રહ્યું છે તેનું;
 નિરાધાર આધારથથી પર, અકલ રૂપ છે એનું. દુરં ૧૦
 નેત્ર નેત્રનો કાન કાનનો, નાસાની છે નાસા;
 જીભતણી છે જીભ ત્વચા ત્વક, શ્વાસતણી છે શ્વાસ. દુરં ૧૧
 હાથ હાથનો ચરણ ચરણનો, મનનું મન એ કહીએ;
 બુદ્ધિની બુદ્ધિ પણ એ છે, ચિત્તતણું ચિત્ત લહીએ. દુરં ૧૨
 અહંકારનો અહંકાર એ, જીવ જીવનો જાણો;
 ચાર અવસ્થા કેશ સાક્ષી, તેનો પતિ પરમાણો. દુરં ૧૩
 નિરાધાર આધાર સરવનો, કરણસિંધુ કહાવે;
 પ્રપંચપાર રત્નો છે પોતે, તેને ભજીએ ભાવે. દુરં ૧૪
 વચન સાંભળી વૈષ્ણવજનનાં, ઝાઝી ઝાળા લાગી;
 કહે રે તુજને કોણ શીખવે, આવી વાતો આધી. દુરં ૧૫
 કહે પ્રહલાદ શીખવે મુજને, પ્રાણજીવન છે પાસે;
 પરાપારથી વાણી પ્રેરે, હ્યરે એનો આશે. દુરં ૧૬
 માહારો આશય મુજને પોપે, તારો આશય તુજને;
 શત્રુ સરીખું તમને ભાસે, મહાપ્રભુ દીસે મુજને. દુરં ૧૭
 અનેક આયુધ ગ્રહી હાથમાં, તુજ પર રહે છે તાકી;
 શત્રુભાવે જો છંછેડયો, તો નહિ મૂકે બાકી. દુરં ૧૮
 એમ સાંભળી ઘનવ કાપ્યો, રીસ ઘણી ઉર જમી;
 ખેંચી ખડગ ઘસને કહે છે, દેખાડય તારો સ્વામી. દુરં ૧૯
 ટુકડે ટુકડા કરીશ તારા, જો તું નહિ દેખાડે;
 તારે તેને રનેહ હશે તો, તરત આવશે આડે. દુરં ૨૦
 મારો બાંધી કહે દત્તને, આજ્ઞા એવી દીધી;
 સંકટની વેળા પ્રાહ્લાદે, અરજ પ્રણી કીધી. દુરં ૨૧
 પાહી પાહી પુરુષોત્તમ પૂરણ, જનની પીડ ટાળો;
 ભક્તવત્સલ ભગવંત દયાળુ, ભાવે સામું ભાળો. દુરં ૨૨

કમળનયન કરુણામય કેશવ, કાટી ભુવનના કર્તા;
 ખલ ખંડન મહી મંડન, હે હરિ હરકત ધરતા. દુરં ૨૩
 ગુણસાગર ગોપાળ ગુણાકર, ગુણાતીત ગોવિંદ;
 ગરુડધ્વજ ધનશ્યામ ગદાધર, સત્યિદ્ આનંદકંઠ. દુરં ૨૪
 નારાયણ નરસિંહ નરોત્તમ, નટવર નવલ વિહારી;
 નિઝનંદ નિર્ગુણ નિર્લેપક, છો નિજ જન સુખકારી. દુરં ૨૫
 ચિદાનંદ ચિદરૂપ ચતુર્થજ, સકલ ચરાચર વાસી;
 છો વિકારરહિત છોગાળા, પૂરણ બ્રહ્મ પ્રકાશી. દુરં ૨૬
 જનરંજન જગદીશ જનાર્દન, જ્યોતિરૂપ જયકારી;
 જનનાં દુઃખ ટાળો જગજીવન, સાહાયકરોને મારી. દુરં ૨૭
 દીનાનાથ દયાળ દયાનિધિ, દાસતણાં દુઃખ કાપો;
 ધર્મધુરંધર છો ધરણીધર, અધર મને ઉથાપો. દુરં ૨૮
 નિલ નિરંજન નાય નિરામય, નિર્મળ છો બહુનામી;
 પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પ્રભુજી, સકલ પરાપર સ્વામી. દુરં ૨૯
 મંગળરૂપ મુકુંદ મોરારી, મહાસંકટ મૂકવો;
 યજ્ઞરૂપ જગન્નૃપ પ્રભુજી, આ વેળાએ આવો. દુરં ૩૦
 રામચંદ્ર રઘુનાથ રસિકવર, રાજવલોચન સ્વામી;
 લક્ષ્મીવર લાયક ગુણવંતા, ઈશ્વર અંતર્યામી. દુરં ૩૧
 વાસુદેવ વિઘ્નુ નિશ્વેશ્વર, વિશ્વાત્મા વનમાળી;
 શક્તિ અનંતવંત દુઃખ સધળાં, કાણુ હરે તમ ટાળી. દુરં ૩૨
 હે હરજી ! હિરણ્યાક્ષ હણીને, દેવ તણાં દુઃખ કાપો;
 સાધુજનનાં સંકટ ટાળી, સત્ય ધરમ દઢ થાપો. દુરં ૩૩
 એવી અરજ કરી પ્રહ્લાદે, પ્રકટયા અંતર્યામી;
 પ્રત્યક્ષ પ્રભુને પોતે દીઠા, સકલ ભુવનના સ્વામી. દુરં ૩૪
 ભક્તવત્સલ કહે ભય નવ પામીશ, હું છું સધળે કામે;
 અરૂપ છું પણ રૂપ ધરીને, આવીશ તારે કામે. દુરં ૩૫
 હિરણ્યકશ્યપુ તાડુદી બોલ્યો, દેખાડય સ્વામી તારો;
 જો દેખું તો નિશ્ચે મારું, એ છે શત્રુ મારો. દુરં ૩૬
 ક્યાં દીક્ષે તેં દેખાડય મુજને, એવું બોલ્યો પાપી;
 પ્રહ્લાદજી કહે ખડ્ગ ખંભમાં, સધળે રહે છે વ્યાપી. દુરં ૩૭
 કાપ કરીને પ્રહાર કરવા, ગયો ખંભમાં જ્યારે;
 જત છોટમ કહે નરહરિ પ્રગટ્યા, તરતજ તેણીવારે. દુરં ૩૮

એ પ્રહસાદ ચરિત્ર અનોપમ, જે શીખે ને ગારો;
તેનાં સંકટ સઘળાં ટળશે, સદાય સુખીઓ થારો. કુરં ૩૯

અધ્યાય ૧૩ મો

લેણા

નારદજી કહે ધર્મને, સાંભળ રે તું રાધ;
રૂપ થાય છે અરૂપનું, એ ભક્તિનો મહિમાય. ૧
વ્યાપક સઘળાં વિશ્વમાં, ઇશ્વર એક અરૂપ;
પોતાની ઈચ્છાવડે, પ્રકટ કરે છે રૂપ. ૨
સાધુને સંકટ પડે, પ્રીતે કરે પોકાર;
નિર્ગુણ ગુણ અંગી કરે, પ્રકટે તેણીવાર. ૩
વ્યાપક અસિ કાષ્ઠમાં, રહે છે અકલ અરૂપ;
મંથન એ તેનું કરે, ધારે તત્કાલ રૂપ. ૪
અરૂપ અસિ કાષ્ઠમાં, ખાળી ન સોકે લેણ;
પ્રકટે રૂપ મધ્યા થકી, ખાળે સઘળો દેશ. ૫
એ દર્શાવે જણવો, ઈશ્વર આપ અરૂપ;
પ્રકટે જનના મનથકી, અદ્ભુત રૂપ અનૂપ. ૬
અરૂપને આરાધીએ, મોક્ષ કામના હોય;
સંકટ સઘળાં ટાળવા, સરૂપ ભજીએ સોય. ૭
કારજ હોયે જ્યાં લગી, ત્યાં લગી રહે સરૂપ;
પોતાનું કારજ કરી, વળતી થાય અરૂપ. ૮
સદા સંતના હૃદયમાં, વાસ કરે છે નાથ;
માટે સજ્જન સેવીએ, સ્નેહ કરી તે સાથ. ૯
જેમ પદારથમાત્રમાં, વ્યાપક અસિ એક;
દીવાસગીચી દેવતા, વહેલો હોય વિશેષ. ૧૦
એમ હરિ હરિજનમાં, સદા વસે છે વાસ;
જરાક દુઃખ જનને પડે, પ્રકટે થઈ પ્રકાશ. ૧૧
સર્વ પદારથને વિષે, હરિજનને હરિભાવ;
સામા દહ નિશ્વાસથી, એવો બને જનાવ. ૧૨
સાક્ષી સર્વે કર્મનો, ઈશ્વર જીવંતી પાસ;
અન્ય જીવ નથી અલગતા, અણે હરિના દાસ. ૧૩
સાચા સદ્ગુરુ એ મળે, પરખાવે પ્રભુ પાસ;

ભક્તિભાવે તે ભજે, રાખી દૃઢ વિશ્વાસ. ૧૪
 અદ્ય જીવ ના ઝોળખે, મોહતણે વચ મૂઠે;
 સદ્ગુરને સેવે નહિ, ક્યમ પામે ષદ પ્રોઢ. ૧૫
 સદ્ગુર વિના ઘણા કરે, ઠાટી અન્ય ઉપાય;
 કદપ લગી ફટી મરે, મળે નહિ હરિરાય. ૧૬
 નારદના ઉપદેશથી, પામેલો પ્રહ્લાદ;
 વિશ્વાસે પ્રકટયા પ્રભુ, ઉપજ્યો મન આહ્લાદ. ૧૭
 નિર્ગુણ ગુણરૂપે થયા, ઈશ્વર આપોઆપ;
 સંકટ ટાળ્યાં સર્વનાં, ભક્તિ તણે પ્રતાપ. ૧૮
 નારદ કહે છે ધર્મને, પરીક્ષતને શુકદેવ;
 મનસા વાચા કર્મણા, કરો સંતની સેવ. ૧૯
 સદ્ગુરને સેવ્યા વિના, લક્ષ ન સમજ લેશ;
 અન્ય ઉપાસન જો કરે, વાંકુ બચ વિશેષ. ૨૦
 મૂલેલા કંઈ કાળના, ભટકે સઘળા જીવ;
 સદ્ગુરને સેવ્યા વિના, કાચ લહે નહિ શિવ. ૨૧
 પોતાનાં દેખે પ્રભુ, તે દેખે સહુમાંય;
 અળગો ધારે ઈશને, કાળ સરે નહિ કાંય. ૨૨
 તુળમાં મુળમાં ખડ્ગમાં, ખંભ વિષે છે રામ;
 દીઠા સઘળે નરહરિ, તેથી સરીયું કામ. ૨૩
 હિરણ્યકશ્યપુએ હઠ કરી, કર્યો ચલમાં પ્રહાર;
 નિધે પ્રકટયા નરહરિ, અદ્ભુત રૂપ અપાર. ૨૪

છાંચો

ચકક ચીરાયો ખંભ, ગકક બ્રહ્માંડ ગગડીયો,
 હિરણ્યકશ્યપુ જૂપાળ, હડબડી હેડો પડીયો;
 સપ્ત દ્વીપમાં સોર, થયો અતિ ઘોર ભયંકર,
 કપ્યા દસ દિક્ષાળ, સમાધિ તજ્યા સંકર;
 સિંધુ સહિત ધ્રુવ ધરા, વળી શેષ કૂર્મ કંપી ગયા,
 બ્રહ્માંડ ખંડ બણ્યે થયુ, શ્રીનૃસિંહ આપ પ્રકટ થયા. ૧
 અદ્ભુત રૂપ અપાર, ત્રિભોવનમાં નહિ તેવું,
 કાગતણે મહાકાળ, હ્રાદ દીસે છે એવું;
 વિકટ દંત વિકરાળ, જીભ પાવકની ઝાળ,
 રાજા મોટા દિવ્ય, વળી પીળા ને કાળ;

જાણે સિંધુ કોધનો, આળ્યો ધાયો ઉછળી,
 જોઈ જોઈ રૂપ નૃસિંહનું, સહુનાં ચિત્ત ગયાં ચળી. ૨
 કયો પ્રોઠ ટંકાર, હણણુ હુંકાર હરિએ,
 પડયો અસુરને ત્રાસ, જપ દાયને નહિ જરીએ;
 મોહું વદન વિશાળ, જગત જાણે ગળી જશે,
 લાગ્યા કહેવા લોક, ખચીત સર્વેને ખાશે;
 બહુ મુખ ને બહુ હાથ પગ, એવું રૂપ નહિ ત્રિલોકમાં,
 નિરખી દેવ નૃસિંહને, પછી પડયા અસુર સહુ શોકમાં. ૩

છંદ-હ્રસ્વા

સ્વરૂપ નરસિંહનું બલ દોણે કમ્બું, સત્યલોકે જઈ શિશ અડીયું,
 અંદ્રને સૂરજ તે નેત્ર હામે રજા, તારકા મંડળ રામ મઢીયું;
 જીભને હામ તે વિજળી ઝગકતી, વદનને હામ તે મેઘવાણી,
 લોક સમસ્તમાં હાથ હરિના ફેરે, જગતમય અંગ તે લેવું જાણી. ૧
 દેખી નરસિંહને દાનવ ઉઠીયો, હિરણ્યકશ્યપુએ હામ ધાલી,
 વીરનું વેર તે આજ વાળું હવે, આવીયો સદનમાં શત્રુ આલી;
 એમ કહી ઉઠીયો રીસ કરી રૂઠીયો, ભય તણ વાગી સંઆમભેરી,
 અજ ને રાજ લઈ વીર વકારીયા, પ્રયમથી દાનવી ફેજ ખેરી. ૨
 દાનવ દોડીયા જમતણા જોડીયા, શંખ રણસૂંગના નાદ કરતા,
 હાક હુકાર લલકાર ભારે મચી, પાછળ દો નથી પાગ ધરતા;
 ધનસખી ગર્જના કંઈ કરે તર્જના, રમેતા ઝુમતા ક્રાંતિ ભરતા;
 વીર વિકરાળ નરસિંહને જોઈને, કાંઈ તો બલ દિલમાંથી ડરતા. ૩
 કાંઈ બંધુક ને ખાલુ ખરડી ગદા, કાંઈ ત્રિશૂળ ને અડગ ધરીયાં,
 ગુપ્તી ગોડેણુ ને ચક્ર કાંઈ આલવે, કવચ ને રોપ સજ્જ ત્રિદાણુખરીયાં;
 જોઈ નૃસિંહજી કટકટી દોપીયા, આલીયા ઝડપ હજાર હાથે,
 પરમ વિશાળ ત્યાં વદન પહોણું ક્યું, ઉડજે ચોરીયા સર્વ હાથે. ૪
 જોઈ સંહાર ત્યાં સૈન સર્વે તણે, હિરણ્યકશ્યપુએ હામ ધાલી;
 છત્રીસ આયુધ અંગ લીધાં સજ્જ, જોરથી યુદ્ધમાં આળ્યો ચાલી;
 શરના પૂરમાં ઘાંઈ નથી સૂઝતું, વદનથી બોલતો બ્યંગ વાણી,
 પશુ તણે વેશ લઈ આવીયો પામરા, આજ માડું તને મંદ પ્રાણી. ૫
 શત્રુને જીતવા પ્રબળ તપ મેં ક્યું, અજ કને અમર વરદાન લીધું,
 દેવ દિગ્પાળ તો સર્વ મેં જીતીયા, શત્રુ લાધ્યો હવે કાંઈ ત્રીધું;
 નેમ દહી ઉંચડી મારી મુઠે ગદા, સન્મુખ આવીયો સખળ ચાલી,

ખાથમાં લેઈને નાથે મુખમાં લયો, ખૂબ ખંખેરીયો કંઠ ઝાલી. ૬
મુખ વિષે લેઈને પાછો મૂકે પડ્યો, વળી વળી ઉઠીને જય વદવા,
મહાની પેર વળી મૂકે દોકે ખભા, દીપમાં જય જમ પતંગ પડવા;
પ્રોઢ ટંકંકાર અહંકાર કરતો લડે, વીરનર સિંહની હાક વાગે,
પગતણા પ્રહારથી ધૂજ સઘળી ધરા, શેષના શિરપર ભાર લાગે. ૭
લડથડે ને લડે પાછો પૃથ્વી પડે, કરકડે દંત ને હોઠ કરડે,
અતુલખળ જોધકાય એવો દીસે નહિ, ઝાલી નૃસિંહ મુડી મચરડે;
કચરડી હાડ ને ભાગી ભૂકા કર્યો, શિથિલ થયાં ગાત્ર ને જેડો હારી,
દિવસનો અંત તો એમ કરતાં થયો, લીધો ઉછરંગમાં અધર ધારી. ૮
ઉમરા-ઉપરે આપ ઉભા રહ્યા, કહે હવે કાણુ છે રૂપ માડું;
બ્રહ્મ સૃષ્ટિવિષે જાતિ તું જોઈ લે, જ્યાંલગી હોય વરદાન તાડું;
અન્ન કે રાજુ છે લોહ કે લાકડું, સૂકું લીલું વળી જો વિચારી,
તું સહી તું સહી એમ જોલ્યો પછી, મૂકને નખવડે નાખ્યો મારી. ૯
ઉદરથી ફાડીને કાઢી અંતાવળી, કાટમાં ધાલીને રુધિર પીધું;
અમં તો લેઈને અંગપર આઢીયું, દેખીને દુઃહસી દેવે દીધું;
જય જય ઉચ્ચરી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, નરહરિ રૂપ જોયું નિહાળી,
લક્ષ્મી પ્રહલાદને ભાવે પ્રકટ થયા, સુરતણી આપણ સરવ ટાળી. ૧૦

દોહા

હિરણ્યકશ્યપનો વધ કર્યો, પડીયો પૃથ્વીમાંય;
જનકાર કર્યો ધણો, દેવ ઋષિએ ત્યાંય. ૧
બ્રહ્મા સાથે આવીયો, સઘળો સુરનો સાથ;
સ્તવન કરે નરસિંહનું, સરવે જોડી હાથ. ૨
અળગા સહુ ઉભા રહ્યા, કાણુ જઈ ચક્રે પાસ;
રૂપ ભયંકર જોઈને, સરવે પામે ત્રાસ. ૩
એ પાપીએ અતિધણું, દીધું અમને દુઃખ;
કા કહી નાસી છૂટીયા, ભારે વેઠી ભૂખ. ૪
હોમ યાગ આદિ ક્રિયા, શ્રાદ્ધ તર્પણ ને ત્યાગ;
એણે સઘળા લોપીયા, પિતૃદેવ વિભાગ. ૫
નાસ્તિક નીચ અતિ ધણો, ગ્રીધાં પૂરણ પાપ;
મહાપ્રભુજીએ મારીયો, ટાળ્યા સહુના તાપ. ૬
કર જોડી બ્રહ્મા કહે, ક્રોધ ઉતારો નાથ;
દર્શન કરવા આવીયો, સઘળો સુરનો સાથ. ૭

દેખી સઘળા દેવને, ધોર કર્યો ધુધવાટ;
 લયથી સઘળા ભાગીયા, વિખર્યા બારે વાટ. ૮
 કમળાને પ્રસાદ હે, જુઓ તમારા નાથ;
 ક્રોધ ચમાવો તેહનો, હેતે ફેરવો હાથ. ૯
 સિંધુસુતા વળતી ગયાં, હજવેહજવે પાસ;
 અદ્ભુત દેખી આકૃતિ, તેને પડીયો ત્રાસ. ૧૦
 પદ્મા કહે પ્રભુને વિષે, દીસે ક્રોડ કરાજ;
 પાસે જશે પ્રહ્લાદજી, ચમશે સઘળી ઝાજ. ૧૧
 વળતી વિધિએ મોકલ્યો, વિનય કરી પ્રહ્લાદ;
 તે દેખી નરસિંહને, ઉપજ્યો અતિઆહ્લાદ. ૧૨
 આદરથી ઉછરંગમાં, બેસાર્યો લેઈ બાજ;
 ચટપટ લાગ્યા ચાટવા, મટી ક્રોધની ઝાજ. ૧૩
 પશુ ચેષ્ટા પોતે કરી, જણ્યો જાતિસ્વભાવ;
 પ્રહ્લાદે વળતી કહ્યો, પ્રભુતાતણા પ્રભાવ. ૧૪
 એકઅખંડિત છે તમે, અજ અક્ષર અવિનાશ;
 માયાનો આશ્રય કરી, વિંધવિંધ કરો વિલાસ. ૧૫
 હામ ક્રોધ મદ લોભ છે, માયાના ગુણ એહ;
 ઉગી નીકળે આપથી, જ જ ધારે દેહ. ૧૬
 જેમ વૃક્ષના બીજમાં, કંટક સ્વાદ સુગંધ;
 જળજોગે ઉગે સદુ, પણજળને નહિ સંબંધ. ૧૭
 ઉત્તમ મધ્યમ અતિ ધણ, ગુણ અવગુણ છેજેહ;
 તે સર્વે માયા તણા, ચૈતનમાં નહિ તેહ. ૧૮
 ચૈતન છે ઈશ્વર તમે, માયા દીસે દેહ;
 પોતાની ઈચ્છાવટે, કાર્ય કરે છે તેહ. ૧૯
 નિર્મળ નિઃશય છે તમે, નિત્ય નિરંજન નાથ;
 કાળ કર્મ સ્વભાવ છે, સર્વ તમારે હાથ. ૨૦
 દેહ વિના આપે કરો, ઉત્પત્તિ સ્થિતિ સંહાર;
 ભક્ત તણા દિત દારણે, આપ ધરો અવનાર. ૨૧
 ચંદ્ર નીર સાગરતણું, મેઘમંડળની માંય;
 જ્વાલે સદુ જગનને, પાણું ત્યાંનું ત્યાંય. ૨૨
 ચિતનસાગરમાંયથી, એમ ધરે અવનાર;
 ભક્ત તણું રસણું કરે, દુષ્ટ તણો સંહાર. ૨૩

વચન સુણી પ્રહલાદનાં, રીઝ્યા દીનદયાળ;
ચતુર્ભુજ રૂપે થયા, કરુણાસિંધુ કૃપાળ. ૨૪
ચોપાઈ ત્રિતાલ

થયું રૂપ મનોહર લાંચ, ચારે આયુધ છે કરમાંય;
પગે નેપુરનો ઝમકાર, કટિ કંકણી શોભા સાર. ૧
કટિકંદ્રપ લાવણ્યધામ, દીઠા કમળનયન ધનશ્યામ;
પામ્યા દેવ પરમ આનંદ, બોલે જયજય શ્રીગોવિંદ. ૨

અધ્યાય ૧૪ મો

સગ ગરબી

મહિમા મોટા રે, ત્રિભોવનનાથ તમારે;
અલ્પમતિ હું શું કહું સ્વામી, નથી આશરો મારો. મં ૨૬
પ્રથમ સૃષ્ટિ કરવાની જ્યારે, ઈચ્છા આપે કીધી;
તે ઈચ્છામાં તેજ ધરીને, ગર્ભવતી કરી દીધી. મં ૧
તેમાંથી મહત્તત્વ થયું છે, પ્રકાશરૂપે એવું;
તેમાં સહુ સૃષ્ટિનું બીજક, તમે સરજીયું તેવું. મં ૨
એ અધ્યાત્મરૂપ થયાથી, ચિત્ત એમ પણ કહે છે;
અધિદેવ તે વાસુદેવ થઈ, એનું એ વર્તે છે. મં ૩
સ્વચ્છ શાંત ને નિર્વિકારી, એ સ્વભાવ સધળો એનો;
સર્વ તત્ત્વ એમાંથી પ્રકટયાં, પરિવાર છે તેનો. મં ૪
મહત્તત્ત્વવળી વિકાર પામ્યું, અહંકાર ઉપજાવ્યો;
સાત્ત્વિક રાજસ તામસરૂપે, ત્રણગુણાત્મ કહાવ્યો. મં ૫
શાંતપણું ને ધોરપણું વળી, મૂઢપણું છે એમાં;
ત્રણે ગુણના સ્વભાવ જુદા, દેખાયા છે તેમાં. મં ૬
પંચભૂત ને દશે ઇંદ્રિયો, મન ઉપજ્યું છે એથી;
કાર્ય કારણ કર્તા થઈને, એ વરતે છે તેથી. મં ૭
અધ્યાત્મરૂપે અહંકારને, અધિભૂત અહંકરતી;
દેવરૂપ સંકર્ષણ પોતે, ત્રણે એવી વરતી. મં ૮
સાત્ત્વિકરૂપે અહંકારથી, મનની ઉપજ કહાવે;
એથી સધળા સંકટપ હોય, પાછા વળી શમાવે. મં ૯
સર્વે ઇંદ્રિયો અધિપતિ, અનિરુદ્ધ છે એમાં;
જેગી જાત એને સ્થિર કરવા, જાતન કરે છે તેમાં. મં ૧૦

રાજસનામા અહંકારથી, પ્રકટ થઈ છે જુદ્ધિ;
 પ્રધુમ્ન છે દેવ એહમાં, સઘળી જમાં શુદ્ધિ. મં ૧૧
 સમરણ સદેહ નિથે નિદ્રા, એવા ગુણ છે એના;
 વળી ઇંદ્રિયો થઈ રાજસથી, દહેવાગ્રે ગુણ તેના. મં ૧૨
 તામસમાંથી રાખ્દ ઉપજ્યો, રાખ્દે સ્પર્શ પ્રમાણો;
 સ્પર્શથકી તો રૂપ થયું ને, રૂપ થકી રસ જાણો. મં ૧૩
 રસથી ગંધ થયો છે પેદા, સૂક્ષ્મભૂત એ કહીએ;
 તેથી પંચભૂત ઉપજ્યાં છે, મહાભૂત તે લહીએ. મં ૧૪
 સેનભેન એ સર્વ થયા પણ, કાંચનની પંચ્યું એથી;
 ન્યારે અંશ મૂક્યો જગદીશે, થયું સચેતન તેથી. મં ૧૫
 વાસુદેવ નારાયણ ઈશ્વર, નામ સરવ છે તેનાં;
 કમળ થયું તેની નાલિયી, લોક ચતુર્દશ જનાં. મં ૧૬
 આઠે આવરણથી વિટેલું, બ્રહ્મ ઇંક એ કહાવે;
 સૂક્ષ્મદેહ એ ઈશ્વર કેરો, વેદ પુરાણ બતાવે. મં ૧૭
 સૂક્ષ્મદેહ વળી ઈશ્વરનો, હિરણ્યગર્ભ તે કહીએ;
 સૂક્ષ્મ તત્ત્વ રહ્યાં છે તેમાં, તેસ્વપ્ન અવસ્થા લહીએ. મં ૧૮
 ત્રીજો દેહ અવિદ્યા માયા, જુઓ સુપુત્રિ હામે;
 ચૌદ લોકના સઘળા જંતુ, તે હામે લય પામે. મં ૧૯
 અંધકાર અજ્ઞાન અતિશે, ધોર લયંકર એવી;
 ઈશ્વરની પ્રાણ અભિમાની, ગમે સર્વને તેવી. મં ૨૦
 ચોથો દેહ વળી ઈશ્વરનો, તે કહીએ મૂળ માયા;
 પરમ પ્રકાશક રૂપ છે તેનું, દેખે કોઈક હાથા. મં ૨૧
 પ્રત્યક્ષ આત્મા છે અભિમાની, તેને તુરીયા કહીએ;
 સદ્ચિદ્આનંદ રૂપ ભોમિકા, તે ગુરુગમથી લહીએ. મં ૨૨
 મહાકારણ છે નામ તેહનું, મૂળ પ્રકૃતિ જાણો;
 અક્ષર બ્રહ્મ રહ્યો તે ઉપર, તે અનુલવમાં આણો. મં ૨૩
 કોટી સૂરજનો પ્રકાશ તેમાં, અનંદ વાજ વાગે;
 તેનું ધ્યાન ધરે યોગીશ્વર, મોહનિદ્રાથી જાગે. મં ૨૪
 અક્ષરતીત ધામ તે ઉપર, પરમ પ્રભુ તે કહીએ;
 સર્વાતીત સરવનો કર્તા, ગુરુકૃપાથી લહીએ. મં ૨૫
 પરાભક્તિએ તે પ્રભુભક્તિએ, નિરાદિન તાર ન વૂટે;
 ગુરુકૃપાએ ઘટમાં ભાસે, જનનાં બંધન છૂટે. મં ૨૬

ઉંચ જાતિમાં એ પ્રભુ ન જન્મે, નીચ જાણવો તેને;
 નીચ જાતિમાં જન્મે પ્રભુને, ઉંચ જાણવો એને. મં ૨૭
 વિપ્ર હોય દ્વાદશ ગુણવાળો, વેદવિધિ કરી જાણે;
 જો પ્રભુથી તે વિમુખ હોય તો, માનો શ્વપચ પ્રમાણે. મં ૨૮
 જો ચાંડાળ જાતિમાં હોય ને, જન્મે પ્રભુને ભાવે;
 તીરથનો તે તીરથ જાણે, પવિત્ર પૂરો કરાવે. મં ૨૯
 ગંગાજી તો પાપ નિવારે, તાપ ચંદ્રથી નાસે;
 કલ્પવૃક્ષ તો હરે દીનતા, જો જઈએ તે પાસે. મં ૩૦
 પાપ તાપ ને વળી દીનતા, સાધુસંગે વામે;
 કેવળ કૃપા તમારી હોય તો, તે સત્સંગતિ પામે. મં ૩૧
 અન્ય કેવળું કરે ઉપાસન, તે પ્રલયમાં આવે;
 કેવળ નામ તમારું જાળતાં, જીવ પરમ પદ પાવે. મં ૩૨
 અનેક નામનાં ધામ અનેરાં, કલ્પે બહુ પ્રપંચી;
 સહ શબ્દને જે નવ પરમે, શકે નહિ ભવ વંચી. મં ૩૩
 નિશુલ્ક સગુણ રૂપ એ પ્રભુનાં, વેદે કલાં વખાણી;
 સગુણ એજ વેરાટ દેહ છે, જુગતે લેવો જાણી. મં ૩૪
 સહસ્રશિરસા નામ ધરાવી, ઈશ્વર કહે છે એને;
 લોકચતુર્દશ અંગે અંગે, કલ્પેલા છે જને. મં ૩૫
 કણ્ઠવિષે દિક્પાળ રજા છે, નેત્રવિષે છે ભાતું;
 વિષુધ વૈદ્ય તે નાકે રહે છે, તેથી નહિ કંઈ છતું. મં ૩૬
 આનન તેનું અનળ જાણવો, રસના વરણ વખાણું;
 હાથ ઇંદ્ર ને ઉપેન્દ્ર ચરણો, વાયુ ત્વચા એ જાણું. મં ૩૭
 ઉપસ્થ ઠામે બ્રહ્મા રહે છે, સ્પષ્ટ સકળ ઉપજાવે;
 ગુદામંડળે છે યમરાજ, અધોદ્વાર એ કરાવે. મં ૩૮
 મનને ઠામે રહ્યો ચંદ્રમા, બુદ્ધિમાં ગુરુ રહે છે;
 મહારુદ્ર અહંકાર પ્રજ્ઞનો, વેદ પુરાણે કહે છે. મં ૩૯
 ધર્મ દુષ્ટ ને અધર્મ પૃષ્ઠે, મેઘ વીર્ય છે તેનું;
 નદીઓ તે તો સર્વ નાડીઓ, ઉદર સમુદ્ર જેનું. મં ૪૦
 વનરૂપતિ રામાવળી તેની, પર્વત અસ્થિ કરાવે;
 મનુષ્ય આદિ જીવ સચરાચર, અંગ થકી ઉપજાવે. મં ૪૧
 બ્રહ્માજીની સ્પષ્ટ સઘળી, અચતમાં ઉપજાવે;
 હિરણ્યગર્ભ તે આદિનારાયણ, સ્વપ્ન તેમનું કરાવે. મં ૪૨

ઈશ્વર કેરી નિદ્રા તે તો, ધોર અવિદ્યા કહીએ;
 તે ઈશ્વરની તુર્યાને તો, મૂળપ્રકૃતિ લહીએ. મં ૪૩
 અક્ષરબ્રહ્મ કહાવે તે તો, જીવન સહુનું બણે;
 તે અક્ષર હૈંદાર સ્વરૂપે, વ્યાપક વસ્તુ પ્રમાણે. મં ૪૪
 અક્ષર પાર રહ્યો પરમેશ્વર, તે સર્વેનો સ્વામી;
 કર્તા હરતા ભરતા યોતે, સહુનો અંતર્યામી. મં ૪૫
 અપાર શક્તિઅપાર મહિમા, અપાર ક્ષાપણ એનું;
 ઢાટી રોપથી ઢાટી કલ્પલગી, વર્ણનના હોય તેનું. મં ૪૬
 વાણી તેમાં વિરામ પામે, તો કેમ શક વખાણી;
 નેતિ નેતિ નિગમે કહી છે, તે પદ એવું બણી. મં ૪૭
 વાતાવરણથી ઢાઢ પંખી, આધુન શકે ઉડી;
 ગુણની પાર કલ્પના કરતાં, બુદ્ધિ સર્વની ખૂડી. મં ૪૮
 કોઈક રૂપ કરાવે તેનું, કોઈ અરૂપી કહે છે;
 જોયો છે તેવો પરમેશ્વર, અદ્ભુત એવો રહે છે. મં ૪૯
 અલ્પમતિહું બાળક તમને, ક્ષમ કરી નાથ વખાણું;
 કહે છાટમ કરણના સિંધુ, એવા ઉરમાં આણું. મં ૫૦

અધ્યાય ૧૫ મો

દોહા

એવા પ્રભુને પામવા, સંતનો કરીએ સંગ;
 ભાગે શ્રાંતિ મનતણી, દૃઢ્યે ભાગે રંગ. ૧
 સત્સંગતિનો સરવથી, છે મોટો મહિમાય;
 લવ એક સતના સંગથી, જીવ શિવ એક થાય. ૨

હંદ ત્રીસ

મુણએ મહિમા સતસંગ તણે, ગુણદાયક છે જુગમાંહી ધણે;
 કદી દોડિલ થાય છે કાગતણી, બગ હોય સુહંસ રહેજ બણી. ૧
 જળ કુદ્ર મળે જઈ ગંગાજળે, સમ તુલ્ય થઈ પછી તેજ પળે,
 જન નીચ લહે જળ ઉંચપણું, તપથી બળ છે સત્સંગતણું. ૨
 સુધરે સરવે સતસંગવડે, જુગમાં ઓ સાર અસાર જડે;
 ગુણ વાણી વિચાર ઉદાર અતિ, વપુ ધારી લહે સતસંગવતી. ૩
 પશુબુદ્ધિ મટે વળી પામરની, બળને ઉપમા મળશે બળની;
 સુધરે નહિ જ સતસંગવડે, જળ ચીકટને જરીએ ન અડે. ૪

સુધર્યા નરને સતસંગ મળે, તરુ તરત વસંતથી ફૂલે ફળે;
 મલયાગરમાં તરુ જ્યાં અડશે, તરુ ચંદન તુર્ત થઈ ચડશે. ૫
 ઝડતુ શદ્ સહુ જળ સ્વચ્છ કરે, સર ને સરિતા સહુ થાય સરે;
 તપતા જનને વળી તેહ જળે, તત્કાળ તૃષા તન તાપ ટળે. ૬
 પટ લે અથ પારસને સ્પર્શે, બની હાટક લોહપણું હરશે;
 પરિપૂરણ છે પરતાપ ધણો, સરવે જુગમાં સસતંગતણો. ૭
 અથ નારી કરે સતસંગ આનિ, મહિમા ન લહે જીવ મંદમતિ;
 શુક નારદ શારદ શેષ કહે, જન છોટમ કાયક સંત લહે. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ

હોય પ્રણય પુરાતન જ્યારે, સતસંગતિ પામે ત્યારે;
 લહે સાર અસાર વિવેક, મટે સંશય બ્રાંતિ છેક. ૧
 સતસંગ વિના જન પશુ, નવ જાણી શકે તે કશું;
 પ્રભુમહિમા છે અપરંપાર, તેને શું લહે જીવ ગમાર. ૨
 નેતિ નેતિ નિગમ કહે જને, જીવ જાણી શકે કેમ તેને;
 મળે કાય પ્રભુના દાસ, ઓળખાવે તે પોતા પાસ. ૩
 તમે જીવતાણા છે જીવ, વળી શુદ્ધ સનાતન સિવ;
 સહુ વિશ્વમાં શક્તિ તમારી, રહ્યા કોટી બ્રહ્માંડને ધારી. ૪
 નભ કોટી થકી અવકાશ, કોટી બાનુ થકી છે પ્રકાશ;
 કોટી ચંદ્રથી શીતલ સાર, કોટી કાળ થકી ભયકાર. ૫
 કોટી વિદ્યુતથી બળવંત, કોટી વાયુથકી વેગવંત;
 કોટી સમગ્રથી ગંભીર, કોટી વીરથકી મહાવીર. ૬
 કોટી ધરાથી અચલ અપાર, કોટી શેષથકી ધરનાર;
 કોટી બ્રહ્મા થકી સહુ કરતા, કોટી શંકરથી સહુ હરતા. ૭
 કોટી વિષ્ણુથી પાલનહાર, કોટી દુર્ગાથી રિપુ દલનાર;
 કોટી ઈંદ્રથી વૈભવવાન, કોટી ગણપતિથી મહામાન. ૮
 કોટી ધનિકથકી ધનધારી, કોટી મેઘથકી સુખકારી;
 કોટી પાતાળથી છે અગાધ, ગુણ કર્મતણો નહિ બાધ. ૯
 એવી અતુલિત શક્તિ અનંત, લક્ષ્મણત્સલ છે ભગવંત;
 તવ મહિમા અપાર અનંત, સર્વ ભજ શિરોમણિ સંત. ૧૦
 નેતિ નેતિ નિગમ જને ગાય, મારી બુદ્ધિએ કેમ કહ્યા બય;
 મન વાણી ન પહોંચે જ્યાંય, કદ્યે બુદ્ધિ તો કાંમનું કાંય. ૧૧
 રૂપ રંગ નહિ આકાર, રહ્યા આપ પરાની પાર;

જોતાં જોતાં રે યાય છે, એમાં અંતે દુઃખના ઓધ. ૧૭
 ભક્તિ તમારી રે મહામણિ, પૂરે સધળા મનના ધામ;
 બીજી કલિકા રે કચની, તેમાં કોડી ન ઉપજી ધામ. ૧૮
 માયા મદિરા રે ન પીએ, ભૂલે તે પોતાનું ભાન;
 જ્યાં ત્યાં જુગમાં રે રડવડે, એવા અધમ જીવ અજ્ઞાન. ૧૯
 ધન જોખન ને રે રાજથી, મદ પામે છે મૂઠ ગમાર;
 હરિને ભૂલી રે તે ભમે, તેના દુઃખનો નાવે પાર. ૨૦
 તત્ત્વ તપાસ્યું રે નાથજી, શોધી જોયા સધળા લોક;
 સુખ ના દીસે રે કાચને, સધળે ભર્યો મોહ ને શોક. ૨૧
 ચરણ તમારાં રે શ્રીહરિ, સહુને ઠરવાનાં છે ધામ;
 તે મૂંઝીને રે ત્રીકમા, મારે નથી અવરતું ધામ. ૨૨
 કૃપા કરીને રે એટલું, આપો મુજને શ્રી અવિનાશ;
 પરપંચ પીડા રે ના કરે, કરજો દુષ્ટકમળમાં વાસ. ૨૩
 માયા મુજને રે ના નડે, જ્યારે પ્રભુનો યાય પ્રકાશ;
 સૂરજ ઉગે રે રાત્રીમાં, તેથી યાય નિશાનો નાથ. ૨૪
 વળી માગુ છું રે એટલું, આપો સર્વે જનને મુખ;
 મોહ માયામાં રે બાપડા, સહન કરે છે દારણ દુઃખ. ૨૫
 વચન સુણીને રે ભક્તનાં, વળતા બોલ્યા નરહરિ નાથ;
 મુક્તિ આપું રે સર્વને, જો કાંઈ આવે તમારી સાથ. ૨૬
 વચન સાંભળી રે પ્રભુતણાં, હૈયે વાંધ્યો હરખ અપાર;
 નરનારીને રે નગરમાં, પોતે જઈને કર્યો પોકાર. ૨૭
 ચાલો ચાલો રે આંપથી, જને મુક્તિ જોયતી હોય;
 અવણે એવું રે સાંભળી, હસવા લાગ્યા સર્વે હોય. ૨૮
 ચાગ્યા સધળે રે ફરી ફરી, કાંઈએ કહ્યું ધર્યું નહિ કાન;
 જડ માયાવશ રે જીવડા, એમનું કેમ છૂટે અજ્ઞાન. ૨૯
 પાછા આવ્યા રે પ્રીતથી, લાગ્યા પુરુષોત્તમને પાથ;
 જીવ ન માને રે જાનના, તેનો શો કરવો ઉપાય. ૩૦
 દયાળ કહે છે રે દાસને, જને સંગ તમારો હોય;
 સેવે તમને રે સ્નેહથી, માયા બંધન છૂટે સોય. ૩૧
 આસન બેસો રે આજથી, રૂઢી રીતે ચલાવો રાજ;
 ધર્મ દહાવો રે લોકમાં, તેથી સરસે સર્વનાં ધાજ. ૩૨
 પારણ કરશે રે ધર્મને, પ્રાણી થાશે સર્વ પવિત્ર;

માનવ સઘળા રે માનશે, ન્યારે યશે તમારા મિત્ર. ૩૩
 ધર્મ ન ધારે રે જ્યાં લગી, ત્યાં સુધી છે પામર જંત;
 વિવેક બુદ્ધિ રે ના વધે, પરખે નહિ તે સંત અસંત. ૩૪
 અંધ અભાગી રે જીવની, પહેલી ધર્મ ઉઘાડે આંખ;
 નીતિ અનીતિ રે જાણશે, વળતી વિધિ જોશે સાંખ. ૩૫
 જડ ને ચૈતન રે જાણશે, સર્વે પાપ પુણ્યના ભેદ;
 સતસંગ સારો રે શોધશે, જાણી રાકશે વિધિ નિપેદ. ૩૬
 રાજ્ય તમારા રે તાતનું, તમે ચક્ષુઓ રૂઢી રીત;
 ધર્મ દઢાવો રે લોકમાં, પાળો પ્રજા ધરીને પ્રીત. ૩૭
 સહુને ભક્તિ રે શીખવો, રાજ્ય કરો મન્વંતર એક;
 નીતિમાર્ગ રે આલતાં, સહુમાં વધશે પરમ વિવેક. ૩૮
 આજ્ઞા પાળો રે ઈશ્વરી, મૂઢી દેહ તણું અભિમાન;
 દોષ ન લાગે રે દાસને, રાખો દૃઢ્યે માઈં ધ્યાન. ૩૯
 વચન પ્રજાનાં રે સાંભળી, વળતો બોલ્યો નરહરિદાસ;
 ભજન તમારું રે ભૂલવે, પ્રબળ ધણો છે માયાપારા. ૪૦
 નાખે અતે રે નરકમાં, એવું રાજ્યતણું છે કાજ;
 માટે મુજને રે ન આપશે, તમારે શરણે રાખો આજ. ૪૧

દોહા

વળતા નરહરિ બોલીયા, સાંભળ રે તું દાસ;
 વચન અમારું પાળતાં, ન નડે માયાપારા. ૧
 લોક તણા હિતકારણે, કરવું રૂઢું રાજ;
 નીતિ ધર્મ દૃઢાવતાં, સરે સરવતું કાજ. ૨
 વચન સાંભળી પ્રજાતણાં, દીન યદ્ય કહે દાસ;
 ભક્તિ ભૂલે રાજથી, હોય નરકમાં વાસ. ૩
 તે માટે મૂકું નહિ, સુંદર ચરણ સરેજ;
 પરમ ધરમને પરહરિ, કાણ વહે ભવ બોજ. ૪
 આજ્ઞા પાળે પ્રજા તણી, પરમ ધર્મ છે એહ;
 માટે કાજ કરે તમે, મૂઢી મન સદેહ. ૫
 પ્રહલાદે પ્રીતે કરી, વચન ચઢાવ્યાં શિષ;
 કરતા હરતા છે તમે, સમરથ શ્રી જુગદીશ. ૬
 આસન બેઠા નરહરિ, ટાળ્યો સઘળો દોષ;
 દીધું વળતું દાસને, થયો ધણો સતોષ. ૭

કુંકુલી વાગ્યાં દેવનાં, ઉપજ્યો હરખ અપાર;
છાટમજનસુખીઆ યયા, વત્યો જયજયકાર. ૮

અધ્યાય ૧૭ મો

દોહા

પ્રીત કરી પ્રહ્લાદને, સોંપ્યું સધળું રાજ;
કુઃખ ટળ્યાં સહુ દેવનાં, સહેજે સરીયાં ધાજ. ૧
શ્રીનરસિંહના નામની, અખિલ લોકમાં આણ્ય;
વર્તાવી નિધિએ કરી, જુગ બાધે થઇ જાણ્ય. ૨
એટલે સધળા આવીયા, ઈંદ્રાદિક વળી દેવ;
બ્રહ્માદિક વળી આવીયા, કરવા પ્રભુની સેવ. ૩
નીરખ્યા દેવ નૃસિંહને, ઉપજ્યો બહુ આનંદ;
વિનયકર્યો નિધિએ ઘણો, કહી જયજય ગોવિંદ. ૪
હે પ્રભુ મહિમા તમતણો, મુખથી કહ્યો ન બચ;
શેષ મુનિ ને સારદા, નિગમ નેતિ કહી ગાય. ૫

આપાઈ ત્રિતાલ

નમો સત્ચિદ્આનંદરૂપ, નમો અખિલ ભુવનના ભૂપ;
અજ અક્ષર છે અવિનાશી, રક્ષા સકળ ચરાચરવાસી. ૧
અતિ પાવન પરમ અનૂપ, અખિલેશ્વર આનંદરૂપ;
શુણ્ ભાયા થઈ છે રહિત, શુદ્ધ ચૈતન સર્વાતીત. ૨
એક અદ્વૈત આપ સ્વતંત્ર, રચ્યા જીવ કરી દેહ જંત;
દેહ લાગે છે વક્ષણ જને, તેથી વ્યાપે અવિદ્યા એને. ૩
મહામહિન અમૃતિ બેહ, તેને આપ માને છે એહ;
વળી તેની અહંકૃતિ યાય, એનું નામ અસ્મિતા કહેવાય. ૪
હોય તે થઈ રાગ ને દ્વેષ, દેહ તજતાં પામે છે દ્વેષ;
એવા પાંચ છે જીવની માંચ, તેથી સુખ ન પામે કાંચ. ૫
પંચકલેશ જને નવ હોય, ઈશ્વર સમરથ કહીએ સોય;
પંચકલેશ વશ જીવ સદાય, તે સ્વતંત્ર કેમે નવ યાય. ૬
ઈશ્વર ઈશ્વર એ દેહ ધરે, વળી ઈશ્વર એ તે પરદરે;
જીવ પરાધીન છે બાપરો, માયા કાળ તણો છે દરો. ૭
જમ કાઇ નટ પામે માંકડું, પરવશ થઈ રહે રાંકડું;
કોરે કોરી તેને હોય, ધરે ધર નાય નયાવે સોય. ૮

આપે કોયેક એને આહાર, તે નટ ખુંચી લે નિર્ધાર;
 એમ જીવ મરકટ છે નાથ, તૃણાદેરી કાળને હાથ. ૯
 અનેક દેહમાં નાથ કરે, સુખને અર્થે તપ આચરે;
 ઈશ્વર કૃપા આપે જો કોય, કાળ સરવ કુંટી લે સોય. ૧૦
 હિરણ્યકશ્યપુએ મહાતપ કર્યું, અમર થવાનું માગ્યુંખરું;
 જ જ માગ્યું એણે સાર, તે તે તમે આપ્યું નિર્ધાર. ૧૧
 એણે મૃત્યુ મેટ્યું છજો, તમે ઘાટ બેસાડ્યું કજો;
 તમથી કોણ સમરથ છે નાથ, બાજી સરવ તમારે હાથ. ૧૨
 નિમિત્તમાત્ર અમે સહુ દેવ, કોઈ ન લહે તમારો ભેવ;
 કરતા ભરતા ને હરતા તમે, તમ સત્તાએ સધળા અમે. ૧૩
 અપાર કહાપણ છે તમતણું, રસનાએ નવ આવે ધણું;
 શિદ્ધિ આતુરી આપની જહ, કોયથી કહી ન બળે તેહ. ૧૪
 સદાય એક તમે સર્વજ્ઞ, બીજા સર્વે છે અદ્વિજ્ઞ;
 જીવતું ધાર્યું કાંય ન થાય, તે માટે નિર્જાળ કહેવાય. ૧૫
 કરે સમાધિ તપ આચરે, તેથી બળીયા થાયે સરે;
 ભક્તિ તમારી જો નવ હોય, અંતે બળ પ્રલયમાં સોય. ૧૬
 કરે જોમ જગત ને જગ, ધરે વેશ આણી વેરાગ્ય;
 તજી લૂણ અલૂણ ખાય, પણ મનતણો મેલ ન બળ્ય. ૧૭
 કોઈ અકસઠ તીરથ કરે, બહુ વ્રત વિધિએ કરે;
 કૃપામૂળતણો કરે આહાર, તોય મનના ન બળ્ય વિકાર. ૧૮
 કોય ધારે જટા નખ દેશ, વળી વિધવિધ ધારે વેશ;
 કરી પાખંડ ભવમાં પૂજાય, તેણે રાગ ને દ્વેષ ન બળ્ય. ૧૯
 કોય અગ્નિએ બાળે કાયા, તોય ન ટળે મોહ ને માયા;
 કરે કોટિ એવા પ્રપંચ, નવ બળ અવિદ્યા રચ્ય. ૨૦
 મળે અનુભવીનો સત્સંગ, તેથી ગ્રાણખે વસ્તુ અભંગ;
 તેની ભક્તિનો લાગે તાર, તેથી મનતણા બળ્ય વિકાર. ૨૧
 તમે નિર્ગુણ નિર્મળ રૂપ, અજ અક્ષર એક અનૂપ;
 પડે ભક્તને સંકટ જ્યારે, ધરી દેહને ટાળો ત્યારે. ૨૨
 કરી ભક્ત તણાં સહુ કામ, જઈ આપ રહે નિજ ધામ;
 પ્રભુ ધામ તમારું જોઈ, કોય ગુરુ વિના ના લહે તેહ. ૨૩
 સહુ નેત્રમાં સૂરજ જગ, રહ્યા વ્યાપક સધળે તેમ;
 સહુ જીવ તણાં છે આધાર, રહ્યા આપ પરાની પાર. ૨૪

સહુ જીવની અવળી દૃષ્ટ, દમે દેહ કરે બહુ કષ્ટ;
 એમ જુગ જુગ વીતી બય, પ્રજ્ઞદર્શન કેમ કરી ધાય. ૨૫
 હોય કૃપા તમારી જ્યારે, મળે સદ્ગુરુ સાચા ત્યારે;
 આજખાવે તમારું રૂપ, પછી ઉપજે પ્રેમ અનૂપ. ૨૬
 લાગે પ્રેમતાણે એકતાર, તેથી જાણે છે મનના વિકાર;
 ગુરુ ગોવિંદ બણે એક, એથી વાપે ધણેરો વિવેક. ૨૭
 તેથી બણે તમારું રૂપ, પછી તે નવ પડે ભવરૂપ;
 કહે બ્રહ્માજી જોડીને હાથ, આપો ભક્તિ તમારી નાથ. ૨૮
 અહં બ્રહ્મ માને છે જહ, નથી કર્તાને લહેતા તેહ;
 માને મચ્છજી અહં સમુદ્ર, પણ તે છેકજ છે અતિશુદ્ર. ૨૯
 જળ જીવન છે એનું ખરૂં, પણ કર્તાપદ છે તેથી પડ;
 જડ ચૈતનનો કરતા જહ, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે તેહ. ૩૦
 એવી વિનતિ બ્રહ્માએ કરી, વળતી બોલ્યા શ્રીનરહરિ;
 દીધું બળને તમે વરદાન, કર્યું દેવો તણું અપમાન. ૩૧
 ચતુરાનન કહે સુણો નાથ, સહુની દોરી તમારે હાથ;
 કરો પ્રેરણા જને જવી, તેને ઉપજે જુદિ તેવી. ૩૨
 સહુ જીવોના અંતર્યામી, સહુ લોક તણા છે સ્વામી;
 બ્રહ્મદેવનાં સુણી વચન, માન્યું નરહરિ કેરું મન. ૩૩
 સહુ દેવોએ પૂજા દીધી, પછી આજ્ઞા સરવને દીધી;
 ગયા પોતપોતાને ધામ, પછી પામ્યા છે પરમ વિરામ. ૩૪
 પછી પાડે બેઠા પ્રહ્લાદ, ઉપજ્યો સરવને આહ્વાદ;
 હિરણ્યકશ્યપુને દીધો દાગ, કરી ક્રિયા આલી અનુરાગ. ૩૫
 કર્યું પ્રહ્લાદને ધણું જ્ઞાન, યથા નરસિંહ અંતર્ધાન;
 રૂડું પ્રહ્લાદે શ્રીકૃષ્ણ રાજ, સહુ દેવનાં સરીયાં કાજ. ૩૬
 રૂડી નીતિની ચાલી રીતિ, પ્રજા પાળે કરીને પ્રીતિ;
 નિત્ય આનંદ આચ્છવ થાય, સૌ નરહરિના ગુણ ગાય. ૩૭

રાગ-ધોળ પ્રણાતડું

ધન્ય ધન્ય આજ રે, નરહરિનું રાજ રે;
 કંઈ કંઈ જનનાં કારણ સુધરી ગયાં રે. ૧
 પરમ વિવેક પ્રધાન રે, ભક્તિ ધરમ ને જ્ઞાન રે;
 દાન દયા દમ જપ તપ સાધન સહુ કરે રે. ૨
 વિરતીને વિચાર રે, અનુભવિયા ફેજદાર રે,

શીલ સંતોષ ક્ષમાદિ સેવક સાયમાં રે. ૩
 વિનયાદિ ગુણ જહ રે, વસીયા સધળે તેહ રે;
 સત્ય સુમતિ ને હહાપણુ ભલપણુ અતિ ધણું રે. ૪
 હોમ હવન ને યાગ રે, તીરથ વ્રત ને ત્યાગ રે;
 ભાવ ભરોસો ધીરજ ધરમ ઉપાસના રે. ૫
 શુભ ઈચ્છા સતસંગ રે, ઈશ્વર જ્ઞાન અભંગ રે;
 શૂરવીર દૃઢ ધીર સરવે જન થઈ રક્ષા રે. ૬
 મોહ મહાદિ જહ રે, નાહા સધળા તેહ રે;
 અવગુણ આળસ ઈર્ષ્યાદિ છુપી ગયાં રે. ૭
 વિશ્વવિજય કરનાર રે, જોવા બેધ અપાર રે;
 જન છોટમ કહે મહાલાલના રાજમાં રે. ૮

દોહા

દેવ સરવ સેવા કરે, આણી હરખ અપાર
 મહાલાલના રાજમાં, વરત્યો જયજયકાર. ૧

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ-ધાળ

રાજ કરે મહાલાલ રે, કરે નરહરિ કરી આણુ,
 હશે દિશાઓ હસી રહી રે, પ્રગટી ગિરિપરત્નની આણુ;
 સરસરિતાઓ શોભી રહ્યાં રે, ખીલ્યાં કમળ અમલ બહુ રંગ,
 જળ ખગ નાના જાતનાં રે, માંધ ખોલે મનોહર ભંગ. ૧
 ભાર અઢાર કૂલે કૂળે રે, તેના પરિમળનો નહિ પાર,
 મોર ચક્રાર ને કોકિલા રે, રૂડા ચબ્દ કરે ઉચ્ચાર;
 સારસ હંસ ને સારિકા રે, શુક આદિ અનેક વિહંગ,
 વેર વિરોધ નહિ કહી રે, મૃગ સિંહ રહે એક સંગ. ૨
 કામધેનુસમ ધરા થઈ રે, પૂરે ઈચ્છિત સધળાં કામ,
 હીરા હાટક ને મણિની રે, થઈ ખાંણ્યો તે કામે કામ;
 સાગર બહુ હરખે કરી રે, નાખે રત્ન તે સધળાં તીર,
 માગ્યા મેહ વરસે સદા રે, વહે મંદ સુગંધ સમીર. ૩
 શોભા બની બહુ ચહેરની રે, દીસે કંચન કાટ ઉધાર,
 ચંદ્રકાંતિના કંગરા રે, બહુ વજ્રખચિત પુરદાર;
 ખાગ ખગીયા સોહામણા રે, વસે બારે માસ વસંત,

નવદસ કૂલે કૂળે ઘણું રે, શોભે સુરતરુ સરખાં અનંત,
 ધવળ ધામ શોભી રહ્યાં રે, અતિ સુંદર શેરી બજાર,
 ધનિક વણિક ધન સમ્રા રે, માંચ વેચે છે વસ્તુ અપાર;
 જીવન જીવન પ્રત્યે ભલા રે, વાળે તોતમ વિધવિધ નાદ,
 જ્ઞાન કરે ગોવિંદનું રે, નરનારીના સુંદર સાદ.
 સુખ સંપત્તિઓ ભલી રે, ઘણા ગુણીયલ સધળા લોક,
 શ્રીનરસિંહ પ્રતાપથી રે, નહિ દાયને રોગ ને શોક;
 ભક્તિ કરે ભગવંતની રે, નિત્ય આનંદ આચરયાય,
 સેવા કરે સૌ સંતની રે, ગુણ નરહરિ કરા ગાય. ૧
 નીતિનિપુણ સદુ જન યથા રે, નહિ અધર્મનો દંઈ લેશ,
 ચોર બર કપટી હતા રે, ગયા સરવ તજીને દેશ;
 જ્ઞાન દયા તપ આચરે રે, સદુ જોલે છે સત્ય વચન,
 પ્રહસાદજ્ઞાના પ્રતાપથી રે, યથા નિર્મળ સધળા જન. ૭
 વિદ્યા વિનય ગુણ ચાતુરી રે, નીતિ ધર્મ સહિત ઉદ્યોગ,
 ભક્તિ કરે પરબ્રહ્મની રે, સુર દુર્લભ ભોગવે ભોગ;
 આજસ વેદેશ તજી કરી રે, યથા અનુભવી સધળા જન,
 સ્નેહ સંપે સદુમાં ધણો રે, કવિ કામળ ઉજ્જવળ જન. ૮
 રાજસભા રણિયામણી રે, તેમાં યાચ સદા સત્સંગ,
 જ્ઞાન ભક્તિ ને વિવેકના રે, આલે વિવિધ વાદ પ્રસંગ;
 માનુષાવ મળે ઘણા રે, નિત્ય નમનથી ચર્ચા થાય,
 શ્રીનરસિંહના નામનાં રે, નિત્ય ગાન મનોહર ગાય. ૯
 પરમ ભક્ત પ્રહસાદનું રે, શોભે સરસ સર્વથી રાગ,
 સુખ સંપત્તિ સરવને રે, દાદી જીવતાં સરીયાં કાગ;
 નારી પતિવ્રત આચરે રે, પ્રજાભક્તિપરાયણ લોક,
 પ્રહસાદજ્ઞાના પ્રતાપથી રે, નહિ દાયને રોગ ને શોક. ૧૦
 કાવ્યિક વાચિક માનસિક રે, દરિ અર્થે કરે સદુ કર્મ,
 આરે વળું વિવેકથી રે, પામે પોતપોતાનો પર્મ;
 એક દિવસ પ્રહસાદને રે, એવો મનમાં ચપો ઉમંગ,
 પુણ્યપ્રભાપે પામીએ રે, દાદા અનુભવી નરનો સંગ. ૧૧
 વાચિક જ્ઞાની મળે વાગ્ય રે, જાની મંચ બજારે જાત,
 આપ ઉદ્યોગ યથા વિના રે, એ તો સરવે છે જીવદામાન;
 જાન મુણી વેદાંતની રે, દાદા જ્ઞાને માને પરીસ,

પ્રત્યક્ષ લક્ષ્ય બ્રહ્મ વિના રે, કેમ જીવનો થાયે મોક્ષ. ૧૨
 કાચ સચુંડા કહે શ્રીહરિ રે, એક પરઠે છે તેનો દેશ,
 પથે પંથના જાળવા રે, માની કંઈ કંઈ કરે છે ક્લેશ;
 કાચ કહે વૈકુંઠમાં રે, વળી કાચ કહે ગોલોક,
 કા કહે ક્ષીરસમુદ્રના રે, પ્રજા ટાળે છે સૂરનો શોક. ૧૩
 કાચક પૃથ્વી પાર છે રે, કહે જૂના-નારાયણ નામ;
 કાચક પરઠે પાતાળમાં રે, એક નાલી નારાયણ ધામ,
 કાચક કહે વૈરાટ છે રે, તેની પૂઠળ આવરણ આઠ;
 આદિનારાયણ ત્યાં રહે રે, જણે આપ્યો છે વેદનો પાઠ. ૧૪
 કાચ કહે એક ધામમાં રે, રાધાકૃષ્ણ કરે છે નિહાર,
 અગણિત નારીના સંગમાં રે, કરે કલ્પી આનંદ અપાર;
 કા કહે રાખળીક બ્રહ્મ છે રે, કાચ કેવળી બ્રહ્મને ગાય,
 કા કહે અક્ષરધામમાં રે, વસે સખીઓની સંગ સદાય. ૧૫
 કાચક અક્ષરાતીતમાં રે, વળી પરઠે છે રૂડા રાસ,
 એમ પરોક્ષ ઉપાસના રે, કરે કલ્પી બિચારા દાસ;
 મુવા પછી તેને મળે રે, એવું માને છે જીવ અજાણ,
 અંથ કરી તેના ઘણા રે, કરે વિધવિધ ભાત વખાણ. ૧૬
 વાલી કેરી જાળમાં રે, ઘણા જીવ બિચારા ધુંયાય,
 અંતરઅંધિ છૂટે નહિ રે, મત તાલી અધુરા બધ;
 કગ ગુરુઓના ઠાઠમાં રે, કાચ જીવ ન પામે પાર,
 ઉચ અનુભવી જો મળે રે, તેનો આપે છે તત્ત્વવિચાર. ૧૭
 એમ વિચારીને સરવને રે, કરવો તત્ત્વદર્શીનો સંગ,
 આપે કળા અનુભવતણી રે, થાય શ્રાંતિ સરવનો ભંગ;
 પ્રહ્લાદજીએ પ્રીતયો રે, એવો મનમાં કીધો વિચાર,
 તત્ત્વદર્શીને શોધવા રે, થયા અશ્વ ઉપર અસ્વાર. ૧૮
 એકાએકી ચાલીયા રે, કાચ સેવકનો નહિ સંગ,
 તત્ત્વવેતા મળવા તણો રે, વધ્યો મનમાં અપાર ઉમંગ;
 મુકૂત કોટી જન્મનાં રે, જોને ઉદય યયેલાં હોય,
 દર્શન તત્ત્વદર્શી તણાં રે, કહે છેટમ પામે સોય. ૧૯

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ-સોરઠા

- પ્રીતે કરીને પ્રહલાદજી રે, આલ્યા વનની રે વાટ;
સરસરિતા ગિરિ સૌધતા, સારા સત્સંગ માટ. પ્રીતે૦ ૧
- કાચ જાટીલ કાચ મુંડીયા, કાચ ખેચેલા કસ;
જેગી જંગમ ને સેવડા, ધારે વિધ વિધ વેધ. પ્રીતે૦ ૨
- અન્ય આરાધન સહુ કરે, નહિ તત્ત્વવિચાર;
કલિપત મત ઉભા કરે, એવા ભેષ અપાર. પ્રીતે૦ ૩
- જેતા જેતા પછી જઈ ચઢ્યા, મહાવનની રે માંય;
અવધૂત દીઠા એકલા, મન માન્યું છે સાંધ. પ્રીતે૦ ૪
- અગર વૃત્તિ અતિ લઘી, લેઈ પોડ્યા છે આપ;
આશા ને તૃપ્ત્યા અંતર નહિ, નહિ શેષ સંતાપ. પ્રીતે૦ ૫
- હરથી ટળી તણ એપણા, ખટ ઉર્મીના છત;
પરમાર્નદમાં પોઢીયા, ઝુણ તણે અતીત. પ્રીતે૦ ૬
- જળહળ તન ઝગછી રહ્યું, પરિપૂર્ણ છે પુષ્પ;
સહેજ સમાધિના સુખમાં, સદાકાળ સંતુષ્ટ. પ્રીતે૦ ૭
- પરમ લાલ પામી કરી, મહારસ માંહે મન;
દીપે દિગંબર દેહડી, લાગ્યું લક્ષ્યમાં લક્ષ. પ્રીતે૦ ૮
- હરખે વદન હસી રહ્યું, જોવા શરદ મયંક;
ભેદ નહિ કાઢ સાતનો, સમ રાય ને રંક. પ્રીતે૦ ૯
- અક્ષરરહિત જ્ઞાનમાં, યથા સમરસ સોય;
જ્ઞાનાનુભવ ગગનમાં, નહિ આવરણ કાચ પ્રીતે૦ ૧૦
- એવા પુરુષને જોઈને, આંચો હરખ અપાર;
હય યથી હેઠા હિતમાં, નમ્યા જઈ નિરધાર. પ્રીતે૦ ૧૧
- પાણિ જેડીને પ્રહલાદજી, વધા મધુર વચન;
મહાન પુરુષ મુજને મળ્યા, મારા ભાગ્યને ધન્ય. પ્રીતે૦ ૧૨
- કાટીક દેવ પૂજ કરે, કાટી તીરથ ન્હાય,
તત્ત્વદર્શીના દર્શને, ફળ સોગાડું થાય. પ્રીતે૦ ૧૩
- સ્વર્ગ અને અપવર્ગનું, સુખ જે જે કહેવાય,
લવ એક સંતના સંગની, સમ તુલ્ય ન થાય. પ્રીતે૦ ૧૪
- સુકૃત કાટીક જન્મનાં, કાચ નરને જે હોય,
તત્ત્વના દર્શી તેને મળે, એવું કહે સૌ કાચ. પ્રીતે૦ ૧૫

મહારાજ મુજને હવે, કહો વિસ્તારી વાત;
 પુદ્ધ થયા શું પામીને, સુખ શાનું સાક્ષાત. પ્રીતે૦ ૧૬
 આ વનમાં આવી ચઢે, ક્યાં થકી આહાર;
 વસ્ત્ર કે પાત્ર પાસે નથી, નથી કાંચ આધાર. પ્રીતે૦ ૧૭
 તેજ ઘણું છે તનમાં, વળી પૂરણુ પુદ્ધ;
 ભોજનપાનવિના પ્રણુ, રહે શાથી સંતુષ્ટ. પ્રીતે૦ ૧૮
 ગુણીયલ કેરી ગિરા સુણી, ઉપજ્યો આહ્લાદ;
 આવાં વચન ઢાણુ ઉચ્ચરે, હશે ભક્ત પ્રહ્લાદ. પ્રીતે૦ ૧૯
 બીજા બિચારા જીવથી, અહીં કેમ અવાય;
 આવે તો કેમ જાળખે, કેમ વચન વદાય. પ્રીતે૦ ૨૦
 મધુર વચન એના મુખ તણાં, સાચો એજ છે સંત;
 ભક્તવત્સલ જેને કારણે, પ્રકટયા ભગવંત. પ્રીતે૦ ૨૧
 આજ થશે વળી એહની, સાથે રૂઝા સંવાદ;
 તત્ત્વનો દર્શી એજ છે, પૂરો ભક્ત પ્રહ્લાદ. પ્રીતે૦ ૨૨
 આંખ ઉઘાડીને એટલે, જોડ્યા અજગર મુન્ય;
 સાંભળ વીરા તુને કહું, નહિ રાખું હું તુન્ય. પ્રીતે૦ ૨૩
 આપું ઉઘાડીને આ સમે, ઘણા જ્ઞાન ભંડાર;
 લેવાય તેમ લેજો તમે, આણી હરખ અપાર. પ્રીતે૦ ૨૪
 પૂરણુ પાત્ર મળ્યા તમે, માટે કરીયું પ્રકાશ;
 જગત ન હીસે જ સ્થળે, એવું ચિદાકાશ. પ્રીતે૦ ૨૫
 આનંદસિંધુ ઉછળે, આવે સેહેજ હીલોલ;
 ત્રિવેણીના તીરમાં, કરે નિત્ય કલ્લોલ. પ્રીતે૦ ૨૬
 શૂન્ય સરોવર માંહીથી, આવે અમૃત સેર;
 પુદ્ધ થયો તેવા પાનથી, ઠરી બેઠો છું ઠેર. પ્રીતે૦ ૨૭
 પેચ પરાની પારનો, જણે કાંઈ સુખણ;
 આનંદ લેહેરી આવે ભલી, તેણે પોપાય પ્રાણ. પ્રીતે૦ ૨૮
 એ સુખના અંબારમાં, જૂદ્યો દેહનું જ્ઞાન;
 ચંચળ ચિત્ત ઠરી ગયું, ભાસ્યું બ્રહ્મનું જ્ઞાન. પ્રીતે૦ ૨૯
 દાટી સ્વર્ગસુખ હોય તો, એની આગળ રંચ;
 આનંદસિંધુમાં ઝીલતાં, ભાર્યો મિથ્યા પ્રપંચ. પ્રીતે૦ ૩૦
 લીન થઈ સહુ વાસના, મહાચેતન માંચ;
 જ્ઞાન અમૃતમય થઈ ગયો, નથી સંશય કાંચ. પ્રીતે૦ ૩૧

એકાડહં વ્યાપી રક્ષો, થયો ગગન આકાર;
 ઝનમ ને મરણ મટી ગયું, ટળ્યા વિવિધ નિકાર. પ્રીતે૦ ૩૨
 અનંત જીવ્યા એના કહી શકે, સુખ એવું અતોલ;
 અક્ષર ત્યાં નવ જઈ શકે, કેમ બોલાય બોલ. પ્રીતે૦ ૩૩
 આવે સેર આધી થકી, પછી નભીએ બધ;
 અંતઃકરણના ભેગથી, બહુ ઘાટ ધણય. પ્રીતે૦ ૩૪
 જનો આશય હાય જલ્દવા, તેવી બોલશે વાણ;
 ક્યાંથી આવે ને ક્યાં ભજે, નથી કાપને જાણ. પ્રીતે૦ ૩૫
 માટે એ સુખ સુખથી, નવ કાચે કહેનાય;
 નેતિ નેતિ કહ્યું વેદમાં, તેનો એહજ ન્યાય. પ્રીતે૦ ૩૬
 તત્ત્વમસિ પદ તેહ છે, નહિ જીવ ને સિંચ;
 આવરણ અંતરથી ટળ્યું, રક્ષો સોડહં સદૈવ. પ્રીતે૦ ૩૭
 નામ ને રૂપ તેમાં નથી, નથી દ્વેત અદ્વેત;
 અંગને રંગ કશે નથી, નહિ ઉધણ ને શીત. પ્રીતે૦ ૩૮
 જ જ કહે જીવ્યાવડે, તેવા ન મળે તેહ;
 વચન ન લાગે વસ્તુને, નહિ દેહ વિદેહ. પ્રીતે૦ ૩૯
 બળ નવ પહેચે બુદ્ધિનું, કેમ થાય વખાણ;
 સમસ્થામાં સમજી જશે, હશે કાચ સુખાણ. પ્રીતે૦ ૪૦
 સૂરજધામ સામું બુદ્ધિ, દીસે તેજનું તેજ;
 જગત ન દીસે મુજને, દીસે એકત્રું એજ. પ્રીતે૦ ૪૧
 શું કહું શું કહું શું કહું, અદ્વૈત આનંદ;
 વિશ્વ બધે વ્યાપી રક્ષો, ગુણ પાર ગોવિંદ. પ્રીતે૦ ૪૨
 એવા આનંદમાં હું રક્ષો, શમ્યા કોટી નિકાર;
 અજગર વૃત્તિ આહરી, હર્યો એકજ હાર. પ્રીતે૦ ૪૩
 આહાર આવે ઈચ્છાવિના, લેવો આનંદ તેહ;
 સ્વાદ અસ્વાદ લહુ નહિ, જમ તેમ રાખવો દેહ. પ્રીતે૦ ૪૪
 સ્વાદની આશાએ સહેજનું, સુખ ના લહે જીવ;
 આધીન થઈ એક એકને, પામે દુઃખ સદૈવ. પ્રીતે૦ ૪૫
 પરવશ થઈ પડ્યો પેચમાં, થયો બ્રહ્મનો જીવ;
 જાય અંતરથી વાસના, તોય શુદ્ધ છે સિંચ. પ્રીતે૦ ૪૬
 વસ્તુ જેતાં એક બ્રહ્મ છે, જ્યાં જ્યાં ને તરંગ;
 , , કુંડળ એક છે, દીસે બૂજવાં નંગ. પ્રીતે૦ ૪૭

'ભાંડ સરવ માટીતણાં, નહિ માટીથી ભિન્ન;
 જીવ પ્રજા એમ જાણવા, દીસે પ્રાંતિએ દીન. પ્રીતે૦ ૪૮
 પ્રાંતિરૂપે માયા સદા, રહી પ્રજાની માંધ;
 આપ જૂલાવે આપતું, દીસે કાંચતું કાંચ. પ્રીતે૦ ૪૯
 દેંદ્રબળ એ ઈશની, તેનું માયા છે નામ;
 ચૈતનની સત્તાયપ્રી, કરે અદ્ભુત કામ. પ્રીતે૦ ૫૦
 અજ્ઞાત રૂપ માયાતણું, જ્ઞાન રૂપ છે પ્રજા;
 સંબંધ બંધાયો બેઉનો, સર્જે સૃષ્ટિનાં કર્મ. પ્રીતે૦ ૫૧
 શક્તિ ઉભય અજ્ઞાનની, આપણ ને વિશેષ;
 આવરે પ્રજાના અંશને, બાધી છે નિર્લેપ. પ્રીતે૦ ૫૨
 જીર્ણગ દીસે રજ્જુ તણો, રજ્જુ જૂલી જવાય;
 વિશેષથી પછી તેહનાં, જીર્ણગજ જણાય. પ્રીતે૦ ૫૩
 રૂપ દેખાડે છીપતું, દીસે હુદતો ચાર;
 એમ જૂલાવે અંશને, એવું માયાનું ભર. પ્રીતે૦ ૫૪
 વચન સુણી મુનિવર તણાં, બોલ્યા નરહરિદાસ;
 સ્વામી સંશય માહરો, આંચો આપની પાસ. પ્રીતે૦ ૫૫
 આનંદ કહો છો પ્રજાને, તેનો લેનારો કાણ;
 એકમેવ અદ્વૈતનું, કરે કાણ વખાણ. પ્રીતે૦ ૫૬
 પ્રાંતિ કહો બે પ્રજાને, આવે બાધ અપાર;
 સુરજમાં કેમ સંભવે, આવડ અંધકાર. પ્રીતે૦ ૫૭
 અજ્ઞાન આવરે પ્રજાને, નિજ આપ જૂલાય;
 કાણ શુભ તેને મળે, એનું અજ્ઞાન બળ. પ્રીતે૦ ૫૮
 શુદ્ધ સાંચ્યદાનંદ છે, નિર્મળ નિર્લેપ;
 પ્રાંતિથી આપ જૂલી ગયો, દીઠું જગત વિશેષ. પ્રીતે૦ ૫૯
 એ તો અસંભવ છે અતિ, કેમ સંશય બળ;
 રજ્જુરૂપે પરપ્રજા છે, કાને સર્પ જણાય. પ્રીતે૦ ૬૦
 છીપરૂપે ચૈતન સદા, રૂપ દેખે છે કાણ;
 જ્ઞાનવિષે અજ્ઞાનનું, કેમ થાય પ્રમાણ. પ્રીતે૦ ૬૧
 જળને ઠેકાણે પ્રજા છે, સહુ જગત તરંગ;
 કાણ વાયુના બેગથી, થયા અગણિત અંગ. પ્રીતે૦ ૬૨
 કંચન પૂરણ પ્રજા છે, જૂથણ જીવની જાત;
 કયે સોનારે તે કરી, અતિ અવનવી જાત. પ્રીતે૦ ૬૩

એકાડહં વ્યાપી રહ્યો, થયો ગગન આકાર;
 જનમં. ને મરણ મટી ગયું, યજ્ઞા વિવિધ વિહાર. પ્રીતે૦ ૩૨
 અનંત જીવ્યા એ ના કહી રોકે, સુખ એવું અતોલ;
 અક્ષર ત્યાં નવ જઈ રોકે, કેમ બોલાય બોલ. પ્રીતે૦ ૩૩
 આવે સેર આધી થકી, પછી નહીં જાય;
 અંતઃકરણના જોગથી, બહુ ઘાટ ઘડાય. પ્રીતે૦ ૩૪
 જનો આશય હોય જોડવો, તેવી બોલશે વાણ;
 ક્યાંથી આવે ને ક્યાં જાય, નથી કાંઈને જાણ. પ્રીતે૦ ૩૫
 માટે એ સુખ મુખથી, નવ કાંઈ કહેવાય;
 નેતિ નેતિ કહ્યું વેદમાં, તેનો એક જ ન્યાય. પ્રીતે૦ ૩૬
 તત્ત્વમસિ પદ તેહ છે, નહિ જીવ ને શિવ;
 આવરણ અંતરથી યજ્ઞ, રહ્યો સોડહં સદૈવ. પ્રીતે૦ ૩૭
 નામ ને રૂપ તેમાં નથી, નથી દ્વેત અદ્વેત;
 અંગને રંગ કશો નથી, નહિ ઉપ્પાદાને શીત. પ્રીતે૦ ૩૮
 જે જે કહે જીવ્યાવડે, તેવા ન મળે તેહ;
 વચન ન લાગે વસ્તુને, નહિ દેહ વિદેહ. પ્રીતે૦ ૩૯
 બળ નવ પહેચે બુદ્ધિનું, કેમ થાય વખાણ;
 સમસ્યામાં સમજ જશે, હશે કાંઈ મુજબ. પ્રીતે૦ ૪૦
 મૂરજધામ સામું જુએ, દીસે તેજનું તેજ;
 જગત ન દીસે મુજને, દીસે એકલું એજ. પ્રીતે૦ ૪૧
 શું કહું શું કહું શું કહું, અહ્યુત આનંદ;
 વિશ્વ બધે વ્યાપી રહ્યો, ગુણ પાર ગોવિંદ. પ્રીતે૦ ૪૨
 એવા આનંદમાં હું રહ્યો, થમ્યા કાઠી વિહાર;
 અજગર વૃત્તિ આદરી, ક્યો એક જ દાર. પ્રીતે૦ ૪૩
 આહાર આવે ઈચ્છાવિના, લેવો આનંદ તેહ;
 સ્વાદ અસ્વાદ લહું નહિ, જમ તેમ રાખવો દેહ. પ્રીતે૦ ૪૪
 સ્વાદની આશાએ સહેજનું, સુખ ના લહે જીવ;
 આધીન થઈ એક એકને, પામે દુઃખ સદૈવ. પ્રીતે૦ ૪૫
 પરવશ થઈ પડ્યો પેચમાં, થયો બ્રહ્મનો જીવ;
 જાય અંતરથી વાસના, તોય શુદ્ધ છે શિવ. પ્રીતે૦ ૪૬
 વસ્તુ જોતાં એક બ્રહ્મ છે, જોવા જળ ને તરંગ;
 કંચન કુંડળ એક છે, દીસે બૂજવાં નંગ. પ્રીતે૦ ૪૭

'લાંડ સરવ માટીતણું, નહિ માટીથી' ભિન;
 જીવ બ્રહ્મ એમ જણવા, દીસે બ્રાંતિએ દીન. પ્રીતે૦ ૪૮
 બ્રાંતિરૂપે માયા સદા, રહી બ્રહ્મની માંહ;
 આપ બ્રહ્મણે આપતું, દીસે કાંચતું કાંચ. પ્રીતે૦ ૪૯
 હેંદ્રબળ એ ઈશની, તેતું માયા છે નામ;
 ચૈતનની સત્તાયથી, કરે અદ્ભુત કામ. પ્રીતે૦ ૫૦
 અજ્ઞાતરૂપ માયાતણું, જ્ઞાનરૂપ છે બ્રહ્મ;
 સંબંધ બંધાયો બેહિનો, સર્જે સૃષ્ટિનાં કર્મ. પ્રીતે૦ ૫૧
 શક્તિ ઉભય અજ્ઞાનની, આવણુ ને વિશેષ;
 આવરે બ્રહ્મના અંશને, બાધી છે નિર્લેપ. પ્રીતે૦ ૫૨
 જીજ્ઞાસુ દીસે રજ્જુ તણે, રજ્જુ બૂલી જવાય;
 વિશેષથી પછી તેહનાં, જીજ્ઞાસુ જણાય. પ્રીતે૦ ૫૩
 રૂપ દેખાડે છીપતું, દીસે કુદતો ચોર;
 એમ બ્રહ્મણે અંશને, એણું માયાતું જોર. પ્રીતે૦ ૫૪
 વચન સુણી મુનિવર તણાં, જોડ્યા નરહરિસ;
 સ્વામી સંશય માહરે, આગ્યો આપની પાસ. પ્રીતે૦ ૫૫
 આનંદ કહો છે બ્રહ્મને, તેનો લેનારો કાણ;
 એકમેવ અદ્વૈતતું, કરે કાણુ વખાણુ. પ્રીતે૦ ૫૬
 બ્રાંતિ કહો એ બ્રહ્મને, આવે બાધ અપાર;
 સુરજમાં કેમ સંભવે, આવર અંધકાર. પ્રીતે૦ ૫૭
 અજ્ઞાન આવરે બ્રહ્મને, નિજ આપ બ્રહ્મણ;
 કાણુ ગુરુ તેને મળે, એતું અજ્ઞાન જાય. પ્રીતે૦ ૫૮
 શુદ્ધ સામ્યદાનંદ છે, નિર્મળ નિર્લેપ;
 બ્રાંતિથી આપ બૂલી ગયો, દીકું જગત વિશેષ. પ્રીતે૦ ૫૯
 એ તો અસંભવ છે આતિ, કેમ સંશય જાય;
 રજ્જુરૂપે પરબ્રહ્મ છે, કાને સર્પ જણાય. પ્રીતે૦ ૬૦
 છીપરૂપે ચૈતન સદા, રૂપ દેખે છે કાણ;
 જ્ઞાનવિષે અજ્ઞાનતું, કેમ ચાય પ્રમાણુ. પ્રીતે૦ ૬૧
 જળને ઠેકાણે બ્રહ્મ છે, સહુ જગત તરંગ;
 કાણુ વાયુના બેગથી, યથા અગણિત અંગ. પ્રીતે૦ ૬૨
 કંચન પૂરણુ બ્રહ્મ છે, બૂધણુ જીવની જાત;
 ઠયે સોનારે તે કરી, આતિ અવનવી જાત. પ્રીતે૦ ૬૩

પ્રસરે છે મૃતિકા, ઘટ જગત અપાર;
 ઘાટ વિચિત્ર દાણે ધડયા, કયો કર્તા કુંભાર. પ્રીતે ૬૪
 પ્રાંતિથકી તો જણાય છે, મૃગતુષ્ણાતું તોય;
 સૂરજની સત્તા વડે, એવું જાણે છે સોય. પ્રીતે ૬૫
 સાચું દીકું હોય કો સમે, તેની પ્રાંતિ તો યાય;
 દીદા વિના સર્પ દોરીને, કહો કેમ મનાય. પ્રીતે ૬૬
 પ્રભે તો જગત કયું નથી, કયું માયાએ એહ;
 માયા તો કહો છો અજ્ઞાનને, તેથી કેમ બને દેહ. પ્રીતે ૬૭
 કો કહે માયા સદાય છે, જીવ શિવ સદાય;
 સારે અધિપતિ એમનો, કહો કાણુ કહેવાય. પ્રીતે ૬૮
 એકમેવ અદ્વૈત એ, આવે શ્રુતિમાં બાધ;
 ખંડ ન લાગે વેદને, પડે તે અપરાધ. પ્રીતે ૬૯
 એવા એવા બહુ ઉપજે, મારા મનમાં વિચાર;
 ઉત્તર આપો એહનો, મટે સપળા નિકાર. પ્રીતે ૭૦
 એક અખંડ અદ્વૈતનું, ચયું કેમ કરી દ્વૈત;
 સહેજે ચયું નવ સંભવે, ભેતાં જગતની રીત. પ્રીતે ૭૧
 કારજ દીસે જટલાં, તેનો છે કરતાર;
 ચિત્ર બને ન આપથી, જો ન હોય ચિત્રકાર. પ્રીતે ૭૨
 પ્રસ જગતરૂપે યયો, કોની ઈચ્છાએ એહ;
 ઈચ્છા ન હોય જો આપને, કાણુ સરજે છે દેહ. પ્રીતે ૭૩
 દેહમાં ડાહ્યાપણુ છે ધણું, કાંઈ બીજું ન યાય;
 લક્ષ ચોરાશી ભતનો, વેલો વધતો ભય. પ્રીતે ૭૪
 પાછળ પ્રસય થાય છે, નહિ આગળથી નેમ;
 મધ્યે સર્વ ઉપજે રામે, બને સેદેજથી કેમ. પ્રીતે ૭૫
 વૃક્ષ હતાં નહિ જે રામે, કર્યાં બીજાં અનેક;
 અદ્વૈત સંકેત એહનો, વળી પરમ વિવેક. પ્રીતે ૭૬
 શિષ્ય ચાતુરી સર્વમાં, દીસે અપરંપાર;
 દેહધારીથી બને નહિ, કાંઈ છે કરતાર. પ્રીતે ૭૭
 ન્યાં ભેદએ ત્યાં છે વળી, યથાયોગ્ય પ્રમાણ;
 ઘટતી ગોઠવણી દીસે ધણી, હશે કરનાર કાણુ. પ્રીતે ૭૮
 પ્રથમ સુણી પ્રહલાદનાં, ઉપડી અજગરની આંખ;
 ઉત્તર એનો આપવા, પછી સંભાયું સાંખ્ય. પ્રીતે ૭૯

દોહા

અજગર મુનિ આનંદમાં, વળતી બોલ્યા એમ;
ધન્ય ધન્ય બુદ્ધિ તાહરી, પ્રભુપદ ઉપર પ્રેમ. ૧
પોતાની ઇચ્છાવડે, જત કરે કરતાર;
શ્રમ કાંઈ કરવો ના પડે, એની શક્તિ અપાર. ૨
સરજે સધળું શ્રમ વિના, માટે કહે છે સેહેજ;
પરમ ચતુરતા પ્રભુ વિષે, સદાય કાળે છેજ. ૩

અધ્યાય ૨૦ મો

રાગ-સોરઠા

અકળ કળા કરતારની રે, કળી કાએ ન જાય;
અનુમાને સહુ ઉચ્ચરે, કવિ કવિદરાય. અકળ૦ ૧
તકે કરે બુદ્ધિબળે, પછી ગાઠવે અંથ;
એક બીજાથી જૂઠું બંધે, કાઢે પોતાનો પંથ. અકળ૦ ૨
બુદ્ધિનું બળ હોય જટલું, તેવી વાણી વદાય;
બુદ્ધિ બૂડે છે જ પદે, ત્યાં તો અનુભવ જાય. અકળ૦ ૩
ભૂચર ભૂમિ ઉપર ફરે, ઉઠે ખેચર આકાશ;
કવિજન કહે દીઠી સાંભળી, કરી વાણી વિલાસ. અકળ૦ ૪
વિશ્વ થકી આધા વહે, એવા અનુભવી કાય;
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલયની, આપે સમજણ સોય. અકળ૦ ૫
અનુભવી કવિ સરખા ગણે, એ તો ગૂઢ અજાણ;
આકાશ આધેરી વારતા, કહે કવિજન કાણ. અકળ૦ ૬
ઈશ્વરના અવતારનાં, કરે કવિએ વખાણ;
જત થયું છે જ થકી, એના સરવ અજાણ. અકળ૦ ૭
કૃત્ય જળે કરતા તણ, એથી ના સરે અર્થ;
નીર વલોવે ન નીપજે, ગુણદાયક અંથ. અકળ૦ ૮
અનુભવ સાચો ઉપજે, કરે સાંખ્ય વિચાર;
તે માટે તુજને કહું, સમજાશે કરતાર. અકળ૦ ૯
એક અદ્વૈત આપે હોતો, શૂન્યમાં કરતાર;
ઇચ્છા લગારેક ઉપજી, કરવા જત વિસ્તાર. અકળ૦ ૧૦
શક્તિ શબ્દ પરશ્રવની, ઇચ્છા એજ જકાર;
બીજ સકળ સૃષ્ટિતણું, થયો તેનો પસાર. અકળ૦ ૧૧

તામસ અંશ ઝંકારનો, તેનું નામ મકાર;
 પંચમાત્રા પંચભૂતનો, થયો તેથી વિસ્તાર. અકળ ૧૨
 રાજસ અંશ અકારથી, દસ ઇંદ્રિયો સાર;
 સાત્વિક અંશ ઉકારનાં, અંતઃકરણ ચાર. અકળ ૧૩
 તત્ત્વ ત્રિગુણથી ચોવીસથયાં, વળી તેમના દેવ;
 માયા બણો અર્ધમાત્રિકા, ભારે તેનો છે ભેવ. અકળ ૧૪
 બિંદુ પુરુષ પ્રમાણીએ, એક કર્તાનો અંશ;
 પુરુષ પ્રકૃતિ બુગલ મળી, વળતી વિસ્તાર્યો વંશ. અકળ ૧૫
 ક્ષેત્ર પ્રકૃતિ બણીએ, મૂકે પુરુષ, બીજ;
 ક્ષેત્રજ્ઞ નામ છે તેહનું, અંશ કર્તાનો નિજ. અકળ ૧૬
 પંચે ભૂત દસ ઇંદ્રિયો, દેહ બણવો સ્થૂળ;
 સૂક્ષ્મ અંતઃકરણ છે, પંચમાત્રાઓ મૂળ. અકળ ૧૭
 કારણદેહ અહંકાર છે, ત્રિગુણાત્મક નામ;
 મહાકારણ માયા સદા, સહુ ગુણનું રે ધામ. અકળ ૧૮
 પરમ કારણ દેહ પાંચમો, કલો પુરુષ જહ;
 કેવળ આનંદ બ્રહ્મનો, બણી લેનાર તેહ. અકળ ૧૯
 તેજનો અંશ છે નેત્રમાં, તેથી દેખે છે તેજ;
 પુરુષ અંશ છે બ્રહ્મનો, બ્રહ્મ દેખે છે એજ. અકળ ૨૦
 બમ્બત અવસ્થા સ્થૂળની, વળી ત્રિશ અભિમાન;
 હૃદયથી કંઠ પરિચંત છે, વળી તેહનું સ્થાન. અકળ ૨૧
 સ્વપ્ન છે સૂક્ષ્મ દેહમાં, કંઠ તાણુ પરિચંત;
 તૈજસનું અભિમાન છે, દીસે રૂપ અનંત. અકળ ૨૨
 બ્રાહ્મ બણો મુપ્રપતિ, તે છે કારણદેહ;
 તાણુ થકી ત્રિકુટી લગી, વળી વરતે છે એહ. અકળ ૨૩
 પ્રત્યક્ આત્મા અભિમાન છે, મહાકારણ માંય;
 બ્રૂ થકી તે કુંડળી લગી, બણો તુરીયા છે ત્યાંય. અકળ ૨૪
 પરમકારણ બ્રહ્મરૂપમાં, તેમાં નહિ અભિમાન;
 તેની અવસ્થા છે ઉન્નુનિ, યોગી ધારે છે ધ્યાન. અકળ ૨૫
 કેવળ કર્તા સર્વનો, પંચ દેહથી પાર;
 સમસ્થ સર્વાતીત છે, તેને ધ્યાનમાં ધાર. અકળ ૨૬
 અક્ષરાતીત અખંડ છે, અહં અસ્મિ સ્વરૂપ;
 અખિલ કારણ કરતાર છે, નહિ નામ ને રૂપ. અકળ ૨૭

શૂન્ય મહાશૂન્ય ઉપરે, શિખર છે એક;
અમિત શિખર-તેની મધ્યમાં, કરી બેઝે વિવેક. અકળ૦ ૨૮
પરમ પ્રકાર શિખર તણી, મધ્યે ડેરી છે સાર;
તેરે ડેરી-માંહે દેવ છે, તેનો મહિમા અપાર. અકળ૦ ૨૯
દેવ સકળ સેવા કરે, એવો દેવ અભંગ;
કાળ કરમ લાગે નહિ, નહિ રૂપ ને રંગ. અકળ૦ ૩૦
શક્તિ સદા દરણાં દળે, સારે નિરંજન નીર;
ચારે વેદ ચોકી કરે, કરે પંખો સમીર. અકળ૦ ૩૧
ભોગ સકળ પ્રસાદ કરે, કરે અર્ચન ઇંદ્ર;
શંકર સુખસખ્યા સજે, વહે ભાર ઉપેંદ્ર. અકળ૦ ૩૨
દેવ ગણેશ અર્ક કરે, ચોકી કરે દિક્ષાળ;
અક્ષર ઉતારે આરતી, એવો દેવ નિશાળ. અકળ૦ ૩૩
કલ્યાણ ગુણ તેમાં પ્રણા, શુભ શક્તિ અપાર;
નિધા માયા થઇ તેહની, રચવા સંસાર. અકળ૦ ૩૪
માયા રહી છે પ્રલમાં, ચિદ શક્તિ છે નામ;
પ્રલના સરખી તેહ છે, સહુ સદગુણનું ધામ. અકળ૦ ૩૫
ઈશ્વરમાં માયા રહી, તેને નિધા કહેવાય;
જ્ઞાનસ્વરૂપે શુદ્ધ છે, આપ બૂલી ન જાય. અકળ૦ ૩૬
બ્યાપે અવિદ્યા જીવને, અંશ જાણીને અદ્ય;
જ્ઞાન ન થાય ગુરુ વિના, વીતે કાટીક કલ્પ. અકળ૦ ૩૭
રૂપ અવિદ્યાનું જાણવું, પ્રાંતિ થાય છે જહ;
રજ્જુનો સર્પ જણાય છે, એને લક્ષણે એહ. અકળ૦ ૩૮
આભડછેટથી ઉપજે, અતિ દુર્ગંધી એહ;
'હાક ચરમનું' પૂતણ, આપ માને છે દેહ. અકળ૦ ૩૯
દુઃખરૂપી વિષયો સહુ, માને તે સુખરૂપ;
નિત્ય ગણે છે અનિત્યને, એવો મોહનો રૂપ. અકળ૦ ૪૦
આપ અંતઃકરણને ગણે, એનું અસ્મિતા નામ;
સતસ્વરૂપ બૂલી કરી, અવળું દેખે છે આમ. અકળ૦ ૪૧
રાગ રહે સુખને વિષે, દુઃખ ઉપર દ્રેષ;
કંઠાળો ઉપજે શરીર જતાં, એ છે અભિનિવેષ. અકળ૦ ૪૨
એવા એવા બહુ કલેશ છે, અવિદ્યામાં અપાર;
બૂલે સ્વરૂપ પોતાતણું, હોય વિવિધ વિકાર. અકળ૦ ૪૩

કાષ્ટ ને અસિના જોગથી, ધૂત્ર થાય છે જમ;
 જડ ને ચૈતન્યના જોગથી, ઉપજે અવિદ્યા એમ. અકળાં ૪૪
 મિથ્યા મનોરથ ઉપજે, વળી તેમાં સમાય;
 રૂપ અવિદ્યાનું એ સદુ, મૃગલુષ્ણાને ન્યાય. અકળાં ૪૫
 નામ વળી છે એહનાં, શ્રાંતિ ને અજ્ઞાન;
 બ્રહ્મના અંશને આવરે, ભૂલે પોતાનું- જ્ઞાન. અકળાં ૪૬
 કાટ વળે છે લોહને, નહિ કંચનને કાંચ;
 વ્યાપે અવિદ્યા જીવને, નહિ ઈશ્વરમાંય. અકળાં ૪૭
 અરૂપ અંશ સદુ જીવ છે, ઈશ્વર અંશ વિશેષ;
 ઘેરે અંધારું આંખને, નહિં અકને લેશ. અકળાં ૪૮
 જીવ ઈશ્વર ને બ્રહ્મનો, એવો લેહ છે જહ;
 તત્ત્વમસિ મહાવાક્યથી, અર્થ સમજીલ્યો એહ. અકળાં ૪૯
 ત્વં પદ જીવ કહેવાય છે, તત્પદ ઈશ્વર એક;
 નામ અસિપદ બ્રહ્મનું, જુઓ કરી વિવેક. અકળાં ૫૦
 એક અહં બહુધા થયું, તે તો માયાની સંગ;
 માયા વિજતી બ્રહ્મથી, સમતી છે અહંમ. અકળાં ૫૧
 ઈશ્વરને વળી જીવના, પચે તત્ત્વના દેહ;
 પ્રલયકાળે સમાય છે, જઈ બ્રહ્મમાં તેહ. અકળાં ૫૨
 જીવ ને ઈશ્વર જાણવા, બ્રહ્મ જાળના તરંગ;
 નિર્બળ બહુબળ હોય છે, પશુ એકજ અંગ. અકળાં ૫૩
 દેહ અહંકૃતિ પરહરિ, નિજ અહં વિચાર;
 ભક્તિ કરો પરબ્રહ્મની, સહેજે પામશે પાર. અકળાં ૫૪
 જૂઠું પ્રપંચને પરહરે, એનું નામ વૈરાગ્ય;
 જાંબ અવિદ્યા મન યકી, તેનું નામ છે ત્યાગ. અકળાં ૫૫
 પ્રીતિ રહે પરબ્રહ્મમાં, તેનો ના તૂટે તાર;
 ભક્તિ તો નામ છે એહનું, સદા તત્ત્વવિચાર. અકળાં ૫૬
 લાગી રહે મન લક્ષમાં, તેનું નામ છે જોગ;
 આનંદ પામે અતિથણે, તેનું નામ છે ભોગ. અકળાં ૫૭
 જુક્તિ બતાવું જોગની, સુણજે ધરી ચિત્ત;
 જીવ ઈશ્વર એકતા કરી, પછી થાવું અદ્વૈત. અકળાં ૫૮
 સ્યુક્તશરીર છે જીવનું, ઈશ્વર કેરું વૈરાટ;
 મેળવો એને અકારમાં, વળતી સીધી છે વાટ. અકળાં ૫૯

હિરણ્યગર્ભ ઈશ્વર તણો, સૂક્ષ્મ જીવનો બેઠ; ૬૦
 મેળવો બેને ઉકારમાં, એથી ઉપજેલો એક. અકળ ૦
 દેહ અવિદ્યા ઈશ્વરતાણી, કારણ જીવનો સાર; ૬૧
 મેળવો બેને મકારમાં, કરીને એકતાર. અકળ ૦
 દેહ એથી છે ઈશ્વર તણો, મૂળ માયા છે નામ; ૬૨
 મહાકારણ દેહ જીવનો, કરો એક એ હામ. અકળ ૦
 અર્ધમાત્રા માંહે મેળવો, એવા દેહજ ચાર; ૬૩
 બિંદુ પુરુષ મધ્યે કરો, જીવનો એકતાર. અકળ ૦
 સદ્વિદ્યા આનંદ કંદમાં, મૂળે પુરુષ એક; ૬૪
 છોટમ એવો પ્રહ્લાદને, કલ્પો દત્તે વિવેક. અકળ ૦
 ઉત્તમ ભક્તિ ઉપજી, રાખ્યા સધળા વિચાર; ૬૫
 પૂજ કરી અજગર તણી, થયો હરખ આપાર. અકળ ૦
 ગાય શીખે ને સાંભળે, કરે તત્ત્વવિચાર; ૬૬
 લક્ષ લહે પરબ્રહ્મનો, પામે લવજળ પાર. અકળ ૦

અધ્યાય ૨૧ મો

દોહા

પ્રહ્લાદે પ્રીતે કરી, પૂજ્યા મુનિના પાય; ૧
 આજ્ઞા માગી ગુરુતાણી, વળતી થયા વિદાય. , ૧
 નિજ નગરીમાં આવીયા, વાઘ્યો તત્ત્વવિચાર; ૨
 સદ્ગુરુતાણી કૃપા થકી, ઉપજ્યું જ્ઞાન ઉધર. ૨
 અંતરયજ્ઞ ઉધડયાં, ભાસ્યું બ્રહ્મસ્વરૂપ; ૩
 જડ ચૈતન બળ્યા થકી, અનુભવ વધ્યો અનૂપ. ૩
 બે બે લોચન સર્વને, કીધાં છે કરતાર; ૪
 તેજ તણી સત્તા થકી, સૂઝે સાર અસાર. ૪
 ત્રીજું લોચન છે વળી, અદ્ધાર વિદ્યા વેદ; ૫
 તેથી સધળો બાણીએ, અર્થ અનર્થનો લેદ. ૫
 દશ લોચન છે ધર્મનાં, ને પરપ્રાવે પરલોક; ૬
 આ લોકે સુખ ઉપજે, ટાળે સધળા શોક. ૬
 ધરમતણા પરતાપથી, કીર્તિ જુગમાં થાય; ૭
 ધણી તણા દરબારમાં, કોય ન કરે અંતરાય. ૭
 અનંત લોચન જ્ઞાનનાં, આપે સદ્ગુરુ દેવ; ૮
 તે ગુરુ જોધએ અનુભવી, કરીએ તેની સેવ. ૮

આડંબર મોટો કરી, કરે જગતમાં જોડ;
 અનુભવનેને આંધળા, ગુઠ ન કહીએ જોડ. ૯
 આપ લહે નહિ આપતું, નહિ પ્રભુપદની જાણ,
 જડ પૂજે ને જડ ભજે, તે ગુરુ અંધા જાણ. ૧૦
 જ જ ભક્ષણ કાળતું, તે નહિ પ્રભુતું રૂપ,
 કાળ કરે જેના થકી, કર્તા તેજ અનૂપ. ૧૧
 તે કર્તાને જાણીએ, જો ગુરુ અનુભવી હોય,
 જ્ઞાની ગુરુ મળ્યા વિના, પાર ન પામે કોય. ૧૨
 આપ્યુંતું મુજ માતને, નાગદ ગુરુએ નામ,
 મુગ્ધ ધરી મેં સાંભળ્યું, જપતો આડે જામ. ૧૩
 હિરણ્યકશ્યપુ નાસ્તિકહતો, કરતો મુજને દ્વેશ,
 તેને માર્યો ત્રિકમે, ધરી નરહરિ વેશ. ૧૪
 દત્તાગુરુ મુજને મળ્યા, આર્યો ઉત્તમ લક્ષ,
 અજગો ગુણનિર્ગુણ થકી, ભાસ્યો પ્રજા પ્રત્યક્ષ. ૧૫
 ગુરુ મોટા ગોવિંદ થકી, જો અનુભવિયા હોય,
 બીજ તો બીજું બકે, કાજ સગે નહિ કોય. ૧૬
 દોંગી ધૂતારા ધણા, કાઢે ગુરનો વેશ,
 અંધ ધણા સીખી કરી, દે સહુને ઉપદેશ. ૧૭
 વાચક ગુઠ વાચાબજે, કહે આધેરી વાત,
 અનુભવી ગુરુ જ્યારે મળે, તવ લહીએ સાક્ષાત. ૧૮

ચોપાઈ

માયા ગુરુ તે આપે જ્ઞાન, માયા કંઈ મોડે માન,
 મધુળ સૂક્ષ્મ ને કાન્હુદેહ, ગહાકાન્હુ દર્શાવે તેહ. ૧
 પગમ કારણ પરજાવે વળી, સંસય સવળા જાએ ટળી,
 જાત સ્તમ મુષુપ્તિથાય, તુરીયા ઉન્નિજ દહેવાય. ૨
 તેહ તણાં બતલાવે કામ, તેથી મગે અનનું કામ,
 પગ પગ્યંતી મધ્યમા માગ, ચોથી વૈષ્ણવી મુખને કામ. ૩
 તેહ તણાં મમજાવે રૂપ, તેથી લહીએ ભેદ અનૂપ,
 જ જ દંદ્રિ દેગ દેવ, તેનો મગ્ધ જાણાવે ભેદ. ૪
 જન દંદ્રિ માયાતું રૂપ, કરતા કેવલ્ય શ્રવ અનૂપ;
 તેહ તણો સમજાવે લક્ષ્ય, વળતી ભામે રૂપ પ્રત્યક્ષ. ૫
 ગુણાતીત ગુણમાં દર્શાય, તેથી સધળા સંસય જાય,

તત્ત્વ અતત્ત્વ ખતાવે જોહ, જ્ઞાની ગુરુ તો કહીએ તેહ. ૬

દોહા

- વચન મુણી નારદ તણાં, રીઝ્યા રાજ ધર્મ;
કૃપા કરી મુજને કહ્યો, મહાવાક્યનો મર્મ. ૧
- પરિશિત કહે શુકદેવને, પ્રીતે લાગી પાય;
સંશય છેલો માહરો, કૃપા કરી મુનિરાય. ૨
- પાવન જશ પ્રહ્લાદના, કહ્યા તમે મહારાજ;
મેહેર કરી મુજને ધણી, થયા કૃતાર્થ આજ. ૩
- પ્રહ્લાદે ભક્તિ કરી, પ્રકટયા નરહરિ નાથ;
લગામ સધળા રાજની, સોંપી એને હાથ. ૪
- સુખે રહ્યા સંસારમાં, રૂઝું કીધું રાજ;
ધનવ સુધર્મા દેવથી, કીધાં આદ્યુત કાજ. ૫
- જળકુકડી જળમાં ફરે, રહે દારી નિરધાર;
ભક્ત રહે સંસારમાં, લેપ ન હોય લગાર. ૬
- સુરત રહે સ્વામીનિષે, દુનિયામાં રહે ઢેહ;
ધ્રુવતારાથી નાવ જ્યમ, જળમાં આવે તેહ. ૭
- એવી ભક્તિ ઉપજે, કૃપા તમારી હોય;
જળપંકજવત્ જગતમાં, લેપ કરે નહિ હોય. ૮
- જ્યાં આતુરતા ભેટલી, જનના મનમાં હોય;
કૃપા પ્રભુની તેટલી, નિશ્ચે બણે સોય. ૯
- આતુરતા નવ ઉપજે, પ્રભુપદ મળવા માટે;
તેની બુદ્ધિ વાંઝણી, અવસર ખુલે અટાટે. ૧૦

કાવ્ય છંદ

- આતુરતા હોય અંગ સંગ તે શોધે સારો,
હૃદયે લાગે રંગ પિયુ પણુ લાગે ધ્યારો;
ઉડે હંચી છીપ જુઓ સ્વાતિ ધન સારં,
જઈ અદે બુંદ સમીપ હોય મુક્તાક્ષ આર. ૧
- તપે ધણે જો તાપ અવનીને તે અકળાવે,
તેનો એજ પ્રતાપ મેઘ પણુ ઝાઝો આવે;
દેખી ઋતુ વસંત જુઓ તરુ વિરહે બગે,
હમટ્ટે મૃગ્ય અનંત ઘણાં લાયક કૃળ લાગે. ૨
- ધ્યારી પેળી ચંદ્ર ઝટપટ ઉડે છે જોવા,

ભરતી ચઢે સમુદ્ર જુઓ આતુર ગુણ એવો;
પશુ પંખી નરમાંય વસે કંદ્રપ કળ જીવી,
આતુર થઈને ત્યાંય કરે પ્રીતિ પણ તેવી. ૩

સતી પતિની સંગ આગળે જતી બળવા,
એવો હોય ઉમંગ પ્યારથી પિયુને મળવા;
શૂરાને સંગ્રામ જોઈ બહુ શૂર ચઢે છે,
મૂકીને ધન ધામ લાખ દળ માંય લડે છે. ૪

આતુર હોય કોય એમ જરૂર પ્રભુપદને પામે,
પૂરણ ઉપજે પ્રેમ લક્ષ લાગે નિજ નામે;
સુકૃત સારાં હોય જનમ કાઠીનાં જ્યારે,
સમજે રીતિ સોય પ્રભુ મળવાની ત્યારે. ૫

જળથી વીછડે મીન ત્રાસ હોય જોયો તનમાં,
એવો હોય અનીન પ્રભુ મળવાને મનમાં;
બહુ બડભાગી જહ હર આતુરતા આવે,
ફરી ધરે નહિ દેહ પ્રભુપદ માંહી સમાવે. ૬

આતુરતા નવ હોય વાંઝ હોય જની વૃત્તિ,
પ્રભુ ન પામે સોય નહિ જમાં આકૃતિ;
પરમ ભક્ત પ્રહ્લાદ નહિ હોય એના જોયો,
જવા ગુણાનુવાદ લખ્યો છે અંથે તેવો. ૭

જે પ્રહ્લાદ ચરિત્ર ગાય ગુણીજન નરનારી,
પૂરણ થાય પવિત્ર લહે સુખ સંતતિ સારી;
સદ્અંથોનો સાર સકળ આણ્યો છે એમાં,
ભક્તિ જ્ઞાન ઉદાર તત્ત્વ દર્શાવ્યાં તેમાં. ૮

સંવત ઓગણી નામ સાલ પચીસા કેરી,
કરવા રૂઝ કામ પ્રભુએ જુદ્ધિ પ્રેરી;
પોપ પ્રથમનો પક્ષ પ્રતિપદ ને શશિવારે,
પૂરણ થયો પ્રત્યક્ષ અંથે ગુરુકૃપાનુસારે. ૯

ગુર્જર દેશ રસાળ ગામ મળાતજ નામે,
નાગર છોટલાલ વ્યાસ વસે તે ઘરે;
એ પ્રહ્લાદ ચરિત્ર લાપણુ તેનું કીધું,
પ્રાણી થાય પવિત્ર તેહ માટે રચી દીધું. ૧૦

ઈતિ શ્રીપ્રહ્લાદચરિત્રે એકવીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

૫-જડમુનિનું આખ્યાન

દોહા

જગરચના જોણે રચી, વિવિધ ભાત વિચાર;
તે પ્રભુને પ્રીતે કરી, વંદુ વારંવાર. ૧
માર્કડેય પુરાણમાં, છે જડઋપિ વૃત્તાંત;
ધર્મ યોગ ને જ્ઞાનનું, છે તેમાં સિદ્ધાંત. ૨
પિતા પુત્ર સંવાદથી, કહુ જડઋપિ પ્રબંધ;
જન જિજ્ઞાસુ જગશે, અચેત રહેશે અંધ. ૩
સૃષ્ટિએ સરજ્યો સહુ, શોકરૂપ સંસાર;
મુખ એ પણ દુઃખરૂપ છે, સંશય નહિ લગાર. ૪
જીવ રચ્યા જગદીશ્વરે, પડ્યા કર્મને પાશ;
પરવશ પીડા ભોગવે, કરે મોક્ષની આશ. ૫
ન્યાંમુધી જગદીશમાં, જીવ કરે નહિ ભોગ;
લાંમુધી મુખદુઃખ સહે, કરે કર્મરૂળ ભોગ. ૬

ઓપાઈ ત્રિતાલ

દ્રોણાચારજ તણા સુત ચાર, શાપે તે પામ્યા અવતાર;
હતી જાતિ સ્મૃતિ અતિસાર, કરતા વેદતણો ઉચ્ચાર. ૧
વિંધ્યાચલ પર તેમનો વાસ, ગયા જૈમુનિ તેમની પાસ;
હતા ભારતમાંહી સદેહ, લાગ્યા પંખીને મૂછવા તેહ. ૨
અહો દેવજ સંશય મ્હારો, કૃપા કરી તમે નીવારો;
તમે છો દેવ પરમ સુબાલુ તેથી પૂછું જોડીને પાણ. ૩
મહાભૂત છે પાંચ જેહ, જડરૂપ છે સઘળા તેહ;
આવિર્ભાવ તિરોભવ પામે, તેમાં જંતુ ક્યાં થઈ જામે. ૪
વળી દિન દિન વાધે કાય, ઇંદ્રી અંકુર ઉગતાં જાય;
રહે માતા ઉદરે એહ, કાણુ પામે છે પીડા તેહ. ૫
દેહ કર્મ કરેલાં હોય, મરણાન્તે રહે કાંય સોય;
ફરી દેહ બને છે જ્યારે, ફળ ક્યાંયકી મળશે ત્યારે. ૬
નારી કેસ ઉદરની માંય, ભક્ષમાત્ર પચે છે ત્યાંય;
કુમ ગર્ભ પચી નવ જાય, કહોને ઋષિજી દ્વિજરાય. ૭
એવા સદેહ થાય અનંત, તેમાં મોહ પામે છે જંત;

સુણી જંમુનિ કરાં વચન, બોલ્યા પંખી દ્રોણના તંન. ૮
 તમે પ્રશ્ન કરો છો જહ, મહાગૂદારય છે તેહ;
 પિતા પુત્ર સંવાદે કરી, કહું છું હું બધું વિસ્તરી. ૯
 પુત્ર સુમતિ નામે સાર, છું હું ધર્મી પરમ ઉદાર;
 વિપ્ર ભાગંવ નામે કાય, તેનો પુત્ર કહાવે સોય. ૧૦
 એને ઉપવીત દીધું ન્યાયે, શ્રીધું જડદેહ ધારણ ત્યારે;
 કહે તાત ભણો હવે વેદ, બ્રણો ધર્મ ને બ્રહ્મનો ભેદ. ૧૧
 લિક્ષા માગીને ભોજન કરવું, ગુરુસેવાત્રિપે મન ધરવું;
 પરિપૂરણ વેદ લણાય, સ્વારપુઠે ગૃહસ્થાશ્રમ થાય. ૧૨
 કૃત્ય ધર્મનાં કરવાં ત્યાંય, પછી જઇ વસવું વનમાંય;
 છતી ખટરિપુ લેવો સંન્યાસ, બ્રહ્મધ્યાનનો કરવો અભ્યાસ. ૧૩
 બ્રહ્મભાંડે ભજે મન ન્યાયે, ટળે જન્મ-મરણ-ભય ત્યારે;
 એમ બોધ કરે છે તાત, પુત્ર કાને ધરે નહિ વાત. ૧૪

દોહા

પ્રેમવડે નિજ પુત્રને, બોધ કર્યો બહુ વાર;
 હારા કરીને બોલીઓ, વળતી સુમતિકુમાર. ૧
 પુત્ર કહે પિતા સુણો, વિદ્યા સધળી જહ;
 અનેક જન્મ ધરી ધરી, લણી ધણી મેં તેહ. ૨
 આર વેદ વેદાંગ ખટ, બીજાં સાત્ર અનેક;
 શિલ્પસાત્ર આદે સહુ, બાકી ન રહી એક. ૩
 દશ હજાર જન્મો તણી, મુને સાંભરે વાત;
 તેમાં જ જ મેં સહુ, તે સંલગાવું તાત. ૪
 શત્રુમિત્ર કલત્રના, પામ્યો ભોગ વિભોગ;
 જન્મ ધરી ધરી ભોગવ્યા, સર્વે કર્મફળ ભોગ. ૫
 અનેક માતાઓ થઈ, અનેક મારા તાત;
 સુખ ને દુઃખ જે અનુભવ્યાં, તેની કહું શી વાત. ૬
 બહુ બાંધવ મહારા થયા, પિતૃ થયા અનેક;
 કષ્ટ સહ્યાં બહુ ગર્ભમાં, ગણનાં નાવે છેક. ૭
 જનુની કરા જહરમાં, ગયો ધણીએક વાર;
 વિધ્વા શોણિત મૂત્રમાં, વેક્યાં દુઃખ અપાર. ૮
 આધિવ્યાધિ સરીરમાં, દારણના છે રોગ;
 દેહ ધરી ધરી ભોગવ્યા, પૂર્વકર્મ સંભોગ. ૯

કાઈ કાઈ ફેરા ગર્ભમાં, ધુંચાયો મુજ દેહ;
 કાપી કાપી કાઢીઓ, તે દુઃખનો નહિ છેહ. ૧૦
 અરર એ પીડા બહુ, મુખથી કહી નવ જાય;
 પાપકર્મ સંભેગથી, જીવ ભોગવતો જાય. ૧૧
 જીવ રહ્યો છે બીજમાં, તેથી વૃદ્ધિ થાય;
 વિના જીવ વાધે નહિ, સડી સડી ગંધાય. ૧૨
 સમાનવાયુ ગર્ભનું, રક્ષણ કરે સદાય;
 તેથી ગર્ભ પચે નહિ, પીડા જીવને થાય. ૧૩
 ઉઘે મસ્તક ગર્ભમાં, વળી જઠરનો તાપ;
 પીડા તે વેળા તણી, શું તમને કહું બાપ. ૧૪
 પ્રસવકાળની વેદના, યોનિ યંત્રની માંય;
 અરે તાત હું શું કહું, કહું જતું નથી કાંય. ૧૫
 બાળપણમાં દુઃખ છે, દુઃખ યૌવનની માંય;
 વૃદ્ધાવયમાં દુઃખ છે, કહું જતું નથી કાંય. ૧૬
 સંધ્યું મુજને સાંભરે, હું બૂલ્યો નથી લેશ;
 ભાત્ય ભાત્યના દેહમાં, મેં દીઠા છે કલેશ. ૧૭
 બ્રાહ્મણ ને ક્ષત્રી વળી, વૈશ્ય શૂદ્રના દેહ;
 પશુ પક્ષી મૃગ કીટના, ધારણ કરવા તેહ. ૧૮
 કાઈ વખતે રાજ થયો, રાજદૂત કાઈ પેર;
 હંમે નીચ કુળ અવતર્યો, તેમ તમારે ઘેર. ૧૯

છાંપા

થયો ઘણાનો દાસ, ઘણાનો કહાળ્યો સ્વામી;
 કરતો બહુની સેવ, ચાલતો મસ્તક નામી.
 કાઈ ફેરા ધનવંત, ગર્વમાં ફરતો ઘેલો;
 કાઈક વાર દરીદ્ર, મૂઠું યઈ ફરતો મેલો.
 કંઈવાર શત્રુ મારીઆ, કંઈવાર હું માર્યોગયો;
 એમ દેહ બહુધા ધરી, કર્મભાર ભરતો રહ્યો. ૧
 પશુ પંખીના દેહ ધરી, રણમાં રડવડીઓ;
 છેદનસેદન દુઃખ, પારધિ હાથે ચઢીઓ.
 કંઈ વાર થઈ દાતાર, દાન કાટીકને દીધાં;
 કંઈ વાર માગી લીખ, દાન દીન ઘઘને લીધાં.
 સંસારચક્રમાં હે વળી, અનેક યોનિ ભમી વળ્યો;

તત્ત્વજ્ઞાન ઘટમાં થયું, હવે દેહ ધરવો યથો. ૨
દોહા

ઋક્ યજુષ્ ને સામનું, સારભૂત વિજ્ઞાન;
તે મુજને પ્રાપ્ત થયું, ગયું ઘોર અજ્ઞાન. ૧
હવે માણે વેદને, ભણવાનું શું કામ;
છૂટી સઘળી ઈષણા, પામ્યો પરમવિરામ. ૨
તમે થયો વિજ્ઞાનથી, થયું નિરામય મન;
હવે નથી મ્હારે રહ્યું, કરવું કાંઈ જતન. ૩
શુણ્વજિત પરબ્રહ્મની, પ્રાપ્તિ કહીએ જેહ;
તે સુખે મુજને થઈ, રહ્યો નથી સંદેહ. ૪
ત્યાગ કર્યો સંસારનો, તે માટે મેં તાત;
માટે ધર્મ અધર્મની, મુને ન કહેવી વાત. ૫

ચોપાઈ ત્રિતાલ

સુણી પુત્રનાં પરમ વચન, માન્યું તાતતાણું બહુ મન;
ગદગદ કંઠે પોતે થયો, વળતો બોલ બાળને કહ્યો. ૧
આવું વચન વદે છે વેદ, ક્યાંથી જ્ઞાન થયું અલેદ;
આવી બુદ્ધિ છે તારી સાર, ક્યમ જડતા કરી અંગીકાર. ૨
મુનિ દેવતાણો છે શાપ, અથવા કાંઈ થયું છે પાપ;
તિરોભાવ પામેલું જ્ઞાન, આવિર્ભાવ પામ્યું નિદાન. ૩
કહે પુત્ર સુણો હવે તાત, સુખ દુઃખ તણી કહું વાત;
મારા પૂર્વજનમનું વૃત્તાંત, તમે સાંભળજો ધરી શાંત. ૪
હતો વિપ્ર તણો અવતાર, આત્મવિધાનો કરતો વિચાર;
બ્રહ્મ ઉપર નિષ્ઠા જવી, અન્ય દેવ ઉપર નહિ તેવી. ૫
મારો આત્મા પરમાત્મા માંહી, કરી એક ચિંતવતો ન કાંઈ;
યોગયુક્ત નિરંતર રહી, કરતો અભ્યાસ એવો સહી. ૬
સતસંગતિ સહ સ્વભાવ, તુચ્છ વિષયોનો કરતો અભાવ;
કરતો સત્ અસત્ની સૌધ, દૃઢ કરતો હું આસ્તિક બોધ. ૭
જગકરતાનું કહાપણુ જેહ, વસ્તુમાત્રમાં જોતો તેહ;
એક ઈશ્વર ઉપર પ્રીત્ય, બીજું ધારતો સર્વ અનિત્ય. ૮
એથી અનુભવ વાઘ્યો જ્યારે, ગુરુપદ લેઈ બેઠો ત્યારે;
જ જ પ્રશ્ન કરે જન કાય, તેવા ઉત્તર આપતો સૌય. ૯
રિધ્ય શાખાઓ વાધી ગઈ, લોક પૂજવા લાગ્યા સહી;

ધરે ભેટ આપે ધનધામ, સ્વામી સ્વામી કહી ભજે નામ. ૧૦
 બહુ માન તો મહારૂં થયું, તેથી સાધનનું કળ ગયું;
 અભિમાન પ્રમાદે કરી, ચિત્ત ચંચળતા શંકે ઠરી. ૧૧
 રત્નેશુભવધી ગયો જ્યારે, ધ્યાન ધારણ ના બની ત્યારે;
 જાગ્યો બુદ્ધિમાં કામ ને ક્રોધ, ક્યમ ચિત્તમાં થાય નિરોધ. ૧૨
 ભોગ માટે ભમે મન જઈ, તેથી યોગની સિદ્ધિ ગઈ;
 મધ્ય વાણી એ વાચક સાન, પણ લક્ષ રહે નહિ ધ્યાન. ૧૩
 થઈ જાતિ સ્મૃતિ હતી જેહ, આજસુધી ગઈ નથી તેહ;
 બાધધર્મ પાળે ના હોય, જ્ઞાન દાનથી થઈ છે સૌય. ૧૪
 પૂર્વજન્મે કયું હતું જેહ, વળી સાધન કરવું છે તેહ;
 પ્રથમ જન્મની કહી વાત, તેમાં વિધન પડ્યું છે તાત. ૧૫
 અજ્ઞાને આકર્ષ્યું મન, મારે એવું પડ્યું વિધન;
 કાળ કેટલો એમ વહી ગયો, વળી વિચાર મ્હારે મન થયો. ૧૬
 કરી કરવા એવો અભ્યાસ, કીધો મેં એકંતિ વાસ;
 તજી જીવન ને ત્યાગી થયો, સંન્યાસી થઈ વન રહ્યો. ૧૭
 પરબ્રહ્મ પર રાખી પ્રીત્ય, કરવું ધ્યાન યોગની રીત્ય. ૧૮

દોહા

વનમાં વિધન પડ્યા પછી, લાગ્યો મુજ દેહ;
 વળતી આવી અવતર્યો, તાત તમારે જેહ. ૧
 પૂર્વજન્મથી છે મને, પરબ્રહ્મ પર પ્રીત્ય;
 કરીશ સાધન તેહતું, યોગ સુક્તિની રીત્ય. ૨
 પિતા કહે પરબ્રહ્મમાં, જે પ્રીતિ વધી જાય;
 તો કુસ્તર સંસારથી, કેમ પાર ન થવાય. ૩
 પુત્ર કહે પિતા સુણો, અજર પાર સંસાર;
 મેં જોયો છે અનુભવી, જન્મ ધરી બહુ વાર. ૪
 તે સમજો તમને કહું, હોય સુણ્યાનો ભાવ;
 સંજોષે તમને કહું, એવો બને બનાવ. ૫
 જે અનુભવ છે મુજને, મરણસમેના તાત;
 તે પરથમ તમને કહું, વિસ્તારીને વાન. ૬
 દશ વાયુ છે દેહમાં, કોપી ઉડે તેહ;
 મર્મસ્થાન લેહન કરે, પ્રબલ થાય છે એહ. ૭
 ઉદાનવાયુ કંઠના, ઉચ્ચો જ્યારે જાય;

અત્ર ઉદક જે જે જાએ, તે સધણું રોધાય. ૮
 અત્ર ઉદકના રસતણી, રચિ ન ઉપજે કાંચ;
 પણુ તૃપ્તિ તેને રહે, એ ગુણ વાયુ માંચ. ૯
 પાપી નરને તે સમે, પીડા ઝાઝી થાય;
 પ્રણયવંત સુખે મરે, જોને ધર્મ સહાય. ૧૦
 પ્રણયવંતને તે સમે, અમૃત પોષણ થાય;
 ભૂખ તરસ પોષારતો, પાપી નર મરી જાય. ૧૧
 જે જૂઠું નથી બોલીઆ, કર્યો ન પ્રીતિ લેદ;
 આસ્તિક શ્રદ્ધાવંતને, મરણસમે નહિ ખેદ. ૧૨
 દેવ વિપ્ર પૂજાવિષે, તત્પર રહેતા જોઈ;
 સત્યવંત ધીમંતને, મરતાં દુઃખ નહિ દેઈ. ૧૩
 જે નર પરઉપકારરત, ધર્મવિષે રત હોય;
 અધર્મ ન રહે જીરમાં, સુખે મરે જન સોય. ૧૪
 ભૂખ્યાને ભોજન વળી, તૃષ્ણાવંતને તોય;
 દેનારા મરતી સમે, દુઃખ ન પામે દાય. ૧૫
 શીતકાળમાં તાપણી, કરી તપાવનહાર;
 ચંદન ચર્ચે તાપમાં, તે સુખે મરનાર. ૧૬
 રંક જીવને મોહથી, દુઃખના જે લતાર;
 તે નરને મરવા સમે, પીડા પડે અપાર. ૧૭
 જૂઠી પૂરે સાક્ષીઆ, જોતે જૂઠા જોલ;
 જૂઠાં ખત લખનારને, પીડા પડે અતોલ. ૧૮
 લય ઉપજાવે જીવને, કરે ધણો અન્યાય;
 કપટી નંદ કે ચાટીઆ, તેને દુઃખ બહુ થાય. ૧૯
 તજે મૃદ નર મોહથી, ધર્મ તણી મરજદ;
 મરણસમે તે માનવી, પામે પરમ ત્રિપાદ. ૨૦
 વેદ તણી નિંદા કરે, કરે ધર્મનો લોપ;
 તે ઉપર જમરાજનો, થાય અનીશે કોપ. ૨૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

તજે પાપી પોનાની કાયા, જમદિકર આવે ધાયા;
 મદા પરમ બચંકર તેડ, જોનો દુર્ગંધવાળો દેડ. ૧
 પાસ મુદ્દગજ કરમાં ધરી, જોતે પાપીને કોપે કરી;
 પ્રાણી દેખે નજરે જ્યારે, તાત માત પોષારે ત્યારે. ૨

કંઠ રોધે ને પીડા થાય, પડે ત્રાસ ને કપે કાય;
 સૂકે શ્વાસને કંઠ સૂકાય, સહુ અંગશિથિલ થઈ જાય. ૩
 ભિર્ધ્વા શ્વાસ વહે તે વારે, થાય દષ્ટિ તણા ભંગ ત્યારે;
 ભયલીત થાય છે પ્રાણી, નથી ગોલી ચક્તું વાણી. ૪
 પડે કષ્ટ અતીશે જ્યારે, તજી દેહને નાશે ત્યારે;
 જમકિંકર ઝટ લે ઝાલી, ચાલે દેહ બીજામાં ધાલી. ૫
 માતતાતવિનાનો દેહ, જીવ કર્મ તણો બને તેહ;
 જોવો દેહ તજીને જાય, વળી તેવો ને તેવો થાય. ૬
 તેવી વય ને તેવો આકાર, બને વાસનાનો નિરધાર;
 બને સ્વપ્નવિષે દેહ જોવો, પરલોકે જવા બને તેવો. ૭
 દૂત પાશથી બાંધી લે તેને, જમપુર પછી સ્થઈ જાય તેને;
 સદા ચાલે દક્ષણ પાસ, મારે દંડ ને દે બહુ ત્રાસ. ૮
 એવો મારગ જમપુર તણો, કું ખરૂં પ જાયંકર ધણો;
 વન પર્વત ધોર કંઠાળ, વર વાઘ વિંછી ને વ્યાળ. ૯

રાગ ગરબી

અરેરે ઝો પામર પ્રાણીઆ, પામી નર અવતાર;
 પતિત ગમાવ્યો તે પાપથી, ના ભજ્યો ભાઈ કિરતાર. અરેરે૦
 ધર્મ તજી ધન મેળવ્યું, કાંઈ ગણું નહિ સાચ;
 કુહુંબ રહ્યું સૌ કળકળી, પડ્યા જમડાને હાથ. અરેરે૦
 જમપુરમાં જવા તણી, ધણી ત્રિકટ છે વાટ;
 ગિરિ ગહ્વર વન છે વડાં, ધણા અવધટ ધાટ. અરેરે૦
 કુશ કંટક ને કાંકરા, ધીકે બળતા અંગારા;
 વાઘ વર વિખધર હશે, માથે જમ કેરો માર. અરેરે૦
 ચૂરેચૂરા હોય ચણુંના, એવો મારગ એહ;
 તીક્ષણ તાપ રવિ તણો, ધણો ઘમે છે દેહ. અરેરે૦
 હય ગજ રત્ન ને છત્રનાં, દીધાં દાન ઉપાન;
 તે આપે છે તે સમે, ધર્મ કરણાનિધાન. અરેરે૦
 ભૂખ તરસ ને તાપથી, પીડા પામે છે પ્રાણ;
 અત્ર ઉદક આપ્યાં નથી, તેને આપે છે કાણ. અરેરે૦
 જમપુરમાં જતાં લગી, બાંધવો દેખે પિંડદાન;
 જમપુર જતાં તે જીવને, મળે અમૃતપાન. અરેરે૦
 ધર તજી જીવ જાય છે, દીન માર પર્યંત;

ભાળે વળી વળી ધર ભણી, આશા રાખે જન. અરેરે૦
 અત્ર ઉદક એનાં નામથી, આપે બાંધવ કે નાર;
 તે થકી આશા તેહની, પૂરે છે કિરતાર. અરેરે૦
 તેરમે દિવસે તે જઈ, દેખે જમનો દેદાર;
 પરમ ભયંકર જોઈને, ધ્રુવ જીવ અપાર. અરેરે૦
 હંત નિકટ મુખ તેહનું, ભાસે શ્રુતિ કરાળ;
 હંડ ને દાર તેના હાથમાં, પડે દેખીને ક્ષાળ. અરેરે૦
 કરમ શુભાશુભ જીવનાં, કરે તરત તપાસ;
 ચિત્રગુપ્ત લેઈ ચાપડો, વાચે જમપતિ પાસ. અરેરે૦
 પાપ કયાં હોય જોડલાં, તેવો હંડ સાં થાય;
 છાટમ મુકૂત જોઈને, કરે સ્વર્ગ વિદાય. અરેરે૦
 પાપી પડે છે નકમાં, પામી પીડા જોઈ;
 તાત હવે તમને કહું, સહુ વિસ્તારી તેહ. અરેરે૦

ચાપાઈ ત્રિતાલ

કુડી સાક્ષીઓ પૂરી હોય, જૂઠા સોગન ખાનાર સોય;
 તેને નાખે છે રો રો ભણી, હવે શી ગતિ બને તે તણી.

હરપા

રો રો કેરા દામ, જોયા ન કદી સંભારી;
 યોજન જંગમ હજાર, રહે રાત્રિ અંધારી.
 તાંબાવરણી ભોમ, ભરેલા છે અંગારા;
 લાગે તીક્ષણ તાપ, બધા આક્રમે જવાળા.
 તેમાં નાખે જીવને, જૂઠી સાક્ષી પૂરનારને;
 અપાર પીડા ભોગવે, પછી પામે દુઃખના પારને. ૧

ચાપાઈ

એમ પાપની શુદ્ધિ થાય, વળી કૃમિ ક્રીટમાં બધ;
 ભંગ પતંગ દેહમાં જઈ, પશુ શ્વાનાદિક પામે સહી. ૧
 વૃક્ષાદિક પામે અવતાર, તેમાં પામે દુઃખ અપાર;
 મનુષ્ય હોય તો રોગે મરે, અંડાલાદિમાં અવતરે. ૨
 પાપે થાય અંગથી દીન, અધ પાંગજો દુઃખીઓ દીન;
 પાપ પુણ્યની સમના હોય, આરોહણી ગતિએ રહે સોય. ૩
 બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈશ્ય અવતરે, હોય શદ્ર ને મુખીઓ સરે;
 વિપ્ર દેવદ્રોણ મરે, કદાચ અવરોહણી માપ જળે. ૪

પાપકર્મથી નીચો હોય, પુણ્ય કર્મથી ઉચો સોય;
 પુણ્યવંત પામે સુખ જહ, હવે તમને કહું છું તેહ. ૫
 પુણ્યવંતને જોઈયમરાજ, આપે સ્વર્ગસુખ ભોગરાજ;
 ગીત તાન ગાંધર્વ ગણાય, નાય અમ્સરા કેરા થાય. ૬
 હાર નેપુરની શોભા સાર, વિમાન વૈભવ ભોગ અપાર;
 પ્રુષ્પ અનેક સુગંધી સાર, અગે જોપે ઉજ્જવલ હાર. ૭
 પડે સ્વર્ગથી હેઠો જહા, થાય પૃથ્વીનો રાજ તહા;
 નીતિ ધર્મનો પાલક હોય, વસે સ્વર્ગવિષે જહ સોય. ૮
 અવરોહણી જાતિમાં જાય, ભોગ ભોગવી સુખીઓ થાય;
 પુણ્ય પાપથી સુખ દુઃખ એમ, પામે જીવ કહું મેં તેમ. ૯
 હવે ગર્ભ વિષેની વાત, કહું સાંભળજે તમે તાત;
 સ્વર્ગ નકંના ભોગવી ભોગ, પામે જન્મ તે કર્મસંજોગ. ૧૦
 મેધમંડળમાં જીવ રહી, વરસે વૃદ્ધિની સાથે જઈ;
 અન્ન ઔષધિએ સમાય, કરે ભક્ષ તે તનુમાં જાય. ૧૧
 નર નારી તથો સંગ કરે, ધરે ગર્ભ તેમાં અવતરે;
 પ્રથમ રજ બીરજ એક થાય, થઈ બુદ્ધબુદ્ધ પેશી બંધાય. ૧૨
 પેશીમાંથી અંકુર હોય, અને અંગ ને ઉપાંગ સોય;
 નેત્ર નાક કર્ણ શિર હાય, અરણ્ય આંગળી ને નખ સાથ. ૧૩
 ત્વચા રોમ ને શિરના કેશ, નખશિખ સુધી અને વેશ;
 નાળીએર તણું ફળ જમ, અને ગર્ભમાં બાળક તેમ. ૧૪

કેહા.

ઉપે મસ્તક ગર્ભમાં, વધે બાળનો કેહ;
 જઠરાનલના તાપથી, કઠણ થાય છે તેહ. ૧
 જીવ જીવે છે ગર્ભમાં, કરી પિત્તનું પાન;
 નાલિની નાડીવડે, પોષે શરીર સમાન. ૨
 જવું હોયે જીવનું, પુણ્ય તથા જ પાપ;
 તેવી સ્થિતિ તે ગર્ભમાં, પામે બાળક આપ. ૩
 સો જન્માંતરની સ્મૃતિ, થાય જીવને ત્યાંય;
 કહે પાપ હાવે પછી, કરે સહુ નહિ કાંય. ૪
 કહે પ્રભુને કરગરી, જો ઉગારે આજ;
 સલવડે સંસારમાં, કરીશ સારાં કાજ. ૫
 દાન દયા ને દીનતા, પ્રીતે પર ઉપકાર;

પુત્ર પૌત્રાદિક પર હેત, પણ પ્રથુ ન લજે અચેત;
 યોચિંતા આવે જમદૂત, રહે અજગાં સુંદરી ને સૂત. ૧૩
 ધર્મવિના કાણપાસે રહે, દાસ્ય દુઃખ તે પાપી સહે;
 એવો દુઃખરૂપ છે સંસાર, મેં અતુલન્યો બહુ વાર. ૧૪
 માટે મુખ નથી તાત કહી, મુખ સાચું છે મોક્ષમાંહી;
 જ્યારે માખણ આવે હાથ, ત્યારે કાણ મથે છે ધાસ. ૧૫
 અન્ય ધર્મ છે તક સમાન, માખણ તો છે તત્ત્વજ્ઞાન;
 તેહ મુજને લાધ્યું છે તાત, મુને ન રૂચે ખીજ વાત. ૧૬
 અજ્ઞાનીના જે જે ધર્મ, તજે નહિ બધેનવાળાં કર્મ;
 દિશાશ્રમથી જન અવગો વગે, મૂળ ધામ તેને ન મળે. ૧૭

કોહા

જન્મે અનેક ધરી ધરી, પાળ્યા ધર્મ અપાર;
 તત્ત્વજ્ઞાન ઉપજ્યા વિના, મટ્યા ન મનોવિકાર. ૧
 રાગ આપના પંથપર, પરના ઉપર દ્વેષ;
 એ ધર્મો પશુ જીવના, કાંય ના મટે ક્લેશ. ૨
 વેર ઝેર ખળતા ધણી, દંભ દ્વેષ પાખંડ;
 એ કલજુગીઆ ધર્મથી, મટે ન જમનો દંડ. ૩
 ચારી જરી ના તજે, તજે ન નિંદા દ્વેષ;
 એ પામર પંથીનિષે, ધર્મ લહે નહિ લેશ. ૪
 વચન સાંભળી પુત્રનાં, વળતી બોલ્યો તાત;
 ધન્ય મનિ મુત તાહરી, કહી ચથારથ વાત. ૫
 રો રો આદિ નકંનાં, દુઃખ પામે છે જહ;
 વિસ્તારી સઘળાં હવે, મુજ પ્રત્યે કહે એહ. ૬

ચોપાઈ ત્રિતાલ

હવે પુત્ર કહે સુણો તાત, કહી રો રો નકંની વાત;
 મહા રો રો આદિક જહ, હવે સાંભળજો તમે તેહ. ૧
 મહા રો રોનો વિસ્તાર, જાણો જોજન બાર હજાર;
 તેમાં ભૂમિ છે ત્રાંબા તણી, મહાતાપે તપાવેલી ધણી. ૨
 દશે દિશાએ જ્યાં જાય, જોતાં ચરચર કપે કાય;
 હાથ ચરણ બાંધીને ત્યાંય, મહા પાપીને નાજે માંય. ૩

ગરબી

રો ન ભજ્યા તેં શ્રીહરિ, અહો જીવ અજાણુ જી;

મહા રૌરવના ભારમાં, કરશે રક્ષણ કાણુજી. શે ન૦
 પુઠ્ઠલ પાવક પરજળે, ઉપર પંખી અપારજી; શે ન૦
 ભક્ષણ સારુ ભમે ધણા, મારે આંચના મારજી. શે ન૦
 કાગ ઉલક ખગ ગણુ બહુ, વિંછી મરાક અનંતજી; શે ન૦
 ગીધ ધણાય ઉપર ભમે, કાઠે મારીને અંતજી. શે ન૦
 પૂરણ વિપાક થતાં લગી, પીડા પામે અપારજી; શે ન૦
 હાય રે હાય પોકારતાં, વીત્યાં વર્ષ હજારજી. શે ન૦
 ખીનું તમોમય નામ છે, અતિ શીત અપારજી; શે ન૦
 ટાટે ધૂળે તનડું ધણું, વળી ઘેર અંધારજી. શે ન૦
 વાયુ વહે ને ઇંત કરકડે, હીમે ઢાંચે છે દેહજી; શે ન૦
 ભૂખ તરસ વ્યાપે ધણી, દુઃખ દારણુ એહજી. શે ન૦
 ખીજ ઉપદ્રવ છે બહુ, સહે પાપે સરીરજી; શે ન૦
 વર્ષે રધિર કચ હાડકાં, ધારણુ સ્થમ ધરે ધીરજી. શે ન૦
 પાપ વિપાક થતાં લગી, સહે સંકટ સોયજી; શે ન૦
 સત્ય ધરમ વિના જીવને, નથી સહાયક કોયજી. શે ન૦
 પાપ તણાં કૃણ દુઃખ છે, નિર્મ્યાં ઈશ્વરે એહજી; શે ન૦
 છાટમ સુકૃતિ જીવને, સુખ આપે છે તેહજી. શે ન૦

છાટા

કાલસૂત્રનું કષ્ટ, વળી પામે છે પાપી;
 ભેરાવર જમદૂત, કરે છે કકડા કાપી.
 વળી વળી સંધાય, વળી જમકિંકર છેદે;
 એવાં વર્ષ હજાર, સહે પ્રાણી અધભેદે.
 એમ પાપકૃણ ભોગવી, નિર્મળ જ્યારે થાય છે;
 પછી પુણ્યકૃણ પામવા, સુખીઆ દેહમાં જાય છે. ૧
 અસિપત્ર વનમાંય, લયાનક ભૂમિ એવી;
 ઉપર નીચે તાપ, આળ હોળીના જવી.
 ખડ્ગ સરીખાં પત્ર, ધણાં તરુ દીસે એમાં;
 પડે પાપથી જીવ, અતિ દુઃખ પામે તેમાં.
 વળી વાધવર આદિ ધણાં, પશુઓ ક્ષાત્રી ખાય છે;
 અગ્રેર પાપે પ્રાણીઓ, એવા દુઃખમાં જાય છે. ૨
 તમકુંભની માંય, તેણે કકડકડતું એવું;
 શ્રીકૃણ ક્ષાત્રી જાય, તમ શીધેલું તેવું.

મહાપાપીને લાંચ, અધોમુખ રાખી નાખે;
કાટી કૂલે અંગ, હાય હાય મુખે લાખે.
તવ્યામાત્ર હાય વેગળી, પછી ઘરણુ દુઃખ તેને પડે;
સહસ્ર વર્ષ દુઃખ ભોગવે, એમ સંકયધ પાપી રડે. ૩
વૈતરણી વિખ્યાત, વહે એક સરિતા મોટી;
લાલ સ્થિર મલમૂત, ઘણી દુરગંધી ખોટી.
કરડે જંતુ અપાર, માર જમદૂતો મારે;
આપ્યાં હાય ગૌદાન, પૂછ મહી પાર ઉતારે.
એવાં દુઃખ છે નર્કમાં, પાપી નર પામે સહુ;
મેં જોયાં છે અનુભવી, સત્ય વાતે તમને કહું. ૪

ઓપાર્થ ત્રિતાલ

પુત્ર કહે સાંભળજે તાત, મારા દુઃખની કહું છું વાત;
જન્મ સાતમો મારો જેહ, વૈશ્યજાતિમાં હુતો તેહ. ૧
એક ગાયને ખેતરમાંય, આવેલી મેં રાધી લાંચ;
તેને ઘેર વાછરડું જેહ, રણુ ધણું ટળવળતું તેહ. ૨
ભૂખી તરસી રાખી ગાય, એ મોટો શ્રીધા અન્યાય;
તે પાપે હું જમપુર ભણી, ધોર ચાતના પામ્યો ધણી. ૩
મહાપાવકની જ્વાળામાંય, હધે મસ્તક બાંધ્યો ત્યાંય;
મરણુ એકસો પૂરણુ થયો, બહાર આવી ઉભો રહ્યો. ૪
લહેરી શીતળ વાયુ તણી, આનંદકારી લાગી ધણી;
યમરાયનું સ્થાનક જેહ, આગળ જતાં દીકું તેહ. ૫

દોહા

સુવર્ણ સિંહાસન વિષે, ભાગવા યમ ભગવાન;
દંડપાપ છે હાયમાં, કાન્તિ સનિ સમાન. ૧
કર જોડી ઉભો હતો, પાસે પુરપ કાય;
નિડર ચક્રા યમરાજને, કહેતો હુતો સોય. ૨
અહો યમરાજ અમે, શાં કીધાં છે પાપ;
ધોર ચાતનાને વિષે, કયમ પ્રેરો છો આપ. ૩
જનક તણા કુળમાં થયો, વિપચિત વિખ્યાત;
વિદેહ કેસ વંશમાં, પ્રજાપાલ પ્રખ્યાત. ૪
જ્ઞાનદાન શ્રીધાં ધણાં, ધર્મતણાં જે કમ;
પૃથ્વીનું પાલન કરી, શ્રીધા યાગ તમામ. ૫

પિત્રિદેવ ઋષિઓ ધણા, સંતોષ્યા બહુ વાર;
 હઠયો નથી સંઆમથી, સેવા અતિથિ અપાર. ૬
 પરદારા પરધન તણી, કરી ન ઇચ્છા કાંય;
 અસત્યહું નથી ઓચર્યો, જન્મ ધરી જગમાંય. ૭
 પૂર્વે પૂજ્યા પિત્રી, વળી ત્રિકાળે દેવ;
 ઘેનુ દ્વિજ યોગી તણી, મેં છીધી છે સેવ. ૮
 ગૃહસ્થાશ્રમીને ઘેરથી, ચતિઓ નિર્મુખ જાય;
 સુકૃત સધળા જન્મનું, નાશ તે થયી યાય. ૯
 ગૃહસ્થ તણે બે ઘેરથી, પિત્રી જાય નિરાશ;
 પુણ્યજ સાતે જન્મનું, નિશ્ચે પામે નાશ. ૧૦
 દેવ ઋષિ જે ગૃહસ્થના, ઘરથી જાય નિરાશ;
 દેવત તણે જન્મનું, પામે તરત વિનાશ. ૧૧
 તે માટે મેં દેવને, ઋષિ પિત્રીઓ જહ;
 સારી શ્રદ્ધાએ કરી, સંતોષ્યા છે તેહ. ૧૨
 તો મુજને શા કારણે, ધોર યાતના માંય;
 દાણ પાપ છીધા થયી, નાખી દેશે લાંય. ૧૩
 વાણી સુણી નરેશની, વળતી કહે ચમરાય;
 કહો છો તેવાછો તમે, પણ એક થયો અન્યાય. ૧૪
 થોડું તો પણ છે ધણું, તો સંભારે આપ;
 જથી મળશે યાનના, એવું છે એ પાપ. ૧૫

ચોપાઈ ત્રિતાલ

વૈદરણી જે નારી તમારી, તેને તમેએ મૂડી વિસારી;
 ઋતુકાળે તેનાથી નિરગમીયા, અન્ય નારીયુ રંગે રમીયા. ૧
 બાળહત્યાનું પાતક જેહ, ઋતુનિર્ગમે લાગ્યું તેહ;
 પિત્રી ઋણનું બંધન રહ્યું, ધોર પાપ તેનાથી થયું. ૨
 પાપ ભોગવી રહેશે જહા, સ્વર્ગભોગ ભોગવશે તદા;
 ચમરાજનાં સુણી વ્યન, વળતી તે બોલ્યો રાજન. ૩
 જેમ ઘટે તેમ વળતી કરો, પ્રથમ મદારા સંસય હરો;
 કેવે પાપે કેવું દુઃખ હોય, વિસ્તારી સંભળાવો સોય. ૪

છાંપા

કાણ ચાંચનો કાગ, જીવનાં નેત્ર હણે છે;
 તરત વળી તે ઘાય, નવાં ને નવાં બને છે.

ફોડે વારંવાર, વળી તેવાં ને તેવાં;
 પીડા પડે અપાર, સહે દુઃખ દારણ એવાં.
 કવણ પાપ કીધા થકી, વળી નિહવા તોડી ખાય છે;
 બને અને પાછી હણે, એ ત્રાણી બહુ પીડાય છે. ૧
 કવણ પાપથી અંગ, સરવ નાખે છે કાપી;
 પાછાં બનતાં બાય, નવનવાં તેહ તથાપિ.
 તાતી વેણુ માંય, ચલાવે છે કાણુ પાપે;
 હણુ તેલમાં અંગ, વળી બાળી સંતાપે.
 લોહ ચાંચવાળા ધણુ, વળી ખગગણુ ચુંટી ખાય છે;
 એવાં કષ્ટ અતિ ધણાં, કહો કાણુ પાપે દેવાય છે. ૨
 બૂખ તરસ ને તાપ, પાપ કાણુ કીધે પામે;
 અંગારા ગણુમાંય, દેહ દાઝે તે કામે.
 ગીધ ધણુ વિકરાળ, બાય છે ચાચો મારી;
 કંઠણુ ચાંચના કાગ, શરીર નાખે સંહારી.
 ત્વચા સર્વ બળી બાય છે, વળી દારણુ દુઃખ તેને નડે;
 મહાભયંકર ચાતના, કાણુ પાપથી નર પડે. ૩

દોહા

જ પૂછે છે નરપતિ, પાપ પુણ્ય ફળ ભોગ;
 સંક્ષેપે તુજને કહું, મળે દુઃખ ભય રોગ. ૧
 કરતારે સૃષ્ટિ કરી, વળી બાંધ્યા છે નેમ;
 જીવ કર્મ જવું કરે, તે ફળ પામે તેમ. ૨
 કર્મ શુભાશુભ બીજથી, સુખ ને દુઃખ ફળ હોય;
 કરે તેજ નર ભોગવે, યાળી ચોક નહિ કોય. ૩
 છૂટે નહિ વણુ ભોગવે, પુણ્ય કરે કે પાપ;
 નિયમ એજ કિરતારનો, કરી ચોકે કાણુ માફ. ૪
 દુર્ભિક્ષમાં દુર્ભિક્ષ એ, ક્લેશ વિષે એ ક્લેશ;
 ભયમાં ભય એ પાપ છે, પહેચિ દેશ વિદેશ. ૫
 મૃત્યુમાં મૃત્યુ વળી, દરિદ્રમાં દરિદ્ર;
 નાનાનિધિ ગતિ પાપની, સઘળાં એનાં છિદ્ર. ૬
 સંચિત જન્મ અનેકતું, પાપ પુણ્ય છે જોડ;
 અંકુર કૂટી એહનાં, સુખદુઃખ આપે એહ. ૭

ચોપાઈ ચિતાલ

પાપ પુરુષ તણો બને દેહ, વામ અંગમાં રહે છે તેહ;
 અંશુમાત્ર પ્રમાણ છે એનું, રૂપ શ્યામ ભયંકર તેનું. ૧
 તે તો જીવની બુદ્ધિ લભાવે, કરવું પાપ નિરંતર ભાવે;
 તેને કહે કાચ પુણ્યની વાત, તેના વચન તણી કરે ધાત. ૨
 તાતુ તેણે રેડે શિર જેવું, લાગે પુણ્યનું કારણ તેવું;
 પાપ પુરુષ પાપમાં પ્રેરે, ઘણા જીવની બુદ્ધિને ઘેરે. ૩
 નાનાવિધના પ્રગટે રોગ, પાપ કર્મ કરે દુઃખ ભોગ;
 સ્વૂક્ષ્ણ દેહ બને જે વારે, હાથ રોગનો સંભવ ત્યારે. ૪

છરો.

કાચને શિરમાં રોગ, કાચને નેત્રે પીકા;
 કાન નાક મુખ માંચ, કાચને કરડે કીકા.
 વાત પિત્ત કફ રોગ, જળોદર આદે આઝાં;
 ભીતર ભારે દુઃખ, ઉપરથી દીસે સાજાં.
 કાઠઅક્ષર પ્રકારના, વળી પ્રમેહ આદિ છે બહુ;
 પાપકર્મના યોગથી, દુઃખ વેડે પ્રાણી સહુ. ૧
 દુઃખી દરિદ્રી દીન, હીન ભાગી હાથ પ્રાણી;
 મુગો બહેરા મૂઠ, રોકે નહિ બોલી વાણી.
 નીચ બતિની માંહી, વળી અવતાર ધરે છે;
 પૂરો ન મળે આહાર, ભાર વહી પેટ ભરે છે.
 એવાં દુઃખ અતિ ઘણાં, પાપવડે પ્રાણી ભરે;
 કહે છોટમ સંસારમાં, જન વાંચે તેવું લણે. ૨

દાહા

યમરાજ કહે ભૂપતિ, તમે કહ્યું છે જહ;
 દાણ પાપથી જીવને, મળે યાતના તેહ. ૧
 તે સમજું સંલેપથી, કહું તે સુણજો રાય;
 જીવ પાપ જેવું કરે, તે તેવે સ્થળ બાય. ૨

ચોપાઈ

હું નજરે જુવે પરનારી, ઈગ્ધે મનમાં તે કરવાને બરી;
 વળી પરધનને દેખે જહ, ઈચ્છે છલ કરી દરવાને તેહ. ૧
 વળ્યંત્રુ છે વાચસ જ્યાંય, નાખે જીવને તે સ્થળમાંય;
 દોડે નેત્રને પાછાં થાય, એક સહસ્ર વર્ષ પીડાય. ૨

જૂઝ તરસ ને ઉપર તાપ, દુષ્ટ દષ્ટિનું ભોગવે પાપ;
 ખોટો બોધ કરે જનકાય, જયી પ્રાણીનું અનહિત હોય. ૩ /
 મેલા મંત્ર તંત્ર કુલાણી, શીખે શીખવે જે કાય પ્રાણી;
 વેદ વિપ્ર ગુરુ જે નદે, પડે નરકવિષે તે ગંદે. ૪
 વળચંચુના વાયસ તેની, જીવ્યા ખાય ખોતરી એની;
 વળી થાય વળી વળી ખાય, એમ વર્ષ ઘણાં દુઃખ થાય. ૫

છંપા છંદ

કરે મિત્રમાં ભેદ, ભેદ વળી સજ્જન સાથે;
 પિતા પુત્રમાં ભેદ, ભેદ વનિતાને હાથે.
 ભ્રાત માતમાં ભેદ, પુરોહિત ગુરુમાં જને;
 વેર ઝેર વિરોધ, ક્રોધ કરી દે દુઃખ તેને.
 એમ ભેદ જે જે કરે, તે અસિપત્રમાં જાય છે;
 અપાર દુઃખને ભોગવી, પછી નિર્મલો થાય છે. ૧
 કેવળ દે પરિતાપ, વળી આનંદ હરે છે;
 દેહ જતાં લગી દુઃખ, વિના અપરાધ કરે છે.
 હરે ખાળના પ્રાણ, પ્રાણ નારીના લે છે;
 દેઈ પ્રથમ વિશ્વાસ, પછી જે ધાત કરે છે.
 એવા પાપી જીવતે, મહારૌરોમાં જઈ પડે;
 તપી અતીશે તાપમાં, જુગો જુગ તે રડવડે. ૨

કોહા

જે જન સારા પુરુષને, મર્મ વચન કહેનાર;
 તે પામે છે યાતના, માથે જમનો માર. ૧
 ચાર લાંચીઆ ચાડીઆ, ગોલીને ફરી જાય;
 તે પાપીની જીભને, ખગગણ ખેંચી ખાય. ૨
 માતા પિતા ગુરુ તણી, કરે અવજ્ઞા જેહ;
 મળ મૂત્રાદિક કુંડમાં, રહે અધોમુખ દેહ. ૩

રાગ જનથી

પાપકર્મથી પીડા પામે, સાંભળ રાજ સાચુ જ;
 ધર્મ તજી ધરણી પર જીવે, તેનું જીવન કાચુ નીતિ.
 દેવ અતિથિ મિત્ર જમાડે, અભોજ્ય એહું આપે જ;
 સૂચીમુખ નામે નકંટણું, દુઃખ પામે તેવે પાપે નીતિ.
 એક પંક્તીએ હોય જમનાગ, ભેદ કરે નર તેમાં જ;

કૃષ્ણપક્ષમાં સાંભળ રાય, આસ એક એક ઓછો ખાય. ૯
 અમાસને દિન હાંઈ ન ભણે, તે ચાંદ્રાયણ સ્મૃતિ ઓળખે;
 શુક્લપક્ષમાં ચઢતો જાય, કૃષ્ણપક્ષમાં ઘટતો ખાય. ૧૦
 વધે ઘટે ચંદ્રમા જમ, ચાંદ્રાયણ વ્રત કરવું તેમ;
 ત્રણે કાળ સ્નાન આચરે, સત્ શબ્દ અંતર ઉચરે. ૧૧
 ત્રિશ્રવણ ચાંદ્રાયણ એહ, તેથી પાપરહિત હોય હેહ;
 યવન મધ્યમ ચાંદ્રાયણ કરે, તે પણ એજ વિધિ આચરે. ૧૨
 વશ રાખે મન ઇંદ્રિ જેહ, શુક્લ પક્ષથી કરવું તેહ;
 યતિ ચાંદ્રાયણ વ્રતની રીત, તમે સાંભળો આણી પ્રીત. ૧૩
 વીણી લઈ વગડાતું અન્ન, પાક કરી કરવું ભોજન;
 આઠ આસ તે મધ્યાન સમે, કરી દેવને અર્પણ જમે. ૧૪
 એક માસ સુધી વ્રત એમ, યતિ ચાંદ્રાયણ કરવું તેમ;
 આસ ચાર પ્રભાતે જમે, લેવા ચાર સાંજને સમે. ૧૫
 મન ઇંદ્રિ વશ રાખી રહે, કપિ ચાંદ્રાયણ તેને કહે;
 માસ લગી એવું વ્રત કરે, તેનાં સધળાં પાતક હરે. ૧૬
 શ્રદ્ધા લક્ષિત મન રહે સતોષ, વ્રત આચરતાં ટાળે દોષ. ૧૭

છાપા

રુદ્ર થયા અગીઆર, વ્રત ચાંદ્રાયણ શ્રીધાં;
 આદિત કહીએ ખાર, તેમણે એ વ્રત લીધાં.
 મરુત ઉનપચારા, અદ્ધ વળી વસુ થયા છે;
 સાત કપીશ્વર તેહ, વ્રત આચરી ગયા છે.
 એ આઠે બીજ ધણા, દદ્ધ થકી છૂટી ગયા;
 ચાંદ્રાયણ વ્રત આચરી, પાપમુક્ત પોતે થયા. ૧

દોહા

ગાયત્રીના મંત્રનો, જપે વિપ્રવર જાપ;
 આપે ધૃતથી આહુતિ, ખાળે સધળાં પાપ. ૧
 સત્ય અહિંસા ને વળી, આર્જવતા અક્રોધ;
 પ્રાણાયામવડે કરી, મનનો કરે નિરોધ. ૨
 શબ્દાદિક નિપથો તણે, ત્યાગ કરે છે જોડ;
 તપની સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૩
 મોઢા મોઢા પાપીઓ, દુષ્ટ કર્મ કરનાર;
 તે પણ તપના બળ થકી, છૂટ્યા છે નિરધાર. ૪

સ્થાવર ને જંગમ વિષે, જીવ જાતિ છે બેહ;
તપનું બળ બને ચયું, સ્વર્ગે વસીઆ તેહ. ૫
મન વાણી ને દેહશ્રી, કર્મ કરેલાં હોય;
તપના બળથી માનવી, ભસ્મ કરે છે સોય. ૬
કાંઈ તણા અંપારને, બાળે અગ્નિ જમ;
વેદ જ્ઞાન અગ્નિ થકી, બાળે પાતક તેમ. ૭

ઓપાર્થ ચિંતાક

સહિત વ્યાહતિ ને ઓમકાર, પ્રાણાયામ હોય સોળ વાર;
એક માસ સુધી દિજ કરે, મહાપાતક તે નિથે હરે. ૧
ચંદ્ર સૂર્યની મધ્યે રહી, જપે જાપ ત્રિપદનો સહી;
બ્રહ્મકર્યાદિ હોય બે પાપ, બાળી ભસ્મ કરે તે આપ. ૨
પાતાળથી સાય લોક પર્યંત, પુરુષરૂપ ચિંતવે ભગવંત;
ગુરુતત્પગને આદે બેહ, સઘળાં પાપ હરે છે તેહ. ૩
તણુ વેદ સુખેથી ઉચરે, અપાર પાપ થયેલાં હરે;
તણુ વેદનો સઘળો સાર, અક્ષર તણુ થયા ઓમકાર. ૪
વળી જાપ ગાયત્રી તણે, સારજીવ ત્રિવેદો તણે;
તેનો વિપ્ર જપે નિહ જાય, અનેક જન્મનાં બાળે પાપ. ૫
પ્રણવ વ્યાહતિ ત્રિપદ બેહ, બ્રાહ્મણનું દેવતા છે તેહ;
તેને બૂલીને ખાધી થાય, તે આંડાલ સમો કહેવાય. ૬

છપા

પિતારૂપ ઓમકાર, માતા ગાયત્રી કહીએ;
તેથી જન્મે બેહ, તેહ દિજ જુગમાં લહીએ.
જપે નિરંતર જાપ, પાપ નવ રૂપે તેને;
દેવોમાં પણ દેવ, શ્રેષ્ઠ કરી માને એને.
એ ત્રિપદ ઓમકારને, દિજ જન બૂલી જાય છે;
ધિકાર તે દેહ વિપ્રનો, એમ યમનો રાજ ગાય છે. ૧
ગાયત્રીનો જાપ, જપે બ્રાહ્મણ સંભાળી;
અદ અંગ ઓમકાર, ચિંતવે આસન વાળી.
દરે સૃષ્ટિ સંહાર, તોય પણ પાપ ન લાગે;
એવો બ્રાહ્મણ દેહ, દેવ પ્રજા પાસે માગે.
એવો દેહ પામી કરી, જે બ્રહ્મક્ષર નથી બાણત;
આંડાલ થકી આંડાલ તે, મરે તરીકાં તાણતા. ૨
છા. ૨૧

દોહરા

ત્રણ અક્ષર ઝોમકારના, ત્રણ વેદનો સાર;
અર્થસહિત એને લહે, બાળે પાપવિકાર. ૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

રાજ કહે સુણો યમરાય, પાપ બાળી જો ન સકાય;
કર્યાં કર્મ ભોગવવાં જોઈ, કેવા કેવા તે પામે દેહ. ૧
તે મુજને સમજાવી કહે, મારા મનના સંશય દહો;
યમરાજ કહે સુણ રાય, કર્યાં કર્મ ભોગવ્યે છૂટાય. ૨
મન વાણી ને કાયા વડે, પાપ કર્મ તે પાછાં નડે;
સાફ કે વળી માફું હોય, કરે તેજ ભોગવે સોય. ૩

દોહરા

કાયા વાચા મન વડે, કર્મ થાય છે જોઈ;
મન પ્રેરક છે સરવમાં, કરે કરાવે તેહ. ૧
સારા માહા કર્મથી, ક્ષણ પણ તેવાં થાય;
દશ લક્ષણ છે કર્મનાં, તે સાંભળજો રાય. ૨
ધન જો દેખે પારકું, તે લેવાને ચહાય;
પડે પચાવી તેહને, એવા કરે ઉપાય. ૩
બુદ્ધા ઉઠે મનવિષે, કરવા ભુંડાં કામ;
નાસ્તિકતક ઉઠે ધણા, જપે નહિ એક જામ. ૪
એવા ત્રણ પ્રકારનાં, મનથી ઉપજે કર્મ;
માહાં ક્ષણ એથી મળે, મૂઠ ન બાણે મર્મ. ૫
સહુતાં ભુંડાં બોલવાં, મિથ્યા દેવા દોષ;
પરનિંદા ને ચાડીઓ, કરતાં રહે સંતોષ. ૬
ભુંડા બોલ બોલે વળી, મૂકે બૂઠી આજ;
ઈત્યાદિક વાણીવડે, બીજાં પાપ અપાર. ૭
વળી કરે કાયાવડે, તેનો કહું વિચાર. ૮

ચોપાઈ

અન્યાયે પરતું હરી જાય, મારી છૂટીને તે ખાય;
કરે જીવની હિંસા ધણી, લટકે જઈ પારદાર બાની. ૧
એવાં કાંઈક પાતક જોઈ, કરે નિરંતર પાપી તેહ;
મનથી થયાં ભોગવે મન, તતથી થયાં ભોગવે તન. ૨
માણીનાં વાણી ભોગવે, આ જન્મે કે બીજે નવે;

કાંઈક પાતક તણું કૃળ એહ, પરજન્મે હોય થાવરદેહ. ૩
 વૃક્ષ વેણી કે ધાતુ થાય, એમ પાપ ભોગવતો જાય;
 વાણીને પાપે નિરધાર, પામે પશુ પંખી અવતાર. ૪
 મનનો પાપી જ્યારે મરે, તે ચંડાળનો દેહ ધરે;
 એવાં કર્મ નિવિધિનાં જહ, ધરી ભોગવે નાના દેહ. ૫

દોહરા

મન વાણી કાયા સદા, વશ રાખે નર જહ;
 યતિ તેહને જાણવો, ખરો ત્રિદંડી તેહ. ૧
 કાષ્ઠદંડ ધારણ કરે, તન મન નવ છતાય;
 નામમાત્ર દંડી ખરો, સિદ્ધિ કાંઈ ન થાય. ૨
 તન મન વાણી વશ કરે, કામ ક્રોધ હોય છતા;
 સધળી સિદ્ધિ વશ કરી, ઉત્તમ તેજ અતીત. ૩
 જહ પુરુષ સારાં કરે, શરીર સંબંધી કર્મ;
 તે પાંડિત ક્ષેત્રજ્ઞ તે, યતિજ સહુથી પર. ૪
 કર્મ તણા કરનારને, જીવાત્મા કહેવાય;
 હલણ ચલણની શક્તિને, જીવાત્મા કહી ગાય. ૫
 બીજો છે અંતરાત્મા, જન્મ દેહની સાથ;
 મહત્ નામ એ જીવનું, દેહ ભાન એ હાથ. ૬
 પૃથ્વી જળ ને તેજ એ, વાયુ ને આકાશ;
 જીવ તથા ક્ષેત્રજ્ઞનો, છે તે ભેજો વાસ. ૭
 પરમાત્મા પૂરણ બધે, વ્યાપક છે નિરબંધ;
 જીવ તથા ક્ષેત્રજ્ઞનો, છે તે સાથ સંબંધ. ૮
 પરમાત્માની માંછથી, ઉપજ જીવ અપાર;
 સધળા જીવને કર્મમાં, પોતે પ્રેરણદાર. ૯
 વાયુ પ્રેરે વહાણને, ભરદરીઆમાં જાય;
 માત્રમ સંભાળે નહિ, તો આગળ અથડાય. ૧૦
 એમ ઈશની પ્રેરણા, જીવને હાથ વિચાર;
 કર્મ કરે સંભાળથી, સુખે પામે પાર. ૧૧
 પાપી જીવ આ દેહને, મૂકીને મરી જાય;
 નવો દેહ પંચ જૂતનો, તરતજ તેવો થાય. ૧૨
 પૂર્વદેહમાં જીવડે, પાપ કરેલાં જહ;
 તવા દેહમાં ભોગવે, જમપુરમાં જઈ તેહ. ૧૩

શ્રોપાર્શ્વ ત્રિતાલ

ત્રિપથસુખ ભોગની માંય, દુઃખ ઉપજેલાં દીસે ત્યાંય;
 તેનો અનુભવ જીવજ સહે, જઈ ક્ષેત્રજ મહત્માં રહે. ૧
 મહત્ ક્ષેત્રજ ઉભય છે જોઈ, સદા જાત રહે છે તેહ;
 તે પરમાત્મા ભેળા થાય, કર્મ તપાસે જીવના રાય. ૨
 ધર્મ કટલો જીવે કર્યો, કટલો ભાર પાપનો ભર્યો;
 તેનાં ફળ સુખ ને દુઃખ હોય, તે ભોગવવા પ્રેરે સોય. ૩
 પુણ્ય ધણું જો ધીધું હોય, આપે સ્વર્ગ તણું સુખ સોય;
 પુણ્ય અહપને પાપજ ધણું, તે પામે દુઃખ જમપુર તણું. ૪
 યમયાતનાની પીડા બહુ, પાપી જીવ ભોગવે સહુ;
 પાપ કલંક ટળે જટલે, ભૌતિક દેહ આપે તેટલે. ૫

દોહરા

એમ ગતિ હોયે જીવની, બાણી હ્યોને સર્વ;
 મુકૃત્ય સધળાં આચરે, મૂઢી મિથ્યા ગર્વ. ૧
 તણ પ્રકાર પ્રકૃતિના, ગુણ આત્મામાં જોઈ;
 ઉત્તમ મધ્યમ ને અધમ, ફળ આપે છે તેહ. ૨
 આત્મા ગુણના સંગથી, સુખીઓ દુઃખીઓ હોય;
 નીકર સુખ ને દુઃખનો, નહિ દેનારો ઝાય. ૩
 સાત્વિક રાજસ તામસ, ગુણનાં લક્ષણ જોઈ;
 સારાં માઠાં ફળ કરે, હું સંભળાવું તેહ. ૪

છંદા

વેદ તણો અભ્યાસ, જ્ઞાન તપ શૌચ કહાવે;
 રહેવું ઈન્દ્રિયનિત, ધર્મનાં કારજ ભાવે.
 આત્મા ચિંતન થાય, એજ સત્વગુણ કહીએ;
 સ્વર્ગાદિક મુખ હોય, મોક્ષસુખ એથી લહીએ.
 એવા ગુણ આત્મા તણ, અક્ષર સુખ દાતાર છે;
 એથી ઉલટા જટલા, તેમાં દુઃખ અપાર છે. ૧
 ધર્મ તણું જો કામ, આપ આરંભે જમારે;
 રાખે ફળની આશ, પ્રયત્નથી મનમાં ત્યારે.
 ધારે ધણી અધીર, અશુભ તે કર્મ કરે છે;
 સેવે ત્રિપથો સર્વ, લટકવું ચિત્ત કરે છે.
 એવાં લક્ષણ છે સહુ, તે રાજસ ગુણ જાણીએ;

તૃષ્ણા ન ટળે તેહની, વળી પ્રપંચરૂપ પ્રમાણીએ. ૨
અતુલ રમેહ વળી લોભ, કૃપણતા નિદ્રા જેને;
નાસ્તિક બુદ્ધિ હોય, અધમનાં લક્ષણ એને.
હોય હીન આચાર, ભટકતો સધળે ભીએ;
વિદ્યા હુન્નર કળા, કુબુદ્ધિ કાંય ન શીએ.
વળી ધર્મ ઉપર પ્રીતિ નહિ, એ લક્ષણ ગુણ તામસ તણા;
જડ બુદ્ધિ હોય તે જીવની, વળી પાપે કર્મ ભાવે ધણાં. ૩

દોહા

માણસના દેહને વિષે, ત્રણે ગુણ છે જોડ;
વિશેષ જમાં વર્તે, તરત જણાશે તેહ. ૧
જ્ઞાન યથારથ નરવિષે, નિર્મળ બુદ્ધિ ઉદાર;
એ ગુણ કહીએ સાત્વિક, સાર અસાર વિચાર. ૨
માણસમાં અજ્ઞાનતા, જડતા બુદ્ધિ કઠોર;
મૂઢપણું જમાં ધણું, તે તામસ ગુણ ધોર. ૩
જે માણસના મનવિષે, હોય રાગ ને દ્વેષ;
એ ગુણ કહીએ રાજસી, તૃષ્ણા લોભ વિશેષ. ૪
ત્રણ ગુણ બ્યાપી રહ્યા, સધળી સૃષ્ટિ માંસ;
સ્થાવર ને જંગમ વિષે, સ્વભાવ રૂપે ત્યાંય. ૫
પુણ્ય ભણી વૃત્તિ વળે, લેશ ક્લેશ ના હોય;
જનના મનમાં જણીએ, સાત્વિક ગુણ છે સોય. ૬
સ્વાર્થ તથા પ્રપંચમાં, બુદ્ધિ લમતી હોય;
સાત્વિક ગુણથી ઉલટો, રાજસ ગુણ છે સોય. ૭
સાફ માહું સમજવા, જમાં નહિ વિવેક;
લપટાયો રહે મોહમાં, એ ગુણ તામસ છેક. ૮

આપાદ્ય ત્રિતાલ

કામ પ્રધાન તમોગુણ સાથ, લોભ પ્રધાન રજોગુણ સાથ;
ધર્મ પ્રધાન સાત્વિક ગુણ સંગ, એક એકથી એમ ઉત્તમ. ૧
ત્રણે ગુણની ગતિઓ જોઈ, સાંભળ રાજ કહું હું તેહ;
સાત્વિક ગુણી દેવગતિ લહે, રાજસ ગુણ મનુષ્ય યઈ રહે. ૨
તામસ યદુ પંખીએ પળે, એમ ત્રણ ગુણથી ગતિ મળે;
એમ ત્રણ ગુણની ગતિ માંય, ઉત્તમ મન્યમ ને લધુ ત્યાંય. ૩
તમોગુણી તામસ દેહ ધરે, સ્થાવર જાતિ વિષે અવતરે;

સર્પાદિક પશુ પંખી તણા, એના દેહ ધરે તે ઘણા. ૪
 શદ્ર મ્લેચ્છ હય હાથી જેહ, સિંહ વાઘ ને રીંછના દેહ;
 તામસ ગુણની એ મધ્યમ ગતિ, દુષ્ટ દેહ ધરે તે અતિ. ૫
 કપટ કર્મ કરનારા જેહ, આરણ્ય પક્ષી રાજસ દેહ;
 પિશાચ આદિ જાતિ હોય, એવી ગતિ તામસની હોય. ૬
 આયુધ વિદ્યા શીખવનાર, નટને મહા તણા અવતાર;
 મદ્યપી તથા બુઝારી દેહ, રાજસ તુચ્છ ગતિ છે તેહ. ૭
 રાજપુરોહિત રાજા હોય, યુદ્ધ વાદમાં કુશળ સૌય;
 ક્ષત્રી જાતિમાં અવતાર, મધ્યમ ગતિ રાજગ્રી સાર. ૮
 ગાંધર્વ અપ્સરા જાતિ જેહ, ગુહ્ય વિદ્યાધરના તેહ;
 દેવ જાતિ એને કહેવાય, ઉત્તમ ગતિ રજેગુણ રાય. ૯
 યતિ તપસ્વી બ્રાહ્મણદેહ, બેસી વિમાને વિચરે તેહ;
 હૈતો ને નક્ષત્રો હોય, અધમ સાત્વિકી ગતિ સૌય. ૧૦
 દેવ ઋષિજન પવિત્ર દેહ, જ્યોતિષ વિદ્યા જાણે એહ;
 સાધક સૌમવસ્ત્રી પીનાર, મધ્યમ ગતિ સાત્વિકી સાર. ૧૧
 અતુરાનન બ્રહ્મ જે ચાય, મરીચિ આદિ જે ઋષિરાય;
 ધર્મ બુદ્ધિ ને મહત્ અનૂપ, વળી અગ્યાકૃત જાણે શૂપ. ૧૨
 તરણના અભિમાની દેવ, ઉત્તમ ગતિ સાત્વિકી મેવ;
 ત્રિવિધિ ગતિ ત્રિગુણની કહી, પાપ ભેદથી પામે સહી. ૧૩
 દોહા

વિષયોમાં લપટ રહી, જે માને છે સુખ;
 અધમ ગતિ પામી કરી, દેહે પામે દુઃખ. ૧
 દેવાં કર્મ કર્યા ઘણી, દેવા દેહમાં જાય;
 તે સધળું તમને કહું, સુણો જનકકુળ રાય. ૨
 પાપી જીવતો જાય છે, ઘેર નર્કની માંચ;
 વંધ હજારે પાપનાં, કૃણ ભોગવે લાંચ. ૩
 શેષ રહેલા પાપથી, આવે આ સંસાર;
 પશુ પંખી ચંડાળના, દેહ ધરે બહુ વાર. ૪
 બ્રહ્મહત્સારા જીવડા, શ્વાન શુંડ ખર ચાય;
 નીચામાં નીચા ઘણા, દેહ ધરી દૂટાય. ૫
 બ્રાહ્મણને મુળ અવતરે, કરે નિત્ય મધુપાન;
 કીટ પતંગ તે અવતરે, કાગ શકર ને શ્વાન. ૬

સોનું ચોરે વિપ્રનું, તે કશેળીઓ થાય;
 જળચરના દેહ ભોગવી, ભૂત દેહમાં બાય. ૭
 ગુરુપત્નીના ગમનથી, ઘણી વાર હોય ધાસ;
 વૃક્ષ વેલી ને ગીધના, દેહવિષે હોય વાસ. ૮
 હિંસાના કરનાર તે, મનુષ્ય હોય મંત્રાર;
 અલક્ષનું લક્ષણ કરે, માંખ થાય નિરધાર. ૯
 નીચ નારીના સંગથી, ભૂત પ્રેત નર હોય;
 અદ્ય ચોર પણ થાય છે, અંધણીખારી સોય. ૧૦
 સારી વસ્તુને વિષે, વન રતિ ભેળે જોઈ;
 તે માનવનો થાય છે, અંધ પશુનો દોઈ. ૧૧
 અનાજની ચોરી કરે, તે નર ઉંદર હોય;
 જળ ચોરે તે મચ્છનો, દેહ ધરે છે સોય. ૧૨
 મદ ચોરે તે ડાંસનો, દૂધચોર હોય કામ;
 રસ ચોરે તે દૂતરો, લવણ ચોરે ચાર્વાક. ૧૩
 રત્નમણિ મોતી તણે, ચોર થાય સોનાર;
 વસ્ત્રતણી ચોરી કરે, તે નર થાય ચમાર. ૧૪
 એમ વસ્તુઓ માત્રની, ચોરીના કરનાર;
 પશુ પંખી ચંડાળના, તે ધારે અવતાર. ૧૫

લાવણી

ચાર વરણમાં પોતપોતાનો, ધર્મ ન પાળે જાણી,
 અધમગતિ તો એ નર પામે, વેદ માંહી વદિ છે વાણી.
 શત્રુને ઘેર સેવક થઈને, તે નરને રહેલું પડશે;
 પરાધીન થઈ પશુદેહમાં, માર તો ધડાધડ પડશે. આર૦ ૧
 બ્રાહ્મણધર્મ તજી પોતાનો, શૂદ્ર તણી કરણી કરશે;
 વાંતાશી એક્યુ ખાનારો, હિલકામુખનો પ્રેત થશે.
 ખરો ધર્મ ક્ષત્રી નહિ પાળે, યાચે તેની ધોર ગતિ;
 કપટીજન એ પ્રેત થઈને, કુલક્ષ તે કરશે વળતી. આર૦ ૨
 વૈશ્ય ધર્મે વેદ થાપેલો, પાળે નહિ બ્રાહ્મી બ્યારે;
 પૂંચલક્ષક એ પ્રેત થઈને, કૂચે ઉંદર ગંદી ખાળે.
 શૂદ્ર સુધર્મમાં નહિ આવેતો, તે પણ પાપી થાય ધણો;
 ચૈક્ષાણિક એ પ્રેતદેહમાં, જન્મ થાય છે તેહ તણે. આર૦ ૩
 નારીધર્મ તણી જ નીતિ, પ્રીતસહિત જ નહિ પાળે;

વાગોળ થઈને વળગી રહેશે, દીન અંધી તરુને ડાળે.
 ધર્મ થઈ તો જયને પામે, અધર્મથી પામે હાણી, આર૦ ૪
 ધર્મ થઈ સુખ સંપત્તી મળશે, ઉત્તમ કુળ અવતાર થશે;
 સારે ઠામે વાસો મળશે, સારા નરનો સંગ થશે.
 વિદ્યા ધન વાહન વનિતાદિક, વૈભવ લોગવિલાસ બહુ;
 પુત્ર સુપૂત સુલક્ષણ નારી, સેવક સદ્ગુણ મળે સહુ, આર૦ ૫
 સ્નેહવંત સહુ સગાં સહોદર, મિત્ર મહાગુણવંત મળે;
 પંડિત પૂજ્ય મળે શુરુજ્ઞાની, સકળ મનોરથ સેજી દુજો.
 ધાર્યા કામ ધર્મથી સુધરે, કાયામાં નહિ રોગ કશા;
 ઈશ્વર ઉપર પ્રેમ ઉપજે, નડે નહિ અહંદાષ દશા.
 સુખનો સાગર ધર્મ એક છે, અધર્મ છે દુઃખની ખાણી, આર૦ ૬
 ધર્મ વત્સ ને ધેનુ ધરા તે, દેવ ગાય સરખી દૂત્રે;
 સર્વે માંહી સુયશ વધારે, સરસ ઉપાય ધણા સૂત્રે.
 પરવત સરિતાને સાગરમાં, તે રક્ષા કરશે તારી;
 વિદ્યુત વાયુ વૃષ્ટિ ને તૃષા, અહંઆદિક તેને ન અહે;
 સર્પ સિંહ આદે મહાસંકટ, દાવાનલમાં દેહ રહે, આર૦ ૭
 ધર્મહીણને ધરતી ફાટી, ગર્ક થઈ ગયાં નગર ધણાં.
 મોટા મોટા મહેલ માળીયાં, નિશાન નરહ્યાં તેહ તણાં;
 વિષયોમાં લોભુષ થયેલા, જડ બુદ્ધિ હોય તે જનની;
 પાપકર્મમાં રહે પ્રવરતી, રાતદિવસ તેના મનની;
 ધર્મહીન તો મળે ધૂળમાં, જન સરવે લેજો જાણી, આર૦ ૮
 પરથમ તે સંસાર તજીને, ધોર નકંમાં વાસ કરે;
 ભાત ભાતનાં કષ્ટ ભોગવી, તપ્તપિંડ મુખમાંહે ભરે;
 તાતી વેળુ માંહી ચલાવે, પાપી બહુ પોકાર કરે.
 કાગ ધુડ ને ગીધ પક્ષીઓ, તેના તનનું ભક્ષ કરે, આર૦ ૯
 દુઃખીઓ દેહ ધરે છે વળતી, કષ્ટ ભોગવે ગર્ભ તણાં;
 ભૂખ તરસ ને ટાઢ તાપમાં, સહન કરે તે દુઃખ ધણાં.
 વારંવાર મરવું અવતરવું, પીલે કાળ તણી ધાણી;
 કુદામ વાસો કુલક્ષ ખાવા, કુલક્ષણી મળશે નારી.
 કુપ્રુત સુત ને કપટી ખાંધવ, દુષ્ટ તણી તામેદારી, આર૦ ૧૦
 વહાલાંનો વળી વિયોગ થાશે, દુર્જનમાં સહવાસ થશે, આર૦ ૧૧
 કષ્ટવડે ધન મળે તથાપિ, એજો વેજો નાશ થશે;

કાઈ કદાપિ મિત્ર મળે તો, શત્રુ થઈ સામો નડશે
 વૃક્ષપણમાં ઘણી વેદના, અંધાપો આવી પડશે;
 ચિંતા ક્લેશ રોગ લય મૃત્યુ, જન્મકંકર જશે તાણી, આર૦ ૧૨
 જે જન જન્મે ધરી આ જગમાં, મન કરાવે એમ કરશે;
 તેવા તેવા દેહ ધરીને, લખ ચોરાશીમાં ફરશે.
 સારાં સુકૃત શોધી લેશે, પાપ કર્મ જનાં ટળશે;
 પરિશ્રમનું ધ્યાન ધરીને, શ્રાવણ થઈ પ્રભુમાં ભળશે. આર૦ ૧૩
 દાન દયા દમ સત્ય અહિંસા, પરમ ધર્મ એ છે મોટો;
 ચોગવડે થાય આત્મદર્શન, કાંઈ નહિ તેનો જોયો.
 સુરવ તજીને ભજી પ્રભુને, છોટમ લે મહાપદ માણી;
 આર વર્ણમાં પોતપોતાના, ધર્મ ન પાળે ને પ્રાણી. આર૦ ૧૪

કાહ્યા

કર જોડી રાજ કહે, સાધન મોટું જોઈ;
 ધીધાથી બંધન ટળે, કહો કૃપા કરી તેહ. ૧

ચોપાઈ નિતાલ

ધર્મશય કહે સુણો જૂપ, કહુ કર્મનાં ઉભય સ્વરૂપ;
 એ કર્મ પ્રવૃત્તિ કહેવાય, બીજું નામ નિવૃત્તિ સદાય. ૧
 વેદ વિધિએ ને કરવાં કામ, તે કર્મ પ્રવૃત્તિ છે નામ;
 કરે ઈશ્વર બાણનાં જોઈ, કર્મ નામ નિવૃત્તિ તેહ. ૨
 પ્રવૃત્તિ કર્મ કરતો સદા, દેવ જોયો તે થઈ રહે તદા;
 યજ્ઞભાગ કાઢે જન જોઈ, સુખ સ્વર્ગનું પામે તેહ. ૩
 નરસોડે ધરે અવતાર, તોય હોય શ્રીમંત ઉદાર;
 કરે કર્મ નિવૃત્તિનાં જ્યારે, મુક્ત થઈ રહે તત્ત્વોથી ત્યારે. ૪
 સ્થાવરજંગમ ને ને દેહ, તેથી છૂટો થઈ રહે તેહ.
 સ્થાવરજંગમ સૃષ્ટિ સહુ, તેમાં હું પરમાત્મા રહું. ૫
 એક પરમાત્માની માંય, જક્ષ પરમાણુરૂપે ત્યાંય;
 એમાં આત્મા પોતાનો જોઈ, કરે અર્પણ પ્રભુને તેહ. ૬
 એમ જીવ સ્વરાજ્ય હોય, પ્રજાભાવને પહોંચે સોય;
 તેથી જીવપણું ટળી જાય, તદલીન પ્રજામાં થાય. ૭
 અન્ય વિદ્યાઓ સવળી જોઈ, પ્રજાવિદ્યા સમી નહિ તેહ;
 પ્રજાવિદ્યા ઉપાસે રાય, તે નર મોક્ષવિષે મળી જાય. ૮
 કર્મ અગ્નિહોત્રાદિક જોઈ, તલે શ્રાવણ જોડાય તેહ;

બ્રહ્મવિદ્યાનું સાધન જોઈ, જાણો શ્રેષ્ઠ સરવથી તેહ. ૯
 મહાપાપ તણી હરનાર, બ્રહ્મવિદ્યા જાણો નિરધાર;
 જન અનુભવે એને જ્યારે, પામે પરમ નિવૃત્તિ ત્યારે. ૧૦
 જન પોતાના આત્મા માંય, બ્રહ્મરૂપને જાણે ત્યાંય;
 એકચિત્તે ધરે તેનું ધ્યાન, તે થઈ રહે બ્રહ્મસમાન. ૧૧
 જ્યારે થઈ રહે સાક્ષાત્કાર, મટે જન્મ-મરણ સંસાર;
 જુએ જક્તને બ્રહ્મની માંય, ફરી અધર્મ કરે નહિ કાંય. ૧૨
 દેહ ધારણ કરતા પ્રાણી, તેણે લેવા પરમાત્મા જાણી;
 પંચભૂત પોતામાં જોઈ, ધરી ધારણા એવા તેહ. ૧૩

છપ્પા

ઉદર તણું આકાર, બાહ્યધ્યાને કરી દેખે;
 વાયુ વાયુ માંય, તેજમાં તેજજ લેખે.
 જળ દેખે જળ સંગ, અવનિ અવનિમાં એવી;
 પિંડ તથા બ્રહ્માંડ, એકતા કરવી તેવી.
 આત્મા પરમાત્મા તણી, એમ એકતા થાય છે;
 ભવબંધનથી એમ પ્રાણીઓ, સઘ મુક્ત થઈ જાય છે. ૧
 ધ્યાનવડે સમજાય, ઘણા ગુણ એમાં એવા;
 જીણા જીણા માંય, સૂક્ષ્મ પરમાણુ જવા.
 તેને તેજ વિશ્વ, નિરંતર રહ્યું પ્રકાશી;
 એવો બ્રહ્મ અનૂપ, ધ્યાનથી આવે ભાશી.
 સ્વચ્છ સુવર્ણ કરતાં વળી, દેદીધ્યમાન સરખો ધણો;
 તે યોગકળાથી જાણવો, પાસે પ્રભુ પોતાતણો. ૨
 કોઈ કહે એ પુરુષ, પ્રગટ પાવકમાં રહે છે;
 કોઈ કહે મનમાંય, વળી તે વાસ કરે છે.
 પ્રાણવાયુમાં કોય, ધારણા એની ધારે;
 શબ્દબ્રહ્મમાં કોય, વાસ એનોજ વિચારે.
 એવો એ પરબ્રહ્મ તે, પંચભૂત રૂપે રહે;
 વૃદ્ધિ ક્ષય કરતો થકો, રચ્યક સર્મો સહુને વહે. ૩

દોહા

કર જોડી કહે ભૂપતિ, સાંભળજો ચમત્કાર;
 પંચભૂત જડરૂપ છે, બ્રહ્મ કેમ કહેવાય. ૧
 બ્રહ્મ તણું લક્ષણ કીયું, પંચભૂતની માંય;

સંભજાવી મુજને કહો, સંશય ન રહે કાંય. ૨
 વળતી યમરાજ કહે, સુણો વિદેહી રાય;
 સતચિદ્ આનંદરૂપ એ, લક્ષણુ બ્રહ્મ સદાય. ૩
 સદ્ એ તો અવિનાશ છે, ચિદ્ તે જ્ઞાન પ્રકાશ;
 આનંદ તે સુખરૂપ છે, એ લક્ષણુ અવિનાશ. ૪
 શક્તિ રહી છે બ્રહ્મમાં, માયા તેનું નામ;
 સાત્ત્વિક રાજસ તામસી, એ ત્રણ ગુણનું ધામ. ૫
 શક્તિ શક્તિવંતથી, અજગી નહિ જરાય;
 જમ અગ્નિને ઉપજતા, એમ બ્રહ્મને માય. ૬
 અગ્નિમાંથી ઉપજે, જીણા તણુખા જમ;
 બ્રહ્મ અગ્નિથી જીવની, છે ઉત્પત્તિ તેમ. ૭
 માયામાંથી ઉપજે, પંચભૂતના દેહ;
 જીવરૂપ તેમાં રહી, કરે સચેતન તેહ. ૮

ચોપાદ ત્રિતાલ

પ્રથમ માયા મધ્યે જહ, અંશ બ્રહ્મનો આવ્યો તેહ;
 આદિપુરુષ તેને કહેવાય, તે સૃષ્ટિનું કારણ રાય. ૧
 તેના અંગવિધેથી બહુ, સ્થાવરજંગમ સૃષ્ટિ સહ;
 ચોવીસ તત્ત્વ તણો સમુદાય, તેથી સર્વ સચેતન થાય. ૨
 ઈશ્વર નારાયણ છે એહ, સર્વ શક્તિમય કહીએ તેહ;
 અખંડ જ્ઞાન ને સ્વયં પ્રકાશ, સદ્ચિદ્ આનંદ સર્વે બાસ. ૩
 કારણરૂપી માયામાંય, જીવ અંશ રોકાયા સાંય;
 અદ્વય શક્તિ અનીશ્વર એહ, અદ્વય જ્ઞાનને પરવસ તેહ. ૪
 એવા ગુણથી કહે છે જીવ, દર્મ તણે વશ ભમે સદૈવ;
 ઈશ્વરને કર્મો નવ અડે, ચૌદ લોકને ભાગે ઘડે. ૫
 હજે ભગ યુક્ત ગુણવાન, તે માટે કહે છે ભગવાન;
 ખટવિધ ભગ છે પ્રભુમાં જહ, શ્રુત ધરી સાંભળજે તેહ. ૬

દોહા

ઈશ્વરતા ત્રિલોકની, ધર્મ શ્રીર્તિ કહેવાય;
 અણિમાદિક સિદ્ધિ સહિત, લક્ષ્મી સેવે પાય. ૧
 જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય ગુણ, અખંડ જમાં હોય;
 ઈગ્ધે તે મુદ્ધે બને, ઈશ્વર કહીએ સોય.
 નવા ગુણ પરબ્રહ્મને, તે ઈશ્વરની પાસે

ઈશ્વર માયાનો પતિ, જીવ માયાનો દાસ. ૩
 બ્રહ્મવિષે ઐશ્વર્યતા, જો છે અપરંપાર;
 જીવ અંશ છે તેહનો, તેમાં નથી લગાર. ૪
 અંશીના ગુણ અંશમાં, આઠ્યા બેધએ બેઠ;
 બ્રહ્મ અંશ જીવને વિષે, કેમ ન આઠ્યા તેહ. ૫
 ઉત્તર એનો સાંભળો, તમે વિદેહી રાય;
 બ્રહ્મ તણા ગુણ જીવમાં, માયામાં લેવાય. ૬
 અગ્નિ અંશ રવિતણો, જળથી બૂઝે જમ;
 માયામાં ગુણ જીવના, લય પામે છે તેમ. ૭
 જ્યારે જીવની બ્રહ્મમાં, ધ્યાને એકતા થાય;
 તો સઘળા ઐશ્વર્ય ગુણ, આવે પાછા રાય. ૮
 સરિતા સાગરમાં મળે, તો હોય સાગરરૂપ;
 જીવ બ્રહ્મના ધ્યાનમાં, જો રહે મુક્ત એક;
 પાતક કાટી જન્મનાં, ભરમ કરી દે છેક. ૯
 અણિમાદિક ઐશ્વર્ય ગુણ, ધ્યાને પ્રાપ્તિ થાય;
 લવબંધનથી છૂટવા, બીજો નથી ઉપાય. ૧૦

ઓપાઠ ત્રિતાલ

ધ્યાન બ્રહ્મનું કહો છો બેઠ, દોણ પ્રકારે કરવું તેહ;
 અણિમાદિક ઐશ્વર્ય છે સાર, પ્રાપ્તિતણો કહો પ્રકાર. ૧
 સગુણ બ્રહ્મની ધારણા ધરે, અણિમાદિક સિદ્ધિ વશ કરે;
 નિશુણુ ખગાદાર જે ધ્યાય, મોક્ષમારગ તે જન જાય. ૨

હરણ

હૃદયકમળની માંય, ધારણા ધરણી કહીએ;
 ચાર દોણ આકાર, રંગ પણ પીજો લહીએ.
 બ્રહ્મા તેમાં દેવ, બીજા લંકાર ઉચારે;
 ઘટિકા પંચ પર્યંત, પ્રાણ કુંભક કરી ધારે.
 એવી પૃથ્વી તત્ત્વની, જીવ ધારણા જે ધરે;
 સ્થંભ કરી સિદ્ધિ મળે, વગી ધરા સકળમાં જાય કરે. ૧
 અર્ધ ચંદ્ર આકાર, ધારવું યોગે રજે;
 કંઠ વિષે જળ તત્ત્વ, દેવ નિશ્ચુ તે સગે.
 અમૃત બીજ વકાર, વગી મનમાંય ઉચારે;
 ઘટિકા પંચ પર્યંત, પ્રાણ રોકે તે દારે.

એમ ધારણા જળ તણી, જોગ જુકિતએ જે કરે;
મહા વિપમ વિપ જીવે, વળી ઝાઝા જળે તે કરે. ૨
અગ્નિ તત્ત્વ ત્રિદાણુ, તાણુની મધ્યે ધારે;
રક્ત રંગ જે રેકે, દેવ ત્યાંહાં રુદ્ર વિચારે.
ધટિકા પંચ પ્રમાણુ, પ્રાણુને રોકે તેમાં;
અમત્કાર બહુ હોય, અનોપમ સિદ્ધિ એમાં.
તે અગ્નિરૂપ આ વિશ્વમાં, કાવે ત્યાં સુધી ફરે;
એ ત્રિશૂનરી ધારણા, અતિ અદ્ભુત કારજ કરે. ૩
વાયુ તત્ત્વની માંય, ધારણા જૂમાં ધારે;
લીલો જોનો રંગ, બીજ યંકાર હચારે.
ઈશ્વર દેવ હદાર, સ્થિર ચિત્તેજ નિહાળે;
વિચરે વાયુ રૂપ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે.
વળી દૂર દેશની સાંભળે, દૂર થઈ દેખે સહી;
પ્રાણીમાત્રના મનતણી, તે વાત સર્વ આપે કહી. ૪
શુદ્ધ નીર સમ તુલ્ય, તત્ત્વ આકાશ વિચારે;
પ્રહરંધ્રની મધ્ય, ધારણા તેની ધારે.
નાદ સદાશિવરૂપ, બીજ હંકાર રહીજે;
પંચ ઘટી પર્યંત, ચિત્ત તેમાં સ્થિર કરીજે.
એ મોક્ષકપાટ ભેદન કરી, પ્રભરૂપ દર્શાવશે;
કહે છોટમ એ ધારણા, અપાર સુખ હપબવશે. ૫
હોહા

પંચ ઘટી લગી ધારણા, ખટ ઘટિકા લગી ધ્યાન;
એમ નિત્ય જે જન કરે, તે પરબ્રહ્મ સમાન. ૧
મનસા વાચા કર્મણા, પંચ ધારણા બેહ;
દુર્લભ છે સંસારને, જોગી જાણે તેહ. ૨
જે જે જૂત તણી વળી, કરે ધારણા કાચ;
તે તે જૂત થઈ કદા, લય તેને નવ હોય. ૩
પંચજૂતની ધારણા, કરનારા જન બેહ;
બ્રહ્મ તણા પ્રલે લગી, મણું ન પામે તેહ. ૪
નિત્ય નિત્ય અભ્યાસથી, વિચિત્ર સામ્રથ હોય;
સદેહે સ્વર્ગ સંચરે, વળી આવે બધ સોય. ૫
પદ્માસન વાળી કરી, કરે નિત્ય અભ્યાસ;

આવે સુણુ ઈશ્વર તણા, સધળા પોતા પાસ. ૬

ઓપાર્થ ત્રિતાલ

વળી ધારણા બીજી બહુ, યોગ સિદ્ધિદાયક તે કહું;
જેના સુણુ છે ઈશ્વરમાંય, તેના યોગી તે પામે સોય. ૧
આત્મા માપાને સંગે કરી, આપ સ્વરૂપ ગયો વિસરી;
જડ સંગે તે જડવત્ થયો, ખટખગ ઐશ્વર્ય ભૂલી ગયો. ૨

દોહા

જીવ બ્રહ્મના ધ્યાનથી, બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય;
માટે ભજવો બ્રહ્મને, મનસા વાચા કાય. ૧
રાજા કહે યમરાયને, વચન તમારાં જોઈ;
તે સધળાં મેં સાંભળ્યાં, ગયા સર્વ સંદેહ. ૨
વચન સુધાસમ તમ તણાં, સુણ્યાં સર્વ મેં આજ;
સંશયરૂપી સર્પનું, ઝેર ગરૂં મહારાજ. ૩
હિલિખડાટી જન્મનાં, ભસ્મ થયાં મહારાજ;
બ્રહ્મરૂપ ભાસ્તું મને, સરીયાં સધળાં કાજ. ૪
યમરાજા કહે બૂપતિ, આ હતામ સંવાહ;
જે જન શ્રવણે સાંભળે, મટે સર્વ અપરાધ. ૫
બ્રહ્મવિદ્યાના શ્રવણથી, પાપ રહું તથી કંપ;
સુકૃત સધળાં ભોગવો, બ્રહ્મલોકની માંય. ૬
રાજા તે સ્વર્ગે ગયો, હું જન્મ્યો તમ ઘેર;
પૂર્વજન્મ મારા તણી, કહી મેં સધળી પેર. ૭
હાવે કરવો માલ્યે, યોગ તણો અત્માસ;
તેથી ભવબંધન તણો, નિશ્ચે વાશે નાશ. ૮
તાત કહે સુત સાંભળો, યોગતણી જે રીત;
કરવી દ્રાણ પ્રકારથી, તે કહે આણી પ્રીત. ૯
મન વિપયો સાથે રહે, જુવું જળમાં મીન;
અતિશે ચંચલ એક છે, કરી શકે દ્રાણ બિન. ૧૦
પુત્ર કહે પિતા સુણો, ને મન વશ નવ થાય;
સિદ્ધિ ન મળે યોગની, યુગ યુગ વીતી જાય. ૧૧
કોપ જુએ વિપયો વિષે, જન્મ-મરણનો ત્રાસ;
મન દહ રાખે લક્ષમાં, પ્રથમ છૂટે શ્વાસ. ૧૨
દોંગી પૂનારા ધણા, જે યોગીનો નેશ;

દામ આગના લાલચુ, કરતા દેશેદેશ. ૧૩
 ઔષધ ધાતુ કીમીઆ, બહુ જાત ને મંત્ર;
 વાતો કરતા વહેમની, એહ તમાસા તંત્ર. ૧૪
 ભોજન ઈચ્છે ભાવતાં, માલપુવા મિથાન;
 ગર્ક રહે ગાંઝવિષે, ધરી દેખાડે ધ્યાન. ૧૫
 સેવે અગ્નિ અંગના, જન સંગે રહે જહં;
 લોભુપ બહુ લવતા કરે, યોગિ ન કહીએ તેહ. ૧૬

છપો

ધરી ભયાનક ભેખ, ભાંગ ધંતુરો ચાવે;
 લોચન રાખે લાલ, દંભથી લોક કરાવે.
 ધમનિયમાદિક યોગ, રીત્ય તેની નવ જાણે;
 સમરથ હુતા સિદ્ધ, ગુરના ગુર વખાણે.
 ગપ્પો હાંકે અતિ ઘણી, વળી સંસારીને છેતરે;
 દામ હરે દુનિયા તણું, કપટ બહુ કરતા કરે. ૧
 યોગી કેમ જણાય, પરીક્ષા કહું છું તેની;
 સખળ હોય કૃશ દેહ, ચળકતી કાન્તિ એની.
 વદન સદાય પ્રસન્ન, નેત્ર નિર્મળ સુખકારી;
 રણુકે ઘટમાં નાદ, વહે મુખ વાણી સારી.
 વળી બિંદુ અચક્ષ્ણ અરોગતા, જઠરાનક જાતન રહે;
 લાગ્યું રહે મન લક્ષમાં, મહાયોગીજન તેને કહે. ૨

દોહરા

પુત્ર કહે પિતા સુણો, યોગવિધિ છે જહં;
 દત્તે અક્ષકને કહી, હું તમને કહું તેહ. ૧
 તાત કહે મુજને કહે, દત્તાત્રેયની વાત;
 યોગેશ્વર દયાથી થયા, દાણ માત ને તાત. ૨
 પુત્ર કહે પિતા સુણો, દત્તાત્રેય અરિત;
 સુરત ધરીને સાંભળે, પ્રાણી ચાય પવિત્ર. ૩
 પુર પ્રસ્થાન વિષે હતો, કૌશીક બ્રાહ્મણ કાય;
 પૂર્વજન્મના પાપથી, થયો દ્રાહ્મીઓ સોય. ૪
 પવિત્ર પત્ની તેવની, પતિવ્રતા ભરપૂર;
 સ્વામીની સેવા વિષે, શંકા ધરે ન ધર. ૫
 ગદો ગંધાતો ઘણો, ગજન દાદથી તેહ;

સેવા કરતી સુંદરી, ઈશ્વર જાણી એહ. ૬
 એક સમે તે વિપ્રના, મનમાં ઉપજ્યો કામ;
 જવાની ઇચ્છા કરી, ગણકા કેરા કામ. ૭
 પતિવ્રતાને પ્રીતથી, કહેવા લાગ્યો તેહ;
 મુજને લેઈ જ માનુની, ગુણકા કેરે ઘેર. ૮
 વચન પતિનાં પાળવા, હૈયે ઘાલી હામ;
 મુખે વળતી સંચરી, જાણી પતિ સકામ. ૯
 મુગંધ ચેળ્યું સ્નામીને, ચરીર કીધું સ્વચ્છ;
 કાંધે લીધો કંથને, ભીડી સારો કગ્જ. ૧૦
 રસ્તો સૂઝે નહિ રાતમાં, ઘણી રાત ધનધોર;
 મારગ મધ્યે શૂનીએ, ચઢ્યો હતો એક ચોર. ૧૧
 અંધારામાં આથડી, શૂની દ્વિજને શીશ;
 પીડાથી પોકારીઆ, ચોરે પાડી ચીસ. ૧૨
 ચોર કહે મુજને નડ્યો, જજનમુજ અજાણ;
 નિશ્ચે મૂરજ ઉગતાં, જાણે તારા પ્રાણ. ૧૩
 શાપ સાંભળી સુંદરી, મનમાં કયો વિચાર;
 ભાનુ ઉગ્યો લાજશે, મરશે મુજ ભરથાર. ૧૪
 મન વાણી કર્મે કરી, પતિવ્રત પાળ્યું હોય;
 આજ થઈ આકાશમાં, અર્ક ન ઉગે કાલ. ૧૫
 પતિવ્રતાના વચનથી, અટકી રહ્યો દિનેશ;
 અંધારી રજની મહી, થયો જકતને ક્લેશ. ૧૬

છાંધા

સ્નાન દાન જપ હોમ, કર્મ મુંધ્યાદિ કામ;
 ઉગે નહિ જો અર્ક, કરે કાણુ સપ્તમાં સોઈ.
 વાર પર્વ તિથિ કાળ, જ્ઞાનકોઈને ક્યમ રહેશે;
 નરવાનર ખગજાત, ભૂખદુઃખ ક્યાં લગી રહેશે.
 ખેતીવાડી ને વગી, વિધવિધ જો વ્યવહાર છે;
 સપળી સદિમાત્રને, એ અર્ક તણો આધાર છે. ૧

દોહા

દેવ મુનિ દુઃખીઆ થયા, દેખી મોટી રાત;
 અંધારે અકળાય છે, સપળી માનવજાત. ૧
 પતિવ્રતાના વચનથી, અર્ક ઉદય ના થાય;

દેવમાત્ર દુઃખીઆ થયા, પ્રજા ધણી પીડાય. ૨

ઓખાર્ક ત્રિતાલ

- પાછી બ્રહ્માજી બોલ્યા ત્યાંય, તમે દેવ ન કરશો કાંય; ૧
અનસૂયા અત્રિની નારી, સતી શ્રેષ્ઠ પતિવ્રત ધારી.
તેને મળશે તમે જઈ જ્યારે, થશે કારજ સિદ્ધિ ત્યારે;
રવિ થંભ્યો વચને જને, સતી સમજવશે જઈ તેને. ૨
વિધિવચન સુણી તતખેવ, ગયા અનસૂયા પાસે દેવ;
અહો દેવી કરો શુભ કામ, જાવ પતિવ્રતાને ધામ. ૩
રવિ થંભ્યો છે વચને જને, તમે સમજવો જઈને તેને;
રહે રાત્રિ નિરંતર જ્યારે, ધર્મ કર્મ કરે કાણુ ત્યારે. ૪
સુણી અનસૂયા એવી પેર, ગયાં કૌશીકપત્નીને ઘેર;
અરે ઘેલી પતિવ્રત તારૂં, ક્યું વિશ્વ બધામાં અંધારૂં. ૫
ધર્મ પાળતાં અધર્મ થાય, ત્યારે કેમ રીઝે જગરાય;
કહે પતિવ્રતા સુણો માય, મરે સ્વામી પ્રભાત જો થાય. ૬
માટે મેં સૂરજને કહ્યું, ઉઠ્યવિના અંધારૂં રહ્યું;
અનસૂયા કહે તારો પતિ, હું જવાડી આપીશ સતી. ૭
અજર અમર ને આરોગ્ય, ભોગવશે તુજ સાથે ભોગ;
આજ્ઞા આપો રવિને આજ, તો ઉગે નલે અહરાજ. ૮
મરે પતિ તો જીવતો કડું, તોજ પતિવ્રત મહારૂં ખરૂં;
પતિસેવાથી જ જો હોય, તે તુજને દેખાડું સોય. ૯
પતિવ્રતા રીઝી મનમાંય, આજ્ઞા આપી રવિને ત્યાંય;
ઉઠ્યાચળપર ઉગ્યો દેવ, પામ્યો મરણુ પતિ તતખેવ. ૧૦
અનસૂયા બોલ્યાં બળ કરી, જો હું પતિવ્રતા છું ખરી;
તો આ બ્રાહ્મણુ જીવતો થજો, આરોગ્ય ને આરામ રહેજો. ૧૧
અનસૂયાની વાણી સુણી, થયો જીવતો સતીનો ધણી;
આજસ મરડી ઉઠ્યો તેહ, થયો દેવતા જ્યો દેહ. ૧૨
પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ તેણી વાર, ક્યો દેવોએ જયજયકાર;
ધન્યધન્ય પતિવ્રત કહેવાય, જેથી મૃત સજીવન થાય. ૧૩

દોહા

- પરમ ધર્મ પતિવ્રતા, કહેવા લાગ્યા સોય;
પતિવ્રત જેવું જક્તમાં, તપ મોડું નહિ કોય. ૧
દેવી કારજ દેવનું, કીધું ઉત્તમ એહ;

હોવે વર કાંઈ અમ કને, માગો જોઈએ તેહ. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

શિવ પ્રભાને વિષ્ણુ સમેત, બોલ્યા એણીપેર આણીને હેત; ૧
બોલ્યાં અનસૂયા તેણીવાર, યાવ તણે અમારા કુમાર.
અસ્તુ કહીને આપ્યું વરદાન, થયા વળતા તે અંતરધાન.
વળતી અંશ પ્રભાનો જોહ, થયા ચંદ્રમારૂપે તેહ. ૨
શિવ અંશ દુર્વાસારૂપ, થયા વિષ્ણુ તે દત્તસ્વરૂપ;
દેવદત્ત તણું ચરિત્ર, અતિ ઉત્તમ પરમ પવિત્ર. ૩
અંગોઅંગ મહાવ્રતધારી, દીસે નખશિખ શોભા સારી;
રૂઢું વદન રહ્યું છે હસી, જોવો સરદૃષ્ટમનો શશી. ૪
ધનરયામ કમલદલનેને, મહામંગળ ગુણ કચણા એને;
દીર્ઘ બાહુ ને દૃઢય વિશાળ, બહું તિલક બિગળે ભાળ. ૫
જટા મુગટ બિરાજે શીશ, મહાયોગી રૂપે બુગદીશ;
હાતું સરોવર મોહું જ્યાંય, કીધું આશ્રમજઈને ત્યાંય. ૬
વહે મંદ મુગંધ સમીર, અતિ નિર્મળ સરોવર નીર;
ખીલ્યાં કમળ મુગંધીદાર, અંપો મોગશે કેળી મંદાર. ૭
ત્યાં દત્તે કીધો નિવાસ, બેઠા કરવાને ચોગ અખ્યાસ;
ખીજ નપિઓના પુત્રો જોહ, રહ્યા સેવામાં સધળા તેહ. ૮
યમ નેમ ને આસન સાર, પ્રાણાયામ ને પ્રત્યાહાર;
પછી ધારણા ધ્યાન સમાધી, રાજયોગની પદવી બાંધી. ૯
મહાસિદ્ધિએ સપળી જોહ, રહી સેવામાં આવી તેહ;
ગયા દિવસ કેટલા વહી, મહાલક્ષ્મી પ્રગટ ત્યાં થઈ. ૧૦
સુંદર સરોવરના જળમાંય, દીઠી નારી મનોહર ત્યાંય;
રાખી દત્ત મુનિએ પાસ, કરે નિત્ય આનંદ વિલાસ. ૧૧

દોહા

ક્ષત્રવીર્યાર્જુન થયો, અવની ઉપર રાય;
ગર્ગાચાર્ય ગુરુજીને, પૂછ્યું લાગી પાય. ૧
દેણુ દેવ ઉપાસતાં, મુખ સંપત્તિ હોય;
મનવાંછિત દૂળ પામીએ, શત્રુ ન ગાંજે દોય. ૨
ગર્ગ કહે મુણુ બ્રૂપતિ, દત્ત દેવ છે આજ;
ભાવે લજતાં તેડને, સિદ્ધ કરે સૌ કાજ. ૩
મઢિમા મોટા દત્તનો, બણે છે સદુ દેવ;

જીત્યા દાનવમાત્રને, કરતા જોની સેવ. ૪
 દાનવના ભયથી થયો, ઇંદ્રાદિકને ત્રાસ;
 આબ્યા સહુ યોગે મળી, દત્તાત્રેયની પાસ. ૫
 ઇંદ્ર કહે પ્રભુ આપ છો, વિધ્યુના અત્યંતાર;
 તમે વિશુ દાણ કરી શકે, દાનવનો સંહાર. ૬
 દત્ત કહે મદિરા તણું, હું કરનારો પાન;
 તેથી જીતાશે નહિ, છે દાનવ બળવાન. ૭
 દેવ કહે મદિરા થકી, તમને દોષ ન હોય;
 ગંદુ જળ ગંગાવિષે, ભજતાં દોષ ન હોય. ૮
 દત્ત કહે યુવતી તણો, મેં કીધો છે સંગ;
 તેથી જાણો માહરું, અશુદ્ધ સંપત્તિ અંગ. ૯
 દેવ કહે દૂષણ નહિ, મહા માયાનું કાંચ;
 અભિલ્લ સ્પર્શ ઉપજે, એના હૃદય માંચ. ૧૦
 વચન સાંભળી દેવનાં, રીઝયા દત્ત દયાળ;
 દાનવ મુજ દબે પડે, કરું એમનો ઘાળ. ૧૧

ઓપાધ ત્રિતાલ

પછી દેવ ને દાનવ તણો, મર્યો દારણ સંઘામ ધણો;
 તેથી હારીને નાહા દેવ, આબ્યા દત્ત પાસે તત્પ્રેવ. ૧
 આવી દાનવ પૂરે ધાયા, દીઠી લક્ષ્મી દેવી માયા;
 ભક્તી ભાભિની અદ્ભુત રૂપ, મોહ પામ્યા તે દાનવભૂષ. ૨
 લીધી પાલખીમાંચ ચઢાવી, હવે દાનવની બની આવી;
 જોઈ દત્તને ઉપજ્યું હાસ, જોડ્યા દેવ હુતા જે પાસ. ૩
 હાસ તણું કારણ હોય જોહ, દેવ કહે કહો સ્વામી તેહ;
 દત્ત કહે લક્ષ્મી છે સાર, સ્થાન ભેદ કળની ઘતાર. ૪
 ચરણે લક્ષ્મી સ્થાનક હોય, વાહન વજ્ર વસુપ્રદ સોય;
 ગુહ્યે હોય લક્ષ્મીનો વાસ, પામે વનિતા ભોગ વિજ્ઞાસ. ૫
 કોઠ સ્થાનકે પુત્રો બહુ, દ્વંદ્વ મનોરથ પૂરે સહુ;
 લક્ષ્મી કંઠ સ્થાનકે હોય, કંઠાભૂષણ પામે સોય. ૬
 મુખે હોય તો કવિતા કરે, શિષ્યવિષે તો સર્વસ્વ હરે;
 શિષ્યે ધરી દાનવે એહ, નિશ્ચે માર્યા જશે તેહ. ૭
 વળી કયું પરદરા હરણ, માટે થશે તેમનું મરણ;
 એવી જુક્તિ દત્તે કરી, દાનવનું બળ લીધું હરી. ૮

- જમણા પગની પાની સાર, ધરવી વામ ઉર મોઝાર. ૨
- પૂંઠળ હાથ ફેરવી કરી, બે અંગુઠા ચઢવા ફરી;
ચીચુક છાતીએ સ્પર્શ કરે, દષ્ટિ તે શ્રદ્ધાટીમાં ધરે. ૩
- પદ્માસન છે એનું નામ, તેથી નાથે રંગ તમામ;
ડાબા પગની એડી જોઈ, ચોનિસ્થાનક ધરવી તેહ. ૪
- મેઢૂ ઉપર જમણા પગ ધરે, દષ્ટિને નાસાએ ધરે;
સ્થંભાકાર શરીરથી હોય, પ્રણવ દૃઢ્યમાં ધારે સોય. ૫
- સિદ્ધાસન એને કહેવાય, મોક્ષ-કપાટ ઉઘાડે રાય;
શુદ્ધાસ્થાને પંકજ સાર, કહીએ તે પાંખડી ચાર. ૬
- મૂળકમળ છે એનું નામ, મૂળ નાડીનું છે તે ઠામ;
મૂળ કમળની ઉપર જોઈ, સ્વાધિષ્ઠાન કમળ છે એહ. ૭
- શ્વાસાતણું મૂળ તે ઠામ, સ્વાધિષ્ઠાન તે થકી નામ;
તે પંકજની છે ખટ ચાર, નાડી ત્યાં બહેતેર હજાર. ૮
- વાયુવાહિની દશ તે માંય, પ્રાણ પ્રવેશ કરે છે ત્યાંય;
તંતુ મણિમાં પ્રોવે જમ, નાભીમધ્યે પ્રોવાયો તેમ. ૯
- માટે નાભિકમળ છે જોઈ, મણિપુર નામ ધર્યું છે તેહ;
નાભીથી ઉઘો વહે પ્રાણ, નીચો વહે અપાન પ્રમાણ. ૧૦
- એક એકને ખેચે રાય, ઉઘો વહે ને નીચે બય;
શ્વાસોશ્વાસની મધ્યે જીવ, ધક્કા ખાતો રહે સદૈવ. ૧૧
- શ્વાસ પ્રવેશે થાય સકાર, નીચરતાં તે થાય હકાર;
સોહં હંસ મંત્ર છે જોઈ, જપે જીવ નિશદિન તેહ. ૧૨
- ખટસે ને એકવીસ હજાર, જપ જીવના એ નિરધાર;
છંદા નાડી તે ડાબી વહે, દક્ષિણ ભાગે પિંગળા રહે. ૧૩
- મધ્યે વહે સુપુરણા નામ, ચંદ્ર સૂરજ પાવક તે ઠામ;
અજપા ગાયત્રી છે સાર, ચોળીને સુક્તિદાતાર. ૧૪
- પંચ ભૂતના પ્રાણીની માંય, પંચ ઘટિકા વહે છે ત્યાંય;
પંચદેવનો તેમાં વાસ, સર્વ મળી થયો શ્વાસોશ્વાસ. ૧૫
- શ્વાસોશ્વાસની મધ્યે જીવ, ઉઘો નીચો બય સદૈવ;
જ્યારે પ્રાણાયામ સંધાય, ત્યાં જીવની સ્થિરતા થાય. ૧૬

હોહા

વાયુની સ્થિરતા થકી, ચિત્તની સ્થિરતા હોય;

જો ચિત્તની સ્થિરતા કરે, જીવ શિવમય સોય. ૧

એ સમાન વિદ્યા નહિ, એ સમાન નહિ ધર્મ;
 એ સમાન સાધન નહિ, એ દાયક પદ પર્મ. ૨
 પ્રણવ ઉપાસન પરહરી, અન્ય ઉપાસે કાય;
 કાચે ઘડે સમુદ્ર જળ, તરવાઇ છે સોય. ૩
 દ્વદયકમળ દળ ખારનું, શોકપ કંઠે હોય;
 શુક્રુટી દેવલ જાણીએ, શીપ સહસ્રદલ સોય. ૪

ચોપાઈ ત્રિતાલ

પ્રાણાયામ તણી જે રીત, તે સાંભળજે આણી પ્રીત;
 પૂરક કુંભક રેચક જેહ, પ્રાણાયામ કહાવે તેહ. ૧
 બ્રહ્મચર્ય ને મિતાહાર, ત્યાગી યોગપરાયણ સાર;
 એક વર્ષમાં સિદ્ધિ હોય, એમાં સંશય ન કરે સોય. ૨
 ઇડા નાડીએ પૂરે શ્વાસ, કરે રેચક પિંગલા પાસ;
 કુંભવિષે પૂરે જળ જેમ, કુંભક શ્વાસ જાણવો તેમ. ૩
 એમ પ્રણને સાધે જેહ, તેને હોય અજરામર ઢેહ;
 જુગતે જુગતે સાધે પ્રણ, થાય સિદ્ધ પરમ મુજાણ. ૪
 જુક્તિવિના સાધન આચરે, તે યોગી થઈ નિશ્ચય મરે;
 સિંહ ગજ વાઘ આદિ જેહ, રાત્રે રાત્રે વશ થાયે તેહ. ૫
 એમ જુગતે કરે અભ્યાસ, જોગી જન જીતે શ્વાસ;
 બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને શિવ જેહ, પ્રાણાયામ પરાયણ તેહ. ૬
 કડવું ખાટું ખાડું કહી, યોગી જને ખાવું નહીં;
 ધાતુ પોપણકારક જેહ, જમવું યોગી જનને તેહ. ૭
 આપ પાપના જે હોય બહુ, પ્રાણાયામે ખાળે સહુ;
 હવે કહું છું પ્રત્યાહાર, જથી મનના મટે વિકાર. ૮
 દૂર્મ અંગ સંકોચે જેમ, પ્રત્યાહાર જાણવો તેમ;
 બાહ્ય ઈંદ્રીના વિષયો જેહ, આત્મામાં યોજે તેહ. ૯
 લાગી રહે મન લક્ષાકાર, તેને કહીએ પ્રત્યાહાર;
 તત્ત્વ તણી ધારણા ધરે, તે યોગી મન વશ કરે. ૧૦
 જ્યારે મનની સ્થિરતા થાય, ત્યારે ધ્યાન પ્રભુમાં બંધ;
 ધ્યાનવડે મન નિશ્ચળ કરે, તેથી થઈ સમાધિ કામ સરે. ૧૧

દોહા

જળમાં જળ જેમ જઈ મળે, પથમાં પથ મળી બંધ;
 જીવ મળે જગદીશમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય. ૧

એમ યોગ અણંગનાં, સાધન ને કરનાર;
જીવ શિવ થઈ જાય છે, ભિન્ન ન રહે સગાર. ૨
ચોપાઈ ત્રિતાલ

આઠે અંગ યોગનાં નેહ, કલા દત્તે અલકને તેહ;
સુણી વચન સુખીઆ થયો, પછી ધેર પોતાને ગયો; ૧
પુત્રે કહી પિતાને વાત, તેથી રીઝયો મનમાં તાત;
ત્યાગ કરી સધળો સંસાર, યોગી થઈ પામ્યા જીવપાર. ૨
ગોહા

પક્ષી કહે જૈમુનિ સુણો, કર્મ કરે છે નેહ;
વારંવાર સંસારમાં, ધારે બહુધા દેહ. ૩
જ્ઞાન હિપજે બ્રહ્મનું, કર્મ ભરમ થઈ જાય;
જીવભાવ સધળો ટળે, જીવ બ્રહ્મ થઈ જાય. ૪
ચોપાઈ ત્રિતાલ

જડ આખ્યાન સાંભળે નેહ, પાપરહિત હોય તેનો દેહ;
અહંકારની અંધિ ગળે, શોક મોહ સંતાપ ટળે. ૧
માર્કંડેય પુરાણે વાત, અદ્વૈત મતિએ કહ્યું સાક્ષાત;
એનો જ જન કરે વિચાર, તેહ પ્રાણી પામે જીવપાર. ૨
ઓગણીસે અહાવીસ સાર, અષ્ટકૃપ્યુ સાતમ સુરવાર;
અંતરજાતી ઈશ્વર નેહ, રચ્યો અંથ પરમારથ તેહ. ૩
નિમિત્તમાત્ર છે છોટમ નામ, કર્તા અંતરજાતી રામ. ૪

હતિ શ્રી જૈમુનિ આખ્યાન સંપૂર્ણ.

૬-ચંદ્રચરિત્ર આખ્યાન

છોટા

પુરુષોત્તમ પરમાત્મા, અકળ અક્ષરાતીત;
સત્ ચિત્ આનંદરૂપ છે, એક સદા અદ્વૈત. ૧
તે પ્રભુને પ્રીતે કરી, પરથમ લાગુ પાય;
જેની કૃપાકટાક્ષથી, મનત્રાંછિત ક્ષણ થાય. ૨
નગર એક ચંદ્રાવતી, ચંદ્રસેન રાજન;
પટરાણી પદ્માવતી, શીલનિધિ એક તન. ૩
સકળ કળાએ શોભીતો, બુદ્ધિવતો બાળ;
જોઈ જોઈ આનંદ પામતો, ભાવ ધરી ભૂપાળ. ૪

ઓપાર્શ્વ ત્રિતાલ

થયો આઠ વરસનો કુમાર, પછી રાત્રએ કીધા વિચાર;
હીધું ઉપવીત આણી ઉમંગ, પછી સોંપ્યો ગુરુની સંગ. ૧
એને વિદ્યા ભણાવો સહુ, તેથી બુદ્ધિ સુધરશે બહુ;
હોય મૂરખ કુંવર જ્યારે, તેથી રાજ નભે નહિ ત્યારે. ૨
હોય વિદ્યા વગરનો જોઈ, થાય પશુ બરાબર તેહ;
તેને જ્યાં દોરે ત્યાં જાય, એમ અંધ બધે અથડાય. ૩
પર આધીન રહે પશુ જેમ, નર વિદ્યાવિતાનો તેમ;
ન્યાય અન્યાય કાંય ન લહે, જડ બુદ્ધિનો તેને કહે. ૪
વેદશાસ્ત્ર તણો જે સાર, નવ ભણે તે જીવ ગમાર;
જીવ ઈશ્વર ધર્મ અધર્મ, તેનો મૂઠ ન બાણે મર્મ. ૫
હોય મૂરખ કુળમાં જોઈ, બોળે નામ બાપતું તેહ;
હોય મૂરખ જ્યારે રાય, તેની પ્રજા ઘણી પીડાય. ૬
ગુણવંત તણા ગુણ જોઈ, તેને પરખી સંકે નહિ તેહ;
હતો વરરચિ પંડિત જ્યાંય, સોંપ્યો પુત્ર તેના કરમાંય. ૭
કહે પંડિત પ્રત્યે ભૂપાળ, સોંપ્યો તમને અમારો બાળ;
એને વિદ્યા ભણાવો સહુ, ગુણ માનીશું તેથી બહુ. ૮
સુણી ભૂપતિ કેરાં વચન, માન્યું પંડિત કેરું મન;
રાખ્યો કુંવર પોતાને ધામ, તેને અંધ ભણાવ્યા તમામ. ૯
ચાર વેદ ને વેદનાં અંગ, ભણ્યાં કુંવરે આણી ઉમંગ;

ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણ ને ન્યાય, ધણા વૈદક કેરા ઉપાય. ૧૦
 યૌદ વિદ્યા ને ઉપવેદ ચાર, પામ્યો વિધવિધ અંથોનો પાર. ૧૧
 દોહા

ગાન તાન વાણંતની, શીખ્યો વિદ્યા સાર;
 અસ્ર શસ્ત્ર આયુધના, શીખ્યો સકળ પ્રકાર. ૧
 માનવદેહને સાધવા, જે પુરુષારથ ચાર;
 તેના અંથ ભણી કરી, થયો ધણો હુંશિયાર. ૨
 ધર્મ અર્થ ને કામના, મોક્ષ તણા જે અંથ;
 ચારે પુરુષારથ થકી, મળે મોક્ષનો પંથ. ૩
 ધર્મ ધર્મ સહુ કા કહે, ધર્મ ન જાણે કાય;
 પ્રભુની આજ્ઞા પાળવી, ધર્મ કહાવે સૌય. ૪
 સત્ય વડે જે ધન રળે, હુન્નર કરી હજાર;
 પુણ્યમારગે વાપરે, અર્થ એજ નિરધાર. ૫
 પોતાની પત્ની થકી, પ્રજા ઉપજાવે જેઠ;
 પરદારાને ના ભજે, કામ કહાવે તેઠ. ૬
 પાપતણાં ખંધન થકી, જે જન મૂટા થાય;
 ભક્તિ કરે કરતારની, મોક્ષ તેઠ કહેવાય. ૭
 એ પુરુષારથ ચારથી, બ્રહ્મ થાય છે જેઠ;
 પશુ ખરાખર માનવી, નિયે જાણે તેઠ. ૮
 ધર્મ અર્થ ને કામનો, પ્રથમ કરી ઉપભોગ;
 પરમેશ્વરને પામવા, વળતી કરવો ભોગ. ૯
 એવી આજ્ઞા વેદની, મર્મ શાસ્ત્ર તણો એજ;
 પુરુષારથ સાધન કરે, પડિત પૂરો તેજ. ૧૦
 પુરુષારથ સાધ્યા વિના, બેષ ધરીને જાય;
 સેવે કંચન કામિની, તે નર નરકે જાય. ૧૧
 એવી વિદ્યા શુરુ થકી, પામ્યો રાજકુમાર;
 શુરુને આપી દક્ષિણા, ગયો પોતાને દાર. ૧૨
 કરી પરીક્ષા પુત્રની, રાય થયો રાજિયાત;
 પાસ બેસાડી પ્રીતથી, પૃથ્વી સમગી વાન. ૧૩
 એક દિવસ એ કુંવરે, મનમાં કર્યો વિચાર;
 દેશાટન કીધા વિના, અકળ જાય અવતાર. ૧૪
 દેશ વિદેશ ફરે નહિ, જે માનવની જાત;

તે ક્ષવાનો દેડકો, ન લહે ખીજી વાત. ૧૫
 ભાષા સધળા દેશની, જૂદી જૂદી જોઈ;
 દેશાટન કીધા વિના, માનવ ન લહે તેહ. ૧૬
 પહેરવેશ વળી જૂજવા, જૂદી જૂદી રીત;
 રાજકાજ ને ધર્મની, જૂદી સવળી નીત. ૧૭
 પર્વત સાગર ને નદી, પશુ પક્ષી ને વૃક્ષ;
 જૂઠાં દેશે દેશમાં, જોતો હોયે દક્ષ. ૧૮
 દેશાટન કીધા વિના, ઠગથી તેહ ઠગાય;
 ભેષ્ય ધરી બહુ ભાસના, ધૂર્તો ધૂતી ખાય. ૧૯
 ગયો ઝાઝી ગોઠવે, ગોસાંઘ સાંધુ લોક;
 નજરે જઈ જોયા વિના, માને મૂરખ દોક. ૨૦
 અંધ અનેક જુએ નહિ, વળી જુએ નહિ દેશ;
 તેની બુદ્ધિ ખાપડી, પંજુ રહે હંમેશ. ૨૧
 ખાવો ગોલ્યા તે ખરું, ખોટું કેમ કહેવાય;
 વચન તણા વિશ્વાસથી, ભોળાને ઠગી જાય. ૨૨
 કાળો ને ધોળો વળી, રાતો પીળો જોઈ;
 સાગર છે ભૂગોળમાં, જામને જોવો તેહ. ૨૩
 એમ વિચાર કરી ઘણા, કહી તાતને વાત;
 દેશાટન કીધા વિના, નર પશુ સમ સાક્ષાત. ૨૪
 આજ્ઞા આપો મુજને, તો જઈ જોઈં તમામ;
 તીરથ સધળાંમાં ફરી, કરીશ ઉત્તમ કામ. ૨૫
 તાતે આપી આગના, બંધો જુઓ સૌ દેશ;
 બહુ બુદ્ધિ જથી વધે, એ સાચો ઉપદેશ. ૨૬

ચોપાદ ત્રિતાલ

ચાલ્યો સજ થઈ રાજકુમાર, ગયો ઉત્તર દેશ માંઝાર;
 હિમગિરિ છે પર્વત જોઈ, તેની પાર ગયો પછી તેહ. ૧
 આવ્યું માનસરોવર ત્યાંય, જાંઘ સ્નાન કર્યું તે માંય;
 તેની શોભા તંણો નહિ પાર, આવે દેવ સકળ તે ઠાર. ૨
 જાક્ષ કિન્નર ગાંધર્વ સહુ, આવે દેવ ને દેવીઓ બહુ;
 માનસરોવર છે મહાદેવ, કરે દેવ નિરંતર સેવ. ૩
 કરી દર્શન રાજકુમાર, રવો રજનીએ તેણે ઠાર;
 નાગદેવની પુત્રી જોઈ, નામે ચંપકમાળા તેહ. ૪

લેઈ પૂજા તણે ઉપચાર, શિવસેવા કરે નિરધાર;
 ધરી સંકર કેરું ધ્યાન, વળતી કરવાને લાગી ગાન. ૫
 સોળ શણગાર ધરીયા અંગ, કરે નૃત્ય તે આણી ઉમંગ;
 રામા રૂપ તણે ભંડાર, ગુણ આતુરી શોભા અપાર. ૬
 રાજકુંવરે દીઠી તેહ, પછી વાઘ્યો પરસ્પર સ્નેહ;
 બોલી નાગની કન્યા ત્યાંય, દેખ આવ્યાછે આ વનમાંય. ૭
 કાણુ દેશ ને કાણુ છે જાત, વળી કાણુ છે માત ને તાત;
 સુણી પદ્મિની કેરાં વચન, પછી બોલ્યો ત્યાં રાજન. ૮
 એક નગર અંદ્રાવતી સાર, તેના ભૂપ તણે હું કુમાર;
 જોવા ઇચ્છું છું સઘળા દેશ, કીધો પ્રથમ અહીં પ્રવેશ. ૯
 દશે દિગપાળ કહે છે જોહ, મ્હારે જોવા છે નજરે તેહ;
 મેરુ પર્વત છે કાણુ ધામ, તેની ઉપર દેવોનાં ધામ. ૧૦
 એવી વાત પુરાણે કહી, મ્હારે જોવી છે નજરે સહી;
 કહે પદ્મિની સાંભળ રાય, તમે દેશ જોયા નહિ જાય. ૧૧
 મેરુ પર્વત કહે છે જોહ, દેવયક્ષુથી દીસે એહ;
 તમે આવો જે મારી સાથ, સૌ દેખાડું હાથેહાથ. ૧૨
 આપું વિદ્યા હું તમને એક, તેથી દેખાશે લોક અનેક;
 સુણી વનિતાનાં એવાં વચન, માન્યું રાજકુમારનું મન. ૧૩
 અરે પદ્મિની તું દાય દેવી, નથી નારી કો તારા જોવી;
 મને દેખાડો દેવોનાં ધામ, સરે તે થકી મારું ધામ. ૧૪
 કહો કાણુ તમારી જાત, કાણુ માત પિતા ને નાત;
 સુણી પદ્મિની બોલી ત્યાંય, હું તો રહું છું પાતાળની માંય. ૧૫
 શેષનાગ છે મારો તાત, ચોદ લોકની બાણું છું વાત;
 ઇચ્છાવર વરવાને ધારું, શિવ સેવા કરું તે સાર. ૧૬
 વરે માનવ મુજને જોહ, થાય અમર અમર તે દેહ;
 ગુણ શીલ ને રૂપ તમારું, મન માન્યું છે કાંઈક મ્હારું. ૧૭
 હોય ઇચ્છા તમારી રાજ, મુજ સાથે વરો તમે આજ;
 ચોદે લોવન કહો છો જોહ, રહેજો દેખાડું તમને તેહ. ૧૮
 સુણી નાગકન્યાની વાણી, સાચી વાત નરેશે જાણી;
 સાધો પદ્મિની દેશે હાથ, ગયો પાતાળમાં તેની સાથ. ૧૯
 કરી વિવાહની રીત રીત, વર્યો પદ્મિની આણીને પ્રીત;
 દીધાં નાગે અતિ ઘણું દાન, તેથી શોભ્યો તે ઇંદ્રસમાન. ૨૦

એક બંધાવ્યું બૂઠું ધામ, રહ્યો રાજકુંવર તે ઠામ;
કરે નિત્યનિત્ય નવલ વિહાર, વધ્યો આનંદ અંગ અપાર. ૨૧
બહુ વિધાના વાદ વિનોદ, રમે રંગ ધરી મન મોદ;
એક દિવસ શ્રીધો વિચાર, જોવા ધર્મ તણો દરબાર. ૨૨
કહે પદ્મિનીને રાજન, જમપુરી જોવાનું છે મન;
પાપ પ્રણય તણો જે ન્યાય, જોઈ કેવો કરે જમરાય. ૨૩
બોલી પાદમી તોણી વાર, કોઈ બુદ્ધિ આપું છું સાર;
તે કોટ બાંધી રાખશે, પછી ઈચ્છ હશે ત્યાં જશે. ૨૪
બીજી બુદ્ધિ આપું છું વળી, ભૂખ તરસ જશે સૌ ટળી;
જોઈ ધર્મ રાજનું ધામ, વળી આવજો આણે ઠામ. ૨૫
પડી જશે જે ઔપધ એહ, રહેશે તેજ ઠેકાણે ઠેહ;

દોહરા

જળવજો જુગતે કરી, સાવધ રહીને રાય;
પાસેથી જશે પડી, વળતી નહિ અવાય. ૧
શિખામણ દીધી ધણી, વળતો કર્યો વિદાય;
સંજમની નગરીવિષે, આવ્યો તતક્ષણ રાય. ૨
શોભા દીઠી રહેરની, અફળત અતિ અપાર;
ચોરાશી જોજન લગી, છે જેનો વિસ્તાર. ૩
પૃથ્વીથી નીચે વળી, જળની ઉપર જેહ;
નગરી તે જમરાયની, ભૂપે ભાળી તેહ. ૪
કનકકોટ ઝળછી રહ્યો, તેમાં રત્ન જડાવ;
ફરતી ફૂલની વાડીએ, વાપી ફૂપ તળાવ. ૫
જોતો જોતો જઈ ચઢ્યો, રાજસભાની માંય;
ચૌદ કોડ જમફૂતને, દીઠા હસા ત્યાંય. ૬
કાજળથી કાળા ધણા, વેષ ધણા વિકરાળ;
વિકટદંત ગિહામણા, જીહ્વા પાવક ઝાળ. ૭
ઉડળમાં લે આલને, ફૂંકે ફૂટે પહાડ;
દંડ ધરેલા હાથમાં, દીસે હંચા તાડ. ૮
અંગારા કાચ ઝળકતા, એવી દીસે આંખ;
જે ભય લાગે જીવડા, ભાવે હરિ હરિ ભાખ. ૯
જોતાં જીવ છળી મરે, એવા દૂત અપાર;
મનમાં લાગ્યો કંપવા, જોઈ જોઈ રાજકુમાર. ૧૦

વાઘ સરીખા કાઠ છે, કાઠ સિંહ સમાન;
 કાઠક છે વિષધર સમા, કાઠક જેવા શ્વાન. ૧૧
 કાળજ્વર છે કેટલા, સનેપાત ને શૂળ;
 વાત પિત્ત ને કફ ધણુ છે વ્યાધિનું મૂળ. ૧૨
 કાગળીયાં ને ટ્યકીયાં, એવા દૂત અપાર;
 અલી લાવે જીવને, મારે ઝાઝા માર. ૧૩
 મહાભયંકર દૂતને, દેખી સૌ ડરી જાય;
 'પાપ કર્મ' કરનારને ખૂબ કચરડી ખાય. ૧૪
 પાપી જીવને પીડતા, દુનિયામાં જન્મદૂત;
 દેખા દે છે દુહને, થઈ ભયાનક ખૂત. ૧૫
 સીકાતેર ને આંપડી, થઈને વળગે તેહ;
 પાપી જીવના પિંડમાં, પેસી ધૂણે એહ. ૧૬
 કરડી ખાયે કાળજી, થાય વીર વૈતાળ;
 જન્મ થઈ વળગે મરા, કરે દુહનો કાળ. ૧૭
 જે દ્રોહી હરિજનતણા, તેને દડે તેહ;
 પાપીને પીડા કરે, અનેક રૂપે એક. ૧૮
 ઈશ્વરને ના ઝાળખે, મમત કરી મરી જાય;
 દેખી કાપ સજ્જન તણા, તે જન્મને કર જાય. ૧૯
 ઘે વિંછી ને સાપનાં, દૂત ધરે છે રૂપ;
 કાઠને હાલે હડકવા, કાઠને નાખે રૂપ. ૨૦
 નાખે પાવક પાણીએ, વાઘ પશુનો વેપ;
 અસ શસ કે ઝેરમાં, દૂત કરે પ્રવેશ. ૨૧
 'પાપી' નરને પીડવા, અનેક રૂપે એહ;
 પેસી સૌના પિંડમાં, દૂત છેડાવે દેહ. ૨૨
 એથી ખીજાં છે ધણાં, ધર્મરાયને દાર;
 જાય અલીથી જીવડે, મારે તેને માર. ૨૩
 રત્ન તણે સિંહાસને, બેઠો છે જન્મ જીવ;
 જેણે સૂચ્ય હગતો, એવું એનું રૂપ. ૨૪

ઓપાઈ ત્રિતાલ

ચિત્ર વિચિત્ર દદતરદાર, પાપ પ્રણય તણા લખનાર;
 કર્યાં માનવી સદિમાં જ્યારે, શીધા વેદ પ્રજુએ તારે. ૧
 તેમાં ધર્મ કહ્યો છે જો, આર વર્ણને પાળવો તેવો;

- ચારે આશ્રમમાં નરનારી, પાળે વેદની આજ્ઞા સારી. ૨
- વેદવચન તજે જન જોહ, ચિત્ર વિચિત્ર લે લખી તેહ; ૩
- હાળે ખાધે છે ચિત્રનો વાસ, જમણે ખાધે વિચિત્ર નિવાસ.
- પાપ પુણ્ય કરે જન જોહું, તેહું તરત લખી લે તેહું; ૪
- જીવ જાય તજીને દેહ, જમદત ખાંધી લે તેહ.
- લેઈ જાય છે જમની રે પાસે, પછી તેહનું ખાતું તપાસે; ૫
- ચિત્ર વિચિત્રે રાખેલું સાંચી, તેહું તરત દેખાડે વાંચી.
- પૂછે જીવને રાજ ધરમ, કેમ આવાં કર્યાં છે કરમ; ૬
- પ્રભુ આજ્ઞા તજીને મૂક, તમે પાપ કર્યાં છે પ્રાદ.
- સારે કર્યો નથી સતસંગ, પ્રભુઆજ્ઞા કરી છે ભંગ; ૭
- પુણ્ય દાન કર્યાં નથી કાંચ, ભમ્યા નિરાદિન ભવજળ માંચ.
- જૂત પ્રેત ભજ્યા છે વીર, ખોયું ઉત્તમ મનુષ્ય શરીર; ૮
- જગકર્તા પ્રભુ છે જોહ, પ્રેમ ભક્તિથી ના ભજ્યા તેહ.
- હરી પરધન ને પરનારી, આખો જનમ ગયા છે હારી; ૯
- હરિભક્તોની નિંદા કીધી, દુષ્ટ ચારોની લાંચી લીધી.
- જીવ જીવના હાથે હણીયા, યયા જીવજનેકના ઝણીઆ; ૧૦
- મિથ્યા માતાને ભારે મારી, અપરાધ કર્યા અતિ ભારી.
- અરે દુષ્ટો તમને ધિક્કાર, કોટી વાર ખાધો જમમાર; ૧૧
- નથી લાજ તમોને કાંચ, વળી આવ્યા છે જમપુર માંચ.
- ખહુ વાર તમોને મારી, મારી દૂતો ગયા સૌ હારી; ૧૨
- તમે સુકૃત કાંઈ ન કીધું, મૂકી અમૃતને વિષ પીધું.
- એક ધડીએ ન સાધ્યો ભોગ, દુઃખદાયક ભોગવ્યા ભોગ; ૧૩
- ધરી દેહ તણું અભિમાન, નથી ધ્યુ પ્રભુનું ધ્યાન.
- કોટી જીવોને કીધી પીડા, ખાશે તે તમને થઈને કીડા; ૧૪
- ધૃતી પરધન લીધું જોહું, પીશે રઘિર તમારું તેહું.
- જોહાઓલી છે જીવતમારી, અહીં રજોએ નાખયું સ્હારી; ૧૫
- હાથે કીધાં છે કામ હરામ, અહીં ચુંટી નંખાશે આમ.
- ભૂંટી નજરે જોયું હશે ભાળી, તેથી નાખયું ડાળાને ખાળી; ૧૬
- કાને સાંભળી પાપીની ઘાત, અહીં ખીલા ઠોકારે સાત.
- ખોટ્યાપરદુઃખદાયક જાણી, સીસું ઉકાળી રેડાશે આણી; ૧૭
- પરનારીનો કીધો છે સંગ, અહીં છેદાશે સઘણું અંગ.
- પગે ચાલી કીધાં છે કુકામ, તેથી પડશે કંટકને ઠામ;

કરમ જણે કર્યાં છે જવાં, કોટી જુગ પડશે દુઃખ તેવાં. ૧૮
 એમાં અમને નથી કાંઈ દોષ, મારે કરશે નહિ કાંઈ રોષ;
 અમને હુકમ પ્રભુનો એવો, પાપી જીવને દુઃખ દેવો. ૧૯
 એવું જીવને કહે જમરાય, જમે ઉધાર જેતા અય;
 જમે પુણ્ય ધરેલાં સાર, પાપ માત્ર લખેલાં ઉધાર. ૨૦
 જણે પુણ્ય કરેલાં જવાં, સુખ આપવાં તેને તેવાં;
 પાપકરમ તણું કળ ત્યાંય, નાખે નરક તણા દુઃખમાંય. ૨૧
 સૌને સંભળાવે પહેલું આપ, પહેલું પુણ્ય ભોગવશે કે પાપ;
 પુણ્ય પહેલું કહે છે જહ, તરત મોકલે સ્વર્ગમાં તેહ. ૨૨
 સુખ ભોગવે દેવોના સાર, ક્ષીણે પુણ્યે પડે નિરધાર;
 ધરે અવંની ઉપર નર દેહ, થોડા કાળ જીવે છે તેહ. ૨૩
 પછી જમતણે હાથે જાય, નાખે નરકવિષે જમરાય;
 પહેલું પાપ કહે કાંઈ જ્યારે, નાખે તરત નરકમાં ત્યારે. ૨૪
 નામ નરક તણું છે જહ, થોડાં કહી સંભળાવું તેહ;
 પાડે પાપ પ્રમાણે દુઃખ, તેમાં લેશ મજે નહિ સુખ. ૨૫

છપા

તામીસ એવું નામ, અંધતામીસ પણ એવું;
 રૂઝ દુઃખનું ધામ, વળી મહારૂઝ તેવું.
 વૈતરણી અસિપત્ર, અંધ દૂવો છે એવો;
 લાક્ષ્મી ભક્ષણ વળી, કૃમી કરડે છે તેવો.
 શૂળીનું દુઃખ છે ઘણું, વળી કરડે આજ કૃતરા;
 કહે છાટમ મહાપાપથી, જીવને દુઃખ દે છે ખરા. ૧
 સાય ઘણા નિકરાળ, દુઃખ ને કંઈ કરાવે;
 નાખે વિપની આળ, ઝેરની લહેશે આવે.
 ચઢી પરવતની ટોચ, પછીથી નાખે પડતા;
 પામે પીડ અપાર, જીવ બહુ રહે છે રડતા.
 વિપ ઘોળીને પાય, ચાય દુઃખ દારણ તેથી;
 જીવ ક્યમે ના જાય, અમર જીવ કાયા એથી.
 વળી બાંધી રૂંધી જીવને, અંધ ઝોરડમાં ધરે;
 જોરાવર જમદૂત છે, તે પાપીને પીડ કરે. ૨
 શુચીસુખ નામે નરક, સકળ તન નાખે રહારી;
 લેઈ લેઈ છોટે લણ, જીવ વેડે જામ મારી.

કરે હાય પોકાર, કાણુ છોડાવે તેને;
 સહે પાપથી કદ, પછી તે કહેશે કેને.
 તાંબાની ભૂમિ વળી, ઘણી તપેલી તાપથી;
 ભૂખ તરસતો આતિ ઘણી, જીવ સહે મહાપાપથી. ૩
 મોટા કાંટા માંચ, જીવને ઝાલી રાજે;
 ખાળ કચરામાંચ, ઉધે મુખ પકડી બોજે.
 ઉકળતું પચપાન, જરૂર જમદૂત કરાવે;
 તપ્તલોહની નાર, બળે કરી બાથ બરાવે.
 વળી પીલે ઘાલી ઘાણીએ, રાઠે રાઠ પાડે ઘણી;
 કહે છોટમ પાપી તણે, ત્રિભોવનમાં નહિ દોષ ઘણી. ૪
 કાહા

પાપીને માથે પકે, એવાં દુઃખ અપાર;
 શ્રીહરિને સમર્થા વિના, કાણુ છોડાવણહાર. ૧
 રથના જોઈ જમરાજની, આલ્યો રાજકુમાર;
 પાતાળે છે પવિત્રી, આળ્યા તેણે દ્વાર. ૨
 પ્રીતે પૂછે પ્રેમદા, વિસ્તારી કહો વાત;
 કેવી છે જમયાતના, સંભળાવો સાક્ષાત. ૩
 ભૂખ કહે સુણ ભામિની, પાપ પુણ્ય જ હોય;
 લેખું રાખે છે લખી, ચિત્રગુપ્ત છે સોય. ૪
 મનુષ્ય મરે છે જ સમે, ઝાલી લે જમદૂત;
 પાપ પુણ્ય પૂછે સહુ, સરજ કરો સૂત. ૫
 ખાતું બોળીને જીવે, ચિત્રગુપ્ત નિરધાર;
 સંભળાવે છે ધરમને, જીવું જમે ઉધાર. ૬
 પુણ્ય જમે પાસા સહુ, ઉધાર પાસા પાપ;
 કુંજ આપે છે તેહનું, કાલ કરે નહિ માપ. ૭
 અન્ન દાન આપ્યાં હશે, તે પામે છે ત્યાંચ;
 જીવે આપ્યું નથી, તે પામે નહિ કાંચ. ૮
 જણે અહીં કીધાં હશે, દેવા વાવ તળાવ;
 ટાઢાં જળ એને મળે, એવા પુણ્ય પ્રભાવ. ૯
 જ્યારે નાખે જીવને, મોટા કાંટા માંચ;
 જોડા પહેરાળ્યા હશે, તે પામે છે ત્યાંચ. ૧૦
 જ્યારે નાખે જીવને, વૈતરણીની માંચ;

આપ્યાં હોય ગૌદાન તે, તરત ઉતારે ત્યાંય. ૧૧
 સારી સંધ્યાઓ કરી, જણે આપી હોય;
 તાતી ભગિને વિષે, દુઃખ પામે નહિ સોય. ૧૨
 વસ્ત્ર છત્ર વાહન લવન, અન્નાદિકનાં દાન;
 તેને આપે તે સમે, ભાવે શ્રીભગવાન. ૧૩
 જણે કાંઈ ક્યું નથી, સુકૃત એક લગાર;
 તેના પાપી જીવને, મારે છે ખડુ માર. ૧૪
 ચાર જાર ને ચાલીઆ, કપટી નિંદક હોય;
 તેને દુઃખ દે છે ઘણું, કહ્યું ન જાયે સોય. ૧૫
 અપરાધી ઈશ્વર તણા, ગૌ બ્રાહ્મણ હણનાર;
 જ મારે છે જીવને, તેને દુઃખ અપાર. ૧૬
 એવાં એવાં અતિ ઘણાં, દુઃખ છે જમખુર માંય;
 ઈશ્વરની લક્ષિત વિના, સુખ પામે નહિ હોય. ૧૭
 કાયા કે વાચા વડે, મને કરેલાં પાપ;
 તેના પાપી જીવને, દે છે દુઃખ અણમાપ. ૧૮
 કહી સંભળાવું કહેલાં, કહેતાં નાવે પાર;
 ત્રાસ પડે છે દેખતાં, એવાં દુઃખ અપાર. ૧૯
 જોઈ જોઈ હું કંપી ગયો, તેનાં દુઃખ તમામ;
 જ વાંચો જ સાંભળો, તે સમરે શ્રીરામ. ૨૦
 દેહ ધરી માનવતણે, પાપ ન કરશે હોય;
 સત્ય ધરમથી ચાલશે, મુખીઆ થાશે સોય. ૨૧
 પવિત્રીને પ્રીતે કરી, કહે છે રાગકુમાર;
 સુખ છોટી સંસારનાં, લજીએ સરજનદાર. ૨૨
 રથામા કહે છે સરગનાં, જો જોઈ આતે સુખ;
 વળતી સુકૃત સાધીએ, જથી ના હોય દુઃખ. ૨૩

ચોપાઠ ત્રિતાલ

આપું ઉત્તમ ત્રિધા એક, તેથી દેખાશે ખેલ અનેક;
 મેરુ પર્વત છે અનિસાર, ઉઝા હોય ચોરાશી દગ્ગર. ૧
 વળી બત્રીસ જોજન માંય, એનો વિસ્તાર કહે છે ત્યાંય;
 દેવનગર અનેપમ જોડ, દશે દિશાએ રથાં છે તેડ. ૨
 પૂર્વદિશાએ અમરાવતી, તેની ચોખા ઘણી છે અતી;
 એક નંદનવન છે ત્યાંય, મદાસિદ્ધ રહે ને માંય. ૩

તરુ દેવ તણાં છે તેમાં, કૂળ કૂલ ઘણાં છે એમાં;
 તેમાં ખારે માસ વસંત, તેની શોભા ઘણી છે અનંત. ૪
 તેજેવતી કહે છે જહ, રહે અગ્નિ દિશાએ તેહ;
 વળી મેરની દક્ષિણ પાસ, પિત્રિ દેવ તણાં છે વાસ. ૫
 વન એક ભલું છે ત્યાંય, ધર્મરાય વસે તે માંય;
 મહાદેવની નગરી એહ, વસે ઈશાન પાસાએ તેહ. ૬
 અલકાતગરી છે ઉત્તર પાસ, કરે યજ્ઞ આનંદનિલાસ;
 નવે નિધિઓ જ કહેવાય, તેનો સંડારી કુબેરરાય. ૭
 વન નંદન તનના જવું, વળી કુબેર તણું છે તેવું;
 વાયુ કોણાએ ગંધાવતી, વાયુદેવ રહે મહામતી. ૮
 વળી પશ્ચિમ પાસાએ જહ, પુરી ભોગવતી છે તેહ;
 દેવ વરણ વસે છે તેમાં, શોભા ઘણી દીસે છે એમાં. ૯
 મધ્યે શિખર મેરનું જ્યાંય, બ્રહ્મદેવ રહ્યા છે ત્યાંય;
 તેની શોભા કહી નવ જાય, જોજો જુગતે કરીને રાય. ૧૦
 વડ મેર ઉપર છે વિશાળ, તેનાં ચારે દિશાએ છે ડાળ;
 પંચ ધારાઓ છે જળ તણી, સુખદાયક છે અતિધણી. ૧૧
 તેનું પાન કરે જન જહ, થાય દેવોના સરખો દેહ;
 જન જો કાઈ એમાં નહાય, તેની અજર અમર હોય કાય. ૧૨
 જોધએ વસ ધરણાં જવાં, તત્કાળ બને છે તેવાં;
 સુખસન્ધ્યા કે સોજન જવું, બને તરત જોધએ છે તેવું. ૧૩
 ચપો કરી છે વાસના જવી, થાય દેહે સુગંધી તેવી;
 એક સરેવર છે તાંહાં એવું, જળ સીતળ અમૃત જવું. ૧૪
 મણિ રત્ન તણાં છે આરા, વળી સોને જડેલા સારા;
 તેમાં કમળ ખીલ્યાંબહુ રંગ, કરે ગુંબર અગણિત ભંગ. ૧૫
 ચક્રવાક ચકાર ને મોર, કરે પંખી ઘણાં ત્યાંહ સોર;
 પરિજાતક જવાં વૃક્ષ, વળી આંખા તણાં છે લક્ષ. ૧૬
 જાય સુગંધી ચારે પાસ, એવાં પુષ્પ તરુ ગોપાસ;
 કરે અપ્સરા નૃત્ય ને ગાન, સુણતાં છૂટે મુનિનું ધ્યાન. ૧૭
 દ્વંપવૃક્ષ છે હમો હમ, તેમાં મુનિજન કેસ મુકમ;
 મુનિ માર્કંડ કહે છે જહ, ચૌદ દ્વંપ જીવે છે તેહ. ૧૮
 કહું દ્વંપ તણું પરમાણુ, તમે જાણો સરવે સુખાણુ;
 એક માસ મનુષ્યનો જાય, દિન પિત્રી તણાં કહેવાય. ૧૯

જય વરસ મનુષ્યનું જ્યારે, દિન દેવોતણો હોય ત્યારે;
 વરસ તેંતાળી લાખથી શેષ, વીસ હજાર જય વિશેષ. ૨૦
 જુગ ચાર તેમાં વહી જય, તેને ચોકડી એક કહેવાય;
 જય ખોહોતેર ચોકડી જ્યારે, એક ઇંદ્ર મરે છે ત્યારે. ૨૧
 એવા ઇંદ્ર અતુલ્ય હોય, દિન થાય છે બ્રહ્માનો સોય;
 જ્યારે રાત્રિ બ્રહ્માની થાય, ત્રણે ભુવન જળે ભરાય. ૨૨
 પ્રાગવડ તણા પત્રની માંય, વિષ્ણુદેવ પોદે છે ત્યાંય;
 ધારે અંશુઠા જેવડું રૂપ, પછી પોદે ત્રિભુવન ભૂપ. ૨૩
 તેનું નામ છે ખાળસુકુંદ, સ્તુતિ કરે છે વેદાના છંદ;
 મુનિ માર્કંડેય રહે પાસ, થાય સ્પર્ધિ સકળનો નાશ. ૨૪
 દિન રાત્રિ બ્રહ્માની જય, કલ્પ આવાં તરત કહેવાય;
 દિન ત્રણસો સાઠ જો જય, ત્યારે વરસ બ્રહ્માનું થાય. ૨૫
 શત વરસ જય છે એવાં, પછી દેહ તજે બ્રહ્મ દેવા;
 એવા બ્રહ્માજી જય હજાર, પળ વિષ્ણુની થાય લગાર. ૨૬
 પળ સાઠ તણી ધડી એક, ધડી સાઠનો દિવસ છે એક;
 દિન ત્રણસો સાઠનું વરસ, એવાં વિષ્ણુ રહે સો વરસ. ૨૭
 જય વિષ્ણુ સહસ્રદશ જ્યારે, થાય શિવજી તણી પળત્યારે;
 પળ સાઠે ધડી હોય એક, ગણો વરસનો એજ વિવેક. ૨૮
 દશ સહસ્ર સદાશિવ જય, શ્વાસ શક્તિ તણો એક થાય;
 અટ શ્વાસ તણી પળ જણો, એણે લેએ વરસ પરમાણો. ૨૯
 જ્યારે શક્તિ પુરુષમાં સમાય, મહાકલ્પ તે તેને કહેવાય;
 એવા ચૌદ કલ્પ વહી જય, મુનિ માર્કંડેયો દેહ જય. ૩૦
 જય માર્કંડેયો દેહ જ્યારે, લોમહર્ષણ ગેમ ઉતારે;
 સો કલ્પે તે રોમ-સરે, બ્રહ્માલવનું પીછું તે ફરે. ૩૧
 બ્રહ્માલવ કલ્પ હજાર, જય દેહ તજી નિરધાર;
 બ્રહ્માલવ જય છે જ્યારે, વટ હંસ તે પીછું ઉતારે. ૩૨
 દશ હજાર કલ્પ જો જય, તજે વટ હંસ દેહ સમાય;
 વટહંસ મરે ને વારે, થાય શ્વાસ જુગંટીનો ત્યારે. ૩૩
 ઘાટી કલ્પે જુગંટી ના મરે, પણ છાંટે તેવો દેહ ધરે;
 એવા આયુધવાળા સર્વ, નથી ધરતા તે દેહનો ગર્વ. ૩૪
 જણે કાલે જવું છે ચાલી, માટે ગર્વ ન કરશે ખાલી;
 અલ્પ આયુષ્ય માનવી તણું, તોય ગર્વ કરે છે પણ. ૩૫

ધરી દેહ કરે છે કુકર્મ, નથી જાણતા ધર્મ અધર્મ;
 પછી જમ તણે હાથે જાય, બહુ માર તે દૂતોનો ખાય. ૩૬
 પ્રભુ રૂપ શકે નહિ જાણી, કરે લાખ ચોરાશી ખાણી;
 નવ લાખ તે જળના થાય, દસ લાખ તે પંખીની કાય. ૩૭
 ત્રીસ લાખ પશુના દેહ, વીસ લાખ છે તરુવર તેહ;
 છીટ જાતિ લાખ અગિયાર, દેહ મનુષ્ય તણા લખયાર. ૩૮
 એમ લાખ ચોરાશીના દેહ, ધરે કર્મ કરી કરી તેહ;
 દયા આવે પ્રભુને જ્યારે, દેહ આપે મનુષ્યનો તે વારે. ૩૯
 એળે ખુબે છે એમ અભાગી, પણ જોતો નથી કાઈ જાગી;
 ધનકાજે નિરંતર ધાય, પણ ભક્તિ પ્રભુની ન થાય. ૪૦
 હોય સંસાર માંહે જ્યારે, ધરે કુળનું અભિમાન સારે;
 ધર છાંડીને થાય વૈરાગી, તોય મોહ શકે નહિ ત્યાગી. ૪૧
 બહુ પંથ તણે મત તાણે, પણ બંધન છોડી ન જાણે;
 હોય ગૃહસ્થને છોકરાં જમ, એલા એલીગો સાધુને તેમ. ૪૨
 ધર બાંધી રહે ધરખારી, એમ સાધુ છે મંદિરધારી;
 ધરખારી જમાડે નાત, એમ સાધુ ને સાધુની જાત. ૪૩
 ધન કાજે કરે પરપંચ, પણ મોહ મટે નહિ રંચ;
 મહાપુરુષ કહેવાય છે જહ, મદ મોહ તજે છે તેહ. ૪૪
 મોહ બંધન મનથી ન છૂટે, તે ન કાળ કરાળે દૂટે;
 આત્મતત્ત્વનો થાય અભ્યાસ, થાય મોહ મદાદિક નાશ. ૪૫
 શેષ દેવ છે મહારા તાત, તેણે એવી કહી છે વાત;
 જોગ શાસ્ત્રનો કરતા જહ, મારો તાત કહાવે તેહ. ૪૬
 કરે જોગ તણે જ અભ્યાસ, સાધી રાખે પોતાનો શ્વાસ;
 શ્વાસ થ'લે તો મન સ્થિર રહે, નહિ તો ચારે દિશાએ વહે. ૪૭
 મૂઠ માળા જપે કર માંચ, પણ મન ભટકે જઈ ક્યાંચ;
 તેની ભક્તિ ના લેખે ચડે, વારે વારે ચોરાશીમાં પડે. ૪૮
 હોય પ્રભુ તણું કુળ ધણું, સુખ પામે તે દેવો તણું;
 કાઈ કહે અમે રાખીશું પ્રેમ, ત્યારે મન ભગી જશે કેમ. ૪૯
 વિના દેખે તો પ્રેમ ન થાય, દેખે રૂપ તેમાં મન જાય;
 માટે રૂપ પ્રભુનું જહ, વિના જોગ ન દરસે તેહ. ૫૦
 સુણી પદ્મિની કેરી વાણી, રાગકુંવરે સત પ્રમાણી;
 આપી નારીએ વિદ્યા જ્યારે, ગયો મેરુ ઉપર તે વારે. ૫૧

હુતુ ધંદ તણું વન જ્યાંય, આળ્યો એક પલકમાં ત્યાંય;
 અમરાવતી નગરી જેહ, દીઠી સુંદર સૌથી તેહ. ૫૨
 સો યત તણું ક્ષણ હોય, પામે તે નગરીને સોય;
 નરનારી રહે જે તેમાં, તેજ સુરજ સરખું તેમાં. ૫૩
 રતિ કંદર્પ સરખાં રૂપ, દિવ્ય દેહ સર્વના અનૂપ;
 નવજોખન સોની કાય, કોઈ કાળે તે વૃદ્ધ ન થાય. ૫૪
 નિત્ય નીતમ ભોગવિલાસ, દુઃખ રોગ ન આવે પાસ;
 એવાં દેવનાં ધામ તમામ, રાગદુઃખરે જોયાં સૌ કામ. ૫૫
 હોય પુણ્ય અતિરો જ્યારે, પામે દેવ તણું સુખ ત્યારે,
 દોહા

કરતો કરતો આવીઓ, સુંદર સરોવરતીર;
 સ્નાન કરી શીતળ જળે, બેઠો આણી ધીર. ૧
 શતવટિ નામે વટ હતો, શીતળ તેની છાંય;
 ધારા પંચ વહે ભક્તી, ઝુણુ ઝાઝા તેમાંય. ૨
 ધારા એક મધુ તણી, ખીચી ધૂતની સીર;
 નીચી ધારા કૂંધની, ઈશ્વિ રસ ને નીર. ૩
 તે ધારાના નીરતું, પોતે કીધું પાન;
 દેહ થયો ત્યાં દેવનો, શોભા શક સમાન. ૪
 ઈચ્છા ઉપજી મનવિષે, તે પામ્યો તતખેવ;
 સુખ પામ્યો તે અતિ મધુનું, જે પામે છે દેવ. ૫
 કોઈ પુરાતન કાળનો, હંસ મળ્યો તે એક;
 રૂપ જોઈને ભૂપતું, જોડ્યો કરી વિવેક. ૬
 કહે રે ભાઈતું કાણુ છે, ક્યમ આળ્યો આ કામ;
 મર્ત્ય લોકનો માનવી, શું છે તારું નામ. ૭
 ચંદ્રસેનનો ટીકરો, ધર્મશીલ મુજ નામ;
 જેના વૈભવ દેવનો, આળ્યો છું આ કામ. ૮
 હંસ કહે સુખ દેવનાં, પુણ્ય પામે લોક;
 પુણ્યવગરનો પ્રાણીઓ, સદાય પામે શોક. ૯
 પાપવડે પેસો રજે, પુણ્ય કશું ના થાય;
 તે જઈને જમલોકમાં, દુઃખ પામે છે રાય. ૧૦
 ભૂપ કહે સૃષ્ટિ સહુ, કરી ઈશ્વરે જેહ;
 પ્રથમ કોના પુણ્યથી, યથા દેવતા દેહ. ૧૧

હંસ કહે સુણ નરપતિ, પ્રથમ પ્રાણી માત્ર;
 સર્વ દેહ સુખીયા હુતા, પુણ્ય તણાં એ પાત્ર. ૧૨
 પાપ કર્મ જણે કર્યાં, પડ્યા પૃથ્વી પર તેહ;
 તેને આખ્યા ઈશ્વરે, દુર્ગંધીના દેહ. ૧૩
 જમજમપાપયતાં ગયાં, તેમતેમસરજ્યા રોગ;
 અધિક પાપ જ્યારે કરે, પામે દુઃખના ઓધ. ૧૪
 રણ વેર ને પ્રીતની, ગાંઠ પડે છે ત્યાંય;
 તે કારણથી જીવડો, ભમે ગોરાશી માંય. ૧૫
 અનેકના કાણીઆ બને, અનેક સાથે પ્રીત;
 વેરી હોય અનેકના, દેહ ધરે એ રીત. ૧૬
 બે પ્રભુની ભક્તિ કરે, કાંઈ કરે નહિ પાપ;
 કરતાને નિત્ય કરગરે, હોય શુન્દા સદ્ ભાષ. ૧૭
 અરે પ્રભુ હું તારરો, સેવક છું નિરધાર;
 બુદ્ધિ સુધારો માઘરી, પાપ ન હોય લગાર. ૧૮
 એમ પ્રભુને કરગરે, પ્રેમે કરે પોકાર;
 ગઈ ગઈ કંઠ સ્તુતિ કરે, તો માને કીરતાર. ૧૯
 આંસુ આવે આંખમાં, એવો હોય બે દીન;
 સન્મુખ દેખે શ્રીહરિ, મન તેમાં હોય લીન. ૨૦
 એવી ભક્તિ કર્યાં વિના, રીઝે નહિ જગરાય;
 કપટ તણી ભક્તિ કરે, તે સૌ ફેગટ જાય. ૨૧
 માળા તો કરમાં ફરે, મનમાં દારા દામ;
 એવી ભક્તિ કર્યાં થકી, સરે ન કોઇનું કામ. ૨૨
 સ્વર્ગ તણાં મુખ બાણનાં, સધળાં સ્વપ્ન સમાન;
 તે કારણ જપ તપ કરે, તે પ્રાણી નાદાન. ૨૩
 કાળે સૂરજ જાય છે, કાળે જશે ચંદ્ર;
 કાળે સધળા જાય છે, બ્રહ્મા વિષ્ણુ ઈંદ્ર. ૨૪
 કાળે પૃથ્વી જાય છે, જળ ને અગ્નિ જેહ;
 x x x x ૨૫
 કાળ તણે મુખ જાય છે, વાયુ ને આકાશ.
 કાળે કરીને થાય છે, નામ ડૂપનો નાશ; ૨૬
 કાળ તણો ભય જ્યાં નહિ, પરમાત્મા પદ જેહ.
 તે પદને જે પામશે, વળતી ન ધરે દેહ; ૨૭

વાતો ઘણી વૈરાગની, હસે કહી જે વાર;
 નિદ્રા આવી જૂપને, તરતજ તેણે ઠાર. ૨૮
 હંસ પછી ઉડી ગયો, બેઠો ખીજે કામ;
 એક જણ ત્યાં આવીયો, છીંકું કુકું કામ. ૨૯
 ઉડણુ ખુદી જે હતી, તે લીધી નિરધાર;
 હરણ કરીને રાયનું, આટ્યો તેણી વાર. ૩૦
 સો જોજન સુધી પછી, લઇને ઉડ્યો સાંય;
 જશે જુલમ કર્યો ઘણો, મૂક્યો મહાવનમાંય. ૩૧
 રાખ્યો વનમાં રાયને, આપે થયો અતોષ;
 દયા ન આવી કુદને, કીધો એવો દોષ. ૩૨
 બગી ઉઠ્યો ઝડપથી, વન દીકું વિદરાજ;
 ઉડણુ ખુદી ના લહી, પડી પેટમાં કાળ. ૩૩
 હવે મહારી શી ગતિ, આ વન ઘણું અધોર;
 કાણ મુને અહીં લાવીયું, કાણ હરો એ ચોર. ૩૪
 આ વનમાં આણ્યો મુને, જીવાશે શી ધોર;
 ખુદી તો પાસે નથી, કમ જવાશે ધેર. ૩૫
 વાઘ રીંછ ને વાંદરા, બોલે આરે પાસ;
 મહાભયંકર જોઈને, મનમાં ઉપજ્યો ત્રાસ. ૩૬
 કાઈક કામે દવ બળે, કાઈ કામે છે ચોર;
 કંઈ હાથી કંઈ સિંહ છે, એવું વન અધોર. ૩૭

છાયા

મોટા પરવત પહાડ, ઝાડ દીસે બહુ જાતિ;
 ઝરણાં ઝરતાં જાય, નદી વળી નાના જાતિ.
 પંખી દીસે પ્રાદ, વાઘ ખગ આમીષ આહારી;
 રાક્ષસ પ્રેત પિશાચ, ભયાનક બોલે ભારી.
 સાગ સાદક ને સીધલ્લી, વળી ખેર ખીજડા તાડ છે;
 દેખી ડર લાગે ઘણો, એવાં કંટક ઝાડ છે. ૧
 કાતર ઘણાં કરાળ, ન્યાલ ને વિંછી તેમાં;
 કટ લેઈ કરી ખાય, જનવર ઝાઝાં જમાં.
 કાલુસિંધ શિયાળ, હરાયા પાડા હરણાં;
 સઘળે કરતાં ચોર, ઝરે પરવતનાં ઝરણાં.
 વળી કંઈ કંઈ સારા સિંહ છે, કંઈ કંઈ ભીલ પિશાચ છે;

સો ભેજન વિસ્તારમાં, એવું વન ચોપાસ છે. ૨

હોય પુણ્યનું જોર, ઉગારે એવે ઠામે;

હોય પુણ્યનું જોર, સર્વ ઠામે સુખ પામે.

હોય પુણ્યનું જોર, મહાભય માંહી ઉગારે;

હોય પુણ્યનું જોર, વિકટ ઠામે હોય વહારે.

વળી શત્રુ તણા સમુદ્રમાં, પુણ્યે જીતે પ્રાણીઓ;

જ્યેમ વિચારી આપમાં, ભૂપે ભય ના આણીઓ. ૩

હોહા

નિદ્રાપી નાગણી, ધણું હરે છે જ્ઞાન;

કંઈ કરે છે જીવને, ભૂલે સઘળું ભાન. ૧

નિદ્રાપી નાગણી, સૂતું કરે શરીર;

પેસે જોના પિંડમાં, ધારણ ન રહે ધીર. ૨

પ્રાણીને પરવશ કરે, એવી ઉંઘ અધોર;

મહા જોવા માનવી, જાણી પેસે ચોર. ૩

ઉપેક્ષાના અંગે, જડવત્ જાણે જન;

દુરીજન જાણે દગો કરી, તણવત્ જાણે તન. ૪

જાણી ઉંઘ્યો જનને, ચોરી લે છે ચોર;

શૂરને સખવત્ કરે, એવી ઉંઘ અધોર. ૫

જીવ શિવની મધ્યમાં, આડી માયા એહ;

ના મળવા દે નાયને, ખૂદો પાડે જોહ. ૬

નાશ કરે નિદ્રા તણો, તે નર સાચો સિદ્ધ;

નિદ્રા જીતી ના શકે, દેહ ધરે બહુવિધ. ૭

નિદ્રા નાનું મોત છે, નિદ્રાવશ છે જીવ;

નિદ્રાથી આઘો વટે, તેજ સનાતન શિવ. ૮

નિદ્રાએ આણ્યો અહીં, ભૂલ્યો મહાદેવ ભાન;

વળી મારી વિદ્યા ગઈ, આત્મું શીધું જાન. ૯

હાવે તો હિંમત ધરે, શોધું સરસ ઉપાય;

કાયર થઈ બેસી રહું, તો જાળ ને જુદી જાય. ૧૦

કાયર થઈ બેસી રહે, કહાવે તેહ કપૂત;

શૂરો થઈ સાધન કરે, તે નરસિંહ સપૂત. ૧૧

કાયરથી કાંઈ ના સરે, આ દુનિયામાં અર્થ;

જ્યેમ જાણે તેવો મરે, આયુષ્ય ખુલે વ્યર્થ. ૧૨

કાયર થઈ કદાપી મરે, અર્થ સરે નહિ એક;
 સાધન ખોળે સર્વનાં, ઉત્તમ એજ વિવેક. ૧૩
 તન દાઝે બે તાપથી, તરતલ કરીએ વાસ;
 બે તન મૂઝે ટાકથી, કરીએ અગ્નિપ્રકાશ. ૧૪
 તરસ મટે જળપાનથી, મટે ભક્ષથી ભૂખ;
 એમ અનેક ઉપાયથી, નાસે સઘળાં દુઃખ. ૧૫
 લખ્યું હશે તેવું થશે, એવું કહે છે જોડ;
 કરે ભરસો કરમનો, પરુથી મૂરખ તેડ. ૧૬
 દરતારે કરણા કરી, આપ્યાં છે હથિયાર;
 હાથ ચરણ ને નેત્ર છે, બુદ્ધિ ને બળ સાર. ૧૭
 સૌ સાધન જથી બને, એવા ઉત્તમ એક;
 આળસથી એળે ખુવે, મૂરખ માનવ તેડ. ૧૮
 સાધનથી સઘળું બને, હૈયે હિંમત હેય;
 કાલાને સહુ દેશમાં, ગાંજી શકે ન કાચ. ૧૯
 સાચા ને જૂઠા તણે, શોધ કરે નહિ જોડ;
 ઠગને હાય ઠગાય છે, ભોળા કહીએ તેડ. ૨૦
 એમ વિચારી ઉઠીયો, બચ છાડી ભૂપાળ;
 ફરવા લાગ્યો વન વિષે, દીઠું થણું વિશાળ. ૨૧
 આગળ જતાં આવીએ, ઉઝો પર્વત એક;
 તે ઉપર રાજ ચઢ્યો, ધારી ધીરજ ટેક. ૨૨
 મુંદર સરોવર આવીયું, તેમાં કીધું સ્નાન;
 ધ્યાન ધરી ભગવાનનું, પછી કર્યું જળપાન. ૨૩
 ચોપાઈ ત્રિતાલ

ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો રાય, જોતો જોતો તે વનમાંય;
 એક આશ્રમ દીડો ત્યાંય, કે એક સિદ્ધ રહે તે માંય. ૧
 કુળે વૃક્ષ લયેલાં સાર, આંખા દેળ અંછલર અનાર;
 જોડ પામ્યો આનંદ નરેશ, શીષો આશ્રમ માંહે પ્રવેશ. ૨
 બેઠો સિદ્ધ હુતો તે દામ, તેને પ્રીત્યે કર્યા પ્રણામ;
 કહે સિદ્ધ તું ક્યાંથી આવ્યો, તુને આ વનમાં કાણ લાગ્યો. ૩
 રાજચિહ્ન છે તારે અંગ, પણ કાચ નથી તુજ સંગ;
 કાણ દેશ ને કાણ છે દામ, આવ્યો આ વનમાં શું દામ. ૪
 સુલી સિદ્ધનાં એવાં વચન, કર જોડી કહે રાજન;

ચંદ્રનગર તણે જે ભૂપ, ચંદ્રસેન છે નામ અનૂપ. ૫
 મુને જાણ્યે તેનો તન, થયું દેશ જ્ઞેવાનું મન,
 માનસગેવર ઉપર ગયો, શિવસેવાથી સુખીયો થયો. ૬
 આવી નાગની કન્યા ત્યાંય, લેજ ચાલી પાતાળની માંય,
 વરી પદ્મિની મુજને તેહ, બહુ વિગત જાણે છે એહ. ૭
 આપી ઉડણુગુટી એક, જઈ જોયા મેં લોક અનેક,
 મેરુ ઉપર આંચો જ્યારે, મળ્યો હંસ મુને એક ત્યારે. ૮
 કહી વાત વેગગની જ્યારે, મુને નિદ્રા આવી ગઈ ત્યારે,
 ઘેને ઘેરાયું મહાર્ સારીર, લાંચો હંગણ કરી કાંચ વીર. ૯
 હુતી ઉડણુગુટી ત્રહ, મુજ પાસેથી લેજ ગયો તેહ,
 મૂક્યો આ વનમાટે જ્યારે, હવે આંચો છું રાગણુતમારે. ૧૦
 કહે સિદ્ધ હવે ન ડરેશ, કાણમાં પહોચાડું તારે દેશ,
 એમ કહી ક્ષણ આખ્યાં સાર, હૃદયે રીઝ્યો રાગકુમાર. ૧૧
 ભણ કંગી કીવું જળપાન, જાણ્યો સિદ્ધ ઘણો ગુણનાન,
 કર જોડી કહે છે ભૂપાળ, આહીં થઈ ગયા કટલા કાળ. ૧૨
 સિદ્ધ કહે સહુ સદિ જોહ, તે પહેલો છે મહારે દેહ,
 ન્હોતી ધત્તી ન્હોતું નીર, ન્હોતું તેજ ને નહિ સમીર. ૧૩
 જ્યારે ન્હોતું થયું આકાશ, ત્યારે મહારો હુતો પ્રકાશ,
 ન્હોતા સૂરજ ન્હોતા ચંદ્ર, ન્હોતા પ્રજ્ઞા વિજ્ઞુ ને ઇંદ્ર. ૧૪
 સતરૂપી ભૂમિ છે જ્યાંય, હંસરૂપ હુતો હું ત્યાંય,
 સત્ત્વીયિત્ થયું જે વાર, તેથી આનંદ થયો અપાર. ૧૫
 આનંદમાથી ઇચ્છા થઈ, નિગુણ ઉપજ્યા તેથી સહી,
 ચોવીસ તત્ત્વ થયા છે ત્યાંય, હું આવી રહુ છું તે માંય. ૧૬
 હું મહાર નથી ભૂલ્યો રૂપ, તેથી સિદ્ધ રહ્યો છું ભૂપ,
 જે પોતાનું ભૂલે આપ, તેને લાગે સવળા પાપ ૧૭
 પાપે સૌ જન્મે ને મરે, રોગ જરા આદે દુષ્કરે,
 જને પાપ લગા ન થાય, તે નરની રહે અમર કાય ૧૮
 નવનિધ ને અષ્ટમા સિદ્ધિજોહ, સદાય હાજર રહે છે તેહ,
 જે નર ભૂલે સત્ય સ્વરૂપ, તેહ ડૂબે છે માયા રૂપ ૧૯
 જમ જમ પાપ કરે છે રાય, તેમ તેમ અવમ દેહમા જાય,
 હું છું હંસ સનાતન સોય, મુજથી પહેલું ન મળે કાંય. ૨૦
 રાજ કહે છે સઘળા દેહ, પરથમ કાણે કીધા તેહ,

સિદ્ધ કહે કરતારે કર્યા, તેમાં હંસ પોતાના ધર્યા. ૨૧
જ્યાં જણે કીધાં પાપ, તેમાં તે પામે પરિતાપ;
રાત્ર કહે દેહ છે જહ, કરમ વિના કેમ જીવે તેહ. ૨૨
સિદ્ધ કહે કરમ ન કરે, ઈશ્વર આજ્ઞાએ અનુસરે;
ભૂલે નહિ હંસનો બપ, તેને કાંઈ ન પરસે પાપ. ૨૩

ચોપાઈનિતાલ

વળી સિદ્ધને પૂછે રાય, સદુ સિદ્ધિ તે સાધી થાય;
જને સાધે છે સધળા સિદ્ધ, મુને તેની ખતાવોને વિધ. ૧
કહે સિદ્ધ છે સાધન જહ, જોગસાધને પામે તેહ;
જની ધારણા ધારે જવી, તેને થાય છે સિદ્ધિ તેવી. ૨
આઠ સિદ્ધિઓ મોટી જહ, અષ્ટ સાધને પામે તેહ;
પંચતત્ત્વોની ધારણા કરે, દેહ ધારે તેવો તે કરે. ૩
પૃથ્વીમાં હોય પૃથ્વી રૂપ, થાય જળમાં તે જળ સરૂપ;
વળી અગ્નિમાં અગ્નિ જવો, હોય વાયુમાં વાયુ તેવો. ૪
હોય રાખમાં રાખ સરૂપ, એવી સિદ્ધિઓ પામે અનૂપ;
કરે બ્રહ્માંડ જવી કાય, વળી અણુ સરખો થઈ જાય. ૫
એવાં સિદ્ધિનાં અદ્ભુત કામ, ધરે સૃષ્ટિનાં રૂપ તમામ;
જણે સર્વેનાં મનની વાત, એવો સિદ્ધ બને સાક્ષાત. ૬
ધરે આકાશ કેરું ધ્યાન, થાય તે નર બ્રહ્મ સમાન;
એથી અધિક કહેવાનું નથી, સાચેસાચું કહું મેં કથી. ૭
જ્યારે તત્ત્વ સમસ્ત સધાય, તે તો ઈશ્વર આપે થાય;
વણુ સાધે રહે જડ જીવ, પર આધીન હીન સદૈવ. ૮
માટે માનવનો ધરી દેહ, સાધે જોગ તો સમરથ તેહ;
વણુ સાધે મરે અવતરે, દેહ લાખ ચોરાસીના ધરે. ૯
એજે ખુવે મનુષ્યનો દેહ, જણો પશુ ખરાખર તેહ;
ધન દોટીક ખર્ચે કાય, એક શ્વાસ મળે નહિ તોય. ૧૦
એને એજે ખુવે છે પ્રાણી, નથી જણતો મોટી હાણી;
કર સાધન જો તુને ગમે, શીદ લોક જોવાને જમે. ૧૧
આખું બ્રહ્માંડ આપની માંય, પણ તું નથી લહેતો કાંય;
એમ કહી સિદ્ધે તેણી વાર, કીધું મોટું રૂપ નિરધાર. ૧૨
ચોદ લોક એના દેહ માંય, દીઠા ભૂપે તતક્ષણ ત્યાંય;
વળી નાનું દેખાડ્યું રૂપ, જોઈ નિસ્મય થયો મન ભૂપ. ૧૩

ખીજાં રૂપ દેખાડ્યાં અનંત, એવો સિદ્ધ ઘણો ગુણવંત;
 જાણ્યું મનમાં જથ્થારથ રાય, સહુ સાધનનો મહિમાય. ૧૪
 ચૌદ લોક તણું સુખ જેહ, આની આગળ તણવત્ તેહ;
 હવે જઈ જો મારે ધામ, કરું સાધન જેસીને ધામ. ૧૫
 જીવ કાયા સરવ મરી જાય, નથી જાણતા સરસ ઉપાય;
 અવતારી તણા ગુણ ગાય, આખોજન્મ વૃથા વહી જાય. ૧૬
 પ્રભુ રૂપ રોકે નહિ જાણી, ગાય રસની ભરેલી વાણી;
 તણ ચૈતન જડને ધાય, તેથી કારજ કાંય ન થાય. ૧૭

દોહા

સાચો જાણી સિદ્ધને, વળતી લાગ્યો પાય;
 શીખ્યો સાધનની કળા, ઉસટ અંગ ન માય. ૧
 આંખ મીંચાવી એ સમે, સિદ્ધે જણી વાર;
 એક પલકમાં આવીઓ, જ્યાં છે નાગકુમાર. ૨
 પદ્મિની છે પાતાળમાં, ત્યાં આવ્યો તતખેવ;
 સમરથ જાણ્યો સિદ્ધને, દેવ તણો છે દેવ. ૩
 પ્રીતે પૂછે પદ્મિની, દીઠા દેવા દેથ;
 દેવા આનંદ પામીયા, દેવા દીઠા કલેશ. ૪
 વળતી વિસ્તારી કહી, વનિતા આગળ વાત;
 જવું જોયું જગતમાં, તેજ કહ્યું સાક્ષાત. ૫
 સારી વાતો સિદ્ધની, તે કહી સધળી ત્યાંય;
 પ્રીતે હરખી પદ્મિની, પોતાના મનમાંય. ૬
 પુણ્ય તણા પરતાપથી, સંકટ સધળાં જાય;
 વન પરવત સાગરવિષે, પુણ્ય કરે છે સ્હાય. ૭
 પાપી પ્રાણી હોય તે, નિશ્ચયે માર્યો જાય;
 માટે માનવ માત્રને, કરવું પુણ્ય સદાય. ૮
 અગ્નિમાંથી ઉગરે, વાયુ સિંહ ના ખાય;
 મહાવિકટ કામે વળી, પુણ્ય કરે છે સ્હાય. ૯
 કાયા વાચા મન વડે, પુણ્યવંત બે હોય;
 તેને આ સંસારમાં, કષ્ટ પડે નહિ કોય. ૧૦
 પાપીને પીડા કરે, ભૂત પ્રેત વૈતાલ;
 નવ અહ પણ તેને નડે, કરે પનોતી કાળ. ૧૧
 પુણ્ય તણા પરતાપથી, સારો મળે મુસંગ;

પાપી જનને લોકમાં, ધિક્કારે સહ દાય. ૪
 ચોરી જરી લાંચિયા, ચાડીના કરનાર;
 એવા પાપી જીવને, સરવ કરે ધિક્કાર. ૫
 વિક્રમ સંવત આગણી, તે ઉપર છવીસ;
 કથા કરી છે છોટમે, પ્રેરક શ્રી જગદીશ. ૬
 ઇતિ શ્રીચંદ્રચરિત્ર આખ્યાન સંપૂર્ણ.

૭-ધુંધુમારનું આખ્યાન

પ્રકરણ ૧ બું

કાલઃ

નગર એક ભદ્રાવતી, ભદ્રસિંહ રાજનું;
પટરાણી મેઘાવતી, ધુંધુમાર એક તાંન. ૧
નગરતણી શોભા ધણી, ધર્મશીલ સહુ લોક;
ભદ્રસિંહના રાજ્યમાં, કાયને નહિ ભય શોક. ૨

છપ્પા

ચારે ચરણે ધર્મ, વર્ણ ચારેમાં વસીયો;
સકલ કલાગુણ જાણુ, રાય વિધાનો રસીયો.
દયાવાંત દાતાર, પ્રજાને પાળે પ્રીત્યે;
વેદધર્મ પરમાણુ, રાજ આલે મુલ રીત્યે.
પુણ્યશીલ પરધાન છે, તે નીતિવાંત નિર્મલ ધણો;
કહે છોટમ ભૂપતિ ભલો, ત્રિલોકમાં જશ તે તણો. ૧
વીસ હજાર વેદિયા, નિત્ય જહાં વેદ ભણે છે;
ગણક તણા જે જાણુ, ગ્રંથોનાં ગણિત ગણે છે.
વિપ્ર સકળ વિદ્વાન, હોમ અગ્નિમાં હોમે;
ધૂમ્ર ધનની પેર, દુરદ્વે જઈને બ્યોમે.
પરદુઃખલંબન ભૂપતિ, ધર્મધુરંધર છે ધણો;
સુરધીર સતવાદીયો, મહિમા મોટી તે તણો. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

વરણ અદાર વસે તાંહાં વાસ, વેદધર્મ ઉપર ત્રિશાસ;
વેશ્ય સધળા કરે વ્યાપાર, બૂઠ કપટ નહિ એક લગાર. ૧
સવિ શાત્રધર્મ આચરે, અસત્ય ભાષણ દાય ન કરે;
વિપ્ર સકળ તે વિધાવાંત, સત્ય ધર્મ પાળક સહુ સંત. ૨
શીલવતી નારી સહુ દાય, પતિ આજ્ઞા વશ વરતે સોય;
સત્યવાદી એ સધળા લોક, દાયને નહિ વ્યાધિ ને શોક. ૩.
કરે દુકર્મ દાય જન જહ, તેને દડે રાજ તોહ;
છા. ૨૫

ગોરી જરી હિંસા કરે, તેતું સર્વસ રાજ હરે. ૪
 વેદધર્મથી ઉલટો બધ, તે પતિત પાપી કહેવાય;
 હોય ચોર બુદ્ધો કે બર, તેને કરે દેશથી બદ્ધાર. ૫
 એવું રાજ્ય તે રાજતણું, સજ્જનને સુખદાયક ધણું;
 દુરીજન દુષ્ટતણે તે કાળ, એવો ભદ્રસિંહ જૂપાલ. ૬
 દોષક કર્મસંજોગે કરી, યનાર વાત બધ ક્યમ ફરી;
 ધુંધુમાર કુંવર છે જોઈ, થયો અનીતિવાળો તેહ. ૭
 ભણ્યો નહિ તે જૂપકુમાર, મૂરખ શીખ્યો બર જુગાર;
 વિદ્યા વિના થયો જમ પશુ, ધર્મ અધર્મ સમજે ન કરું. ૮

દોહા

લોભી લપટ લાસરુ, લુચ્ચો ઘણો લખાડ;
 લાગ્યો ખોટો લોકને, કંઈ કંઈ કરે અનાડ. ૧
 બલિચારી વિધથી ઘણે, બસની ને વઠેલ;
 દાનવ સરખો દુર્યુણી, ખોટો કરતો ખેલ. ૨
 વેદધર્મ મૂકી વલો, પતિત નાસ્તિક ગૂઢ;
 રૂપતને રંજડતો, મહાપાપી તે મૂઢ. ૩
 ગણે નહિ ગુરુદેવને, દ્વિજશું રાખે દેશ;
 પંડિતને પૂજ નહિ, કરતો સહુને હેશ. ૪
 પૈસો નાખે પાપમાં, દાન દયા નહિ ધર્મ;
 પ્રજા સરવને પીડતો, કરતો નિંદિત કર્મ. ૫
 ઉત્તમ કુળમાં ઉપજ્યો, બરવિષે અગાર;
 વેણુ જોવો વનવિષે, કરે સરવની ધર. ૬
 પ્રજા સરવ ટોળે મળી, વળતી કર્યો વિચાર;
 ગજ બશે રાજતાણું, ઉપજ્યો કપુત કુમાર. ૭
 સારા સારા શેઠીયા, આગ્યા જૂપતિ પાસ;
 કૃત્ય કહ્યાં સહુ કુંવરનાં, નાખીને નિશાસ. ૮
 ભદ્રસિંહ જે જૂપતિ, નીતિનિપુણ નરેશ;
 વચન સરવનાં સાંભળી, પામ્યો મનમાં હેશ. ૯
 પાપ સાંભળી પુત્રનાં, અતિશે થયો ઉદાસ;
 માડું એને જીવતો, કે આપું વનવાસ. ૧૦

છંદ

કુળમાં હોય કપુત, તાતને નરકે નાખે;

કરે અધર્મ અનેક, જીભથી બૂઠું ભાખે.
 દુર્મતિ હોયે દુષ્ટ, ધર્મ મારગને ખડે;
 હુઆની લે લાંચ, પછી સાચાને દડે.
 એવા અધર્મ રાજથી, દુનિયાને દુઃખ થાય છે;
 કાળાં મોઢાં લેઇને, તે જમને હાથે બાય છે. ૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

વિમલગતિ નામે પરધાન, મહિપતિયે તેડયો દેઢ માન;
 કુંવર કુલક્ષણ સીખ્યો જઈ, કશું પ્રધાનને સધજું તેહ. ૧
 હાવે એનો કહો ઉપાય, જથી અવગુણ એના બાય;
 કહે પ્રધાન જોડીને હાય, ઉપાય એક એનો છે નાય. ૨
 સ્વાભાવિક ગુણ સુતમાં હશે, કાટી ઉપાયે તે ક્યમ જશે;
 કુસંગનો લાગ્યો હોય રંગ, તે પક્ષે કરતાં સતસંગ. ૩
 જો ઘટ માંહે મહિરા ભરે, તે અશુદ્ધ સરવે ઉચરે;
 તેમાં જળ ગંગાનું ભરાય, પવિત્ર થઈ સમળે પૂજાય. ૪
 એમ કુસંગે બગડે જાંત, સુધરે કાય મલે જો સંત;
 એ સુતને આપો વનવાસ, જઈ રહેશે કાંઈ ઋષિની પાસ. ૫
 બાર વરસ કરશે સતસંગ, તેથી રૂડો ચઢશે રંગ;
 પ્રધાન દેરાં સુણી વચન, મહિપતિ દેઈ માન્યું મન. ૬
 આજ્ઞા આપી સુતને લાંચ, બાર વરસ રહેજે વનમાંય;
 કાંઈક ઋષિની પાસે રહી, સારા ગુણ સહુ લેજે ગાંધી. ૭

ઢાહા

વચન સાંભળી તાતનું, વનમાં આહ્યો વીર;
 સરવ તજીને સંચર્યો, ધારી મનમાં ધીર. ૧
 આપે આહ્યો એકલો, ધરી મુનિનો વેશ;
 મહાવન માંહે સંચર્યો, તજી પોતાનો દેશ. ૨
 સરિતાનાં પાણી પીયે, કંદમૂળ ફળ ખાય;
 અધીર વનમાં આથડે, દુઃખે દિવસો બાય. ૩
 કદ પડયું કયા વિષે, થયો કુર્બાન દેહ;
 ફરતો ફરતો આવીઓ, ગંગાતીરે તેહ. ૪
 સ્નાન કરી શીતળ થયો, પીધું નિર્મળ નીર;
 જ્ઞાન ઉદે ઘટમાં થયું, પછી વિમાર્યો વીર. ૫
 અરે અધર્મી હું થયો, દેવે દીધું દુઃખ;

ડાણુ ધર્મ મુજને કહે, તેથી પામું સુખ. ૬
 તે ગંગાના તીરમાં, આશ્રમ મુનિનો એક;
 વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની, ભણતા શિષ્ય અનેક. ૭
 ગાન વેદનું સાંભળી, ઉપજ્યો મન ઉદ્ધાસ;
 ધુંધુમારતાંહાં આવીયો, પુણ્યધામા મુનિપાસ. ૮
 ઉત્તમ આશ્રમ જોઈને, ઉપજ્યો હરખ અપાર;
 પૂજીને પાયે નમ્યો, વિનય કરી બહુ વાર. ૯
 પૂછી મુનિએ કુશળતા, બેસાડ્યો તે ઠામ;
 કહે ભાઈ ક્યમ આવીયો, ડાણુ દેશને ગામ. ૧૦
 વચનસાંભળી મુનિતણાં, કહી સંભળાવીવાત;
 નામ ઠામ પોતે કહ્યું, કહ્યાં માત ને તાત. ૧૧
 બાળપણેથી બગદીઓ, અક્ષર ન ભણ્યો એક;
 તેથી હું નથી જાણતો, ધર્માધર્મ-વિવેક. ૧૨
 તાને અવગુણ માણરા, જોઈ દીધો વનવાસ;
 પૂર્વપુણ્યના જોગથી, આવી ચઢ્યો તમ પાસ. ૧૩
 સત્ય ધર્મ મુજને કહે, ટાળો સધળો શોક;
 આનંદ હોય આ લોકમાં, પામું સુખ પરલોક. ૧૪
 વળતા મુનિવર બોલીયા, સાંભળ સજ્જમાર;
 ઉભય લોકમાં એક છે, ધર્મતણો આધાર. ૧૫
 તેહ બતાવું તુજને, સાંભળજે ધરી ભાવ;
 ભવસાગર તરવાતણું, નિરભે છે એ નાવ. ૧૬
 સૃષ્ટિ સરજી ઈશ્વરે, સ્થાવર જંગમ ભાત;
 જગદીશે વળતી કરી, માનવ કેરી જાત. ૧૭
 અંતરિક્ષ રહી ઈશ્વરે, ધર્મ બતાવ્યો બેહ;
 તે કપિઓએ સાંભળ્યો, શ્રુતિ નામ છે તેહ. ૧૮
 વાત વદી જ ઈશ્વરે, નામ તેહનું વેદ;
 ભગવાને દેખાડીયા, પાપ પુણ્યના ભેદ. ૧૯
 જ જ કપિએ સાંભળી, તેણે ખાંધ્યા અંધ;
 શાખાઓ બૂદી કરી, એક વેદનો પંથ. ૨૦
 કાંઈ કાંઈ શાખાઓ થઈ, કાળે કરી ઉચ્છિન્ન;
 સંભારી કપિએ રચ્યા, અંધ સ્મૃતિના બિન્ન. ૨૧
 શ્રુતિ સ્મૃતિના વચનમાં, વરતે માનવ બેહ;

આર્ય નામ તેનું પડ્યું, સાચા સજ્જન તેહ. ૨૨
 શ્રુતિ સ્મૃતિના વચનથી, ચાલ્યા નહિ જે જન;
 અનાર્ય નામ છે તેહનું, દાનવ જે દુરીજન. ૨૩
 વેદવિષે દેખાડીઆ, પાપ પુણ્યના પંથ;
 ઋષિઓએ વળતી રચ્યા, ઘણાક તેના ગ્રંથ. ૨૪
 પાપતાણું ફળ દુઃખ છે, નર્ક તેહનું નામ;
 સુખરૂપી ફળ પુણ્યનું, તેજ સ્વર્ગનું ધામ. ૨૫
 આજ્ઞા પાળે પ્રભુ તણી, તેજ ધર્મ કહેવાય;
 ભક્તિ કરે ભગવંતની, તેજ મુક્ત થઈ જાય. ૨૬
 પ્રથમ ધર્મ વેદે કહ્યો, સહુને સુખ દાતાર;
 વળતી ઈશ્વર વરણ્યો, નહિ જેને આકાર. ૨૭

ચોપાદ્ય ત્રિતાલ

નરકે પડતો રાખે જોઈ, ધર્મ નામ કહેવાયે તેહ;
 વેદ વચન તથા ઉલ્લેખ જાય, પતિત નર તેને કહેવાય;
 જે કાઈ કરે વચનનો લોપ, તેના ઉપર પ્રભુનો ક્રોધ. ૧
 વેદ વચન કહ્યાં છે જોઈ, સજ્જન સહુ સાંભળજો તેહ;
 ધર્મ ચર જે શ્રુતિએ કહ્યું, તે સાચું કરી સતે ગ્રહું. ૨
 પરદારા આલિંગન જોઈ, ક્રોધએ પણ ના કરવું તેહ;
 દોષનું ધન ના લેવું હરી, અસત્ય ના ઉચરવું જરી. ૩
 જીવ તણી નવ કરવી ધાત, સત્યવ્રત ધરવું સાક્ષાત;
 એવાં હિતનાં વચન અનેક, પાળે આણી પરમ વિવેક. ૪
 પાળે તે નર સ્વર્ગે જાય, ના પાળે તે નર્ક પળાય;
 ધર્મ પાળશે પ્રીત્યે કરી, કૃપા કરે તેને શ્રીહરી. ૫
 ધર્મ તણે મોટો મહિમાય, જે આચરતાં સુખીયો થાય;
 ઉત્તમ કુળ પામે અવતાર, ઘણું રૂપ ગુણનો ભંડાર. ૬
 અખંડ સૌભાગ્યને આયુષ્ય વધે, નિરમળ જરા તે પામે બધે;
 પામે ખહુ વિદ્યા બલ ધન, સઘળે જાય પામે તે જન. ૭
 મહાસંકટમાં યાય સહાય, અતિ તેની મુક્તિ થાય;
 ધર્મ સમો ક્રોધ ત્રાતા નથી, સાચો સજો એજ સર્વથી. ૮
 અખંડુનો ખંડુ છે એહ, સાચો સખા જાણજો તેહ;
 અનાથ કેરો છે એ નાય, અંતસમે જે આવે સાથ. ૯
 ધર્મ વહાલો જેને હોય, તેને વિદ્ય કરે નહિ કોય;

અધર્મ અભાગી જડમતિ જેહ, એવો ધર્મ તજે છે તેહ. ૧૦
 અથોર નરકે પાપી પડે, કોટીક કટપ લગી આથડે;
 પ્રભુઆજ્ઞાવશ વરતે જેહ, સદાય સુખ પામે નર તેહ. ૧૧
 આજ્ઞાભંગ કરે પ્રભુતણી, તે પીડા પામે છે ઘણી;
 તે ઉપર એક સાંભળ વાત, તેથી સમજશે સાક્ષાત. ૧૨

અકરણ ૨ જી

હાહા

જતા હુતા જણ બે મળી, પ્રીત્ય કરી પરદેશ;
 વાડી દીઠી વાટમાં, તેમાં કર્યો પ્રવેશ. ૧
 એક સજ્જન છે સદ્ગુણી, દુર્ગુણી દુર્જન એક;
 વિચિત્ર વાડોમાં ગયા, તેમાં વૃક્ષ અનેક. ૨
 પ્રીતે પહેલા આવીઆ, રક્ષપાલની પાસ;
 આજ્ઞા હોય બે આપની, છે બેવાની આશ. ૩
 રક્ષપાલ કહે સાંભળો, આજ્ઞા ભારી એક;
 વાડી માંહે વરતજે, વિધિએ કરી વિવેક. ૪
 લેશો નહિ આખ્યા વિના, કાયતું કૃણકે કૂલ;
 ડાળ પાન ના છેલ્લો, કોઈ વૃક્ષતું મૂલ. ૫
 આજ્ઞાથી ઉલટા તમે, બે કાંધ કરશે કામ;
 તમે તમારા પાપથી, જશે નરકને કામ. ૬
 આજ્ઞા શિર ઉપર ધરી, પેદા વાડીમાંય;
 બે મારગમાં બે જણા, તેવા આજ્ઞા ત્યાંય. ૭
 ઉત્તરભાગે આવીયો, સાચો સજ્જન જેહ;
 રક્ષણ કરવા વૃક્ષનાં, તરતજ લાગ્યો તેહ. ૮

ઓપાર્થ ત્રિતાલ

પાણી વિના સુકાતાં જેહ, સિંચી સારાં શીધાં તેહ;
 નર્મી ગયેલાં નીચાં છતાં, ટેકા દેઈને કીધાં છતાં. ૧
 કાયને નીંદી ચોખ્ખાં કર્યાં, કાયનાં કષ્ટ દુતાં તે કર્યાં;
 પોપણ આપી પાજ્યાં સદુ, તેથી સારાં મુધર્યાં બદુ. ૨
 ધણાં કૂલ કૃણ લાગ્યાં ત્યાંય, મેવા વિધિવિધના તે માંચ;
 જે જોઈને મુનિતું મન ચળે, પેસે તે પાછો ના વળે. ૩
 સજ્જનનું મન તેમાં વચ્ચું, કૃણકે કૂલ ન ક્ષીધું કરું;

કીધાં સધળાં સારાં કામ, રક્ષપાલ રીઝ્યો તે કામ. ૪
પ્રીત્ય કરી બોલાવ્યો પાસ, એના મનની પૂરી આરા;
અમૃત જેવાં ફળ ને ફૂલ, આપ્યાં તેને પરમ અમૂલ. ૫
સાચો જાણી વાઘ્યો રનેહ, સદાય સુખીયો કીધો તેહ;

દાહા

દક્ષિણભાગે જ ગયો, દુરમતિ દુરીજન જેહ;
રક્ષપાલના વચનથી, અવળો આદ્યો એહ. ૧
રૂડાં ફળ જોઈ રીઝીયો, સુંદર પુષ્પ સુવાસ;
રતિ માત્ર રાખ્યો નહિ, રક્ષપાલનો નાસ. ૨
જાણે કોઈ નથી દેખતું, ઘણો ઉપજ્યો ગર્વ;
સારાં સારાં ફૂલ ફળ, લેવા લાગ્યો સર્વ. ૩
કોઈ કોઈની જડ કાઢતો, કોઈનાં છેદે કાળ;
બહુ બગાડ કરતો ફરે, એવો ફરે કરાળ. ૪
જનાં ફળ મીઠાં ઘણાં, શીતળ જની ધાંધ;
સત્રુ થઇને છેદીયાં, તે પાપીએ ત્યાંધ. ૫
કંટકથી અળગો રહે, કામળ કાપે મૂઠ;
નિરદે સારાંને નડે, એવો પાપી ગૂઠ. ૬
અર્થ સરે નહિ આપનો, તોય ફરે બહુ ધાત;
અધમ અનીતિ આચરી, કરે ઘણો ઉત્પાત. ૭
ખાધું લીધું તે ખરું, એવો કરે વિચાર;
મૂરખ મનમાં ના ગણે, મરણસમાનો માર. ૮
નિશ્ચે નાસી ખૂટવા, વળતી લાંગી વાડ;
ચારી લીધાં ફૂલફળ, આઝાં ભાખ્યાં આડ. ૯
રક્ષપાલના કિંકરે, દીઠું એતું કામ;
કાપ કરીને આલીયો, તરતજ તેણે કામ. ૧૦
બંધનમાં બાંધી કરી, માર્યો મોટો માર;
દુરાચરણ દેખી કરી, દીધો દંડ અપાર. ૧૧
રક્ષપાલ પાસે જઈ, ઉભો રાખ્યો એહ;
કાપ કરીને કદમાં, તરતજ નાખ્યો તેહ. ૧૨
દુરાચરણથી દુર્મતિ, પામ્યો દુ.ખ અપાર;
આવે કોણ એવે સમે, કરવા એની વહાર. ૧૩
વાહીરૂપી નિશ્ચ છે, રક્ષક ઈશ્વર એક;

તેની આજ્ઞા જે તજે, પામે દુઃખ અનેક. ૧૪
 ધર્મહીન જે માનવી, અશુદ્ધ તેહ અપાર;
 પશુ પંખી પણ તેહનો, કરે ધણો ધિક્કાર. ૧૫
 પાપી જનના પિંડમાં, પાપ પુરુષનો વાસ;
 નાખે લેછને નર્કમાં, તે પામે બહુ ત્રાસ. ૧૬
 વળી કહું એક વારતા, તું સાંભળજે તેહ;
 સરવે નિદે તેહને, દુષ્ટતાણે જે દેહ. ૧૭

ચોપાદ ત્રિતાલ

નગર એક અંપાવતી નામ, વૈરય ઘણા રહેતા તે ઠામ;
 મંદકીર્તિ નામે વાણીયો, ધર્મહીન જગતે બણીયો. ૧
 લંપટ લોભી લુચ્ચો ધણો, જુકો સહુ ધધા તે તણો;
 કુડ કપટ ને દંભે કરી, લોકોનું ધન લેતો હરી. ૨
 જુકી બોલી જુકી ચાલ, જુકા સધળા કરતો ખ્યાલ;
 પરસંપત્તિ દેખી બજે, પાપ કરીને પૈસો રજે. ૩
 કાઈની સાથે ન મળે સંપત્તિદિવસ તેને નહિ જ'પ;
 પરમારથમાં કાઢી એક, કાઠને ના આપે એવી ટેક. ૪
 નાસ્તિક નિર્લજ નિંદાખોર, ધણો ચાડીયો ને વળી ચોર;
 ખર્ચે નહિ આપે ના ખાય, ધનનો સંચય કરતો બય. ૫
 પુત્રી પુત્ર ને પત્ની જાહ, દુઃખે દિવસ કાઢે તેહ;
 ઉઠર ભરી નવ પામે અન્ન, જુકે ધધે મેલ્યું ધન. ૬
 દીકરી વેચી લીધા દામ, કરતો સધળાં કામ હરામ;
 વિશ્વાસીને કરતો ધાત, દયા ધર્મની ન લહે વાત. ૭
 કેટલાક અવગુણ એના કહું, પાપે પૈસો મેલ્યો બહું;
 લખેસરી કેવાયો ત્યાંય, દુકાન દાદી ચોટામાંય. ૮
 જૂઠું નાચું જૂઠા લેખ, જૂઠા સમ બહુ ખાય અલેખ;
 અભ્યાગતને ન આપે અન્ન, એવો જડબુદ્ધિનો જન. ૯

દોહા

એટલે તાંહાં આવી ચઢ્યો, લિશ્તુ બ્રાહ્મણ એક;
 લખેસરી જોઈ બચતો, તેને એવી ટેક. ૧
 ખાર માસ બેઠો રહે, કરે દેવપૂજન;
 બચે જામને એકને, જોઈ ધનવતો જન. ૨
 એકજ પાસે રોકડા, લેતો એકસો આઠ;

ખીજને જાયે નહિ, કરે પૂજા ને પાઠ. ૩
 તેહજ ત્યાં આવી અડચો, મંદકીર્તિને ઘેર;
 પોતાની રીતિ તણી, કહી સંભળાવી પેર. ૪
 મંદકીર્તિ કહે માગજે, કાઢ ખીજની પાસ;
 હું કાઢને નથી આપતો, ન કરેશ માહારી આશ. ૫
 મારા ગુરુએ મુજને, આર્યો એ ઉપદેશ;
 કાઢ પ્રકારે કાઢને, દાન ન કરવું લેશ. ૬
 પ્રાણણને નવ આપવું, અન્ન વસ ઉપાન;
 હિંસા હોય છે જીવની, એવું મારું જ્ઞાન. ૭

ચોપાઈ ત્રિતાલ

હઠલેધ પ્રાણણન્યારે અડચો, વણિક ગાળો દેઈને વઢચો;
 તિરસ્કાર બહુ કીધો ત્યાંય, હું તુંજને નહિ આપું કાંય. ૧
 પ્રાણણ લાંધ્યો દિવસ સાત, પુર ખાધામાં ચાલી વાત;
 વિપ્રે મનમાં કર્યો વિચાર, જેન જાત્ય છે નીચ ગમાર. ૨
 વેદધર્મ વિમુખ છે જહ, અધોર પાપી કહીએ તેહ;
 એનું દાન જ્યારે લેવાય, સઘળું મારું સુકત જાય. ૩
 મહાપાપીનું ધન છે જહ, સારે કામે ભરે નહિ તેહ;
 પાપીનું ધન એજે જશે, એના કુળ કંડેરે કાય થશે. ૪
 પાપીનું ધન પાપી ખાય, ચોર હરે કે દંડે સય;
 એમ વિચારી પ્રાણણ રહ્યો, પછી ઘેર પોતાને ગયો. ૫
 દેવજોગે દળ આવ્યું બહુ, તેણે નગર લંટાયું સહુ;
 વણીકતણું ધન હુતુ જહ, સઘળું લંટી લીધું તેહ. ૬
 વણીકતણાં સુત ને સુંદરી, લરકરવાળે લીધાં હરી;
 નાસી ગયા નગરના લોક, સઘળા પુરમાં પ્રગટયો શોક. ૭
 મંદકીર્તિ પાણુ નાસી ગયો, અરણ્યમાં જઈ એકલો રહ્યો;
 ધણા દુઃખને ત્રાસે કરી, કટકી તરત ગયો તે મરી. ૮
 એક ખેતના બળામાંય, તેનું શબ તે પડી ગયું ત્યાંય.

દોહા

પશુ પંખી જ વન તણાં, આવ્યાં તેણે કાર;
 શબ દેખી મુખીયાં થયાં, કરવા આમીશ આહાર. ૧
 સમડી ગીધ શિયાળવાં, જ્ઞાન શકર ને કામ;

૪ કોઈપણ જાતિમાટે આમ કહેવું ઘટિત નથી. અધમ સિમ્હ

કરવા ઈચ્છે એહના, જૂદા જૂદા ભાગ. ૨
 કાગ કહે સહુ સાંભળો, અધોર પાપી એહ;
 દોષ ન અડશે ભૂલ્યથી, દુષ્ણ તણો છે દેહ. ૩
 પાપીને અગે અડે, તેને લાગે પાપ;
 ભક્ષ કરે જ એહનું, તે પામે પરિતાપ. ૪
 જમડા પાલુ અડતા નથી, જોઈ અધર્મી જીવ;
 ભૂત થઈ ભમતો રહે, ભૂતજમાંહે સદૈવ. ૫
 અંગે અશુચી અધમનું, ધર્મરક્ષિત ચંડાલ;
 તેને અગે જ અડે, વાધે દોષ વિચાલ. ૬
 ગીધ કહે વાયસ સુણો, એ પાપીનો દેહ;
 હાથ અરણુ મુખ ઉદરમાં, હશે કંઈ શુભ તેહ. ૭
 વાયસ કહે સહુ સાંભળો, કહું એનાં સહુ કર્મ;
 એક અગે એ રહે, કંઈ ન થીધું ધર્મ. ૮
 જીભે જીહું બોલતો, પરનિંદા પરદ્રોહ;
 જીહી સાક્ષી પૂરતો, મનમાં ઝાઝા મોહ. ૯
 જીભવડે લીધું નથી, જગદીશ્વરનું નામ;
 અધમ અવિદ્યા લોકને, શીખવતો સહુ ઠામ. ૧૦
 થીધા છે વાણીવડે, વાચિક દોષ અપાર;
 વચનવડે કીધો નથી, કોમળે પર ઉપકાર. ૧૧
 હાથવડે કીધાં ઘણાં, કંઈ કંઈ કામ હરામ;
 ભેગ કરીને વેચતો, વસ્તુ ઠામો ઠામ. ૧૨
 ક્યું નથી કાંઈ કરવડે, એ કુર્મતિએ ઘન;
 કપટ થકી એણે કર્યાં, ઝાઝા જીવનાં જન. ૧૩
 ધર્મભારગે ના ધર્યાં, એ ચંડાલે અણું;
 પરને પીડા ઉપજ, એવાં સહુ આચર્યાં. ૧૪
 પાપી કરા પેટમાં, પાર વિના પરપંથ;
 નિર્દય નડતો સર્વને, સાચ ન પાળ્યું રંચ. ૧૫

ઓપાઠ વિતાલ

કોઈ અનીતિ કરી બહુ, એને રુદ્યે રહેતી સહુ;
 એવો એ પાપીનો દેહ, દાયે ભક્ષ ન કરવો તેહ. ૧
 અજાણે દાય એને અડે, નિશ્ચે તેને પાતક નડે;
 એવાં વચન વાયસે કહ્યાં, સાચાં માની સરવે અઘાં. ૨

ધિક ધિક એ નરનો અવતાર, જે અવગુણ કેરાં આગાર;
પશુ પંખી સહુ અળગાં થયાં, પાપી પાસે કાંઈ ના રહ્યાં. ૩

છપ્પા

ધર્મરહિત નર હોય, પશુ તેને ધિકારે;
દૂર રહી જમદૂત, માર બહુ તેને મારે.
જીવ નર્કના જઈ, તેહ પણ તેથી નાસે;
રઝળે રણમાં દેહ, કાંઈ ના આવે પાસે.
એવી ગતિ અધર્મથી, જીવો જીવની થાય છે;
કુર્મંતિ દેખે સાંભળે, તોય આચરતા જાય છે. ૧

કરી કરી કાંઈ અધર્મ, કરી કરી ન રહ્યાં ઠમે;
મરી મરી વારંવાર, કદ કાઢી વિધિ પામે.
ફરીફરી પડતા ફંદ, મદ મમતા નવ મૂકે;
દમડી ચમડી કાજ, ધર્મ પોતાનો ચૂકે.
એવા જીવ અભાગીઆ, હરિહરિ મુખે ન ઉચરે;
ભરી ભરી પોઠી પાપના, જમને દ્વારે સંચરે. ૨

ઓપાર્થ ત્રિતાલ

વપુ વણીકતું હુતું જઈ, માટી માંહે મળીયું તેહ;
એક ગ્રાહના બળામાંય, પડી તુમડી જઈને ત્યાંય. ૧
ચામાસુ આવ્યું જટલે, સથળે વૃદ્ધિ થઈ તેટલે;
હળ જોડીને ખેડું બહુ, ખેતી કરવા લાગ્યા સહુ. ૨
પેલી તુમડી હતી જ્યાંય, એક ખેડવા આવ્યો ત્યાંય;
નમસ્કાર ધરતીને કરી, તેણે હળ જોતરીયું ફરી. ૩

દોહા

ખડખડ હસતી તુમડી, જે છે બળામાંય;
ખેડું મન વિરમે થયો, જોવા લાગ્યો ત્યાંય. ૧
કેમ હસે છે આવડું, કહે રે તું છે કાણુ;
શું અચરત તુજને હવું, વિના પિંડને પ્રાણુ. ૨
તેવે જોલી તુમડી, હું છું મુઠી માત;
બહુ છું જીગતે કરી, વર્ષ બધાની વાત. ૩
ખેડું કહે મુજને કહે, કેવું છે આ વર્ષ;
સાચું કહી સંભળાવજે, સરસ હશે કે નરસ. ૪
તુમડી કહે તું માણસો, જે રાખીશ વિશ્વાસ;

મોજ કરીશ મહેનતવિના, બેડો ખારે માસ. ૫
 એકજ આખા વરસમાં, વરસે એ વરસાદ;
 હાવે નહિ વરસે ફરી, થાશે બહુ ઉતપાત. ૬
 વસ્તુ સમજી વેચજે, લેજે દાણા ધાસ;
 દામ ઉપજશે દસગણે, માને મન વિશ્વાસ. ૭
 ખેડુતે માન્યું ખરું, ભલ્લી ભવાની એહ;
 મહેર કરી મુજ ઉપર, એમાં નહિ સંદેહ. ૮
 પ્રીત્ય થકી પાયે નમ્યો, ગયો પોતાને ઘર;
 નિકળ કીધો બળદનો, કાચને ના કહી પેર. ૯
 'તુમડી મા'ના વચનનો, મન આણ્યો વિશ્વાસ;
 વસ્તુ સહુ વેચી કરી, લીધાં અન્ન ને શાસ. ૧૦
 ઘણાંક ખેડુ ગામના, ઉઝ્યાં તેનાં અન્ન;
 પંદર દિવસ ગયા પછી, વરસ્યો વળી પ્રજન્ય. ૧૧
 ખેડુ સર્વ ખુશી થયા, પડ્યો પેલાને ત્રાસ;
 તુમડી પાસે આવીયો, નાખીને નિશ્વાસ. ૧૨
 તુમજ માત તુ તુમડી, વચન તાલારું ફેાક;
 છળ કરી મુજને છેતર્યો, મૂરખ કહેશે લોક. ૧૩
 તુમડી કહે તું રાખજ, ધારણ મનમાં ધીર;
 સૂઝશે ખેતી સહુ, નહિ વરસે કાંચ તીર. ૧૪
 વાતોથી વાહાવો ગયો, બડધુદ્ધિનો જન;
 વરસ ભલ્લી પેર નીપન્યું, પાક્યાં સમજાં અજ. ૧૫
 ખોટી વાણી ખજતણી, જે રાખે વિશ્વાસ;
 દુઃખ પામે તે દોહલાં, નિશ્ચે થાય નિરાસ. ૧૬
 ખેડુ લાગ્યો ખીજવા, કરી અતીશે ક્રોધ;
 ધિક્ ધિક્ તુજને તુમડી, બળ્યો તાલારું જોધ. ૧૭
 ખેતર સહુ પડતર રણ, ગ્રામું કીધું જન;
 તારે વિશ્વાસે રહ્યો, હું એવો હેવાન. ૧૮
 માતા માની તુજને, મેં ગ્રામ્યો છંતખાર;
 દોડેમ પેસો માગશે, તેનો મોટા માર. ૧૯
 તુમડી કહે તું ગ્રાંસજે, બોળ્યા બાબાસમ;
 આખી ઉમર મેં કર્યાં, સમજાં એવાં કામ. ૨૦
 જ્યાં પડે તારાં તારાં નરે, પાપી કેરો હાડ;

ખલજન ખોટા સર્વથી, સહુને કરે અનાડ. ૨૧

છપા

51651

મૂઠ ન જાણે મર્મ, ધર્મની ન લહે રીતિ;

મૃતક માને દેવ, સેવ કરી ધરે પ્રતીતિ.

જૂત પ્રેત વૈતાલ, લવાની કહીને લજતા;

ઈશ્વર અખિલ પ્રકાશ, અધમ તેને નથી યજતા.

કાઠ ડીંગલીયા દેવને, કાચ ચીંથરીયાને પૂજતા;

અચેત જીવ અજાણને, સાચા પ્રભુ નથી સૂઝતા. ૧

ઉત્તમ કુળ અવતાર, ધરીને ધર્મ ન સાધે;

ઘોર પાળીયા પીર, ઘટ જાણી આરાધે.

એથી ન સરે અર્થ, વ્યર્થ વીતે જન્મારો;

પૂજે બહુ પાખંડ, પંથ ના સૂઝે સારો.

એવા જીવ અભાગીયા, ઘણાક ગોથાં ખાય છે;

કુકર્મ કોટીક આચરી, અંતે નરકે જાય છે. ૨

માની વેદવચન, ચાર પુરુષારથ પામે;

ધર્મ અર્થ ને કામ, મોક્ષમાં મન વિરામે.

એ ઉત્તમ અવતાર, એજ માનવમાં મોટા;

જે પુરુષાર્થ હીન, એજ જલચરથી ખોટા.

અધર્મ અતીતિ આચરે, જણે ધર્મ ન જાણીયો;

ઘોર નકમાં તે પડે, ધર્મહીન જે પ્રાણીયો. ૩

હોહા

જ્યહાં ધર્મ ત્યાં ત્યાં દયા, દયા જ્યહાં ત્યાં ધર્મ;

દયા નહિ જેને વિષે, જાણો એજ અધર્મ. ૧

જ્યહાં ધર્મ સહાં દ્વેષ નહિ, દ્વેષ ત્યાં નહિ ધર્મ;

દ્વેષ રહે જેને રહે, તે નર કરે કુકર્મ. ૨

પાપ પુણ્યને કારણે, રચ્યાં સ્વર્ગ ને નર્ક;

જીવ ધર્મ જાણ્યા વિના, હોય પાપમાં ગર્ક. ૩

રહે અધર્મ અસત્યમાં, સત્ય વિષે સહુ ધર્મ;

સત્ય દયા જ્યાં નહિ, દુષ્ટે ન કાઠ સુકર્મ. ૪

સોપાધ ત્રિતાલ

રહું જાણી રાજકુમાર, ધરજે રુદયે ધર્મ વિચાર;

પુણ્યધામાનાં સુણી વચન, ધુધુમારનું માન્યું મન. ૧

બોધ ધણો મુનિવરનો ગમ્યો, કર જોડીને ચરણે નમ્યો;
વળી પ્રશ્ન ઉપજ્યું એક, પૂછ્યું મુનિને કરી વિવેક. ૨

પ્રકરણ ૩ જી

છોડા

ધુંધુમાર વળી બોલીયો, વિનય કરી બહુ વાર;
મોટા મુનિવર છે તમે, જ્ઞાની ગુણ લંડાર. ૧
મધુર વચન છે તમતણાં, સુંદર સુધાસમાન;
તે સદુ શ્રવણે સાંભળી, ગળું ધણું અજ્ઞાન. ૨
કહો રૂપ કીરતારનું, જે છે ઈશ્વર એક;
શ્રુતિ તણી સાખ્યે કરી, ભાગે બ્રાંતિ અનેક. ૩
વળતા મુનિવર બોલીયા, વિમળ મનોહર વાણ્ય;
સાંભળ હું તુજને કહું, જગદીશ્વરની બાણ્ય. ૪
ઈશ્વરના ઓળખાણથી, જીવની જડતા જાય;
ભાવ ભરોસો ઉપજે, લક્ષિ તેની થાય. ૫
વર્ણન કીધું વેદમાં, એક બ્રહ્મ અદ્વૈત;
તે આપે છે એકલો, તેમાં ન મળે દ્વૈત. ૬
નિર્વિકાર નિર્મળ ધણો, જન્મરહિત છે જહં;
નિરાકાર નિર્ગુણ સદા, ઈશ્વર કહીયે એહ. ૭
અનેક મત આ લોકમાં, ઈશ્વરવિષે અપાર;
વેદ જોયો વર્ણવ્યો, તેને નહિ આકાર. ૮
સાંભળજે ઈશ્વરતણાં, નામ રૂપ ગુણ કર્મ;
અજ્ઞ અવ્યય અક્ષર તણો, સમજી લેવો મર્મ. ૯
સરવેથી મોટો ધણો, એ સરખો નહિ કોય;
બ્રહ્મ નામ તેમાં પડ્યું, સમજી લેજો સોય. ૧૦
અસુ નામ છે પ્રાણનું, તેનો છે જે દેવ;
વા એટલે વિકલ્પથી, કહે છે વાસુદેવ. ૧૧
વ્યાપક સધળે જે રણો, વિષુ પડ્યું છે નામ;
જોગીજન જમાં રમે, માટે કહે છે સમ. ૧૨
અક્ષરથી લેવાય છે, એવાં નામ અનેક;
અક્ષર પહેલો આપ છે, અનામ ઈશ્વર એક. ૧૩
રૂપ સરવ જણે રમ્યાં, પ્રગટ્યાં પંચે જૂત;

તત્ત્વ રહિત તન તેહનું, એ ઈશ્વર અદ્ભુત. ૧૪
 જનમમરણ જીને નહિ, વધે ધટે નહિ તેહ;
 નિર્વિકાર નિર્ગુણ સદા, ચૈતનરૂપી દેહ. ૧૫
 અંતસ્કરણ ઇંદ્રો વિના, કશું ન અટકે કામ;
 ઇંડ ધણું ઉત્પન્ન કરે, પોતે પૂરણ ધામ. ૧૬
 નેત્રવિના નિરખે ધણું, શબ્દ સુણે વિણ કણું;
 હાથ વિના સહુને ગ્રહે, આલે પણ નહિ ચણું. ૧૭
 ગંધ ગ્રહે નાસાવિના, મુખવિન બોલે વાણ્ય;
 સ્વાદ લહે રસનાવિના, ત્વચા વિના સહુ બાણ્ય. ૧૮
 મન વિના કલ્પી કરે, કાઠી કાઠી બ્રહ્માંડ;
 ઉપજાવે પાળે હરે, આપે સદા અખંડ. ૧૯
 સ્થાવર ને જંગમ તણા, રચ્યા ઈશ્વરે દેહ;
 તેમાં વાસ્થા જીવને, પરવશ સધળા તેહ. ૨૦
 સરવેથી મૂક્યું ધણું, મનુષ્યદેહમાં જ્ઞાન;
 માટે મોટા માનવી, નહિ કોઈ તેહ સમાન. ૨૧
 મનુષ્ય જ્ઞાનશક્તિ વડે, કરી જીએ અનુમાન;
 તેથી તેને યાય છે, ઈશ્વરકેરું જ્ઞાન. ૨૨
 ઈશ્વર સહુ બાણી શકે, ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન;
 અદ્ભુત એમાં આતુરી, અદ્ભુત એમાં જ્ઞાન. ૨૩
 સરજેલાં ઈશ્વર તણાં, તેનો થાયે નાશ;
 નાશ નહિ ઈશ્વર તણો, છે આકાશે વાસ. ૨૪
 પરવશ સધળા જીવ છે, નિજ વશ ઈશ્વર આપ;
 પાળે ને પ્રલે કરે, પ્રણય ન લાગે પાપ. ૨૫
 અનુપ રૂપ ઈશ્વરતાણું, નહિ ઇંદ્રીને આધ;
 સરવેમાં બ્યાપી રહ્યો, છે અંતર ને બહાર. ૨૬
 નિમ બાંધ્યા છે ઈશ્વરે, તે મિથ્યા ના યાય;
 પ્રવાહ સહુ સહિતણો, તેથી આલ્યો જાય. ૨૭
 જીવ ભોક્તા છે કર્મનો, ઈશ્વર કૃણ દતાર;
 બણે સહુના મનતાણી, એનું જ્ઞાન અપાર. ૨૮
 કર્મ શુભાશુભ જીવનાં, ઈશ્વર કરે તપાસ;
 વળતી આપે જીવને, સ્વર્ગ નર્કનો વાસ. ૨૯
 અદ્વયશક્તિ છે જીવની, ઈશ્વર શક્તિ અપાર;

તેને કોઈ નથી લાગતો, માયાતણો નિકાર. ૩૦
 હરખ શોક હોય જીવને, મુખદુઃખ યુદ્ધને પાપ;
 ઈશ્વર વિદ્યાઆનંદધન, તેને નહિ તણ તાપ. ૩૧
 જીવ સદા છે કર્મવશ, ઈશ્વર છે નિષ્કર્મ;
 કામ ક્રોધ ને લોભ મદ, એવો જીવનો ધર્મ. ૩૨
 બંધ મોક્ષ છે જીવને, ઈશ્વર છે નિર્બંધ;
 ઈશ્વર જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, જીવ અજ્ઞાની અંધ. ૩૩
 અંધ બાણીને ઈશ્વરે, આપ્યો ધર્મ સહાય;
 જીવ ધર્મ પાળે નહિ, તે પતિત થઈ બય. ૩૪
 બતો રાખે નકંથી, તેનો કરે ઉપાય;
 તે ઉપાય તો ધર્મ છે, જ્યથી સ્વર્ગે બય. ૩૫
 જ જ સંકટ જીવને, આવે કોઈક વાર;
 ઉપાય ને તેનો કરે, તો પામે મુખ સાર. ૩૬

ઉપા

દીપક ને હોય આન, તેણે પૂરે તાંહાં સાર;
 ન્યેતિ હોય ઝીતકાર, તરત ટાળે અંધાર.
 સૂકાતો હોય ખાગ, પ્રીત્યથી પાવું પાણી;
 તે આપે દુઃખદૂલ, જરૂર એ લેજો બાણી.
 ને વાલી હોય ટાક, વસથી વિટે કયા;
 લાગે ઝાઝો તાપ, શોધીયે શીતળ છાગ.
 છૂટે બાણ સંઆમમાં, તો બખતર અગે ધારીયે;
 ઉપાયવડે છાટમ કહે, સધળાં કારણ સારીયે. ૧
 હોય અંગમાં રોગ, તરત ઓપધથી નાસે;
 મથે બગાબર કાષ્ઠ, પ્રગટ અગ્નિ હોય પાસે.
 વરસે ને વરસાત, મુકા કે ધરમાં પેસે;
 પડ્યા સાગર પાર, નાવમાં ને નર ગેસે.

- યાય સિદ્ધ સહુ ધર્મથી, એ પુરુષારથ ચાર. ૨
- આપ્યો છે જો ઈશ્વરે, ઉત્તમ નરનો દેહ;
ચારે પુરુષારથ વિના, પશુ ખરાખર તેહ. ૩
- જે સુખ ધર્મ દઈ શકે, એવું ન આપે કામ;
જનની જનક સુત બંધુથી, એવું સુખ નાહાય. ૪
- વર્ણન કીધું વેદમાં, જે પુરુષારથ ચાર;
એકે એકે તેહનો, સાંભળજે કહું પ્રકાર. ૫
- સદાચરણ જે પાળવું, ધર્મ તેહનું નામ;
સત્ય દયા રહ્યે ધરિ, કરવાં ઉત્તમ કામ. ૬
- દયા ધણી રહ્યે ધરિ, દેવું વિધિયે દાન;
ગર્વ ન કરવો તેહનો, તો રીઝે ભગવાન. ૭
- અભયદાન ઉત્તમ ધણું, વળી સુપાત્રે દાન;
અનુકંપા વળી દાન છે, ઉચિત દાન ગુણવાન. ૮
- કીર્તિ દાન છે પાંચમું, એવા પંચ પ્રકાર;
અર્થ ખતાવું તેહનો, સમજી લેજે સાર. ૯
- શરણે આવે કાઈ જો, યદને તે ભયભીત;
રક્ષણ કરવું તેહનું, અભયદાનની રીત. ૧૦
- સારા સજ્જનને પડે, દેવજોગથી કુઃખ;
ધન આપીને એહને, જો ઉપજાવે સુખ. ૧૧
- વાહાણા હોય વિશ્વેશના, તે નરનું કુઃખ ભય;
એવા નરને આપીયે, સુપાત્ર દાન કહેવાય. ૧૨
- ભૂખે કે કુઃખે કરી, પીડાતા હોય જન;
કૃપા કરીને આપવું, અન્ન વસ્ત્ર કે ધન. ૧૩
- જેથી સુખ હોય જીવને, ભણું કરે ભગવાન;
દયાવડે જે આપવું, એ અનુકંપા દાન. ૧૪
- વિદ્યાની કે ધર્મની, વૃદ્ધિ જેથી થાય;
એવા પંડિત પુરુષને, જે જે દાન અપાય. ૧૫
- જેથી આખા જગતમાં, ધણું વધે છે જ્ઞાન;
એવાને ધન આપવું, ઉચિત નામ એ દાન. ૧૬
- આપે ચારણ ભાટને, જશ તેના બહુ ગાય;
કીર્તિ સધળે જે કરે, તે કીર્તિદાન કહેવાય. ૧૭

ઓપાઝ ત્રિતાલ

- જે જે કરવાં સારાં કર્મ, તે પુરુષારથ કહીયે ધર્મ;
હવે અર્થ પુરુષારથ જોહ, નીતિથી ધન રજવું તેહ. ૧
- ધન રજતાં ના ચૂકે ધર્મ, તેમાં કાંચ ન હોય કુકર્મ;
અન્યાયે ધન જે નર રજે, તે પાપી તો નર્ક પજે. ૨
- ન્યાયવડે જે દ્રવ્ય કમાય, પુરુષારથ તો તે કહેવાય;
ધનથી સહુ આલે બચહાર, ધનથી સુખ પામે સંસાર. ૩
- ધનથી સહુ પરમારથ થાય, ધનથી દુઃખ ને દળદર બાય;
રૂઠી નીતિથી ધન રજે, પુણ્ય કરી પરલોકે પજે. ૪
- યજ્ઞયાગ તીરથ વ્રત દાન, ધનથી સર્વ કરે સનમાન;
ધનથી ધર્મ સંપાદન કરે, તે સુખે સ્વર્ગ સંચરે. ૫
- અર્થ પુરુષારથ એતું નામ, ત્રીજો છે પુરુષારથ કામ;
વિવાહ વેદ ત્રિધિયે કરિ, સારી જે પરણે મુંદરી. ૬
- તેથી પ્રજા હોય ઉત્પન્ન, વળતી મોક્ષ મળે તે જન;
પ્રજા તાંતુનો ન કરો છેદ, એવું વચન વદે છે વેદ. ૭
- સિદ્ધ પુરુષારથ ત્રીજો થાય, પછી મોક્ષનો કરે ઉપાય;
અભિલે જગતનું કારણ હરી, તે ઉપાસવો ભક્તિ કરી. ૮
- પરથમ ઓળખવો કીરતાર, જે સૃષ્ટિનો સરજનહાર;
ગુરુમુખથી સમજીને જ્ઞાન, ભાવ કરી ભજીયે ભગવાન. ૯
- પૂરણ બ્રહ્મ છે સ્વયં પ્રકાશ, વસી રહ્યો આકાશે વાસ;
જે જે મુખથી બોલે વાણી, તેની પૂરણમાં છે ખાણ. ૧૦
- અનંતરાષ્ટ્ર ઉચ્ચારણ થાય, ખાણ્ય થકી ખૂદી નવ જાય;
પૂરણ બ્રહ્મ તણું છે સત્ય, તેથી પૂરણ સઘળાં તત્ત્વ. ૧૧
- અનંત શક્તિનો છે એ નાથ, કાળ કર્મ ગુણ જેને હાથ;
ઈચ્છા ક્રિયા જ્ઞાન છે જોહ, ઈશ્વરની શક્તિ છે એહ. ૧૨
- ઉપજાવે પાળે ને હરે, કામ સરવ તે શક્તિ કરે;
તેને ન લહે જીવ અજાણ, જડ પૂજે પાણી ને પકાણ. ૧૩
- અપાર હાહાપણ ઈશ્વરતણું, જથી જગત રચે છે થણું;
તેના ગુણ સંભારી કરી, રહેવું ધ્યાન રહેમાં ધરી. ૧૪
- સમરણ વંદન વારંવાર, ભજવો આણી પ્રેમ અપાર;
જે ભક્તિ જે જન કરે, તે સુખે ભવસાગર તરે. ૧૫
- પુરુષારથ એતું નામ, જે જન પાચે પૂરણ ધામ;

ધન્ય ધન્ય તે નરનો અવતાર, જે સાધે પુરુષારથ ચાર. ૧૬
 એવો ધર્મ વેદમાં કહ્યો, સન્નન પુરુષે તેને ગ્રહ્યો;
 પાપ પુણ્યના મારગ જોઈ, વેદે કહી દેખાડ્યા તેહ. ૧૭
 પાપમારગે જે જન જશે, તે પ્રાણી તો દુઃખીયો થશે;
 પુણ્યમારગે જશે જોઈ, સારાં સુખ ભોગવશે તેહ. ૧૮
 ઈશ્વર કહે જીવ સાંભળો, ક્ષેત્રે તેવે પથે પળો;
 જેવાં કર્મ આવરશે તમે, તેવાં ફળ આપીશું અમે. ૧૯
 પાપ પુણ્ય દેખાડી વાટય, સ્વર્ગ નકં સરજ્યાં તે માટય;
 પુણ્યકરમથી સ્વર્ગે જશે, પાપે નકં ભોગવતા થશે. ૨૦
 હું દુઃખ કે સુખ દેતો નથી, જે મારગ દેખાડ્યા કથી;
 તમે તમારે કરમે કરી, સુખ દુઃખ ભોગવશે ફરી ફરી. ૨૧
 વિષમપણું નિર્દયતા જોઈ, મારેવિષે નથી કાંચ તેહ;
 મારી આજ્ઞા જે માનશે, તેથી સધળા સુખીયા થશે. ૨૨
 નહિ માનો તો નરકે જશે, એમાં દોષ મારો નહિ કરો;
 મારી ભક્તિ કરશે જોઈ, તે નર ફરી ધરે નહિ રહે. ૨૩
 એવાં હિતનાં વચન અપાર, કહ્યાં વેદમાં તે નિરધાર.
 માણસ માંછ ચલાવવા ધર્મ, તે સોંપ્યું બ્રાહ્મણને કર્મ;
 વેદે ધર્મ ખતાવ્યો જોઈ, બ્રાહ્મણ સહુને કહે છે તેહ. ૨૪
 વેદ તણે સધળો અધિકાર, આપ્યો બ્રાહ્મણને નિરધાર;
 કહ્યા વેદમાં જે સંસ્કાર, કરે કરાવે બ્રાહ્મણ સાર. ૨૫
 માટે ગુરુ સરવેના દ્વિજ, જેને હાથ વેદનાં ખીજ;
 તે સહુને આપે હપદેશ, મારગ આલ્યો જાય હમેશ. ૨૬
 વેદવચનથી અવળા વણા, તે નર સધળા નાસ્તિક થયા;
 જૂદા જૂદા કાઢ્યા પથે, કહ્યાં જૂદા બાંધ્યા અંથ. ૨૭
 કેટલાક કહે છે એવું કથી, ફરી જનમ માણસનો નથી;
 એવું હોય તો શાનો ન્યાય, ઈશ્વર પણ નિર્દય કહેવાય. ૨૮
 મિથ્યા વાણી તેણે કથી, એવો દોષ ઈશ્વરમાં નથી;
 નથી જન્મ માનતા જોઈ, એક અંશે નાસ્તિક છે તેહ. ૨૯
 વળી હોય એમ કહે છે કથી, જક્ત ઈશ્વર કીધું નથી;
 એક અંશે એ નાસ્તિક ખરા, જે આવે ઈશ્વર ઉપરા. ૩૦
 દુટલાક પ્રજા કરતા નવ ગાય, પોતે ઈશ્વર થઈ પૂજાય;
 પોતાતણું ભજવે નામ, એ સવશું નાસ્તિકનું કામ. ૩૧

કેટલાક મુખથી એવું ભણે, ક્ષણિક જીવ દીપકવત્ ગણે;
 ક્ષણિક આત્માને માને લેહ, એક અંશે નાસ્તિક છે એહ. ૩૧
 કેટલાક વેદવિધિ સંસ્કાર, નથી માનતા એકે લગાર;
 વણસંસ્કારે પરણે તેહ, એક અંશે નાસ્તિક છે એહ. ૩૨
 કાઠે વેદથી ઉલટા પંથ, ગપો જોડીને બાધે મંથ;
 એ સધળી નાસ્તિકની વાત, જોનો ધર્મ નહિ સાક્ષાત. ૩૪
 નાસ્તિક જીવને શ્રાંતિ ભરે, પોપી મત પાખંડી કરે;
 પંથ મનાવવા પોતા તણે, વાદ કરે સહુ સાથે ધણે. ૩૫
 પોતા માંઘ કપટના કાપ, સામાના કહે જાહ કાપ;
 એક એકની નિંદા કરે, પરથી કહે પોતાનો સર. ૩૬
 વાદ કરતાં વાધે વેર, સામાસામી ઉપજે ઝેર;
 એક એકનું નિકંદન કરે, એક એકને મારે ને મરે. ૩૭
 અન્યોઅન્યમાં કરતાં ક્લેશ, તેમાં ધર્મ રહે નહિ લેશ;
 એવા અવગુણ પથો તણા, કલિયુગ માહે સહુથી ધણા. ૩૮

હોહા

જુદા જુદા પંથથી, સંપે રહે નહિ કાપ;
 એક એકની ઈર્ષા થયી, નાશ સરવનો હોય. ૧
 આગળ એવા દાખલા, જોતાં મળે અપાર;
 કાંઈક કહું છું તુજને, સુણજે રાજકુમાર. ૨

પ્રકરણ ૪ થું

ચોપાઈ ત્રિતાલ

રતિવંશના રાજા રામ, તેના મુતકેશ લવ નામ;
 લવનો પ્રગટ્યો પદ્મકુમાર, ઋતુપર્ણ તેનો મુત સાર. ૧
 વક્ષપાણિ એક તેનો તંન, તેનો શુદ્ધોદન રાજન;
 શુદ્ધોદન કેરો જુદા હવો, તેણે ધર્મ ચલાવ્યો નવો. ૨
 વેદધર્મની નિંદા કરી, કલ્પિત અંથ રચ્યા છે દરી;
 નાસ્તિક પંથ થયો તે તણે, ભરતખંડમાં પ્રસર્યો ધણે. ૩
 ચંપાનગર તણો જ રાય, નામ મુધન્વા તે કહેવાય;
 તેણે ધર્મ વેદનો તજ્યો, ભાવ કરી જુદોને ભજ્યો. ૪
 રૂપસુંદરી રાણી જોહ, વેદ ધર્મ ના ખૂડે તેહ;
 રાજા બોધ રાણીને કરે, રાણી તે મનમાં ના ધરે. ૫

જૂદી જૂદી બેની રીત્ય, એક એકને અંતર નહિ પ્રીત્ય;
જૂદા જૂદા બેના દેવ, જૂદી કથાને જૂદી સેવ. ૬
જૂદી જૂદી બેની કૃતિ, એકને વૈષ્ણવ એકને જતિ;
રાણીને મન ચિંતા થાય, હાવે કરશું શો ઉપાય. ૭
કુમારીલ ભદ્રાચાર્યજી જેહ, ગંગાતીરે હુતા તેહ;
તેણે એમ સાંભળી વાત, વેદધર્મ બૂડ્યો સાક્ષાત. ૮
તેણે મનમાં કયો વિચાર, કરવો વેદધર્મ હક્ષાર;
પહેલો ખોદ્ધો ભેળો ભણું, કુતર્ક સહુ તેના સાંભણું. ૯
પછી કરું ખંડનના અંથ, હણવો પાખંડીનો પંથ;
એમ વિચારી આવ્યા સાંચ, પોતે અપાનગરીમાંચ. ૧૦

દોહા

વાડીમાં જઈ ઉતર્યો, ધરી જતિનો વેશ;
કથા થતી બુદ્ધો તણી, ત્યાંહાં કીધો પરવેશ. ૧
વેદ વિપ્ર વિષ્ણુ તણી, નિંદા સુણી અપાર;
રહે ભરાયું ભદ્ર તણું, આવી આંસુધાર. ૨
બુદ્ધાચાર્યે જોઈને, કહી શિષ્યોને વાત;
જ્યા ન દેશો જીવતો, એ છે બ્રાહ્મણુ જાત. ૩
કરી વેશ એ કારમો, પંડિત આવ્યો જેહ;
અંથ ગયો સહુ સાંભળી, ખંડન કરશે તેહ. ૪
ઉંચી મેડી ઉપરે, સહુ બેઠેલો સાથ;
નીચે ભટ્ટને નાખીયા, ગાલી પગને હાથ. ૫
પડતાં પડતાં આવીયું, એ ભટ્ટના મનમાંચ;
વેદધર્મ જે સત્ય છે, તો નહિ વાગે ત્યાંચ. ૬
ભોમી ઉપર ભદ્ર પડ્યો, હેઠા હાથ હજાર;
ઈશકપાએ ઉગર્યા, વાચું નહિ લગાર. ૭
વાડીમાં જઈને વસ્યા, વળતી કયો વિચાર;
નાસ્તિક ગતને ખંડવા, સજ્યો અંથ હજાર. ૮
એવે એક આવી ચડ્યો, માળી વાડી માંચ;
તેને તુળસી ચુંદતાં, પોતે દીકો ત્યાંચ. ૯
પૂજ્યું તેને પ્રીતથી, દાને આપીશ એહ;
આ બુદ્ધોનું ગામ છે, એ મુજને સંદેહ. ૧૦
માળી કહે મુજ નગરમાં, છે રાણી મહારાજ;

તે પૂજે છે વિપ્લુને, આપીશ તુજસી આજ. ૧૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

ભટ્ટે પત્ર લખી આપ્યો ત્યાંય, મૂક્યો ગણીના કરમાંય; ૧

તે રાણીએ વાંચ્યો સદુ, મનમાં આનંદ પામી બહુ. ૧

માળી સાથે કહાવ્યું એહ, મળો મને મટશે સંદેહ; ૨

અર્ધો શ્લોક ગોખે રહી કહુ, તે પૂરો કરી દેજો સદુ. ૨

તેથી હું તમને બણીશ, બોલાવી પાસે આણીશ; ૩

પછી કરીશું એ ઉપાય, જ્યથી સધળા બુદ્ધ જતાય. ૩

કિં કરોમિ ક્વ ગચ્છામિ, કો વેદાનુવરિષ્યતિ ।

મા વિશદ વરારોદે, મહાચાર્યોઽસ્મિ મૃતલે ॥

દોહા

અર્ધશ્લોક પૂરો કર્યો, આપ્યો મન નિશ્વાસ; ૧

દાસી. મોકલી રાણીએ, તેડ્યો પોતા પાસ. ૧

ભણી ગણી રાણી હુતી; સકળ કળા ગુણ બણ; ૨

ભદ્રાચાર્યને ભાળીયા, પૂજ્યા કરી પ્રમાણ. ૨

ખંડન સધળાં બોદનાં, તે સંભળાવ્યાં ત્યાંય; ૩

તેવાં સરવે ઉતર્યાં, રાણીના મનમાંય. ૩

રાણી કહે રહેજો તમે, ટાળો દારણ દુઃખ; ૪

નાશ થાય નાસ્તિક તણે, તો સહુને હોય મુખ. ૪

રાજ વળતો આવીયો, રાણી તણે અવાસ; ૫

બુદ્ધ ધરમમાં નાખવા, કરતો હતો પ્રયાસ. ૫

રાણીએ સંભળાવીયાં, ખંડન બુદ્ધનાં ત્યાંય; ૬

અતુર રાજ ચેતીયો, તે ઉતર્યાં મનમાંય. ૬

જીતે સધળા બોદને, જો એવો દાર્ઢ હોય; ૭

વેદધર્મ સ્થાપન કરું, ટાળું સધળા સોય. ૭

સારી ત્યાંહાં સભા રચી, એક સધળા બુદ્ધ; ૮

ભદ્રાચાર્યજ આવીઆ, થયું વાદનું બુદ્ધ. ૮

બુદ્ધે બ્રાહ્મણ જીતીયા, વળતી થાપ્યો વેદ; ૯

બોદ્ધ સરવ હારી રહ્યા, તેનો થયો ઉચ્છેદ. ૯

મિશ્ર ધર્મ સ્થાપન કર્યો, તે દિવસથી ત્યાંય; ૧૦

ત્રિધિઓ ચાલી વેદની, ભરતખંડની માંય. ૧૦

બે પથિથી થાય છે, એવો ઘણો બગાડ;

વેર વધે છે લોકમાં, થાય ઝેરનાં ઝાડ. ૧૧
 વળી આશુહિવપાટણ વિષે, એવી બીજી વાત;
 જૈન દટાયા જીવતા, છે સધળે વિખ્યાત. ૧૨
 કુમારપાળ કુસંગથી, પડિયો પાખંડ માંય;
 દેવગોધિ આચાર્યને, જૈન જીતિયા ત્યાંય. ૧૩
 જાદા જાદા પંથથી, કંઈ કંઈ થાયે ક્લેશ;
 પડે લોકે પ્રપંચમાં, ધર્મ રહે નહિ લેશ. ૧૪

છપા

જના જવા ગુરુ, શિષ્ય હોય તેના તેવા;
 કરતા કરે કુતર્ક, જીત ઈચ્છે જશ લેવા.
 જોડે જાદા ગ્રંથ, પંથ પોતાનો થાયે;
 ધર્મ સનાતન જેહ, તેહનાં મૂળાં કાપે.
 ધતી ધન ભેણું કરે, વળી મંદિર બહુ મોટાં રચે;
 અંતર કપટ અતિ ધણું, તે પાપ કરી નર્કે પચે. ૧
 કામ ક્રોધ મદ લોભ, દંભ ઇર્ષા રહે જમાં;
 કરે કપટનાં કામ, ધર્મ તો ન રહે તેમાં.
 જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય, ત્યાગ દેખાડે સહુને;
 ચન હરવાને કાજ, કપટથી બોધે બહુને.
 એમ પાખંડી પંથથી, સસ ધર્મ સધળો ગયો;
 વેદતણી વિદ્યા જતાં, કપટ ધર્મ કળિમાં થયો. ૨

ચોપાઈ ત્રિતાલ

એવા અવગુણ પચો તણા, જેતાં સધળે દીસે ધણા;
 શ્રુતિ તણી આજ્ઞા છે એમ, સહુની ઉપર કરવો પ્રેમ. ૧
 જીવ સરવ જે છે પ્રજાતણા, જાણો સર્વ બંધુ આપણા;
 કોઈ ઉપર ના કરવો દ્વેષ, ધર્મતણો કરવો ઉપદેશ. ૨
 કરે ધર્મ મનાવના યુદ્ધ, એ તો સધળું વેદ વિરુદ્ધ;
 યુદ્ધ કરે તો હિંસા થાય, એ મોટો અધર્મ કહેવાય. ૩
 જ્યાંહાં હિંસા ત્યાં ધર્મજ નથી, વેદ એમ કહ્યું છે કથી;
 ઝેર થકી અમૃત ના થાય, ત્યમ હિંસાથી ધર્મજ જાય. ૪
 ઉપનિષદનો એવો અર્થ, હિંસા કરે તે ધર્મજ વ્યર્થ;
 ટાઈક કહેશે એવું સહી, યજ્ઞવિષે હિંસા ક્યમ કહી. ૫
 તેહતણું કારણ છે એક, સમજ લેજો કરી વિવેક;

દાનન હિંસા કરતા બહુ, સેહેજ પાપી હુતા સહુ. ૬
 તેને વેદ મનાવવા માટય, યજ્ઞવિધિયે ઘાટ્યું ઘાટય;
 ઉપનિષદમાં કયોં નિપેધ, એવો વેદ તણો છે ભેદ. ૭
 હિંસા કરવી નહિ કોઇ કામ, રાજધર્મ તો તેતું નામ;
 જીવ સર્વ જાણવા મિત્ર, ચૌયાદિ કરી રહે પવિત્ર. ૮
 હિંસા ચોરીનો ઠરી ત્યાગ, એક પ્રભુ સાથે અનુરાગ;
 નિંદક કોઇ ન કરવાં કર્મ, એ સહુનો સાધારણ ધર્મ. ૯

દોહા

ઈશ્વર આપે જીવને, જાતિ આયુષ ભોગ;
 સુખદુઃખ પામે પ્રાણીયો, પૂર્વકર્મને જોગ. ૧
 જીવ કર્મ આધીન છે, ઈશ્વર છે નિષ્કર્મ;
 વેદ કરીને ઈશ્વરે, સાંપ્યો જીવને ધર્મ. ૨
 ઈશ્વર તો ભજનીય છે, જીવ જાણવો ભક્ત;
 જીવ દેહ પ્રતિ જાળવા, ઈશ્વર એક અવ્યક્ત. ૩
 તત્ત્વ રચ્યાં છે ઈશ્વરે, તે સધળાં જડરૂપ;
 જીવ રચી ચેતન કયાં, એવી કલા અનૂપ. ૪
 તે તત્ત્વોથી ઈશ્વરે, રચ્યાં ધણાં પ્રજાંક;
 ઉપજાવે પાળે હરે, ચેતન એક અખંડ. ૫
 જડ અભિમાની જીવને, બંધન મોહું જોડ;
 ભક્તિ કરતાં પ્રજાની, મુક્ત થાય છે તેડ. ૬
 એવું જાણી જીવને, ભજવો પૂરણ પ્રજા;
 ધર્મમારગે વર્તવું, તજવાં ખોટાં કર્મ. ૭
 પ્રાણીને સંકટસમે, ધર્મ હરે છે સદાય;
 ધર્મહીન જે માનવી, તે સધળે દૂરાય. ૮

ચોપાઈ ચિંતાલ

મુનિવર દેરાં સુણી વચન, ધુંધુમારતું માન્યું મન;
 ધર્મતાણો જે મનિમા કહ્યો, તેડ સર્વ મેં સાચો લલ્યો. ૧
 ઉરમાં ઉપજે ચંકા એક, તે સમજવો કરી વિવેક;
 રૂપ ધર્મનું કહો છે જોડ, તેનો કાંઈ ન દીસે દેહ. ૨
 રૂપ રંગ ના દીસે કાંચ, સદાય કરે કથમ સંકટ માંચ;
 પરલોકે જે રહે છે પાસ, તે યજે છે જીવના ત્રાસ. ૩
 અરૂપમાં એવડું બલ કર્યું, રૂપ વિના તે શામાં વસ્યું;

માટે રૂપ ધર્મનું જોઈ, કૃપા કરી સમજવો તેહ. ૪
દોહા

વળતા મુનિવર બોલિયા, સાંભળ રાજકુમાર;
સત્ય રૂપ છે ધર્મનું, તેને નહિ આકાર. ૧
સત્તા જે ઈશ્વરતણી, સત્ય તેહનું નામ;
સરવેને ધારી રહે, એનું અદ્વિત કામ. ૨
સત્યતણા આધારથી, અદ્વર રહ્યાં છે ઈંડ;
પૃથ્વી આદિ પોલમાં, છે ભારે ગ્રહાંડ. ૩
ચમક તણી સત્તા થકી, લોહ ચળે છે તેમ;
દીસે નહિ પણ છે ખર્ડ, અરૂપમાં બળ એમ. ૪
હોકાયંત્ર નૌકાતણો, તેમાં ચમક પ્રવેશ;
ઉત્તરદિશ સન્મુખ રહે, એમ સમજ ઉપદેશ. ૫
ચમકતણી સત્તા થકી, નૌકા સીધી જાય;
હોકાયંત્ર ન હોય તો, ઉમારણ અથડાય. ૬
તે ઉપર કહું વારતા, સાંભળ રાજકુમાર;
સમજશે સાચું સહુ, જોઈ કરી વિચાર. ૭
ભાવનગરના વાણિયા, સુમન-કુમનના નામ;
વેપારી તે વહાણના, ફરતા સધળે કામ. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ

સુમન શેઠ તે કુતો સુબાણ, જેનાં જન સહુ કરે વખાણ;
વહાણ તણી વિદ્યા જટલી, સુમન શેઠ સીખ્યો તેટલી. ૧
વિવેક માલમ તેનો હતો, હાંકી વહાણ સાગરમાં જતો;
કુમનશાને હર્ષ વહાણ, એ તો વિવાહીન અજણ. ૨
મૂરખ માલમ તેની સાથ, વહાણ હાંકવું તેને હાથ;
કુમનચંદે કયો વિચાર, નિદેશ જવાનો નિરધાર. ૩
સુમનચંદના મંદિરમાંય, તેવો ઉઠીને આવ્યો ત્યાંય;
સુમને ઘણું ક્યું સનમાન, પાસ બેસાડી આપ્યાં પાન. ૪
આવો આપ પધાર્યા આજ, દહે ભાઈ અમસરપું કાજ;
કુમન કહે મેં ધણું જોઈ, તમને ગમે તો કરીયે તેહ. ૫
જઈએ જવે વહાણજ ભરી, ઘણું ધન લાવીશુ ફરી;
પરિયાના પરિયા જે આવ્ય, લાવે ધન જે જવે જાય. ૬
કાણ કરે બીજે વેપાર, આવો તાંડાં જઈએ નિરધાર;
હા. ૨૭

સુમન કહે સાંભળજી વીર, જાવે દાર્દક જઈ શકે ધીર. ૭
 મહાસાગર મોટા વિકરાલ, તેમાં કાણ કરે સંભાળ;
 પુણ્યતણું બળ જને હોય, સાંજે તાજે આવે સોય. ૮
 મગરમજ્જ મહા મોટા ફરે, ભાગી વહાણના બૂકા કરે;
 અતિ ધણું ઉઠે તોફાન, જાપાયે જીવનું જન. ૯
 પહેલું ધર્મ કરે બહુ આંચ, વળતી જઘ્યે સાગરમાંય;
 ધર્મવિના રક્ષણ કાણ કરે, પાપી જન તો બૂટી મરે. ૧૦
 વિકટ પંથ છે વસમો ધણો, જઘને આવે દાર્દક જણો;
 ધર્મ વહાલો જને હોય, સુખે જઘને આવે સોય. ૧૧
 દોહા

વચન સુમનનાં સાંભળી, કુમનચંદ્ર કહે વાણ્ય;
 સહેજે સધણું થાય છે, વૃદ્ધિ હો કે હાણ્ય. ૧
 ભાવિક જે મટતું નથી, તો ધર્મ થકી શું થાય;
 સાઈ નરસુ સ્વભાવથી, સદાય આલ્યું જાય. ૨
 વૃક્ષ ધણું વનને વિષે, કાળે ફળવંત હોય;
 સુખદુખ એવું મનુષ્યને, સહેજે આવે સોય. ૩
 તત્ત્વ અનાદિ સર્વ છે, સહેજે હોય સંજોગ,
 જીવ અણછતો ઉપજે, તેને સુખદુખ ભોગ. ૪
 વિયોગ હોય જે તત્ત્વનો, તેને કહે છે મર્થ;
 રૂપ નથી દોષ જીવનું, નહિ કાંઈ તેને વર્ણ. ૫
 ઈશ્વર કોઈ કરતા નથી, સર્વ સ્વભાવે થાય;
 સહેજે ખેલ સૃષ્ટિ તણો, સદાય આલ્યો જાય. ૬
 કરવું ધર્મ તમે કહ્યું, તે તે શાનું નામ;
 વાતરીએ જે વિત્તને, તેહ બતાવો દામ. ૭
 કુતર્ક એના સાંભળી, બોલ્યો સુમન સુબલ્ય,
 પુણ્યકામ બતાવું તુજને, પુણ્યનણો પરમાણ્ય. ૮
 મનુષ્ય દેહ પામી કરી, કરવો પર ઉપકાર;
 સુખ હોય સઘળા જીવને, એમાં પુણ્ય અપાર. ૯

છાંચો

સરોવર સારાં કોઈ, કરાવે ઉલટ આણી;
 જેમાં બારે માસ, ભર્યાં રહે નિર્મળ પાણી.
 જીવ તપાતુર પશુ, પંખીડાં બહુ ત્યાં આવે;

- કરે ઘણા કલ્લોલ, સરવને સુખ ઉપજાવે.
 એ ઉપકાર અતિ ઘણો જ પ્રાણી બહુ પોષાય છે;
 કહે છોટમ સ્વર્ગે રહી, તે નર સુખીઓ થાય છે. ૧
- વળી જલેરાં વૃક્ષ, વિધિયે જ દાઢ વાવે;
 પાંખી કરે નિવાસ, સદાં સહુને મન ભાવે.
 મધુર હોય દુઃખદૂલ, જીવ આત્રાં સુખ પામે;
 શીતળ જેની છાંય, તાપ ને બૂખ વિરામે.
 એમાં પુણ્ય અતિ ઘણું, જે પૂરો પરઉપકાર છે;
 કહે છોટમ, એવું કરે, તે નરનો ધન્ય અવતાર છે. ૨
- વૈદક શાળા કરી, રોગ રોગીના ટાળે;
 લૂલા અંધ અપંગ, પ્રીત્યથી તેને પાળે.
 એમ કરે ઉપકાર, સુદૃઢ ધન તેજ કમાયો;
 નારિતક ન કરે કાંઈ, વૃથા તે જન્મ ગમાયો.
 વિવિધ વાપિ દુપમાં, ખર્ચે ધન જે આપણું;
 એવા પરઉપકારથી, પ્રાણી પુણ્ય લહે ઘણું. ૩
- વિદ્યાશાળા કરી, ભણાવે વિદ્યા સહુને;
 એથી પણ ઉપકાર, થાય છે પ્રાણી બહુને.
 નિર્ધન કરાં ખાળ, હોય સુધરીને સારાં;
 દે છે બહુ આશીર્વાદ, ભલાં સરવે ભણનારાં.
 એવા પરઉપકારમાં, જે વિત્ત પોતાનું વાપરે;
 કહે છોટમ સંસારમાં, જય તેનો સહુ ઉચ્ચરે. ૪
- દે પંડિતને દાન, વધે છે વિદ્યા તેથી;
 ગુરુજનને દે દાન, ધર્મવૃદ્ધિ હોય એથી.
 ભક્તજનોને દાન, કયે હોય ભગવંત રાજ્ય;
 કવિજનને દે દાન, કરે તે કીર્તિ આઝી.
 રંક અપંગ દે રોગીયા, તેને અન્ન ધન આપશે;
 છોટમ તે ધનવંત નર, સ્વર્ગે જઈ સુખીયા થશે. ૫
- ધનથી ધર્મ કમાય, કમાયો કહિયે તેને;
 ના ખરચે ના ખાય, અધમ તો કહિયે એને.
 મૂઢીને મરી બચ, માત્ર એક પળમાં ઉઠી;
 દાટયું રહે છે દામ, બચ લેઈ કાલી મૂઢી.
 લોભે પાપ કરે ઘણાં, પછી દાપ થાય કિરતારનો;

કહે છોટમ દંડ તેને પડે, ઝાઝો જમના મારનો. ૬
દોહા

સુમને બહુ સારું કહ્યું, કુમને ન ધર્યું કાન;
અવળો અર્થ અકાવતો, ના સમજ્યો નાદાન. ૧
કામી આગળ શુભ કથા, લોભી આગળ ધર્મ;
પાપી નરને ના ગમે, પુણ્યતણાં જે કર્મ. ૨
કુમન કહે છે સુમનને, તમે કહ્યો જે ધર્મ;
જમાં જીવ ઝાઝા મરે, એ તો સર્વ અધર્મ. ૩
સુમન કહે જીવને હણી, ધનને સંચે જેહ;
પરઉપકાર કરે નહિ, બચ નહીંમાં તેહ. ૪

જીવો

ખેતી કરતાં જીવ, મરે છે અગણિત એથી;
જો ન કરે ખજા યજ્ઞ, બચ છે નોક તેથી.
વળી કરે બ્યાપાર, બુઠય પ્રપચે પ્રાણી;
ન કરે પરઉપકાર, હોય છે અતે હાણી.
કાંઈક ધનને કારણે, વળી સેવે રાજદ્વારને;
કહે છોટમ બહુ અન્યાયથી, તે પામે જમના મારને. ૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

સુમને સઘળી વાતો કહી, કુમને તો એકે ના ગ્રહી;
વળતી ગયો પોતાને ઘેર, પથે બવા કીધી પેર. ૧
સુમને સારાં કીધાં દાન, મળી સરવને દીધાં માન;
વળતી પથે કર્યું પ્રયાણ, સારું જોધને સજીયું વહાણ. ૨
સારા સારા સેવક જેહ, સાથે સઘળા લીધા તેહ;
કુમનચંદ પસં આણી લાવ, સજ કીધું પોતાનું નાવ. ૩
સેવક સાથે લીધા વળી, ચાલ્યા સહુ સજ્જનને મળી;
વિચિત્ર વહાણમાં ગમ્મત ઘણી, પછી હંકાર્યા બવા લણી. ૪

દોહા

નૌતમ શોભા નાવમાં, વિધ વિધ વાગે નાદ;
ગાનતાન થાયે ઘણાં, કંઈ કંઈ કથાનુવાદ. ૧
જેતા જેતા જઈ ચઢ્યા, બવા બંદરમાંય;
વહાણ છીપાવીને વર્યા, વરસ બે ચારેક ત્યાંય. ૨
વિધવિધ વસ્તુથી ભર્યાં, સોના કેરાં વહાણ;

- દેશ પેતાને આવના, પાછું ક્યું પ્રયાણ. ૩
- મહાસાગરની મધ્યમાં, આવ્યા જેણી વાર;
વધી ગતિ વાયુતણી, તરતજ તેણે ધાર. ૪
- ચંદ્રપટ સુમન ચેતીયો, જે વાયુનો જાણ;
એક એટ આગળ જઈ, તરત છીયાવ્યું વહાણ. ૫
- કુમન કાંઈ સમજ્યો નહિ, જે થાશે તોફાન;
અચેત હંધ્યો હંધમાં, ન રહ્યું તેને ભાન. ૬
- એટલે સાગર ઉછળ્યો, ઘણું પવનનું જોર;
ધટા ચઢી બહુ ધનતણી, થયું અંધારું ધોર. ૭
- એટલે સાગર ઉછળ્યો, મોજાં મોટાં થાય;
નાવ હિંડોળે નાખીયું, હંચું નીચું જાય. ૮
- કુમન લાગ્યો કંપવા, કરે ઘણો પોકાર;
પુણ્ય વિના તેવે સમે, કાણ ઉતારે પાર. ૯
- વળી વિશેષ હોય વિજળી, વરસે બહુ વરસાત;
ધીરજ ન રહી કુમનને, એવો જોઈ ઉત્પાત. ૧૦
- લોભે ધન લેવા ગયો, દારણ ઉપજ્યું કુંભ;
ધર્મ વિના સંસારમાં, રાતું પામે સુખ. ૧૧
- માને દેવી દેવને, ભલે ભવાની પીર;
ત્રાસે તન દાઝી ગયું, શીતળ થયું શરીર. ૧૨
- પડી વિજળી વેગથી, વળતી પાણીમાંય;
હોઠાચંત ફરી ગયો, સત્ત્વ હરી ગઈ ત્યાંય. ૧૩
- એટલે ગયું ઉમારગે, વાયુવેગે વહાણ;
ખબર પડી નહિ કોઈને, માલમ મૂઠ અજાણ. ૧૪
- વહાણ નિદેશે જઈ ચઢ્યું, કોસ પાંચસે પાર;
લોક લૂટારા જ્યાં હતા, આવ્યું તેણે ધાર. ૧૫
- લૂટારા લૂંટી ગયા, સઘળા માત્ર સમેત;
પકડી લીધો કુમનને, કીધો કેદ અચેત. ૧૬
- પાપી સંકટમાં પડે, જ્યારે ધડો ભરાય;
કાપ હોય કિરતારનો, જરૂર સમૂળો જાય. ૧૭

છાંચો

રાવણ ગયો સકુલ, કંસ ને કૌરવ યજ્ઞયા;
કૈયા-કચક જુવો, સર્વને સાથે ખાજ્યા.

યયા અધર્મી જોહ, ગયા સરવે ધર ટોડી;
ભયાં રણા ભંડાર, ગયા લઈને રાખોડી.

આજલગી અવજગ ધણા, જન ધિકારે છે જોહને;
કહે છોટમ દુઃખ છે ધણું, અંત્ય અધર્મીના દેહને. ૧

એપાઠ ત્રિતાલ

શાંત થયો સાગર જોટલે, સુમને નાવ હાંધ્યું તેટલે;
પછી ગયો પોતાને દેશ, તેને વિદ્ય થયું નાહ લેશ. ૧

સંકટમાં મૂકે ઉપાય, એવો ધર્મતણા મહિમાય;
એ દષ્ટાંત સમજજો વીર, ધર્મ આચરજો રાખી ધીર. ૨

ધર્મે ધન સંપાદન થાય, આત્રે તે પાછું ના જાય;
પત્ની પ્રેમવતી પણ મળે, સર્વ મનોરથ સેહેજ દુગે. ૩

પુત્ર હોય ઉત્તમ ગુણવાન, હોય સુખી તે શક સમાન;
કહ્યું દષ્ટાંત ઉપરનું જોહ, અર્થ તેહનો સમજો એહ. ૪

સાગર તે જાણો અંસાર, નાવ ઠામ નરનો અવતાર;
જીવ તેજ વેપારી જન, બુદ્ધિભેદ તે સુમન કુમન. ૫

વિદ્યા તે જાવાનો ખેટ, સુકૃત તે સોનું છે નેટ;
ચિત્તવૃત્તિ તે હોકાયંત્ર, વૃથા વિજળીથી પરતંત્ર. ૬

અધર્મ ઉમારજો જ અદે, તે નર નિશ્ચે નહીં પડે;
ધર્મવંત તે સુખીયો હોય, તેને વિદ્ય ન વ્યાપે કોય. ૭

વિચિત્ર વાતો મુનિએ કહી, રાજકુંવરને રહ્યે રહી;
ઉરમાં ઉપજ્યો એજ વિચાર, ધર્મવિના મિથ્યા અવતાર. ૮

ધર્મવિના માનવ તે પશુ, સાર અસાર ન સમજો કશું;
સુરજતણું સુખ ન લહે ધૂડ, પાપનિશા પ્રિય માને મૂઢ. ૯

એવા અંધ અધર્મી જોહ, અર્ધજ ગભાવે ઉત્તમ દેહ;
આજલગી મુજમાં અજ્ઞાન, હાને ગુરુએ આપ્યું જ્ઞાન. ૧૦

અજ્ઞાનરૂપી અપદ્મ રોગ, લેથી ન લહે સુખ સંજોગ;
શુરુ-વેધ જો સાચા મળે, તો એ રોગ સમૂળો ટળે. ૧૧

એમ કહીને નામ્યું શીરા, મુનિએ બહુ દીધી આશીર્વાદ;
વિધવિધ વિદ્યા શીખ્યો વળી, મલિન વાસના મનથી ટળી. ૧૨

દોહડા

વરસ ખાર વીતી ગયાં, લહી પિતાએ ચેર;
મધાન આવ્યો તેડવા, ગયો પોતાને ઘેર. ૧

ધર્મધુરંધર સુત થયો, યૌદ્ધ વિધાનો બાણ;
બુદ્ધિવંત બળીયો થયો, પંડિત કરે પ્રમાણ. ૨
ભદ્રસિંહને ભાવિયો, સોંધ્યું સુતને રાજ;
ધ્વજ બંધાવી ધર્મની, ક્રીધાં સારાં કાજ. ૩

છાયા

સધળા પુરના લોક, એકઠા થઇને આળ્યા;
પુરપતિ થેઠો પાય, બેઠય ભાવેથી લાળ્યા.
પ્રીતે કર્યો પ્રણામ, માન મહિપતિએ દીધું;
કહી ધર્મની રીત્ય, સર્વનું કારણ સીધું.
ધર્મ સનાતન વેદનો, પુરજનને કહે પાળજો;
બુદ્ધ પ્રપંચ અવગુણ ધણા, તનમનથી સહુ ટાળજો. ૧

આપાઈ ત્રિતાલ

જે જે જાતવિધે વ્યવહાર, આચરવો શુભ ધર્માચાર;
તત્ત્વજ્ઞાનપરાયણ થજો, બ્રહ્મનિષ્ઠ સધળા નર હજો. ૧
ઉત્તમ કર્મ જે જે આચરો, તે ઈશ્વરને અર્પણ કરો;
માતપિતાને બણો દેવ, સારી રીત્યે કરજો સેવ. ૨
માતતાત તે મોટા ગુરુ, તેનું વચન પાળવું અરૂં;
જ્યેષ્ઠ ભ્રાત તે પિતા સમાન, સગીરતુલ્ય નારીસંતાન. ૩
સેવક તે છાયાસમ જોય, કૃપાપાત્ર તે પુત્રી સોય;
સહુને બણી આપ સમાન, કોઈનું ના કરવું અપમાન. ૪
સાડું નરતું રેવું સહી, ચૂકી વેર ન સજવુ કહી;
પત્ની પરણી પ્રસવે પુત્ર, શોભાવે સધણું ઘરસુત. ૫
ધરની લક્ષ્મી તેહજ નાર, નારીવિના મિથ્યા અવતાર;
પત્ની પરણી ધર્મ પાળશે, તે નરનારી સ્વર્ગે જશે. ૬
સ્ત્રીનું રક્ષણ કરે તે પતિ, પતિવશ વરતે તેહજ સતી;
પુત્રી-પુત્ર બણાવે જેહ, માતતાત સુખ પામે તેહ. ૭
જે વિદ્યા ન બણાવે તાત, તે સુતનો શત્રુ સાક્ષાત;
જે વિદ્યા સંપાદન કરે, તે સધળે સુખ પામે સરે. ૮
ધર્મ અર્થ મોક્ષને કામ, સિદ્ધ હોય વિદ્યાથી તમામ;
ધર્મરહિત માનવ તે પશુ, તેથી સાધન ન બને કશું. ૯
ધર્મવંતની સધળે છત, સેવો ધર્મ કરીને પ્રીત;
જેને ધર્મ હિપર નહિ હેત, તેનું જીવતર જવું પ્રેત. ૧૦

છાપા

ધર્મવિના નર જેહ, પતિત તે પૂરે પાપી;
 ધર્મવિના નર જેહ, હોય સહુને પરિતાપી.
 ધર્મવિના નર હોય, નીચથી નીચ નકારે;
 ધર્મવિના કુલમાંય, અધમ જેવો અંગારો.
 ધર્મવિના જે માનવી, પ્રેત થકી તે પ્રેત છે;
 કહે છોટમ ધર્મ જેમાં નહિ, તેના મુખમાં રેત છે. ૧

દોહા

શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણમાં, કહ્યો સનાતન ધર્મ;
 પ્રીત્ય કરીને પાળવો, જે જે વર્ણાશ્રમ. ૧
 સાહાવો શુદ્ધ ચિત્તે કરી, સત્પુરુષનો પંથ;
 વિચાર કરી વિલોકવા, જ્ઞાનનીતિના અંથ. ૨
 ગાય દેવ ગુરુ વિપ્રની, સદાય કરવી સેવ;
 અખિલ જક્ત જેણે કર્યું, એ ઉપાસવો દેવ. ૩
 અતિથિ આવે આંગણે, દ્વિજ અથવા ચાંડાલ;
 ભાવે ભોજન આપીએ, વદિયે વાણી રસાલ. ૪
 સત્ય ન તજવું સર્વદા, સંકટ આવે તોય;
 અસત્ય કિંચિત્ ભાખિયે, જીવ ઉગરતો હોય. ૫
 વસ્તુ બ્રાહ્મણ દેવની, પરધન કે પરનાય;
 સજ તૃષ્ણા સહુ તેહની, મનને બંતું વાર્ય. ૬
 સદાચાર ને શુભકથા, સત્ય ધર્મ સદ્અંથ;
 તૃષ્ણા કરવી તેહની, એ નીતિનો પંથ. ૭
 સ્નાન દાન જપ હોમ વળી, બણવાં સારાં શાસ્ત્ર;
 પૂજ્યતણી પૂજવિધે, તજવું આજસ માત્ર. ૮
 ક્રોધ દ્રેષ ભય શઠપણું, આડી ચોરી જેહ;
 દંભ કુટિલ ઉદ્વેગતા, તજવાં સઘળાં તેહ. ૯
 દુઃખીઆ જીવ ઉપર દયા, પ્રીતિ સજ્જન સંગ;
 સર્વેનું સુખ બેઘને, આનંદ ધરવો અંગ. ૧૦

છાપા

અતિ આહાર અતિ ક્રોધ, અતિ નિદ્રા નવ કરિયે;
 અતિ મહેનત અતિ હારય, બોલ બહુ ના ઉચરિયે.
 અતિ ચિંતા અતિ શોક, અતિ નવ કરવી ક્રીડા;

અતિ મોહ અતિ માન, પ્રગટ હોય તેથી પીડા.
 અતિ વ્યસન અતિ વિષયમાં, લુપ્ત હોય મન જે તણું;
 અતિ લોભ અતિ મોહથી, એ પ્રાણી દુઃખ પામે ઘણું. ૧
 અતિ વિદ્યા અતિ પુણ્ય, અતિ શ્રદ્ધા સ્મૃતિ જને;
 અતિ ઉત્સાહ અતિ ધીરજ, અતિ ઉત્તમ ગુણ એને.
 અતિ ભક્તિ અતિ જ્ઞાન, ધર્મ અદેહા ઉર ધારે;
 અતિ વિવેક વિચાર, આપ આત્માને તારે;
 અતિ ખ્યાતિ આ લોકમાં, નીતિ રીતિ અતિ નિર્મળી;
 અતિ ડાહ્યાપણુ ભલપણુ અતિ, દયા અતિ ઉરમાં વળી. ૨
 દોહા

સકામ નિજ ઘરાનિષે, શત્રુનિષે સકોધ;
 સલોભ પુણ્ય કરમનિષે, બુદ્ધિવંતને બોધ. ૧
 દ્વેષ કરે પાખંડ પર, સજ્જન સાથે રાગ;
 બુદ્ધો ધુતો આડીઆ, તેનો કરવો ત્યાગ. ૨
 ખસ મૂરખ ચંડાળ નર, પતિત નાસ્તિક જેહ;
 પાપી નિદંય નીચ શઠ, લુપ્ત જણવો તેહ. ૩
 પોતે જરા પોતાતણા, કરવા નહિ પ્રકાર;
 પરના જશને સાંભળી, મન ધરવો ઉલ્લાસ. ૪
 ધનઘરા કુટુંબમાં, થવું નહિ આસક્ત;
 પર ઉપગારે વરતવું, જરા બોલે સહુ જક્ત. ૫
 શ્વાન સમા હોય ગિત્ર તો, તજવો તેનો સંગ;
 રક્ષણ કરવું દેહનું, મનમાં ધરી ઉમંગ. ૬
 અનાથ જન કે વૃદ્ધજન, અબળા ને વળી બાળ;
 તનમન ધનથી તેહની, કરવી નિત્ય પ્રતિપાળ. ૭
 શત્રુ પણ હણવો નહિ, જે તે આવે શણું;
 કપટ કરીને કાઢવું, ધન ના કરવું હણું. ૮
 જે કાઠ આવે બચવા, હંચ નીચ જન માત્ર;
 માગે શિશ તો આપિયે, ન જેવું પાત્ર કુપાત્ર. ૯
 રાજને પંડિતને, કીર્તિભૂષણ સાર;
 શુભ કીર્તિ જેની નહિ, તે નરને ધિકાર. ૧૦
 શોભે સતકીર્તિ થકી, માણસ કરી બત્ય;
 હજ્જનલ દીસે અતિઘણી, ચંદ્રવડે જ્યમ રાત્ય. ૧૧

ગજ ઘોડો કંચનમણિ, રત્નતણા ભંડાર;
 હોય અગ્રીતિ લોકમાં, શોભે નહિ લગાર. ૧૨
 ધન આયુષ ખજ સુખ ઘણું, પૂર્વપુણ્યથી હોય;
 તે માટે કરવું સદા, પુણ્ય કર્મ સહુ હોય. ૧૩
 કાર્યાકાર્ય નિચાર કરી, જોવો સમગ્રે હામ;
 દેશ-કાળ-ખજ જોઈને, વરતે સમગ્રે હામ. ૧૪

ચોપાઈ ત્રિતાલ

કપટ કરીને બંધન મહો, કોઈ જીવને નાખવા નહો;
 ચોર દુષ્ટ હોય રાત્રી જઈ, બંધન માંલ નાખવા તેહ. ૧
 રનાન દાન જપ આઘ કર્મ, જે જે સગવો સારો ધર્મ;
 તેમાં આગસ કરવું નહો, મન ભભવા દેવું નહિ કહો. ૨
 વચન જોલવું કરી વિવેક, અક્ષર થોડા અર્થ અનેક;
 કાહાપણ મહત્ત્વ શકતા તજી, સમજાં સુકૃત લેવાં સજી. ૩
 કોઈનો ભય નો ધરવો કાંય, પાપથકી કરવું મનમાંય;
 બ્રાહ્મણનો કે ગુરુનો દ્રોહ, ના કરવો મન આણી મોહ. ૪
 જ્ઞાતિ બાંધવ કે વળી મિત્ર, સુતદારા જે હોય પવિત્ર;
 સરવે પર સમજુદ્ધિ ધરે, અહંકાર મનમાં નવ કરે. ૫
 પંક્તિમેદ વળી ભોજનસમે, તેવું પણ ના કરશે તમે;
 જાંહાં વિધાની ગોષ્ઠિ હોય, ધર્મકથા કોઈ કરતો હોય.
 કરે કોઈ સાચો ઉપદેશ, તે હામે કરવો પ્રવેશ. ૬
 પુણ્યપવિત્રને યશ પ્રખ્યાત, નીતિ ધર્મતાણી હોય વાત;
 એવે હામે વસીએ વાસ, પણ ના રહીએ પાપી પાસ. ૭
 કુલટા ગુણગ્રાહી જાંય, વાસ ન કરવો જઈને ત્યાંય;
 નીચ લોક દુષ્ટનો દેશ, કરવો નહિ તે હામ પ્રવેશ. ૮
 એક દેવ પરમાત્મા જેહ, લક્ષિતવડે ઉપાસવો તેહ;
 બહુધા દેવ ઉપાસન કરે, તેનું કારજ કાંઈ ન સરે. ૯
 સદા પવિત્ર સદા જે દક્ષ, સદા ચાંત સ્થિરત્મા લક્ષ;
 પડવર્ગ જીતી રહે જે સદા, મનમાં ક્લેશ કરે નહિ કદા. ૧૦

દોહડા

શિક્ષા એવી સર્વને, રાચે કહી જે રીત્ય;
 દેત કરિ દેયે ધરી, વધી પ્રજાની પ્રીત્ય. ૧
 પુરજન સહુ પાચે નમ્યા, ગયા રજ લેઈ ઘેર;

૮-વંશપાંખ આખ્યાન

દોહા

મહામંગળ ગુણનો નિધિ, એવો ઈશ્વર એક;
તેના નિર્મળ નામથી, નાસે વિદ્ય અનેક. ૧
ત્રણ શક્તિ ઈશ્વરતાણી, દ્રવ્ય ક્રિયા ને જ્ઞાન;
ત્રણ ગુણો છે તેહના, બહુ મોટા બળવાન. ૨
દ્રવ્ય પદારથ બણીએ, પ્રકટ પંચમહાભૂત;
પંચ વિપય છે તેહના, એકએકમાં અનુસ્યૂત. ૩
તામસ ગુણ છે દ્રવ્યનો, મહારુદ્ર છે નામ;
સૃષ્ટિના સંહારનું, તેજ કરે છે કામ. ૪
ક્રિયાશક્તિ રાજસતાણી, ક્રિયા કરે છે તેહ;
પ્રજ્ઞા તેના દેવતા, રચે સરવતા દેહ. ૫
હાથ ચરણ મુખ ગુદ વળી, ઉપસ્થ ઇંદ્રી નામ;
દશ વાયુ છે દેહમાં, કરે ક્રિયા સહુ કામ. ૬
જ્ઞાનશક્તિ છે સાત્વિકી, વિધ્યુ દેવ કહેવાય;
અંતર ને બાહિર સહુ, જ્ઞાન તે થકી થાય. ૭
નેત્ર નિહાળે રૂપને, શબ્દ સાંભળે કાન;
ગંધ અહે નાસાવડે, જીભ સ્વાદનું ભાન. ૮
સંશય ઉપજે મનવિષે, નિશ્ચય બુદ્ધિથી થાય;
ગર્વ કરે અહંકારથી, સ્મરણ ચિત્તથી સદાય. ૯
ક્રિયાશક્તિએ ઉપજે, જ્ઞાનશક્તિએ બણે;
દ્રવ્યશક્તિએ સર્વના, દેહ વાય નિર્વાણ. ૧૦
ન્યાસુધી આકાશમાં, ચાર તત્ત્વ વિસ્તાર;
ત્યાંસુધી ઉપજે શમે, અગણિત જીવ અપાર. ૧૧
ઉપજે તે પાછું શમે, એ ઈશ્વરનો નેમ;
જે સધળું રહે જીવતું, માય સૃષ્ટિમાં કેમ. ૧૨
સ્થાવર જંગમ જીવમાં, ક્રિયાશક્તિ ભરપૂર;
પોષણ આપી પિંડને, વળી વધારે નૂર. ૧૩
ઉદ્ભિજ્જેના બીજમાં, જમનો હોય સંચાર;
ક્રિયાશક્તિથી થાય છે, પત્ર-પુષ્પ-વિસ્તાર. ૧૪

ઈશ્વરની શક્તિવડે, ઉપજે ખપે અનંત;
માટે દોય મુવા પછી, શોક કરે નહિ સંત. ૧૫
જ્યાંસુધી છે જીવમાં, અતિ ધણું અજ્ઞાન;
શોક મોહ મમતા કરી, આપ મરે હેવાન. ૧૬
વંશપાળ એક વાણિયો, ભોળી નામે નાર;
શોક મોહથી તેહને, ઉપજ્યું દુઃખ અપાર. ૧૭
તેહતણી કહું વારતા, સાંભળજ્યો સહુ દોય;
સમજે દુઃખ સંસારનાં, તેને દુઃખ ના દોય. ૧૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ

નગર એક અંપાપુર નામ, સરિતાજટ ગુણવંતુ ગામ;
વરણ અઢાર વસે છે ત્યાંય, મોટા વણિક ધણા તે માંય. ૧
સૂરચંદ નામે એક શેઠ, વંશપાળ સુત તેનો નેટ;
ભણી ગણીને કાશ્મીરે યયો, વેચે માલ દુકાને રજો. ૨
ઉત્તમ દુળની કન્યા જઈ, પાટલીપુરમાં પરણ્યો તેહ;
વગર કપટની તે હતી વહુ, ભોળી ભોળી કહેતા સહુ. ૩
પતિવ્રતા ધર્મ પાળે નાર, રહે સુખમાં ભામની બરથાર;
એક એકમાં અઢકી પ્રીત, ધરમ આચરે રૂઢી રીત. ૪
ભોળી વહુએ પ્રસન્ન્યો પુત્ર, તેથી શોભ્યું છે ધરસૂત;
રમે જમે ને કરે કલ્લોલ, કાલા કાલા બોલે ભોલ. ૫
સગાં સહોદર આવે સહુ, ધ્યાસે પુત્ર રમાડે બહુ;
માત તાતને ઝાઝો સ્નેહ, બેઘ બેઘ હૈયે હરખે તેહ. ૬
નવરાવે ધોવરાવે નાર, સારો પહેરાવે રાણગાર;
ભાવે ભોજન આપે ભક્ષાં, પહેરાવે ટોપી આંગણાં. ૭
સાત વર્ષનો બાળક યયો, માંદો થઈ વળતી મરી ગયો;
વંશપાળ ને ભોળી નાર, સેવા લાગ્યાં પછીથી અપાર. ૮
નદીકિનારે બાળ્યો જઈ, ભોળી ભારે દુઃખણી થઈ;
દિવસે રૂઢન કરે ઘણાંય, લોક વારવા આવે ત્યાંય. ૯
નરનારીએ કર્યો વિચાર, જઈએ નિરાએ નગરી બહાર;
નદીકિનારે મૂકે પોક, જઈ કામ ન બણે લોક. ૧૦
એના દુળમાં માણસ જઈ, આગળ હરો મરેલાં તેહ;
તે સંધ્યાનાં લેતી નામ, નિવાપ કરતી ભોળી ભામ. ૧૧
ખાપ પછાડો ફેટે ભર, રૂઢન કરે વળતી ભરપૂર;

ધણા દિવસ એમ કરતાં ગયા, સમાચાર વળતી સાંધયા. ૧૨
 વરુણ દેવતા જળના જેહ, ક્વેશ સાંભળી કૃપ્યા તેહ;
 પોતે રૂપ કરી પરકાશ, આઠ્યા પેલાં બે જણ પાસ. ૧૩
 અરે તમે અભાગી કાણુ, માનવજાતિ મૂઠ અજાણુ;
 રદન કરે આવી અમ પાસ, તેથી સહુ પામે છે નાસ. ૧૪
 આપું નગર વસે છે અહીં, તમ સરખું કાંઈ મૂરખ નહીં;
 ધણા મરે નગરમાં લોક, કા નથી કરવું આવો શોક. ૧૫
 રાતે રોજ કરી વિલાપ, અમને શીદ કરો પરિતાપ;
 હંધ અમારી હડી જાય, તેથી અમને મહાદુઃખ થાય. ૧૬
 રોજ રડો છો થઇને રાંક, એવો શો છે અમારો વાંક;
 શું લીધું ખાધું તમ તણું, અમને કદ કરો છો ધણું. ૧૭
 ધણાં મનુષ્ય છે રાદર મોઝાર, નિત્ય મરે છે એક હંજર;
 કાંઈ ના રૂવે તમારી પેઠ, તમો ખરાબ દીસો છો એંઠ. ૧૮
 વંશપાળ કહે બીજા લોક, રદન કરે છે સધળા દોક;
 એમ અમારે કરવું નહીં, સાચેસાચું રડવું અહીં. ૧૯
 પુત્ર અમારો હતો જેહ, દૂત તમારા લાઠ્યા તેહ;
 પાછો નહિ આપો જ્યાંલગી, તમને દુઃખ કરશું ત્યાંલગી. ૨૦
 વરુણદેવ કહે સુણજ્યો તમો, કાંઈ એવું ના કરીએ અમો;
 મોત તણા દેવતા જમરાય, સહુના જીવને તે લઇ જાય. ૨૧
 વંશપાળ કહે સુખીઆ થાઓ, અમને જમ પાસે લઈ જાઓ;
 ધણું ધણું કહીશું કરગરી, પુત્ર લેઇશું પાછો કરી. ૨૨
 વરુણદેવ રીઝ્યા તેણીવાર, લઇ આડ્યા જમપુર મોઝાર;
 વંશપાળ ને ભોળી વહુ, જમ આગળ જઇ હતાં સહુ. ૨૩
 જેઈ કચેરી જમણ તણી, બહુ લયંકર બિહામણી;
 ચોદ કરોડ મહામોટા દૂત, ભાસે કાળા કાળા ભૂત. ૨૪
 તરેહ તરેહના મોટા તાવ, કાગળીયાંના પ્રબળ પ્રભાવ;
 દમ ખાંસી કાય ને વળી રૂઝ, સનેપાત મુઝારા ને મૂળ. ૨૫
 વાત-પિત્ત-કફથી જ થાય, કંઈ કંઈ રોગ કદા નવ જાય;
 એવા દૂત સરવ જમ તણા, ઝાલી લાવે જીવને ધણા. ૨૬
 કાંઈ કાળા કાંઈ પીળા રંગ, કાંઈ રાતા કાંઈ ઘોળા અંગ;
 એવી સજા ભરેલી જ્યાંય, યમરાજ એણ છે ત્યાંય. ૨૭
 ભોળીએ જોયું તે દાર, લાગે રાગે કર્યો પોકાર;

સુણી વિલાપ એનો ગંભીર, સહુને નેત્રે આહ્યાં નીર. ૨૮
 ધર્મરાયને ઉપજી દયા, વિલાપ સાંભળી રહી ગયા;
 વણીકપ્રત્યે જોડ્યા આપ, અરે આવડો શો સંતાપ. ૨૯
 જીવ જગતમાં સરજ્યા જેહ, દૂત અમારા લાવે તેહ;
 એવી આજ્ઞા છે પ્રભુતણી, બાકી અમથી ન શકે બની. ૩૦
 ઈશ્વર ઈચ્છા જ્યારે થઈ, પુત્ર તમારો લાવ્યા અહીં;
 વંશપાળ કહે છે હે તાત, એકજ પુત્ર તણી શી વાત. ૩૧
 મનુષ્ય હતાં વહાલાં જટલાં, તમ દૂતે આણ્યાં તેટલાં;
 મોટો જીલમ ગુન્યો તમે, તે માટે કળકળીએ અમે. ૩૨
 યમરાજ કહે સાંભળ સોય, અમે જીલમ ન કરીએ કોય;
 તારાં માણસ લીધાં સહી, કહે તુજને શી હરકત થઈ. ૩૩
 અરે ભાઈ તું આઘો આવ, તારો જીલમ કહી સંભળાવ;
 વંશપાળ કહે છોકરો ગયો, એ હરકતનો ઢગલો થયો. ૩૪
 વંશ એથી જાણ કે નહી, જુઓ વિચાર કરી મનમહી;
 ધરમ કહે સુત તારો રહ્યો, તો શું વંશ વણીકનો ગયો ! ૩૫
 સહુનો વંશ રાખવા તણી, ઈશ્વરને ચિંતા છે ઘણી;
 પશુ પક્ષી તરુ આદિ અપાર, સહુનો વંશ રાખે કરતાર. ૩૬
 તો કેમ જવા દે નર તણો, સહુથી વહાલો પ્રભુને ધણો;
 ચંદ્ર સુરજ પૃથ્વી જળ જેહ, માણસમાટે રચ્યાં છે તેહ. ૩૭
 શોભે સઘળું માણસવડે, નિકર સર્વ નકામાં પડે;
 માણસવંશ રાખવા કાજ, કીકર ઘણી રાખે મહારાજ. ૩૮
 વંશપાળ કહે એ તો સહી, પિંડ મારાનો જાણ કે નહિ;
 ત્યારે મારું ધન કાણુ ખાય, જગીરનો ભોક્તા કાણુ થાય. ૩૯
 યમરાજ કહે પ્રભુનો ભાવ, સહુના પિંડનો નથી ઠરાવ;
 એક ભુંડણી ઉમ્મર માંય, સોથી અધિક જણે છે ત્યાંય. ૪૦
 સ્ત્રીઓની ઉમ્મરમાં ખરાં, પંદર સોળ જણે છોકરાં;
 કહે જીવતાં બીજાં સહુ, માત નહિ પૃથ્વીપર બહુ. ૪૧
 ક્યાં બેસે ને શું તે ખાય, સાથે લાગ્યાં સહુ મરી જાય;
 વંશપાળ કહે મારાં જેહ, મુજને ઘણાં સાંભરે તેહ. ૪૨
 બીજાનું તો ગમે તેમ હો, મુજને મારાં પાછાં દો;
 લોળીને કહે ઝોરી આવ્ય, તારો જીલમ કહી સંભળાવ્ય. ૪૩

દોહા

- ભોળી કહે ઓ ખાપજી, મું કહું તમને વાત;
તમ દુતોએ અતિ ઘણો, ઉપજાવ્યો સંતાપ. ૧
- પરણ્યા પહેલાં માહરાં, સાસુ સસરા જેહ;
દૂત તમારા લાવીયા, અધિક જીલમ છે એહ. ૨
- સાસુને સસરા તણો, લેવાયો નહિ લ્હાવ;
સેવા કરવા તેમની, લલો તે મુજને ભાવ. ૩
- યમરાજ કહે મુંદરી, સાડું સાંમુ એહ;
જે હોય-સાસુ જીવતી, તે દુઃખ મુજને તેહ. ૪
- વૃદ્ધ વળી માંઠાં પડે, સૂતાં સૂતાં ખાય;
કરતાં તેની ચાકરી, વહુને વસમું થાય. ૫
- કાંઈક જે કુદુ પડે, ગાળો તે ધરમાંય;
વઢે વગોવે લોકમાં, વહુને સુખ નહિ કાંય. ૬
- જેને કંઈ કંઈ જગતમાં, વહુ સાસુને વેર;
વાંધા વચકા કાઢતાં, દીસે ઘેરે ઘેર. ૭
- ભોળી કહે એવું કરે, જે કાંઈ કુવડ હોય;
બોલ ન સાંખે સાસુના, સત્ય રાખણી સોય. ૮
- હું સાસુ સસરા તણા, પગ ઘોઘ ઘોઘને પીત;
સારી સેવા આચરી, રાખત રૂડી રીત. ૯
- સાસુ ને સસરા વળી, ગુરુ માત ને તાત;
નારી જે સેવે નહિ, હોય નરકમાં પાત. ૧૦
- વળી સાંભળો ખાપજી, કીધો દુતે કેર;
માણસ લીધાં માહરાં, મનમાં નાવી મેદર. ૧૧
- નણુંદ તથા નણુંદોઘને, જઠ જેઠાણી સાર;
દિયેર દેરાણી લાવીયા, દુતો આણે દાર. ૧૨
- મુજને એકે ઝોરીયો, વીત્યો નહિ મહાગજ;
સદુથી અધિક અભાગણી, ઠરી જગતમાં આજ. ૧૩
- જમાઈને વળી દીકરી, લાગ્યા છે વળી દૂત;
છેલ્લી વારે લાવીયા, પ્યાસે માંઝ પૂત. ૧૪
- માયાં દુટયાં મેં ઘણાં, રાતાં દિન ને રાત;
દયા ન આવી દૂતને, એવી નિર્દય જાત. ૧૫
- સાચું કહું તો ખાપજી, લાગે તમને દુઃખ;

ઘણાં બળે છે કાળજાં, સ્વપ્નામાં નહિ સુખ. ૧૬
 ખરેખર કહું છું હવે, તમને નિદે લોક;
 નિદંય હત્યારા ઘણા, કરનારા છે શોક. ૧૭
 અપકીર્તિ વળી તમ તણી, છે આખા જીવમાંય;
 સહુ કહે છે યમને દેદે, દયા ન હોયે કાંય. ૧૮
 યમરાજ કહે કામિની, જોને કરી વિચાર;
 દેરાણી જઠાણીમાં, ખટપટ હોયે ખાર. ૧૯
 વળી મજિયારાં વહેંચતાં, વઢતાં વાધે વેર;
 સંપ સ્નેહ રહેતો નથી, જોઈ લે ઘેરે ઘેર. ૨૦
 ભોળી કહે હું તો વળી, રાખત રૂડી રીત;
 મજિયારાં વહેંચત નહિ, રાખત રૂડી રીત. ૨૧
 સંપે સહુ માણસ થકી, બોવન ભયું જણાત;
 ભાગ્યશાળી માનત સહુ, પૂરણ પનોતિ ગણાત. ૨૨
 મનુષ્ય વિના દોલત બળી, કહો આવે શું કામ;
 હેમ હેમ હોય માણસો, તો સુખ આકે જામ. ૨૩
 સંપ જપેથી સરવમાં, કરીએ સદા કલોલ;
 ખાનપાન કરી ખેલતાં, આનંદ હોય અતોલ. ૨૪
 યમરાજએ જીવિતએ, સમજાવ્યા બહુ વાર;
 વનિતા સુદ્ધાં વાણીએ, માન્યું નહિ લગાર. ૨૫
 મરી ગયેલાં માણસો, માગે કરી વિલાપ;
 રંજડે યમરાજને, કહે છે દ્વંધુ શાપ. ૨૬
 નિસાસા નિત્ય નાખીશું, ઘણીક દ્વંધુ ગાળ;
 આપ અમારા માણસો, સહિત બાળકી બાળ. ૨૭
 નિસાસા જે રાંકના, અગ્નિ થકી અધિક;
 બાળી મૂકે સરવને, ઠરી ન બેસે ઠીક. ૨૮
 નિસાસા લીધા થકી, જીવું ભુંડું યાય;
 તેવું થારો તાહરું, બણે તું યમરાય. ૨૯
 યમરાજ કહે વાણીયા, પાળે વેદમય ધરમ;
 ધરે તિલક ને કંઠીઓ, તજ નહિ કુકરમ. ૩૦
 દોલત ઘરા ઘરિકા, અરપે ગુરુને જઈ;
 તોએ જમપુરમાં સહુ, કેમ આવે છે તેહ. ૩૧
 એ સંશય મુજને હતો, તે ભાગે સહુ આજ;

જાન ગુરૂથી જીવનું, ક્યું સરે નહિ કાજ. ૩૨
 ભોળી કહે ભણું ક્યું, વાહ બાપજી વાહ;
 અનંગ રંગ સાગર ગુરુ, સેવક સરીત પ્રવાહ. ૩૩
 સસરો સમરપણી હતો, સામુ भारी સમેત;
 નણદોને તો અતિ ઘણું, હણું ગુરુપર હેત. ૩૪
 પીયકારી મહારાજની, ગળી જતી તે ઘટ;
 મહારાજના મહેલમાં, ટેલો કરતી ઝટ. ૩૫
 સેવક સેજનંદના, હતા જમાઇ ને જઈ;
 દિયર પડ્યા તે પંથમાં, વશ થઈ કરતા વેઠ. ૩૬
 તન મન ધન સાથે સહુ, સોંપી દેતા પાપ;
 તોય ગયા જમખુરમાં, પાપ થયું નહિ માફ. ૩૭
 ઠગે સરવને વાણીયા, ગુરુએ ઠગીયા તેહ;
 બુઠય જાન ને કપટથી, કહો દેમ હગરે એહ. ૩૮
 ગીતાં ગાય વિહારનાં, સરવે નર ને નાર;
 ભોળા શ્રદ્ધ થઈ ભમે, રમવા શીખે જાન. ૩૯
 વંશપાળ વળતો કહે, મૂકા આડી વાત;
 માણસ નહિ આપો તમે; તો કર્યું હતપાત. ૪૦
 નિસાસા નાખી ઘણા, કરવા લાગ્યાં કૌશલ;
 ભોળી લાગી ભાંડવા, વરવો કાઢ્યો વેશ. ૪૧
 અરે બાપ દેશો નહિ, યમરાજ કહે ચાપ;
 ગરીબના કકળાટથી, હું પામું પરિતાપ. ૪૨
 હોય મરેલાં માણસો, તમે લખાવો તેહ;
 જોઈએ દેટલાં થાય છે, આપીશ વળતાં એહ. ૪૩
 નાનાં ને મોટાં તણાં, પછી લખાવ્યાં નામ;
 ચાળીસ સુધી તે થયાં, ગણનાં તરત તમામ. ૪૪
 જમને જઈ સંભળાવીયા, ચિત્ર-ચિત્રિતે તેહ;
 મોઢિલાં છે દફતરે, અહીં આખેલાં નેહ. ૪૫
 તમે સરવ અહીં બેસજો, એવું બોલ્યા સાંચ;
 યમરાજ તો એકલા, આવ્યા વેડુંકમાંચ. ૪૬
 પરમેશ્વર પાસે જઈ, એમ કયો ઉચ્ચાર;
 બળી અધમ આ ચાકરી, એમાં દોષ અપાર. ૪૭
 અપહીરનિ માદારી ઘણી, મૃત્યુલોકમાં થાય;

દયાહીણ મુજને કહી, દે છે ગાળ સદાય ૪૮
 નિર્દય હત્યારો ધણો, કહે છે મુજને લોક,
 નિસાસા નરનારીઓ, નાખે છે કરી શોક ૪૯
 ઈશ્વર કહે એવા વળી, કહે છે તમને કાણુ,
 પાપી હત્યાગ ગણે, એ તો મૂઢ અજાણુ ૫૦
 ચમરાજ કહે વાણીયો, વળી તેહની નાર,
 વરુણદેવ સાયે વળી, બેઠા છે મુજ દ્વાર. ૫૧
 તે કંડપાત કરી ધણો, નાખે છે નિશ્વાસ,
 દારણુ દુ ખ બેઈ રાડતુ, હુ પામુ છુ ત્રાસ ૫૨
 મરી ગયેલા માણસો, માગે છે વળી તેહ,
 ફૂટે રૂપે કળઢળે, અતિ શાપે છે એહ ૫૩
 એના અગણિત ભૂમિમા, કરતા હશે વિલાપ,
 પેટ બાળવા ગરીબના, અધોર એમા પાપ ૫૪
 ધરમહીણુ ધરણીપતિ, નિર્દય થઈને જમ,
 લૂટે મારે લોકને, નાસે રૂપત તેમ ૫૫
 ન કરા ઉપર કરકમી, કુ અધટતો કેર,
 નિસાસા લે રાકના, મનમા નાણે મેહેર ૫૬
 તેવાની કરે આકમી, પૂગે પાપી થાય,
 સરવે જનના વાપથી, સહિત મૂળ સૂકાય ૫૭
 પેટ કાજ પાપી કરે, અનળા કરમ અધોર,
 કહપ લગી નગે પહે, વાય દેવનો ચોર ૫૮
 આવી નીચી નોકરી, કરીશ નહિ હું કાય,
 કરમ કસાઈ જવા હશે, જશે સવળા સોય ૫૯
 હરિ કહે હિંમત ધરી, એ કામ એક માસ,
 વળતી આપીશ પેન્થન, ગખીશ મારી પામ ૬૦
 એ ખાતું ઉઠાવીશું, માસ પછી નિરધાર,
 કામ ચવાને કાયદે, હમણા થઈ ટોચિયાગ ૬૧
 આપો એહ વણીકના, માણસ જટવા હોય,
 લાંબા હે તેના સહુ, સોપો એને સોય ૬૨
 પછી કાય લેનો નહિ, એના ઘરતું એક,
 જાવો સુખે કમળ કમે, ગખી હૃદયે પ્રિયેક ૬૩
 આજ્ઞા લઈને આવિયા, આપ સભામોચર,

બોલાવી સહુ દૂતને, તરત કહ્યું તે વાર. ૬૪
 જરાક મોઢું ફેરવી, કહે દૂતોને એમ;
 આપો એનાં માણસો, જ્યાં લાવ્યા તેમ. ૬૫
 આજ પછી ના લાવસો, એના ધરતું એક;
 પહોંઆટો પાછાં સહુ, નિધિયે કરી વિવેક. ૬૬
 વંશપાળ ભોળી વહુ, સુણી હરખ્યાં અપાર;
 વરણદેવ સાથે પછી, ગયાં પોતાને દ્વાર. ૬૭
 સુખે સૂતાં બે જણાં, વીતી સઘળી રાત;
 દીકાં માણસ આંગણે, બગી બુઝે પ્રભાત. ૬૮
 આળીસમુધી ચોકમાં, જણાય જીવતાં બેઠ;
 દાય માંદાં દાય જરજરાં, દીકાં સઘળાં તેઠ. ૬૯
 દશ ખારેક બુઢાં બહુ, બાળકડાં દશ ખાર;
 જાણુ ખીજાં જવાનિયાં, રોગે કરે પોધાર. ૭૦
 કળકળાટ કરતાં ઘણાં, બાળક બુઢાં બાહાર;
 તે દેખી હરખ્યાં ઘણાં, બન્ને નર ને નાર. ૭૧
 ધાંટો કાઢાડી ગળાવિષે, વંશપાળનો બાપ;
 રડતો બોલ્યો રીસમાં, કરતો બહુ સંતાપ. ૭૨
 અરે રાંડના છોકરા, દયાવગરના દુહ;
 ક્યમ નથી કરતો આકરી, હું પામું છું કદ. ૭૩
 બાળપણે બહુ તુજને, પાલ્યો પોલ્યો મેંજ;
 મહાદુઃખે ઉછેરીયો, તે ગુણ ન લશ્યો તેંજ. ૭૪
 કૂટકૂટ તુજને દીકરા, ભેતો નથી જરાખ;
 ભોંય પડયો પાસુ ધસું, શરીર બધું ઓસાય. ૭૫
 અરે પાથરી ખાટલો, આપ મુજને એઠ;
 તરતજ ખાવા ખીચડી, બેઠ્યે ઉની તેડ. ૭૬
 બોલી ઉઠી બહારથી, વંશપાળની માન;
 અરે ભોળી વહુ ક્યાં ગઈ, કેમ નથી સુણતી વાન. ૭૭
 ઉની ઉની રાખડી, મારે કાગે આણ;
 તું તે તારા બાપની, કરવા ગઈ શું કાણ. ૭૮
 પિયેર ગઈ કે શું ચણું, કેમ નથી સુણતી વાન;
 તારા બાપનાં છાછપાં, લેવા ગઈ પરમાન. ૭૯
 વંશપાળ વહુને કહે, શું બુઝે છે વાન

કહેને કેટલાં ઘોડીયાં, જોઈએ છેયા માટ. ૮૦
 ભોળી કહે જોઈશું ભલાં, જરૂર સાત કે આઠ;
 એ માંદા માણસ તણાં, કંઈ ઢાળીશું ખાંટ. ૮૧
 શેઠ કહે સો ગજ તણું, ઘર લઈએ આ વાર;
 ઘણા ધડાવું ખાટલા, ઘરમાં તો છે ચાર. ૮૨
 મોટાં વાસણ રાંધવા, જોઈશું હવે જરૂર;
 તે વેચાતાં લાવીએ, વળતી થાય અસુર. ૮૩
 ભોળી કહે વાસણ વળી, મોટાંનું શું કામ;
 કાઈ ખીચડી કાઢ રાખડી, એ તો માગે આમ. ૮૪
 કાઈ માગે છે રાટલો, કાઈ શીરો કાઈ ભાત;
 જૂદીજૂદી સરવના, મનમાં રહી છે વાત. ૮૫
 વંશપાળ કહે એ સહુ, રાંધી રાંધી લાવ;
 અરે રડે છે છોકરાં, તે પહેલાં ધવરાવ. ૮૬
 પાણી પણ જોઈશું ઘણું, તે બેડાં પચીશ;
 ભોળી કહે હું એકલી, તે કેમ કરી ભરીશ. ૮૭
 બે કે ત્રણ પાણીયારીએ, જોઈશે હવે હમેશ;
 હું તો થાકીશ રાંધતાં, સધળે કેમ પોહાંચેશ. ૮૮
 માંદાં સધળાં માણસો, આપે નાહારો કેમ;
 આપણ બે નવરાવીએ, કરીએ પહેલું એમ. ૮૯
 રામા કહે હું રાંધવા, પરથમ તો પેસેશ;
 બહુ ભૂખ્યાં બધાંય છે, લોક જુવે છે વેશ. ૯૦
 જો સહુ ભૂખ્યાં બાણશે, ચુંટી ખાશે લોક;
 સાસુ ને સસરાતણે, સહુથી અઢકો ઠોક. ૯૧
 શેઠ કહે હું તો હવે, જઈ બેસું દુકાન;
 પૈસો પેદા નહિ કરું, તો જ્યાંથી લાવું ધાન. ૯૨

ચાપાઈ ત્રિતાલ

ભોળી કહે છે ભારે થયું, સધળું મારે માથે રહ્યું;
 તમે જઈ બેસો દુકાન, એટલે ઘરનું ન રહે ભાન. ૧
 જ નિસર્યા તે કુખ વિસર્યા, એ બિખાણાં સરખાંઠર્યા;
 હું રસોઈ કરવા રહુ, કોણ હીચાગે છેયાં સહુ. ૨
 શેઠ કહે હું તે શું કરું, એ તો ભવનું ભાગ્યું ખરું;
 રણાય નહિ ત્યારે શું ખાય, શું ખાઈએ ને શું ખરયાય. ૩

એક દહાડો હોય તો રહેનાય, રોજ રહે છુટકો નવ થાય;
 વંશપાળનો અંધવ જલ્લ, તેવો બોલી ઉઠ્યો તેહ;
 વળતી તું આટામાં જલ્લ, દુકાને રહી મુખીયો થજ. ૪
 પહેલો વેધ તેડીને લાગ્ય, માડું આપડ કાંઈ કરાવ;
 એટલે ભાભી બોલી વાણ, માડું આપડ કરશે દાણ. ૫
 હું તો જલ્લી પારછી દરી, તેની દાણ કરે ચાકરી;
 વંશપાળ કેરી દીકરી, એવે બોલી ઉઠી ખરી. ૬
 મરી ગઈ રે મરી ગઈ, એવું કહેવા લાગી ખરી;
 ખેંચાઈ જાય છે પગ ને હાથ, રોવા લાગી એમ અનાથ. ૭
 ખમા ખમા ભોળીએ કહ્યું, આ તે શું દુઃખ તુજને થયું;
 વંશપાળ કહે માણસ એક, છોડી પાસે જોઈશું છેક. ૮
 ઉપાંત્રીશીતળા છે ઘણી, એક માણસ જોઈએ એ ભણી;
 એને વીલો નહિ મૂકાય, બે જણ તો બે પાસે જાય. ૯
 જમાઈ કહે મને બેઠો કરો, ઉલટી થાય છે કાંઈક ધરો;
 ભોળી કહે આ કરશે એહ, વાળી દાણ નાખશે તેહ. ૧૦
 વંશપાળ કહે તું કર સહુ, વાળુ નહિ તો કાને કહુ;
 એના સાડ કરતી ક્વેથ, રેતી ખૂટા મેલી દેશ. ૧૧
 તે સધળું કેમ બૂલી ગઈ, વહાણપણું ગયું કાં વહી;
 વંશપાળનો ભાગીયો જલ્લ, આવી બોલવા લાગ્યો તેહ. ૧૨
 તમે ધરમાં રહ્યા છો ધણાઈ, વહુનું મુખ એતા રહો ભાઈ;
 નથી કરતા દુકાને કામ, વહેવો લાગ ન કાવે આમ. ૧૩
 ચાલો ભાઈ ચાલો આ વાર, હું આવું છું ત્યાં નિરધાર;
 એમ કહીને દુકાને ગયો, ઘણા કામમાં ગુંચાઈ રહ્યો. ૧૪
 નિશા ગઈ જ્યારે એક પહોર, ઘેર આવ્યો ને દીકો શોર;
 દોયને રેચ ને ઉલટો દોય, ધર ગધાતું દીહું સોય. ૧૫

રાગ-ભૂલ્યો મન ભમરા તું ક્યાં ભમ્યા

મુખડું જોઈએ રે સંસારતું, મોઢે લીધું છે માગી;
 વાહાણાં હતાં તે વેરી થયાં, બૂલી ભોળી અમાગી. મુ ૧
 વંશપાળ કહે વિનતા, કાંય રાંધી છે વાળું;
 ખૂબે મડું છું સવારનો, શીઠ પિંજર બાળુ. મુ ૨
 ભોળી કહે હું ગું કરું, નથી મેં તો વેદાતાં;
 કાયર કાયર હું થઈ, સહુને પાણી રે પાનાં. મુ ૩

એક પલક નવરી નહિ, કહે કઈ વેળે રાંધું;
 ભૂખ્યાં રહે છે બાપડાં, નથી મેં પણ ખાધું. સુ૦ ૪
 શેઠ કહે સાજાં આપણે, એક દિવસ રહીએ;
 માંદાં સરવ ભૂખ્યાં મરે, ત્યારે ફળેત યઈએ. સુ૦ ૫
 ભોળી કહે પેલા ભવતણી, મારી વેરણ સાસુ;
 શોક સરીખી એ નહે, કરે ફળેતી ફાંસુ. સુ૦ ૬
 લોકને કહે છે લાડી વહુ, નથી આપતી ખાવા;
 રીસે બળે છે રેશમાં, કાઈ જાય મનાવા. સુ૦ ૭
 વંશપાળ કહે છે રાંડની, તારું સુખ બાળો;
 ભાગીશ તારાં હાડકાં, દે છે માડીને ગાળો. સુ૦ ૮
 મારે તારે મરવુંજ છે, એક વારજ મારે;
 ઢેરાણી તો મચળી યઈ, દુઃખે માથું લગારે. સુ૦ ૯
 કામ કશું કરવું પડે, માટે પોદ્યાં છે એ તો;
 વિંઝાઈ હું મરું એકલી, યથો પૂરે ફળેતો. સુ૦ ૧૦
 ભૂખે મરે છે છોકરાં, કાંય ખવરાવ્ય તેને;
 ભોળી કહે મુઝ્યાં છોકરાં, હું તો શું કરું એને. સુ૦ ૧૧
 એથી તો સારાં વાંઝીયાં, સુખે બેસીને રહીએ;
 છરી ભરે છે છોકરાં, એથી કાયર યઈએ. સુ૦ ૧૨
 સાસુ ને સસરાણા, પીવાના પગ ધોઈ;
 કહેતી હતી યમરાયને, ધણું આંખોએ શેઠ. સુ૦ ૧૩
 સાસુ ને સસરા એવાં હશે, જઈ ઘેર ઘેર જુઓ;
 આ તો વગોણાં કરે ઘણાં, લામ્ લોકમાં ખુઓ. સુ૦ ૧૪
 વંશપાળ કહે સરવનાં, હોય એવાં નકારાં;
 પારકાં ના પડે વેઠવાં, તેથી લાગે છે સારાં. સુ૦ ૧૫
 આ તો જમાઈ મરતા નથી, નથી મૂકતો માંચો;
 આપોને એના બાપને, કરશે ચાકરી પાંચો. સુ૦ ૧૬
 વંશપાળ કહે છોકરા, સાડ સરિતાએ જાતી;
 રેતી કળકળતી રાતમાં, દૂદી ભાગતી છાતી. સુ૦ ૧૭
 તેને નથી તું સંભારતી, ભૂખે તરસે પોકારે;
 ભોળી કહે મુવાં છોકરાં, હવે ન જોઈએ મારે. સુ૦ ૧૮
 ડેઢરે ડેઢરે ઘીવા કરું, મરે છોકરાં એવાં;
 કાયર કાયર હું યઈ, દોડે જીવતાં તેવાં. સુ૦ ૧૯

વેળા કવેળા રાંડતું, ગાજો દેતી વદે છે;
 લક્ષણ તારાં બેઠને, મને દાઝ ચઢે છે. સુ૦ ૨૦
 ભાઈ ભોબઈ માળાપની, ઉપર નહિ ફાવે;
 દાઝ બધાંયની કહાડબે, મુજ ઉપર હાવે. સુ૦ ૨૧
 રાંડ હવે રહે દીસતી, કરીશું થશે એવું;
 કળકળતી હોય કગડી, તેં તો માંડ્યું છે તેવું. સુ૦ ૨૨
 ક્યાં બઢં ને હવે શું કરું, નથી ઠેકાણું મારે;
 હૈયે હડી કરમે જડી, રહી હું તો તમારે. સુ૦ ૨૩
 રાંડ તું મારા કરમમાં, મળી ક્યાં થશી આવી;
 કારે નહિ ને ઠરે નહિ, કરે મનની લાવી. સુ૦ ૨૪
 તારાં સગાં સધળાં ભલાં, હું એકલી બુડી;
 જીવ લેશે તમે માહરે, એવી દાઝ છે હાંડી. સુ૦ ૨૫
 એટલે બોલ્યો છોકરો, માડી ખાવું છે મારે;
 ખા તારાં ખાપનાં કાળજાં, કહ્યું ભોળીએ ત્યારે. સુ૦ ૨૬
 ખાકી વળી ખાજ મુને, એવું આકરું બોલી;
 વંશપાળ કાપી કહે, ઉભી રહે રાંડ ગાલી. સુ૦ ૨૭
 વંશપાળે લીધી લાકડી, હવે ભાંગીશ વાંસો;
 ભોળીને હાળી હૈયે થઈ, સાંખી ન ખાય સાંસો. સુ૦ ૨૮
 ભડકા મેલ તારા ભવનમાં, હું તો આ હવે ચાલી;
 એમ કહી ઉભી ભાગોળે, કુવા ભણી ચાલી. સુ૦ ૨૯
 કાપ મુને નહિ સંધરે, સંધરશે કુવો;
 વંશપાળ મનમાં ડર્યો, ચિંતાતુર હુવો. સુ૦ ૩૦
 કહે જઈને કરગર્યો, કાંય નહિ કહું હાવે;
 માનુની તોય માને નહિ, વંશપાળ મનાવે. સુ૦ ૩૧
 સંપ હતો બહુ આપણે, જોને પરથમ દેવો;
 પેટ ચોળીને પીડા કરી, મોહ માયાનો એવો. સુ૦ ૩૨
 પછી વળી કહે છે પ્રેમદા, આપણે શું કરવું;
 માગી લીધાં બહુ માણસો, હવે ના ઘટે મરવું. સુ૦ ૩૩
 હતું થનારું તે થયું, દુઃખ કોને રે કહીએ;
 જ્યાં પોતાને હાથે કર્યાં, તેવાં લાગે છે હૈયે. સુ૦ ૩૪
 દોષ નથી કાંય દેવનો, બ્રહ્મ આપણમાં આવી;
 જ્યાં વેળાએ જવું બને, તેવું લેવું નિભાવી. સુ૦ ૩૫

સુખ દુઃખકો નથી આપતું, હોયજીવને હાથે;
 દોડે કરી ચોળે કોયને, દુઃખ સરજ્યાં તે સાથે. સુ૦ ૩૬
 ભોળી કહે ધરમાંયથી, જશે બધાયં જ્યારે;
 પાછી વળીશ હું તે સમે, નીકર મરવું છે મારે. સુ૦ ૩૭
 વંશપાળ કહે શું કરું, કદી મૂકીશું કહાડી;
 ને સહુ બાળીએ જીવતાં, લોકલાજ છે ગાહાડી. સુ૦ ૩૮
 ભોળી કહે જમરાયને, સંભળાવશે જ્યારે;
 આપેલાં સહુ એમનાં, એ તો લઇ જશે ત્યારે. સુ૦ ૩૯
 વંશપાળ કહે આપણો, નથી ચાકર એ તો;
 ઈશ્વરની આજ્ઞાવડે, સહુના જીવ લેતો. સુ૦ ૪૦
 ભોળી કહે ત્યારે વરણને, ચાલો આપણ કહીએ;
 ને સરવેને એ સંધરે, સુખે આપણ રહીએ. સુ૦ ૪૧
 બે જણ બાઝ્યાં બેલડી, નદી આગળ આગ્યાં;
 વંશપાળે કરી વિનવિ, જળદેવ બોલાવ્યા. સુ૦ ૪૨
 બોલો વરણદેવ બાપજી, કર બેડીને કહે છે;
 ઉત્તર કો નથી આપતું, ધણા વિનયે વહે છે. સુ૦ ૪૩
 જુમરાણ બહુ કરે હવે, દયા આવશે એને;
 ઉત્તર આવીને આપશે, તેવાં સોંપીશું તેને. સુ૦ ૪૪
 ભોળી કહે ભલી રીતથી, કાઈ દેવ ન બોલે;
 શેઠન વિવિધ પિલાપથી, દિગપાળ તો ડાલે. સુ૦ ૪૫
 એમ વિચારીને બે જણાં, બહુ રોવા રે લાગ્યાં;
 જગી ઉઠયા જળદેવતા, બાણ બોલનાં વાગ્યાં. સુ૦ ૪૬
 આવી વરણદેવ ઉચ્ચાર્યા, વળી કેમ કરે આવું;
 બાકી રહ્યાં હોય માણસો, ચાલો તમને અપાવું. સુ૦ ૪૭
 વંશપાળ કહે બાપજી, નથી એ તો ખમાતાં;
 કાયર કાયર થઇ ગયાં, ઘર થયાં છે ગંધતાં. સુ૦ ૪૮
 દેવ કહે દિન એકમાં, થયાં કાયર ચાણે;
 લાહાવો પૂરે લીધા વિના, વળી રોશે અજાણે. સુ૦ ૪૯
 ભોળી કહે રે બાપજી, ભોગ ભોગવ્યા પૂરે;
 વીત્યા અઢારે ઝોરીયા, નથી એક અધૂરા. સુ૦ ૫૦
 એક દિવસ અમને બાપજી, થયેસો ભવ લેવો;
 સાંભરશે એ તો સર્વદા, વીત્યો ઝોરીયો એવો. સુ૦ ૫૧
 છે. ૨૬

વરણ કહે જમરાય તો, નહિ લેઈ જાય કાઠ;
 કહેશે રડી ને કળકળી, માગી લીધાં શું જોઈ. સુ૦ ૫૨
 વંશપાળ કહે બાપજી, તમે લેઈ જાવ ત્યારે;
 વરણ કહે હું શું કરું, ઘણી પરજ છે મારે. સુ૦ ૫૩
 મૂરજ ખાય છે કેટલાં, કાંય અગ્નિ હરે છે;
 પાડ માનું છું તેમનો, ત્યારે નિમેથી રહે છે. સુ૦ ૫૪
 ને સઘળો રહે જીવતો, પરિવાર હમારો;
 સાગરમાં કેમ રહી શકે, કંઈ માય ખિચારો. સુ૦ ૫૫
 માગ નથી મારા વંશનો, તારો કંઈ રહે તેમાં;
 એમ વિચારીને ઇશ્વરે, અગ્નિ મૂક્યો છે એમાં. સુ૦ ૫૬
 ભોળી કહે આ બાપજી, જમપુરમાં પહોંચાડો;
 જ તે ઉપાય કરી સહુ, ઘરમાંથી કહાડો. સુ૦ ૫૭
 ભોળી તું ભલી દેખાય છે, મુને સોંપે મનૂરી;
 તારો ગુન્હો શો અમે કર્યો, થાય અમપર શરી. સુ૦ ૫૮
 વંશપાળ કહે બાપજી, અમને લેઈ ચાલો;
 કરગરીને કહીશું અમે, હાથ હેતેથી ગ્રાહો. સુ૦ ૫૯
 વરણ કહે વંશપાળને, આવું ને તારી સાથે;
 રીસ અઢે જમરાયને, ઢોપ મૂકશે માથે. સુ૦ ૬૦
 કહેશે અપાઁયાં શું જોઈને, વળી કહેવાશું આઁયા;
 મૂરખમાં મુજને ગણે, કહેશે અમને ભૂલાઁયા. સુ૦ ૬૧
 ચાલ હવે ભાઈ ચાલીએ, ભોગ લાઁયા તે લાઁયા;
 શું કરીએ તારી સોખતે, ધાવ વેઠીશું વાઁયા. સુ૦ ૬૨
 બે જણને બાંધે ત્રહી, જમ આગળ આઁયા;
 વંશપાળે કરી વિનંતિ, બહુ પ્રેમે બોલાઁયા. સુ૦ ૬૩
 ગરીબનિવાજ ધણી દયા, કરે દીનને જાણી;
 કામજ સખ્તે કરગરી, વધાં બે જણ વાણી. સુ૦ ૬૪
 કહે ભાઈ યમરાજ કહે, વળી શું છે અધુરું;
 બાપી રહ્યું હાથ માનવી, કરી આપીએ પૂરું. સુ૦ ૬૫
 ભોળી કહે આ બાપજી, નથી જોઈતું એકે;
 માગી લીધાં અમે માનવી, સઘળાં અવિવેક. સુ૦ ૬૬
 કાયર કાયર થઈ ગયાં, ઘર ગંધાયું બાધું;
 બહુ દુઃખીયાં અમને કર્યા, નથી પીધું કે ખાધું. સુ૦ ૬૭

દીન બાણીને દયા કરો, તમે ધરમ દયાળુ;
 રોતી વચન બોલે બહુ, કચ્છારસ વહાલુ. સુ૦ ૬૮
 કહેતાં હતાં તમે તે સમે, દયા જમને ના હોય;
 લોક સરવ સંસારના, કહે છે એવું સહુ કાંઈ. સુ૦ ૬૯
 માટે હવે આ નોકરી, નથી કરવાનો દાહાડી;
 આ ખાતુ ઈશ્વર હવે, નિશ્ચે નાખશે કાહાડી. સુ૦ ૭૦
 વંશપાળ કહે ખાપજી, ખાતુ ઉઠાવો જ્યારે;
 લોક બધા અકળાઈને, દુઃખ પામશે ત્યારે. સુ૦ ૭૧
 માય નહિ પૃથ્વીવિષે, વધી જાય વધારે;
 માટે પ્રભુએ આ કાયદો, કર્યો મરવાનો સારો. સુ૦ ૭૨
 જમરાજ કહે જગતમાં, મને નિર્દય કહે છે;
 માટે હું છોડીશ નોકરી, ધણી ગાળોય દે છે. સુ૦ ૭૩
 વંશપાળ કહે ખાપજી, એમ અજા બંકે છે;
 મુજ અનુભવી સર્વદા, તમને ધર્મજ કહે છે. સુ૦ ૭૪
 ધર્મ મુને શીદને કહો, કૂર કામ અમારું;
 લોક પડે સહુ શોકમાં, પછી કેમ કહે સારું. સુ૦ ૭૫
 વંશપાળ કહે વિવાહમાં, જમવા સહુ આવે;
 સંકટમાં કે શ્મશાનમાં, સાચો સ્નેહીજ આવે. સુ૦ ૭૬
 માટે તમે છો સરવના, સાચા હિતકારી;
 ખાતું તમારું ના હોય તો, દુનિયા ક્યે બિચારી. સુ૦ ૭૭
 કાંઈ દયાળુ હવા કરે, અંગ રોગીનું કાપે;
 સાર ના સમજે મૂરખા, તેને નિર્દય થાપે. સુ૦ ૭૮
 માટે તમારી નોકરી, નથી કાંઈ નકારી;
 પૂરણ તેમાં દયા જરી, હીસે સરવથી સારી. સુ૦ ૭૯
 વિનય મુણી વંશપાળનો, દયા જમને રે આવી;
 વેગે ગયા વૈકુંઠમાં, વાત હરિને મુણાવી. સુ૦ ૮૦
 પાણિ બેડી પ્રભુને કહે, આબ્યો વાણીઓ પેલો;
 કહે છે પાછાં દયો માણસો, એવું બોલે છે પેલો. સુ૦ ૮૧
 હુકમ થયો પછી હરિતણે, લેજ્યો મનુષ્ય મંગાવી;
 આજ પછી હરશે નહિ, રડે જ કાંઈ આવી. સુ૦ ૮૨
 લોક અજ્ઞાની લખાડ છે, દેશે તમને રે ગાળો;
 તોય ન કાંઈ દિલગીર થશો, મુખે કામ સંભાળો. સુ૦ ૮૩

હુકમ હરિનો શિર ધરી, નિજ આસને આવ્યા;
વિદાય કર્યો વંશપાળને, સદુ મનુષ્ય મંગાવ્યા. સુ૦ ૮૪

દોહડા

- વંશપાળની વારતા, સાંભળજો સદુ દોહડા;
કર્તા કેરો કાયદો, સમજી તજજો શોક. ૧
- ઉપજાવે પાળે હરે, જો ઈશ્વરની રીત;
છાટમ કહે સમજી કરી, પ્રભુપર કરીએ પ્રીત. ૨
- વંશપાળ મન બાણીએ, ભોળી પ્રવૃત્તિ નાર;
મોહપુત્ર જ્યારે મુવો, કરતી અતિ પોકાર. ૩
- ઉપાસી અન્ય દેવને, પાછો કર્યો પ્રક્રમ;
દુર્ગુણ દુર્દેખ સહિત વળી, ધરમાં શીયા વાસ. ૪
- દુઃખ પામ્યાં બહુ દેખતી, વસ્યો દુઃખ વેરાગ;
બૂઠું બાણી જગતસુખ, તત્કાલ કીધો લાગ. ૫
- કર્તારે કરુણા કરી, આપ્યું સુખ અનંત;
તે સમજી સંસારનો, મોહ તજે છે સંત. ૬
- વૃદ્ધિથી હરખે નહિ, હાનિથી નહિ શોક;
સમબુદ્ધિ જેની રહે, એવા વિરલા દોક. ૭
- ઠહિપત વાત કવીશરે, પરથમ ગદ્યમાં એહ;
દોહડા ચોપાઇએ પછી, રચી છાટમે તેહ. ૮

ઈતિ શ્રીવંશપાળ આખ્યાન સંપૂર્ણ

૯—શ્રી શિવ-વિવાહ

અખિલ જગતનો કરતાર એકજી, એ ઈશ્વરનાં નામ અનેકજી;
તે ગણપતિને પાયે લાગુંજી, નિર્ભળ વાણી શુદ્ધ બુદ્ધ માગુંજી.

હાળ

- શુદ્ધ બુદ્ધ માગું શારદા, ભાવે ભનું ભગવંત;
ગણનાથ કેરું નામ લેતાં, નાસે વિધન અનંત. ૧
- હરખે કરી હર-ગિરિજા તણે, કહું વિવાહ કરજોડય;
બુદ્ધિ પ્રમાણે વાણી, કયું કાઠ ન દેશે ખોડય. ૨
- ઞ્ઞકારરૂપ બ્રહ્મ અક્ષર, અકળ રૂપ અપાર;
તે થકી સઘળું વિશ્વ સરજ્યું, એમ વેદ કરે ઉચ્ચાર. ૩
- અકારરૂપે રજોગુણનું, બ્રહ્મા એવું નામ;
ઉકાર તે ગુણ સાત્વિકી, વિષ્ણુ સકળ સુખધામ. ૪
- મકાર ગુણ છે તામસી, મહાદેવ જે કહેવાય;
સૃષ્ટિ તણે સંહાર કરવો, તે જે તેથી થાય. ૫
- અર્ધમાત્રા આદિશક્તિ, તે સરવની માત;
બિંદુ પુરુષ છે એક નિર્ગુણ, સર્વ કેરો તાત. ૬
- ઉપાસંકાના કાર્ય માટે, પંચ કદંબા લેદ;
વસ્તુ વિચારે એક છે, એમ કહી વંદે છે વેદ. ૭
- પંચાયતને મૂળએ, એમ જાણી ઈશ્વર એક;
બેદબુદ્ધિએ જે ભળે, તે સર્વ છે અવિવેક. ૮
- વ્યાસાદિક જે કવિ થયા, તેણે કર્યો વાણીવિલાસ;
જૂદે રૂપે જશ વધ્યા, કરી પુરાણ ને ઇતિહાસ. ૯
- તે મધ્યે શિવજી તણો, વિવાહ ગાયો જેહ;
તે શિવતણી કરુણ થકી, સંક્ષેપમાં કહું તેહ. ૧૦
- શંકરના ગુણ સાંભળીને, પ્રાણી પાવન થાય;
જશ ઉચરે જીહ્વાવડે, તો પાતક દૂર પળાય. ૧૧
- મનસા વાચા કર્મણએ, સેવે જે કાઈ શિવને;
કહે છાટમ સંસાર માંહે, મળે મહાસુખ જીવને. ૧૨

કડવું ૧ છું

પૃથ્વી ઉપર છે ગિરિ કૈલાસજી, ત્યાં છે શંકર કેરો વાસજી;
તે પરવતની શોભા સારીજી, મહાદેવ રહે છે મહા તપ ધારીજી.

હાજ

તપ કરે છે ત્રિશૂળપાણિ, શોભા કહી નવ જાય;
ધણક જનો સેવા કરે, આનંદ આચ્છન્ન થાય. ૧
દેવ દનુજ સુનિ નાગ ગાંધર્વ, આવે દર્શન કાળ;
વૈકુંઠથી વિશેષ છે, મહાદેવ કેરું રાજ. ૨
પુત્રી દક્ષ પ્રજાપતિની, સતી એવું નામ;
પરણાવી શૂલપાણિને, મહારૂપ શુભનું ધામ. ૩
તે સતીસહિત શિવજીસદા, કરે વિવિધ ભોગવિલાસ;
નારદાદિક મહાસુનિજન, આવે શંકર પાસ. ૪
ત્યાં ગાનતાન કરે ધણાં, ને થાય તાંડવ નૃત્ય;
સપ્ત સ્વર ને તાલમાં, વાજે ધણાં વાજીંત્ર. ૫
ત્યાં શીતળ મંદ સુગંધ સુંદર, ત્રિવિધિ વાયુ વાય;
ઋતુરાજ ત્યાં રહે છે સદા, સુખ કહ્યું નવ જાય. ૬
અંતરિક્ષથી સૌ અમર આવે, નાચે અમ્બરાવૃંદ;
મેળો મળે મહાપુરુષનો, ને થાય અનિ આનંદ. ૭
ગોષ્ઠિ અલાવે જ્ઞાનની, પુરણ અને ઇતિહાસ;
બાદ વિધવિધ વેદમાં, તે પૂછે શિવની પાસ. ૮
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય કેરી, યોગની તે જુક્તા;
તે શીખવા શિવ પાસ આવે, સુનિ જીવન-સુક્તા. ૯
કહે છોટમ કૈલાસ સરખું, નહિ ત્રિભોવન મધ્ય;
ત્યાં સદા રહે વાસો કરી, અદ્વિતિ ને નવ નિધ્ય. ૧૦

કડવું ૨ જી

એક સમે ત્રેતાયુગ મધ્યે જન્મ્યો એવો જનાવજી,
મહાસુનિકેરો સમાગમ કરવાને શિવને ઉપન્યો ભાવજી;
અગસ્ત કેરો આશ્રમ આગળ પ્રીતે સુરારી પધાર્યાજી,
પૃથ્વી કેરે વાદન બેસી સતી સહિત સધાર્યાજી. ૧

હાજ

પ્રીતે પધાર્યા શંકરરાય, સુનિવરને મન દરખ ન માય;

અખિલેશ્વર જાણી કરી, અરચન વિધિ મુનિએ આચરી. ૧
 આસન આખ્યા આશ્રમ માંય, સતીસહિત પંધરાવ્યા ત્યાંય;
 ચર્યા ચલાવી મુનિએ ઘણી, ગોષ્ઠ વિધવિધ જ્ઞાનતણી. ૨
 ભક્તિ પ્રણની સૌથી જલી, ઉમિયાકાન્તે કહી એકલી;
 ભક્તિસમાનનાંહ તપ સાગ્ર, ભક્તિસમાનનહિ જપ ન્યામ. ૩
 મહિમા બહુ મહાદેવે કહ્યો, અગસ્તને હર આનંદ થયો;
 દિવસ કેટલાએક વહી ગયા, સત્સંગે બહુ સુખીયા થયા. ૪
 હરખ્યો સકળ કપિનો સાથ, જયજય કહી હર જોડ્યા હાથ;
 વળતા શિવ કે "પાસે વળ્યા, છોટમ સકળ મનોરથ કૃપ્યા. ૫

કંડુ ૩ ભુ

તેણે સમે મહી ભાળવી સંજન હરિએ ધર્યો અવતારજી,
 રઘુકુળદીપક પિતાને વચને વિચરે વનમોઝારજી;
 મારીય મૃગતું રૂપજ ધરીને પંચવટીમાં આવ્યોજી,
 રાવણ જનકી હરણ કર્યું ને શોક ધણો ઉપજાવ્યોજી. ૧

હાથ

રહન કરે છે રઘુકુળમણિ, ચિંતા મનમાં ઉપજી ઘણી;
 નરહીલા નારાયણ કરે, સીતા શોધવા વનમાં ફરે. ૧
 દાનવકુળને કરવા મોહ, ચરિત્ર કરે છે ચિહ્ન દેહ;
 તેણે સમે શિવ આવ્યા ત્યાંય, દર્શનની ઇચ્છા મનમાંય. ૨
 કુસમય નવ પાસ જવાય, મળવા મન મહાદેવ પસ્તાય;
 પહે રહી કર્યો પ્રણામ, જે જે સત્ ચિહ્ન આનંદ ધામ. ૩
 રૂપ રામતું હૃદયે ધરી, ચાલ્યા ત્યાંથી ચાંપે કરી;
 જોઈ સતી મન વિસ્મય થઈ, શિવજીને કાંઈ ન શકી કહી. ૪

હાથ ફેર

સતી મન આવ્યું અચરજ ભારી, કેમ નરને નમે ભોળા ત્રિપુરાસી;
 અજ્ઞાતી જે નારી સાડ અથડાય, કેમ પૂરણબ્રહ્મ તેને કહેવાય. ૧
 મિથ્યા નવ યોલે મહાદેવ વાણી, એતું કારણ કોણ શકે હવે જાણી;
 બ્રહ્મ આપે અખંડ આનંદ કહેવાય, દેહધારી તે કોઈ કાળે નવથાય. ૨
 અજ અક્ષર એક સદા અવિનાશી, ચિહ્નરૂપ ચરાચરમાં રહે વાસી;
 અજ્ઞાનતું આવરણ તેને ના થાય, રનિધામમાં રજની ક્યમે નવ જાય. ૩
 મુનિ ધ્યાન ધરે કરવા દિવ્ય દેહ, શિવસરખા છે જ્ઞાનનિધિ વળી તેહ;

આ તો કોય અજાણ છે રૂપ કુમાર, બ્રહ્મ બાણીને શિવ કરે નમસ્કાર;
એ તો માને નહિજ કહ્યું મન માડું, હવે ધીરજ તે કેઈ પેર ધારું. ૪

વસણ

ધીરજ કેઈ પેર ધારું, એમ કરે કુતક અપાર રે;
કહે છોટમ સતી મનતણા, શિવે બાણ્યો સર્વે વિચાર રે. ૧

કંકણું ૪ થું

રાગ-ઓખાહરણનો

વળતી વચન બોલ્યા ત્રિપુરાશીજીરે, તમે સાંભળો દક્ષકુમારીજીરે;
સતી નારીસ્વભાવ તમારોજીરે, તમે પ્રભુપર દાષ વિચારોજીરે. ૧
હરિની અકળ કળા નવ બાણ્યોજીરે, એવું અજ્ઞાન હરમાં આણ્યોજીરે;
થયા રાવણ ને કુંલકણજીરે, માથું મનુષ્યને હાથે મણ્યોજીરે. ૨
વિધિવચન તે કરવા પ્રમાણજીરે, થયા માનવ પુરુષ પુરાણજીરે;
ધરી માયા ધનુષ્યનો વેશજીરે, ભૂમિ ભારનો હરશે કલેશજીરે. ૩
જે ન માનો વચન અમારુંજીરે, ત્યારે બાળો પરીક્ષા સારજીરે;
તમે લેજો પરીક્ષા વિચારીજીરે, નહિ તો યાય કુળતી તમારીજીરે. ૪
એમ કહીને બેઠા શિવ ત્યાંયજીરે, એક તરુવર કેરી છાંયજીરે;
સતી આવશો જઈને ન્યારેજીરે, જઈશું આપણે કૈલાસ ત્યારેજીરે. ૫

ધાલ ફેર

વળતી આલ્યાં ત્યાંથી દક્ષકુમારી,
બેઠાં પંથમાં રૂપ સીતાજીનું ધારી;
આબ્યા રામ ને લક્ષ્મણ પંથમાં જોતા,
સીતા સીતા પોકાર કરીને રેતા. ૧
તેવો લક્ષ્મણે દીકો સતીનો રે વેશ,
પ્રભુમહિમાને સમજી બોલ્યા નહિ શેષ;
રામચંદ્રે તે દીકું સીતાજીનું રૂપ,
સતી કપટને સમજ્યા રઘુકુળ બ્રા. ૨
કર જોડીને રામે કર્યોજી પ્રણામ,
જય લક્ષ્મણી કરી લીધુંજી નામ;
મહાદેવ વિના દીસો છે તમે દેવી,
સતી ધર્મની રીતિ તમારી છે કેવી. ૩
એવું સાંભળીને સતી લજ્જા રે પામી,

જાણ્યા રામ ચરાચર અંતર્યામી;
અણખોલી રહી ગઈ આંખો રે મીચી,
જેઈ રામને દષ્ટિ કરી રહી નીચી. ૪
પછી રામે પોતાની તો માયાને પ્રેરી,
તેણે લીધી સતીને ચાદરા ઘેરી;
દીઠા અગણિત લક્ષ્મણ સીતા ને રામ,
એક અણુએ નહિ ઠાલો ઠામ. ૫
દીઠા અગણિત બ્રહ્મા હરિ ત્રિપુરારી,
દીઠાં લક્ષ્મી સાવિત્રી ને દક્ષકુમારી;
દિગ્મૂઢ થઈને ગતિ મતિ ભૂલી,
મોહ અંધ થઈને દેહદશા ભૂલી. ૬

વસંત

ભાન ભૂલી ભય થકી, કંપવા લાગી કાય રે;
દયા આવી દયાળને, કરી સતીને પછી સહાય રે. ૧
આંખે ત્યાંથી આલીયાં, ને આંખ્યાં શિવની પાસ રે;
કહે છાટમ જેઈ સતીને, શંકરે કીધું હાસ રે. ૨

કડવું ૫ મું

રાગ વેરાડી

વીતક વારતા રે, હર પૂછે છે આણી હેત;
કહોને કેમ કર્યું રે, કુશળ આંખ્યાં ધર્મ સમેત. ૧
પરીક્ષા પ્રજ્ઞ તણી રે, પેલી લીધી કાણ પ્રકાર;
જુક્તિ જ ધની રે, સાચો કહી સંભળાવો સાર. ૨
ખાળા બોલીયાં રે, જઈને જોયા મેં ધનરથામ;
સાચું શિવે કહ્યું રે, પરબ્રહ્મ રાજ્યવલોચન નામ. ૩
નિરખ્યા નેત્રથી રે, તગારી પેરે કર્યો પ્રણામ;
શોભા શી કહું રે, અદ્ભુતતા જેઈ આવી આમ. ૪
મુણતાં શંકરે રે, મન સાથે કીધું અનુમાન;
જેઈ સાચી સતી રે, ધરથી કરીને જોયું ધ્યાન. ૫
સૂઝયું શિવને રે, દેવીએ ધરી સીતાની દેહ;
ભવે ભામા ભક્તી રે, મનથી તજી તત્કાલ તેહ. ૬
ભક્તિભાવથી રે, મેં તો માની સીતા માત;

સતીના સંગથી રે, હાવે હોય ધર્મધાત. ૭
 પણ પોતે ક્યું રે, એટલે વાણી થઈ આકાશ;
 સંકલ્પ શિવનો રે, સમજી સતી થઈ ઉદાસ. ૮
 કાંઈ કહ્યું નહિ રે, એવા ગુણસાગર ગંભીર;
 દૃઢવ્રત ધારીયું રે, એવા ધર્મધુરંધર ધીર. ૯
 સતીને સુખ થવા રે, આલ્યા કહેતા કહી છતિહાસ;
 વિધવિધ વારતા રે, કરતા આવ્યા શિવ દેલાસ. ૧૦
 વટધ્રુવા તમે રે, બેઠા આસન વાળી ઈશ;
 સેહેજે સ્વરૂપમાં રે, સમાધિ લેઈ બેઠા જગદીશ. ૧૧
 શિવસેવા વિષે રે, સતી રહ્યાં છે તેણે ધર;
 એમ વીતી ગયાં રે, સંવત્સર સીત્યાસી હજાર. ૧૨
 જગપતિ જગીઆ રે, સમરણ કરતા સારંગપાણ;
 એટલે આવીયાં રે, ઝટપટ થયું સીતાને જાણ. ૧૩
 પૂરણ પ્રેમથી રે, સેવા છીધી સર્વે પ્રકાર;
 સેવક તે સમે રે, આવ્યા કરતા જોજોકાર. ૧૪
 સતી બેસીયાં રે, સન્મુખ આપીને આસન;
 અંતરિક્ષ એ સમે રે, જાતા દીઠા ઝાઝા જન. ૧૫
 સુશીલ સુંદરી રે, ઘણી એક કરતી જાણે ગાન;
 પૂછ્યું શિવને રે, સતીએ જ્યાં જાડું વિમાન. ૧૬
 શિવ કહે સાંભળો રે, પ્રજાનો પતિ થયો છે દક્ષ;
 તેના યજ્ઞમાં રે, જોવા લોક મળે છે લક્ષ. ૧૭
 મુનિઓ સર્વને રે, તેડી રહ્યા તમારે તાત;
 મુજશું વેર છે રે, માટે તમને ના કહી વાત. ૧૮
 શ્રવણે સાંભળી રે, વળતી સતીએ કયો વિચાર;
 ભવન પિતા તણે રે, આણતેડ્યાં જાણું નિરધાર. ૧૯
 શિવ કહે સાંભળો રે, તમે ચતુરા ચતુરસુજાણ;
 આણતેડ્યાં જાણું રે, એમાં નથી કાંઈ કલ્યાણ. ૨૦
 અધિપતિ પ્રજાતણે રે, વિધિએ દક્ષ કયો જ વાર;
 પદ પામ્યા થકી રે, એને વધ્યો ઘણો હંકાર. ૨૧
 હું પણ ગયો હતો રે, તે અવસરમાં તેજે ધાર;
 ગવીં જોઈને રે, મેં તો મનથી કયો પ્રણામ. ૨૨
 નિંદા માફરી રે, વળતી એણે કરી અપાર;

હું બોલ્યો નહિ રે, આવી બેઠો આણે ઠાર. ૨૩
 માટે માનુનિ રે, તમે માનજે મારી વાત;
 ત્યાં જાશે તમે રે, એથી થશે ધણો ઉત્પાત. ૨૪
 વળતી સતી વદે રે, હું જઈ આવું એકજ વાર;
 નહિ માને મુને રે, તો હું નહિ રહું એણે ઠાર. ૨૫
 એમ કહી આલીયાં રે, સાથે ગણ લીધા દશ બાર;
 દેવ મળ્યા હતા રે, ઋષિ મુનિ દશ પિતાને દ્વાર. ૨૬
 સતીને જોઈને રે, કાંઈએ ન ક્યું કાંઈ સન્માન;
 પાપ ન બોલીયો રે, કાંઈક માથે દીધું માન. ૨૭
 શાળા યજ્ઞતણી રે, સમીપે જોયું તેણે જગ્ય;
 ત્યાં દીઠો નહિ રે, કિંચિત્ શંકરનો વિભાગ. ૨૮
 ચિતવ્યું ચંડીએ રે, વળતી કાપ કર્યો પરચંડ;
 અવજા ઈશની રે, કરનારાને દેવો દંડ. ૨૯
 અરર આ સહુ રે, મારી નજરે કેમ નિરખાય;
 પાપી પિતા તણું રે, મેં તો મુખ દીધું નવ જાય. ૩૦
 દુર્મતિ તાતથી રે, મારો પ્રકટ થયો છે દેહ;
 ન ધટે રાખવો રે, બાળી ભસ્મ કરું હું તેહ. ૩૧
 સર્વ સભાસદો રે, તમે તો વિપરીત ક્રીધી વાત;
 શિવનિંદા તણું રે, લેતા જાઓ ક્ષણ સાક્ષાત. ૩૨
 એમ કહી અંબિકા રે, પ્રકટી જોગાનળની અળ;
 દેવમુનિ દેખતાં રે, દેહને દહન કર્યો તત્કાળ. ૩૩
 જન સહુ જોઈને રે, સધળે ક્રીધો હાહાકાર;
 હરગણ દ્રાપીઆ રે, દેખી દેવીનો દેહાર. ૩૪
 ભય હપજવીઆ રે, પાડ્યું યજ્ઞવિષે ભંગાણ;
 ગણના મારથી રે, નાહા કરતા ભુંબારાણ. ૩૫
 ધરા ધૂણગઈ રે, કંપી ઉઠ્યા દશ દિગપાળ;
 યજ્ઞને ભાગવા રે, સૌ ગણને ચઢીયો બહુ કાળ. ૩૬
 ભૂગુએ જોઈને રે, વળતી મન ક્રીધો વિચાર;
 આપી આદુતિ રે, અષ્ટભુજ દેવી થઈ તે ઠાર. ૩૭
 યુદ્ધ ઝાઝું થયું રે, હરગણ હારી ગયા શિવ પાસ;
 શ્રવણે સાંભળી રે, દ્રાપી ઉઠ્યા પતિ કેલાસ. ૩૮
 જટાને ઝાટકી રે, પ્રકટયો વીરભદ્ર વિકરાળ;

જઘને યજ્ઞનો રે, તેણે ભંગ કર્યો તત્કાળ. ૩૯
એ સહુ વારતા રે, સંજોષે કહી સઘળી પેર;
સતી તો ત્યાં થકી રે, જનમી જઈ હિમાલય ઘેર. ૪૦

વલણ

હીમવંતને ઘેર અવતરી, પડ્યું પારવતીજી નામ રે;
છાટમ કહે પછી શિવને, તે પરણી તેણે હામ રે. ૧

કડવું ૬ કું

રાગ—જાનકી મંગળના

હીમાચળને તે ઘેર જનમીઆંગ દેવી;
ત્રિલોચનમાં નહિ કાચ તે નાર જીવી. ૧
જ દિવસ થકી જગદંબાજી જાયાં;
સુખ સંપત્તિ શોભાવડે ઘર છાયાં. ૨
રિક્તિ સિદ્ધિ નવ નિધિ પ્રકટી છે ત્યાંય;
મણિ કેરી તો ખાણ્યો થઈ ગિરિમાંય. ૩
લતા વેણી વનસ્પતિ ને દુમ જાતિ;
ફળ ફૂલે શોભી રહી અગણિત જાતિ. ૪
ઋતુરાજ ખીલી રહે ખારેજ માસ;
મહામુનિઓએ આવી કર્યો છે ત્યાં વાસ. ૫
મેના હીમવંતને મન હરખ અપાર;
મુનિ નારદ આવી ચઢ્યા તેણી વાર. ૬
જોઈ મુનિવરને સુખ દંપતી પામ્યાં;
કર જોડીને શિરા ચરણમાં રે નામ્યાં. ૭
ચરણોઠક લઈને લવન સિધાવ્યાં;
ઉછળે આણીને પારવતી પધરાવ્યાં. ૮
સ્નામી કહોને મુતાતણું નામવિધાન;
તણે કાળ તણું છેજી તમને જ્ઞાન. ૯
ગુણદોષ હોય તે કહેજો વખાણી;
મુનિએ જોઈ પારવતી ગુણખાણી. ૧૦
એનું નામ હમા અંગિકાજી લવાની;
એની કીરતિ નહિ બુગમાં કહી છતી. ૧૧
એ તો યાચે સદાય પતિની રે પ્યારી;

એના નામ થકી તરશે નર-નારી. ૧૨
 એ જોઈશ્રીઓ ચઢે પતિવ્રત અસિધાર;
 એને સેવે તે સુખીયો થાય સાર. ૧૩
 એના શુણ્ણોનો તો પાર ન પામેજ વેદ;
 હવે અવશુણુ સુણુતાં રખે કરો એદ. ૧૪
 એના વરનારાને નહિ માત ને તાત;
 કુળ ગામ નહિ ધર કે કાઈ જાત. ૧૫
 નિશુણુ નિઃશંક ને ઇચ્છા રે ચારી;
 હશે નર જટીલ ને જાતિ ભિખારી. ૧૬
 વિષધારી વિભૂતિ વિભૂપણુ બ્યાલી;
 કુવેશ કુસંગી ને શક્તી કપાલી. ૧૭
 એવો વર વરશે તેમાં મીન ન મેખ;
 એના હસ્તમાં એવી પડી છે જ રેખ. ૧૮
 એવું સાંભળી દુઃખ દંપતી પામ્યાં;
 કર જોડીને નારદને શિશ રે નામ્યાં. ૧૯
 હવે કાંય ઉપાય બતાવોજી રૂઝ;
 વિધિ એક કહોજી મટે કેમ કુડો. ૨૦
 કહે નારદ સાંભળજો ગિરિરાય;
 કરે પુત્રી તમારી જો એક ઉપાય. ૨૧
 વરનાં લક્ષણ તમને કહ્યાં મેં જવાં;
 સધળાં શંકરમાંહી રહ્યાં છે તેવાં. ૨૨
 જુઓ આકં ને અગ્નિ અશુચિને ખાય;
 મહાકુર્મી જળ તે ગંગામાં સમાય. ૨૩
 પણ તેને અશુદ્ધ કરે નહિ કાય;
 એમ સમર્થને કાંઈ દોષ ન હોય. ૨૪
 સિવ મંગળધામ સદા અવિકારી;
 ગણીએ નહિ દોષજી એમ વિચારી. ૨૫
 મળવું કહણુ ધણું કેમ મહાદેવ શ્રીએ;
 તપવિના ન પામીએ ઉપાય બીજો. ૨૬
 જ્યારે ઈચ્છો સુતાનું તમે કાંઈ સાડું;
 ત્યારે તપ થકી કરજ થાએ તમાડું. ૨૭
 પ્રસન્નલવન ગયા એમ કહી મુનિરાય;
 હા. ૩૦

માત તાતને ચિંતા અતિ ઘણી થાય. ૨૮
 મુનિ નારદના મુખની મુણી વાણી;
 દુઃખ દંપતી પામ્યાં ઉમા હરખાણી. ૨૯
 મેના મનમાંય થઈ ઘણી ઉલ્લસ;
 એકાંતમાં તેડી બેઠી પતિ પાસ. ૩૦
 કહો સ્વામી કહ્યું મુનિએ હોય બેઠ;
 મારી સમજણમાં નથી આવ્યું તેહ. ૩૧
 જેવી પુત્રી છે સુંદર ને સુકુમારી;
 વર શોધએ સુંદર તેવો વિચારી. ૩૨
 હોય મૂઠ મલિન કલાગુણ હીણ;
 નિધા નિનય નિવેક રહિત દુઃખી હીન. ૩૩
 કુસંગી કુવ્યસની કંઠોર ને કૂર;
 અપલક્ષણ આળસુ અધમ અસૂર. ૩૪
 અવિચારથી એવાને કન્યા રે આપે;
 કુંભીપાંકે પડે તેનો તાત તે તાપે. ૩૫
 ગુણ જોયા વિના કુળ એકત્રું જીવે;
 દુઃખ દીકરીનાં પછી જોઈને રૂવે. ૩૬
 ધનલોભે પતિતને પુત્રી જ આપે;
 ખોયું પુણ્ય પુરાતન તેને રે બાપે. ૩૭
 કદે બાળપણેથી વિવાહ જ કોઈ;
 પછી પસ્તાય પુત્રીતણાં દુઃખ જોઈ. ૩૮
 સ્વામી માફ કહ્યું નહિ માનોછ ન્યારે;
 બહુ દહેશે ગિરિ લોક નિંદશે ત્યારે. ૩૯
 એવું વચન મુણીને બોલ્યા ગિરિરાય;
 લખ્યા લેખ નિધાતાએ મિથ્યા ન થાય. ૪૦
 મુનિ નારદ વચન મટે નહિ લેસ;
 તજે કામિની એમ વિચારીને ક્લેસ. ૪૧
 જોણે સરજ્યો છે હેહ પારવતીનો જોયો;
 તેણે સરજ્યો હશે વર સૃષ્ટિમાં તેવો. ૪૨

વસણ

નિરખ્યો હશે જ ઈશ્વર, વર મળ્યો તે નિરધાર રે;
 કહે છાટમ હીમબદ્ધરે, એમ કહી સમજાવી નાર રે. ૧

કહણું ૭ મું

ચોપાઈ

વળતા યોદ્યા હીમાચળ વાણી, તમે દ્વદશમાં ધરજે રાણી;
મુનિ નારદે કહ્યો ઉપાય, કર્યો હોય ને દેવ સહાય. ૧
તમને પુત્રી ઉપર છે પ્રીતિ, ત્યારે શીખવો ધર્મની રીતિ;
તપકરો કરો ઉપદેશ, તેથી સમજેજ સધળો ક્લેશ. ૨
તપ કરો છે મહિમા અપાર, તેથી સુખ પામે સંસાર;
તપ કરતાં મળે ત્રિપુરારિ, તેથી કરશેજ પુત્રી તમારી. ૩
વરશે શંકર ને મુખધામ, તેથી પામશે પરમ વિરામ;
એ તો સધ ઉપાય છે સારો, માટે ધીરજ મનમાં ધારો. ૪
એવું કહી અખળા સમજાવી, લક્ષ્મી વાત મેનાને ભાવી;
માએ ઉમિયાને લીધી ઉછંગ, જ્યેષ્ઠ નિરખીને અંગોઅંગ. ૫
મારી પુત્રી પરમ સુકુમારી, દેહદમન અતિ દુષ્પ ભારી;
કેમ જીએ કહ્યું મેં જાય, તપ કરતાં તો કષ્ટજ થાય. ૬
મનમાં ચોચવા લાગી માત, જાણી ઉમીઆએ મનની વાત;
બોલી વચન પછી મહાદેવી, એની વાણી તે અમૃત જીવી. ૭
એક સ્વમતણી કહું વાત, તમે મનમાંજે ધરજે માત;
મુને મળીઆ મહાદેવરાજ, એવું હીકું હતું મેં આજ. ૮
વેદ મૂરતિ મહામુનિ ધીર, ઘણું તેજ ને ગૌર શરીર;
અર્ધઅંદ્ર તિલક ભલું ભાલ, કંઠે મણિ ને રુદ્રાક્ષની માલ. ૯
મુને તપનો કર્યો ઉપદેશ, મળશે શંકર મટશે ક્લેશ;
મહામંત્ર આપ્યો કરી પ્રીત, કહી તપની યથાયોગ્ય રીત. ૧૦
કહ્યું નારદે કરજો તેહ, તેમાં કાંઈ નથી સદેહ;
કરજોડી મેં નામ્યું શીશ, પછી લીધી મુનિને આશીષ. ૧૧
મને ઘણુંજે ખતાવ્યું જ્ઞાન, એમ કહી થયા અંતર્ધાન;
ઉગે સૂરજ ને યાય સવાર, મારે તપ કરવું નિરધાર. ૧૨
સુણી પારવતીની વાણી, મનમાં રીઝી તે મેના રાણી;
એ તો કહી ગયા ઈશ્વરરાય, કરો તપ સહુ સિદ્ધિ યાય. ૧૩

વલણ

સિદ્ધિ યાશે સવંયા, એમાં નહિ સંશય કાંય રે;
કહે જાટમ પછી દેવીએ, તપ આરંભ કીધો ત્યાંય રે. ૧

કડવું ૮ મું

રાગ—અટળક ઢળીયા રે મુદ્રિ તાંડલ માટે.

- તપ આરંભ્યાં રે આપે હમિયા દેવી;
વેશે બાળી ધીરજવાળી નહિ કાય એના બેવી. તપ૦ ૧
- માત તાતને સગાં સહોદર તેની પ્રીતિ ત્યાગી;
પ્રાણપતિ પદ પંકજ હરમાં ધરી તપ કરવા લાગી. તપ૦ ૨
- સકળ ભોમના સ્વાદ તજીને બેઠાં આસન વાળી;
કપૂરગૌર કૃપાનિધિ શંકર તેશું લાગી તાળી. તપ૦ ૩
- યમ નિયમાદિક આસન સઘળાં પ્રાણાયામમાં પૂરી;
પ્રત્યાહાર ધારણા ધરતી ધ્યાન ધરે થમ શૂરી. તપ૦ ૪
- કંઠમૂળ કૂળના આધારે સહસ્ર વર્ષ ગયાં વીતી;
શાક ખાઈ શત વર્ષ ગમાવ્યાં ડૂડી રસના છતી. તપ૦ ૫
- જળને પાને વર્ષ કેટલાં કેટલાં પવન આહારે;
કેટલાંક વર્ષ કહણ અપવાસે દૃઢ એવાં વ્રત ધારે. તપ૦ ૬
- સૂકાં પત્ર પડ્યાં બીલીનાં તેવાં પ્રારથાં તેને;
તણ સહસ્ર વર્ષ લગી એવી રહી આધારે એને. તપ૦ ૭
- સૂકાં પત્ર સતીએ તજ્યાં પડીયું નામ અપરણા;
હમ તપે શીઝ્યા અવિનાશી ઈશ્વર અસરણશરણા. તપ૦ ૮
- ગગન ગિરા થઈ અધોર તપથી બ્રહ્મદેવની વાણી;
સકળ મનોરથ થશે તમારા લેજો નિષે જાણી. તપ૦ ૯
- પિતા તમારા આવે ત્યારે તપ મૂકી ઘેર જાજો;
શંકર મુખે તમને વરશે સઘાય મુખીયાં ચાજો. તપ૦ ૧૦
- આવે સમ ઋષિ તમ પાસે સત્ય માનજો ત્યારે;
કહણ કૌંસ કરવો મૂકીને તરત જાજો તે વારે. તપ૦ ૧૧
- બ્રહ્મદેવની વાણી સુણનાં પારવતી મુખ પામી;
કહેછાટમ સદુ કારજ સરિયાં શીઝ્યા અંતરજમી. તપ૦ ૧૨

રાગ

હવે સાંબળો શંબુ તળી કહું વાન,
વદે વેદ પુરાણ કડીને વિખ્યાન;
જે દિવસે સર્તાએ કયો દેવતાગ,
તે દિવસથી ચિત્તને થયો વેરાગ. ૧

ફરે સકળ જીવનમાં સદાગિત યોગી,

લજનાનંદ બ્રહ્માનંદ ભોગી;
 કોઈ મુનિઓને જઈને કરે ઘણું જ્ઞાન,
 કહી વખાણે તે બ્રહ્મનું ધ્યાન. ૨
 એમ આનંદમય કરે ત્રિપુરારી,
 શિવ જેવા નહિ કોઈ દૃઢવતધારી;
 શિવ જેવા નહિ કોઈ જુગમાં રે યોગી,
 શિવ જેવા નહિ કોઈ આનંદભોગી. ૩
 રહે રાતદિવસ હરિ સાથેજ ધ્યાન,
 એમ કરતાંમાં પ્રકટ થયા ભગવાન;
 જેનું રૂપ અનુપમ તેજ અપાર,
 નવજલધર શ્યામ શોભા અતિસાર. ૪
 મણિ મુકુટ મનોહર કુંડલ કાન,
 મુખ સુંદર શરદ મયંક સમાન,
 કન્યા ઋણલોચન લલિત કપોલ,
 શુભ નાસિકા અંધર અરુણ રંગચોળ. ૫
 ધીજકુંઠ કલિની રે પંગતી રાજ,
 ભણું ભાલ વિશાલમાં તિલક વિરાજ;
 કંબુકંઠ વિશાળ હૃદય વનમાળા,
 મશકંધ મનોહર બાહુ વિશાળા. ૬
 કરમાં શરચાપ કટીએ નીખંગ,
 અંગોઅંગે તે વારીએ કાટી અનંગ;
 ભ્રુ સ્પર્શન ઉપવીત ને મણિહાર,
 જુગચરણકમળની છે શોભા અપાર. ૭
 નખની દ્યુતિ ભક્ત-હૃદયતમ હારી,
 કાટી સુરજપ્રકાશ અતિસુખકારી;
 એવું દર્શન દીધું ત્રિભોવનરાય,
 મહાદેવતણે મન હરણ ન માય. ૮
 કર જેડીને પાયે નમ્યા શૂઘ્રપાણી,
 પછી જોડ્યા પ્રભુ અતિકોમળ વાણી;
 ધન્ય ધન્ય મહાદેવજી વ્રતધારી,
 ભક્તી ભક્તિ તમેતો દહાવી છે મારી. ૯
 તણે લોકની માંય નહિ તમ જેવા,

તમે સરવશિરામણિ દેવાધિદેવા;
 શિવ હું તો સદાય આધીન તમારો,
 વિનતિ એક મારી હૃદયમાં . ધારો. ૧૦
 માણું વચન મુને એક આપોજી આજ,
 ભલે તમને તેનાં તો કરો તમે કાજ;
 તમ્ને દેહ સતીએ તે બણા છે પેર,
 તે તો જન્મી છે જઈને હીમાચળને ઘેર. ૧૧
 તમ કાજે ધણું તપ કીધું છે તેણે,
 કોટી કદ શરીરે સક્ષાં છે રે એણે;
 અંગીકાર કૃપા કરી કરવીજી એહ,
 માણું વચન તમે મુને આપોજી તેહ. ૧૨
 એવું સાંભળી શિવજી કહે શિર નામી,
 કેમ વચન તમારું ન માનીએ સ્વામી;
 નથી ઘટિત તથાપિ ઘટે હવે ધરવું,
 તમે જ જ કહો તે તો માયેજ ધરવું. ૧૩
 માની મહાદેવજીએ પ્રભુની રે વાણી,
 અંતર્ધાન થયા પછી સારંગપાણી;
 એવે સપ્તઋષિ તે ઠામે રે આગ્યા,
 મહાદેવતણા મનમાં ભલા ભાગ્યા. ૧૪
 શિવ કહે મુનિ જાએ પારવતીની પાસ,
 તેની દલતાનો જોએ તમે વિશ્વાસ;
 એની પ્રીતિની પહેલી પરીક્ષા રે લેજો,
 વળતી તેના તાતને જઈને રે કહેજો. ૧૫
 મુનિ તરત ગયા પછી તેણે રે ઠામ,
 મનમાં કયો પારવતીને પ્રણામ;
 મુનિએ મહાદેવીને દીઠી રે કેવી,
 મૂર્તિવંત હોય તપસ્યા રે જીવી. ૧૬
 મુનિ કહે તમે સાંભળો શૈલકુમારો,
 શાને કાજે સહો છે આવું દુઃખ ભારી;
 મનમાં ઈચ્છે તમે વર કેવો રે વરવા,
 દાને જોધે બેઠાં છે આવું તપ કરવા. ૧૭
 કહે ઉમિયા હું ઇચ્છું શંકર વર વરવા,

માની વચન નારદનું બેઠી તપ કરવા;
 મુનિ મુજમાં ભર્યા અવિવેકજ એવા,
 સૂતાં ભોમિ ઉપર ઈચ્છું શરિ એહેવા. ૧૮
 વિનાપાંખ તે ઈચ્છું જવાને આકાશ,
 એમ વરવાને ઈચ્છું પતિ કૈલાસ;
 મુનિ કહે લક્ષી ભૂક્ષી ઠગે ભરમાવી,
 તુને નારદવચનની પરતીત આવી. ૧૯
 એ તો દીસે છે સંત ને કપટી રે એવા,
 ઇચ્છે સર્વેને કરવા પોતાના રે જવા;
 માને વચન નારદનું જે નર ને નારી,
 તે તો અંતે ભવન તજી થાય ભીખારી. ૨૦
 ચિત્તકેતુ કનકકરયપુત્રી જો વાત,
 પામ્યા નારદવચન થકી પરિતાપ;
 માન્યો નારદવચન તણે વિધાસ,
 જુઓ દક્ષસુતાનો યયો છે રે નાશ. ૨૧
 તમે તેના વચનનો કર્યો ઇતખાર,
 વર ઈચ્છા મરાણવિષે વસનાર;
 ભોળો ભાંગ પીનારો ને ભૂતોનો સંગી,
 જોને તું થવા ઈચ્છે તેની અર્ધાંગી. ૨૨
 હજીએ તજી ટેક જો માનો અમારું,
 વર શોધી કાઢ્યો છે અમે તમ સાડું;
 અતિ સુંદર અજર અમર અવિનાશી,
 મુખમાં નિધિ શ્રીપતિ વૈકુંઠવાસી. ૨૩
 એવો વર તમને આપીએ આણી,
 હઠ મૂઢી જો માનો અમારી રે વાણી;
 તું હિમાયળતનયા કહે મુનિરાય,
 હઠ લીધી હવે કેમ મૂકી રે બચ. ૨૪
 તજું હું જ્યમ નારદનો ઉપદેશ,
 મુખથી કાઢિક વાર મહેશ;
 શુભવચન તજે જે દ્વય સંશય આણી,
 કુંભીપાક પડે તે તો અંતે રે પ્રાણી. ૨૫
 પડે પિંડ કે કષ્ટ પડે જો અપાર,

તોય નારદવચન તબુ નહિ લગાર;
 કોટિ જનમ કરું તપ ના જાઉં હારી,
 વરું શિવ વરને નહિ તો રહું કુમારી. ૨૬
 મુને અવર કરો ઉપદેશ ન ભાવે,
 ધણી વાર થઇ ઘેર જાઓ છાવે;
 એવી ધીરજ જોઈને નમ્યા મુનિ જ્ઞાની,
 જય જય જગદંબાજી માત જવાની. ૨૭

વસણ

અરણ્યે લાગ્યા ચંડીને પછી આગ્યા હીમાચળ પાસ રે;
 સંદેશો શિવનો કહી પછી મુનિ આગ્યા કૈલાસ રે. ૧
 પરીક્ષા પાર્વતી કરી કહી સધળી પેર રે;
 કરી પ્રણામ શક્તિપાણિને પછી ગયા મુનિ નિજ ઘેર રે. ૨

કડવું ૬ મું
 રાગ—વેરાલી

દેવ દુઃખીયા થયા રે, તારક અમુર થયો તે કાળ;
 વિધિ પાસે જઈ રે, કહેવા લાગ્યા વિપત્તિ વિશાળ. ૧
 કહો કેમ થશે રે, પાપી પીડે છે પરચંડ;
 એવા દુષ્ટને રે, હવે તો દેવો જોઈએ દંડ. ૨
 હવે તો હારીયા રે, સરવે કરી કરી સંત્રામ;
 બળીયો છે બદુ રે, સહુનાં પુત્રી લીધાં દામ. ૩
 અમરની આપદા રે, ત્રિધિએ જાણી તેણી વાર;
 સૂર સદુ સાંભળો રે, એનો ઉપાય છે એક સાર. ૪
 શંકરસુત થયી રે, એનો નિષ્ઠે થાશે નાથ;
 પ્રકટી પાર્વતી રે, એને પરણે પતિ કૈલાસ. ૫
 કારજ કેમ થશે રે, સમાધિ લઈ બેઠા શિવરાય;
 મદનને મોકલો રે, ઉતારવાનો રચે ઉપાય. ૬
 વળતી હું જઈ રે, સમજવી પરણાવું શિવ;
 જો એમ નહિ કરે રે, દાનવ દેશે દુઃખ સદૈવ. ૭
 વચન ત્રિધિતાપ્ત રે, માની હૈયે હરખ્યા દેવ;
 વિનય કરી ઘણો રે, તેડયો રતિપાનિને તતખેવ. ૮
 સુરના સાથમાં રે, પ્રકટ થયો પોતે રણનાથ;

કહો શું કામ છે રે, હેતે ગોલ્યો જોડી હાથ. ૯
 ત્રિદશે તે સમે રે, દાખવીયું સરવેનું દુઃખ;
 છળ શિવને કરો રે, એથી થાય અમરને સુખ. ૧૦
 મદને તે સમે રે, વળતી મનમાં કર્યો વિચાર;
 છળતાં શિવને રે, માડું મરણ થશે નિરધાર. ૧૧
 પરછપકારમાં રે, પડશે જ્યારે મારો પિંડ;
 સહુ સંસારમાં રે, કીર્તિ થાશે અચળ અખંડ. ૧૨
 સહુને સુખ થવા રે, જે જન ખુવે પોતાનો પ્રાણ;
 ધન્ય ધન્ય તેહને રે, કહીને કરશે લોક વખાણ. ૧૩
 ધીરજ મન ધરી રે, વળતી આલ્યો ત્યાંથી માર;
 શિવના દ્રોહથી રે, એનો નાશ થશે નિરધાર. ૧૪
 શિવ સામા જવા રે, કામે કીધો કાપ પ્રયંડ;
 સેન્યા સજ કરી રે, કરમાં ધાર્યું છે કાઈડ. ૧૫
 આયુધ એહનાં રે, પ્રુષ્પ તણાં જે પાંચે બાણ;
 એની આગળે રે, ધીરજ ધરી શકે કહો કાણ. ૧૬

રાગ ધોળ

આલ્યો આલ્યો કામ સજીને ચાપ રે,
 પાંખ્યા પાંખ્યા લોક સકળ પરિતાપ રે;
 મોટા મોટા જને મરજાદા મૂકી રે,
 નિજ નિજ ધર્મ ગયા સહુ ચૂકી રે. ૧
 સરિતાઓ સાગરમાં ધસી આવે રે,
 સંગમ તો કરે તળાવ તળાવી રે;
 તરતણી ચાખ્યા લતાઓને લાગી રે,
 જડને તો કામ થકી જતુ લાગી રે. ૨
 પશુપંખી જળચર સ્થળચર બાતિ રે,
 કરવા લાગ્યાં કામલીલા બહુ બાતિ રે;
 ભૂત પ્રેત યક્ષ કિન્નર નર નેહ રે,
 નાચે સહુ નર નર ઘડને તેહ રે. ૩
 જાતિ સતી જોગી મહાવ્રતધારી રે,
 જપી તપી લેખધારી બ્રહ્મચારી રે;
 બ્રહ્માજી તો લજે હૃદયમાં ભામા રે,
 રામ રામ તજી રહે છે રામા રે. ૪

ધૂળધાણી યયા ધરમના પંથ રે,
 ગુફામાંહી છુપી ગયા સદ્અંથ રે;
 કામવશ થઇ ગયું સધળું જકત રે,
 તેણે સમે ઉગર્યા કામક લકત રે. ૫
 જ્યાંસુધી મદન ગયો શિવ પાસ રે,
 ત્યાંસુધી પડ્યો સર્વને ત્રાસ રે;
 ઉલથ ધડીમાંહે થયો ઉતપાત રે,
 વિથમાંહે થઈ ગઈ વિપરીત વાત રે. ૬
 મદનની વ્યથા સરવને લાગી રે,
 તેણે સમે બચ્યા કાઈક બડલાગી રે;
 મન્યથે જોયા તે શિવને જ્યારે રે,
 અતિલથ પામીને કપ્યા ત્યારે રે. ૭

રાગ-ધાળ ચાલ ફેર

જોઈ સમાધિ શિવની રે, કર્યો કામે તે મનમાં વિચાર;
 જો હું જગાડીશ ઈશને રે, તો જાળીને કરશે છાર. ૧
 જો લયથી પાછો ફરું રે, ત્યારે કેમ હોયે કેવનું કાજ;
 મરણ્યકી મનમાં ડરું રે, ત્યારે સોડામાં ના રહે લાજ. ૨
 એમ વિચારીને આચિંતો રે, પોતે પ્રકટ થયો તરત વસંત;
 અપ્સરા નાચે અતિધણી રે, વાજ નોતમ નાદ અનંત. ૩
 કોકિલા કેલ્ય કરે ઘણી રે, વહે મંદ સુગંધ સમીર;
 કુસુમ કમળ ખીલ્યાં ઘણાં રે, જોઈ પારણા ન રહે ધીર. ૪
 કામ કળા કરી હારીઓ રે, પછી એક ના રહ્યો ઉપાય;
 શ્રમ સધળો મિથ્યા મયો રે, તોય જગ્યા નહિ ચિવરાય. ૫
 રીસે ધણે રાતો થયો રે, અતિ દ્રાપે ભરાયો રે કામ;
 સૌરભ પદ્મવર્મા છપી રે, પછી સંતાયો તેણે દામ. ૬
 સુમનધનુષે શર આધિયો રે, કાપી માર્યો તે શિવને કપાળ;
 ઝટપટ જગ્યા જગનપતિ રે, પછી સધળે કરી તપાસ. ૭
 સન્મુખ સૌરભ પદ્મવે રે, દીડો ચંકરે રતિપતિ દેવ;
 ત્રીજું લોચન ત્યાં ઉઘાડીયું રે, જાળી બસ્ત્ર કર્યો તતખેવ. ૮
 લાહાકાર હવે ધણે રે, તણે લોકમાં પડીઓ ત્રાસ;
 જોગી જનિ સુખીઆ થયા રે, યયા જોગી સમસ્ત નિરાશ. ૯
 અમર ઉદસ થયા ઘણા રે, થયો સુખીયો અસુખો સાથ;

બ્રહ્માનું કામ લાગી પડ્યું રે, બ્યારે મરણ પામ્યો રતિનાથ. ૧૦
 મદન કર્યું રતિએ ધણું રે, કહે વિધવિધ કરતી વિલાપ;
 શિશ નમાવ્યું શિવને રે, કરએ ગુન્હે અમારો માફ. ૧૧
 કર્તા હર્તા છો તમે રે, પ્રભુ અંતર્યામી ઇશ;
 અમે તમારાં સરજેલાં રે, પ્રભુ રાંક ઉપર શી રીસ. ૧૨
 વિનય સુણી વનિતાતણાં રે, ધણું રીઝ્યા તે શંકરરાય;
 અનંગ રતિપતિતાહરે રે, સહુમાં વ્યાપી રહેશે વિના કાય. ૧૩
 મળશે મદન વળી તુજને રે, માટે ન કરીશ ક્લેશ લગાર;
 કૃષ્ણ થશે જહુવંશમાં રે, તેનો સુત તે તારો ભરથાર. ૧૪
 સંતોષ પામી સુંદરી રે, એવું આપ્યું એને વરદાન;
 ભવન ગઈ પછી ભામની રે, રાખી દ્વંદ્વમાં શિવનું ધ્યાન. ૧૫

વલણ

ધ્યાન ધરી શંકરતાણું, પછી આવી પોતાને અવાસ રે;
 કહે છોટમ દેવ આવીઆ, પછી બ્રહ્માદિકની પાસ રે. ૧

કડવું ૧૦ મું

રાગ-ધોળ

વિષ્ણુ વિરંચી ઇંદ્રાદિક જ દેવ રે,
 સરવ પધાર્યા શિવ પાસે તતખેવ રે;
 પ્રેમ ધરી પૂજ્યા શ્રી ત્રિપુરાશી રે,
 કર જોડીને સ્તુતિ બહુ ઉચારી રે. ૧
 નીરજર દેખી બોલ્યા ઉમીયાનાથ રે,
 શાને કાજે મળી આવ્યા સુરસાથ રે;
 અરજ કરીને અજ બોલ્યા એ કામ રે,
 કીધું સાડું શંકર બાળ્યો કામ રે. ૨
 વળી સાડું દીધું રતિને વરદાન રે,
 સહુથી સમરથ છો શંકર ભગવાન રે;
 આચ્છવ જોવા ઇચ્છે છે સૂર આજ રે,
 ત્રિપુ તમારો વિવાહ જોવા કાજ રે. ૩
 દસતણે ઘેર સતીએ છોડ્યો દેહ રે,
 જનમ ધર્યો છે જઈ હીમાચળ ઘેર રે;
 કૃપા કરીને કરશે તેનો અંગીકાર રે,

- અમો સરવને ઉપજે હરખ અપાર રે. ૪
- સૂર સરવેનો જોયો પૂરણ પ્રેમ રે,
અજને કહે છે જાવ કરીયું એમ રે;
વચન સાંભળી હરખ્યો સૂરનો સાથ રે,
જે જે ચંકર સકળ ભુવનના નાથ રે. ૫
- તે વેળાએ દેવે કુંદુલિ દીધાં રે,
સુમન ધણાં વરસાવ્યાં કારજ સીધાં રે;
એ વેળાએ સત્તજપિ ત્યાં આવ્યા રે,
બ્રહ્માદિકના મનમાં સઘળા ભાવ્યા રે. ૬
- પત્ર લખી મોકલીયા હીમગિરિ પાસ રે,
ઉમિયાજીને ઉપજ્યો અતિ ઉદ્દાસ રે;
પ્રીતે બેઠા પારવતીની પાસ રે,
તમે કરે છે નારદનો વિદાસ રે.
હવે તો હર બેઠા બાળી કામ રે,
તમે વરી યું કરશે તેને ધામ રે. ૭
- વચન સુણીને બોધ્યાં માત લવાની રે,
પરમ વિવેકી મુનિવર છે વિજ્ઞાની રે;
હશે તમારે મન તો શિવ વિકારી રે,
મારે મન તો શિવ બોળા બ્રહ્મચારી રે. ૮
- અજ અનવધ અનાદિ દેવ મહેશ રે,
છત્રીસ તત્ત્વ થયી છે અગગા શેષ રે;
એવા જાણી મેં આશંક્યા ઈશ રે,
દહતા દેખી મુનિએ નામ્યું શિશ રે. ૯
- અદ્રિપતિને વાત કરી સહુ આવી રે,
હીમાચલને સહુ મનમાં ભાવી રે;
શુર બોલાવી લગ્ન કરું નિરધાર રે,
વચન સત્તજપિને આપ્યું તેણી વાર રે. ૧૦
- વિધિએ વાંચી જોયો લગ્નવિચાર રે,
સાંભળી સહુ સૂર બોધ્યા જોજકાર રે;
સજ કીધાં સહુ વાહન ને વિમાન રે,
સુંઢી સારી ચંકર કેરી જન રે. ૧૧

૧/ હાળ-જનની મંગળ

જન સગ થઇ શંકરતણી, વરરાજ ગેઠા છે બણી;
 જટા મુકુટ શોભે છે સાર, કંઠે સરપ તણો છે હાર. ૧
 પંકજ લોચન ઇંદુ ભાળ, નર-કમાળ તણી છે માળ;
 રાજે ભલું ઉપવીત ભુજંગ, ઉજ્જવળ ભસ્મવિરાજે અંગ. ૨
 કંઠગરલ અહીં કુંડલ કાન, મૃગપતિ ચર્મતણું પરિધાન;
 કર ખંપર કમરૂ શૂલ ડાક, નંદી વાહન પાણિ પિનાક. ૩
 ભૈરવ ભૂત પ્રેત ડાકણી, શિકાતર વંતર શાકણી;
 મધગા મળીયા શિવના લોક, જને જોઇ કપે ત્રિલોક. ૪
 કાચ શિર વિશુ કાચને શિર, સેવક એવા શંકરતણા વીર;
 નીચાં મુખને હંચા પાચ, ચરણનિના વળી ચાદશ બાચ. ૫
 વંદાળીઆ થઇ હોડે વળી, અદ્ભુત સેના શિવની મળી;
 ખર ઉપર ગેઠા કેટલા, શ્વાન શિયાળ ઉપર તેટલા. ૬
 હંટ મહિપનાં વાહન કરી, ત્રિશૂલ ખંપર કરમાં ધરી;
 વાજે ઘણાં કમરૂ ને ડાક, ધૂણે ભૈરવ માથે હાક. ૭
 શુંગી ચંપ ઘણાં રણતૂર, ભેર ભુંગળ વાગે ભરપૂર;
 અતિ ઉન્મત્ત અમંગળ વેશ, નમ્ર અંગ ને મૃદુ કેશ;
 અગણિત ગણ આઠ્યાશિવ પાસ, તેજોમય સર્વે પામે હાસ. ૮

હાળ

એવી જન મળી મહાદેવની જ્યાંય,
 દેવ તેની કોટી પધાર્યા છે ત્યાંય;
 આઠ્યા લક્ષ્મીસહિત વૈકુંઠના નાથ,
 આઠ્યા બ્રહ્મા બ્રહ્માણીસહિત સહુ સાથ. ૧
 ઐરાવત બેસી ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી,
 રથ ગેઠા રવિ ને રત્નાદે રાણી;
 પ્રીતે શેહણી સહિત પધાર્યા રે ચંદ્ર,
 વળી આઠ્યા અરુંધતી સાથે દ્વિજંદ્ર. ૨
 આઠ્યા દેવ ગુરુની સંગે છે તારા,
 ત્યાં તો દેવી ને દેવ મળ્યા સહુ સારા;
 વજ્રિ વાયુ વરુણ આઠ્યા ચમરાય,
 ભંડારી તો શિવના કુબેર કહેવાય. ૩
 શુભી ગાંધિવ જન નર અપ્સરા બતિ,

પિત્રી પત્રગ બુઝ નાના રે બલિ;
 દિક્પાળ મળ્યા સહુ વૃંદે વૃંદે,
 કલ-ગાન કરે હર પરમ આનંદ. ૪
 દેવદુંદુષી નૌતમ નાદ અપાર,
 મુર સુંદરી ગાન કરે અતિસાર;
 વરને જોઈ જોઈ હાસ્ય કરે મુરનારી,
 વરને લાયક કન્યા હશે કેઈ સારી. ૫
 તપ કીધાં હશે જણે હૃદય અપાર,
 તે તો ભામિની વરશે આવો ભરધાર;
 મત કીધાં હશે જણે કટ્ટીક સારી,
 હર અહરે આ વર તો તેજ કુમારી. ૬
 એમ હાસ્ય કરી કરી લેછે તાળી,
 ભુએ વારંવાર સંકરને ન્યાળી;
 આલી જન નિચાત અનેક બખવી,
 એ તો વાત વિપ્લુને હૃદે તથ લાવી. ૭
 મુર માગને કીધાં હરિએ રે સ્થાન,
 બૂધ બૂદાં પાડીને ચક્ષાવોજ જન;
 મનમાંહે સમજી ગયા મહાદેવ,
 સદા કૌતકી છેજ હરિની દેવ.
 મહાદેવે મહાગણ તેડી રે લીધા,
 બૂધ બૂદાં પડી પથે આપ્યા છે રે સીધા. ૮

વસણ

બૂદાં ચાલે પથમાં, ભુએ કૌતક ગામે મામ રે;
 હવે હીમાવળની કહું કથા, રમી શોભા તેને ધામ રે. ૧

ધામ ઉપર ધજ ફરકે ચિત્ર તો ચીતર્યાં સાર રે;
 ચોક પૂરાગ્યા રે મોતીએ માનુની મંગળ ગાય રે,
 શોભા કરી બહુ શેઢેરની હેયે તો હરખ ના માય રે. ૨
 બાગના ચંદન બેઢેકતા લીધી છે કંચન ગાર રે,
 ગ્રીચ થયો છે કસ્તૂરીનો મુગંધી સિંચી છે સાર રે;
 મંગળ દ્રવ્ય મંગાવીયાં થીકળ ફેકળ પાન રે,
 સોળ વરસની સુંદરી કરે રવકાછીલા ગાન રે. ૩
 કુમકુમ કેસર છાંટીયાં રેખ્યા છે કદળીના રત્ન રે,
 મંડપ છાયો છે મોગરે નીતમ નામે છે રંભ રે;
 મણિતણાં તોરણ બાંધીયાં જરકરી ચંદરવા ચીર રે,
 વાજાં વાગે વિધવિધ તણાં થઈ રહી શોભાની ચીર રે. ૪
 નવે નિધિ ને અષ્ટ સિદ્ધિઓ આવીને ઉભી છે લ્યાંય રે;
 ન્યૂન નહિ એકે વાતની જગદંબા જન્મી છે જ્યાંય રે. ૫

રાગ પ્રભાતનું ધોળ

રચ્યો માંડવડો સાર રે, શોભાનો નહીં પાર રે,
 કંચન કેરે તારે હીરા સાંધીયા રે;
 ફાટીક મણિના થંભ રે, કંચન કદળી ખંભ રે,
 હીમતણી દોરીયે બંધ બાંધીયા રે. ૧
 વિધવિધ મણિ બીતાન રે, નીલમણિનાં પાન રે,
 વિચિત્ર વેલીની ગુંથી ગુંથણી રે;
 ફાટિક મણિનાં ફૂલ રે, ફીધાં કમળ અમૂલ રે,
 ભ્રમર ગુંજરવ કરતાં શોભા ધણી રે. ૨
 નીલમણિના મોર રે, સારસ હંસ ચકોર રે,
 કળકેરે જોરે રે કોયલ રવ કરે રે;
 વિધવિધનાં વિહંગ રે, અવનવા છે રંગ રે,
 પવનનો સાંચો ચારેમેર ફરકે રે. ૩
 ફરતો ફૂલનો બાગ રે, જોઈ ઉપજે અનુરાગ રે,
 કંઈ કંઈ રચના કાચે નવ જાય કળી રે;
 રૂડી રચના જોઈ રે, મનકું રહે છે મોહી રે,
 યુવતિયો અનેરી જુએ વળી વળી રે. ૪
 માંડવડાની માંચ રે, ચિત્ર ચિતરીયાં લ્યાંય રે,
 અતિ અનોખમ હીસે દેવી દેવતણું રે;

સપાળાં મુગ્ધાં ધામ કે, શ્રી યાં અદ્ભુત દામ કે,
 વિવિધ વાદન ગ્રીયાં કલં અનિવૃત્ત કે. ૫
 માંગી સના કે, નૌનમ નાદ અપાર કે,
 ચિત્રામણનાં નાચે ત્યાં અદ્ભુત કે,
 નાટકયાળા આર કે, વિવિધ વેશ અપાર કે,
 શ્રવણ જનના જેવા ગુના રમે ખન કે. ૬
 મંડપ ધર્યો દુરે કે, નેર જોડ અસા જુવે કે,
 પાચણાં પંચગી મુદ્રાં પાવરી કે,
 મણિ તાલી છે જોય કે, અખંડ દુરોત કે,
 નિશ્વરભાગ્યે ગુના દરી ખરી કે. ૭
 માનુની મંગળ ગાય કે, કૌકળ પાન વહે આય કે,
 ગોત્ર ધાપીને પૂજ્યા ગમુપનિ કે,
 અંદર્યા બંધાય કે, ચોરીઓ ગ્યાય કે,
 ગૃહયાંનિ દરીને દાન દીનાં અનિ કે. ૮
 દુગરીનિ કમલી કે, વચ્ચે ભગવી કે,
 ગોરગો ગ્યાવી કડી રીતથી કે,
 પૂજનને જમાડી કે, વાજંત વગડી કે,
 પાગવતીને પીઠી ચોળી પ્રીતથી કે. ૯
 એટલે આવી જન કે, સમૃદ્ધ સાંભળ્યો કાન કે,
 માંમે જનાને સપાળા મર વયા કે,
 વાજંત વગડાવ્યાં કે, વાદન મંગાવ્યાં કે,
 જન લેનાને માટે આગેનાન ગયા કે. ૧૦

દાળ

આગેનાનોએ જનની ગોબા કે જોડ,
 દીદા નિધુ નિગંચી ગ્યા મન મોદી,
 દંડાદિક શુ દિકપાલોને દીદા,
 ગોબા જો જો મનમાં વાગ્યા બદુ મીદા. ૧
 આગળ જોનાંતો વગગત આવી કે મદીયા,
 વાદન બદુક્યાંને મુઝા પામી બદુ પડીયા,
 નાણાં બાળક ત્યાં થકી લેને પ્રાણ,
 માન તાનને યે મુજ જઈ જાણ. ૨
 અનિ જાનથી શર શર કપે કે દાળ,

છાયાં છાકરાં શ્વાસ મુખે નવ માય;
 પૂછે માતાઓ બાળને લઈ ઉછંગ,
 શા કારણથી મૃત કપે છે અંગ. ૩
 સુણી બાળક વહે એવી રે વાત,
 જન આવે થશે પૂરમાં ઉતપાત;
 એ તે જન આવે છે કે જમની રે ધાડી,
 નિશ્ચય નગરી તો બધી થશે રે ઉઝડી. ૪
 વર વરવો ને બુઢો બળદ અસવાર,
 નમ્ર જટીલ ભયંકર અંગે રે છાર;
 હાક હમર નિશ્વ ને મુંડની માળ,
 જાણે કરવાને આવે છે લોકનો કાળ. ૫
 હવે પુણ્ય પુરાતન કીધેલાં જઈ,
 જોશે જનને જીવતાં રહેશેજ તેહ;
 એવી વાત ધરોધર બાળક કહે છે,
 તેનાં માત પિતા ધણી ધારણા દે છે. ૬
 આગેવાનોએ જન ઉતારે રે આણી,
 પછી પાયાં સરવને ત્યાં ખાંડ પાણી;
 વાજાં વાગ્યાં ને વળીયાં નિશાંને રે ધાય,
 આવી તોરણે ઉભા સદાશિવ રાય. ૭
 સાસુ પોકણાં લેઈને રે પાંકવા જાય,
 તે અવસર મેનાને હરખ ન માય;
 કરમાં કંચન થાળ ને જળની રે ઝારી,
 વાજે વાજીત ગીત ગાયે ધણી નારી. ૮
 વેશ વરનો તો દેખી સાસુજી છળીયાં,
 લાગી મૂર્ચ્છા ને તક્ષણ ધરણી રે ઢળીયાં;
 ભય પામીને ભાગિનીઓ ગઈ ભાગી,
 મેના મંદિરમાં રહી રોવા રે લાગી. ૯
 વર પાછા ફરી જનીવાસે પધાર્યાં,
 ધણા લોક હસી હસી જોઈ જોઈ હાર્યાં;
 પસ્તાવો કરે છે પારવતીની માતા,
 આવો વર કેમ કરમે લખ્યો વિધાતા. ૧૦
 કહોજી નારદિયાનું મેં શું રે બગાડ્યું,

માડું વસ્તુ ભવન એણે ઉજડ પાડયું;
 કયો ઉપદેશ તપનો આવા વર સાડ,
 એવું ધૂત નારદિયાનું કમ નકાડ. ૧૧
 બઈ પારવતીને ખોળે બેસારી,
 મારી પુત્રી તું કદ કરી કરી હારી;
 મુનિવચન પામીને મહાદુઃખ પામી,
 તારે કરમે લખ્યો કમ આવો રે સ્વામી. ૧૨
 વર વરવો નિર્લજ નહિ મોહ ને માયા,
 અતિ વેશ અમંગળ નમ્ર છે કાયા;
 પડું પાવકમાં મડું જળનિધિ બુડી,
 એવા વરને ન આપું આ કન્યા રે રૂડી. ૧૩
 પડું પરવતથી ત્રિષ ઘોળીને પીવું,
 એને પરણાવું નહિ હું જ્યાંલગી જીવું;
 એવું સાંભળી બોલી પારવતી રે માત,
 એવું અત્તાન તારે ના આણવું માત. ૧૪
 લખ્યું દુઃખસુખ જીવું વિધાતાએ ભાલે,
 દ્રાથી મિથ્યા ન થાય ક્યમે દા કાલે; ૧
 ટાળ્યું તો નવ ટળતુંએ દ્રાચથી ટાંક,
 માટે માત ન કાઢીએ દ્રાચનો વાંક. ૧૫
 સાડું નરતું લખ્યું હશે કરમની માંય,
 જ્યાં જાય ત્યાં તેવું મળશેજી ત્યાંય;
 એવું જાણીને જોવા મળ્યા બહુ લોક,
 દુઃખી દેખી મેનાને કરે સો રોક. ૧૬
 એણે અવસરે નારદજી ત્યાં આબ્યા,
 વળી સમસ્તકપિને તે સાથે લાબ્યા;
 દુઃખી દેખી મેનાને બોલ્યા મુનિ પાત,
 સુણો પુત્રીના પૂરવજનમની રે વાત. ૧૭
 એ તો પુત્રી તમારી છે આદિભવાની,
 કહું પૂરવની વાત લેએ મન માની;
 એ તો દક્ષસુતા જગદંબા રે દેવી,
 તે જનમે તો શિવને વરી હતી તેવી. ૧૮
 જોમિ ઉપર જ્યારે યયો ધણો ભાર,

રઘુવંશમાં રામે ધર્યો આવતાર;
 પિતાવચન માટે તે વસ્યા વનમાંય,
 ક્યું રાવણે હરણ સીતાનું રે ત્યાંય. ૧૯
 અતિ વિકળ થઈ રઘુનાયક રોતા,
 જાજે જાજે તે ફરતા સીતાને જોતા;
 તેવે શિવેને સતીએ જોયા તે ઠામ,
 કર જોડી કર્યો મહાદેવે પ્રણામ. ૨૦
 કહ્યું પૂરણ બ્રહ્મ ચિદાનંદ જ્યારે,
 નર દેખીને વિસ્મે થઈ સતી ત્યારે;
 તેની લેવા પરીક્ષા પોતે મન ધરીયું,
 બધ આગળ રૂપ સીતાજીનું ધરીયું. ૨૧
 તે દોષે તજી સતીને શિવે ત્યાંય,
 તજ્યો દેહ પિતાતણા યજ્ઞની માંય;
 ફરી જનમી છે આવી તમારે દેહ;
 છે શિવની પ્રિયા તો ભવોભવ એહ. ૨૨
 મુનિવચન સુણી હરખ્યા પિતુમાત,
 એ તો પ્રગટ થઇ સહુ પૂરમાં રે વાત;
 માતપિતાએ પૂજ્યા એ દેવીના પાય,
 નરનારીને હલટ અંગ ન માય. ૨૩

વલણ

હલટ વાધ્યો અંગમાં, પછે પરણશે શિવરાય રે।
 કહે છાટમ પ્રીતે કરી, સહુ જાન જમવા જાય રે.

૧

કડવું ૧૨ મું

૧/ રાગ—ગારી આખાખાઈ સહુણા.

આવી જમવાને શિવની રે જાન, વાજે વાજે અનેકવિધાન;
 કરે માનુની મંગળ ગાન, ગિરિએ ક્રીધાં ધણું સનમાન. ૧
 દૂધે ઘોયા છે સરવેના પાય, સહુને હલટ અંગ ન માય;
 અતિ હત્તમ આસન દીધાં, અંગે ચંદન લેપન ક્રીધાં. ૨
 ચપા મોગરા ફેરા રે હાર, સહુને કહે આશિષ્યા રે સાર;
 મંડપ મધ્યે દુમતડાં રે લેહકે, કસ્તૂરી અરગજ રે બેહકે. ૩
 સિંચી સરસ સુગંધી ચોપાસ, તેની આવે અનોપમ વાસ;

માંડવો છે ઝાક ઝમાળ, યઈ પંગતી પરમ વિશાળ. ૪
 પાકશાસની રીતિ પ્રમાણે, કીધી રસોઈ ચતુર સુખણે;
 પીરસનારા પરમ ગુણવંત, જેનાં ચોકેર ફરતાં ચિત. ૫
 બહુ બતિ તણાં પકવાન, એનો સ્વાદ અમૃતની સમાન;
 દળ ખાન જલેબી શેવૈયા, મોતીચૂર લાકડસાઈ કરીયા. ૬
 મગદળ ને શેવો દસ ખાસાં, બરફી ઘેબર પેંડા પતાસાં;
 તળ્યાં ચૂરમાં સાકર લેળી, કર્યો ગોળનાં મીસરી મેળી. ૭
 સાદા સૂત્રદેણી ને ગુંદરપાક, બીજા પાક બનાવ્યા અથાક;
 ગળ્યો મોળો કેસરીઓ બીરંજ, શીશ સાકરનો મનોરંજ. ૮
 સેવ રોટલી પૂરી કચોરી, વડાં વેદમી ધી માંહે ગોળી;
 સાકર કંસારને ધૂત સેવ, જેઈ રોટલી રીઝ્યા રે દેવ. ૯
 માલપુડા પુડા ને પૂરણ પોળી, તે તો ગાયના ધીમાં ઝમોળી;
 ગળપાપડી કીધી છે એવી, તલસાંકળી કીધી છે તેવી. ૧૦
 દૂધપાકમાં સાકર લેળી, માંહી દ્રાક્ષ ચારોળી રે મેલી;
 શીખંડ દહીયરાં ને ધારી, ફૂલવડી કરી છે રે સારી. ૧૧
 પત્તરવેલીયાં પાપડ તળીયા, સેવગાંઠીયા મથાલે મળીયા;
 ચણા વાલ વટાણા વધાર્યા, સારા લીલવા તેલે સુધાર્યા. ૧૨
 ભાલ ભાલનાં ભજ્યાં અપાર, શાકભાજી તણો નહિ પાર;
 આંબારસ ને રોટલી સારી, કેળાં રોટલી છે સુખકારી. ૧૩
 આદા અળવીનાં ભજ્યાં સુંવાળાં, તળ્યાં પરવળ સુરણ રતાળાં;
 વંત્યાક ને વાલોળો વધાર્યા, કંઠોડાં ને કારેલાં સુધાર્યા. ૧૪
 ઢોળાં ગલકાં ને તુરીયાં, ચોરાકળી ગજારકળી મળીયાં;
 ભલા ભીંડા વળી છે તે સાર, વિધવિધ સાકામાં કીધા વધાર. ૧૫
 મેથી તાંદળજા ભાજ્યો કરીઓ, દૂધી રાયતાં મૂળા મોગરીઓ;
 વળતી મૂકમાં અથાણાં અપાર, સહુ જમતાં લાગે ધણી વાર. ૧૬
 કઠણ દાળ કઢીને રે ભાત, તેના સ્વાદની શી કડુ વાત;
 પંખાળીનો ભાત પીરસાય, વળી દૂધ સાકર મૂકાય. ૧૭
 જમણવાર તો કીધી છે સારી, ગાળો ગાય નારી ગાનારી;
 ગંગાજળ કેરાં નિર્મળ પાણી, સદુને આપ્યાં છે ઉલટ આણી. ૧૮
 સુદ આચમન સરવે રે કીધાં, પાકી પાનનાં બીડાં રે દીધાં;
 જમીને જન ગઈ જનીવાસે, સદુ પામીયા પરમ ઉણાસે. ૧૯

પદ્યણુ.

ઉદ્ધાસ મનમાં અતિધણો, હૃદયે હરખ ન માય રે;
સ્વરૂપ બદલ્યું શંકરે, જોઈ સાસુને સુખ થાય રે. ૧

કડવું ૧૩ મું

રાગ ધોળ

મહાદેવે તો રૂપ મનોહર પ્રીધુ રે,
હૃદયે સરવે દેવનું કારજ સીધુ રે;
શિરપર પુષ્પ કુસુમનો છાજ રે,
તેની ઉપર મણિમય મુકુટ વિરાજ રે. ૧
વદન વિલોપી શરદ્યંદ્ર છબી હારી રે,
કરણે કુંડળ લળકે મહાદ્યુતિકારી રે;
મનોહર નાસા ને નયન વિશાલ રે,
જળકળે બાલ માય કર ભાલ રે. ૨
કુમ્ભ કુમ્ભ તિલક લલિત કપોળ રે,
ઝોપે અતિ અધર અરણ્ય રંગ ચોળરે;
કંઠે મણિમુક્તા કુસુમના હાર રે,
મલ્લંબ છે બાહુ ને હૃદય ઉદાર રે. ૩
જુજે મણિ ભૂપણ ઉપવિત અંગ રે,
અંગોઅંગે વારીયે અનેક અનંગ રે;
કટી સૂત્ર તડિત પીતાંબર રાજ રે,
ચરણે તો નેપુર ધુધર વાજ રે. ૪
મનોહર મંગલ મૂરતિ કિશોર રે,
નખ શિખ શોભા સકળ ચિત્ત ચાર રે;
પ્રીતિ અતિ પારવતીની બલી રે,
છાટમ સુંદર રૂપ ધ્યું શલપાણી રે. ૫

રાગ ધોળ—ચોપાઈ ત્રિતાલ

શંકરવર વરઘોડે રેચઢીયા, સૂરના શત્રુને ધ્રાસકા પડીઆ;
શિવની પચરંગી છે રે ઘોડી, ઉપમા જે કહીએ તે તે થોડી. ૧
એનો અતિ ઘણો વેગ અપાર, તેણે મોઘો સકળ સંસાર;
એ તો દીસે એનોપમ અંગે, સહુ દેવ રહ્યા છે રે સંગે. ૨
એના ચાર ચરણ કહેવાય, એ તો અવનિ ન સ્પર્શે પાય;

ઐકરૂપી છે પલાણુ, ઉપર ચંદ્ર બેડા સુખણુ. ૩
 ચારે વેદ વદે જસ જેના, ચંદ્ર સૂર્ય મશાલચી જેના;
 પંખો પવન કરે છે સાર, તેના ઇંદ્ર ધરમ છડીદાર. ૪
 છત્ર તારામંડળ છે શીશ, એવા અખિલ ભુવનના ઈશ;
 ધરા શારદા શેષ હ્યારે, ગાયત્રીજી હૂણુ ઉતારે. ૫
 જેને વિજળી ચમ્મર વાહાય, મેઘ છાંટણાં કરતા જાય;
 રાચી સાવિત્રી લક્ષ્મીજી જવી, ગાય ગીત મનોહર દેવી. ૬
 જાનેયા છે સુરગણ સાથે, નાણાં કુમેર ભંડારીને હાથે;
 ભૈરવ ખંડુકા ભુંગળાં છોડે, વાજાં વાજે તે છત્રીસ કોડે. ૭
 એમ કરતા તે તોરણે આઠ્યા, લલાલસાના મનમાં ભાઠ્યા;
 સાસુ પ્રેમસુ પોંકવા આવી, વર મોતીડે લીધા વધાવી. ૮
 હજ મુસજે પોકણાં કીધાં, ઇંડી પિંડી ઉછળીને દીધાં;
 શરીયો સંપ્રુટ રવઈયા ત્રાક, પછી નિરખીને સાર્યુ રે નાક. ૯
 લવળંધન સંકટ ફેડી, પછી વરને તે લીધા તેડી;
 વળી સાળે કદારી રે લીધી, તેને મોજ સદાશિવે દીધી. ૧૦
 પધરાવ્યા છે માંહિરા માંચ, જેજકાર થયો છે રે ત્યાંચ;
 બેઠા આસને ચંદ્રરાય, જન છોટમ તે જરા ગાય. ૧૧

રાગ ઘોળ

હવે પારવતીની સોભા સુંદર સી કહું રે,
 એનું વર્ણન કરતાં વેદ ન પામે પાર;
 સતીશિરોમણિ બાળા સુંદરી રે,
 એનું સ્વરૂપ જોઈને બ્રહ્માદિક ભૂક્ષા પડે રે;
 એ તો ઉદ્દલન વૈભવ પરાલવની કરતાર. સતીં ૧
 એની વેણાએ તો વાસુકી લબવીયો રે,
 એને માથે સુંદર મણિ જડેલો મોર;
 એના મુખની ઉપર વારુ કોટી ચંદ્રમા રે,
 એનું દર્શન કરતાં બાળે પાપ અધાર. સતીં ૨
 ઠાકીલવેણીને મૃગનેણી મનોહર દીસતી રે,
 એની નાસિકાથી લાજ શુક સંચ;
 એના દંતકેરી પંક્તિ દાહમ કેરી કળી રે,
 એ તો સજનારી સદુ સદિનો પ્રપંચ. સતીં ૩
 એના ગંડસ્થળ પર શોભે ગામ બિંદલી રે,

એની શ્રુટી તો ધનુષ તણો આકાર;
 એના અધરરંગે બિંબાફલ લજવીઆં રે,
 એના હર પર હીરા હાટક મણિના હાર. સતી૦ ૪
 એને હાથે કંકણ ચુડી રૂડી ચળકતી રે,
 નવરંગ ચોળી ચરણ પાનેતરનાં ચીર;
 કટી કેસરી મનોહર કુંજરગામિની રે,
 એનું ચંપકવરણું શોભે છે શરીર. સતી૦ ૫
 એને અંગોઅંગે કાટીક રતિયો વાસીએ રે,
 એને કંઠે શોભે કુસુમકળીના હાર;
 હાથે મીંઢળ ને બાબુબંધ બાંધ્યા બેરખા,
 જન છોટમ કહે એની સુંદરતા અપાર. સતી૦ ૬

વલણ

મુંદર શોભા પારવતીની, કવિયે કહી નવ જાણ રે;
 માંદરામાં પધરાવીયાં, પછી માનુની મંગળ ગાય રે. ૧

કડવું ૧૪ મું

રાગ સીતામંગળ

જાતી વેદસિરા મુનિ આઘ્યા છે ત્યાંય,
 રચી ચારી મનોહર મંડપ માંય;
 પછી કન્યાને માંદરામાં પધરાવ્યાં,
 સુવર્ણમાંચીએ પાટ પાથરણાં પથરાવ્યાં. ૧
 સાવધાન સમયે વરતે કહેતા રે જાણ,
 મળી માનુની ગીત મનોહર ગાય;
 ગોત્ર શાખા હચ્ચાર કરે મુનિવૃંદ,
 જોઈ કન્યાને પામ્યા છે દેવ આનંદ. ૨
 હીમવંત ને મેનાજી પાસે રે આઘ્યાં,
 આઘ ગણપતિપૂજન પ્રેમે કરાવ્યાં,
 વરકન્યાના પ્રીતે પખાડ્યાજી પાય,
 વળતી વિપ્રનાં વચ્ચે કર્યાં ગિરિરાય. ૩
 વર સામુ કન્યાનું તો આસન દરીયું,
 એક વસ્ત્રતણું તો અંતરપટ ધરીયું;
 હીમવંતે ગ્રણી કુસ કન્યાનો પાણી,

પછી ધિવને સમર્થા છે હલટ આણી. ૪
 સ્વસ્તીવાચન વિપ્ર ભણે છેછ સાર,
 વેદમંત્રતણો બહુ થાય હિચાર;
 અગ્નિ સ્થાપન કીધા છે ચોરીની માંચ,
 પછી જવ તલ ને ધૂત હોમે છે લાંચ. ૫
 વરકન્યાને વળતી બેસાર્યા છે જોડે,
 મધુપક ને મંગળ વરતાયાં દોડે;
 વાળે વાજીંત આનંદ ઓઝવ થાય,
 જન છોટમ તે જશ પ્રેમસુ ગાય. ૬

રાગ ધોળ

પાવક ઢોડે પ્રદક્ષિણા વર. કન્યાને લે ધાય રે;
 છેડા ગાંઠી કરે ભામની મંગળ વરતાયાં કહેવાય રે. ૧
 પહેલું તે મંગળ વરતીયું આધ્યાં છે ઉત્તમ દાન રે;
 ગજ રથ ઘોડા ને પાલખી સકના વૈભવ સમાન રે. ૨
 બીજું ને મંગળ વરતીયું આધ્યાં છે અતિલક્ષાંચીર રે;
 શાલો દોશાલા ને પામરી જરકશી ઉત ને હીર રે. ૩
 ત્રીજું ને મંગળ વરતીયું આધ્યાં છે ભોમિનાં દાન રે;
 કુમકુમ કેસર ઘોળીયું થઈ રહી રંગની રેલ રે. ૪
 જાનૈયા પૂરજન મળી કરે ઘણા કૌતકી ખેલ રે;
 વાજીંત વાળે અતિ ઘણાં ગુણીજન ગાય છે ગીત રે,
 મંગળ ગાય છે માનુનિ કરી સહુ કુળ કરી રીત રે. ૫

રાગ-રંગ રસનો

રંગ તુને રંગ તુને વેહેવાઈ રે, જ ધેર પારવતીજી જઈ રે,
 જોને મળ્યા શંકર સરખા જમાઈ રે. રંગ ૦ ૧
 રંગ તેને રંગ તેને ભાઈ રે, સહુ કીધી સક્ષણ કમાઈ રે,
 જની શુભ કીરતિ સઘળે છવાઈ રે, લક્ષ્મીને શારદા આઝ્યાં ધાઈ રે,
 જના જશ કનિજન કહે છે ગાઈ રે. રંગ ૦ ૨
 રંગ તુને દે છે સૂરનો સાથ રે, જનો જશ ખોલે વૈકુંઠનાથ રે,
 રંગ તેને રંગ તેને દેવા રે, જના ગુણ ગંભીર સાગર જવા રે,
 જણે કરી સજ્જાનજનની સેવા રે. રંગ ૦ ૩
 રંગ જોને હૃદયે સારો બોધ રે, કર્યો જણે નવીન વિદ્યાનો શોધ રે,
 રંગ તેને રંગ તેને કહીએ રે,

સારા ગુણ સધળા જને હૈયે રે. રંગ ૦ ૪
 રંગ તેને રંગ તેને બહુ વાર રે, જને હૃદયે નિર્મળ તત્ત્વ વિચાર રે,
 રંગ તેને રંગ તેને પૂરો રે,
 પરદુઃખલંબન દાતા ને શૂરો રે. રંગ ૦ ૫
 રંગ તેને દે છે સધળું જગત રે, સતતતથાધારી ને સાચા રે ભક્ત રે,
 રંગ જણે યોગકળાચ્ચ સાધી રે,
 લીધા જણે ઈશ્વર એક આરાધી રે. રંગ ૦ ૬
 રંગ જણે મન ઈંદ્રીને જીતી રે, રંગ જને ધર્મ ઉપર દૃઢ પ્રીતિ રે,
 રંગ જને સધળા લોક સરાયે રે,
 જના જશ સધળા ગુણીજન ગાયે રે. રંગ ૦ ૭
 રંગ રંગ તે જનનીની કુખ રે, જને પુત્રે ટાળ્યાં જનાં દુઃખ રે,
 જથી સુખ પામે સહુ સંસાર રે,
 છાદ્ય તેને રંગ અનંત અપાર રે. રંગ ૦ ૮

વલ્લભ

થાપા દીધા રંગના, દીધાં જન્યકને બહુ દાન રે;
 સજ્જન સરવેને મળી, વિદાય દીધી જન રે. ૧

કડવું ૧૫ મું

રાગ ધોળ

હવે માતાજી કહે છે પુત્રી માહારી રે,
 મારી બેની સાંભળ શિખામણની વાત,
 મારી લાડકવાઇ લાડણી રે. ૨૬
 પરને આધીન રેહેવું જીવતીને જીવતાં લગી રે,
 એવી સરજી વિધિયે નારીકરી બત્ય મારી ૦ ૧
 મારીબેહેની સારા ગુણથી સુખમાં રહીએ સાસરે રે,
 નરતા ગુણથી દુઃખ પામીને યાય નિરાશ મારી ૦ ૨
 બેની સ્વામીની તો સેવામાં રહીએ સદા રે,
 મરવે સાસરીયાંને ઘડિએ સાડું સુખ મારી ૦ ૩
 રીતે પતિવ્રતનો ધર્મ નિરંતર પાળીએ રે,
 ગ્રહને કરી વાતથી કાંચ ન કરીએ દુઃખ મારી ૦ ૪
 બેહેની સ્વામીના ગુણવ્યવગુણ સધળા સાંખીએ રે,
 પરની આગળ જઈ નવ કરીએ ધરની વાત મારી ૦ ૫

ભુંડું સ્વામીનું દાઈ આગળ જઈ નવ લાખીએ રે,
 મેલાં ઘેલાં થઈ નવ ફરીએ દિન રાત. મારી૦ ૬
 સારી રીતે ધરનું કારજ સહુ સંભાળીએ રે,
 લીંપી ગુંપી સઘળે કરીએ ઝાકઝમાળ. મારી૦ ૭
 કડવું વચન જીમેથી દાઈ આગળ નવ કાઢીએ રે;
 દાઈને દાઈ કાળે નવ દહએ 'ગંદી' ગાળ. મારી૦ ૮
 બેહેની ભરત ચિત્ર ને લણતર સઘળાં શીખીએ રે,
 નવરાં બેસીને નવ રહીએ એક લગાર. મારી૦ ૯
 સારા હુન્નર વિદ્યા શીખીને સુખમાં રહીએ રે,
 ઈશ્વરનું આરાધન કરીએ વારંવાર. મારી૦ ૧૦
 આળસ અંગવિધે તો જ્ઞેન રતિ ના આણીએ રે,
 વિધવિધ અથો વાંચી તજીએ સઘળા વેહેમ. મારી૦ ૧૧
 ભુગમાં સરવ પુરુષને પુત્રભ્રાત્ર સમ બણીએ રે,
 પૂરણ રાખી રહીએ પતિપદ સાથે પ્રેમ. મારી૦ ૧૨
 પૂરણ પવિત્રતાથી અંગે રહીએ ઉજળાં રે,
 તજીએ પાપ કરમ ને લજીએ નહિ પાખંડ. મારી૦ ૧૩
 સારાં સુકૃત સજીએ સુધરમથી ધન મેળવી રે,
 સુખ દુઃખ સમ બણીને લજીએ બ્રહ્મ અખંડ. મારી૦ ૧૪
 કુલદ્ય ભીને તો અંગે પણ અડીએ નહિ રે,
 બુઢી બુવતીની તો સાંભળીએ નહિ વાત. મારી૦ ૧૫
 નિજ ધર્મ નિરંતર પ્રીત કરીને પાળીએ રે,
 કાપ સમે નવ કરીએ દાઈ જીવની ધાત. મારી૦ ૧૬
 બેહેની અજ્ઞાને મેં તુજને નવ ઝોળખી રે,
 તું તો આદિભવાની અખિલ જંતની માત. મારી૦ ૧૭
 બેહેની મેં તો બણ્યું પુત્રી છે તું માલ્લી રે,
 સાચી બાણી દેવી નારદે કહી વાત. મારી૦ ૧૮
 બેહેની શિખામણ તો કહી સંસારી જીવને રે,
 તું તો જગતજનેતા સકળ કળા ગુણ બાણ. મારી૦ ૧૯
 તું તો ચિત્તનંદની શક્તિ સાચી ઈશ્વરી રે,
 તારું જન છોટમ શું કરી શકે વખાણ. મારી૦ ૨૦

રાગ—ધોળ

વળતી પારવની આલ્યાંજ સાસરે,

- મળી આશિષ દે એની માત,વિવિધ કહી વાત,
કુસલ રહેજો કુંવરી. ૨૬
- પ્રીતે આપી ઘણી પહેરામણી,
વળી વિનય કર્યા બહુ વાર છે પ્રાણુ આધાર, કુસલ ૦ ૧
- શિવે જન્યક સકલ સંતોષીયા,
આપ્યાં વિપ્રોને અતિધણાં દાન, કર્યાં ધનવાન, કુસલ ૦ ૨
- અતિ રનેહ જાણીને સુતાતણે,
મળી ધીરજ આપે છે માત, વંદે રૂડી વાત, કુસલ ૦ ૩
- બેહેની અખંડ દેવાતન તમતણાં,
ભલે પામ્યાં અમર ભરચાર, અખંડ વિહાર, કુસલ ૦ ૪
- બેની અમરાવતીથી અધિક ઘણે,
કહાવે એવો ગિરિ કેલાસ, સદાશિવનો વાસ, કુસલ ૦ ૫
- બેહેની ઇંદ્ર ઉતારે છે આરતી,
ભણે થાલા નિરંતર વેદ, કર્ણો નથી ખેદ, કુસલ ૦ ૬
- બેહેની મહાગણુ સેવે મહાદેવને,
આવે દર્શને દેવી ને દેવ, કરવા સહુ સેવ, કુસલ ૦ ૭
- અક્ષય પાત્ર છે શિવજીને આંગણે,
કામધેનુ કલ્પતરુ સાર, ચિંતામણિ ધાર, કુસલ ૦ ૮
- ત્યાં તો આનંદ થાય અતિધણે,
મનવાંચિત ભાવતા ભોગ, વ્યાપે નહિ રોગ, કુસલ ૦ ૯
- ત્યાં તો પરિમલ છે બહુ પુષ્પતા,
ખારે માસ ખીસે છે વસંત, એવું સુખ અનંત, કુસલ ૦ ૧૦
- ત્યાં તો વાયુ ત્રિવિધિનો વાય છે,
સારે શીતળ મંદ સુગંધ, હરે દુઃખ ગંધ, કુસલ ૦ ૧૧
- ત્યાં તો મેળો મળે મહાજન તણે,
થાય તાંડવ નૃત્યના તાન, વાજાંત્ર ને ગાન, કુસલ ૦ ૧૨
- અતિ ઉચ્ચ તપે એ તો પામીએ,
કરે જપ તપ સાધન જોગ, ભોગ વૈભોગ, કુસલ ૦ ૧૩
- એવું વર્ણન કરીને પાછાં વળ્યાં,
જુગતે વિદાય કરી સહુ જન, ચંકર ભગવાન, કુસલ ૦ ૧૪
- શિવની આજ્ઞા માગીને સહુ દેવતા,
ગૂંથા પોતપોતાને ધામ, સર્વાં સહુ કામ, કુસલ ૦ ૧૫

રક્ષાં શિવ ને પારવતી કૈલાસમાં,
 કરે નિત્ય નિત્ય નવલ વિહાર, આનંદ અપાર, કુસલ ૦ ૧૬
 એમ કરતાંમાં વીત્યાં વરસ ધણાં,
 પછી પુત્ર પ્રકટયો જટમુખ, ટાળ્યાં દેવનાં દુષ્કર, કુસલ ૦ ૧૭
 એયો વિવાહ કલ્પો મહાદેવનો,
 પ્રેમે શીખે સુષે ને જ ગાય, સદ્ગુણ ઇચ્છા યાય, કુસલ ૦ ૧૮
 સંવત ઝામણીસે એકવીસમાં,
 આસો સુદી દ્વિતીયા શુરુવાર, કલ્પો એ વિચાર, કુસલ ૦ ૧૯
 ઇતિ શ્રી શિવવિવાહ સંપૂર્ણ

૧૦-ચિત્રભાનુનું આખ્યાન

સર્ગ ૧ લો

દોહા

- પ્રથમ ગુરુ ગોવિંદને, પ્રેમે લાગુ પાય;
ઉત્તમ બુદ્ધિ ઉપજે, જડતા સધળી ભય. ૧
- કરણસિંધુ કૃપા કરી, કરો રુદેમાં 'વાસ;
'ગાવા ગુણ હરિભક્તના, પ્રગટે બુદ્ધિ-પ્રકાશ. ૨
- વળતી કહું વિધિએ કરી, કથા પુરાતન એક;
મહિમા તારકમંત્રનો, મુણતાં વધે વિવેક. ૩
- અવની ઉપર આવીઓ, કઠણ મહાકલિકાજ;
પાપપરાયણ જન થયા, નરનારી વૃદ્ધ બાળ. ૪
- સ્વર્ગે કાંઈ ન સંચરે, જમના પુરમાં ભય;
પડે નરકના દુઃખમાં, પાપે બહુ પીડાય. ૫
- હૂત ધણા જમરાયના, તેણે કયો વિચાર;
ઝાઝા જીવ સેળા થયા, કરવો કાણ પ્રકાર. ૬
- ચિત્રગુપ્ત નામે હતો, પાપ-પુણ્ય લખનાર;
હૂત સરવ જમરાયના, આંખા તેણે ધર. ૭
- કહો હાવે શુ ઠીજીએ, આંખા જીવ અપાર;
અમે સરવ યાદી ગયા, મારી સહુને માર. ૮
- કુંડ ભરાયા નરકના, તેમાં જીવ ન માય;
ભુક્તિ ખતાવો જો તમે, કરીએ તેજ ઉપાય. ૯
- ચિત્રગુપ્ત વળતો કહે, ઉપાય કહું હું એક;
ભુક્તિ કાંઈ બાણે નહિ, કરજો કરી વિવેક. ૧૦

ચોપાઈ ત્રિતાલ

- ભરતખંડની માંછ વિખ્યાત, મોક્ષદાયક છે પુરી સાત;
તેમાં માયાપુરી છે નામ, ચિત્રભાનુ રાખનો કામ. ૧
- મહામંત્ર છે તારકબેહ, શિવ પાસેથી પામ્યો છે તેહ;
પડે જીવને કાને જ્યારે, પામે મોક્ષ તતક્ષણ ત્યારે. ૨
- તેને ઝાલી લાવો અહીં જ્યારે, સરે કામ સરવતું ત્યારે;

મૂંઠા સંજમનીની માંય, દેખે જીવેને દુઃખીઆ ત્યાંય. ૩
 દયા આવશે એને બહુ, પછી જીવ ઉદ્ધારશે સહુ; ૪
 ચિત્રગુપ્ત તણી સુણી વાત, ગયા ફત લાંઘાં સાક્ષાત.
 માયાપુરી મનોહર ગામ, ચિત્રભાનુ રાજનો હામ; ૫
 અતિ ધર્મધુરંધર ધીર, ગુણ જેના ધણા ગંભીર.
 હય ગમ્મ રથ ધન લંડાર, એના વૈભવનો નહિ પાર; ૬
 બસે બાવન સુંદરી સાર, જાણ્યે રંભા તણો અવતાર.
 નિત્ય આનંદ લીલાલહેર, પ્રજા પાળતો પુત્રની પેર; ૭
 દાન પુણ્ય યજ્ઞ ને યાગ, નિત્ય કરતો ધરી અનુરાગ.
 સભા પંડિત કેરી ભરાય, બહુ અથોની ચર્ચા થાય; ૮
 ભોગ ભોગવે થઇને વિદેહ, જાણો જનક સરીખો તેહ.
 એક સમે તે આણી-ઉમંગ, ક્યાં ચંદન લેપન અંગ; ૯
 સારાં પુષ્પથી સજ્યા સમારી, સૂતાં નિદ્રા આવી સુખકારી.
 જમદૂત હતા સહુ જેહ, આવ્યા ભૂપને તેડવા તેહ; ૧૦
 દીઠાં સ્વપ્નમાં સઘળાં રૂપ, જેઈ વિસ્મે થયો મનભૂપ.

દોહા

ઘોર લયકરે અતિ ધણા, દીઠા ફત અનેક; ૧
 નરપતિને પાયે નમ્યા, વિધિએ કરી વિવેક.
 કાજળથી કાળા ધણા, વિકટ દંત વિકરાલ; ૨
 રક્ત નેત્ર બિહામણાં, જીભ્યા પાવક આળ.
 દેખી સર્વ ડરી મરે, કુકે ફાટે પહાડ; ૩
 ગિર્ધ અંગ રેખાવણિ, ઉચા જેવા તાડ.
 ભરવ જેવા ભાગિયા, પાશ દંડ કર માંય; ૪
 વિસ્મે પામ્યો ભૂપતિ, તે દેખીને ત્યાંય.
 જેઈ જેઈ જમના દૂતને, લય પામ્યો ભૂપાળ; ૫
 આલી લીધો ઝડપથી, તે વેગે તતકાળ.
 ચાંપે લઈને ચાલીયા, જમના પુરમોઝાર; ૬
 જેવા જમની જાતના, રાખ્યો તેણે ઠાર.
 દૂત સરવ મૂંઠી ગયા, રહ્યો એકલો રાય; ૭
 દીઠી નગરી દેવની, જેતો જેતો જાય.
 સુંદર સરોવર શોભીતું, કંચન ઘાટ અનૂપ; ૮
 બાગ બગીચા શોભીતા, વાવ મનોહર રૂપ.

ચોપાઈ ત્રિતાલ

ભેઈ ગ્યના તે નગરી તણી, હીંગ હાટક ગ્ત ને મણિ,
 તેનો કાટ દીમે ચોપાસ, બેયો ચંદ્રનો હોય પ્રકાશ. ૧
 મણિ કનક તણાં સદુ ધામ, અતિ અહમુત સઘળાં કામ,
 ચોટા ચોક શેરી ને બજાર, તેની શોભા તણો નહિ પાર. ૨
 વાગ વાગ્યં નાદ અપાર, નાટાંગ ઘણો ચેઈકાર,
 નગનાગીઓ પગમ અનૂપ, રતિ કદર્થ સગ્યા રૂપ. ૩
 ભેઈ ભૂપતિ નિરમય થયા, ભૂખ તગસ તે ભૂક્ષી ગયા,
 એક સુનંદ નામે દેન, તેને આવી મર્યા તતખેન. ૪

દોહા

કહે સુનંદ તું કાણુ છે, શું છે તારું નામ,
 મૃત લોકનો માનવી, ક્યમ આવ્યો આ ઠામ. ૧
 હું ગત ભૂતય તણો, ચિત્રલાનુ મુજ નામ,
 હોય દેતે આણુયો મુને, મૂર્યો આણુ ઠામ. ૨
 હાવે મારી ચી ગતિ, કહી ગ્દેવાનો ઠામ,
 ખાનપાન કાણુ આપગે, ને નથી પાસે ઠામ. ૩
 સુનંદ કહે આ નગરમા, ઠામ તપ્પું નહિ કામ,
 જે જે પુણ્ય કર્યા હશે, તે મળગે આ ઠામ. ૪
 એ નગરી છે ધર્મની, સંજમનીપુર નામ,
 પાપ પુણ્ય ઠીવાં હશે, ભોગનગો આ ઠામ. ૫
 નીતિથી ધન મેળવે, કંઈ સુપારે દાન,
 લક્ષગણુ આ લોકમા, આપે શ્રી ભગનાન. ૬
 પાપે પેસો મેળવે, મૂઢીને મરી જાય,
 પાપ ભોગવે લક્ષગણુ, તે પ્રાણી પસ્તાય. ૭
 ધર્મવડે જે ધન રળે, ધનથી ધર્મ કમાય,
 પામે સુખ આ લોકમા, નિશ્ચે જણો રાય. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ

કરે ધર્મની શાખાઓ કાચ, વળી દેનના મદિર હોય,
 ભ્રમ ખુવો કરીને આપે, કાચ દીન તણા દુખ કાપે. ૧
 દેવલોકમા આવે જ્યારે, પામે ધામ કનકના ત્યારે,
 અન્નદાન કર્યા હોય જના, અહી ભોજન પામે તેવા,
 દ્વિજ વૃક્ષ કર્યા હોય જ્યારે, મળે અમૃતભોજન ત્યારે. ૨

અભ્યાગતને આપ્યાં હોય અન્ન, પામે કાટીગણું તે જન;
 સુખસજ્યાઓ આપી હોય, અહીં પામે અતિ સુખ સોય. ૩
 આપે વસ્ત્ર ઉપાન ને છત્ર, પરલોકે મળે તે તત્ર;
 રૂડાં વાહન આપ્યાં હોય, અહીં બેસે વિમાને સોય. ૪
 દીધાં હોય બે કન્યાનાં દાન, અહીં ભોગવે ભોગ નિદાન;
 ભૂમિદાન કરેલાં હોય, પામે રાજનો વૈભવ સોય. ૫
 જે જે દાન કર્યું હોય રાય, તેથી લક્ષગણું ફળ થાય;
 યજ્ઞ યાગ કે હોમ હવન, કરે વેદવિધિએ જે જન. ૬
 પામે સ્વર્ગ તણું સુખ તેહ, એમાં રાખનો નહિ સંદેહ;
 જણે સેવ્યા હશે હરિદાસ, તેનો થાય છે વૈકુંઠવાસ. ૭
 ભરતખંડની ભૂમિ છે સાર, તેમાં હિતમ નર અવતાર;
 કરી પાપ ખુએ જે મૂઢ, પામે નર્ક તણાં દુઃખ ઔઠ. ૮

દોહા

પાપ કરમ જે જે કરે, પામે નર્કનિવાસ;
 તે દેખાડું તુજને, બેતાં ઉપજે ત્રાસ. ૧
 એમ કહી દેખાડીઆ, કુંડ નરકના ત્યાંય;
 કાટી દૂત જમરાયના, તે ઉભા છે ત્યાંય. ૨
 આવે પાપી જીવને, હરિવિમુખ જે હોય;
 મારે માર અતિ ધણે, સહાય કરે નહિ કોય. ૩
 પરધન પરદાર તણા, કપટ કરી હરનાર;
 ગુરુપત્ની કે ગુરુસુતા, તેણું રમતા જાર. ૪
 સાસુ ભગિની સુતવધુ, લધુ બાંધવની નાર;
 રાજપત્ની સાથે વળી, જે રમનારા જાર. ૫
 મહારુઆં તે પડે, પામે દારણ દુઃખ;
 પાપકર્મ કરનારને, સ્વપ્ને ન મળે સુખ. ૬
 ગૌ બ્રાહ્મણ કે બાળની, હિંસાના કરનાર;
 નારીહત્યા જે કરે, પામે દુઃખ અપાર. ૭
 દુર્લિપાકમાં તે પડે, કલ્પ એક પર્યંત;
 મહાપાપીના દુઃખનો, કોય ન આવે અંત. ૮
 છૂટે મારે નગરને, બાળે અન્ન ને ઘાસ;
 એવા પાપી જીવને, અસીપત્રમાં વાસ. ૯
 પરદાર સંગે રમે, પરધન લૂંટી બય;

રાજભદ્રે થઈ આંધળા, કરે ઘણો અન્યાય. ૧૦
 ખડે મારગ ધર્મના, કરે જીવને ત્રાસ;
 એવા પાપી નર તણે, વૈતરણીમાં વાસ. ૧૧
 બૂઠી પૂરે સાલ્લદી, બૂઠા સોગન ખાય;
 તપશ્ચરિતા દુઃખમાં, તે નર રહે સદાય. ૧૨
 હણે જીવતા જીવને, કરે કપટનાં ઠામ;
 એવા પાપી જીવનો, તામીસ્ર નરકે ઠામ. ૧૩
 વેદ વિમ્બ સજ્જન તણી, નિંદાના કરનાર;
 એવા પામર પામરો, મહારુરનો માર. ૧૪
 પાપભેદ આ જગતમાં, ગણતાં નાવે છેક;
 નર્કતણાં દુઃખ ભોગવે, એવા કદપ અનેક. ૧૫
 પાપીને પીડા પડે, પ્રોઠ કરે પોષાર;
 સુતદે દેખાડીઆ, સધળા તેણે ઠાર. ૧૬
 દાય પરોવ્યા રાણીએ, દાય વૈતરણી માંય;
 દાય કુંભીપાકે પડ્યા, દુઃખ પામે બહુ ત્યાંય. ૧૭
 ચોર જાર કપટી ઘણા, હિંસાના કરનાર;
 જે દ્રોહી હરિભક્તના, તેને ઝાઝા માર. ૧૮
 માનવદેહ પામી કરી, પ્રભુને ન ભજે જહ;
 નિર્દય થઈ સહુને નડે, પામે પીડા તેહ. ૧૯
 ઉત્તમ કુળમાં અવતરી, જે ન ભજે કરતાર;
 પાપ કરી નરકે પડે, તે નરને ધિકાર. ૨૦
 દીર્ઘાં દુઃખ બહુ નર્કનાં, ચિત્રલાતુએ ત્યાંય;
 હરબડીને હારી ગયો, ત્રાસ થયો મનમાંય. ૨૧

આપાર્શ્વ ત્રિતાલ

ચિત્રલાતુ છે પરમ દયાળ, ઘણો જીવ-દયા-પ્રતિપાળ;
 તેણે મનમાં કર્યો વિચાર, સહુ જીવોનો કરવો ઉદ્ધાર. ૧
 મને ગુરુએ આપ્યો છે મંત્ર, તેથી થાય છે જીવ સ્વતંત્ર;
 કાટી ધ્રુવહૃત્યાદિક બંધ, એવો તારકનો મહિમાય. ૨
 બહુ ધાસનો હોય અંબાર, મૂકે અશ્વિનો અંશ લગાર;
 બાળી ભસ્મ કરે છે જમ, બાળે પાપને તારક તેમ. ૩
 જનો મહિમા લહે શિવરાય, જપે સતીસમેત સદાય;
 કરે લોક સર્વનો નારા, તોય પાતક નાવે પાસ. ૪

કરે ભક્ત તણી જે સેવ, તેથી રીઝે દેવાધિદેવ;
 જને દુઃખ હરિનો વાસ, એવા દુર્લભ હરિના દાસ. ૮
 જનને દેખી નમે નહિ પાપ, તેનાં સુકૃત સધળાં બપ;
 કરે નિંદા તે નરક પડે, કાઠિ કટપ સુધી રડવડે. ૯
 રાખે હરિજન સાથે દેત, તેને તારે કુટુંબસમેત;
 કરે પ્રેમે સદા સતસંગ, તેને પાપ ન પરસે અંગ. ૧૦
 જણે સંતોખ્યા હરિદાસ, તેનો હોય વૈકુંઠમાં વાસ;
 હરિભક્તથું રાખે દ્વેષ, તે તો પામે નરકના ક્લેશ. ૧૧

દોહા

હ્યાંસુધી મહિમા કહું, કહેતાં ના'વે પાર;
 જે સેવે હરિભક્તને, તેનો ધન્ય અવતાર. ૧
 દેવતણી સેવા થકી, પામે સુખસંસાર;
 ભક્ત તણી સેવા થકી, પામે ભવનો પાર. ૨
 હરિજન મોક્ષ આપી રહે, દેવે તે ન અપાય;
 માટે હરિજન સેવીએ, મનસા વાચા કાય. ૩
 હરિજન એક હરિત્રિના, અવર ન ઇચ્છે કાંય;
 રિદ્ધિ સિદ્ધિ સેવા કરે, મુક્તિ કરતાં ભાંય. ૪
 હરિજન રહે સંસારમાં, ભૂલે નહિ હરિભાવ;
 જન્મ કરે દરીઆવમાં, મુલતારાવશ નાવ. ૫
 હરિજન દેખે સરવમાં, વ્યાપક હરિનું રૂપ;
 સૂરજ સહુના નેત્રમાં, અગ્રગુણ એક સરૂપ. ૬
 હરિજન હરિસમરણ કરે, સધળે શેમે શેમ;
 અસંખ્ય દુઃખ હોલે સહુ, વાયુ એકજ વ્યોમ. ૭
 એમ હરિના ભક્તનાં, ધર્મે કર્યાં વખાણ,
 તેહ સાંભળી બોલીઓ, વળતો ફૂત સુખાણ. ૮
 ભૂતલના અમે ભોમીઆ, ભમતા ઘેરેઘેર;
 સાચા ને ગૂઢા તણી, અમે બણીએ પેર. ૯

આપાર્થ ત્રિતાલ

આહારદરી છે કેટલાક ભક્ત, વેશ દેખીને પૂજે જક્ત;
 રાખે કંઠીઓ કાટમાં ઘણી, બેસે ઉત્તમ વૈશ્ણવ બણી. ૧
 સાખી રાખે બોલે બહુ સારા, સુણી લાગે સર્વને પ્યારા;
 કરે ઉચ્ચ સ્વરે બહુ ગાન, આંખો મીંચી કરી રહેધ્યાન. ૨

આપે મિથ્યાન લોજન કાચ, ઘણું તેને વખાણે સોચ;
કહે હજીબલ ચોરી કરો, પણ સંત તણે મુખ ધરો. ૩
સંતમુખે જમે ભગવાન, એવું સેવકને દે જ્ઞાન;
સહુને એવો કરે ઉપદેશ, નીતિ ધર્મ ન શીખવે લેશ. ૪
જૂઠું નિંદા કપટ ને ચાડી, નથી છોડતા જીવ અનાડી;
કહે સંત જગાડે જહ, સાચો ભક્ત સર્વથી તેહ. ૫
ધર્મ કર્મ વિધિ સહુ ફેક, એમ સમજાવે સઘળા લોક;
દૂધ સાકર ને ધૂત ખાય, તેથી તગતગતી રહે કાચ. ૬
જાણે તેજવાળા છે સંત, ઘણું ભજતા હશે ભગવંત;
દેખી મોહ પામે નરનારી, તેમ સેવા કરે બહુ સારી. ૭
આહારદર્શીની એવી રીત, ભણી ભોજન ઉપર પ્રીત;
દેહદર્શી હરિજન કાચ, ગણે આપને ઉત્તમ સોચ. ૮
પાળે ઉપરનો આચાર, નહિ અંતર જ્ઞાન લગાર;
હાડ માંસ રધિર કફ લાળ, તેને આપ માને ચંડાળ. ૯
શુદ્ધ ચૈતન્યને નવ લહે, દેહદર્શી તો તેને કહે;
મોહ મમતા કરી મત તાણે, અન્ય નિંદે ને આપ વખાણે. ૧૦
માલા તિલક વેશ સમારી, જાણે આપ મહાવ્રતધારી;
દેખી લોક ઘણેરા આવે, મહાસિદ્ધ પોતાને મનાવે. ૧૧
કાચ કહે અમે ઈશ્વર આપ, જપે સેવક તેમનો જાપ;
સૃષ્ટિકર્તાને તે નવ લહે, સ્વામી સ્વામી પ્રભુ સહુ કહે. ૧૨
એથી લોપાય ઈશ્વરજ્ઞાન, ધરે માનવદેહનું ધ્યાન;
એવા દેહદર્શીના ઠાઠ, કરે જીવ તે નામનો પાઠ. ૧૩
એક શામ કરી નવ શકે, તેને પ્રભુ પ્રભુ કહી પકે;
ગીત વિષય-વિહારનાં ગાય, દુડી કરણીઓ કરતા જાય. ૧૪
ધર્મરાયને કહે જમદૂત, એવાં આલે જગતમાં તૂત;
દેહદર્શીનો દેહ વેરાય, શામાં જઈને પછી તે સમાય. ૧૫
જની વાસનારહી હોય જગાં, પછી અવતરે જઈને તેમાં;
તત્ત્વદર્શી દ્રષ્ટિકમાં કાચ, સાચા ભક્ત કહાવે સોચ. ૧૬
પિંડ બ્રહ્માંડ મિથ્યા દેખે, એક તત્ત્વ અખંડ પેખે;
પૃથ્વી પાણી અગ્નિ ને સમીર, નભ પાંચમું છે ગંભીર. ૧૭
જગકર્તા તણે જે પ્રકાશ, રહ્યો વ્યાપક સર્વવાસ;
તેનું નામ છે તારક તત્ત્વ, તેમાં કોટિ બ્રહ્માંડનું સત્ત્વ. ૧૮

જડ ચૈતન્ય લેળાં ભળી, જીવરૂપ થયાં છે વળી;
 તેને આવર્યું છે અજ્ઞાન, જડ ચૈતનનું નથી ભાન. ૧૯
 તત્ત્વદર્શી મળે ગુરુ જ્યારે, તણે ભાગ બતાવે ત્યારે;
 જીવચૈતનનું ધરેધ્યાન, તેથી જડનું ટળે અભિમાન. ૨૦
 હોય કર્તા વિષે એકતાર, તેથી જીવનો થાય ઉદ્ધાર;
 ભગજ્યાંસુધી આળપંપાળ, નડેત્યાંસુધી ઈર્મ ને કાળ. ૨૧

દોહા

કર જોડી દૂતે કહ્યું, ધર્મરાયને એમ;
 મહિમા જાણી ભક્તનો, મળવા ઉપજ્યો પ્રેમ. ૧
 ચિત્રભાંતુ પાસે જઈ, લેટયા ઉલ્લસેર;
 હાથ ઝહીને લાવીયા, પછી પોતાને ઘેર. ૨
 ઉત્તમ આસન આપીયાં, ભલો દેખાડ્યો ભાવ;
 કહો કૃપાણુ : ક્યાંયકી, પુરમાં ધાર્યો પાવ. ૩
 અધમ જીવ ઉદ્ધારીયા, ક્રીધું સાડું કામ;
 મહાભાગ્યે મુજને મળ્યા, પાવન ક્રીધું ધામ. ૪
 તત્ત્વદર્શિને દર્શને, પાતક સધળાં ભય;
 ઉઝ પુણ્યના ઉદયથી, દર્શન તેનાં થાય. ૫
 એક રાખ્દ ઉચ્ચારતાં, ઉધર્યા જીવ અનેક;
 એ વિદ્યા ક્યાંથી મળી, કહોને કરી વિવેક. ૬
 વચન સુણીને ધર્મનાં, વળતો જોડ્યો રાય;
 મેં જાણ્યો નિશ્ચે હવે, તારકનો મહિમાય. ૭
 આજ લગી ક્રીધો નથી, મેં એનો અભ્યાસ;
 મંત્ર મળ્યો શિવજીયકી, તે હુતો મુજ પાસ. ૮
 દુઃખીયા દેખી જીવને, દયા ઉપજી મનં;
 સત રાખ્દ સંભળાવીઓ, ઉદ્ધર્યા પાપી જન. ૯
 મહાદેવે મુજને કહ્યો, એનો પ્રબળ પ્રતાપ;
 સંચિત કોટી કલ્પનાં, પ્રલે થાય છે પાપ. ૧૦
 કાશીપુરીમાં જ મરે, રથાવર જંગમ જીવ;
 એજ મંત્રથી સર્વને, મુક્ત કરે છે શિવ. ૧૧
 જેવા તારા ગગનમાં, એવા મંત્ર અનેક;
 સૂરજ સરખો જાણ્યો, તારક અક્ષર એક. ૧૨
 નાંમ ધરાવ્યાં માણુસે, ઈશ્વર તણાં અનંત;

સત નામ તારક સદા, જાણે કાચ મહાંત. ૧૩
 તારકમાં પ્રજ્ઞા વસે, તારકમાં શિવરાય;
 તારકમાં વિષ્ણુ વસે, તારકમાં મહામાય. ૧૪
 તારક અક્ષરમાં વસે, ઈશ્વર આપોઆપ;
 જીવ ચરાચર એ વહે, એનો સધળો વ્યાપ. ૧૫
 અગ્નિ અર્ક ને ચંદ્રમાં, છે તારકનું તેજ;
 અખિલ જગતનો આતમા, તારક કહીએ એજ. ૧૬
 પૃથ્વી પાણી ને પવન, અગ્નિ ને આકાર;
 તારકમાંથી ઉપજે, સધળો વિશ્વવિલાસ. ૧૭
 તત્ત્વદર્શી એ તત્ત્વમાં, મનનો કરે સમાસ;
 તે દેખે પ્રજ્ઞાંડમાં, અગણિત અર્ક પ્રકાશ. ૧૮
 તત્ત્વમસિ વેદે કહ્યું, પરા પાર પદ જહ;
 અક્ષર જ્યાંથી ઉપજે, તારક કહીએ તેહ. ૧૯
 સિદ્ધ સકળ એને ભજે, પામે સિદ્ધિ અપાર;
 દત્ત ઋષભ ને કપિલનો, એજ ખરો નિરધાર. ૨૦
 કલ્પો વસિષ્ઠે રામને, એ સાચો ઉપદેશ;
 રામ અખાંડિત એજ છે, એક કહીએ દુષીકેશ. ૨૧
 કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું, ઉદ્ધવ પ્રત્યે એમ;
 રૂપ અખાંડિત માણસ, તેશું કરજો પ્રેમ. ૨૨
 દેહ સરવ લીલાવપુ, આવે રહે ને બચ;
 માયાના ગુણ ઉપજે, માયામાંથી સમાય. ૨૩
 મહારૂં રૂપ અવ્યક્ત છે, તે તો વ્યક્ત ન થાય;
 દેહધારી માને મુને, તે મૂરખ કહેવાય. ૨૪
 સ્વામી ગાયત્રી તણો, પ્રજ્ઞાદિકનો નાથ;
 બ્રાહ્મણ જાણે તેહને, નહિ શૂદ્રને હાથ. ૨૫
 શૂદ્રથંકા તેને લહે, બ્રાહ્મણ કહીએ એહ;
 બ્રાહ્મણ થઈ બીજું ભજે, શૂદ્ર પરાધર તેહ. ૨૬
 મરણસમે કાચ જીવને, કહે જ્ઞાનમાં મંત્ર;
 જનમ-મરણ તેનું મટે, નિશ્ચય થાય સ્વતાંત્ર. ૨૭.
 વચન સાંભળી ભૂપનાં, રીઝયો જમનો રાય;
 ગદ્ગદ કંઠે થઈ ગયો, પ્રેમે લાગ્યો પાય. ૨૮
 ધન ધન દિવસ આજનો, ધન મહારો અવતાર;

સાચા સંત મુને મળ્યા, પુણ્ય તણો નહિ પાર. ૨૯
 આખા દિનમાં એક પળ, મળે સંતનો સંગ;
 દુકિત ટાળે દેહનાં, કરે શ્રાંતિનો ભંગ. ૩૦
 કોટી વર્ષ સુખ સ્વર્ગનાં, મુક્તિ ચતુર્ધા જહ;
 લવ સતસંગ બરાબરી, નાવે સધળું તેહ. ૩૧

છમ્પા

પૂરવજનમનાં પુણ્ય હોય બહુ સચિત જને,
 સદ્ગુણના આગામ મળે છે સજ્જન તેને.
 કરે પડળ તે દૂર જાનતું અંજન આંજ,
 ભાસે પૂરણ પ્રલ શત્રુ કોયે ના ગાંજ.
 વળી વિવેક બુદ્ધિ વધે ધણી તાપ હરે સહુ અંજનો,
 કહે છોટમ આ સંસારમાં મહિમા બહુ સતસંગનો. ૧

મેઘરૂપ સતસંગ મહી મેઘા જન કેરી,
 વરસે વારિ નિચાર હોય રસરૂપ ધણેરી.
 હો સદ્ગુણ સર્વ જાય છે ગર્વ જવાસો,
 હરિ હરિ સધળે થાય ઉપજે આનંદ ખાસો.
 મન મોર મહા મલકાય છે વળી ગુણદા દૂર ગરજે ધણુ,
 પરઉપકારી પરજન્ય છે કહે છોટમ જન એમ હરિ તણા. ૨

સજ્જન સૂરજ સમાન આંખ ઉઘાડે સહુની,
 વચનકિરણ વારિજ બુદ્ધિ ખીસે છે બહુની.
 મોહ નિગા મટી જાય જીવ નિસાસુ જાગે,
 અત્રગુણ ઉલક છુપાય ચોર ચિત્તમાંથી જાગે.
 કુમતિ કુમુદ મીઝાય છે અજ્ઞાન તિગિર અજગું પજે,
 કહે છોટમ આ સંસારમાં મહાભાગ્યે સજ્જન મળે. ૩

મહી મંડળ ને મેઘ સર્વને છે સુખકારી,
 પોયણીને જ્યમ અંદ્ર કંમલને કિરણવારી;
 વનને જમ વસંત શરદ્ઋતુ જળને જીવી,
 ગેળીને જ્યમ વૈવ આપદ ટાળે એવી;
 પાપી જનને રામતું નામ પાપ હરનાર છે,
 કહે છોટમ સતસંગનો મહિમા એમ અપાર છે. ૪

ચાપાઈ ત્રિતાલ

ચિત્તભાનુને કહે ચમગય, ઘણો જાની તણો મહિમાય;

- મળે હીરા અસંખ્ય કરોડ, નાવે પારસ ઠેરી જોડ. ૧
- મળે ખગલા તે ઠામોઠામ, કરી ના રોકે હંસનું કામ;
- ખરા તત્ત્વના દર્શી જોઈ, મહાદુર્લભ મળવા તેહ. ૨
- નિત્ય કોટિક તીરથ ન્હાય, તોય મનતણો મેલ ન જાય;
- કરે વ્રત વિધિયે આપાર, તોય ના મટે મનના વિકાર. ૩
- તણ લૂણ અગ્રણું ખાય, તોય દુષ્ટ સ્વભાવ ન જાય;
- પંચ અશ્વિને તોપે ઉનાળે, ધરે ધ્યાન ને આસન વાળે. ૪
- કરે કોટિક એવા ઉપાય, તોય જીવની ભ્રાંતિ ન જાય;
- દાણુભાજ મળે સતસંગ, કરે કોટિ ભરમણા ભંગ. ૫
- મહાભાગ મળ્યા મુને આજ, તવ દર્શને સીધે કાજ;
- કહો કોણ પ્રકારે સ્વામી, શિવ રીઝવ્યા અંતરજામી. ૬
- આપ્યો તારકમંત્ર અનૂપ, કૃપા કીધી ત્રિભુવન ભૂપ;
- મુને જાણો એનો અધિકારી, તો એ વાત કહો વિસ્તારી. ૭
- ધર્મરાયનાં સુણી વચન, બોલ્યો ચિત્રભાનુ રાજન;
- ભરતખંડની જમિ માંય, એક કાશીપુરી છે ત્યાંય. ૮
- ત્યાંહાં રહે છે સદાશિવ દેવ, કરે સિદ્ધ મુનિજન સેવ;
- મરે પંચદાશી માંહિ જીવ, તેને મુક્ત કરે છે રીવ. ૯
- કંઠે પ્રાણ આઠ્યા હોય જ્યારે, મહામંત્ર સુણાવે ત્યારે. ૯
- સહુ પાતક પ્રલે થાય, એવો મંત્ર તણો મહિમાય;
- પડે તારક કણે જને, ફરી જન્મ ન હોયે તેને. ૧૦
- સહુ પૃથ્વીનાં તીરથ ફરે, દાદી દેવનાં પૂજન કરે;
- ખહુ યજ્ઞ નિધ વ્રત દાન, નહિ તારકમંત્ર સમાન. ૧૧
- સુણી પદ્મપુરાણે એમ, ઉપજ્યો મંત્ર લેવાનો પ્રેમ;
- અન્ય મંત્ર જપે સો કરોડ, નહિ તારકમંત્રની જોડ. ૧૨
- સુણતાં બાળેસો જન્મનાં પાપ, એવો પ્રબળ ધણો પરતાપ;
- રાજ્યપાટ સમૃદ્ધિ સારી, નાણું તારક ઉપર વારી. ૧૩
- જ જ કહે તે કડું તતખેવ, જઈ રીઝવું શ્રી મહાદેવ;
- એવો નિશ્ચય કરી નિરધાર, ગયો કાશીપુરી મોઝાર. ૧૪
- શિવમંદિર હતું જ્યાંય, બેઠો આસન વાળીને ત્યાંય;
- અત્ર ઉદકનો કરી ત્યાગ, બાંધ્યો શિવચુરુચું અતુરાગ. ૧૫
- સાત દિવસ વીત્યા જ્યારે, થઈ આકાશવાણી ત્યારે;
- પિંડ બ્રહ્માંડ વચ્ચે લલ્લું, સોહં સોહં સદાશિવે કલ્લું. ૧૬

તારક નામથી તે પ્રભુ, દે છે હુકમો આપ. મર્મં ૫
 તારક અક્ષર ત્રેણી, થયાં ચોવીસ તત્ત્વ;
 રેક ને બિંદુરે રહ્યું, માયા બ્રહ્મનું સત્ત્વ. મર્મં ૬
 અક્ષર પહેલો અક્ષર છે, ગુણ રાજસ માંય;
 એથી થઈ દશ ઇંદ્રિયો, દેવ બ્રહ્મા તે માંય. મર્મં ૭
 કર્ણ ત્વચા નેત્ર નાસિકા, જીભ પાંચમી જોઈ;
 જાણ કરે છે જીવને, જ્ઞાન ઇંદ્રિયો એક. મર્મં ૮
 હાથ ચરણ સુખ દેહમાં, મળ મૂળનાં દ્વાર;
 કર્મ કરાવે જીવને, ઇંદ્રી પાંચ પ્રકાર. મર્મં ૯
 અક્ષર બીજો ઉકાર છે, ગુણ સાત્ત્વિક સંગ;
 ચાર અંતઃકરણ તેહનાં, દેવ ત્રિધનુ પ્રસંગ. મર્મં ૧૦
 મન બુદ્ધિ અહંકારથી, ચાચું જાણીએ ચિત્ત;
 ચૌદે ઇંદ્રીના દેવતા, વાસુદેવ સહિત. મર્મં ૧૧
 અક્ષર ત્રીજો મકાર છે, ગુણ તામસ જ્યાંય;
 રુદ્ર રક્ષા છે દેવતા, પંચમાત્રાઓ માંય. મર્મં ૧૨
 પંચ મહાભૂત પ્રગટીયાં, જન્યું તેથી વૈરાટ;
 પૃથ્વી પાણી ને પાવકવડે, સ્થાવર જંગમ ઘાટ. મર્મં ૧૩
 વાયુ આકાશ એમાં મળી, થયા દેહ અનેક;
 ચૈતન્ય થઈને ચલે વળે, એમાં તારક એક. મર્મં ૧૪
 જીવ ઇશ્વર આપે થયો, કરતા હરતા છે આપ;
 આપ લહે જ્યારે આપને, તેને ના અડે પાપ. મર્મં ૧૫
 સદ્ગુણ સાચા જોને મળે, આપે અનુભવ એક;
 છાટમ મુક્ત તે માનવી, તેમાં નહિ સંદેહ. મર્મં ૧૬

ચોપાઈ ત્રિતાલ

વૃહસ્પતિ કહે સાંભળ રાચ, કહું તારકનો મહિમાય;
 બહુ પૂરણતા છે એમાં, જગત ઉપજે અપે છે જમાં. ૧
 વૃક્ષ બીજ જો બેણી વાર, પેસે તારક ત્યાંહાં નિરધાર;
 ખેત્રે અવની માંદથી જળ, રચે પત્ર પુષ્પ ને ફળ. ૨
 ખરે જૂનાં નવાં નવાં ચાપ, રહે પૂરણ એમ સદાય;
 એવું તારકમાં છે સત્ત્વ, તેથી પૂરણ સવળાં તત્ત્વ. ૩
 વડે જીભવડે જ વાણી, તેની તારકમાં છે જાણી;
 એ અક્ષર લાહારે લાહાર, જોલે શબ્દ અનેક પ્રકાર. ૪

અહોનિશ કરે ઉચ્ચાર, તોય લેશ ન તૂટે તાર; ૫
પરા પાંચથી પેચ બંધાય, વેદ પુરાણ એથી વધાય.
નખ રોમ કે જાલ કપાય, વળી તેવાં ને તેવાં થાય;
એની પૂરણતા અદ્ભુત, સહુ તત્ત્વ વિષે અનુસૂત. ૬
મહાતીક્ષણ શુદ્ધિ હોય, એને સમજી સહે છે સોય;
મંદ શુદ્ધિ લહે નહિ મર્ગ, પાળે કલ્પિત બીજા ધર્મ. ૭
જણે અનુભવીઓ ઝંકાર, તેને લેપે નહિ સંસાર;
સહુ દેવોમાં દેવતા એનું, ત્રણે લોકમાં સામ્રાજ્ય તેનું. ૮
એનું શંકર. ધારે ધ્યાન, ભજે ધ્રુવા હરિ ભગવાન;
રામ કૃષ્ણ આદે અવતાર, તેનો એજ અરે નિરધાર. ૯
સનકાદિક નારદ સંત, થયા ભક્ત જે કોટિ અનંત;
જાણ્યું તારક તત્ત્વને જણે, માણ્યું મોક્ષ તાણું સુખ તેણે. ૧૦
જણે તારકનો મહિમાય, તેની વંદવા જેવી કાય;
એનો મહિમા અનંત અપાર, કલિકાળમાં એજ આધાર. ૧૧
મહાભંગળનું એ રૂપ, અતિ પાવન પરમ અનૂપ;
સહુ તીર્થોનું તીર્થ એહ, જેની સત્તાએ સધળા દેહ. ૧૨
એની સત્તા છે વાયુ માંદા, તેને દોષ ન લાગે કાય;
એની સત્તાવડે જળ સહુ, યથું પાવનકારી બહુ. ૧૩
શશિ સૂરજ અગ્નિમાં એહ, તમ માત્ર હરે છે તેહ;
જ્યોતિ માંહે એ જ્યોતિસ્વરૂપ, એવું તારક તત્ત્વ અનૂપ. ૧૪
શેષ કૂર્મ ને મંદ અપાર, રક્ષાં અધર એને આધાર;
ઉચ્ચ પુણ્ય ઉદય હોય જ્યારે, મળે તત્ત્વનું દર્શન સારે. ૧૫

દોહડા

અતુલિત મહિમા એહનો, સાંભળ તું રાજન;
પરમતત્ત્વ તુજને મળ્યું, માટે તુજને ધન્ય. ૧
તારક અક્ષર એકના, હાતા જે કોઈ હોય;
તે તુલનાએ આપવા, નહિ પદારથ હોય. ૨
પારસ કે ચિંતામણિ એ સર્વે જડરૂપ;
જડનું જે ચૈતન કરે, એ તો વસ્તુ અનૂપ. ૩
અદ્ભુતમતિના જીવથી, એ સમજ્યું ના જાય;
અરૂપને ના આળખે, રૂપે રાજી થાય. ૪
અવનિ હિપર જીવના, જન્મે થાય બહુ વાર;

પરમ તત્ત્વને ઓળખે, તે પામે નિસ્તાર. ૫
 સંચિત દોષિક જન્મનાં, પાપ પુરાતન હોય;
 તારક શ્રવણે સાંભળે, સધળા નાસે સોય. ૬
 પાપ થકી કે શાપથી, પ્રેત થયો હોય દોય;
 તારક શ્રવણે સાંભળે, મોક્ષ તતક્ષણ હોય. ૭
 મહા મલિન પિશાચનો, મોક્ષ થયો છે રાય;
 તે સંભળાવું તુજને, જોયી સંશય જાય. ૮
 ઇતિ શ્રીચિત્રલાલ આખ્યાનનો ત્રીજો સર્ગ સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૪ થો

ઓપાર્શ્વ નિતાલ

માળવ દેશ મનોહર ગામ, પુરી અવંતિ તેનું નામ;
 તેમાં પંડિત એક પ્રસિદ્ધ, શિવહાસકને મહાસિદ્ધ. ૧
 તેનું દેવ પ્રભાકર નામ, બહુ વિદ્યા વિનય ગુણુ ધામ;
 એક પુત્ર થયો છે એને, મૂંઝ્યો કાશીમાં લણવા તેને. ૨
 એનું નામ દે
 ઘણો વાધ્યો. ૩
 જોયા નાસ્તિક કેરા અંથ, એણે જુદો ચલાવ્યો પંથ;
 કીધું ગુરુતાણું અપમાન, કરવા લાગ્યો તે કલ્પિત જ્ઞાન. ૪
 એક દિવસ સભા મોઝાર, એના ગુરુ આવ્યા તે હાર;
 વાદ ગુરુની સાથે કીધો, મત વેદનો ખંડી કીધો. ૫
 ગુરુચયન તણો કર્યો લોપ, તેથી કીધો ગુરુએ કોપ;
 અરે મૂઠ્ઠ થયો અહંકારી, મરજદા ન માની મારી. ૬
 નથી બાણતો જૂઠું કે સાચ, દુષ્ટ દેહ યજ્ઞે તું પિશાચ;
 એવો કીધો ગુરુએ ઉચ્ચાર, થયો સભામાં હાહાકાર. ૭

દાહા

ગર્વે ગુરુને ના ગણ્યા, લાગ્યું મોટું પાપ;
 પામ્યો દેહ પિશાચનો, એ વેળાયે આપ. ૧
 સભા સર્વના દેખતાં, પામ્યો પાપી દેહ;
 ઘોર ભયંકર અતિ ઘણો, તરત થઈ ગયો તેહ. ૨
 માર પડયો માનવ તણો, વરયો જઈ વનમાંય;
 બ્રૂષ તરસ આદે ઘણી, પીડા પામ્યો ત્યાંય. ૩

તાપ સહે વૃષ્ટિ સહે, સહે સીત ને વાત;
 જપ મળે નહિ છવને, હોય ઘણો ઉતપાત. ૪
 દોદશ હીંડે દોડતો, કરતો ફરે પોકાર;
 ભૂખ તરસ આદે ઘણાં, વેડે દુઃખ, અપાર. ૫
 અશુદ્ધ જળ હોય અતિધણું, પીવા પામે તેહ;
 તે પણ પૂરું ના મળે, કાણુ કાણુ દાઝે દેહ. ૬
 અન્ન હોય ઉતારનું, પામે કાર્ધક વાર;
 ભૂખે હીંડે ભટકતો, નહિ ઠરવાનો દાર. ૭
 મહાપાપે પ્રાણી મળે, પિશાચ કરે દેહ;
 ગુરુતણા અપરાધથી, પામ્યો પંડિત તેહ. ૮
 દિવસ કેટલા વહો ગયા, તાતે જાણી વાત;
 ગુરુદ્રોહી સુત માહરે, એ મોટા ઉતપાત. ૯
 ગુરુ અપરાધ નિવારવા, સમર્થ નહિ કાય દેવ;
 તે માટે મમતા તજી, કરવી ગુરુની સેવ. ૧૦
 ગુરુથી મોટા હરિ નહિ, નહિ પ્રભા નહિ ઇશ;
 તે માટે ગુરુ સેવીએ, ચરણે નામી શીશ. ૧૧
 દાપ હોય મહાદેવનો, તો રાખે ગુરુરાય;
 દાપ હોય જે ગુરુતણો, શિવજી ન કરે સહાય. ૧૨
 ગુરુના મુખથી પામીએ, ગુરુની વિદ્યા માત્ર;
 ગુરુકૃપાથી તે ફળે, હોય પ્રણયનું પાત્ર. ૧૩
 એક અક્ષર ગુરુમુખ થકી, જે પામેલો હોય;
 વળતી ગુરુને ના ગણે, શ્વાત અવતરે સોય. ૧૪
 માતા ગુરુ પિતા ગુરુ, જે આપે અવતાર;
 તેથી સમર્થ સોગણા, વિદ્યાના દાતાર. ૧૫
 દીક્ષા આપે ધર્મની, શીખવે સદ્ આચાર;
 વિદ્યાગુરુથી તે વડા, જે હોય શુદ્ધ વિચાર. ૧૬
 ધર્મગુરુથી સોગણા, સદ્ગુરુ છે નિધાન;
 આપી તારકમંત્રને, દર્શાવે ભગવાન. ૧૭
 માટે સૌને માનવા, મનસા વાત્યા કાય;
 કરે અવજ્ઞા તેહની, તે નર નરકે જાય. ૧૮
 ગુરુ અપરાધ ખરાખરી, નહિ કાય બીજા દોષ;
 કૃપા હોય જે ગુરુતણી, ટળે દોષના કોસ. ૧૯
 ઊ. ૩૪

ઝટપટ જઈ મનાવીએ, એ ગુરુ રૂઢ્યા હોય;
 મારે સાથે ગાળ દે, ગુરુ ન તણ્યો તોય. ૨૦
 ગુરુદ્રોહી તે પ્રાણીઓ, અતે યાય પિતાય;
 તે માટે ના દુહીએ, અહીએ ગુરુપદ સાગ. ૨૧
 કરગરીએ ગુરુને જઈ, બેઠાય હોય અપરાધ;
 વિનયવડે રીએ સહી, ઠાળે સખ્યો બાધ. ૨૨
 મોહવડે દ્રોહી થયો, મૂર્ખ મારે બાળ;
 એના ગુરુને રીઝવું, હું જઈને તત્કાળ. ૨૩
 ચોપાર્થ નિતાલ

એવો તાતે કયો વિચાર, ગયો કાશીપુરી મોઝાર;
 પૂછી પંડિત દેડું નામ, વ્હા હલો છે તેને ધામ. ૧
 વિધાનિધિ છે પંડિત જોઈ, દીડો દેવ પ્રભાકરે તેડ;
 મળી દીધાં છે આદરમાન, કહો ક્યાંથી આવ્યા ગુણુવાન. ૨
 પછી બોલ્યા પ્રભાકર વાણી, નથી વાત તમારી અજણી;
 રહું નગર ઉજાણી માંધ, શિવસેવા કરું છું ત્યાં. ૩
 શિવે આપ્યો હતો સુત એક, મૂક્યો ભાણુવાને વિવા નિવેક;
 તેથી આવ્યો તમારી પાસ, થયો પંડિત શુદ્ધિપ્રકાશ. ૪
 સહુ પંડિત કાશી તણા, ભંગી ગંજી ખોશ છે ધણ;
 તેને સગે રહ્યો એ જ્યાં, એની શુદ્ધિ ભમી ગઈ ત્યારે. ૫
 થયો આપમતે અદ્વંકારી, મૂઢે કીધી અવજ્ઞા તમારી;
 ગુરુનિંમિત્તું લાગ્યું પાપ, સાડું થયું જ દીધો સાપ. ૬
 અનિ ગઈ થાય છે જને, દંડ ઈશ્વર દે છે તેને;
 બહુ કષ્ટ પડે છે જ્યાં. મટે મત્સર સુધગો ત્યારે. ૭
 જોતું અગ્નિમાં જ્યાં તવાય, બળે મેલને કંચન ચાકે
 મહાગર્વંદી જે ગેમ, કષ્ટ ઓપવ છે ઉપયોગ. ૮

છપ્પા

કષ્ટસમે પરખાય ધર્મ ધીરજ ને નારી,
 કષ્ટસમે પરખાય મિત્ર બાંધવ મુખકારી;
 કષ્ટસમે પરખાય હોય વડાલાં દે વેરી,
 સંજ્ઞાન કે દુરિજન પરીક્ષા પડે ધણેરી,
 સૂઝે કે સનવાદીઓ સહુ કષ્ટસમે પરખાય છે,
 કહે છાટમ દુઃખગી ના હમે નેના જય સહુ ગાય છે. ૧

હો ન દેખી કષ્ટ તેજ સર્વેથી રાગે,
 હો ન દેખી કષ્ટ તેજ પડિતમાં પૂગે;
 હો ન દેખી કષ્ટ વીર કહી સર્વ વખાણે,
 હો ન દેખી કષ્ટ જક્ત સહુ તેને જાણે;
 ધર્મધુરંધર તે ખગે જો હિંમત હારી ન હરખડે,
 કહે છોટમ દુખ સામો લડે ઈશ્વર રીઝે તે વડે. ૨

કષ્ટ સહુ નળરાય કળિ સરખો પણ હાર્યો,
 રામે વેડયાં કષ્ટ મહાખલી રાવણ માર્યો;
 સહુ પાંડવે કષ્ટ રાજ પામ્યા જગતીનું,
 કષ્ટ સધાં હરિચંદ્ર માન ગમ્યું ભક્તિનું;
 ધ્રુવ પ્રહલાદ આદે ધણા કષ્ટ સહી મોટા થયા,
 કહે છોટમ દુખથી ના હડ્યા તેના જરા ભુગમાં ગ્યા. ૩

દોહડ

ધન જોખન ને ગજથી, વિદ્યાથી મદ થાય;
 દાગણુ દુખ આવી પડે, તો મદ ઉતરી જાય. ૧
 દુખ ઔષધ છે ગર્વનું, સરજ્યું છે કગ્તાગ;
 કારજ સુધરે જીવનું, જો માની લે સાર. ૨
 કહકા હોય જો લોહના, તેને લાગે તાપ,
 સંપી સહુ એક થાય છે, એવો દુખ પ્રતાપ. ૩
 જીવ છોકે સુખ જોઈને, કુકર્મ કરે અપાગ,
 તેને દુખ આવી પડે, તો સમજે કગ્તાગ. ૪
 તે માટે સારું થયું, સુતને દીધો શાપ;
 દુખ દેખી જીવ આવશે, તોજ સુધગશે આપ. ૫
 તે માટે કગ્લા કરી, શાપ કરો ઉદ્ધાર,
 પાપ કર્યું તે જોગવ્યું, વેઠ્યું દુખ અપાગ. ૬
 દર જોડીને કરગર્યો, વિનય કરી બહુ વાર,
 જોઈ પડિત રીઝી ગયો, ગાપ કર્યો ઉદ્ધાર. ૭
 જો જોને લાવો અહીં, આપું તારકમંત્ર,
 દેહ મટે પિશાચનો, સારો થાય સ્વતંત્ર. ૮

આપાડ ત્રિતાલ

કર્યો દેવ પ્રભાકરે તંત્ર, ભણ્યો પ્રેમ આકર્ષણ મંત્ર,
 એનો પુત્ર પિશાચ છે જોડ, આવી ઉભો વતક્ષણ તેહ. ૧

કહ્યો તારક કાનમાં જ્યારે, તુચ્છ દેહ મટી ગયો ત્યારે;
 પાતું ગંગાનું નિર્મળનીર, પામ્યો પોતાનું દિવ્ય શરીર. ૨
 સદ્ધાં દુઃખ અતીશે જ્યારે, થઈ નિર્મળ શુદ્ધિ ત્યારે;
 મટ્યો મત્સર ને અભિમાન, થયો અનુભવ આવ્યું જ્ઞાન. ૩
 જેવું નવનીત તાપે તવાય, પછી નિર્મળ તે ધૂત થાય;
 પડે માનવીને દુઃખ જ્યારે, અભિમાન મટે છે ત્યારે. ૪

દોહા

દુઃખમાં સુખ, સુખમાં હી દુઃખ, એમ વિચારે જે;
 સમશુદ્ધિ જેની રહે, પડિત પૂરે તેહ. ૧
 પોતાના શુરને પછી, પ્રીતે લાગ્યો પાય;
 કર જેડીને કરગર્યો, વળતી થયો નિદાય. ૨
 હું તું કહી શુરદેવને, નર બોલાવે જે;
 આપ બરાબર શુર ગણે, અધમ બણવા તેહ. ૩
 મહિમા મોટો શુર તણે, સમજ્યો રત્નપ્રસાદ;
 શીધી શુર ઉપાસના, મૂક્યો વાદવિવાદ. ૪
 તારકના દાતા શુર, તારક પ્રદા સમાન;
 મનુષ્ય બરાબર માનશે, તે પ્રાણી અજ્ઞાન. ૫
 ઈતિ શ્રીચિત્રલાલ આખ્યાનનો ચોથો સર્ગ સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૫ મો

દોહા

વૃદ્ધ મુનિ વળતા કહે, સાંભળ તું ભૂપાલ,
 મોક્ષ થાય સદુ જીવનો, તારકથી તત્કાલ. ૧
 જે પ્રાણીના દુઃખમાં, દોષ જ્ઞાનપ્રકાશ;
 શાંત દાંત ને શીલતા, તેમાં કરે નિવાસ. ૨
 એકાગ્રચિત્તે આપમાં, દેખે પ્રભુને સોય;
 પાપ ઉલ્લંઘન તે કરે, કલેશ ન પામે કોય. ૩

ચોપાદ્ય ત્રિતાલ

દોષ જ્ઞાન જથારથ જ્યારે, છૂટે અંશ અચિન્ત્યો ત્યારે;
 પરબ્રહ્મને લાભે કરી, શોકસરિતા બચે તરી. ૧
 સસ્ય ધર્મ મુકર્મ છે જેહ, તેથી અજગો પડે નહિ તેહ;
 જે સસ્ય તજે છે રાય, મૂળ મુદ્ધાં તે મુદ્ધા જાય. ૨

સત્ય ધર્મ તજે નહિ જઈ, હોય અમૃતરૂપી તેહ;
 માત તાત તથા ગુરુદેવ, ધરી શ્રદ્ધા કરે નિત્ય સેવ. ૩
 તજે નિંદક કર્મ તમામ, સારાં કર્મ કરે વસી ધામ;
 જે આત્મા છે આપણ માંહ, વસે પરમાત્મા પણ ત્યાંય. ૪
 એને જાણે જ્યારે જ્યારે, હોય જીવ કૃતારથ ત્યારે;
 જાણ્યા જોગ નથી જીજ્ઞાસ, સૌથી શ્રેષ્ઠ પદારથ સોય. ૫
 મહા મોટા પુરુષ જે થયા, એણે મારગે સઘળા ગયા;
 સહુ પ્રાણીનો જમાં વાસ, એવો જોળખવો પ્રભુ પાસ. ૬
 એથી જ કરે જીજ્ઞાસ ઉપાય, તે જીવ પ્રલેમાં જાય;
 છે જ્ઞાન અમૃતમય જેહ, વસે આકાશ મધ્યે તેહ. ૭
 તેને જાણી શકે જન જ્યારે, મૂઠે કર્મનાં બંધન ત્યારે;
 એવું નિશ્ચયે જાણીને રાય, કરો મોક્ષ થવાનો ઉપાય. ૮
 એજ આદેશ એ ઉપદેશ, એમાં સંશે ન કરવો લેશ;
 ધરી ઉત્તમ માનવદેહ, જેણે સાર ન જાણ્યો એહ. ૯
 તેનો અક્ષય ગયો અવતાર, મરે અવતરે વારંવાર;
 ધણું શું કહું તુજને ભૂપ, લજે તારક તત્ત્વ અનૂપ. ૧૦
 માટે ધારો હયામાં હામ, કરો સહુ પ્રજાનાં કામ;
 સૌને શીખવો નીતિ સારી, કરો તારકના અધિકારી. ૧૧
 આપો સર્વેને એ ઉપદેશ, ટાળો કાટિ જન્મના કલેશ;
 કરે જીવોનો ઉદ્ધાર, તેના પુણ્ય તણો નહિ પાર. ૧૨
 અભેદાનના એહજ દાતા, રાખે જમતણે હાથે જાતા;
 એવા કોઈ નહિ ઉપકારી, મહાધાતથી લેજે ઉગારી. ૧૩
 દાતા મોક્ષ તણા જ હોય, એથી પૂજ્ય અવર નહિ કોય;
 છેદે કર્મનાં બંધન જેહ, ગુરુ ઇશ્વર કહીએ તેહ. ૧૪
 સુણી વૃદ્ધ મુનિનાં વચન, રીઝ્યો મનમાં ઘણો રાજન;
 હુતા લોક પ્રજાના જેહ, રાયે વેડયા સભામાં તેહ. ૧૫

હોહા

કર જોડી રાજ કહે, સાંભળજે જન માત્ર;
 રૂઢી રીતે ચાલજે, થજે પુણ્યના પાત્ર. ૧

સગ ગરબી

સુખનો આશ છે અતિ સારો, તે પથે પગ ધારો જ;
 જમાંદુઃખદેખાય નિરંતર, તેનાં કર્મ નિવારો, હરિ હરિ લખાયે જ. ૧

જમાં મંગલ હોય પોતાનું, તે કામે મન વાળો જી;
 પાપી જનનો સંગ તજીને, તુજ અતીતિ ટાળો. હ
 સુખદુઃખમાં મન નિશ્ચલ રાખી, સાધુજનને સેવો જી;
 વિવેકબુદ્ધિ જથી વાધે, સંગ સોધીએ તેવો. હ
 મૂઢ જનોનો સંગ થવાથી, વધશે મોહનાં બળાં જી;
 સત્જાત કેસં સંગ મળે, તો તોડે સંશે તાળાં. હ
 મોહ તણે વશ થઇને માનવ, હિતનાં વચન ન માને જી;
 તે પુરપારથ ભ્રષ્ટ થાય ને, રઝળે રાનો રાને. હા
 સાધુતણે મત છોડી દઇને, અસાધુનો અદેશે જી;
 સરવ હેખતાં પડે શોકમાં, કદ ઘણેરાં સહેશે. હા
 અનરથ સપળા છોડી દેઈને, અર્થ લક્ષેએ અદેવો જી;
 શુભ ક્ષીરતિનો લાલ પામવા, શુભકર્મો સૌ સેવો સેવો. હા
 ઉપકારીને ધાત કરે છે, જીવ કૃતપ્રાં એવા જી;
 તેના જરાનો નાશ થાય છે, તુજ સરવથી તેવા. હા
 દાન સુપાત્રે કરવા સાર, નીતિચક્રી ધન રળશે જી;
 કલ્પવૃક્ષની પેરે તેને, પુણ્ય કરેલાં ફળશે. હા
 અન્યાયે ધન કરે એકહું, દે અહંકારે દાન જી;
 તે પુણ્યે મહાભયથી તેને, રાખે નહિ ભગવાન. હા
 અતિ લોભે ને અતિ અન્યાયે, બે ધન સાથે અથ જી;
 સરવ ધરમથી થાય બહિર્મુખ, અંતે નરદે બય. હા
 ધર્મ તણાદેશણને માટે, નીતિચક્રી ધન રળીયે જી;
 શુભ દાન અભિમાન તજીને, કરતાં બહુ ફળ મળીયે. હા
 અન્નદાનનો દાતા હોય તે, વિધિવિધ વૈભવ પામે જી;
 ભૂમિદાન તણો હોય દાતા, વસે સ્વર્ગસુખ ધામે. હા
 વિદ્યાદાન સરવથી સાર, જથી સુધરે જીવ જી;
 કન્યાદાન કરે વિધિ સાથે, પામે ભોગ સદૈવ. હા
 પાદન વસ્ત્ર ઉપાન છત્ર ધર, હય ગજ રથ ગૌદાન જી;
 નિરઅભિમાને હરિને આરપે, રીત્રે શ્રી ભગવાન. હા
 દુર્બળદીન આપંગ અંધેની, દયા ધણી મન ધરવી જી;
 જીવ સરવ શ્રી પ્રજાના બહી, સદુની સેવા કરવી. હા
 ભૂખ્યા જનને ભોજન દેવું, તૃષાવંતને પાણી જી;
 રોગીને વળી ઔષધ દેવું, અનુકંપા હર આણી. હા

સહુ સરજેહું છે ઈશ્વરનું, માટે ગર્વ ન કરવો ૭,
 પ્રજાને પ્રિય કરવાને માટે, એજ વગ્ન અનુસરવો હરિં ૧૮
 માત પિતાસુતદાગસધનાં, દુઃખીયાહોય વડમાણજી,
 પોતે દાન કરે ખીજને, કૃણ ના પામે કોય હરિં ૧૯
 માતા છે પૃથ્વીથી મોટી, આકાશથી વળી તાતજી,
 તેની સેવા જે ન કરે, તે પામે દુઃખની વાત હરિં ૨૦
 સગ્ન જનનું સાઈં ઇંગે, તેને કહીએ સાહુ જી,
 સગ્ન જનનું ગાહું તાકે, એ ન પરમ અસાધુ હરિં ૨૧
 પગનું સુખ દેખીને સાઈં, ઈર્ષા જેને આવે જી,
 અનમ વડી તે અવમ જાણના, અવેગ પાપી કહાવે હરિં ૨૨
 ધીરજ ક્ષમા તન મનની વૃદ્ધિ, ઇદ્રિનિચ્છ કરવો જી,
 બ્રહ્મવિદ્યા ને સહ્ય જોયવું, એજ વગ્ન અનુસરવો હરિં ૨૩
 પાપરહિત લગ્નનંત જનની, લક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામે જી,
 નિર્લજ પાપી જનની લક્ષ્મી, નાગ હોય તે ઠમે હરિં ૨૪
 અન્યાયે કોયને દડે તો, જશ ને કીર્તિ નાસે જી,
 સ્વર્ગસુખની હાનિ થાય ને, વસે નરકમા વાસે હરિં ૨૫
 ક્ષમા સરનતુ છે આશુપાણુ, ક્ષમા સરવતુ ધન જી,
 નિર્બંજ કે બળનતા નગ્ને, ક્ષમા રાખવી મન હરિં ૨૬
 પોતા સરખું સહુને દેખી, જે ઈચ્છે કદયાણુ જી,
 પરને પીડા જે કરનાર, તે પામે દુઃખ-ખાણુ જી હરિં ૨૭
 સાધુજન પર દુઃખ દેખીને, પામે મનમા તાપ જી,
 દુઃખ પુરુષ પરનું દુઃખ દેખી, રાજી રહે છે આપ હરિં ૨૮
 જે મન વચને કર્મે કરીને, કોય કંઈ નહિ પાપ જી,
 તેના ઉપર સદાય ઇશ્વર, ગજી રહે છે આપ હરિં ૨૯
 દેહને આપ ગણે જે મૂરખ, તેને સધળા દોષ જી,
 અજાણું આપ લહે ગુરુગમથી, ટળે દોષના કોરા હરિં ૩૦
 એ શિષ્યામણુ સરવે જનને, ભાવે કહી છે જૂને જી,
 જન છોટમ જે હુગમા ધારે, તે ન પડે ભનકૂંચે હરિં ૩૧

દોહા

પ્રજા માત્રને પ્રીત્યવી, આપ્યો એ હપદેશ,
 તારક તત્ત્વ ખતાવીયું, ટાળ્યા સહુના કલેશ. ૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ

હવે સાંભળજે જન સર્વ, ગુરજાનથી ગાળો ગર્વ;
 પરબ્રહ્મ છે અકળ અરૂપ, તેથી પ્રકટ થયાં સહુ રૂપ. ૧
 રચી સ્થાવર જંગમ જાતિ, તેમાં ભેદ રચ્યા બહુ ભાતિ;
 નરદેવ તણો જ દેહ, બોલે બાવન અક્ષર તેહ. ૨
 દેહ લક્ષ ચોરાશી કહેવાય, નરદેહ સરવનો રાય;
 અન્ય દેહ તણા જ પ્રાણી, કાય ના શકે કર્તાને જાણી. ૩
 શિષ્યચાતુરી કર્તાની જેહ, કાય જાણી શકે નહિ તેહ;
 ઉંધ આહાર વિહાર અનંગ, વળી સાચવે પોતાનું અંગ. ૪
 એથી નહિ કાય અધિક વિચાર, એમ જીવની જાતિ અપાર;
 પછી ધારી પ્રભુએ એહ, રચ્યો માનવી કેસ દેહ. ૫
 આપી બુદ્ધિ કૃપા કરી જ્યારે, થયો માનવ મોટો ત્યારે;
 વળી આપી છે મન ને વાણી, તેથી શકે પ્રભુને જાણી;
 આવે જ્યાં થકી વાણીની ધાર, તેજ હામે વસે કીરતાર. ૬
 પ્રેરે આત્મા પ્રકૃતિને જ્યારે, ઉડે શ્વાસ તણી કળ ત્યારે;
 મન કાયાના અગ્નિને હણે, તેથી મંદ મંદ સ્વર બને. ૭
 મળે આવીને બુદ્ધિની માઘ, બહુ ઘાટ ઘડે છે ત્યાંય;
 જેવો આશય બુદ્ધિનો હોય, મુખદ્વારાયે બોલે સોય. ૮
 જ્યાંથી ઉઠે અક્ષરનો તાર, તેનું નામ કહે છે ઝકાર;
 મૂળ સર્વે અક્ષરનું જેહ, નામ તારક કહીએ તેહ. ૯
 એમ અનુભવ જે ઉઘડે, નિજ ધામ તે તેને જડે;
 સહુ અંધ છે વાણીવિહાર, માટે મૂળનો કરવો તપાસ. ૧૦
 મૂળ જ્યાંસગી ના લહે જીવ, કોટી કહ્યે મળે નહિ શિવ;
 જ્યારે મૂળ સર્વનું જડે, ત્યારે ભવમાં ભટકવું ના પડે. ૧૧
 સ્વૃક્ષ સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિ જેહ, વિશ્વવૃક્ષ બન્યું છે એહ;
 મૂળ જેનાં છે તારક એક, એમ જેને કરીને વિવેક. ૧૨
 સિંચે મૂળમાં જ્યારે તોય, સહુ વૃક્ષ પ્રકૃતિન હોય;
 દિન રાત્રિએ વધતું જાય, પત પુષ્પ ધણાં ડૂળ યાય. ૧૩
 વૃક્ષ હામે છે ઈંદિ અનેક, મૂળ તારક તત્ત્વ છે એક;
 એને મુરત ધરી સિંચાય, વિશ્વ પૂજ્યા તણું ડૂળ યાય. ૧૪
 જણે આગળ્યું તારક તંત, તેણે પૂજ્યા દેવ અનંત;
 સહુ દેવમાં દેવન એનું, વળી જગ રચેનું જેનું. ૧૫

ઢોલ

જૂઠું સઘળું જગા છે, સાચું એ નિરધાર;
 કહે છોટમ નિશ્ચે કરી, કરવો એજ વિચાર. ૧
 ખાતાં પીતાં બોલતાં, કરતાં સઘળાં કામ;
 નિશ્ચિન તત્ત્વ વિચારવું, મન રાખી એક ઠામ. ૨
 શૌચ સ્નાન ક્રીધા પછી, ભગવા-શ્રી ભગવાન;
 એકાંતે આસન કરી, ધરવું તેનું ધ્યાન. ૩
 જૂઠું કપટ નિંદા તણ, ધરવો દૃઢ વિશ્વાસ;
 તારક તત્ત્વ વિચારીએ, સમરણ સ્વાસોશ્વાસ. ૪
 કહમશ કોટીક કહપનાં, નિશ્ચે થાયે નાશ;
 અખિલ લોકનો આત્મા, પ્રગટે પોતા પાસ. ૫
 એ શિખામણ સર્વને, ભૂપે દીધી સાર;
 પ્રજા સર્વ પાયે નમી, ક્રીધી અંગીકાર. ૬
 સર્વે જનને શીખવી, નીતિ કરી રીત્ય;
 તારક બ્રહ્મ ઉપાસના, કરે ધરીને પ્રીત્ય. ૭
 ગાય શીખે ને સાંભળે, તારકનો મહિમાય;
 ઉત્તમ રીતે આદરે, જરૂર મોક્ષમાં જાય. ૮
 અખિલ લોકમાં એક છે, તારક મોહું તત્ત્વ;
 જે જાણે તે જાણે, સકળ દેવનું સત્ત્વ. ૯

આપાર્થ વિતાલ

વામ નાડી ઘડા શયિ વાસ, રવિ હસિણ પિંગલા પાસ;
 રહે પાવક સૂક્ષ્મણા માંછા, હંસરૂપ રહ્યું છે ત્યાંય;
 જીવ હંસને ભેટે જ્યારે, મળે મોક્ષ પરમપદ ત્યારે. ૧
 ગંગા યમુના ને સરસ્વતી સોય, નિત્ય ત્રિવેણી સંગમ હોય;
 તેમાં જે જન મજ્જન કરે, તેનાં પાતક સઘળાં હરે. ૨
 હંસ જે પદ માંહે સમાય, તેને અક્ષરાતીત કહેનાય;
 એનું નામ છે તારક બ્રહ્મ, તેનો કાયક જાણે મર્મ. ૩
 એનો મહિમા અનંત અપાર, જેનો વેદ ન પામે પાર;
 કાય અનુભવી એને લહે, જન છોટમ શું શું કહે. ૪
 ઇતિ શ્રીચિત્રભાનુ આખ્યાનનો પાંચમો સર્ગ સંપૂર્ણ

ચિત્રભાનુનું આખ્યાન સંપૂર્ણ.

જે જનના હરમાં વસ્યો તેને દુઃખ અપાર છે. ૧૦

નિવૃત્તિ-દૃઢવર્ણન

પ્રથમ નિવૃત્તિતણો પુત્ર તો વિવેક કહીએ,
બીજો વસ્તુ વિચાર ધૈર્યતા ત્રીજો લહીએ;
છે ગ્રાથો સંતોષ પંચમો સત્ત્વ પ્રમાણુ;
છહો કહીએ શીલ સાતમો ધર્મ વખાણુ;
વૈરાગ્ય પુત્ર છે આઠમો વિધ્યુલકિત કન્યા કહી,
નારી પુત્ર તેનાં કહું તે સજ્જન મુણજો સહી. ૧૧

પહેલો વસ્તુ વિચાર વરી છે નિશ્ચે નારી,
નેમ તેહનો પુત્ર વરી છે દૃઢતા સારી;
બીજો રાય વિવેક બ્રહ્મવિદ્યા છે રાણી,
મુત છે જ્ઞાનાનંદ અસંગતા વધુ વખાણી;
વળી ધીરજની કીર્તિ વધુ દામા પુત્ર છે તેહનો,
તે આજંવ તેની સુંદરી મુદિતા મુત છે એહનો. ૧૨

ત્રીજો છે સંતોષ વૃત્તિ છે નારી તેની,
ઉપજ્યો મુત આનંદ વધુ દરણા છે એની;
ગ્રાથો કહીએ સત્ત્વ સાધુતા નામે નારી,
પુત્ર નિષ્કપટ નામ આત્મજિજ્ઞાસા પ્યારી;
વળી લજ્જા નારી શીળની પુત્ર મુયશ પરમાણીએ,
છે શુભ કીર્તિ સુંદરી પુત્ર પ્રતાપ વખાણીએ. ૧૩

ધર્મ પંચમો નામ સુંદરી શ્રદ્ધા કહીએ,
મુત છે બુદ્ધિપ્રકાર મુવાસના વનિતા લહીએ;
પુત્ર શુદ્ધતા નામ વર્ષો છે નિર્ગળ નારી,
મુત તેનો સમદૃષ્ટ પરણીઓ નીતિ પ્યારી;
વળી છહો વર વૈરાગ્ય છે જગ ઉદાસતા સુંદરી,
મુત તેનો અભ્યાસ છે વધુ નિરાલસ્યાને વરી. ૧૪

અષ્ટ પુત્ર અભ્યાસ તણ સાંભળજો હાવે,
પરથમ યમ ને નેમ પછી તો આસન કહાવે;
પૂરક દેવક સાસ કરીને કુંભક કરવા,
સાધે પ્રાણયામ પાપના પુંજે હરવા;
અસાદાર ને ધારણા ધ્યાન સમાધિ સાધીએ,
અંગીકાર આગે અંગથી અક્ષર બ્રહ્મ ચોરાધીએ. ૧૫